

50867

46

UJ MAGYAR
MUSEUM

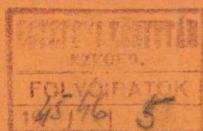
HARMADIK KÖTET

I. für

KASSA

1943 ESZTENDÖBEN

III. KÖTET

II. ÉVFOLYAM
UJ MAGYAR

I. (V.) FÜZET

M U S E U M

A KAZINCZY TÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZEMLÉJE

MEGJELENIK ÉVENTE KÉT KÖTETBEN, NÉGY FÜZETBEN AZ ÉRSEKÚJVÁRI, KOMÁROMI, LÉVAL, LOSONCI, RIMASZOMBATI, ROZSNYÓI, MISKOLCI, SALGOTARJÁNI, EGRI, SÁROSPATAKI, SÁTORALJAUJHELYI, UNGVÁRI, BEREGSZÁSZI, MUNKÁCSI, HUSZTI ÉS MÁRAMAROSSZIGETI IRODALMI, Tudományos és MŰVÉSZETI EGYESÜLETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉVEL.

SZERKESZTI
Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

vitéz UJVÁRY LAJOS

Dr. ÁGOSTON JÜLIÁN
Dr. ÁROKSZÁLLASSY ZOLTÁN
Dr. BAKOS JÓZSEF
Dr. BÁLINT IMRE
Dr. BELLYEI LÁSZLÓ
Dr. BUCZKÓ EMIL
DARKÓ ISTVÁN
ERDÉLYI BÉLA
FORGÁCH GÉZA
Dr. HARSÁNYI ISTVÁN
HEGYI JÓZSEF
Dr. JANTSKY BÉLA
KOLTAY IMRE

Dr. LUKÁCS DEZSŐ
Dr. LUKÁCH JÓZSEF
Dr. MIHALIK SÁNDOR
Dr. MOLNÁR PÁL
NEHÉZ FERENC
NYÍRESY-TICHY KÁLMÁN
OLÁH JÓZSEF
RÁCZ PÁL
SEMETKAY JÓZSEF
Dr. SIPOS LAJOS
SCHUBERT TÓDOR
Dr. SZÉNÁSSY BARNA
SZILÁGYI KÁROLY

VARGA IMRE

Kéziratokat, előfizetéseket, érdeklődéseket a főszerkesztő címére: Kassa, Mátyás király-körút 3. sz. alá kell küldeni. Telefon: 34—36. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Előfizetési ár: egy évre 16.— P. a Kazinczy Társaság és a felvidéki testvéregyesületek tagjainak 12.— P.

A címlap a Magyar Museum 1788. és 1789-i első kötetének fedőlapja után készült.
A kép Balassa Bálintot ábrázolja.

Készült a W i k o nyomdai és litográfiai műintézetnél. Kassa, Luther-utca 19. sz.

Uj Magyar Museum

A nagy világégés nehézségei ellenére töretlen kitartással indítjuk útjára második évfolyamunknak, tehát a III. kötetnek 1. füzetét.

Tekintettel azonban arra, hogy — amint a hírlapok is közölték, — a nyomdai árak 70%-kal emelkedtek, mi is kénytelenek vagyunk előfizetési díjunkat emelni.

Az Uj Magyar Museum új előfizetési ára

---

egy évre 16'-P, a Kazinczy Társaság és a felvidéki testvéregyesületek tagjainak 12'-P

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy ezzel az emeléssel ismét nem üzleti szempontok vezettek. Kénytelenek vagyunk vele, mert különben nem tudnánk fennmaradni. Az előfizetési díj emelése még mindig nem áll arányban azzal a szellemi és anyagi értékkel, amelyet nyújtunk: változatlanul 40 íven fogjuk ez évfolyamunkban is, a felvidéki és egyetemes magyar kultúrát szolgálni. Lehetővé tesszük azonban azt, hogy előfizetőink a magasabb díjat is aránylag könnyebben befizethessék: e célból jelen számunkhoz 2 (kettő) darab csekklapot mellékelünk azok számára, akik az előfizetési díjat két egyenlő részletben óhajtják befizetni. Azoknak, akik az előfizetési díjat már a most meginduló II. évfolyamra is befizették, minden további ellenszolgáltatás nélkül küldjük szemlénket, viszont hálásan fogadjuk, ha a mellékelt csekklapon a különbözet megfizetésével támogatják munkánkat.

Nem hisszük, hogy kényszerű díjemelésünk bárkit is arra indítana, hogy lapunk előfizetéséről lemondjon.

Ha ezt a számot október 20-ig nem kapjuk vissza, az új díj mindenképpen esedékessé válik.

Egyidejűleg örömmel értesítjük olvasóinkat, hogy folyóiratunkat a papírnehezségek ellenére is a szokásos szép papíron nyomtatjuk, így köteteink méltó helyet foglalnak el a könyvtárakban.

LÉPJEN BE A

MAGYAR KÖNYVBARÁTOK

TÁBORÁBA!

ÉVI 24 PENGŐ ELŐFIZETÉSI DÍJÉRT

1. Kap 4 bibliofil értékű, tudományos és szépirodalmi illetménykötetet.
2. Műdjában van választani a nemtetsző illetménykötetek helyett az ú. n. „besorozott könyvek”-ből, melyek a magyar könyvtérzés legjavát teszik.
3. Havonta megkapja a Diárium című magasszínvonalú irodalmi és kritikai folyóiratot.
4. Folyószámlát nyithat és kedvezményesen vásárolhat a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda könyvesboltjában.

Kérjen részletes ismertetést és belépési nyilatkozatot a MAGYAR KÖNYVBARÁTOK-tól, Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 18.

Felvidéki Kereskedelmi Bank R. T. Kassa

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Leányintézete

*Betéteket a legjobban gyümölcsöztet.
Kölcsönöket a legjutányosabban folyósít.
Foglalkozik a bänküzlet minden ágával.*

Telefonszámok: Kassa 22-33, 32-32 • Táviratcím: Commerz Kassa

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Dr. BALINT IMRE, tisztviselő, lapszerkesztő, Huszt

Dr. ECKHARDT SÁNDOR, a Pázmány Péter Tudományegyetem ny. r. tanára, Budapest.

KASZAB ANDOR, gimnáziumi tanár, a Kármán József Irodalmi és Művészeti Társaság tagja, Losonc.

KONCZ ENDRE, középiskolai tanár, Érsekújvár.

Dr. KÖRPÁS EMIL, kereskedelmi főiskolai tanársegéd, középiskolai tanár, Kassa.

Dr. KÖVÁCS ENDRE, gimnáziumi tanár, Érsekújvár.

Dr. LAUKONIDESZ JÓZSEF, gimnáziumi tanár, főigazgatói előadó, a Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

NAGY KÁZMÉR, lapszerkesztő, a Nemzeti Újság munkatársa, Budapest

POLINSZKY KATALIN, a kassai Olasz Kultúrintézet tanárnője, a Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

WINCKHLERNÉ Dr. ROSSLER MÁRIA IRÉN, leánygimnáziumi tanárnő, a Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

Többi munkatársunkat l. előző számainkban.

**ÚJ MAGYAR
MUSEUM**

III. KÖTET

I. (V.) FÜZET

50867

BALASSI BÁLINT KASSÁN

A KÖLTŐ ÉLETRAJZÍRÓI eddig nem igen tudtak arról, hogy ez az ősi város milyen nagy szerepet játszott Balassi Bálint életében.

Kezdődött a kapcsolat már akkor, midőn a 21 éves ifjú Békes Gáspár oldalán hadba szállott Báthory István ellen, 1575-ben. Akkorában Rueber János volt a kassai főkapitány s Rueber szervezte meg az Erdély ellen induló hadnak egy részét. Többek között Balassi Bálint is vele tárgyalhatott, mert Lengyelországból hazatérte után első dolga, hogy Rueberen 200 aranyat behajtson, ami nem ment egykönnyen, mert a főkapitány úgy látszik, nem számított arra, hogy Balassi Bálint megjön Báthory mellől és követelni fogja pénzét. Talán úgy gondolta, hogy közben a lengyel királyhoz pártolt ifjút márcsak a császár iránti lojalitásból sem kell olyan sürgősen kielégítenie. A költő gyámjához, Balassi Andráshoz, írt első levelében írja meg az esetet. (1577 július 11.):

„Ruebernek írt volt Pándy, — B. B. udvarbírója, — az kétszáz aranyért, kire tegnap hozának választ. Fortélyoz, mert azt írja, hogy ő azt a pénzt *nicht von Herrn Balasy, sondern durch den Herrn Bekes* vőtte fel, azaz, hogy in tam perspicua causa (ilyen világos ügyben) nem is tagadja, de nem is vallja... kit azt gondolok, hogy ő azért írt, hogy nem reméllette, hogy én kijöjjek (t. i. Lengyelországból) és ha ki nem jöttem volna, gondolom, hogy az én adventusomra differálta volna az fizetést, vagy pedig talán azt gondolta, hogy az obligatoria (kötelezvény) nincs Pándynál. Én magam tök (Pándyval szólván felőle) választ neki, de igen tisztességesen, eszében is juttatván az szegény uram atyámmal való bruderschaftot és kéréim, hogy ő kegyelme küldje meg, mert én csak azt várom és menten megyek császárhoz ő felségéhez.”

A költő e sorai mutatják, hogy apja, Balassi János, kit éppen Rueber alaptalan vádaskodásai miatt fogtak felségárulási perbe és zártak el a pozsonyi várba, szabadulása után megbékélt a kassai főkapitánnyal, sőt vele tárgyalta meg fia erdélyi vállalkozását, mely mint tudjuk, Balassi Bálint elfogatásával végződött.

Kassa volt Felsőmagyarország honvédelmi minisztériuma, s minden katonai ügy szálai itt, a főkapitány kezébe futottak össze. Később is, mikor Egerbe került Balassi Bálint, folytatódtak kapcsolatai Rueberrel, mert az egriek nem egyszer rándultak le a törökre a kassai főkapitánnyal egyetértésben. Így jelen volt Rueber János akkor is, mikor az egriek és kassaiak a hatvani törökön rajtaütöttek. Salánki György meséi el Tinódi-szerű versezetében ezt a vitézi kalandot, hol költőnk jeles, szinte vezető szerepet vitt:

Felindítá Isten az magyarokat,
Ruber Carolt és Colonitz Bertalant,
Velek öszve az Kátai Ferencet
Ez országnak mint jámbor hő hadnagyát.

Ezek mellé nagy sok jó vitézeket,
Magyart, Sárgát és vasas Némeketek...

A „sárgák” sárgaruhás lancok, landsknechtek. A magyarok közt Bálint vitézkedett, mikor a városba betörték:

Lovaggal, gyaloggal vitéz Balassa.
Házakat, pénzes boltokat törött vala,
Gyermekeket, bulyákat (török asszonyokat) fogott vala,
Sok Törököt nyakon kötöttet vala.

A zsákmányban ott volt a budai basa adószedője egész pénztárával. Egerben aztán nagy kótyavetyét hánytak a vitézek. Ez volt a rosszul fizetett végbeliek legfőbb jövedelme.

Kollonics Bertalant, Balassi Bálint egri főkapitányát a szolgálati viszonyon kívül más is fűzte Kassa városához. Itt temette el 1580-ban, éppen mikor Balassi Bálint alatta szolgált, „tisztos és erényes” feleségét, kinek térdeplő alakját ma is szemlélheti a kassai járókelő az Orbán-torony árkádjai alatt. (Egy középkori sírkő hátát használta fel az élelmes kőfaragó.) Talán szerencséje volt Kollonicsnak, hogy olyan korán halt meg élete párja, mert tán annak is, elcsavarta volna fejét a daliás hadnagy, akárcsak később érsekujvári kapitánya, Zamaria Ferdinánd feleségéét, mikor 1588-ban odakerült szolgálatra.

Bálint ugyanez évben katonai érdemeinek jutalmául kérte két másik vitéz társával együtt egy magvaszakadt magyar nemesúr, Vezsenyi Gáspár jószágait, melyek többnyire a török hódoltság alatt, Kecskeméten feküdtek. Az ilyen ügyekben persze a kassai kamarának volt véleményező szerepe s éppen ezért fordulhatott Balassi Bálint Rueberhez ajánlólevélért. Ezt az ajánlást ma is megtaláljuk a szepesi kamara levéltárában (Országos Levéltár):

„Edl gestreng, insonnders liebe Herrn und Freunde Den Herrn sein mein freundtlich gruesz und willige diennst bevor, benabens zwaifeldt mir nicht. — Die Herren werden ausz *Valentin Balascha, Rachaj Istwann, und Barchaj Janusch* underthenigisten an die Krch. drch. gethanen anlangen nunmehr vernumen haben, wozsmassen sie ettliche Landtguerter so der Khays. Mst per defectum seminis anhaimgefallen inen fur irr getreue diennst alsz ain genadengab zu verleichen underthenigist gebeten haben. Weill aber solch ir gethan Suppliciern, von Irer Krlch. Drch. den Herrn umb iren bericht ubersahickt worden unnd aber den Herrn selbst woll bewust sein mächt, das die obbenente drej Personen alsz Supplicanten *wollverdiente, und schier die besten Kriegsleutt in Erla seien*, so ist an die Herrn mein diennst freundtlich bitten, die wollen, damit sie irer gethanen bitt desto leichter gewehrt möchten werdn, inen *mit ainem gueten bericht verhülfflich sein*, das will ich neben Inen, umb die Herrn freundtlichen und dienstlichen Zubeschulden geflissen sein. Hiermit die gnade Gottes mit unnsz allen. Datum Wienn den 16. December Anno Im Achzigist. Der Herrn dienst williger I. Rueber.“

A kassai főkapitány szerint tehát a három kérelmező, Balassi Bálint, Rácz István és Barcsai János igen érdemes és szinte a legjobb katonák Egerben! Nagy szó ez, mikor olyan vitézi községről van szó.

mint Eger és mikor olyan illetékes ember mondja ki, mint a kassai főkapitány!

Nem tudjuk, járt-e személyesen is Bálint Rueber kassai szállásán — úgy tudom, a „királyi ház”, a későbbi jezsuita, ma premontrei rendház volt a főkapitány lakása ezidőben — de annyi bizonyos, hogy a kassai kamara épületében sokszor megfordulhatott.

Ez a kassai vagy szepesi kamara épülete pedig a csehektől örökre elcsúfított pénzügyigazgatósági épület...

Míg egri katona volt, szeme társaival együtt sokszor fordult a kamara felé, hiszen a végbeliek nyomorult fizetésüket is innen kapták, a vár gazdasági ügyeit innen kezelték, az udvarbíró ide levelezett minden ellátási kérdésben. A vitézi község ide írja remek egyszerűséggel megírt, ma is mélyen megható panaszait, előterjesztéseit s innen indul el az a követelés is, hogy a zsákmány egyharmadát a királynak tegyék félre, aki aztán a vár építésére fordítja, amely kívánság nagy felzúdulást vált ki a vitézekből.

Bár egri szolgálata után Balassi Bálint kikerül egyidőre a kassai kamara és főkapitány hatásköréből, nemsokára életének legválságosabb korában újra kapcsolatba lép Kassával.

Tudvalevő, hogy a költő akkor került Magyarország északkeleti vidékére, mikor megházasodott.

A költő házassága volt az akkori Magyarország egyik leghangsúlyosabb botránya. A költő tudvalevőleg 1584-ben, karácsonyestén meglepetésszerűen megjelent a sárospataki templomban, unokahúgával, özvegy Várday Mihályné Dobó Krisztinával a karján és Balassi András prédikátorával összeeskette magát vele. Aztán felvonult a várba és kijelentette a meglepett őrségnek, hogy a vár ezután az övé és a feleségéé és az ellenállókat lefegyverezvén, birtokba vette. De csak néhány órára, mert az őrség a városiak segítségével visszamászott a várba és kiakolbólitotta Balassi Bálintot Dobó Krisztinával együtt.

Az erőszakosság egy hosszú pörösködésre akart pontot tenni, amely Dobó Krisztina és bátyja, Dobó Ferenc felsőmagyarországi főkapitány között folyt az apai örökség miatt, melyhez a királyi tulajdonban levő, de zálogkölcsön címén Dobó-birtok, Patak vára is tartozott.

Balassi Bálint idejében a Melith-család adta a kassai kamarai prefektusokat. Így fordult aztán közvetlen a pataki csíny után Dobó Jakab, Dobó Domokos fia, ki Dobó Ferencsel kötött egyezménye értelmében szintén érdekelve volt a várfoglalásban, Melith Istvánhoz egy levéllel, melyet a szepesi kamara levelei között találtam. A levélben Dobó Jakab közli a prefektussal, hogy Dobó Krisztina egyik bizalmas emberének ládájában talált egy írást, mely Balassi Bálint kezétől származik, s ebben a huszárhadnagy egyházi tekintélyeket hoz fel unokatestvér-házasságának indokolására. A memorandum szerint ezek az argumentumok a kassai prédikátoroktól származnak és Dobó Jakab kéri Melithet, „közölje azon predikátorokkal, ha Kegyelmednek tetszik, az kik ezeket írták és vegye ki belőlök derék ítéleteket és ez dologból való értelmeiket, ki mint sentiáljon fölé és ilyen nagy

scandalumra ne adjanak okot, mert csak ő velek menti magát" (1584 január 10).

Balassi Bálint házassági tervét tehát a kassai evangélikus papokkal beszélte meg s továbbra is rájuk hivatkozik, mikor szokatlan házasságához tekintélyeket idéz a Tripartitummal szemben, mely az első fokú unokatestvérek közti házasságot tiltja

Dobó Ferenc is levelez ez ügyben a kamarával, melynek szemére hányja, hogy elmulasztotta volt kivenni Dobó Krisztinától és embereitől a királyi hűségesküt s egyúttal közli azt is, hogy Dobó Jakab még a városban sem tűrte meg Balassiék jelenlétét, hanem tovább kergette a lakodalmas népet, miután Egerben a hatalmaskodás hírére hallván, lóra kapott és nyargalvást Patakra érkezett.

Ha Patakba nem ülhetett is be a költő, de beült a Várday Mihálytól feleségére maradt tokajhegyaljai szőlők birtokába, Mezőzomborba. Alighogy az új férj ide betelepedett, megkezdődött a harc sógorával, Szokoly Miklóssal és Várday Kata gyámjával, de törésre került a dolog a helyi birtokosokkal és parasztokkal is. A Várdayakkal a birtok megosztása körül tört ki a háborúság, míg a többiekkel amiatt, hogy azok is mertek bort mérni, régi szokásjog alapján.

Balassi ekkor hosszasan levelez a kassai kamarával: követeli, hogy a kamara tiltsa el Rákóczy Lászlót és a többi nemeseket a borárulástól s főleg azzal érvel, hogy ha a királyi szőlőkért a király elfogadta a Várdayék pénzét, akkor a jogot is kölcsöndók kell, hogy élvezzék. Így a király jogai is veszélyben forognak, teszi hozzá. A kamara érzékenyen reagál a panaszra, kiküldi a tokaji német udvarbíró a tárgyalásra, ahol Rákóczy László és Balassi Bálint emberei nagy jogi vitát rendeznek. Hogy dönt el az ügy, nem tudjuk.

A kamara különben azzal a gondolattal foglalkozik, hogy visszaváltja a zombori szőlőket s ebben az ügyben is találtunk a szepesi kamarában még eddig ismeretlen Balassi-levelet. A költő kéri benne (1587 április 13), hogy várjanak a visszaváltással még egy hónapig, mert éppen más örökségi ügygel van elfoglalva Nyitrában, Zólyomban és az árvizes rossz utakon nem szeretne emiatt ide-odautazgatni. De ha a kamara nem menne bele a halasztásba, akkor hajlandó azonnal felmenni és felesége nevében felvenni az őt illető zálogösszeget:

„Értem a levélből a Kegyelmetek akarátját és ő Felsége parancsolatját, de Kegyelmeteket kérem, hogy Kegyelmetek ez dolgot halassza ad 15. Mai, akkora hiszem Istent, hogy én magam Kassán kész leszek Kegyelmeteknél és vagy az pénzt felvesszük vagy egyébképpen úgy alkuszom meg Zombor felől Kegyelmetekkel, hogy ő Felségének sem esik kárára.”

Később visszatérve Zomborba, újra ír Melithnek és tudósítja, hogy rövidesen bemegy Kassára a doktorhoz, („Elég betegen wontatwan magamoth Kassára az Doktorhoz”), de inkább írásban kéri a prefektus válaszát kassai szállására, mert a „feje szédelgése miatt” nem járhat kinn gyalog. Ebben a levélben különféle vesztegetési kísérleteket is tesz: egy szőlőt ígér Melithnek, ha kijárja, hogy meghagyják feleségének a zálogbirtokot, a királynak pedig a tokaji profantra igen olcsón 200 hordó bort, ami szintén a kamara érdeke...

Érdekes részletként derül ki a levélből, hogy a költő fel-felrándult régi kínzó fejfájását kezelteni — ifjúkora óta panaszskodik rá — a híres kassai doktorokhoz. Alighanem egy olasz, talán egy Piperellus nevű lehetett az a doktor, aki a költőt kezelte.¹

Kapott-e tőle olasz könyveket? Beszélgetett-e vele az olasz költők-ről, Petrarcáról, kit verseiben utánzott? Dalolt-e neki siciliánákat és padovánákat, melyeknek nótáira szerelmes verseit írta? Jó volna tudni. A költő jól tudott olaszul s bizonyára könnyebben elmondta panaszait az olasz orvosnak, mint a többi kassai polgár.

Aztán beüt a második katasztrófa. Felesége elidegenedik tőle és elárulja. Hogyan, nem tudjuk, csak a panaszokat halljuk, versben és prózában. És Bálint végleg hazaköltözik Liptóújrba. Kelet-Magyarországra, márcsak rokonaihoz látogat el később, Paczóthékhoz Bökibe, Eperjes alá, vagy öccséhez Tokajba. Kassán bizonyára ekkor is megfordult, a régi ismerősöknél, de anyagi érdekei immár nem fűzték Kelet-Magyarország fővárosához.

ANNÁL TOBBET FORGOTT-FORGOLÓDOTT KASSA KÖRÜL
műzsája, Losonczy Anna. Neki is sok baja támadt a kamorás urakkal. Mikor 1587 végén ura, Ungnád Kristóf, egri főkapitány, volt horvát bán elhunyt, a kamara azonnal jelentkezik nála, mert az özvegy tovább is bírni akarta az egri vár jövedelmeit árendában. Azonban ezzel az járt volna, hogy a jövedelmekből kellett volna az egri katonákat is fizetni. Ezt azonban az özvegy nem akarta vállalni.

Hosszas levelezés indul meg erre Losonczy Anna és Kassa között. Folyik a huzavona: a gazdag asszony csak nem akarja fizetni a katonákat, mire a két kamarai tanácsos, Hoffmann György és Kugler Sebestyén az egész Ungnád-vagyont zár alá helyezi. Közben az egri vitélő nép is fellázad és elfogja Losonczy Anna embereit, mikor Eger körül járnak. Anna méltatlankodva panaszskodik a kamarának az „undok szidalmak” miatt és hogy embereit „sok gyalázattal megfogták és fogva tartják, kinek Isten látja, nem én vagyok oka, mert én óránként, naponként mind jószágom zálogolásával, minden kárommal azon vótam, hogy az végezésemnek, fogadásomnak ezön ott való emberim által végít értem vóna, ha ti Kegyelmetek ő Felsége neve alatt az én marhámtól nem tilt és nem tartóztat vala.”

Sokszor ígéri leveleiben, hogy rövidesen bemegy Kassára elintézni az ügyet. Leveleit Hejcéről írja, egyik birtokáról. (Ki tudja, a kassai püspök nyaralója nem az ő nemesi kúriája helyén épült-e a XVIII. században?)

Végre aztán bemegy Kassára és onnan kelt levélben érintkezik a tanácsosokkal, kik helyben székeltek, de talán éppen nem voltak otthon. „Im. azért az Úristen behozott ide Kassára. Én is akarám Kegyelmeteket bizonyossá tenni, ezideig mihez tartottam magamat.”

¹) Piperellus személyére különben Molnár Béla, kassai orvostörténész irányította figyelmemet. Kéziratoss művéből merítettem azt az adatot, hogy ezidőtájt (1597) v. sz. ő működött Kassán.

Tehát elmondja, hogy ő ura halálakor megegyezett Nogarolli főkapitánnyal, hogy az egri jövedelmeket megosztják s így méltánytalan-nak találja, hogy az egri vitézlő nép fizetését éppen tőle követeli a kamara.

Mindez azonban nem használ. Kassa hajthatatlan. Fizetni kell. Anna meghajtja büszke fejét és miután még tiltakozását bejelentette a szepesi konventben, megvetéssel otthagyja Kassát és a kamarás urakat s elköltözik nyugatmagyarországi birtokaira, hol Balassi Bálint, ki minden mozdulatát lesi már ekkor, megkezdí nagy ostromát az özvegy kezéért és szívéért. Az ostrom tudvalevőleg eredménytelenül végződött, de nem a magyar irodalom számára, mert ennek a sikertelen udvarlásnak köszönhetjük a magyar költészet első gyönyörű szerelmi ciklusát, a Júlia-énekeket...

Így forgott valamikor fél-Magyarország élete Kassa körül. A XVI. században e vidéken nincs senki, akinek ügyes-bajos dolga ne akadt volna a főkapitánnyal vagy a kassai kamarával, mely afféle igazságügyi, pénzügyi, földművelésügyi és honvédelmi minisztérium volt ebben a kisarányú, de mélyen magyarlelkű világban.²⁾

ECKHARDT SÁNDOR

---

²⁾ A fenti adatok nagyobb részét a kassai katolikus nyári egyetemen ismerttem, 1943 július 21-én és 22-én tartott előadásaimban. Részletes közlésüket az olvasó megtalálja „Az ismeretlen Balassi Bálint” címen most megjelent könyvemben (Magyar Szemle kiadása).

ÓDA AZ ÁBÉCÉHEZ

Szállok az uraknak: huszonnégy betűk!
Két tucat krix-krax, jel, ákombákom.
Ahogy vonultok katonás sorban
Ától a zéig, bennetek látom
A meddő rendet, henye parádét,
Amelyben nincsen semmi értelem.
Csak, ha okosan szavakba álltok,
Lesztek a semmi, vagy a végtelen.

Mik is vagytok hát, huszonnégy betűk?
Tán ötven éve, hogy együtt élünk,
Játszottunk együtt, tanultunk együtt,
Máig is együtt sírunk, remélünk.
Szolgáim vagytok: kenyeret adtok,
Tanítottok engem s én mást veletek —
S mégis örökké titok maradtok,
Amelyet soha meg nem fejthetek?

Lehettek áldás, lehettek átok,
Bujaság, szentség, lágyság és erő.
Lapultok gyáván, kiálltok bátran,
Veletek támad, aki vakmerő.
Szerelmes szóban csókot keríttek
S bennetek gyúl föl a vak gyűlölet,
A jóság hőse veletek éltet,
Gonoszság rongya veletek ölet.

Lehettek minden: Szépség és csúfság,
Aljas, magasztos, konok és szelíd.
Teremttek rendet s bolygattok rendet.
Erőtök lesújt, avagy istenít.
Lehettek tréfa, kacagás, jókedv
S temető szagú borongó bánat...
Mit mondhat még el — veletek élve —
Rólatok, betűk, a szent csodálat?

No, de mi történt? Megáll a tollam?
— Elmúlt az éjfél, leragad szemem...
Mért nem siettek? Mért nem segíttek?
Hogyha titeket dicsér énekem!...
Hisz ti nem élték! Csak eszköz vagytok
Jámbor, vagy gonosz ember kezében,
Parancsra álltok jól-rosszul sorba,
Amint szeszélye diktálja éppen!

S talán az ember több, mint ti vagytok?
Ha úr, mért használ titeket rosszra?
Mért nem szín-jóság mindenik írás?
... De szép is volna a világ sorsai
Velaki minket rakosgat sorba,
Mint mi titeket, huszonnégy betűk
S leszünk, — hiába! — ahogy ő akarja,
Szárnyaló sasok, vagy koldus kis tetűk!...

SZIKLAY FERENC

AZ EGY TÁLENTUMOS SZOLGA SZÁMADÁSA

Máté: XXV. 14.—30.

Megtérek én is, hogyha hívsz, Uram!
Én is választott embered voltam,
Ha nem is szántál nagyra, köszönöm:
Egy tálentumot
Reám is bízta mégis a sorban.

Íme, megadom. — Amennyit kaptam.
Se többet, Uram, se kevesebbet.
Hogy nem aranyban, de aprópénzben,
Bocsáss meg érte!
Egy tálentummal, ki mit is kezdhet.

Gazdagnak kevés, szegénynek sok volt.
Kínáltam ennek, nyújtottam annak,
Az kúnyolt érte, ez meg félt tőle...
Akik magáért
Veszik a jót, de kevesen vannak!

Kinced; ne gondold, hogy tán elástam!
Elosztogattam: Lelki szegénynek,
Árva gyermeknek, — kamatja nélkül!
S hogy visszanyerjem,
Körmömmel estem a televénynek.

Törtem az ugart... Ott is vetettem,
Hol, tudtam, másnak lesz aratása...
Ne űzz el, Uram, örök sötétre,
Hogy hasznod semmi!
... Tán mégsem éltem egész hiábál

SZIKLAY FERENC

M E R É N Y I G Y U L A (1894 — 1925)

(A kisebbségi magyar Kassa énekese.)

JÓVŐRE LENNE MERÉNYI GYULA ÖTVEN ÉVES. S ma már emlékeznünk kell róla. Elment, alig hogy elérte a férfikort. Harmincegy éves korában vitte el harctéren szerzett betegsége. Örökségül ránk maradt, nyomtatásban megjelent három műve hihetetlenül gazdag és színes lélekre vall. Finom érzésvilága kiolthatatlan égőkkel világít költeményeiben. A bánat tompított fénye ez és a beletörődés lehaláltított sóhajta. De éppen a fény és beszéd sokatsejtető tartózkodása hívja fel figyelmünket. Inkább érezzük, mint érzékeljük igen finom egyéniségének értékeit, az azonban azonnal nyilvánvaló, hogy ebben a lélekben olyan gondolatok születtek, melyeket érdemes ma is hangosan elmondani.

A korán elhunyt Merényi Gyulának ránk maradt három művében: „A halál alléja” és a „Rosa Mystica” című versesköteteiben, valamint a „Korona és Dollár” című drámájában önmagát adja. Ezek úgy mutatják be őt, amilyen igazán volt. Amilyennek senki sem ismerte. Talán saját maga sem. Mert az alkotás önkívületében a tollat nem a tudatos értelem vezeti, hanem a lélek végtelen mélysége, ahol a meglátások forrongó csatái dúlnak, ahol vergődő vívódással és vajúdással születnek az értékek. Itt van az igazi író. Itt lehet ráismerni, itt lehet megszeretni. Talán nem is az a fontos, amit forrongó lelkitusájából kitermelt, amit kora érzésének és életformájának sajátos ruhájába öltöztetett, hanem az ösztöke, amely írásra készítette. Az a megnevezhetetlen vágy, amely mindig szebb, jobb, tisztább és őszintébb embert akar a megújuló társadalomban. Érdemes a közbeeső hús esztendő képződményes kárpitját félrevonni és belenézni abba a tragikus küzdelembe, abba a kurta, de színes életbe, melyből hiányzik a színpadiasság üres nagyképűsködése, de annál mélyebben kaszai, mélyen vallásos, kuruc, rokonszenvesen bánatos és magyar.

1. Merényi Gyulát a szíve fűzte Kassához. Itt született, itt nevelkedett s itt érettségizett. További tanulmányait a bécsi kereskedelmi akadémián végezte. A világháború forgószele innen ragadta el 1914-ben s vitte magával a harcnak kinjába. Betegen érkezett haza a háború után, s itt elemi erővel ragadta meg a szülőváros szeretete. Megmagyarázhatatlan ez az érzés. Nem több ez gyakran, mint egy emlék, egy ház, egy ismerős, egy út hívása és barátsága. Merényi szülővárosában a Petőfi-téri kiskert hatalmas fűzfájánál talál önmagára:

„Messze vitt elrejtő, hű öledtől
Sok keserű, vörös alkonyat.
Látod-e még olykor, vén fűzfa, mondd,
Szegény, ámuló diákarcomat?”

Felfakadnak előtte a gimnázista évek derűs jelenetei és szívének teljes buzgóságával kéri:

„Oh, rejts el vén fűzfa, rejts el,
Suttogj el egy régi, drága dalt,
Hadd higgyem, hogy nem is hagytalak el
És fiatal vagyok még, fiatal.”

Lassan zökken vissza a város megszokott életébe. Helyreáll régi barátsága a „halódó” Hernáddal és a Dómmal. Most férfiszemmel sok hiányt lát. Elpanaszolja, hogy:

„Nincsenek világos, szent ablakok
S az ajtókon fénylő, bűvös jelek,
Nagy adakozó, bús vallomások
Nem remegtetik a létet. Vásott,
Rosszarcú s álmosak az éjjelek...
És mégis, mégis sápadt, halotti arccal,
Nem ejtve könnyet, sem szegény sikolyt,
Hű s meddő szókat sírsz a szeleknek
— Tán ezért átkoziak és szeretlek —
Kassai éjtszaka, kassai hold.”

Kassai hold

Új képeket rehel lelkébe a város. Új, megdöbbentő körvonalak domborodnak eléje. S ő gyakorlott kézzel fölvezet mindent. Ezekben a vázlatokban érezni igazán a költő szeretetét. Szereti a várost minden alakjában. Az övé itt minden ház, minden torony és az utcákon végigvonuló színes évszakok is.

„A hó fehér volt s jó; az éj csendes
És bús, mintha halott mellett állna.
Titok nyitott nagy, ámuló szemet.
Lábujjon ment a szél. És feketén
Virágzott a fáradt házak álma.”

Csillagok az Orbán fölött

A téli város szépségét más költeményeiben is megéneкли:

„Egyetemes szeretettel érkezik a hó
S fehér lesz minden, ha rossz, ha jó.
Puha, mély vattával borítvák mind a sebek:
Házak rossz tetője, utcák fölhasogatott melle
Fázó, csonka fák, pocsolyák s megfagyott ebek.”

A hó

Még a ködös, decemberi hidegben is megleli a szépet:

„Ilyen lehet a boldog Atlantisz
Ködtenger fenekén csodás ország,

Hol nem vakít fény s éles kontúrok torzát
Bizonytalanra enyhíti az egyetemes szürkeség.
Tömpére nyomva a paloták orma
Elmosva szín és elbágyasztva a forma
Egy nivelláló egyenlőségben."

A köd

Énekel a híres ligeti korzóról, énekel a Hernádról, Dómról, de különösen a szél ihleti meg. A szél, mely évszázadok óta tanyázik az ősi házak között:

„Az utcán, — hidegfalú fekete ivóban —
Sötétszemű utcalány az Éjfé,
A haja libeg, lobog szerteséjjel,
Eszeveszett táncot visongva jár
Szerelmesével,
A jassz, lobogóingű széllel.
Mit ittál Éjfé, hogy ily veszett a kedved?
S te, Szél, tán megöltél valakit,
Hogy úgy üvöltsz és szitkozódol
S letéped az utcalámpát,
Félsz a fénytől a vádolótól,
Félsz, hogy arcodba világít s rádismerek
S akkor újból kést kell rántanod?

A szél

Megénekli a város másik jellegzetességét: a varjakat, a gyönyörű ligetet; azután megkapóan ragadja meg az esős időt „A nap temetése” című költeményében:

„Fekete ruhát öltött a menny.
És gyászlepel hull le a háztetőkről,
A csend-malom fekete lisztet öröl.
Az utcán most imát mormolva menj.
Mert temetés van, szörnyű temetés,
Verik a marsot millió gyászdobok;
Az ablakokon az eső kopog;
Az özvegy Idő könnytelt szeme néz."

Különösen a város vidékének őszi szépsége ragadja meg, kísétál a Várhegyre, a Bankóra, ahol a hegyek és völgyek színes, káprázatos világa kezdődik.

„A pázsiton búznak tikkadt illatok:
Érett asszonytested parfümjé, bús Nyár.
De napos mosolyod bágyadt, borús már,
Szemedén ránc s arcodon lila festék.
S a kacajod elszállt, itthagytott.
Mély tükröd: az opálos égbe
Csak nézel elcsókoltan, eléggve

S a karod utolsó ölelésre tárul:
Rossz arccal várod, ki hús-lábujjhegyen
Jön a völgyön messze, messze tájra...

— — — — —
De int a csipőd s búsan, botorul
Felzokog az Ősz és rádborul...

Sápadt fiú az ősz

2. A szülőföld szeretete táplálja vallásosságát is. Változatlan ifjú szívvel kívánczik be az Isten házába. Amint a Petőfi-kerti vén fűzfa alatt serdülő diák-magára bukkan, úgy eszmél fel a Kossuth Lajos-utcai evangélikus templomban zsengén kibontakozó lelkének első rezdülésére, amikor ünneplő fekete ruhájában konfirmációi esküfogadalmát tette. Ennek a tiszta, szép emléke ébredszik a lelkében, amikor a harctér négyesztendős borzalmait után ismét átlépi a „*Soli Deo gloria* — Egyedül Istené a dicsőség”-templom küszöbét. A templom homlokzatán ezt a mondást hordozza messzenéző nagy aranyos betűkkel. A költő versének is ezt a címet adta:

„Orgonahang puha szárnya alatt
Osszebújtok szeretettel itten,
És nyújtjátok síró lelketeket
Az egy kereszt felé a hitben.
Vegyétek és egyétek, ez az én testem,
Közös asztal nyújtja az ostyát.
Vegyétek és igyátok, ez az vérem.
A bort egyazon kehelyből osztják.”

Gyermekkorának Úrvacsora-vétele borzongatja meg lelkét. A messzi tájak, idegen szokások, vad küzdelmek, sanyarú életmód nem forgathatták őt ki valójából. Hazatérő és örvendező boldogsággal talált vissza egyházának kebelére. Evangéliumi gondolkodására és mély bűnbánatból fakadó hitére vet világot „*A Messiás*” című költeménye a „*Halál alléja*” című kötetből és ciklusból:

„Nem láttad még kínzó szakállal
Piacon, templomban, sikátor
Árnyán, vagy üres padon ülni,
Jönni bizakodóan s véresen
Menekülni?
Hegedüből nem zokogtatta
Bor és bánat gyönyörű kedve?
Víziós éjtszakán nem állott
Eléd golycsban vagy bronzszoborra
Merevedve?
Gyár éjjelén gépek nagy árnya
Nem lobogtatja meg agyadnak,
Ha a kohók szerelme éget
S a Gép iszonyú robaja mond
Hegyi beszédet?

Nem rémültél egy halk „Quo vadis”-t
Ma, vagy fájdalmas tegnapodban
Káprázóan, megértve az Igét
Egy szelíd pillanatban csak, de a
Halálnál jobban?
Mert minden életben van egy óra
És megjelenik a Messiás:
Kezében végzet-mécs világa,
Szemében jóság, bús alázat
S ezer hiába.”

Megrázó erővel emelkedik ki ebből a költeményből az Úr ígérete: „Ime én tiveletek vagyok minden napon a világ végezetéig.” (Máté 28, 20.) Jellegzetes, hogy mindenütt megtalálja. Merész és bátor hitében, ott látja őt a piacon, templomban, sikátor mélyén, zakatoló gyári üzemben. Az utolsó két szó pedig tömör rövidségében súlyos és komoly büntudatát ábrázolja. Tükör ez a költemény, mely a lelki élet legmélyét tárja fel.

Ugyanebből a ciklusból való az „Isten országa” című költemény. Itt is „tremendum” és a numinózis megremegetető valósága szilárdítja meg tollát, hogy plasztikus képet mer festeni.

„Különös ország, hold, nap
S csillagok őrzik egét,
Síkján hegy, erdők, folyók
S városok hevernek,
Szele fú s ege kék.”

A látás bizonyosságával nyúl hozzá. Képzelőereje elragadja és a kijelentés tényén túl érzékileg szemléli azt, ami megfoghatatlan. Látja mintegy elragadtatásban a színes, magasztosult tájat, ahol a jó és rossz többé nem ellentétes hatalom, hanem énekes madár, mely arról regél, ami egyszer volt. Középen hatalmas folyam hömpölyög lassú méltósággal s színén — mint egzotikus vízi növények — sodródnak az életek és a vágyak. Nincs itt vérontás, csak boldogság, csend és nyugalom és „Mint mély erdőknek álmát, a békét nyújtják ég felé az emberek, akár a testvérfenyők s a pálmák.”

A hitre épített erkölcsi rend klasszikus négy sorát adja „A méltóbb alázat” című költeményében:

„A világ az egyetlen templom
És örökmécse a nap,
Az élet a legszebb ima,
Mit mondanak.”

3. Ugyancsak a szülőföld szeretetéből táplálkozik szabadságért epedő kuruc érzése is. Október 29-én, amikor II. Rákóczi Ferenc halmvai felett ünnepi imát mondanak a Dómban, ő is ott van:

„A pap: „Jöjjön el a Te országod’
S a hívek ajka forrón reá zeng,
Száll a tömjénfüst, bűg az orgona
És kősrájából
A nagy Halott kondulva mondja rá az „Áment“,

írja „*Mise a Dómban*” című költeményében. Ugyancsak ez érzésnek emel diadaloszlopot „*Az Orbántorony hóviharban*” című költeményében.

„Didergő lámpások őrtüzénél
Állasz az éjtszakában zordul
Vén Orbán, magános, sötét torony...
A sívó havon a fagy foga mordul,
A szél verekszik a sikátoron.
Átkozódva döng a vasredőkön
S meztelen, kínban, fogvacogva
És sikongóan menekül a járdán,
Hol búsan bömböl a kapuk odva...
Csak állasz iszonyúan, az éji vártán.

Széles melled északnak kitárod.
Két roppant vállad bírokra, bajra vár.

S fogszorítva, ősi dac mezében
— A vén harang, hű, nagy szíved se ver —
Rontod a szörnyű hófalankszot,
Míg halálba roskadtan elhever!“

Amint a vén Orbán három évszázadon át állja a vártát, úgy virraszt ennek a városnak kuruc lelke minden éjtszakában, minden viharban. A város ősi szellemét szívta magába Merényi Gyula s ez a szellem nem pusztá hagyomány. Nem az idők pora, melyet az első szélvész leseperhet róla. Lelkébe lényegült hit és akarás, mely a csehszlovák erőszak és az emigráció züllött bomlasztásának idején is kimozdíthatatlan. Így áll helyt mindhalálig a magyar őslakosság. Így fogja fel élethivatását Merényi Gyula is. Mint hirlapíró dolgozik a „Kassai Újság“-nál és a „Kassai Napló“-nál. Utóbb 1925-ben bekövetkezett haláláig a köztársaság fővárosában a „Prágai Magyar Hírlap” belső munkatársa. Kemény élet-halál harcot kell vívnia ennek a maroknyi magyarnak, aki itt maradt és magyar maradt. Ezt a küzdelmet „*Kurucok a vártán*” című költeményében örökíti meg. Két kuruc vitéz szaggatott párbeszéde az öt kurta versszak, de benne van ebben a kisebbségi élet egész keserve. Ha dideregnek az éjtszakában, tábortűzet szítanak, úgy melegítik tagjaikat. „Fagyos a puskacső, a markom meg van gémberedvel” — panaszkodik az egyik. De a másikat nem hagyja cserben leleményessége: „Puskád állítsd falhoz, Az öklödet dugd a zsebedbe.” Igen, most egyelőre így kell maradni: fal mellett a puska és az ököl zsebreavágva. Majd eljő annak is az ideje, amikor használni

lehet mind a kettőt. Azonban, ha a sötétségtől és hidegtől már látni sem lehet, akkor még mélyebbre húzzák süvegüket, hogy az ellenség őrszemét se lássák. S úgy éneklí el dalát a „Bujdosó kuruc”:

„Bátorit elrejtőn
Idegen erdőség,
Balra fordult, szörnű balra
A kuruc dicsőség.
Véres sebet hányat
Lám, hiába kaptam;
Borús, bitang bujdosásra
Visz a ló alattam.
Magam halálsorsát
Hajh, nem igen bánom
Rossz-csillagú Magyarország
Csak te hulltad szánom.
Se kenyér, se borom,
Házam, feleségem.
Jó fiaim vérbefagyva
Éjszakon, ki délen.”

Hiába kapta Merényi Gyula, a házi 34. ezred főhadnagya, sebeit, bitangjára került minden. Nincs is értelme talán, hogy tovább folytassa kilátástalan harcát! A Lőcsei-házban, a város ősi borozójában töpreng el szomorú sorsán.

„Az óbor vinkóvá keserű a számban
De a hallgatag egyszál cigány
Akár a végtelen őszi szél,
Magamat így még sose szántam.

Nem is tudom, minek virrasztani?
Lenni halott fán csapott süveg:
Jobb volna megadón a hívásra
Elnyúlni, mint felborult üveg.”

Virrasztás 1921

De mégsem adja meg magát. Nem tagadhatja meg a lelkét. Nem tud nem kuruc lenni. S az elesettség keserű éveiben balzsam volt ez a halk fohász, ez a bánatos sóhajtás. Balzsam volt, mert az élet jele volt. S ma még többet is mondhatunk. Láncszem volt. Folytonosság. Értéket, elpusztíthatatlan ősi értéket mentett át. Ha közben ő el is égett, a kuruc örökség megmaradt.

4. A huszas évek elesettsége különben is beleillik a kuruc-harcok közötti csöndesség búbanatos világába. Minden kuruc harc dicsőség napját hozta fel a magyar égre. Minden kuruc harc győzelmi lobogót tűzött ki Kassa város, mint a magyar részek fővárosának bástya-főkára. De minden kuruc harc dicsősége kegyetlen megtorlás gyalázatába fulladt. Így volt ez Bocskay, Bethlen, Thököly, a Rákócziak és

negyvennyolc után. Nem lehetett ez másként a világháború után sem. S ez valóban bele is illik a beteg költő érzelmvilágába.

„A bánat az igazi anyám
A legszebb, legremegőbb, halkabb.
S halovány hűgaim: szerelmek
Kik meghaltak.
Én anyás maradok halálig
Széltől is őtt, szomorú gyermek,
S játszanak velem a hűgaim
A halott szerelmek.”

Hűgaim, a halott szerelmek

Nem rettegéssel és borzadályal nézi ezt a szomorú életet. Valami csendes megalkuvás és megbékélés derít fényt bánatára ott is, ahol szerelmeit írja le. Akár Leát, akár Mylittát énekli meg. Különösen szépek azok a versei, melyeket egy halott leányhoz ír. A halált nem ellenségnek érzi.

„A Koponyák Hegyén keresztfa áll
És vár a halál.
Az arcom kínzott, a homlokom vérben
Megrokskad a térdem.
Siratnak Máriák, erdők s hegyek
És magam megyek.”

Útban a Golgotára

„Ki által lettünk s voltunk,
Az élet-megláttató,
Visszhangja Isten-szónak,
Halál: élet harangja,
A tegnap és a holnap.”

A halál igenlése

Vágyódni kell a halálra. Örömkönnyekkel jó szembenézni vele. Az elmúlásból új élet származik. Az elmúlás a rejtelmes „Léthe-vár”. A télre is tavasz indul. A rügy, a virág, a kalász, a folyó, a tenger, a felhő nem öncél. Csak átmenet. Elműlik, hogy tökéletesebbre teljesedjék.

5. S a kisebbségi élet magyarjai is meghalnak, elmúlnak, de ezzel új jövődöt készítenek elő. Ezen a ponton fordul át a szülőföld tájszerelmese egyetemes magyar jövődölésbe. Itt már a nemzet egészének keblén álmodik a jövőt.

„Gazdagizmú, bús, magyar Folyó,
Te kevély, ezeréves élet,
A véred
Mégis: a holnapi patakok.

Ki küldi őket? felhők, csillagok,
Felleges ormok, sodró könnye,
Örömje
A felfakadt, anyajó földnek.
Mint üzető, tavaszi kedvek,
Szökkenése tűzszlopoknak,
Lobognak
Véredbe a holnapi patakok."

A holnapi patakok

Küldetéstudat egésztest látó öröme csattan ki ezekből a sorokból.
Látja, hogy az életét, boldogságát, csendjét, nyugalmit áldozó nem-
zedék halálos vetése nem hiábavaló.

„Tél, mogorva obsitos,
Agg regulák levitézlettje
A világ
Nincs már a nyerged alá vetve.

Csak gyermekek becézik
Káromló kedved s hadakozó szablyád
A nagyok
A tavasz ígét zúgatják.

Verégetik a vállad
Mosolyogják harci mesédet,
De halált
Nem szomjaz a szerelmes élet.

Váraid leomlanak,
Tavaszi lett a dermedt világ,
Már senki
Nem vívja meg, csak új daliák:

Zászlónk a szél, sapkánknál
Rózsa a rózsáló csókú nap.
A karunk
A tárulkozó kelet s nyugat.

Fekete töltényszerben
Csak hozsannát, ölelést viszünk,
A harcdob
Az újjongó, testvéri szívünk.

Ereink végtelenjén
Vér dalolva menetel, zuhog,
Riadnak
Az új, győzelmes márciusok."

Ez a bizakodó érzés élteti a költőt. Tudja, hogy a nyomorúság, aljas magyarság-vásár után a nemzeti szabadság márciusi zászlajának újra győznie kell. Tudja, hogy az emigráció hada csupa árnyékember, aki nyomtalanul eltűnik az új magyar tavasz verőfényében.

Amikor az egyetemes magyarság jövője érinti meg, annyira összesűrűsödik benne a mondanivaló, hogy ez lendületes költeményeinek sóhajos-rövid, egy-egy lélekzetvételebe már bele nem fér. Így épül meg látományszerűen drámai színjátéka, melyben gazdag és súlyos gondolatai kelnek életre. Az a tisztultabb élet után való sóvárgás ez, mely lázadó türelmetlenséggel mer gyilkolni, meri megtámadni a társadalmi rendet és követelődzően kiáltani. Merényi Gyulában a kisebbségi kassai magyar lázad a züllés, a kijátszás, az élet jogainak megtagadása ellen. És 1922-ben a friss sebekkel elégtelenített magyarságban az élet útját, a megmaradás lehetőségét keresi. A kisebbségi magyarság szűrőjén át viaskodik itt az egyetemes magyarság életéért.

Csöppet sem csodálatos, hogy ezt 1922-ben Kassán a tragédia műfajába öltözteti. És a hősi halál elbukásában találja meg. Erről szól egyetlen reánk maradt hosszabblélekzetű alkotása, a „Korona és a dollár” című háromfelvonásos dráma.¹

Tátrai fürdőhelyen játszódik a darab. Az események középpontjában Elza asszony, egy igen kétes jellemű, de nagypénzű tőzsdeüzér felesége áll. Körülötte bonyolódnak a szálak. A feltűnő szépségű asszony négy évvel előbb, húsz esztendő korában családja unszolására ment hozzá Reizmannhoz, a tőzsdeüzérhez. Férjét sohasem szeretete. Reizmann nem is tart erre igényt. Elég neki, hogy a tündöklő jelenséggel a nyilvánosság előtt büszkélkedhetik. Egyenesen jó néven veszi, hogy feleségét a hódolat udvara veszi körül. Van köztük egy ügyvéd, egy filmvállalat igazgatója, egy szobapincér. Ez eddig nem is lenne baj, mert mindezek nem lépik át a rajongó tisztelet határát. Azonban a fürdőhelyen tartózkodó Lóránd Sándor festőművész iránt Elza asszony is komoly szerelemre gyullad és csupán idő kérdése, hogy a kispénzű művész oldalára álljon. Újabb hódolóval bonyolódik a helyzet, amikor Alfréd Hook, az India-Amerika bank vezérigazgatója gépkocsiján rövid tartózkodásra a szállóba érkezik. Meglátja Elza asszonyt és kész az elhatározása: marad. A kíméletlen, eszközökben nem válogatós amerikai pénzember mindenáron az asszony közelébe kíván férközni. Kocsiját a vezetővel fedél alá parancsolja, ő maga meg szobát vesz. Két héten át csak a csendes hódolók udvarát növeli. De az idő csak látszólag csendes, mert a gazdag amerikai lázas tevékenységet fejt ki. Titokban tájékozik Reizmann anyagi ügyeiről. És azonnal cselekszik. Amikor a cselekmény megindul, Hook Alfréd már csak arra vár, hogy művét befejezze. Alapos munkát végzett. Reizmann, a férjet teljesen koldússá tette. Váltóit összevásárolta és

¹ A Kazinczy Társaság kiadványai között könyv alakban jelent meg. A darabot a kassai Nemzeti Színházban 1922 április 19-én Faragó Odón, Tamási Anna, Homonnai Rezső, Justh Gyula, Földényi László és mások alakításában be is mutatták.

a tőzsdén vihart támasztott. A magyar korona a tét. Reizmann a magyar korona feljavulására számított és minden megmozgatható pénzét ebbe fektette. Hook ezzel szemben a külföldi tőzsdéken magas összegű magyar koronát vetett piacra. A magyar korona egyszerre értékének felére esett. Hook kész talpraállítani Reizmannt, ha Reizmann lemond a feleségéről az ő javára. Reizmann szorult helyzetében hajlik is a beleegyezésre. Hook másnap reggel üzleti tárgyalásra Bukarestbe készül. Oda már Elza asszonyt is magával akarja vinni.

De elszámította magát. A férjet elintézte, azonban Lóránd Sándoról megfélemedezett. Az asszony és a festőművész a tátrai alkonyat megejtő csöndjében teljesen egymásra találnak. Elza szerelmes megadással fogadja a festőművész ajánlatát, hogy válják el az urától. Sándor kijelenti, hogy feleségül veszi. „Én azt se bánom, — válaszolja Elza — ha nem vesz el. A szeretője leszek!” Erre Sándor kifejti lázadó nézeteit: „Mi az, hogy szerető? Ez azt jelenti, hogy valaki azzal él, akit szeret: egyetlen felmagasztosult, egymás szerelme által felfokozott életet. Az ilyen találkozást ma összetévesztik valami mással, azt mondják rá, hogy viszony és más, valami aljasat értenek alatta. Szemben a házassággal, melynél száz közül nyolcvan nem egyéb, mint üzlet, pénz és pozíciószerezés, benősülés, család, hazugság, bűn.” Elza asszony ezekre a kijelentésekre csak alázatos visszhang: „Igen, igen, család, hazugság, bűn!” A fiatalember felbátorodva folytatja: „Egy új szót kell kitalálni azok számára, akiknek a találkozása igazság: Ezek nem szeretők és nem férj meg feleség, ez nem viszony vagy házasság, mert a két fogalom meg van fertőzve a bűntől és csalástól. Az ilyen emberekre azt kéne mondani: ez a férfi és ez az asszony szerelemben él!” Az elvi tisztázás után személyes érzéseiket csókkal pecsételik meg.

Hook mindezt nem tudja, csak gyanítja. Különben is édeskeveset törődik vele. Ha kérdés lesz belőle, egykönnyen elintézi mérhetetlen gazdagságával. Csak merjen ellenkezni a kis sehonnai, majd szétmorzsolja az ujjai között.

Reizmannal folytatott megbeszélése után az asszonyt hivatja szobájába és ráveszi, hogy későbben még egyszer térjen vissza hozzá. Feltárja előtte kilátástalan helyzetét. A férje végérvényesen csődbe jutott. Ez vár szerelmesére is, ha csak az asszony az éjtszaka vele szemben kimutatott kegyével meg nem menti.

Elza asszony rövid gondolkodás után igent mond. Házasságának négy esztendeje sem volt jobb annál, mint amit most kívánnak tőle. És szerelmeseért még erre az áldozatra is hajlandó. Azonban Lóránd Sándor neszét veszi a dolgoknak és ráront az amerikaiakra. Hook cinikusan ismer be mindent. Igen, ő idézte elő a magyar korona katasztrofális leromlását. A festőművész felhőrdül. „Így fest hát a gigászi erőfeszítés, amellyel egy nép talpra akart állani. A szörnyű vagyonvész, az ezernyi adóprés, a bizalom a gazdag föld erejében, azért lassúdott meg hát végzetesen a vérkeringés egy nép testében. Ezért nem telik hát már ünnepnap sem darabka hús a tisztviselő, a félholt munkás keserű fekete kenyéréhez, hogy önnek, Hook úr, többje legyen pár százezer dollárral. Mert annyit keresett az üzleten, ugye?”

Az amerikai azonban kineveti: „Maga rajongó, mister Lóránd, túloz, és ez fölösleges. A túlzás egészségtelen és hogy megnyugtassam, elárulom önnek, hogy az arany is tud szeretni. Van önnek fogalma, hogy hány millió dollárt ad Amerika jótékony célra évente? A kontinens is kap belőle!” De a festőművész szavába vág: „Igen, először kiszipolyozzák, elrongyolják az európai országok valutáit s aztán tejbe-grízt adnak az éhségtől szédelő országok angolkóros gyermekeinek. Egy generáció jár rongyokban önök miatt és ezt lekvittelik párezer garnitúra jótékonyági ruhaküldeménnyel. És hogy személyes példát hozzak fel, ami önt magát illeti, Hóok úr, hát ön szereti Elza asszonyt és eltapossa férjét, hogy koldússá tegye azt, akit szeret. Hadat üzen nekem, tönkre akar tenni, el akar seperni, bár tudja, hogy annak az asszonynak én a boldogságát jelentem. Hogy aztán megkaphassa a magámaradt, szerencsétlen, vergődő teremtet.”

A festőművész vádjában keserűség is van, érezni benne a kiszolgáltatottság rémületét. Hivatásához mértén szerelmét műalkotásban örököltette meg. Nagyszerű ez a kép, az Elza asszony képmása. Világokat ér ez az alkotás Lóránd Sándornak: „A fekete selyemruhas nőalak úgy van beállítva, mintha a néző baloldalán vele együtt haladna” — számol be róla — „s a vállán keresztül néznének az arcába, melyet visszafordít felénk. Csodálatos tiszta arc, fekete gyémánt szemekkel és áldott testvéri mosollyal. Igéz; odaadó, baráti, szeret, buzdit és felmagasztal.”

De most meg akar válni tőle. Felkínálja a milliomosnak, hogy a kép árából rendezhesse be Elza asszonnyal új életét. Hook Alfréd megvásárolja a képet, de csak azért, hogy meggyötörje a festőt. Össze akarja törni és a tűzbe akarja vetni: „Gyilkos!” — veti közbe magát a festő — „ezt akarja elpusztítani. Hiszen ez a kép több mint az élettem: ez az én alkotásom.” Hook azonban tántoríthatatlan: „Megvettem, kifizettem, az enyém, engedje!” A festő tovább dulakodik: „Adja ide, hát azt hiszi, pénzért mindent meg lehet venni?” „Meg!” — vág vissza a milliomos. — „Ha akarja tudni, igen, Elza asszonyt is. Ma éjtszaka ide fog jönni!” De ezzel a mérték betelt. A drámai feszültség eléri tetőfokát, itt már semmi szó nem segít többé, a véres cselekvés harmadik dimenziójának kell jönnie. Sándor megmarkolja a keze ügyébe eső papírvágókést és a milliomost leszúrja. Ekkor érkezik meg Elza asszony. Rövid pillanatok alatt megértik egymást és elhatározzák, hogy elterelik magukról a gyanút. Azonban a szobapincér mindent látott.

Laci, a szobapincér nem közönséges ember, undorral fogadta eddig is Hook busás borraivalóit. Olyan ember, aki tudja, hogy „van Kassán egy villamoskocsivezető, aki sorhajóhadnagy volt a „Viribus Unitisen”. E mellé vágyik, hogy ne kelljen többé borraivalót elfogadnia. Mögötte előéletében egészen más egyéniséget lehet sejteni.

Megindul a nyomozás. A gyanú ellene fordul és Laci nem tér ki előle. Csupán annyit kíván Elza asszonytól, amikor négy szemközt vannak, hogy megcsókolhassa. Kívánságát meg is magyarázza: „Van, aki embertől egy asszonyért és van, aki még ennél is többet tesz: aki vállalja a gyilkosságot érte!” A beszélgetésnek az asszony szerel-

mese, Sándor is fűltanúja. Ezek után természetesen nem fogadhatja el az áldozatot. Onként jelentkezik a nyomozó közegeknél. Elza asszony pedig leveti magát a mélységbe a harmadik emelet erkélyéről.

Merényi Gyula mondanivalóját tragédiában fejezte ki. Valójában el sem képzelhető ez másképen. Tragikus időben maga is tragédiát élt végig. De egyéni életének, betegségének és ifjú halálának végzetes borulatán túl a kisebbségi magyarság sorsának szörnyű zsákutcája börtönfal körülötte.

Merényi Gyula együtt vívja meg lelki harcát Lóránd Sándorral. Vele küzd és benne rajzolja meg saját életfelfogását. A tragédia forró légköre a költő lázálmanak vergődésétől tüzesedik át. Az erkölcsi, szellemi, nemzeti és gazdasági katasztrófa után hajótöröttek maradnak vissza. Akik nyomorult deszkaszálak mellett evickélnek ki az örvényből. Érdemes-e folytatni a küzdelmet? Nem jobb-e, ha megadják magukat? Van még egyáltalán remény?

Merényi Gyula tragédiájában egy igennel és egy nemmel felel ezekre a kérdésekre.

A nem az erősebb. Ez túlharsogja az igent, a kétségbeesett tagadás, ellenkezés, lázadás legelőször is erkölcsi téren ütközik ki. Lóránd Sándor szenvedélyesen támadja a házasságot. Benne csak bűnt, házugságot és csalást lát. Ezzel szemben a szerelmi választás szabad jogát eszményi díszbe öltözteti. A természet törvénye a legfőbb jog. Nincsen erkölcsi kötelezés, amely az egymásnak szánt szerelmeseket, akik a vér és a lélek jogán egymáshoz tartoznak, szétválaszthatná. Sándor ezen a jogon szerzi meg Elzát, ezen a jogon veszi semmibe Reizmannt és ezen a jogon gyilkolja meg Hook Alfrédet. Ha Merényi Gyula társadalmi színművet írt volna tárgyából és a cselekményt itt lezárja, a két főhős egymásra talált boldogságával, akkor nem érdemelné meg, hogy ma foglalkozzunk vele. Ámde a darab tragédia. Merényi sem korának jellegzetes mélyresüllyedt erkölcsét nem kívánja szolgálni irodalmi téren, sem pedig a polgári erkölcs bírása nem akar lenni. Nem azért hal meg Elza, és nem azért hajtja Sándor a fejét ítélet alá, mert rajtavesztett és érte bűnhődnie kell, hanem mert a céda, kisemmizett, meghurcolt és gyalázatos élet helyett a halált választják. Amikor Sándor végez a milliomossal, tudja, hogy vele együtt saját magát is megölte. De inkább a halál, mint a meghunyászkodó élet.

Tudatos tragédia ez a darab és Merényi ezen a ponton emelkedik túl a tucatírók fölé. Ő sajátosan magyar és kisebbségi életet rajzol. Lóránd Sándor harakirivel nyugtatja meg háborgó lelkiismeretét. A festő itt magasztosul hőssé. Olyanná, amilyet a magyar mult nem egyet ismer. Ő a modern Dugonics Titusz, aki a milliomost, a lófarkas zászolót szorongató törököt, magával rántja a magyar élet fellelegvárának fokáról le a mélybe. Csodálatos Merényinél 1922-ben az éleslátás. Hogy nem a kis bűnöző Reizmann ellen fordítja főhősét, aki amúgyis elbukik, hanem az igazi ellenség, az amerikai Hook Alfréd ellen. Merényi éles kiáltást hallat tragédiájában 21 évvel ezelőtt a töke ridegsége ellen. Elképesztő, mennyire tisztult a tartalékos főhadnagy politikai érzéke.

És így értjük meg erkölcsi kirohanását a házasság ellen is. A kisebbségi magyar ember szívében emésztő undor élt mindazzal szemben, ami törvényes és legitim volt. Amikor a trianoni békeszerződések szentesítették ennek a földnek idegen uralmát, amikor a törvények a pénz zsarnokságát támasztották alá, amikor a honvéd hadsereg tisztikara szétzüllött szobapincérnek, villamoskálauznak, vagy a toll proletárjának. Nem. A természetjogi törvény, a szabadszerелеm jogán Lóránd Lászlóé Elza asszony és Merényi Gyuláé, a kisebbségi magyarságé ez az ősi föld, hiába akarják Reizmannok és Hook Alfrédok elorozni.

Van-e hát kibontakozás az összetört maroknyi kisebbség számára? A tragédia nemmel felel. Legalább is ennek a nemzedéknek nincs szabadulása. El kell pusztulnia. Azonban a tagadás mögött ott lüktet az életigenlés is. Ez a nemzedék éppen hősi halála által menti meg a nemzet jövődjét. Lóránd Sándor a milliommossal folytatott vitájában egyszer maga is indulattal jelenti ki: „Nem törődöm azzal, hogy Hook milliárdos fenyeget, ön már bele van kalkulálva az életembe. Én vállalom önt is, mert én nem nyugszom bele, hanem akarom már ezt az egész híres életet, úgy, ahogy van. Nemcsak a fehérét, hanem a feketéjét, nemcsak az édesét, hanem az epéjét is. Értse meg, mert ez az élet: Én pedig élni akarok!”

Engedjük meg, hogy ez a végső hang zengjen bennünk műveiből. Az életigenlés hangja. Mert a halkszavú költő ép itt tesz fogadalmat arra, amit szeretett volna megvalósítani. Élni akar. Ennek az északi elszakított résznek nemesen, tisztán csengésű lelkiismerete és énekese akart lenni. Ha életben marad, nem kétséges, hogy ezt meg is valósítja. A lelke fűzte ehhez a tájhoz. Azután rendkívüli költői tehetsége, világháborús élményei folytán erre méltán érezhetett is küldetést. Hogyha 31 éves korában nem teperi le halálos betegsége, ép ő lehetett volna a Felvidéknek Reményik Sándora.

Keller Imre, aki személyes barátja és ösztönzője volt, írja róla a „Tisztán egy életen át” című regényében: „A csúcsra akart feljutni, hogy a magyarságnak apostola, prófétája, vigasztalója, serkentője és reményt táplálója lehessen. Nyugtalan tettevágyás állandóan hajszolta előre. Mindig csak előre. Minden új írása új lendületet jelentett felfelé. Hatalmas érzések láza emésztette egész lényét.”

Ez a jellemzés találóan állítja elénk Merényi Gyulát.

A halkhangú költő szava messzizeng a végeken. Sietéssel, buzgalommal és szakadatlan törekvéssel teli az élete. De túl bánaton, gyászon, leverettetésen diadalmaskodik elpusztíthatatlan hite.

„És ha százszor is ver az átok,
A szívem vad könnye, buja tenger
Enyém ez ország, visszatértem
S én akarok uralkodni rajt,
Megtért királya én: az ember!”

Az aranyharsona

MOHR GEDEON

VERSTÁVIRAT KASSÁRA

Sziklay Lászlónak, levél helyett.

MERRE VAN KASSA?

Merre van Kassa? Nem tudom már,
csak azt tudom én, hogy te ott vagy.
Boldog az ősz felé futó nyár,
Boldogok, kik révbe jutottak.

Amerre jársz, ott sok torony van,
az ég ott sok árnyat terít —
állj meg egy este a nagy Dómban
s kérd vissza élted napjait.

De mégse kérd! Add oda Néki
azt is, ami még hátra van.
Ő majd mindent csöndben megbékít,
Ő majd társam lesz társtalan.

AZ ERIKÁRÓL.

Most is boldogan tekintek szét
a felhőt küldő Erikáról:
úgy őrzöm mint egy szent ereklyét
azt az egy boldog napot távol.

Ott pihentem a füves lejtőn,
emeltek a hegy vállai.
S röpitettek mindent felejtőn
a Nap hatalmas szárnyai.

AZ ÚJ MAGYAR MÚZEUMNAK.

Legyetek újak s mindig óak,
mint hullámai a folyónak,
amely mindig új célra vágyik
s nem áll meg az egy — óhazáig!

Debrecen, 1943. július 8. csütörtök d. u.

GULYÁS PÁL

TÁRSADALMI ÉS SZELLEMI TERVEK KÁRPÁTALJÁN

PÁRIZSBAN TORTÉNT NÉHÁNY ÉVVEL A NAGY ÖSSZEOM-LÁS ELŐTT a diáknegyed egyik csendes kávéházában. Porlepetten, fáradtan egy diákember ült a sarki asztalnál. Csodálkozó tekintettel egy idősebb úr ült vele szemben. A diák tele volt tüzzel, asztaltársa alig győzte jegyezni beszédjét.

— Higyje el, uram, hogyha nem tanuljuk el tőlük a propagandát, minden igyekezetünk kárba vész.

A másik ellentmondott.

— Dehát évenként felkeressük őket, olvassák lapunkat, miért lesznek hűtlenekké?

— Hát miért! Mert azok állandó kapcsolatot tartanak fenn a néppel, sohase hagyják magára, nem engedik kihullni belőle azt a magot, melyet közéje vetettek.

Az idősebb úr a francia megújulás egyik élharcosa volt. A kávéházi beszélgetés idejében még kevesen voltak pártjában, lapja kicsi számban terjedt a vidéken, pedig azok, akik elszomorodva látták Franciaország erkölcsi zuhanását, meg voltak győződve róla, hogy a francia fiatalok eszméje tudná egyedül a katasztrófát feltartóztatni.

Az egyetemi polgár pedig a nyári szünidőben körülkerékpározta hazáját s tapasztalatairól számol be most.

Megállt itt is, megállt ott is, megkérdezett szegényt és gazdagot, bepillantott kastélyokba és kicsi házakba, szemtől-szembe láthatta, hogy kovácsolja sorsát a nép. Ezen az úton találkozott Thorez kommunista agitátorral, Franciaország bolsevista vezérével. Ez az ügyes ember Lille-től Nizzaig mindent felforgatott maga körül. Jött, látott és cselekedett. Megérezte, hol férközhet be a gögös, önző nép érdekeibe, meg tudta választani eszközeit, s az összehordott tőkéből minden igényt kielégítő sajtóanyaggal látta el híveit.

Szerte a falvakban is figyelőket tartott, akik vele állandó összeköttetésben voltak és sokféle sajtótermékével folytonos szellemi táplálékkal látta el őket. Jöhetett bármilyen nemzeti gondolat, a franciák jobb belátásához intézett figyelmeztetés, kérdés, Thorez agitátorai minden figyeltek, mindenre azonnal válaszoltak.

Nem felejtsem el az 1938-as müncheni találkozót követő reggelt. Az egyik párizsi PP. rádiót a thorezisták egész napra kibérelték s gyűlöletesebbnél gyűlöletesebb propagandaszámokkal igyekeztek meggyőzni a francia népet arról, hogy a Szudétánémet rész odaítélésével Franciaország elárulta, kiszolgáltatta Csehországot s burkoltan valósággal forradalomra izgattak. Azon a reggelen pedig a Déli Pályaúdváron csaknem egy fél vonat kommunista újságíró és agitátor utazott vidékre kihasználni a müncheni tárgyalás nyomán támadt és mindenütt érezhető elégedetlenséget.

Aztán néhány nappal a lengyel-német háború kitörése előtt a svájci határon az egyik kis városkában megdöbbszentő hírré érkeztem. A helyi lap már aznap délután hozta is: hogy A. L., a francia keresztény nemzeti párt főtitkára, agyonlőtte magát. A helybeli bírótól tudtam meg, hogy a lelkes, mélyen igaz francia ügyvéd búcsúlevelet is hagyott hátra, amelyben felfedte halálának okát. Olaszországba akart utazni, hogy valami közvetítést eszközöljön ki s hátráltassa a háború kitörését, de akkorra már az olasz határt lezárták s a hazájáért aggódó fiatalember kétségbeesve, elborult aggyal már nem tudott mentő okot találni a további érdemes életre. A halált választotta.

Hazája bele is rohant a vészbe, mert azok, akik ellene voltak, közelebb tudtak férközni a néphez s nagyobb hatalmuk volt a lelkek fölött.

AMIKOR HAZATÉRVE HAT HÉT ALATT BEJÁRTAM EGÉSZ KÁRPÁTALJÁT, Taractól a Nagyg völgyéig, volt időm a franciaországi példára gondolni, s meghányi-vetni a viskótól-viskóig tartott kóborlásom tapasztalatait. Benéztem én is ide is, oda is, megkérdeztem szegényt és nagyon szegényt, figyeltem a hegyilakók pihető életét. Javában folyt már a háború, amikor ismét felkerestem szülőföldem apró falvacskáit, hogy összehasonlítsam az elmúlt három év tanulságait. Elővettem a két turistaúton készült jegyzeteimet, hogy a fejlődést megfigyeljem.

OKORMEZŐN, nem messze a községtől, magános favágót találtam. Éppen az egyik kidöntött szálfán pihent.

— Dobré ráno! — köszöntöttem rá — früstök utáni pihenés, bácsikám?

— Az — bökte rá — pihenés!

— Úgy él itt minden, mintha örök béke volna.

Csodálkozó arcot vágott.

— Hát minek verekszenek? Ha háború van, ha nem, nekem ugyanúgy kell fát vágnom.

— Hát tudja, bácsikám, miért is folyik ez a háború?

— Mért kell azt nekem tudnom? Tudja a fene... biztos haragusznak egymásra az urak!

Alsókálcsa környékén beteg iparos házában szálltam meg. Mikor hajnalodott, a cipész gyűrött, fakó újságokat és agyonolvasott színes táblájú könyveket vett elő. Közelebb mentem hozzá, s láttam, hogy régi cseh újságokat olvas és a könyveket is Prágában nyomták. Kérdésemre őszintén kijelentette, hogy Zlínben nőtt fel a Bafacégnél, olvasna ő szívesen magyar újságot és könyveket is, csak lenne. Könyvtár a községben nincs, az újság drága, kitől kérjen kölcsön? Így hát olvassa azt, amihez hozzájut.

Trebusafejérpatakon a temető mellett találkoztam K. Iván kisbirtokossal. A kocsmába igyekezett, Senki sem ismerhette itókakedvelő embernek, szolid, békés polgár, de így vasárnapokon nagyon megkívánja a falubeli ismerőseinek társaságát. Hol találkozhatnak

máshol, mint a kocsmában? Elkísértem. Sűrű pipafüstben együtt ültek az ismerősök. Közéjük vegyültem és hallgattam beszélgetésüket. Csupa kószahíren lovagoltak, a gyomor körül vitték a szót, egyetlen hasznos mondat el nem hangzott szájukról. Egyetlen csillapító szó sem.

Mikor újságot kértem, a kocsmáros széles arccal azt kérdezte:

— Hát minek az itt?!

Fent a Tisza forrásánál egy fa árnyékában pásztorfiú böngészett valami tarka ponyvaregényt. Jobban érdekelte, mint a bitangoló juhnyáj. A fiúcska jól beszélt magyarul, a kis regény is magyar volt, egy az amerikai gangszterek világáról szóló mételyező ponyvaregényekből. Lassan megindult a nyelve, csodálatos tájékozódottságot árult el New York éjszakai életében, de arra, hogy ki volt Rákóczi, mi volt a szabadságharc, választ adni nem tudott.

AKI TORÓDNI AKAR KÁRPÁTALJA SORSÁVAL, annak meg kell akadnia a fenti néhány példán. Mindegyikből komoly következtetést kell levonnia. Egyik úgy, mint a másik, magától beszél, szinte kiáltja:

— Tegyetek valamit, ne hagyjátok így veszni, múlni az időt a Kárpátok alatt!

Ne hagyjuk! A szörnyű háború roppant terheket ró ránk is, ezért nem fordíthatunk annyi szeretetet, áldozatot erre a népre, a várt javakból sokat csak a háború után adhatunk meg, minden, de minden a győzelem biztosítására megy. Mit érne az, ha bent elrendeznénk valamennyi szénásbogyóinkat s odakint elvesztenénk mindent. Akik csak a gyomrukra gondoltak és anyagi haszonra, mikor minket vártak, azok talán a legcsalódottabbak most, azok a legnagyobb suttogók, zúgolódók. Tehetetlenek, nem értik meg, hogy az ő Csehszágukban és sehol e világon nem jobb most a helyzet. Hogyis értenék meg azt, hogy mindennek az áldozatnak jutalmául egy ország boldogsága van kockára téve. Mit tudnak azok a népszerűetről, a magyar-ruszin testvériség történelmi jelentőségéről, e négy völgy elhivatottságáról? Mihez fognának, ha rájuk bíznák Kárpátalja háború utáni fellendítését? Siralmas volna az ő munkájuk, sok könny és öklözés kísérné lépéseiket.

Kárpátalja megújhodására a fenti példákból alkotó következtetéseket csak azok tudnak levonni, akik szeretik a kárpátaljai népet. Akik gyötörődnek annak a gondnak súlya alatt, hogy is lehetne minél gyorsabban egész napfényt hozni föléje, arcukra mosolyt, házukba derűt és jólétet, szívükbe ingathatatlan hűséget.

Ezeknek a hívó, bátor lelkeknek írunk s adjuk elő a mi terveinket. Nem mondunk le amazokról a kishitűekről, bágyadtakról, megaluvókról sem, meg fogjuk őket is nyerni: oly kevesen vagyunk, hogy nem veszíthetünk el egyetlen dobogószívű embert sem.

Addig sem ülhetünk tétlen, amíg a kapuk meg nem nyílnak előttünk. Kárpátalja ellenségei sem restek. Amennyit a háborús híválnak mellett megtehetünk, meg kell tennünk, de azonkívül terveinket is el kell készítenünk, hogy készületlenül ne érjen az újabb megpróbáltatás, vagy a hajnalhasadás.

Meg kell mondanunk őszintén a hibákat, rávilágítanunk erede-
tükre s úgy kell a terveket összeállítanunk, hogy a cselekvés órájá-
ban minden körülményre kiterjedjen figyelmünk s pótlásra többé ne
szoruljon, amit teszünk. Arra kell elkészülnünk, hogy Kárpátalját el-
szakíthatatlan láncokkal kössük az ezeréves magyarsághoz.

*Mik is lennének azok az eszközök, amelyekkel fel lehetne rázni
a lelkeket?*

Az ökörmezői favágó és a trebusafejérpataki gazda példájából:

Nincs a falunak a kocsmán kívül társalgó helye, ahol fáradt mun-
kája után összejönne, szelíd borozgatás közben kicserélje gondolatát.
Nincs kultúrterme, ahová szívesen eljárna, mert vinné a kíváncsiság,
a szórakozási vágy.

Polgári népköröket kell szerte a vidékeken felállítani egy kis
könyvtárral, csendes ivóval, ahol a tisztességes egyesületi élet fölött
az egymásravigyázó látogatók józansága, összetartása örködik. Idő-
közönként élvezetes előadásokat tarthatnának itt, olvashatnák a kár-
pátaljai lapokat, művelődhetnének egy-egy hosszúlépés mellett.

A *regős csoport* sűrűn ellátogatna közéjük. Muzsikusból, mű-
kedvelőkből, népirók-költők, előadókból állna ez a kis csapat, amely
vasárnaponként faluról-falura járná a vidéket változatos műsorával.
Tervszerűen dolgoznák ki műsorukat, bele kellene lopniok hallga-
tóikba a felvilágosító eszméket.

A *rádió és gramofon* nagy szerepet játszik a nép életében. Kár-
pátaljának külön leadót kell felállítani, olcsó néprádiót kell a lakos-
ságnak rendelkezésére bocsátani és sokoldalú, élvezetes műsorral
gondoskodni a társadalmi, irodalmi, gazdasági válaszadásról.

A rádió külön foglalkoznék minden falu problémájával, leveles-
ládájában valósággal gondolkozásra készítené a falu népét. Vitát
provokálna, hogy haladást arasson.

A rádió mellett a *film* siet segítségünkre. Kárpátalját eddig csak
háttérnek használták fel, keretnek egy-egy darabhoz. Az itteni
problémákhoz nem mertek ezideig hozzányúlni, pedig van belőlük
jócskán. Úgy gondolták a filmgyártók, hogy az ország belső részét
nem érdeklik az itteni témák, egészen más véleményen vannak a
ruténekről, mint mi, így nem jelenthet jövedelmező befektetést egy
kárpátaljai film. Hát nagyon tévednek. Sok általános emberi és ma-
gyar vonatkozású, érdekes szöveggönyvet lehetne erről a zsarátnokos
földről írni. Keskenyfilmet készíteni a népszokásokról, nevezetessé-
gekről, bemutatni az ország többi részét, elmélyíteni a mozgó képek-
kel a történelmi összetartozást. Ezekkel a keskenyfilmekkel be lehetne
járni az összes falvakat s ez többet érne, mint megannyi politikai pro-
paganda.

És a színtársulat? Miért hagyták abba a ruszin társulat működé-
sét? Ma a hegyekben még nem beszélik sokan a magyar nyelvet. Ha
felkeresné őket ez a ruszin színtársulat, megelevenítené előttük a
magyar élet egy-egy öket is érdeklő képét, igen megkönnyítené az
egymásratalálást. Gondoskodni kellene a színészgárda neveléséről.
Anyagilag is erős alapokra helyezni ezt a kérdést és nem hagyni,
hogy kivert, került étellel áldozzanak a művészetnek ezek a fiatal

értelmiségek. Színpadukon szerepelni fognak a kárpátaljai írógárda helyi vonatkozású iránydarabjai.

Az alsókalocsai iparos is kioktatott bennünket. Igaza van, sajtónk nagyon hiányos és kevés olyan hatalmas feladatok megoldására, mint amilyen a kárpátaljai.

Legyen minden járásnak egy hetilapja, nélkülözhetetlen, a napi életéhez odanőtt sajtója, amelyben kifejeződik annak a közigazgatási egységnek minden életmegnyilvánulása. Fel ne vessen politikai kérdést, nehogy csatlakozzék valamelyik párthoz, mert békéltető, nyugtató, összehozó hivatását csak úgy tudja teljesíteni, ha a pártok fölötti örök szentistváni magyar gondolatot hordozza homlokán. A járárok hetilapja kicsiben, vékonyka cikkeiben is ugyanannak a népnevelő gondolatnak állana a szolgálatában, mint a propaganda többi eszköze. Úgy kell beállítani minden hírt, hogy éle a haza ellenségei és a gyávák ellen irányuljon. Ugyanúgy szórakoztasson minden sora, mint tanítson.

Az egyszerű népnek és a vezető rétegnek külön-külön társadalmi képeslapot kell a kezébe nyomni. Az értelmisége csupán a szakírásban, stílusban különböznék amazétól: témaköre nagyjából ugyanaz lenne. A képeslapok arra igyekeznének, hogy elválaszthatatlan köteleket szőnének olvasóikkal, kifürkésznek minden igényüket és, ha mód van rá, egy-egy érdekesebb leírás útján csöpögtetnék beléjük az eszmei magokat. Foglalkozni kell bennük az egyházi és népi szokásokkal, rá kell mutatni azok eredetére, lényegére, összehasonlítást végezni a történelmi időszakok között és inkább mese formájában előadott közlésekből leszűrni az olvasóval az igazságot. Az értelmiség képeslapjában pedagógiai cikkek tanítanak vezetni a vezetésre hivatottakat s minden tanács, minden észrevétel sarkköve Kárpátalja lenne.

Hely volna benne a történelmi emlékekről, a falvak, községek multjáról, s a képek az írással beszédesen tanúskodnának e nép életéről.

Propagálója lehetne Kárpátalja turisztikájának, küzdene a menedékházak, utak, jelzőtáblák kijavításáért, újak létesítéséért, mert a hegyek életében az együttlét barátságot is jelent s a közös eszméket őszintén megérteni, elfogadni csak a barátok fogják.

A pásztorkodó kisfiú ponyvaregénye a lélekmérgezésre hívja fel figyelmünket. Hol van a ruszin- és magyarszövegű kárpátaljai olcsókönyvtár? Hol az a bátor, magábanbízó, áttekintő szellemű nyomdász, aki vállalkoznék tízezerrel nyomtatni a tízfilléres füzeteket, kiszorítani a zúgpiacról a rossz ponyvát és hajlandó lenne nemes gondolatokkal megírt kis tarkaregényeket kiadni? Eljutna az a legutolsó tökmagszagú vityilóig s ki tudja, hová vinné el az Isten- és hazaszeretet.

Biztosító szerv volna a „*falu a falué*” csoport. Felvilágosító körútjuk alatt megfordulna minden falucskában, betekintene a lakásokba, istállóba, a tanítók és jegyzők szobáiba és közvetlenül figyelné meg azok életét. Megmagyarázná, miért egészségtelen a hosszú haj, hogyan kell takarékosan gazdálkodni s közben kisebb főző- és kézimunkabemutatásokkal nevelné, bátorítaná őket. Ez a csoport elintézné

a falubeliek minden kérelmének továbbjuttatását, felvenné a panaszokat s azokról jelentést tenne.

Az irodalmi élet fejlesztésére szükséges, hogy előbb felneveljék a tehetséges gyermekeket, nehogy tovább vesszen a föld legdrágább rétege. Fénykép-, kézimunka-, kézügyességi kiállítást bizony nem lehet sokat találni, népkönyvtárat, kárpátaljai regényeket, meséskönyveket, naptárt kellene nyomtatni.

A „faluról-falura” csoport szervezné meg a kölcsönös nyaraltatást. A lentről jövők elszállásolása az idevalósiak elhelyezésével egy időben történne meg. Komoly testvériségnek vetnék meg ezzel az ágát.

A FENTI TERVEK NAGYOBB RÉSZÉNEK MEGVALÓSÍTÁSAHOZ békeállapot szükséges. Nem jelenti ez azonban azt, hogy a háború befejezéséig semmit sem tehetünk. Mindenekelőtt az a tennivaló, hogy felrúzzuk a vezető értelmiséget arra a munkára, amelynek át kell fognia a háború utáni megújulás minden kicsi területét: Látnunk kell a feladatokat, megjelölni a határozott utat, megtalálni egymás kezét.

Ezt a kultúrmissziót az Új Magyar Museum volna hivatott szolgálni, amely kárpátaljai szemle is; éppúgy pártfogásába kell vennie ennek az országrésznek szellemi megerősítését, mint az északnyugati vármegyékét.

De a szerkesztőbizottság igyekezete csak akkor lesz hatásos, ha megértésre talál. Táplálni kell folyóiratunkat szellemi anyaggal. Mindazoknak találkozniok kell benne, akik Kárpátalját fel akarják emelni, oda kell adni gondolatainkat. A társadalom, irodalom, gazdaság kérdéseinek szakértői ebben a lapban egy kis országot építhetnek már fel terveikkel. Kötelességünk felkutatni a szellem munkásait, rá kell bírni őket a munkára, nem engedhetjük meg magunknak azt a kényelmet, hogy csak azok írjanak, akiknek kedvük van hozzá.

Olyan világot kell itt teremteni, hogy a testvéri és kultúrkapcsolatok erősebb összetartó kapocs legyen, mint a területeket, nemzetségeket elválasztó Tisza folyó, olyan szellemi, anyagi felemelkedést, hogy az, aki évek mulva bejárja majd a négy patak völgyét, kezét összezsápvá azt mondja:

— Uramisten, rájuk sem ismerek, de szeretnék közöttük maradni! Egyesegyedül tőlünk függ, hogy akarjuk-e ezt a világot.

BÁLINT IMRE

ŐSZI NAP

Uram: ideje! Túlnagy volt a nyár.
A napórákat árnyaiddal fedd be
és száguldó szeleid hajtsd ki már.

Az utolsó gyümölcs teljen parancsodra,
két forró napot még küldj el néki,
kivánd, hogy érjen és üzzél régi
édes ízeket a nehéz borokba.

Kinek most nincs háza, többé nem épít.
Aki most árva, soká az lehet,
virraszt, olvas, ír hosszú levelet,
s nyugtalan vándorol fasorokon végig,
ha őszi szél surran halott lomb felett.

RAINER MARIA RILKE
Ford.: KASSAI ZOLTÁN

HERVADÁS

Könnyedén, mint a halála után,
hordja kesztyűjét és a kendőt.
Ó szag ébred vén szekrénye alján
s elmos egy édes illatfelhőt,

melyről magáraismert fiatalon.
Már nem kutat, nem kérdi régóta,
ki e nő, talán ő vagy öreg rokon,
útját gondolkozva rójja, rójja,

csak óv, rendez, de nem alakít
a rideg, félelmes szobán,
mert hátha még mindig ott lakik
a régi fiatal leány.

RAINER MARIA RILKE
Ford.: KASSAI ZOLTÁN

É B R E D É S

(Napló a prágai magyar diákok életéből.)

(2. folytatás.)

II. FEJEZET.

1929. október 23.

Ma megszámloltam a pénzemet. Egyedül voltam itthon délután. Kivettem a keblemből azt a kis vászonzacskót, amely a nyakamba akasztva lógott le a testemen. Anyám varrta, hogy legyen hol tartanom a pénzemet. Többször is elmagyarázta, hogy éjjelre se tegyem le, mindig nálam legyen, nehogy meglopjanak.

Mikor elindultam otthonról, 520 koronám volt. Négyszázat betettem a zacskóba, a többit a pénztárcámba. Otthon az állomáson az apám megváltotta a jegyet Prágáig. Így az egészet magammal hoztam. Nem sokat jelentett az akkori viszonyok között egy magyar diák számára, aki először megy fel az egyetemre. Dehát mit lehetett tenni, ha a szüleim a kis nyugdíjból nem tudtak többet kiszorítani. Fiatal ember még az apám, 1884-es. A csehek mégis nyugdíjba tették. Az volt a bűne, hogy 1919-ben nem tette le az esküt a cseh államnak mindjárt az első felszólításra. De azért a csehek egy ideig még alkalmazták. Megvárták, míg a sok jött-ment cseh vasutas közül belegyakorolta magát valamelyik a főnöki munkába. Akkor aztán rövid határidőt adtak az apámnak, hogy tegye le a cseh nyelvi vizsgát. Apám haladékokat kért. Sehogy se ment neki ez a teljesen idegen nyelv. Ma se tud másképp, csak magyarul. Haladékokat nem adtak. Egy szomorú napon megkaptuk a dekrétet apám nyugdíjazásáról. És nem volt fellebbezés. Nem lehetett rajta változtatni.

Hallottam a fiúktól, akik már voltak fent Prágában, hogy havi 400 koronából szerényen és szegényesen ki lehet jönni. Vannak, akik még kevesebből kijönnek, dehát azok vagy csehek, vagy valamilyen különösebb politikai érdemeik vannak. Mert vannak itt Prágában hatalmas kollégiumok, úgynevezett kolejek, meg ezer és egy különféle diákjóléti intézmény. Ilyen magamfajta magyar fiú nem igen remélhet sehol semmiféle kedvezményt. Legfeljebb a Magyar Menzán ingyen, vagy olcsó ebédeket.

Itt fekszik előttem egy papírlapon a sok számadás. A vége az, hogy az 520 koronából 120 korona már majdnem elment. Maradt néhány ércpénz a zsebemben, ennyi az egész. Meg a négy százas a keblemben. Minden eszembe jutott már, hogy mire mennyit költöttem. Van itt 21 korona és egynehány fillér. Erre nem tudok rájönni, hová ment. El is határoztam, hogy ezután felírok pontosan minden fillér kiadást. Látni akarom, hová ment el az a sok pénz. Eszre se veszem és már üres a zsebem. Ha azután elseje előtt elfogy, nem tudom, hogy küldenek-e többet.

Kint hullanak a falevelek. A szél rázza a fákat. Ez az első barátságtalan őszi nap. Még csak délután 3 óra van. És máris olyan köd és homály fekszik a város felett, mint tegnap este 6 órakor. Így lesz egyik napról a másikra a melegből hideg, a napsütésből nyirkos köd.

Kinézek az ablakon át a kertbe. Az egész utcát, sőt az egész kolóniát, ahol lakunk, néhány év előtt telepítették. Mégis minden kert tele van gyümölcsfákkal. Csupa alacsony törzsű, jól gondozott, szakszerűen metszett fa. Ezt én is meg tudom ítélni, mert értek valamit a kertészethez. Egyik-másikon már nincs egy levél sem. A többiek zölden, sárgán és pirosan bólogatnak. Azt mondják, nagyon jól termő fák. Ugyesek ezek a csehek. Néhány év alatt ilyen szép családi házat és ilyen szépen beültetett kerteket tudtak idevarázsolni.

Sehogy sem tudok felmelegedni itt. Mióta itt vagyok Prágában, úgy érzem, mintha belülről állandóan fáznék. Mintha dideregne, reszketne a bensőm. Ez a csípős őszi idő is belemar a szívembe. Érzem, hogy szinte nyelem le és didergek tőle, mint a savanyú káposztától. Minden gondolatom haza száll. Az én jó apámhoz és az én jó anyámhoz. Egyetlen gyerekük vagyok és úgy neveltek, hogy szinte a tenyerükön hordoztak. Néha már bántott ez a nagy gondoskodás. És most mégis úgy hiányzik. Nem tudok a saját lábamra állni. Olyan vagyok, mint a szárazra vetett hal. Nincsen bennem semmi életrevalóság. Talán nem is jó a nagyon babusgató szülői szeretet? Talán jobb lett volna, ha kissé keményebben neveltek volna? Nem állnék most itt olyan anyátlanul, mint a síró gyerek a sötét szobában.

Van más is, ami elkésérít. Fojtogatja a torkom, ha rágondolok, hogy ide kellett jutnom. Nekem, aki soha egy percig sem hittem, hogy Csehszlovákia fennálljon addig, mire én leérettségizem. Nem, erre soha sem gondoltam. Nálunk az egész család a revízióra volt beállítva. Apám kényszernyugdíjban várta, hogy visszajöjjön a magyar világ, amíg még fiatal. Egyetlen vágya volt, hogy még egyszer állomásfőnök lehessen. Szülővárosomban, ahonnan a csehek elbocsátották. Nem is törődött semmi mással. Ez az egy gondja volt. Nem tett úgy, mint sok más nyugdíjas, akik különféle kereseti források után néztek és igyekeztek nyugdíjukat így megpótolni. Ő csak ült magának otthon, pipázott és várta a revíziót.

Most itt van alkalmam rágondolni, hány év telt el már hasztalan várakozásban. A kényszer engemet is idehozott, ebbe az idegen nagyvárosba. Engemet is beletörnek a hámba, hiába ficáncolok. Kénytelen leszek megtanulni ezt az idegen nyelvet, kénytelen leszek itt elvégezni az egyetemet és majd talán a csehektől állást kérni.

Ma reggel, amikor lemostam magamat hideg vízzel, egészen megborzadtam ettől a gondolattól. Később nagyon jól esett reggelire a meleg tej. Az ablaknál álltunk Németh Ferivel és beszélgettünk.

— Sehogy sem tudom magam beletalálni ebbe a prágai életbe, — mondtam neki.

Feri csak nevetett, hümmögött és tele szájjal jóízűen majszolta be az otthoni vajjal megkent zsemlet. Hirtelen arra gondoltam, hogy ennek a fiúnak sok lehet a füle mögött. Bent van a magyar diákmoz-

galmakban és sok mindent tudhat. Közelebb húzódtam hozzá és halk hangon mondtam neki:

— Mit gondolsz, Feri, befejezem én itt Prágában az egyetemet?

Úgy láttam, nem értette meg kérdésemet, mert értelmetlenül nézett rám és ha nem lett volna annyira tele a szája, biztosan kinevetett volna.

— A revízióra gondolok, tudod?... Hátha meglesz tavaszra és akkor hiába gyötörjük itt magunkat ezzel a cseh nyelvvel... Az apám is azt mondta...

Elgondolkozva néztem ki az ablakon. Alattunk egy alacsony-törzsű barackfa volt. Néhány pirosassárga levél lógott még rajta és azokat szedte le róla a friss reggeli szél egyenkint. Nem fejezhettem be a mondatot, mert Németh Feri rángatódzott előttem. Kezét a szája elé tette, hogy ki ne köpje a sok jó finom vajaszemlét. Hangosan nevetett, szeméből kijöttek a könnyek. A fiúk mind odaszaladtak és kérdezték tőle, hogy mit nevet.

— Árpád nem akar megtanulni csehül. Attól fél, hogy tavaszra meglesz a revízió!

— Te Árpád, mondd, tudsz valamit? — kérdezte a szobatársam, Hajmássy Feri, aki selyem hálókabátjában lépett oda hozzánk, kezében fésűvel és körömrészelővel.

— Ugyan, ne légy te is gyerek, — mondta neki Németh Feri.

— Miért lenne gyerekség? — mondta Hajmássy Feri. — Kérlek, Mussolini nagy barátja Magyarországnak és az olasz nagyhatalomnak ma olyan szava van a nyugati demokráciák felé. Kérlek, a fasiszta nagyhatalmat nem tudják csak úgy elintézni.

— A győzők a saját zsírukba fulladnak, — idéztem apám mondatát, amelyet egy idő óta gyakran hallottam tőle, ha a revízió szükségességét magyarázta.

— Csak azt lessétek, — felelte Németh Feri most már komolyan és fölényesen. — Csak azt lessétek, míg a nyugati demokráciák egy négyzetméternyi területet is önként leadnak a koncból. Látszik, hogy fogalmatok sincsen a dialektikus gondolkozásról. Nem tudjátok, mi az a kapitalista államhatalom. Mit jelent nekik a profit, a tőke felhalmozódása. Ők már azt önszántukból nem tudják megakadályozni. Itt minden logikus kényszerűséggel rohan a világforradalom felé.

— És mi lesz a revízióval? — kérdezte Hajmássy Feri, aki nem is sokat ügyelt Németh Feri beszédjére. Egészen közelhúzódt az ablakhoz, hogy egy kis világosságot kapjon a ködös reggelen. A körömköszörülővel nyugodtan tisztogatta és igazgatta a körmeit.

— A revízió? — mondta Németh Feri. — Az nem úgy van, ahogy ti elképzelitek. Ma már nem lehet ilyen lokális módon gondolkodni, more patrio... Majd meglátjátok, megoldódik minden magától. Minden nép megkapja a szabadságát, a népek dolgozói szabadok lesznek... Dehát...

Németh Feri hirtelen a karórájára nézett. Negyed kilenc volt. Sietnie kellett, mert 9 órára szociológiai szemináriuma volt. Hívott, hogy menjek vele. Öltözés közben kétkedve kérdezte meg:

— Mondd, te tényleg kitüntetéssel értél? ... Tényleg olyan okos fiú vagy, mint ahogy mondják?

Valamit hümmögött még az orra alatt, aztán elsietett. Nem tudtam vele menni, mert még a reggelivel sem voltam kész. Csak álltam egy helyben, kezemben tartottam a tejescsészét. A tej már régen kihűlt benne és én csak bámultam, ki a hideg, szeles, ködös őszbe. Sietnem kellett volna, mert még nem voltam egyetlen előadáson sem. De nem volt hozzá lelki erőm. Úgy éreztem, hogy valami összeomlott bennem.

Az egész délelőttöt csak úgy ellődörögtem otthon. Dél felé jutottam be a városba.

1929 október 25.

Tegnap este megkértem Hajmássy Ferit, keltsen fel reggel idejében. Illik már nekem is beszagolni a fakultásra. Úgy hallottam, hogy a héten az összes előadások megkezdődtek már. Ma péntek van. Ki akartam ezt a napot még fogni, mert azt mondják az öreg rókák, hogy szombaton már alig van élet az egyetemen.

Feri szokásához híven már hat, fél hét tájban felébredt. Általában nyugtalan, ideges fiú. Nem tud egyfolytában sokat aludni és reggelenkint elég korán ébren van. Ilyenkor előveszi a gyöngyházipkáját, kipiszkálja belőle a bagós cigarettavéget és sietve rágyújt. Mikor tegnap felébredtem, már nagyban pőfékelt, fújta a füstöt az ágyam felé. Félig ülve, félig fekve támaszkodott az ágy támlájához és a Beneš-párt lapjának, a České slovo-nak az esti kiadását olvasta.

— Mégis csak lesz valami a revízióból — mondta. — Ezek nagyon szidják Mussolinit. Itt van ni, milyen lekicsinylőleg írnak róla. ... Te Árpád, mondd csak, vannak valamilyen jó értesüléseid, hogy tegnap olyan rejtelmesen beszéltél itt?

— Az apám mindig azt mondja, hogy a győztes hatalmak a saját zsírsíkjukban fognak megfulladni, — feleltem álmosan.

— Így is van, — mondta Feri. — Hiába, ez a Mussolini nagy koponya ... Milyen marhaságot csináltam én is, hogy orvosira mentem. Nem tetszik nekem ez a pálya. Sokat kell gürcölni. Nem magyar embernek való, zsidónak való pálya ... Ha van egy kis eszem, jögr megyek és a revízió után szolgabíró, vagy mindjárt főszolgabíró lehetett volna belőlem. Kevés munka, sok haszon, vadászgatás, borozgatás, az ilyen életet szeretem.

Szerettem volna felelni neki. Sok gondolat kavargott a fejemben az idők változásáról, az új magyar eszményekről. Elég nagy emberismeretem és irodalmi műveltségem volt már hozzá, hogy egy-két beszélgetés után tisztában legyek Ferivel. De míg gondolkoztam rajta, hogyan kezdjem el mondanivalóimat, berontott hozzánk a reggelivel Ludmilla, a háziasszonyunk. Nagy barna tálcán hozta kinek-kinek a tejet, vagy kávé. Hozzá zsemlét, vagy mákkal beszórt kiflit, fonott kalácsot. Én kértem, nekem csak tejet hozzon. Egyelőre undorodtam a Ludmilla kávéjától, mely inkább valami pótkávé vagy cikóriás üres lötty volt, de semmiesetre sem hasonlított a mi jó magyar kávénkhoz. A fiúk mondták, hogy Prágában mindenütt ilyet isznak. Hát én

tiszteltetem a prágaiakat és azt üzenem nekik, hogy sok időnek kell elteltie, míg én ráfanyalodom a kávéjukra.

— Dobré ráno, pane profesore — mondta Ludmilla és odajött az ágyamhoz. Elkezdett valamit sebesen csehül beszélni. Annyit megértettem belőle, hogy tanár úrnak szólít, pedig még csak most iratkoztam be az egyetemre. Viszont azt is megfigyeltem, hogy Feri doktor úrnak szólítja, a többieket is hasonlóképen. A fiúk elmondták, hogy Prágában ez általános szokás. Minden egyetemi hallgatót első naptól fogva úgy titulálnak, mintha már el is végezte volna az egyetemi tanulmányokat.

A fiúk nevettek. Én nem értettem az asszony beszédjét. Feri lefordította. Azt kérdezte tőlem Ludmilla, hogy mit álmodtam és amikor a fejem ráztam, hogy nem értem, akkor azt mondta, hogy ilyen fiatal embernek feltétlen kellett valamit álmodnia, mert a fiatal fiúk mindig álmodnak valamit. Éreztem, hogy erősen elpirulok. Közben a többiek egymás után szálltak ki az ágyból és öltözködni kezdtek, mintha ott se lett volna Ludmilla. Úgy látszik, már megszokták és fel se vették. Én azonban azt gondoltam magamban, hogy nem sok szemérem szorult bele ebbe az asszonyba. ◊

Nem akart tőlem tágitani. Annyit megértettem a beszédjéből, hogy tetszik neki a szemem. Meg azt is mondta, hogy olyan fekete vagyok, mint a cigány. Engem már untatott a sok badarság. Szerettem volna, hogyha kimegy és nyugodtan felöltözhetem. De erre megint valami nagy mesébe kezdett. Az összes fiúk odafigyeltek, kuncogva nevettek. Ludmilla felém fordulva többször ismételte:

— Pane profesore, ona by si nechala řici ...

— Az unokahugát ajánlgatja neked, az Evzsenskát, — mondta Németh Feri az egymásba nyíló két szoba nyitott ajtajában, ahol hazai kenyéréhez szalonnát szeletelgetett és nyugodtan falatozott. — Nemsokára jön hozzájuk Pardubicéből látogatóba. Vigasztalást keres itt Prágában. Most hagyta ott a vőlegénye, akivel már évek óta jegyben járt.

— Evzsenska by si nechala řici, — ismételte Ludmilla ravasz vi-gyorgással.

— Azt mondja, hogy, lehetne Evzsenkával beszélni, — tolmá-csolta Németh Feri az ajtóból.

— Ez az asszony mindig valami disznóságról beszél, ha feljön hozzánk, — mondta Hajmássy Feri, aki szemmel láthatólag nem igen kedvelte Ludmillát. — Úgy látszik, azért tart itt minket ilyen olcsó pénzért, hogy legyen jó társasága ...

Ludmilla az ágyam előtti székre tette a reggelimet. Lesütött szem-mel szűrőszőlgettem a tejemet és nagy buzgalommal rágtam a mákkal beszórt fonott kalácsot. Nem akartam elárulni, hogy én az ilyen dol-gokban milyen járatlan vagyok és azért bölcsen hallgattam.

Fél kilenc előtt néhány perccel indultunk el otthonról Németh Ferivel együtt. Míg a villamosállomáshoz gyalogoltunk, messziről láttuk Prága ködbe és füstbe burkolt látképét.

— Ez a Ludmilla jó szociológiai tanulmány nekem, — mondta Feri. — Látod, ilyen az ember minden sallang és cafrang nélkül. Őreg az ura, vagy elhanyagolja és azért kezdeget velünk.

— Talán nem szerette az urát, — mondtam félénken, — és azért olyan szerencsétlen.

— Egészen furcsa módon nézed a dolgokat. Nézd, sirig tartó szerelem, meg holtomiglan-holtodiglan csak a korlátolt polgári agyak számára létezik. Az egész öncsalás és semmi más. A valóság egészen más. A szerelem alapja mindenkor a fajfenntartási ösztön, a nemi kielégülés. Ha ezt becsapják, képes mindent felforgatni. Láthatod a Ludmilla esetében is.

— Nézd, Feri, Ludmillából nem lehet általánosítani. Ebben a nőben nincs egy csepp szeméremérzék sem, egy csepp nőiesség sem. Hová jutnánk?...

— Az a baj, hogy ti mindig szeméremérzékről beszéltek. Hol van a félvad emberekben a szeméremérzék?... Járnak anyaszült meztelenül és fel sem veszik. A mi jó öreg Európánk tele van polgári gát-lásokkal. Ludmilla már túltette magát mindenen, gátlás nélküli nő és azért mondd róla, hogy nincsen benne szemérem...

— Nem tudom, hogy van, de nekem nagyon undorító jelenség ez a Ludmilla.

— Nem is annyira undorító, mint inkább szerencsétlen nő. Nem tehet róla, hogy ilyen és legalább nem titkolja, hogy milyen.

Már bent ültünk a villamosban. Dideregve húztam össze magamon a felöltőt. Csodálkoztam Németh Ferin, aki felöltő nélkül, kis-kabátban, hajadonfőtt volt és fel se vette a hideget. Erős, izmos nyakát megduzzasztva ült mellettem. Látszott rajta, hogy parasztemberek gyermeke és kiskorától kezdve nem kényeztették el úgy, mint engemet.

Jól megjegyeztem magamnak. A 21-es villamossal mentünk. A Masaryk-pályaudvar után a Prašná brána előtt szálltunk át az 1-esre. Erről aztán az óvárosi téren szálltunk le. A tér sarkában elmentünk egy templom előtt, melyről Feri elmagyarázta, hogy a Prágában élő pravoszlávok temploma. Egy kis keskeny utcán át kiértünk a Mánes-híd előtti térhez. Mellettünk jobboldalt állott a filozófiai fakultás új épülete. A klasszikus és a modern ízlés különös keverékével építették meg. Elöl a bejárat előtt hatalmas oszlopos folyosó, a faragottköves épület helyenkint viszont egészen gyufaskatulyaszerű hatást tett rám.

Ezen a helyen még nem jártam. A Vltavát már láttam a Nemzeti Színház melletti részen. Nem néztünk körül, rohantunk be az előadásra. Az épület közepét elfoglaló nagy előadótérben éppen francia irodalmi előadás volt. Kicsit későn jöttünk. Feri megmutatta a bejáratot és ott hagyott engem. Bementem az ajtón, felsompolyogtam a lépcsőn az emelvényeken felemelt padok közé és leültem. A tanár, egy kis rövid kecskeszakállú ember, csehül olvasott fel nagyon sebesen, szinte hadarva és alig hallhatóan. Tudtam, hogy az előadás a francia klasszikus drámáról szól, de bizony egy árva szót sem értettem belőle.

Teljesen egyedül ültem egy padban. Nagyon-nagyon egyedül

éreztem magamat. Sajnáltam, hogy legalább Németh Feri nem ül mellettem. Útközben elmondta nekem, hogy a legfontosabb az, hogy minden tanár előadását lehetőleg szóról-szóra jegyezzem le. Elő is vettem a füzetemet és a ceruzámat és kezdtem figyelni. Bizony, gyalázatosan keveset tudtam csehül. Pedig mi Kárpátaljához tartoztunk és nálunk a német helyett nem a szlovákok, hanem egyszerűen a csehet vezették be. De a felső osztályokban kevés volt az óraszám. A nyolcadik osztályban például nem volt csak 2 óránk. Meg aztán gyenge cseh nyelvtanáraink is voltak. Nálunk egy idősebb cseh asszony tanította a cseh nyelvet, aki nem tudott egy kukkot se magyarul. Nem tanultunk mi nála semmit az ég-világon. Ő beszélt magának csehül, mi meg magyarul.

Egyedül ültem egy padban. Lélekben még jobban egyedül éreztem magamat az idegen egyetemi környezetben. Elhatároztam, hogy figyelem a tanár előadását és a fiúk tanácsa szerint szóról-szóra le akartam jegyezni. Éreztem és tudtam, hogy lehetetlen dolgot akarok. Olyasmit, mintha 10 perc alatt akartam volna elgyalogolni Prágából hazáig. Mégis görcsösen ragaszkodtam szándékomhoz és elkezdtem írni. Persze, semmit sem értettem az egész előadásból, legfeljebb elvéve egy-egy szót. Többször mondta a tanár, hogy „péstováni”. Leírtam gyorsan. Megnéztem a nagy Brábek-szótárban, melyet az aktatáskámban magammal hoztam. De aztán rengeteg olyan szót írtam le, amelyet nem találtam meg a szótárban. A keserűség a torkomat fojtogatta. Még inkább elkésérített, amikor az egyik szóról, melyet leírtam, kiderült, hogy valami egészen erős drasztikus kifejezést jelent. Ezt nem mondhatta a tanár, hiszen nagyon komolyan beszélt és senki még csak el sem mosolyodott a teremben. Még a szavakat sem értettem meg és én az egész előadást akartam lejegyezni.

Az előadás után sédülten, kóválygó fejjel fordultam ki az egyetem ajtaján. Legyőzhetetlen ijedtség és félelem vett rajtam erőt. Amint végigmentem az egyetem folyosóján, hallottam magam mellett a sok cseh hallgató és hallgatónő össze-vissza beszélgetését. Hogy pereg a nyelvük. Ezeknek ez az anyanyelvük. És ezekkel akarok én versenyezni, vagy legalább is együtt haladni. Nekik is nehéz, amit itt kell tanulniok. Osszedugják fejüket és biztosan arról beszélnek. Mit csináljak én, aki egy szót sem értek a beszédjükből és néhány hónap múlva ezen a nyelven kell majd esetleg a francia klasszikusokról kollokálnom.

Kint álltam az egyetem előtt a magas árkádos boltívek alatt. Éreztem, hogy az életerő egyre halkabban lüktet bennem, az életkedv lassan elhal bennem. Értelmetlen és hasztalan lett számomra minden, ami a téren körülöttem zajlott. Éppen előttem álltak meg a villamosok és aztán megint megindultak. Az emberek kiszálltak és beszálltak. Tudtam, hogy a 23-as és 22-es a Vencel-térre visz. Nem érdekelt. Nem kíváncsi voltam semerre. Jobbra tőlem a cseh parlament szürke, kissé ódon épülete állt. Rá se tudtam nézni. Számomra ez is csak a cseh államhatalom jelképét jelenti. Aztán magam sem tudom, hogyan, de mégis csak megindultam. Amint az árkádos folyosó lépcsőin lejtöttem, majdnem leestem. A lábizmaim érzéketlenek és rugalmatlanok voltak.

Sokáig álltam a járda szélén. Az átjárás többször is szabad volt. De mire elhatároztam magamat, hogy elindulok, ismét megindult a forgalom. Végre eljutottam a Mánes-hídig. Letértem balra és leültem a partmenti sétányon egy padra. Féloldalt ültem és láttam, hogy a hátam mögötti kis parkban már nincsen semmiféle virág. A bokor-rózsák mind magasan be voltak földdel hányva. Lenéztem a Vltava szürke hullámaira és a halálról gondolkodtam. Életemnek értelme teljesen elhomályosult előttem. Nem volt többé vitás, hogy meg kell halnom. Csak a halál neméről kell még gondolkodnom.

Most, hogy itthon ülök a szobámban, ugyanaz az érzés uralkodik rajtam. Egyre világosabban látom, hogy én a cseh nyelvet soha életemben nem lennék képes megtanulni. Hazamenjek megszegyenülten és valljam be, hogy megijedtem az egyetemtől? És éljek itt a legkisebb remény nélkül, hogy valaha is szabadok leszünk és felszabadulunk? Alkalmazkodjam a kényszerhez és mondjak le a revízióról?

Nem, nem és ezerszer nem. Könnyűnek érzem magamat és talán vidámnak is. Messze elmaradtak mögöttem az emberi fájdalomok és örömek.

929. október 29.

Amikor a múlt hét péntekjén naplóm utolsó sorait leírtam, azt hittem, hogy nem folytatom többé. Talán már az elhatározás is megérett bennem, hogy elégetem, de nem volt rá alkalmam.

Most mégis újra írok. Szükségét érzem annak, hogy papírra vessem, ami velem az utóbbi napokban történt.

Ritkán vannak az ember életében olyan elhatározó nagy fordulatok, melyek évekre meghatározzák magatartásunkat.

929. október 30.

Tegnap este csak rövid néhány sort tudtam írni. Későn jöttem haza és alig kezdtem hozzá az íráshoz, hazajött Hajmássy Feri is. Ha itthon van, nem tudok sem írni, sem dolgozni. Örökösen beszél valamit, pletykákat mond ismerőseiről, vagy ujságot olvas és egyszerre csak valami számárságot, ami engem egyáltalán nem érdekel, fennhangon felolvas nekem. Sohasem kérdi, hogy van-e valami dolgom, vagy fontos írnivalóm. Úgy látom, hogy neki az nem lényeges és nem fontos, hogy mással mi történik. Él magának kénye-kedve szerint és nem törődik mással.

Tegnap este is, ahogy hazajött, elmesélte, hogyan jött össze az egyik villamoskalauzzal. Az egyik barátját ment meglátogatni valahová Dejvicebe, Prága egyik külvárosába. Megkérte a kalauzt, szóljon neki, hol kell kiszállnia. A kalauz elfelejtett szólni, vagy mi volt vele, szóval vagy három-négy megállóval tovább ment. Feri nagyon dühös lett, megleckéztette a kalauzt, ahogyan ő mondja. Úgylátszik, erősen összeszólalkoztak, mert a kalauz rendőrt hívott. A rendőr meghallgatta őket és mind a kettőjüket felírta.

Nem hallottam, miket mondott Feri a kalauznak, de így is el tudom képzelni. Felolvasta nekem a multkor azt a levelet, melyet az apjának írt, mert ebben a hónapban nem kapta meg azt az 50 koro-

nát, melyet az apja szokott neki dugaszban küldeni. Én valósággal elrévültem ennek a levélnek a hangjától. Hallottam már valamit róla az apámtól, hogy milyen modern elvek szerint neveli Ferit az apja. Meg is látszik a hatása.

Bárhogy is van, lakótársam lett és beleszól az életembe.

Eddig a prágai vasárnapok voltak a legrosszabbak. Különösen vasárnap délután vesz elő a honvágy. Az elmúlt vasárnap is egyedül maradtam. Mint rendszeren, a Magyar Menzán ebédeltem. Félkedvezményem van, mert az apám háztulajdonos. Be van írva vagyoni viszonyaink kimutatásába az otthoni kis családi házunk. A Magyar Menza a Karlova ulicé-ben van, lent az ó-városban, a Klementinum mellett. Nagyon sok itt az egészen szegény, egészen vagyontalan szülők gyermeke. Ezek egész kedvezményt élveznek. Megszoktam már hétköznap, hogy itt mindenki siet az ebéddel. A legtöbben gyorsan bekapják, azután sietnek a Klementinum olvasótermébe, az egyetemre, vagy haza. Ilyenkor vasárnap azután kedélyesebb. Zártkörű, többé-kevésbé elhatárolt társaságok alakulnak. Hamar összeverődnek azok, akiknek közös vasárnapi programjuk van. Én valahogy mindegyik társaságból kiestem és így maradtam egyedül.

Elég szép délután volt. A nap is sütött gyér, őszi melegséggel. Ebéd után elindultam kóborolni. Kimentem a Károly-hídhöz, majd a Mánes-hídon át felmentem a Letnára. Jó alkalom volt, hogy a sok keserűséget még egyszer felkavarjam magamban. Első élményem az egyetemen, mint csúnya szegényfolt, mint belém sütött megbélyegzés égette a lelkemet. Ahány cseh emberrel találkoztam, mindről vidámság, meglepétedtség, biztosság sugárzott felém. Legalább is nekem ez volt a benyomásom. Nyoma sem látszott rajtuk annak, mintha attól tartanának, hogy államuk nem lesz örökéletű. F fiatal párok sétáltak karonfogva, vagy siettek a villamosmegállók felé. Különös, szinte sportszerűen ható, könnyed elegancia jellemezte mindnyájukat. Vidámak voltak és nevettek. Mintha tündetőleg az én fájdalommat nevétték volna ki.

Az egyedüllét volt az egyetlen uralkodó érzés, amely rámtelepedett. Még távoli otthonom, szerencsétlen magyar hazám felé sem éreztem semmiféle kapcsolatot. Mintha elszakadtak volna bennem a húrok, érzéketlen és hangtalan voltam belülről. Az életnek semmi értelmét sem láttam. Erzsébet iránt csak tiszteletet és rideg barátságot éreztem. Majd talál valaki mást, aki keményebben meg fogja állni a sarat ebben a mostoha világban, mint én. Most jöttem rá, hogy amit Erzsébet iránt érzek, nagyon messze van még a szerelemtől. Csak egy hang volt, amely elnémulni készülő életemet felverte. Ha szüleimre gondoltam, akkor semmi kedvem nem volt a halálhoz.

Este 9 órára vetődtem haza. Nagyon fáradtnak éreztem magam, gyorsan lefeküdtem. Éjfél felé, mint rendszeren, hangos ajtócsapkodás vert fel ájult álmomból. Ki lett volna más, mint a lakótársam, Hajmássy Feri? Minden este így jön haza. Hiába kértük, hogy legyen tekintettel másokra is. Rá se hederít a szavunkra. Ilyenkor azután felgyújtja a villanyt a szobánkban, sokat szöszmötöl, tesz-vesz, hangosan csapkod könyveket és egyebeket. Ha nem vagyok nagyon álmos,

sokszor egy óráig sem tudok tőle elaludni. Mit lehet tenni, ha ilyen a természete? Kezdek lassan rájönni, hogy vannak emberek, akik embertársaik érdekében a legkisebb lemondást, vagy önmegtagadást sem bírják elviselni, ha az nekik kényelmetlenséget jelent.

— Hé, fiatalember, alszik? Hol kódorgott egész nap? — kérdezte tőlem Feri.

— Miért kérded?

— Képzeld, megérkezett Evzsenska. Egész délután itt vártak téged. Az asszonynak mániája, hogy mindenáron össze akar benneteket hozni.

Feri az ágyam előtt állott. Selyem hálókabátja már rajta volt, cipőjét és nadrágját még nem vetette le. Cigarettázott és a hamut szokása szerint a padlóra szórta.

— Most már nem menekülsz meg, barátocskám, — folytatta Feri. — Az asszony elhatározta, hogy holnap a cseh nemzeti ünnepen együtt mentek Evzsenkával a városba megnézni a nagy díszfelvonulást.

Annyira álmos és fáradt voltam, hogy még a nyelvemet sem bírtam volna megmozdítani. Nem is feleltem Ferinek. De később, mikor eloltotta a villanyt és hallottam, hogy szabályos, nyugodt lélegzéssel alszik, egyszerre kiment szememből az álom. Belebámultam a sötét-ségbe és különös belső izgatottság vett rajtam erőt. Eszembe jutott, hogy itt Prágában a legjobb alkalom a cseh nyelv megtanulására, ha van egy fiatal leányismerősünk, akivel gyakorolhatjuk a cseh nyelvet. Azután megint arra gondoltam, hogy miféle leány lehet az, akit otthagy a vőlegénye és akit most így akarnak nekem, a tapasztalatlan gólyának, a nyakamba varrni. Kiábrándultan hűnytem le szememet és ismét mély álomba merültem.

— Pane profesore, pane profesore! — hallottam reggel félálomban a Ludmilla kiabálását. Tettem magam, hogy nagyon mélyen alszom. Ludmilla elég határozottan megrázta a vállamat és szinte a fülembe kiabált.

Elmondta, hogy megérkezett Evzsenska, szeretne engem vele megismertetni és arra kér, menjek be Evzsenkával Prágába és nézzük meg együtt az október 28-iki nagy ünnepségeket. Kiábrándultság és érzéketlenség volt bennem az uralkodó érzés. Azért sikerült egészen közömbös arcot vágnom. Nem akartam elrontani senkinek a kedvét és nyugodtan hallgattam a fiúk élcelődéseit.

Hanem Evzsenska meglepett. Nem azért, mintha különösen szép leány lenne. Mikor reggeliztünk, az asszony felhozta hozzánk. Azt vártam, hogy valami hervadt, kissé bánatos szépséget fogok látni, akit elhagyott a vőlegénye és aki most Prágába jött felejtetni és esetleg más vőlegényt keresni. Ehelyett könnyedén vidám, eléggé pergő nyelvű, első látásra feltűnően csinos nőszemélyt láttam magam előtt. Ezt különben csaknem minden prágai leányra rá lehet mondani, hogy első látásra feltűnően csinos. Evzsenkának is, mint a legtöbb cseh leánynak, világos szókére van festve a haja, frissen ondolálva. Az arca mérsékelten, de azért eléggé feltűnően festett. Még mintha a szemöldökei is meg lennének keskenyítve. A körmei fényesek. A

korszerű és nem túlságosan választékos kozmetika első látásra megszűröl kiabál róla.

Nem akartam Ludmillával szemben udvariatlan lenni és egy szóval sem tiltakoztam ellene, hogy együtt menjünk be a városba. Velünk jött Hajmássy Feri is, mert bizony mi Evzsenkával nem nagyon értettük meg egymást. Útközben láttam, hogy a kozmetikai dísz nélkül elég szürke jelenség ez az Evzsenska. Az orra feltűnően nagy, kissé kajlán előrehajló, az egész alakja drabálishan nagy, a járása alig észrevehetően csámpás.

Sietnünk kellett, mert ezen a napon 10 óra tájban leállnak a villamosok és csak 1 óra után indulnak meg ismét. A villamosban keveset értettem abból, amit Feri és Evzsenska egymással beszélgettek. Evzsenska próbált velem németül beszélni, dehát abból még annyit sem értettem, mint a csehből. Sokszor fordult nevetve felém és nagyjából megértettem, hogy Feritől is irántam érdeklődik.

Mikor azután lent a Vencel-téren megkezdődött az ünnepi felvonulás, úgy látszott, mintha kicserélték volna Evzsenkát. Legalább is nekem úgy tetszett. Meg voltam róla győződve, hogy Evzsenska könnyen élő, könnyű mulatozásra és szórakozásra vágyó nőszemély, akit semmi sem érdekel, ami nem okoz neki kedvtelést. És ime, ott álltunk hármasan egy elég jó helyen, ahonnan mindent lehetett látni és Evzsenkát valami honleányi földöntúli tűz öntötte el, bevilágította az arcát, öntudatosá és széppé tette azt. Amint egymásután vonultak el előttünk az olasz, francia és orosz egyenruhába öltözött világháborús cseh legionisták különböző csoportjai, Evzsenska ujjongott, tapsolt, integetett, magánkívül éljenzett és folytonosan magyarázott nekünk. Szakadozva, lelkesen beszélt, azt akarta, hogy minden kicsiséget tudjunk ezekről a cseh alakulatokról. Ferit valósággal kényszerítette, erőszakosan ráparancsolt, hogy fordítsa le nekem, amit nem értettem meg.

Féloldalt álltam mellettük. Hol a felvonulást néztem, hol Evzsenska lobogó lelkesedését. Szétnéztem a tágas Vencel-téren és láttam a tömegben száz meg száz Evzsenkát, akik a kozmetika sokszor izléstelenül rikító eszközeivel voltak felcicomázva, de akik most nem voltak semmi mások, mint lelkes honleányok. A cseh sorkatonáság vonult el előttünk. A szuronyerdő csillogott a napfényben. Éreztem, hogy az arcomból kifut a vér és elsápadok. Az én hazám ellen, a magyar revízió ellen élesítik és csillogtatják ezeket a szuronyokat. Evzsenska magánkívül volt örömeiben. Dicsérte a katonákat és valami olyasmit mondott, hogy milyen csúnyán póruljána az, aki megpróbálná bántani a csehszlovák köztársaságot.

— Ez a buta nő azt hiszi, hogy mi is csehek vagyunk, — mondta Feri magyarul. — Majdnem minden „svéd” nőnek megvan ez a hülye rögeszméje.

Evzsenska azt hitte, hogy az ő lelkesedését tolmácsolja nekem Feri. Én megértettem, mert tudtam, hogy a magyar fiúk a cseheket svédeknek nevezik, ha magyarul róluk beszélnek.

És akkor éreztem, hogy sápadt arcomba lassan visszatolul a vér. Mióta Prágában vagyok, akkor éreztem magamban először az élet

erejét, az emberi élet értelmét. Csodálatos világosság öntötte el az agyamat és érthetetlen volt előttem, hogyan tudtam magamat a halálra elszánni, anélkül, hogy eszembe jutott volna, hogy magyar vagyok? Hogyan tudtam olyan hamar lemondani az életről, mikor itt végeláthatatlan szuronyerdő meredezik a magyarság felé? Hogyan akarom én a revíziót elősegíteni, ha a legkisebb nehézségtől, a legkisebb áldozattól megijedek és ingyen akarom nekik odadobni az életemet?

Sokat olvastam már a magyar kérdésekről, sokat foglalkoztam a magyar sorssal, de soha olyan világosan nem láttam, mint ott akkor abban a pillanatban, hogy bennünket egyéni fájdalmaink, örömeink és egyéni érdekeink sokszor áthághatatlan fallal választanak el népünk fájdalmaitól, örömeitől és érdekeitől. A megsemmisülés partjairól tértem akkor pillanatok alatt vissza az életbe. Nem volt bennem többé semmi egyéni gőg, vagy érzékenység. Népemnek kiáltó jajszoava és dacos ellenkezése voltam ott a cseh nemzeti ünnep parádés fegyvereivel szemben.

És most, ahogyan ezeket a sorokat papírra vetem, érzem, hogy nincs számomra más cél többé, mint népem szolgálata. Ez hozott vissza az emberi életbe és ezt soha többé nem szabad elfelejtenem.

1929. november 1.

Tegnap estére két meghívásom is volt. Németh Feri hívott a csillagosok összejövetelére, Hajmássy Feri meg a jelenlegi MAK-elnök búcsúestjére. Valami titkos kíváncsiság csábított, hogy menjek el a csillagosokhoz, de azután mégis csak jobban vonzott a MAK-ügye és így inkább Hajmássy Ferivel mentem el.

A MAK annyit jelent, mint Magyar Akadémikusok Köre. Régebben két k-val írták. Mert akkor még benne volt a kör nevében a keresztény szó is. Ezt a prágaiak később törölték és csak a pozsonyi és brünni egyesületek maradtak két k-ás MAKK-ok.

A prágaiak azért törölték el az egyik k-t, hogy a zsidóknak is lehetővé tegyék a belépést. Bizony eddig nem nagyon tolakodtak. A mi osztályunkból minden keresztény fiú belépett, aki Prágába jött. Még Rontó Karcsi is, akinek az apja otthon a szociáldemokrata párt egyik főembere és így eléggé csehbarátnak számít. Az osztályunk fele zsidó volt és közülük aránylag sokkal többen jöttek fel Prágába az egyetemre, mint keresztény osztálytársaim közül. Eddig azonban csak az egyetlen Schwartz Pali iratkozott be. Sajnos, a történetek után róla sem tudom most már, hogy vajjon magyarnak, vagy csehszlováknak vallotta-e magát az egyetemen. Városunkból van még a MAK-ban három zsidó fiú. Ezek azonban szegények és kedvezményben részesülnek a Magyar Menzán.

Sok hasonló homályos és megoldatlan kérdése van a prágai MAK-nak. Egyre jobban kezdek iránta érdeklődni. Ott van a klubhelyiségünk a Karlova-uticében, ahol a Magyar Menza van. Amint látom, valóságos külön társadalmi élet kezd itt kifejlődni. Eddig még nem nagyon voltak ülések, inkább csak a választmány ülésezett. Nagy viták voltak a jelölésekről, mert rövidesen megtartják a választásokat.

Örültem, hogy Hajmássy Feri meghívását fogadtam el. Mégis csak jobban érdekel engem a MAK, mint a Csillag. Érdeklődéssel léptem be a vendéglő ajtaján, melyre ki volt írva, hogy: „Šimková reštaurace“. A hosszú étterem háta mögött volt egy külön terem fenntartva a mi számunkra. Odamentünk.

Amikor beléptem, már elég sokan voltak a tágas különteremben. Egy hosszú asztal mellett ültek a fiúk. A középtájon ült a mostani elnök. Látásból már ismertem. Kárász Ferencnek hívják, illetve néhány napja dr. Kárász Ferencnek. Most szerezte meg a jogi doktorátust. Ott voltam véletlenül az avatásán is.

— A te édesanyád hajmási Hajmássy-leány? — kérdezte mindjárt, amikor bemutatott neki.

— Az, — feleltem kissé határozott hangon. — Az apám meg Csikos Károly.

Kárász Feri kissé meglepődött, cigarettával kínált. Én azonban továbbra is komoly, kissé merev arcot vágtam. Bár az apám rajongott a nemesi előnevekért, én azonban soha sem szerettem ezt és őszintén mondhatom, soha nem szégyeltem az ő paraszti származását.

— Hehe, derék magyar nevetek van, — nevetett Kárász, miközben az asztal mellett álltunk egymással szemben és cigarettáztunk. — Mondd csak, Árpád... úgy-e, úgy hívnak?... Mondd, kérlek alássan, tanárin vagy?

— Nagyobb kedvem van hozzá, mint a joghoz.

— Hát kérlek, eszembe jut, amikor gyerek voltam, — mesélte Kárász és balszemével szokása szerint hunyorított, — egyszer az egyik tanár elnadrágolt. Azt mondja az apám, aki erdőmérnök volt és nagyon haragos tudott lenni, az üstökét neki, ki az a tanár, majd én megtanítom, hogy kivel van dolga. El is ment hozzá, nem tudom, mit csinált vele, de attól kezdve nagyon szelíd lett a tanár...

Nyeltem egyet és nem szóltam semmit, mert már azzal körülbelül tisztában voltam, hogy nálunk nagyon lenézik a jogászok a tanárokat. Odébb akartam menni, de Kárász magához húzott:

— Úgy hallok, jó értesüléseid vannak a revízióról?

— Kitől hallottad? — kérdeztem csodálkozva.

— Sose titkolózzál. Hajmássy Feri mondta.

— Gyerekség az egész. Igazán nem tudok semmit.

— Tudjuk mi azt mindnyájan, — mondta Kárász. — Tarts rá, hogy rövidesen Trencsénben fogod te is a tótoknak a magyar nyelvet tanítani.

Akartam neki valamit mondani arról, hogy nagyon lóhátról beszél, meg hogy miért hívja a szlovákokat tótoknak, ha egyszer haragszanak ezért a névért. De nem szóltam semmit, mert újabb vendégek jöttek oda hozzánk, köztük egy földim, Leskóczy Bandi, aki vagy három-négy évvel ezelőtt érettségizett. Később Hajmássy Ferivel leültünk az asztal végére és mi is sört rendeltünk.

— Te olyan jóba vagy Leskóczy Bandival? — kérdezte Feri.

— Földim.

— Tudod, hogy ő az új elnökjelölt?

— Hát, akkor jól bevásárol vele a MAK. Én ismerem őt nagyon

jól. Látod, most is csak úgy ragyog az eleganciától, a jólfésültségtől. Még a monoklit is feltette.

— Azt csak ilyen baráti környezetben szokta feltenni. Egyébként a Kárász Feri él-hal érte. És neki nagy szava lesz a választásoknál. Nincs nemesi előneve, de többet ér, mint száz nemes és rendkívül finom úri megjelenése van, meg ügyes diplomata.

— Leskóczy Bandiról mondod?

— Nem, Kárász Feriről.

Tovább is beszélgettünk volna még, de akkor felállt Kárász, megpöcögtette a kezében lévő kulccsal az előtte álló söröspoharat és felszólított bennünket, hogy énekeljük el a Magyar Himnusz. Bennem felcikázott minden csepp vér, kigyulladt az arcom és majd szétrepültem a lelkesedéstől, ahogyan énekeltem a Himnusz. Amit most csináltunk, nálunk otthon lehetetlen. Itt se engedték meg tulajdonképpen, de hát nem ellenőrzött bennünket senki egy félreeső prágai utca vendéglőjének a különtermében.

Az ének után Kárász állva maradt és beszélni kezdett. Lassan, diplomatikusan ejtett ki minden szót, ügyesen és meggondoltan. Nem mondotta ki, de mindenki megértette, hogy a csillagosok ellen beszél. Azok ellen, akik kitalálták, hogy Trianonért a világháború előtti magyar társadalom és magyar állam is felelős, akik nemcsak revízióról, hanem sokkal inkább holmi önrevízióról beszélnek. Ezek meggyalázzák a magyar nemzet szent hagyományait és hova-tovább nyíltan az Istent és hazát elvető kommunizmus felé sodródni. Pedig a revíziót és a szebb magyar jövőt csak egyetlen dolog biztosíthatja és ez: a magyar hagyományok tisztelete.

Kárász beszédje végén Leskóczyt ajánlotta utódjául. A társaság nagy éljenzésbe csapott. Kárász még röviden bejelentette, hogy mivel befejezte főiskolai tanulmányait, megválnak a prágai diákélettől.

Utána Leskóczy emelkedett szólásra. Rettentően elegánsan és éppen olyan ügyetlenül beszélt. Összezagyvált mindent Árpád apánkról, meg a revízióról. Dühösen prűszkölt azok ellen, akik mindenféle újításokat akarnak bevezetni és ki akarják vetköztetni a magyarságot önmagából. Úgy láttam, hogy beszéde sokkal jobban tetszett a hallgatóságnak, mint a Kárászé, mert többször tapssal szakították félbe és nagy zajjal helyeseltek neki. Leskóczyn viszont meglátszott az olcsó erőlködés, hogy mindenáron népszerű akar lenni és hogy mint elnökjelölt első felszólalásával szónoki sikereket akar aratni.

Leskóczy beszéde után elénekeltünk néhány irredenta-nótát. Aránylag elég fegyelmezetten, szépen átérezve. Később a hangulat emelkedni kezdett. Sokan abszintot, meg rumot ittak a sör közben. Egymás után álltak fel a szónokok és mondtak merészebbnél merészebb kijelentéseket. De újat egyik sem mondott. Tulajdonképpen mind Kárász megállapításaihoz kötötték magukat és azok körül rugattak, vagy toporzékolnak jobbra-balra.

— Fiúk, nem azért jöttünk ide, hogy hősködjünk, — állott fel hirtelen egy ipolyságvidéki jogász, Göndör Pista, aki egyszerű falusi parasztgyerek volt. — Beszéljünk arról is, hogy nekünk, magyar egyetemi hallgatónak tennünk is kellene valamit a mi kisebbségi népün-

kért, amelyik elnyomatásban sínylődik. Én még sosem voltam köztek és azért jöttem ide, mert azt hittem, hogy itt hallok valami okos dolgot, valami okos programmot...

— A mi programmunk a revízió! — kiáltotta torka szakadtából Szabó Jancsi, egy gömőri molnárnak a fia, aki fenemód büszke volt nemesi származására. — Felesleges minden más program, mert hisz úgylis felszabadulunk...

— Ebben hinni kell, éppen úgy, mint a szentháromságban, — kiáltotta Tvrgyák, egy lévai fiú, akivel már ebédnél a Magyar Menzán megismerkedtem és tudtam róla, hogy fanatikusan hisz a közeli revízióban.

Nagy zaj keletkezett. Többen már erősen be voltak szeszelve. Felugráltak helyeikről, túl akarták egymást kiabálni. Le is torkolták Göndör Pistát, a szegény kis embert, aki szélesképű szelíd arcával csak mosolygott. Bizony növése ő volt a legkisebb ember közöttünk, ahogyan ott állt és hallgatott. De mégis csak az ő szavai kapták meg a legjobban az én lelkemet. Pártjára is akartam kelni, de már nem volt rá alkalom, hogy felszólaljak a nagy ricsajban.

Mikor a társaság oszolni kezdett, Kárász volt egyike a legjózanabbaknak. Meg is jegyezte, hogy a Szózatot már nem igen lehetne elénekelni ezekkel a fiúkkal.

Észre se vettük, hogy az idő már hajnal felé járt. Együtt mentünk a hosszú prágai utcákon. A villamosok már nem jártak. Kárász jövő terveiről beszélt és arról a furcsa ötletéről, hogy szeretné magát elfogatni és néhány hónapra lecsukatni, mert az jó kezdetet jelentene politikai pályájához.

— Én csalódtam bennetek, — mondtam neki merészen. — Többet vártam tőletek. Valami reálisat, valami kézzelfogható. A magyarság érdekében kellene valamit tennünk, nemcsak várni, irredenta-nótákat énekelni és inni a revízióra...

— Hát kérlek alássan, te még kissé gólya vagy ezekhez a dolgokhoz, — mondta Kárász, amint egy utcasarkon elbúcsúztunk egymástól. — Majd később te is másképp fogsz beszélni. Csak vigyázz, be ne ugrassanak a csillagosok!

929. november 2.

Ma este elmegyek a csillagosok összejövetelére. Az én kedvéért áttették tegnapi mára. Németh Feri fog előadást tartani a dialektikus történet szemléletről. Nagyon kíváncsi vagyok rá.

Evszenkával is kavarodnak a dolgok. Ügylászik, Ludmilla mindenáron be akar engem ugratni.

(Folytatjuk.)

BELLYEI LÁSZLO

A M Ű V É S Z I E T L E N S Z Í N H Á Z

NE ADJON A SZÍNHÁZ EGYNEK MILLIÓKAT! Adjon millióknak egyet: művészetet! Ha nem ezt teszi, ha bármilyen okból mást tesz, művészietlenné válik. Művészietlen lesz, ha színjátszásának értékvonala megfelelő rendezés, művészszemélyzet és technikai felszerelés hiánya miatt nem éri el a kötelező szintet, melyet a színpadi irodalom és művészet megszab, melyet minden jobb színháznak el kell érnie, és művészietlen, ha bármilyen okból túlzott üzleti szempontokat követ, ha a művészet rovására kufárkodik.

A pesti sajtó tavaszutón színházi seregszemlét tartott. A lapok boncolgatták a színházak játékrendjét, színészeit, rendezését, irányzatát és mérlegeket készítettek. A becsületes, elfogulatlan bonckés egy-két színházba, igazgatóba mélyen belevágott és erőlyes beavatóközálssal igyekezett a fertőző, betegítő kelevényeket a fővárosi színjátszás nem túlzottan egészséges testéből kimetszeni. A bírálók heilyen állapították meg, hogy komoly és értékes munkákkal is lehet jó színházi üzleteket kötni. A színház elsősorban műintézet és csak másodsorban üzlet. A tőkének, mely színházi üzem fenntartására vállalkozik, az igazi színpadművészetet, a magasabbrendű, nemes színjátszást kell szolgálnia. Textilbolt vagy étkezde pénzembere nem köteles művészi vagy irodalmi szempontokra gondolni, de arra igen, hogy az üzlet, melyet pénz el és amelyből keresni akar, a maga feladatának becsületesen megfeleljen. A színház sem követel mást, minthogy üzeme megfeleljen feladatának. Nemcsak a művészi vezetőnek, hanem a tőkének is elsősorban a művészetet kell szem előtt tartania és szolgálnia, csak ennek a feladatnak maradéktalan elvégzése után van erkölcsi joga ahhoz, hogy a pénzt, hasznót a maga javára behajtsa. Aki nem tud művészetet úgy nyujtani, hogy tisztességes haszna is mutatkozzék, ne vezessen színházat! Nincsen szükségünk olyan színházpolitikára, mely mellett a színház közepes, vagy kítőő üzlet, de művészileg és erkölcsileg nem tudja megállni helyét!

Ez a súlyos vád egy-két pesti színházat ért, a bírálat pörölye egy-két igazgatóra sujtott le keményen.

VALAMI SZÍVENUT BENNUNKET, amikor az ostorozó, súlyos, de érezhetően színpadszeretettől fakadó, színházak sorsáért aggódo szavakat olvassuk. Szívenüt... Mert mi sem mondhatunk mást, ha a Felvidék legnagyobb és az ország egyik legárvább, mostohagyerekként kezelt színházáról őszinte, becsületes vallomást akarunk tenni. Ismételhjük a rideg, tárgyilagos sorokat: színházunk nem felett meg küldetésének, nem teljesítette feladatát, inkább üzlet volt, mint színház, inkább kereseti forrás, mint komoly művészet.

És az ország nagyobb városai, néhány szerencsés kivételtől eltekintve, velünk vallhatják ezt. Gyenge a vidéki színjátszás, értéksíntje erősen csökken.

A budapesti színvonal sem emelkedik, a pesti színpadművészet kórképe sem vigasztaló. A fővárosi színpadokon több a gyenge, mint a közepes és sokkal több a közepes, mint a jó teljesítmény. A főváros közönsége mégis szerencsésebb. Sok a színháza. Válogathat. És szerencsésebb a fővárosi színházak helyzete is. Legtöbb színpad bizonyos irányra, stílusra rendezkedik be, egy irányt, egy műfajt szolgál.

De a vidéki nagyszínház...! Minden igényt ki kell elégítenie, minden műfajt műsoron kell tartania, művészetet kell nyújtania, hogy színház legyen, keresnie kell, hogy megéljen. Ezenfelül komoly hivatást kell vállalnia, közönséget kell nevelnie, ízlést finomítani, a tömeget a színház szeretetére ösztökélnie. Amit a fővárosban nyolc-tíz színpad végez, a nagy vidéki városban egynek kell hittel, lelkesedéssel, szeretettel, hősieis önfeláldozással vállalnia majdnem fővárosi értékszínt mozogva.

Már nem könnyű a helyzet újkeletű, nagyon fiatal színházi kultúrával rendelkező, igényeskedő városokban sem, de nehéz és súlyos hivatás színházat csinálni két városban, melyben valamikor a magyar színjátszás megszületett, ahonnan a magyar színpad szó elindult országhódító útjára... Kolozsvárott és Kassán. A két városban évtizedeken át magas színházi kultúra virágzott, fővárosival egyenértékű társulatok kényeztették, nevelték igényessé a közönséget. Igényessé, de színházszeretővé. A két város közönsége áldoz, sokat áldoz színházára, ha jó, de visszariad, elhúzódik, ha iskolázott szeme hibákat lát, ha észreveszi, hogy színház helyett veritékszagú próbálkozásokkal, kinlódással vagy üzletre alapozott mutatványokkal akarják félrevezetni.

KOLOZSVÁR ÉS KASSA... két indító őcsíra a nemzeti színjátszás történelmében. Mind a kettő végeken hirdette a magyar szót, művészetet, kultúrát, mind a kettő magyar volt mindig, nemzeti maradt idegen uralmak alatt is és ismét magyarrá válva mindkettőnek színpada várta a segítő kezet. Kassa a mostohább. Kolozsvár kapott régi kultúrájához és nagy nevéhez méltó színházat. Államit, nagy támogatással, jó színészekkel. Kassa színháza viszont elárvult. Senkifia lett. Hiba volt, hogy nagymúltú és az északi végeken magyarság-őrző, magyar törzset izmosító szerepre hivatott, tehát nagyjövőjű színpadáról a felszabadulás első mámorában mindenki elfelejtkezett. És elfelejtkeztek később is. Ott, ahol fővárosinál is izmosabb, művészeibb, magyar szót és kultúrát terjesztő, nemzeti fölénnyt kidomborító, idegen fajúakat, idegen nyelvűeket a magyar kultúra büvkörébe olvasztó színházra, fegyvernél erősebb kulturális fegyverre lenne szükségünk, elsenyvedt, elsorvad az igazi színjátszás. Hiba volt, hogy színpadunkra küldték és mi befogadtuk a faluzó cseretársulatokat. Hiba volt, hogy amikor végre tavaly színházunk visszakapta önállóságát, nem hangzott el komoly kérdés a komoly színház érdekében. Nem hangzott el a kolozsvárihoz hasonló szó: hogy a mi színházi

múltunk és ezért nagy az igényünk, nagy az igényünk, mert a színpadunkon csendülő magyar szó fegyvernél erősebb fegyverünk... itt a végeken. Régi évtizedek megmutatták, hogy Kassa mindig megérdemelte a jó, a legjobb színházat és az idegenség két évtizede rákparancsolta, hogy kell Kassának az erős, jó magyar színpad.

Elfelejtkeztek rólunk, mert mi is elfelejtkeztünk magunkról. A faluzó „nagyvárosi” cseretársulatok kimúltak és mi megmaradtunk továbbra is a kísérleti színháznál. Próbálkoztunk. Vitéz Tolnay Andor kapta az önállóvá előléptetett kassai színházat. Önállósított színház! Kicsit arcpirító ilyesmit leírni! Annyira árván hagytuk színházunkat, hogy mélységekbe hullt. Ismét önállóvá kellett válnia! Vitéz Tolnay Andor az utolsó pillanatban, közvetlenül évadnyitás előtt, budapesti érvényesülés reményében visszaadta a megbízást és szíinigazgató nélkül maradt Kassa. Tolnay képességeit a cseretársulati rendszer idején megismertük. A komolyabb közönség igényeit nem tudta kielégíteni. Minthogy társulatát nagyrészt előző együtteseiből válogatta össze, távozása komolyabb veszteséget nem jelentett.

Következett Körössy Zoltán, a mai kassai szíinigazgató. Felsőbb jóváhagyással „örökölte” Tolnay Andortól a kassai színházat.

AZ ÁTVÉSZELT ELSŐ ESZTENDŐ talán jó üzlet volt, színház nem! Szerencsétlen prózai bemutatkozás után néhány divatos operett sikerültebb bemutatója és régi zenésjátékok közepesnél gyengébb felújítása következett sorozatos prózai baklövésekkel tarkítva. Már az első hetekben súlyos hibák kiáltoztak gyors segítségért. Hasztalan! A napi sajtó élesebb bírálata sem segített. Körössy Zoltán nem szervezte át kapkodva összeállított szükségtársulatát. Őt-hat jó vagy jobb vezető színész mellett kiforratlanok, tehetségtelenek és színészekké előléptetett karhölgyek, bojok népesítették be a színpadot. Az operett valahogy bírta ezt, de a próza ilyen furcsa együttes kezében bukott, véresen bukott. Az idény végéfelé az operett is különös utakra tévedt. Sok házikészítmény és névtelen, vagy ismertebb szerző gyenge, nem színpadképes tákolmánya került ijesztően dús bőségben bemutatásra és az évad elején még helytálló operett elveszítette hitelét. Fajsúlytalanná vált, elkomolytalanodott. Rossz darabok, gyenge rendezés, gyenge díszletezés, rossz kiállítás és nem szerencsés színészi munka következménye volt, hogy a legtöbb „mű” alig bírta ki három-négy előadást. A bemutatók és felújítások szükségszerű halmozása erősödött, a darabok gyakrabban váltották egymást az eddiginél még kevesebb gonddal kiállítva, rendezve és játszva. A tavalyi színiévadban tehát a szórakoztató, könnyű művészet országosan is gyenge szinten mozgó görbéje nálunk zuhanásszerűen hanyatlott.

Az operett mégis üzlet volt. Jó üzlet! És éppen ez veszedelmes! A színház „teljesítette” hivatását, rendeltetését. Nevelt közönséget. De mire...! A szórakozni vágyókat tökéletes értéktelenségek élvezetére. Így történt, hogy a karzatízlés lassan levonult a földszintre és belepte az operettelőadások nézőterét. A komédiás színház tömegeket vonzott és tömegek ízlését rontotta. Az üzlet jól járt, a művészet szen-

vedett. És az igazi hivatásteljesítés, a tömegizlés fejlesztése, mely a szórakoztató, könnyű műfajoknál sem hullhat el, elmaradt.

A színjátszás komoly értéke, a prózai előadóművészet elsikkadt. Már a szervezkedésnél zenés vidámságokra, olcsó szórakoztatásra rendezkedtek be és a próza mellőzött mostohagyerekké vált. Pedig most induló új színjátszásunk arra hivatott, hogy régi, nagy színházi művészetünk nyomába lépjen, ismét országoshírvé váljék, fejlődjék, nem pedig arra, hogy csak a fajsúlytalan, legkönnyebb színházi művészet és olcsó szórakozás szolgáloja legyen.

Erős nivóemelést vártunk. Sajnos, már az első hetekben láttuk, hogy a színház gyenge operettekkel sűríti tele műsorát és erkölcsi kudarc nélkül aligha játszhatja végig a sokhónapos időnyt. Mert a prózával végzetes bajok voltak. Az egyikre már utaltam. A színház nem rendezkedett be prózai előadásokra. A másik baj a rossz műsortervezet volt. A darabok kiválasztásánál és a műsor összeállításánál egyáltalában nem vették tekintetbe a színészanyag képességeit. Az új kassai színházban összesen három-négy prózai színész kapott helyet. Közülük kettő még gyerekcipőben topogott és csak könnyebb színpadi feladatok megoldására használhatták volna őket baj nélkül. Kényszerből több operettszínészt vezényeltek a prózai színpadra... erősen vegyes eredményekkel. Kényszerből a segédszínészeket, a férfi és női kar tagjait is előléptették prózai művészekké. Felesleges részleteznem, hogy az említett urak és hölgyek mit követtek el a színpadon. Komoly művészegyüttes nem volt, de a furcsa keveréktársaságra sorozatosan olyan darabokat bíztak, melyek fővárosi színpadoktól és a legnagyobb színésztehetségektől is fokozott erőfeszítést követelnek. Mi lehetett az eredménye és következménye ennek olyan városban, ahol mindig gonddal ápolták a jó prózát? Eredménye: vergődés és összeroppanás a színpadon, következménye üres nézőtér. Kinek az elgondolása volt a Csongor és Tünde, Ocskay brigádéros, Sasfiók, Hamlet, Naplemente előtt, stb.? Ki gondolta, hogy ezek a darabok ilyen körülmények között sikert és művészetet jelentenek? Talán azért tűzték műsorra, mert klasszikus értékek és nagy erőpróbák? Ilyen fényűzést csak kitűnő együttesek engedhetnek meg maguknak, ha nagyon helyén van erejük és szívük. Ha nincsen, ilyesmi buklató erőpróba. Primadonnával, bonvivánnal, kóristákkal és két gyenge kezdővel például Sasfiókot játszani érdekes újítás, de a hálátlan közönség nem méltányol ilyen forradalmi kísérleteket. Közönségtele-nül, árván vergődött a nézőtér, ha a csinnadrattázó zenekar néma maradt és megszólaltak azok, akiknek az irodalom szavaival a színpadi játék igazi szépségeit kellett volna hirdetniök. Üres és kripta-lehelletű maradt a nézőtér, darabravatalozó lett a színpad, ha néha egy-egy prózai mű a színházba tévedt.

Nem kell próza a közönségnek?... Rosszemlékű cseretársulatok korában sem volt ritkaság jobb prózai darabok sorozatos sikere. Kapott közönséget a szórakoztató léhaság, komolyabb színmű, klasszikus vagy modern irodalmi érték, ha jól tálalták, színpadi életrekel-tésben legalább kevés szépség, komolyság szólalt meg, ha ügyes ren-dező és jobb színészek melegezt árasztó művészete összeforrasztotta

a nézőteret a színpaddal. Kell a próza ma is! Kellett tavaly is. Folytonosan felhangzott a kívánság: Kevesebb rossz operettet, több prózát! Kellemetlen sürgetés volt! A sok hangoskodónak igaza volt, de a színháznak is, amikor nem erőszakolta túlságosan a prózai darabokat, mert jó prózát nem tudott nyújtani. Félszeg helyzet volt! A közönség követelt, a színház néha próbálkozott, de nézőtere üresen maradt. Miért? ... Mert az igényesebb, komolyabb közönség észrevette, hogy a Sasfiókok nálunk kakukfiókákká váltak. Észrevette és távolmaradt.

Komoly szülő a hetenként rendezett gyermekelőadásokban sem talált sok örömet. Egy kaptafára húzott, színpadon rögtönzött, zavaros, tartalmatlan, értelmetlen viháncolással szórakoztatták a legfiatalabb korosztályt. Egyetlen nevelő, tanító, irányító, szép gyerekdarab sem került színpadra. A gyermekelőadás amolyan vidám rakoncátlanokodásfélévé züllött. Zajongó, lármás, fegyelmezetlen nézőterre, viccelő, gyanús egyéni szellemeskedéseket sziporkázó színpaddá. Ilyesmi természetesen „rendkívüli népszerűséget” és „nagy anyagi sikert” jelentett. Bár kisebb népszerűséggel és kevesebb haszonnal nevelték, tanították volna a fiatal kismagyarokat!

A kassaiak kikapcsolásával rendezett néhány operaelőadás adott komolyabb értéket és szépségeket. Budapesti együttesek egy-két komoly sztárral! Néhány vendég szereplőt is kaptunk, közöttük nagyhíreket is. Sajnos, a velük „felerősített” próza rendszerint a szokottnál is erősebben széthullt. Helyi gyengeségek a komoly tehetség és nagy művészet árnyékából hangosabban rikoltoztak, mint máskor.

Talán Táray Ferenc két vendégjátéka volt kifogástalan. Néhány szereplős darabok a művész rendezésében. Napok fáradságának és szeretettel irányító rendezői kéz munkájának eredménye volt az évad két olyan élvezhető prózai előadása, melyen a helyi kis együttes is értéket nyújtott.

TÁRAY FERENC... A színiidény végén váratlanul felbukkant neve a kassai színház igazgatásával kapcsolatban. A pesti sajtó érélyes hangon melléállt. A lapok egyöntetű kívánsága volt: kerüljön Táray Ferenc, a Nemzeti Színház kitűnő művésze és a kolozsvári színház volt igazgatója a kassai Nemzeti Színház élére. Egyéni kezdeményezés indította el a gondolatot, de országos visszhangja támadt. Budapest sajtója talán megérezte, hogy évekkel ezelőtt hibát követett el. Évekkel ezelőtt, amikor szava naggyá tette volna a valamikor híres, de most túlságosan szerénykedő kassai színházat, nem kellett volna hallgatnia. Jóhiszeműen, háttérrel és egyéni érdekeket nélkülözve, állt Kassa mellé, hogy komoly színházhoz juttassa azt a várost, melyben valamikor a magyar színjátszást naggyá tették. Ajánlott államosítást, kolozsvári mintát, javasolt államsegélyt, nagy támogatást. Sok igazságot és a kassai színház jövőjéért küzdő sok becsületes hangot dobott a harcba. És ajánlotta Táray Ferencet, az országoshírű művészt.

A pesti sajtó nem ismerte a kezdeményezés okát és amit tett, önzetlenül tette, hogy Kassának jó színházat szerezzen. Táray is tá-

volált a személyeskedéstől, kenyérharctól. Lelkesedés vezette, amikor pályázatát benyújtotta.

Igazolja hozzám intézett levele. Ma is őrzöm azt. Akkoriban bizonyos körülmények miatt nem hozhattam nyilvánosságra. Többek között azért sem tettem, mert tudtam, hogy Táray Ferenc formai okból nem kaphatja meg ezidén a kassai színházat. Most a harc elültével itt az „Új Magyar Museum” hasábjain megjelentetem a levelet. Bizonyítja, hogy Táray nem volt ellenfél. Nem vezette más, csak a kassai színház szeretete és az, hogy a színház mostoha sorsán javítson.

Levele így hangzik:

„A színházi bizottság ülése előtt csak táviratilag jelentettem be pályázatomat a kassai színház igazgatói állására. Részletes pályázatomat március 13-án tettem postára ajánlott levélben a színházi bizottsághoz címezve. Mindenesetre szükségesnek tartanám a színház nivójának emelése érdekében, hogy akár magántőke, akár állami támogatás formájában annyi összeg álljon rendelkezésemre, amely lehetővé tenné a Kassa város művészi múltjához méltó előadásokat úgy kiállítás, mint színészi anyag szempontjából. Mindenesetre Kassa város mértékadó körei hivatottak arra, hogy vágyaiknak, kívánságaiknak megfelelő, művészileg képzett és hozzáértő vezetőt, aki anyagi szempontból is komolyan alátámasztott ígérekkel indul, nevezzenek ki a színház élére. Itt nem személyekről, hanem elvekről és kívánságokról lehet csak szó. Engem anyagi érdekek nem vezettek pályázatom beadásának elhatározásánál, hanem tisztán ideális szempontokra támaszkodva missziós munkának tekinteném az itt elvégzésre váró feladatokat. A kassai színház jelenlegi igazgatóját a színház vezetésében főleg anyagi szempontból súlyosabb gáncs nem érheti. A színház vezetését olyan körülmények között, meglehetősen elkésve a szervezkedés komoly lehetőségétől, vette át és arra, hogy képességeit érvényesítse, oly kevés idő állott rendelkezésére, hogy sem színészanyag, sem részleteiben kidolgozott program beállítása és annak eredményes végrehajtása nem állott módjában. Színigazgatónak, hogy tervezett programját a kívánságokhoz képest eredményesen megvalósíthassa, legkevesebb három évi időtartamra van szüksége. Ennél kevesebb időre nem is vállalnék vezetést.”

Tárayt senki sem világosította fel idejében, hogy a kassai színházra nem írtak ki pályázatot, a színigazgatói tisztelet tehát ilyen úton nem is kaphatja meg.

De valószínű, hogy a jószándékú művész amúgyis visszalépett volna, mert sajnos állami támogatás és magántőke a kassai színháznál csak vágyott álom. A kilátásba helyezett államosítás, vagy nagyobb anyagi segítség, a kolozsvári minta, ígéret formájában megvan, de esedékességének időpontja bizonytalan és nagyon távoli. Talán a háború vége.

A színház segélyforrása, a városi hozzájárulás, annyira jelentéktelen, hogy nagyobb színházi teljesítmények esetleges veszteségeit, ráfizetéseit nem fedezi. A mai szubvencióval színigazgató komoly terveket nem valósíthat meg, nem is álmodozhat róluk. Különösen

Táray nem, akinél a művészi értékszínvonal nem félrevezető ígéret, nem pályázatok elcsépeelt frázisa.

IGAZGATÓNAK LEGALÁBB HÁROM ÉVRE VAN SZUKSÉGE...! Sok az igazság Táray megállapításában. Ilyen elgondolás vezethette Kassa városát is, amikor pályázat kiírása nélkül egy évre még odaadta Körössy Zoltánnak a színházat.

Táray feltétlenül magas művészi színvonalon mozgó színház-vezetése nagy összegeket emésztett volna fel. Erre a városnak fedezete nincs. Állami támogatást a kassai színház ezidén nem kaphatott. Szerényebb megoldást kellett tehát választani. Olcsóbbat.

Választották a legolcsóbbat.

Körössy Zoltán próbaéve üzleti szempontból sikerült. Körössy a színház művészi színvonalát esetleg feljavíthatja és második próbaéve művészi szempontból talán kevesebb hibát hoz majd az elsőnél. Így gondolkozott a város, amikor még egy évre átadta neki a színházat... kikötésekkel. Az igazgató köteles a tavalyinál jobb társulatot szervezni, köteles nagyobb gondot fordítani a prózára és a műsor összeállításánál, darabok kiválasztásánál szakértőbizottság fogja irányítani.

A szempont tehát ezidén ez: nagyon olcsón sokkal jobbat. Sikerül-e?

Az igazgatótól függ.

AZ ÚJ SZÍNIÉVAD ÚJ TÁRSULATTAL INDUL. A régi tagok közül alig néhányan maradtak. Az újak vidéken toborzott ismertebbek és ismeretlen fiatalok. Fővárosi vagy nagyobb magyar érték nincs közöttük. De nem lehetetlen, hogy jó együttessé forrnak össze és helyes irányítással a tavalyi súlyos hibák egyrészét kiküszöbölik.

Annak, aki a kassai színház igazgatására vállalkozik, meg kell szívlelnie végre a következőket:

Jó próza nélkül nincs színház!

Az operettműsort gondosabban kell összeválogatnia. Értékesebbé kell tennie! A kassai színház nem sülyedhet a legolcsóbb szórakoztatás és hancúrozás duhajdai színvonalára!

A színház ne legyen ismeretlen nagyságok fércmunkáinak vagy ismertebb szerzők máshol el nem fogadott, olcsó darabjainak kísérleti nyula! És adagolják szerényebben a házi készítményeket!

Tűnjön el a színpadról a gyermekdarabok tavalyi stílusa, helyesebben stílustalansága! Nevelje a színház a legkisebb magyarokat! Tanítsa meg arra, hogy a színház a magyar szó szent temploma!

És legyen is a színház, minden tekintetben, a magyar szó temploma! Mint régen!

AMIKOR MOST, AZ ÚJ SZÍNIÉVAD KUSZOBÉN MI IS BONTUNK és nagy vonásokban mérleget készítettünk, szomorúan állapítottuk meg, hogy színházunk újkeletű önállóságának első esztendeje gyenge volt, sikertelen maradt. Művészietlen lett, mert a színjátszás vonala megfelelő irányítás, rendezés, a művészszemélyzet

és technikai felszerelés hiánya miatt nem érte el a kötelező értékszintet, melyet a színpadi irodalom és a művészet szab, melyet minden jobb színháznak el kell érnie. Művészietlen volt, mert érezhetően üzleti szempontokat követett a művészet rovására.

Következzék az orvoslás!... Jószándékú, becsületes. Nyujtson a színház több művészetet, mutasson több hivatástudatot, küldetés-teljesítést! Ne neveljen félre tömegeket! Irányítsa helyes útra a közönséget, finomítsa ízlését és szoktassa vissza nézőterére az igényesebbeket is! Ha meg tudja tenni ezt, üzlet is lesz. Nem kétesértékű, túlzottan pénzszagú üzlet! Nem! A küldetés-teljesítés és hivatásvégzés becsületes hasznát fogja megkapni közönségétől.

És végül... Az új évad elején kellett néhány őszinte szó a színházhoz... a színház érdekében. Káros a régi kóros sebek további titkolgatása, becsületes orvoslás helyett bájosolyos kuruzslás, gyógyítás helyett szemhúnyás. Nehezen született, új, önálló színházunk csak akkor fejlődhet egészségesen, ha életbeindulása útjából szerető, de erélyes kézzel félrerántunk minden akadályt, alakoskodás nélkül gyógyítjuk bajait. Szemérmes takargatással, mellébeszéléssel félrevezethetjük a színházat, színészt, de az odaadó, áldozatkész támogatót, a közönséget, nem.

Orvoslás kell, nehogy a tavalyi szomorú évad ismétlődjék! A művészi színvonal nem maradhat tovább is mélyen, a porban vergődve. Ma nem két-három hónap felelőtlen átvészélése a cél. Ma építenünk kell! Alapoznunk kell a színház jövőjét! Nyujtanunk kell, adnunk kell szépet, sokat, hittel, művészettel! Vissza kell csalogatnunk a színház elriasztott szerelmeseit. Ha nem bírja a színház, a mai nevetségesen kicsi támogatásnál nagyobb, komolyabbat kell kapnia! Döntő a játék. A színház jövője a tét. Színpadunk ne csak értéktelen, fajsúlytalan operettek tálaldája, hanem a művészet komoly, régi híréhez legalább kicsit méltó temploma is legyen.

Szavaim talán fájnak egyeseknek, pedig nincs támadó élük. Hibákat mutatnak és gyors gyógyítást sürgetnek. A színházhoz szólnak... a színház érdekében. Értse meg a színház, hogy minden hibája, minden darabgyilkolása saját öngyilkossági kísérlete is.

Mert elmúlnak egyszer a jó napok és a konjunktúra tűntével ismét csak az a színház lesz üzlet, melyben művészetet is mérnek.

KASSAI ZOLTÁN

A M E N E K Ü L T

Az égálja vörös. Lila sávban húzódik az esti-szivárvány. A távolabbi hegyek arcéle megfényesedik. A közelebbi dombok és erdők elsötétülnek. Sárga homály ereszkedik a völgyre. A pára lehűti a forráságot s az esti járósél harmatban ázott szénailattal fújja tele a határt.

A domboldalak kitaposott keskeny ösvényein emberek kapaszkodnak fel; hosszú sorban, egymásután. Ebben a mögöttes világításban: árnyaknak látszanak. Tarka színeik elfeketülnek, mint a kék párával fátyolozott erdők, a fonnyadtzöld hoglyák, a szürke csőzkalyibák s a göröngyös tarlón összehordott búzakeresztek hosszú sora.

A javori dombtetőn szól a harang. A sötét árnyalakok — fekete kaszákkal, fekete korsókkal — közelednek a faluhoz. Lejtős horpadásban lapul, csak öreg templomát emeli magasra, meg a haranglábat.

Az emberek dalolnak. Az asszony nép síposan; a férfiak brummogósan, mint a bőgő. Néha valamelyik huncút legény csintalant mond, mert felrebben a kacagás, akár felvert madár csapat és szétszárnyal a völgy felett.

Ágnes asszony az ösvény felé néz:

— Mi is indulhatunk hazafelé — mondja és elveti a villát.

Felegyenesedik hajoltából; izmait ropogtatva nyújtózik, derekát tapogatja; keserves fintorral nyög dicséi. Duzzadt szája fél szögletét felhúzza és hegyes farkasfogai között sziszegve szűri a levegőt; közben szemszögletből Veront figyel: észreveszi-e, hogy ő fáradt, megtörte derekát a hajlongás és mindez méltatlanul történik vele... Di-vatosan feltornyozott szőke haját szétzilálta a szél, a hajlongásban kibomlott és fürtökben tapad nyirkos homlokára. Arcán a feszes bőr napégetten fénylik. Most hol a bomlott haját igazgatja, hol a fodros kötény lecsúszott vállpántjait.

Veron nem törődik Ágnes asszony fintoraival, sziszegésével s piperés tollászkodásával. Villára szúrja az utolsó kévét; nagy lendülettel feldobja a keresztre; majd összehordja a széthagyott gereblyéket, korsót, kosarat. Duzzadt melle szép játékkal rezdül a fehér ingváll alatt. Mozdulataiban semmi ernyedtség. Nagy figyelemmel szedi számba a munkaeszközöket. A kendőjét egy távolabbi keresztnél oldotta le; elmegy érte; azután válaszol Ágnes asszonynak:

— Elég volt mára is; de hála Istennek bevégeztük. Mehetünk. Jó éhen vagyok már.

Korcába gyűrt szoknyáját leengedi; villát, gereblyét a vállára veszi; korsót, kosarat a karjára fűzi s elindul.

— Mehetünk. De azt akarom modani néked, Veron, hogy holnap ha tetszik — magad még a másik táblára, — eléje toppan, útját állja:

— Tudd meg, hogy nekem elég volt. Amíg Magdó otthon kisasszonykodik, engem sem lát a határ! Hát ezt akartam mondani...

Ágnes asszony hangja fenyegető indulatba fúl:

— Ejnye, Ágnes! Már megint békétlenkedsz? Gyerünk békével — elfordul tőle és indul az ösvényen.

— Megint! Neked is megjöhetne már az eszed. Az enyém megjött. De megám!

Utána lendül Veronnak s félkarjával rácsimpeszkedik:

— Veron, Veronka te, ne gyere ki te se. Ha anya látja, hogy nem dolgozunk: kihajtja Magdót is... no, Veron? — hizeleg, ravasz-kodik.

— De minek hajtsa azt a kis égevény-lyányt. Nem bírja az a mezei munkát. Láthattad, hogy a multkor félhóttan vitték haza. Ezt nem bírja s otthon meg elkél a dolga — szelidíti Veron; nagy sötét szeme megtelik melegséggel, a hangja lágy szánalommal, mikor Magdóról beszél.

Ágnes asszony becsmérőn biggyeszi a száját:

— Az is dolog? Futtában elvégzem s egész nap lábnuyjtva heverek. Ő is hever! Meg magát piperészi, mint a városon tanulta. Hát majd mi is... Reggel otthon maradunk! No tarts velem, Veron. Hol bujtogatja, hol meg kérleli.

Kiérnek a táblák közül a szélesebb ösvényre, mely kettéosztja a határt; felfelé kapaszkodnak, meg leereszkednek a hullámzó dombhátacon.

— Ne legyél már ilyen, Ágnes. A testvérem ellen biztatsz. Mit szólna apa, meg anya, hát a falu, ha ezt megtenném. Elsüllyednék szégyeltemben.

Ágnes asszony hirtelen haraggal felcsattan:

— Ők nem szégyellik, hogy egyik gyereüket parasztnak hagyják, a másiktól meg urat nevelnek? A falu is csak ezt mondja: vagy mind vagy egysel!

— Hallgass! Mihály bátyám nem való parasztnak; Magdó se. Ketten egymásra ütöttek. Ha rájok nézel, láthatod. De elvakult vagy. Fenekedsz. Irigy vagy. Mondd meg úgy, ahogy van. A Magdó keze a holló tollát is alig bírja el; nem a kapát! Még az otthoni munka is sok neki. Ki tehet arról, hogy az Isten nem adott neki erőt. S akinek nem adott, az nem való parasztnak. A földhöz erő kell. Mihály bátyám se; azért járta ki az öreg tiszteletes úr, hogy pap lehessen. A te urad meg én erősnék születünk. Mire mennénk itt Mihály meg a Magdó dolgával, mondd már?

Ágnes asszony újra eléje toppan és kihívóan vág vissza:

— Amennyire az enyémmel. Ahogy én tudnék kisasszonykodni, úgy tudna ő dolgozni.

— Azt elhiszem, hogy te tudnál... hisz ez a bajod éppen. Te erős vagy. Ne hasonlítsd magad Magdóhoz. Csak sajnáltatod magad, fintorogsz, nyögdirsélsz. Azt hiszed, nem látom. Pedig bírod te is úgy, mint én. Beléd bújt az irigység, meg a nagyravagyás ördöge. Minek lettél akkor parasztember felesége?

— Majd szájonváglok, csak taníts te engemet, hallod-e? Ne lefe-
tyelj annyit, hanem azt mondd meg — mégegyszer kérdem —, hogy
kigyössz-e holnap a határba, vagy se — és öklét harciasan a csipőjére
teszi; feleletet vár; látszik, hogy addig nem engedi tovább Veront.

Veron szemben áll a rőt sugarakkal, mely egészen megvilágítja
arcát. Szelíd, kissé hosszúkás arc ez, szabályos vonásokkal, szép met-
szésű egyenes orral; széles homlok, nagyívű szemudvarok, lágyvonalú
száj; középen választott sötét haj; akár madonnát lehetne mintázni
róla. A kisebb is ilyen: Magdó; és Mihály is: a pap. Veron azonban
csak arcvonásaiban hasonlít hozzájuk. Termete erőteljes, mint az Ágnes
uráé: Istváné. Az egyikükből kitelne a másik kettő. Nem is értik, hogy
tudott a két kisebb olyan indaszerűen elvékonyodni. Akárhogyan,
de: bajnak. Mihályal még csak kevesebb volt a baj. Annyi, míg el-
indult, aztán jeles diák lett, ösztöndíjakat kapott; később tanult is, meg
tanított is. Vállalta a maga gondját. Mikor a kicsi serdült s az is olyan-
nak mutatkozott, mint ő, azt mívelte vele, amit indítójától, mesterétől:
az öreg tiszteletesből látott: kiemelte a falusi környezéből, beadta
gimnáziumba, hogy ha a test erejét nem is, de majd a szellem erejét
hasznosíthassa. Mint káplán szerényebben élt a szerénynél, hogy
teljesen magára vállalhassa Magdó gondját. Amit lehetett, „kijárt”
neki egyházi és világi hatóságoktól. Így telt el öt esztendő s Magdó
tudásban gyarapodott. Egy kongresszus aztán más irányt adott Magdó
sorsának. Mihály bátyja rátalált egy igen papnénak való kislányra.
Családalapításra kellett a pénz. Szelíden be is jelentette a családnak,
hogy a hatodik esztendő gondját mostmár vállalják magukra; tán
Istvánék is hozzájárulnak valamivel... Istvánék gyermeket vártak;
az adó is sok volt; döglött a jószág; a termés se volt valami elsőrendű;
dohányföldet is kis darabot kaptak, a haszna se lehet nagy. Hogy
bírnának ők a csepp gazdaságból diákot neveltetni városon?! Elég
az egy lánynak, amit eddig tanult: maradjon otthon; aztán majd férj-
hez megy; igaz, hogy így már az is bajos; ki veszi el? Parasztnak nem
kell, meg tán ő sem menne hozzá. Úr meg nem csak azt nézi, hogy
a lány milyen, hanem a családja... Hogy Mihály úrilányt kapott
feleségnek: az más. Férfinál jobban csak azt keresik: mire vitte; s kü-
lönben is az a lány, aki falusi papnénak elmegy, olyan, hogy meg-
becsüli a parasztokat. Így Magdó otthonmaradt bajnak; mert hamar
kiütött a háborúság a családban. Ágnes asszony, az István felesége
a bajkeverő. Veron egész szívvel szánja a húgát és sokszor gondolt
arra: ha ő visszaküldhetné Magdót a gimnáziumba! Mert jobb lett
volna neki el se kezdeni, ha most visszadobják a kapanyélhez, mikor
annyi testi ereje van csak, hogy ha egy szál búzát leakaszt, félős, hogy
hanyattesik. A falu sem értékeli semmire az ilyet; gyanúval nézik,
hogy kis, egyenes orra a szemzugoknál kéklik, mert egyik árokából
a másikba lüktető ér fut át; az ilyen jelből azt jósolják, hogy:
„— csontvőlegény mátkája lesz” virágjában; vagyis, hogy halni való.
Veron már arra is gondolt, hogy szelíden áldozatot hoz Magdóért.
Akit szeret, arra még esztendőket kell várnia. Katonaidejét szolgálja.
Hanem itt a gépész, aki már a harmadik csépléskor kérdi tőle, hogy:
igen-e? vagy: nem? Sokat gondolkozott ezen Veron. De hiába lenne

az áldozat; nem érne vele semmit; a gépész iszákos ember; inkább a torkán eregetné le, mint a Magdó taníttatására adja. Sokat forgolódott ágyában álmatlanul Veron és végül mindig be kellett látnia tehetetlenségét. Nem is vádolhatott senkit; ha az öregeknek kellett volna taníttatni, Mihályból sem lett volna pap; őket nem okolhatja. Mihály megtette, ami tőle telt: öt évig gondoskodott Magdóról; igaza van, ha most már magának épít várat, erősséget. Azt sem magának építi, mert a papé: semmi. A jó pap mindenét megosztja: házának erősségét, tudását, látását, békéjét. Mihály pedig jó pap. Istvánékat se okolhatja. Nincs, ki segítsen ezen. A békesség elsemmiződött, mert itt van Ágnes, aki árgus szemekkel néz minden fennebbhaladást. Ágnes a lázadó, aki legszívesebben cövekkel verné tele a javori határt és leláncolna mindenkit, ha már neki nincs mód kitörnie a maga sorsából. De lehet, hogy egyszer kitör. Lihegő, sanda tüzek lobognak benne, de a maga fáradásáért még édes elégtétel neki, ha Magdót is ott látja ájulni a hőségtől és roskadni a nem erejéhez mért munkától. De lehet, hogy egyszer semmi sem vigasztalja meg érte s egy utolsó fintorral végleg eldobja a villát, a gereblyét vagy a kapát. Csak látni kell ezeket a fintorokat! Veron tudja, hogy a fejtetőre tornyozott hajkazal, a piperészkedés, a fodros vállpántok, a munkaközben való fintorgó nyögdecseles és ez a lázadás Magdó ellen: *készenlét*, melyből bármely pillanatban kipattanhat a tett, mely sorsirányító lesz István és a gyerek életében. Veron úgy él Ágnes asszony mellett, mint egy fenevad mellett: folytonosan szemmel tartja, mert nem tudni, mikor tör ki. S most Magdó ingerli; mintha a sors azért dobta volna vissza, hogy valamit sietessen, valamit kipattantson.

Veron forró agyában most, e pillanatban — míg szemben állnak a rőt fényességben és Ágnes sürgeti a választ — ez mind lefut. Hogy is jutottak idáig? Mi szántotta alá a talajt ennek a percnak, amikor azt kívánják tőle, hogy lázadjon fel a testvére ellen; tagadja meg a munkát. De nem lázad fel és nem tagadja meg a munkát!

— Azt akarod tudni, ki megyek-e? Hát idehallgass: én ki; te meg mívelj, amit akarsz.

Ágnes összeszorított foga közül sziszegi:

— Hát mívelek is! Úgy otthagynom a bátyádat a kisasszony húgával együtt, mint szent Pál az oláhokat! Hazamegyek.

— Ágnes!? Azt nem teheted meg. — Ezt mondja, pedig most már tudja, hogy eljutott Ágnes a készenlét végére. A fenevad kitört.

Ágnes előrehajlik; arcával majdnem érinti Veron arcát és rekedt indulattal belenevet:

— Nem-é? Teszem én, de még mennyire! Majd meglátod!

— Hát a kisgyerek?

— Azt is elviszem! — most gögösen kihúzza magát: — Eszterhás Mátéék eltudják még tartani a lányukat meg az unokájukat. Aztán majd olyan házhoz megyek, ahol én „kisasszonykodhatok”; nem én kapálok, más meg kisasszonyodik...

A hajlatok mögött kihúnynak a napsugarak. Egészen elmélyül a homály; már inkább csak sejthetik egymás arcvonásait, de Ágnes látja a szomorú hökkenetet, mely Veron szemében tükrözött előbb

és Veron is látja a foszforeszkáló vad lobbanásokat; az elszabadult fék önkívületes száguldását az Ágnes szemében; ott parázslík előtte, átfúrja a sűrűsödő homály még puha burkát.

Az ösvényeken már alig jár ember; csend van mindenütt, csak a faluból hallik fel a tehenek nyújtott, álmos bögése és valahonnan méla harmonikaszó. Lent senki nem sejtí, kettejük bús küzdelmét a harmatáztatta ösvényen.

Veron elkapja Ágnes asszony csuklóját s erőteljes ujjával görcsösen szorítja:

— Te! Képes lennél erre?

Szeme izzik s a forró ködben már csak a bátyját és a kisgyereket látja: hát már nem csak a Magdó ügyében tehetetlen, hanem az Úr reámerít az új csapást is, hogy a bátyja, meg a kisgyerek ügyében tehetetlen legyen; minek a lélekben a szeretet és a segítőszándék, ha éppen szereteteinken nem segíthetünk?

— Napébredésre otthon is leszek! Eressz!

Nagyot lódít Veronon, hogy kiszabadítsa csuklóját, melyet az a tehetetlenség kínjában szorít, mint az acélpánt. Veron megtántorodik s ez dühíti; fiatal ereje végighullámszik izmain; elszabadult nagy lendülettel, arculúti Ágnes; az egyensúlyt veszítve elesik.

— Ezt érdemled! Magdó csak ürügy neked. Elmégy, mert szajha vagy! Elhagyod a jó urad...

Veron oly elemi erővel ostoroz, hogy Ágnes megfutamodik előle. Egészen addig fut, ahol az ösvény már megtörik; merőlegesen ereszkedik, a falu közepébe és a tágas térségbe torkollik.

A láthatár alján keskeny nyíláson fehérlik némi világosság. Most legsötétebb a határ, amíg fel nem kél a hold, hogy kivilágítsa a felhők fehér bodrait. Veron már nem is látja Ágnes; a puha por elnyeli a futó láb dobbanását. Most elfogja Veront a kétségbeesés: ha Ágnes lefut a lejtős úton, egyszerre otthon van s már nem beszélhet vele apa, anya, Magdó és a bátyja előtt. Mivel segíthet? Új fájdalom a gondolat, hogy: néha csak úgy segíthetünk az egyikben, ha ugyanakkor ártunk a másiknak. Villámgyorsan határoznia kell s már sebesen utána is iramodik; ugyanakkor egy kiáltást is elbocsát — csak úgy vaktában — a sötétbe:

— Ágnes! Várj meg. Mondani akarok valamit.

Egy pillanat és előtte áll Ágnes:

— No, otthon maradsz?

— — —

— Vagy megyek... viszem a kisgyereket is...

— Otthon maradok.

— Nahát azért!

Leereszkednek a faluba. Elöl megy Ágnes asszony; nyomába Veron. Hallgatnak. A színben lerakják a villát, gereblyét; a kútnál lemosják hevült arcukról a verejtéket és belépnek a házba.

A gerendára akasztott petróleumlámpa fénykörében ül a család: az öregember, az öregasszony, István — az Ágnes ura. A kisgyerek a földre terített vackon a macska puha szőrét markolássza kövér

ujjaival. Magdó a tűzhely mellett áll; nagy merőkanállal töltögeti a cseréptálakat s óvatosan lépegetve az asztalhoz hordja az esti ételt.

— Későn jöttetek — szól az öregasszony —, no, jertek hamar enni.

— Megtartott a dolog, édesanyám — felel Veron.

— Elvégeztétek? — kérdi az öregember.

— El, édesapám.

— No akkor: „Jövel Uram, légy vendégünk. Aldd meg, amit adtál nekünk” — Ámen — mondja az imát fennállva.

Valahányan csendben utánamondják; majd leülnek újra. Ágnes az ura mellett ül, a körlócán; Veron kívül az öregasszony mellett. Kanalazni kezdik a hosszúlére eresztett savanyú babot. Minden merítésnél herseg a bádogkanál a cseréptálak oldalán; szürcsölnek; ahol az egyik végzi, a másik ott kezdi a jóízű hörpintést; éhes lesz, aki hallja. A férfiak napszitta, szikár keze bicskával vágja a kenyeret. A kisgyerek kezében néha nyávit a macska.

Magdó nem eszik. Sápadt, mint a hosszú szárba szükkent hóvirág. Lekuksol a kisgyerek mellé; játszik.

— Holnap kezdhettek a javori táblát. Két nap az is megtart — szól az öregember s kétfelé simítja ősz bajszát —, anyátok dohányt kacsol; István kezdi a hordást; engem meg a képviselő úr hivatott. Oda lesz a nap.

Ágnes asszony szeme, akár a héjaé: villan; tekintete átfurakodik a lámpa sárga fénykörén. Veron mélyen a tányérja fölé hajol; nem néz fel, noha érzi, hogy Ágnes tekintete keresi az övét.

— De hallgattok!? — s az öregember körülnéz.

Az öregasszony megremeg; oly hevesen kezd verni a szíve s úgy hajtja a vért a fejébe, hogy szédül. — Nem tetszenek ezek nekem — gondolja —, valami van közöttük.

— Eszünk, édesapám — mondja szelíden István, s lesunyt szemhéja alól titokban ő is Ágnest, meg Veront figyel.

Most Ágnes leteszi a kanalat; eltolja maga elől a cseréptálat.

Az öregasszonyból a megmagyarázhatatlan ijedelem kiszorítja a sebes beszédet; mintha torlaszt akarna építeni valami veszedelem elé:

— Egyél, kedves lányom! Igen jóízű. Magdó már jól megadja savát-borsát az ételnek. Igaz-é, emberek?

— Nem kell, már jóllaktam.

Veron úgy érzi, mintha hideg szél érné. Magdó a kisgyerek tenyerében köröz ujheggyel:

— Kerekecske, dombocska — most fürgén a hónaalá csiklandoz — erre szaladt a nyula cska... itt fogták meg, itt, itt, itt...

A kisgyerek rikoltozva kacag; felhemperedik és hurrkás lábával rugdalózik.

— Azt mondta apa, hogy holnap kezdhjük a javori táblát? — kérdi Ágnes asszony.

— Azt én. Hát az van soron.

— Hát tudja meg apa, hogy nem kezdjük!

— Nem-é? Aztán mért nem? — hökken az öregember.

István keze, ahogy emelkedett, félúton megáll a megmerített kánállal; kérdő tekintettel mered Ágnesre.

— Nem kezdjük, mert ki se megyünk a határba. Se én, se Veron — közbe bazsalikus héja szemével szinte bűvöli Veront.

— Ki se mentek? Hát ez meg mi? — az öregember leteszi a bicskát, meg a kenyeret; egyikről a másikra néz: — hé, Veron?

— Hallom, édesapám.

— Mér nem mentek ki a határba, hadd hallom?

Veront kérdi, de Ágnes felel:

— Ha a „kisasszony” kijön, akkor megyünk — Magdóra int.

— Keeedves lyányom! — botránkozik az öregasszony — Magdó nem bírja a mezei munkát. Magdó gyenge. Tudod, hogy Magdó elájul, ha nehezet dőgozik, meg ha soká süti az a nagy nap...

— Mink se bírjuk! Mink is elájulunk! — gúnyoroskodik Ágnes; szemfehérjét kifordítja s a száját melán lefittyenti — majd kicsattan a dühe, mint a villám: — egy tapodtat se megyünk, ha a „kisasszony” nem gyön. Nekünk is jólesne itthon meresztgetni magunkat és könyvet, meg verset olvasni.

— Nem meresztgeti magát: takarít, főz, súrol, jószágot etet... — védelmezi az öregasszony.

— Az nem dolog! Hajnalba kitakarítok; este megfőzök. Azért nem kell itthon maradni egész nap. Melyik asszony marad itthon azért a faluban? Vagy kigyön — mégegyszer mondom — vagy én se. Ha nem tetszik: elmegyek a háztól...

A két férfi szinte dermedten hallgatja a vitát; majd az öregember Veronhoz fordul:

— Te is ezt mondod, Veron?

— Ő is azt mondja! — felel helyette Ágnes.

— Hallgass! Én tőle akarom hallani! Felelj te, Veron.

— Én is azt mondom, édesapám...

— Átkozottak! Gonoszok! Komisz asszonynép! — s az öregember öklét morzsolja, mintha ütni készülne.

Magdó ölébeveszi a kisgyereket és szorosan összébújik vele.

— Mi ez? Bolondokháza? Mi ütött belétek? — kérdi István és ültéből felmagasodik.

— Amit mondtam: állom! Te is, Veron! — sipít Ágnes. — Nem vagyok bolond a más kódús házánál dőgozni, más helyett is...

— Most már elég, a kutya teremtesít a nyelvednek! Gyere be! — kiáltja István és bevonszolja Ágnest az elsőházba.

Elmarad az asztali áldás másfele. A kormos lámpa lángja vergődik, mint a lepkeszárny. Az elsőházból kihallik még valameddig István és Ágnes vitája; aztán csend lesz, csak néha kuncog, nevetgél Ágnes. — Már megvette magának — gondolja Veron — és sajnálja a bátyját. Meg Magdót. Meg az apját. Meg az öregasszonyt. Meg önmagát is.

Magdó megveti az ágyat; lefekteti a kisgyereket és ő is mellé bújik; altatgatja; cirókálja a kis kerek alma-fejét. Az öregember indul az istállóba aludni; az ajtóból még visszaszól:

— Szégyeld magad, Veron; rólad nem hittem volna — és agyagszínű, ráncos bőre alatt látni, hogy rángatózik az ideg.

Veron vállá megrándul, mintha korbáccsal vertek volna végig rajta. Az öregasszony szipog; kék kötője sarkával törölgeti a szemét; mosogatja a vacsoraedényt; még az edény csörrenését, a víz locsogását s a macska mormoló dorombolását hallani. Végül elcsendesedik a ház. A munkában-tört öregasszony hamar elalszik. A kis ablakon bevilágít a holdfény; körüljárja a falakat, mintha számbaszedné a reáaggatott edényeket, cifra szőtteseket, gyúródeszkát, nyújtófát s a vásári csuprokat.

Veron nem alszik. Fejében szinte felforr a velő, oly sebesen kavarg benne a gondolat. A kis láncos falióra néha nyekken, szaporán ver; majd egyhangúan ketyeg tovább. Múlik az éjtszaka. Mindjárt itt a hajnal s a Magdó indulására úgy gondol, mintha kálváriára hajtának; folyton látja hővirágfehéren, eszméletlenül úgy, ahogy egyszer már hazahozták kintről. . . Az óra elveri az éjfélt. Magdó testét égetik a párnák; nyirkos az egész teste; Magdó felé hallgatózik; néha a kisgyerek nyöszörög álmában; az öregasszony fáradtan horkol; Veron tudja, hogy Magdó nem alszik. Egy óra után az első negyedben jön egy gondolat, mely majd kidobja az ágyból; vigyázniá kell, hogy ne nyekeregtesse a vén ágyat, úgy lépjen ki belőle; a szívverését, a lélegzését is leszorítja. Magdó ágya fölé hajlik; a holdfényben jól látja kedves, meleg szemének csillogását; ugyanakkor a könnyű, vézna karok átölelik a nyakát.

— Magdó. Kislelkem, idehallgass: félnégykor áll meg a busz a versenyi-dűlőnél; ha hamar még, még eléred; a busszal bemegy Tarnahársra, a jegyző úrhoz; a faluban beszéltek az emberek, hogy a jegyző úr keres valakit a közellátáshoz, de nem talál olyat, aki kigyőnne a városból; őt gimnáziummal felvehet oda. Fel is vesz; érzem, az Isten juttatta eszembe ezt most. Kelj fel, kedvesem, hamar, de csendben, hogy észre ne vegyenek valamit; öltözz, én majd a szublódból kiveszem, ami kell: adok egy kis pénzt is, van nekem a csirkéimből, meg a tojásból gyött spórolt pénzem. Eredj... eredj hamar, Magdókám.

És csókolja arcát, szemét és azt a szemzugoknál kéklő kis eret, mely egyik árokból a másikba fut át; a kis „jel“-et, melyből a falu azt jósolja, hogy Magdó „csontvőlegény mátkája“ lesz virágjában. Csókolja és serkenti, mintha azt mondaná: Menekülj innen, kis lelkem, édesceppem; itt az Erő az úr; a gyenge pusztulásra kárhoztatott; most tél jön, de utána újra eljön a hófaló napok járása; melegnyelvű sugarak hajolnak a földek fölé s az erőtlének akkor iszonyodva hallják a csírák sikoltását, mellyel világra születnek és hívják az erős, gondozó karokat. Menekülj, kis lelkem, oda, ahol az Erő a Gyengeséggel szépen összebékül és a Tudásban kiegyenlíti egymást. Eredj hamar, mielőtt eljön a hajnal...

Kicsit később átlépi Magdó a kisház küszöbét. Sötétkék diákruhájába öltözött; kezében kis bugyor. Veron suttog és mégegyszer megöleli; keze utánanyúl, amíg eléri és végigsimul Magdó két dús hajfonatán. Lábujjhegyen óvatoskodik át az udvaron; árnyéka hosz-

szan elfekszik a porban és a széllős csűr lécein megtörve felmagasodik a tetőig. A kiskertből illatos méntát szakít. A kutya meg se vakkan s mikor látja, hogy veletevődik mögötte a pántos lécajtó: átlendül fölötte; Magdó lábához dörzsölődik és kíséri az ösvény végéig: át a falun, a kis hídon és a réten odáig, ahol a földút a keresztbefutó töltésbe torkollik. Onnan néhány lépést visszafelé oldalalog, aztán megáll, visszanéz, mintha tünődne; nem rejt-e veszélyt a további út egyedül? S gyorsan Magdó mellé kocog; végigkíséri az országút hosszán is, egészen a versényi-dűlőig.

Alig, hogy odaérnek, érctüdejével fujtatva, hámoszemével világítva befut a „busz” a megállóhoz; felveszi Magdót s vágat vele, mint mérőldlőpő óriás.

A kutya — a kis puli — hunyorog; felnéz a holdra, melynek fénye, mint olvadt mosoly, önti el a tájat — aztán árkon-bokron, bozóton át toronyirányába nekiveti magát a távolságnak. Lihegve elfoglalja őrhelyét; majd kerül.

MEZŐSSY MÁRIA

NAPOZÁS KÖZBEN

Fekszem a hűvös, illatos gyepen,
nézem a halvány nyárvégi eget.
Rámtűz a nap, barnapirosra sűt
s leéget rólam könnyet, bánatot,
a síma város tarka, talmi mázát.

Fehér felhő csak néhol rengedez,
a tó vize ütemesen csobog,
a szél szavára megzizzen a nád,
a nádon túl kattogva jár a gép
s bűgva nyeli a teliszemű kévét.

Hallgatom ezt a különös zenét:
a természet és munka kórusát.
Beszívom a friss szénaillatot,
a napégette kakukfű szagát
s megsejtem titkát örök sejtelemnek.

Közvetlen érzem a nap erejét,
életet adó érlelő hevét.
Erőtlen, szótlan fohászt rebegek,
áldom a nap bölcs, alkotó Urát
s megköszönöm érző, parányi létem.

W. ROSSLER MÁRIA IRÉN

A ROZSNYÓI VÁROSI MÚZEUM CÉHTÁBLÁI

A ROZSNYÓI TÍMÁR-CÉH 1700-BÓL VALÓ RENDTARTÁSÁBAN a következőket olvashatjuk:

„10-mo. Ha az Czéh-Mester Czéhet gyűitet, avagy Táblát jártat, valaki a' hagyott orára nem compareál és késő gyön 50 penzre a' ki pedig ok nélkül Szan Szandékkal mulattya el a' Czehet egy forintra büntetessék.”

Ebben az idézetben készen kapjuk a céhtábla fogalmának meghatározását. Olyan jel¹ volt tehát, melynek körbeküldésével a céhgyűlést egybehívták, ami az ú. n. „bejáró” tisztsége volt. A meghívás, — a gyűlés napjának, órájának és helyének feltüntetésével, — tulajdonképpen írásban történt, de ezt a beírt papírlapot a céhtáblára szerelt kis rekeszbe zárták, mely megvédte a kézzel összegyűrés, elrongyolás, vagy esős, havas időben az átázás ellen. Ilyenformán a céhtábla ugyanazt a szolgálatot teljesítette, mint mai életünkben a kézbesítő útján kiküldött közgyűlési meghívók.

Anyaga: fém (sárgaréz, ritkábban vörösréz), vagy keményfa s az iratrejtő rekesz ajtócska módjára sarkon nyíló reteszes fedéllel zárult. Fatáblánál ezt külön rászerezelt (átszőgecselt) rézfedéllel oldották meg.

Feljegyezhetjük, mint célszerű megoldást, hogy némelyik céh két táblát „járatott” s azokat a város két ellentétes vége felől indította el a közepe felé. A két bejáró azután ott találkozva, feleannyi idő alatt végezhetette el a gyűlésbehívást. Hogy pedig a tábla nemcsak céhgyűlésbe, de más alkalomra való hívogatásra is szolgált, arra vonatkozó adatot kaptam egy volt rozsnयी céh ma is élő tagjától, aki táblájukat egyenesen „halotti hirdető táblácskának” nevezte, s elmondta, hogy ezzel hívogattak virrasztásra, az elhunyt céhtag házához.

A tábla hívását ugyancsak komolyan vették, amit bizonyít fenti idézetünknek a meglepően súlyos bírságokra vonatkozó része, nemcsak a mulasztókkal, de már a késedelmezőkkel szemben is.

Ennyiben érintve a céhtábla fogalmát s szerepét, a következőkben részletesen ismertetni fogom a Rozsnयी Városi Múzeumban őrzött céhtáblákat, előbb azonban szeretnék rámutatni arra, hogy milyen aránytalanság van a rozsnयी, rendkívüli gazdag céh-élet és máig megőrzött tárgyi emlékeinek száma között.

Mindazokat az adatokat összegezve, melyek eddig rendelkezésünkre állanak, Rozsnयीon, a legrégebb — XVI. sz. második feléből való feljegyzésektől a céhrendszer megszűnéséig (1872) összesen 38

¹ Némelyik tábla a ráírt szövegben is „jel”-nek, „jell”-nek nevezi magát s céhrendtartásokban is szerepel ezen a néven.

féle céhet² találunk. A feldolgozásokban említett számuk a különböző időszakokban erősen ingadozó. Mikulik „Magyar kisvárosi élet” c. műve (Rozsnyó, 1885) 59. oldalán részletezi s 1574-ben 7, 1632-ben további 11, 1633—1695-ig további 13 céhet sorol fel, s végeredményként hozzáadva az előző 18-at, 31 céhet rögzít le. — Sulán Béla érsek-újvári keresk. isk. tanár földim a „Céhélet Rozsnyón a XVII—XVIII. században” c. tanulmányában (Rozsnyó, 1941, különlenyomat a Rozsnyói Keresk. Középisk. 1940/41. évkönyvéből) tüzetes és alapos kutatás után 1689-ből 12, 1692-ből 13, 1708-ból 11, 1709-ből 20, 1720-ból 18 céhet sorol fel. — Magam a múzeum levéltárában egy 1833-ból való tűzrendészeti nyomtatványon még többet találtam, a rendtartásban u. i. minden céhnek ki van osztva a maga külön szerepe egy esetleges tűzvész alkalmára s eszerint a felsorolás szerint 1833-ban 26 céh működött. Az említett adatok között tehát az egyidőben működő céhek létszáma itt van csúcspontján.³

Minden eddig felkereshető nyomból kiemelhetem a különböző céheket s így jutottam a 38 céhet feltüntetető végeredményhez. Ezek ismertetéséhez itt nincs helyünk, mert szempontjaink más adatok részletezését kívánják, így inkább azt: milyen tárgyi emlékek tartozhatnak egy-egy céh anyagához?

Erre vonatkozóan a rozsnyói „német szabók” céhjegyzőkönyvének 21. oldaláról kijegyeztem egy idézetet, mely átadási leltárnak tekinthető:

„1853. Év Január 25-ik Napján Tekintetes Commissarius úgy mind Holecz Endre Úr jelenlétében gyűlést tartatván”... „Czéh Mester Úrnak gondviselésére adván úgy mind: az Czéh Ladá egy rész Tablátska egy bársony Szőnek két petsét nyomó három hochen Lotsa (?) egy fekete Tablátska lágy fábol egy rész gyérjartartó két könyv geographia vagy Szótár.”⁴

² 38 céhet, de 42 mesterséggel, mert vannak kapcsolt iparágak, például: ácsműves, mézeskalácsos-viaszgyertyamártó, fésűs-késműves, nyerges szíjjártó.

³ Gömör vármegye monografiája, mely a „Magyarország vármegyéi és városai” sorozatban jelent meg, a 259. oldalon Rozsnyót, Jolsva és Rimaszombat után (18, illetve 16 céh) harmadik helyre teszi 9 céhvel s így egészen téves nyomon jár.

⁴ Az idézet minden íráshibájával együtt teljesen hű. A „Tablátska” jelenti a céhtáblát, a bársony „Szőnek” szőnyeget (a céh halotti leplét), a „rész gyérjartartó”: réz gyertyatartót, csak a három „hochen Lotsa”-t nem tudom megfejteni, mert ha a rossz írást Lothe-re is akarnám magyarázni, ez lat-súlyt jelentene, holott szabóknál inkább hossz mérték jöhetne szóba. A fekete „Tablátska lágy fábol” előjegyzési tábla volt, krétával írt feljegyzésekhez. — A felsoroltak közül a pecsétnyomók, a hívótábla, puhafa-tábla és a céhláda megvannak, a többi hiányzik. Legjobban a céhleplet sajnálhatjuk, mert másik kettő (csizmadiaké 1824. és tímároké 1795.) leltári darabunk is megmutatja, milyen szépek voltak ezek a gyászleplek. — Ami feltűnik, hogy a felsorolásban nem szerepelnek a jegyzőkönyvek és számadáskönyvek, valamint a királyi pecsétes szabadalomlevél, pedig ezeket is őrizzük. Lehet, hogy ezek a ládában voltak s így egy címet alatt szó szerint beleértve, a jegyző nem tüntette fel őket külön.

Ez az egyébként erősen hiányosnak látszó leltár, mégis némi tekintést nyújt abba, mit adtak át egy-egy céhmester-változásnál. (Az irat másik, szívdertő becse az a jóízű németes magyarság, mellyel a búzgó céhjegyző nyelvünket ropogtatta.) Ha azután a hézagokat más-irányból szerzett tudomásunkkal töltjük ki, ilyen képet nyerünk a kérdésről:

A céh legfontosabb leltári darabja volt a céhláda, mint a jegyző-könyvek, számadások, okmányok, testimonialisok, pecsétek és készpénz őrizője.⁵ Külön őrizték, — ha a ládába nem fért — a királyi pecsétetes szabadalomleveleket, belül ónozott bádogtokban. Minden céhnek volt jelvénye, kannája,⁶ a kannához társ pohara.⁷ Zászlót is a legtöbb céh készítetett magának, hogy alatta vonulhasson fel különböző egyházi és világi ünnepségeken.⁸ A német szabók leltárában szereplő „bársony Szőnek”: a céhlepél, mellyel az elhalt céhtag korporsóját terítették be, feltételezhetően ugyancsak a legtöbb céhnél szerepelt. Kevesebb említés történik a „floribusz”-ról, a céhvigalmak különleges tartozékáról.⁹ Mindezekon kívül kell említenünk a céhtáblákat, melyekről éppen részletesebben akarunk szólni s ha a nyomtatvány-anyagot is számba vesszük: voltak nyomtatott céhlevelek, melyeket szövegkitöltéssel állítottak ki s ezekből valamelyes készlet

⁵ A láda, mint pénztár, külön fogalomná emelkedett. Öreg céhtagok ma is így beszélnek: „Hozattunk a ládából bort” — ami annyit jelent, hogy a ládában őrzött készpénzből, a céh terhére.

⁶ A kanna olykor egyúttal a céh jelvénye is. Pl. a kovácsoké egy hatalmas patkó-forma, nehéz önből, belül üres, fent lecsavarható zárral, jó-pár liter befogadóképességgel. Rávésva a céh jelvényei, évszám, a tisztségviselők nevei. — A külön boroskannák olyan nagyöblűek voltak, hogy sok érdekes adatot közlő öreg céhtagom elbeszélése szerint, ha két kannával ment az egykor híres rozsnyói „Achatz”-féle kocsmába, egyszerre 40 liter bort is elhozott a céhmester házához.

⁷ A társ pohár, — a rozsnyói csizmadiáknál: „János pohara”, kehely alakú, ugyanúgy vésett szöveggel, évszámmal és mesterségbeli jelvényekkel, mint 6. alatt a kannáknál ismertettük. A csapóknál aranyozott díszkehely volt. Használtak ezeken kívül vastag csiszolt üvegből készített poharakat („sláifolt üvegből”), melyeknek semmi bajuk sem történt, ha le is estek az asztalról.

⁸ Ez a beszerzés néha egészen későn történt. Pl. most találtam meg az ács-közműves céh iratai között a zászlókészítés adatait, ezek szerint 1843-ban bocsátották ki a gyűjtőívet a költségek fedezetére, holott a céh meglévő pecsétje 1802-ből való, szabadalmaikat pedig 1825-ben váltották ki, a hozzá szükséges 100 Rft kölcsönt Szcitovszky János akkori rozsnyói kanonok, később püspök, majd esztergomi érsek és bíboros hercegrímás kezéből vették fel.

⁹ A „floribusz” Gömör vm. monografiája szerint (191. old.) mintegy 5 láb hosszú, buzogány alakú, belül üres, lopó-szerű ön-edény, melyből a „fürölő” (a vigalomvezető) a felköszöntendőkre ivott. Viszont, többször hivatkozott öreg céhtagom elbeszélése szerint az ő céhük floribusz-pálcája ezüstözött fémből készült, tömör volt, alakja a püspöki pásztorbotra emlékeztetett s vele a „dékány”, a legfiatalabb céhtag (még ha legénysorban volt is) a padlóra zörrentett, azután magasra emelte és úgy kezdte üdvözlő mondókáját, pl. új céhtag beiktatásán.

mindig feküdt a céhlárában. — A pecsétek és készpénz a céhláda rejtett fiókjában kaptak helyet.¹⁰

Most egybevetve a fent részletezett anyagot azzal, ami múzeumunkban tényleg fellelhető, vagy a városban még magántulajdonban kint van, 38 céh (42 mesterség) tárgyi emlékeiből maradt szábadalomlevél: 5/2, céhrendtartás: 6/1, jegyzőkönyv: 9/1, pénztárkönyv: 2, céhlevél: 3, zászló: 2/4, céhlepél: 2, céhláda 11 céh után: 10/3, céhjel, kanna, korsó, vagy kehely: 11/1, társpohár: 1/1, pecsét 12 céh után: 15/2, céhtábla 10 céhtől: 13/3.¹¹

Az aránytalanság tehát igen nagy, a múzeum kárára. Az okok sajnos, világosak. Hogy miképpen kallódhatott el sok minden a múltban, arra tájékoztatást ad a jelen helyzet. Az előbbi felsorolásban „még kint a városban” kitétellel éltem azoknál a céh-emlékeknél, melyek egykori céhtagok leszármazottainál találhatók, akik — mint kedves emlékektől — nem hajlandók tőlük megválni. Igaz ugyan, hogy az anyagnak ez a része a feldolgozás számára hozzáférhető, de a kiállított múzeumi anyagban hézagot jelent s ami még nagyobb baj: jövője nem biztosított. Mert egy-egy öreg céhtag, vagy hozzátartozójának elhunytával az utódok nem mindig tartják olyan becsben az elárvult emléket, mint az előd. Nem egyszer kótyavetyére került sor. A már említett öreg céhtag keserűséggel mesélte, hogy céhük remek arany poharát (talán inkább aranyozott volt, de az elbeszélő ragaszkodott az aranyhoz) és flóribusz pálcáját az utolsó céhmester eladta, mert adósságai voltak. Egy másik céh jegyzőkönyvét s ládáját áruba bocsátotta s annak ellenére, hogy ráigértém, mégsem a múzeumnak adta el, mert a másik vevő olyan egyéb üzlettel kapcsolta a láda és jegyzőkönyv átvételét, melybe a múzeum nem mehetett bele. Ismét másik céh tárgyi emlékei (láda, társpohár és jegyzőkönyvek) ápolatlanul, de konok „nem adjuk”-sorsban hevernek egy leszármazottnál, aki „emléknek” őrzi, de akkor törölgette le a szép ládáról a penészt és szennyet, mikor utána nyomoztunk. Ugyanitt igen gyanús és ellentmondó vallomást is hallottunk, melyből olyasmire lehet következtetni, hogy az egyik — éppen a régebbi! — jegyzőkönyvet már eltűzelték. Céhzászlók pedig, melyek korábban a Székesegyház padsorai mellé tűzve állottak s onnan emelték ki a céh testületi felvonulásaihoz, jelenleg a sekrestye padlásán vannak és csak egyiket-másikat használják még az érdekelt iparos testületek. Egy gombkötő-család leszármazottja, aki múzeumunk egyetlen sokaktól megcsodált gombkötő gépét látta, annak szemlélése közben emlékezett vissza arra, hogy náluk volt a padláson egy ennél sokkal nagyobb gép, de eladták ócskavasnak.

Ahol kegyelet és szeretet őrzi a tárgyi emlékeket, ott bajos a

¹⁰ Néha a céhláda fedele volt úgy kiképezve, hogy púpos feldudorodásában titkos fiók rejtőzött, különösen becses iratok, pecsétek, vagy nagyobb értékű pénzürmék számára.

¹¹ Az első szám a múzeumi leltári állományt, a második a kintlevő darabokat jelenti.

közületi érvekkel harcolni a múzeum érdekében. De mikor hozzánem-
értés, közönyösség, vagy éppen nyereszkeskedési vágy veszélyezteti a
céhtörténeti emlékek sorsát, meg kell találnunk a módját, hogy a
múzeumoknak, közgyűjteményeknek felhatalmazást és jogot biztosít-
sunk az ilyen kallódó közkincsek kisajátítására.

Tizenhárom céhtáblánk közül kilencet mutatok be képekben is,
ezek közül hétnek mindkét oldalát, kettőről csak egy-egy oldalt.
A többiről leírásra szorítkozom, de a legjellegzetesebb darabok az
illusztrált anyagban vannak. A céhtáblák megadandó méreteiből látni
fogjuk, hogy egy nagyobb kabátzsebben elférnének, annak idején te-
hát esős, havas időben zsebre is dughatták. Akasztó-karikáik öble a
kisujjnyitól egészen több újra elegendő tágasságig változik. Többször
említett öreg céhtagom elmondása szerint ezek a karikák arra valók
voltak, hogy a céhtáblákat használat után a céhláda oldalába vert
szögre akasszák. Egyébként a táblát ő maga is kézben hordta, úgy
fogva, mint egy könyvet.

Első áttekintéssel végignézve az egész gyűjteményen, céhtáb-
láinkat kevés kivétellel általában valami zömök vaskosság jellemzi, s
önként párhuzamot vonok múzeumunk egyébirányú anyagának ha-
sonló vaskosságával a más vidékről valókkal szemben: például gö-
möri pásztorművészetünk minden részletező-készsége és formagaz-
dagsága mellett is határozottan tömörebb, nehézkesebb előadású a
sokkal finomabb, „könnyebb kezű” somogyi pásztorművészettel szem-
ben. Ez mindenben indokolt is, hiszen a céhtáblák, mint egyszerű kéz-
művesektől készített, iparművészeti jellegű termékek, természetesen
alapvető rokonságot mutatnak a népi termékek gondolatvilágával,
csak tárgyuk és a kor stílusa jelent bizonyos fokú kötöttséget.

Összefoglaló formájuk laposabb, vagy nyújtottabb ovális, máskor
oldalt közepén benyomott pajzs-alak, különféle változatokban. Stílus
tekintetében uralkodó a barokk, — amint Rozsnyón általában nehéz
bármily területen kutatni, hogy barokkal ne találkoznánk —, felbuk-
kannak reneszánsz formák s olykor népi elemek is. Nyolc táblánk
részről van (egyikük vörösréz), a többi fából. Időrendi összeállításban
a legrégebbin kezdve a XVII. sz. elejétől 1864-ig valók. Kezdjük tehát
a feltételezett korlósóval:

I. kép. Takácsok első táblája. 130 × 160 × 37 mm.¹² Anyaga: ke-
ményfa, kopott festés nyomaival, többféle barna, okker és sötét tompa-
zöld színben. A középső ovális mező alapja okker nyomokat mutat,
a keret homorú alapfelületei zödet, a keretdiszkek barnát. A képen a
hátlapot mutatom be, közepén kétfejű sassal. (Az előlapon ugyan-
ilyen keretben, ovális mezőben a takácsok címere: három, hegyével
egymásnak fordított, háromszögbe helyezett vetélő.) A keretdisz jel-
legzetes barokk vonaglású kompozíció, annyira vaskos, hogy oldal-
nézetben is 37 mm szélességben tovább hullámszik. A tábla csúcsán
valamikor belecsavarozott karika lehetett, melynek ma csak nyoma
látszik, a fából mélyen kiszakadt üreg alakjában. Az ovális közép-

¹² A számok sorrendben szélességet, magasságot és vastagságot jelentenek.

mező alsó és felső végpontján egy-egy letört, vasszeggel odaszegezett rézcsap maradványa látható, ebből tudjuk meg, hogy a bemutatott oldal a hátlap s ide volt erősítve a zárófedél, mely alá a gyűlésbe hívó iratot helyezték. Mivel az ovális erősen domború, a rézfedélnek is ugyanilyennek kellett lennie, s akkor tömörebb, kalapált lemezből lehetett, valószínűleg kivert díszítéssel, betűkkel, évszámmal. Örök kár, hogy elveszett. — A tábla korát a céh nálunk őrzött pecsétjeinek évszámaival (1612 és 1623), valamint a céh pergamenre írt rendtartásának keletkezésével (1612) egybevetve a XVI. század elejére tehetjük. Ide utal a céh később ismertetendő második táblája is, mely kevésbé koptatott, finomabb kivitelű, 1660-as évszáma van s valószínű, hogy az első táblának kiszolgálása után vette át elődjének szerepét. Vagy ha az idők folyamán a takácsok is két táblát „jártattak”, — mint pl. a ma működő csizmadiatársulat, — akkor ez a tábla idősebb kortársa lehet a másiknak.

II. kép. — Csizmadiák céhtáblája. $150 \times 180 \times 28$ mm. Keményfa, faragással. Akasztó-karikája kovácsolt vas, 48×66 mm ovális öböllel s így valószínűleg a tábla kézben-hordásra szolgált. A fa festés nélküli, szű-ette, az ódonságtól egészen megfeketedve. Előlapján reneszánsz árnyalatú lombszegély dísszel keretezett térben egy magas-szárú csizma.¹³ A díszített mező csúcsát jól stilizált „rocaille” zárja, ebbe van beleeresztve a karika tartóvasa. A hátlapot az előlaphoz teljesen hasonló keret szegi, a mező közepében igen kezdetleges ábrázolással egy díkics ismerhető fel, a másik forma csak térkitöltő elem lesz s a keretből benyúló levelet ábrázol. A hátlapot valami kegyelet-nélküli utód lefarigcsálta, de a kés szerencsére csak a domború részeket hasgatta le, az alapformák a rongálás ellenére is kivehetők. A tábla eredetét — vaskos stílusa, feltűnő ódonsága, kovácsolt vas-karikája mellett azon az alapon, hogy a csizmadiacéh pecsétje 1620-ból való, ez évszám körüli időpontra helyezhetjük.

III. kép. — Takácsok második táblája. $130 \times 180 \times 27$ mm. Keményfa, kopott festés nyomaival. A domború alakok, díszek és betűk sötét- és vörösbarnával, a homorú felületek világosabbal. A figurális alatti keretmélyedésben aranyozás nyomai is megcsillannak. Igen szép darab lehetett s ma is egyik legértékesebb céhtörténeti emlékünknél.¹⁴ A képen a hátlapot mutatjuk be. Felirata: „ADAM / REDEQUI /

¹³ Mikulík i. m.-ben a 62. oldalon arról ír, hogy „Már 1632-ben csizmadiákkal is találkozunk Rozsnyón (nem ismerte a céh 1620-as pecsétjét!), kik mint 1695 március 23-án tett panaszukból tudjuk, kizárólag „két talpú, galléros és hegyes orrú” csizmák készítésével foglalkoztak.” Egy ilyen „galléros”, egészen magas-szárú, visszahajló csizma lehet az, melyet a tábla ábrázol.

¹⁴ Dr. Nagy László, a Veszprém Vármegyei Múzeum és Könyvtár igazgatója, aki egy, az egész ország céhtábláit ismertető munkán dolgozik, elkérte tábláink fényképeit s kellő áttekintése lévén, bizonyára indokoltan írta, hogy anyagunk vizsgálos viszonylatban is becses és érdekes. Különösen ezt a táblát emelte ki, melynél csak egy gombkötő-céh tábláját tartja régebbinek 1653-ból. Véleményem szerint az első takács-céhtáblánk s a csizmadiáké is, régebbiek.

JOANNES BARDIOVSKI / A. D. 1660." A nevek bizonyosan a fő- és al-céhmaster nevei. Az ovális középmező felső szövegsorán átfekszik egy rézcsap, vasszeggel rögzítve, amely ugyancsak az iratrejtő fedél maradványa. Az előoldalon a takács-címer, ugyanúgy részletezve, mint az első céhtáblánál, annyi különbséggel, hogy a vetélők öblében a csévelőket is látjuk s a róluk lefüggő szálakból a középtérben egy kis díszítést adott a tábla készítője. A keretet két najádra emlékeztető nőalak adja, egészen plasztikus kidolgozással. A fejükre illesztett koronás süveg felkunkorodó csúcsa az oromban találkozik s ezen ma is megvan egy átkötött fekete-sárga dísz-zsinór maradványa, mely a karikát helyettesíthette. A najádok törzse levéldíszben folytatódik s alul, az oromkiképzéshez hasonlóan zárul.

IV. kép. — Bányászok (?) céhtáblája. $133 \times 160 \times 15$ mm. Karikájának belmérete: 18 mm. Anyaga: domborított sárgaréz. Két egyformára szabott darabból van összeszegecseelve (a szegecsek a hátlap képén jól láthatók, szorosan a szegély mentén), melyek közül az előlő domborított ábrákkal ékes, a hátsó síma. A finom kivitelű előlap gazdag, némi reneszánszsal kevert barokk keretezésben céhjeleket ábrázol, valószínűleg céhgyűlést, jegyzőkönyv, vagy bányakönyv felolvasását is gondolhatjuk, mivel a középen álló két alak kinyitott nagy könyvet tart s a többiek köréjük sereglenek. A középalakok előtt feltűremelő keretdísz mintha lepellel letakart asztalt ábrázolna, esetleg céhláda is lehetne s a lefüggő leplel nagyon megkopott betűket s számokat találunk: „ID : MF/ANO . . 1714” — A betűket az „idősebb céhmaster” kezdőbetűinek magyarázhatjuk, az évszám két utolsó számjegye nem olvasható egészen biztosan. Abban a díszítő részletben, mely a tábla legalsó, középső levéldíszei fölött, felfelé hegyesedő nyelv-alakban s a feltételezett asztalterítő lefüggő csúcsával érintkezve foglal helyet, — rendkívül apró betűkkel ennyit lehet kiolvasni: „L. MULLER INVENIT ET FECIT”. Tehát a tervező és készítő nevét kapjuk. Mivel múzeumunk anyaga, létesítésének kezdetén, igen hiányosan volt leltározva, a legtöbb darab jelzés nélkül, sokon csak üres, későbbi kitöltésre váró cédula, — a céhtáblák pedig nem az illetékes céhládákba voltak rakva, hanem külön, szanaszét, — valóságos nyomozást kell lefolytatni ilyen darabnál, mint a most tárgyalt, melyen a szöveg elégtelen s az ipar, vagy mesterség jegyei kétségtől fel nem ismerhetők. Ezen a szép táblán is nyomoznunk kell, mert feliratai a mesterségről semmit nem mondanak. Hátlapján, melyen a jobbról-balra nyíló ajtócska is látszik, a felső oromcsúcsban mindössze ennyi áll: „IO VRAIMÉK JELLE” (Jó uraimék jele). Elöl kell tehát keresnünk.

A céhgyűlés tagjai fölé boruló baldachin koronázó díszében találjuk az első nyomot: ott van a bányászjelvény a Rozsnyó címeréből vett hármassal. (Tehát *nem a város teljes címere*, hanem annak a *bányászokra vonatkozó része*.) További útmutatást nyújt a két füstölő mécses, a céhtagok csoportjától jobbra-balra, a barokk keretdísz vízszintes peremére, mint valami párkányra állítva, dús, felfelé vastagodó füstgomolyaggal. Ha ezeket az egyébként inkább római „lucernákra” emlékeztető díszmécseseket bányász-mécseseknek néz-

zük, — eggyel több okunk van arra, hogy a táblát a bányászoknak tulajdonítsuk. Kinálkozott ugyan az a feltevés is, hogy a tábla — mint a legdiszesebb, leggazdagabb kivitelű a rézből készült táblák között, — esetleg a rézművesekké lehetett s a készítője valóságos kis remeknek szánta. De képzelhetetlen, hogy valamilyen részletben utalás ne történt volna a mesterségre. Az előbbi feltevést támasztja alá az a körülmény is, hogy a bányász-céh Rozsnyón, mint kimondott ősi bányavárosban, a legtekintélyesebb, legmódosabb már a XVII. században, 1652-ben Mikulik i. m. szerint (49. old.) az iparos céhek között elsőnek említik, sőt, már a XVI. században külön zenekaruk is volt s ezt Forgách Simon egri várkapitány is elkérte a várostól öccsének esküvőjére 1569-ben. (Mikulik u. o.) A bányászcehet a város minden lehető kedvezéssel dédelgette, a bányamester s később helyettese is, tagja volt a városi tanácsnak. (Mint fent.) A tekintélyes bányapolgárok azidőn hatalmas vagyonok urai s így a rozsnyói céhtáblák legdiszesebbikét a fenti indokok alapján még akkor is joggal tarthatjuk a bányászok jelének, ha tudjuk, hogy a bányászat a a tábláról leolvasható évszám körüli időszakban már hanyatlásnak indult.

V. kép. — Fazekasok céhtáblája. $130 \times 150 \times 11$ mm. Karikájának öble: 23 mm. Domborított sárgaréz. Ugyancsak két táblából van összezegecslve, de olyképpen, hogy az egyik nagyobb, a másik kisebb. A kisebbik darab az előoldal évszámmal és céhbeli jelvényekkel díszített, barokkos kerettel körülvett része. A kereten túl a tábla széléig a lapos rész már a másik, nagyobbik darab s ennek hátoldalán látjuk a másik díszített mezőt, mely az elsőnél kisebb. Az egybeszegecslés pontjai jól megfigyelhetők a hátlap ábráján. Az előlap évszáma: 1755, az évszámtól jobbra a háromszögletű, közepén lyukas „fakés”,¹⁵ mint fazekas szerszám jelzi a mesterséget, egyébként a középre helyezett fedeles, füles fazék is. A szépen kidolgozott keretező dísz mellett mindkét oldalon betűk sorakoznak fel, ezek a céh vezető tagjainak, idősebb és ifjabb céhmesternek, alcéhmesternek, dékánnak, jegyzőnek kezdőbetűi. Bal oldalon fentről lefelé olvasva: M/F/L/F, jobb oldalon ugyanígy: I/M/I/Gy, alul közepén: K. Gy. A hátlapon a díszített mező ugyancsak fazekas-remeket mutat, tálcára s lábas aljzatra állított füles korsót, melyből virágok emelkednek ki. A keretdíszben felismerhető barokk nyomok, a többi a záróív és a virágok: kötetlen, népies formanyelv.

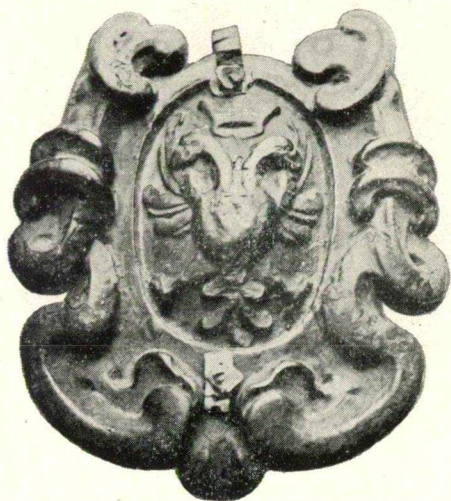
VI. kép. — Mészárosok „jele”. $148 \times 166 \times 8$ mm. Karikájának belmérete: 24 mm. Nagyon érdekes darabunk. Nehézkés, ös-egyszerűségű betűk és formák.¹⁶ Szövege fent: „Ao 1774 B MÉSZÁROS CEH JELE”. Lent: „Concordia Res parve crescunt Discordia maxime dilabuntur Eo C M Me Klain”. — A szövegben az „Eo C M”: Fő Céh Mestert akar jelenteni, az E alsó, fölösleges szárát a rézdombo-

¹⁵ Dr. Nagy László megállapítása.

¹⁶ Gömör vármegye már említett monografiájában nem egészen hű, rajz után készült kliséről reprodukálták a 252. oldalon.

Takácsok első táblája. XVI. sz. eleje

Takácsok második táblája. 1660

Előlap — Festett fa

Csizmad iák céhtáblája. — Festetlen fa. 1620 körüli időből

Előlap

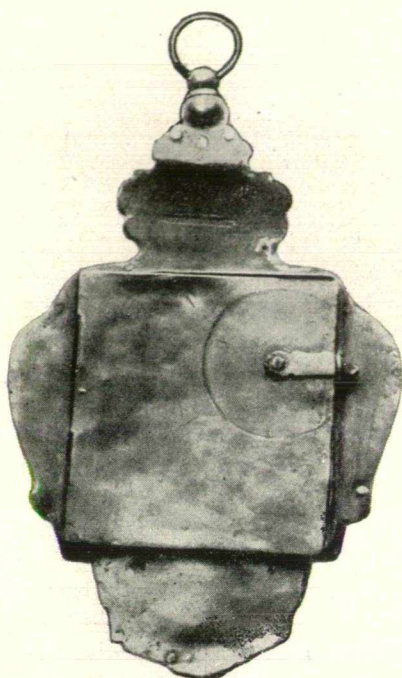
Hátlap

Bányászok (?) céhtáblája — Domborított sárgaréz. 1714

Előlap

Hátlap

Fazekasok céhtáblája — Domborított sárgaréz. 1755

Előlap

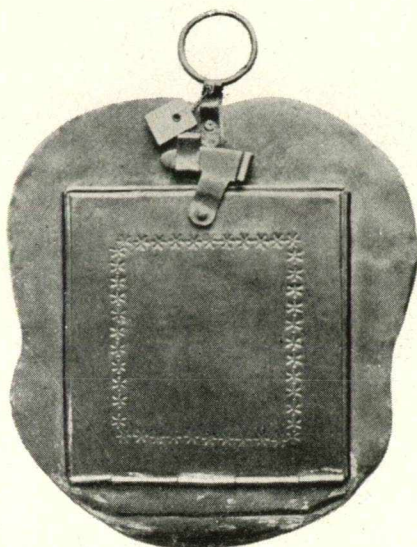

Hátlap

Mészárosok „jelle” — Domborított sárgaréz. 1774

Előlap

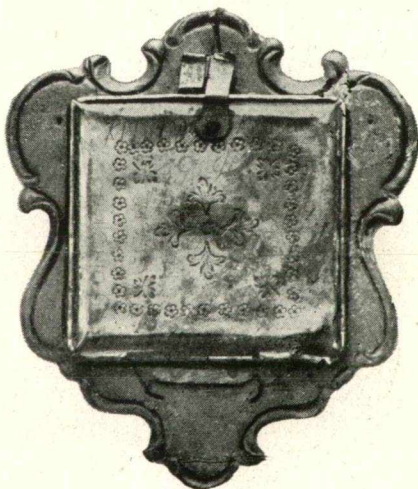

Hátlap

Szabók céhtáblája — Sötét fa, világosabb berakással, hátlapján sárgaréz-fedéllel
1795

Előlap

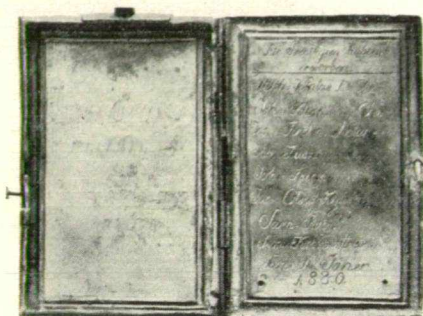
Hátlap

Német szabók könyvalakú céhtáblája. — Sárgaréz. 1830

Külső lap

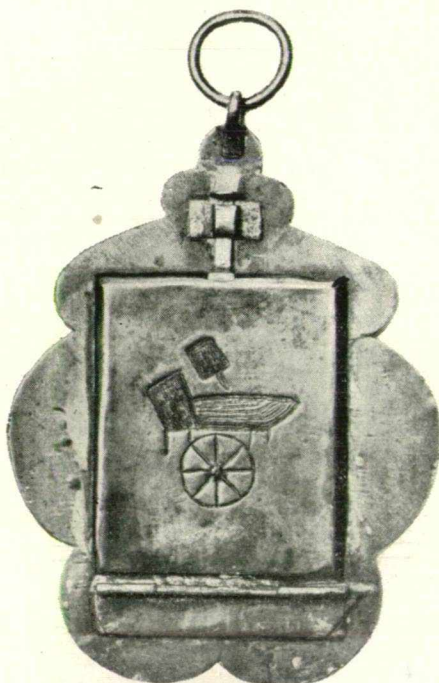

Belső oldalak

Gubás céh táblája — Sárgaréz. 1864

Előlap

Hátlap

ritó alighanem csak ráhibázta. A mesterség jelét adó vágómarha ábrázolása különösen eredeti a maga nehézségével, ügyetlenségével. Az állat hasa erősen horpadt, eredetileg ki volt domborítva s a sok használat közben, vagy a táblára rakott súlyosabb tárgy alatt horpadt be. A hátlapon felülről lefelé nyíló ajtócska, fent zárókapocccsal, poncoló vassal bevert csillag-sordísszal. Ez a tábla is két darab egybeszegecselésével készült, a szegecselés szorosan a perem mellett történt s a szegély ráalapálásával majdnem teljesen el van tüntetve.

VII. kép. — Szabók céhtáblája. $135 \times 160 \times 14$ mm. Keményfa, sötét alapba világosabb berakással, rászerelt sárgaréz-fedéllel. Évszáma: 1795. A lendületes barokk-szegéllyel vágott előlap a szabó-címert ábrázolja: két címerállat (elég mulatságos kombinációban, mert lólábuk patával, oroszlánfarkuk, sárkányszárnyuk és griff-fejük van) — tartja a kinyitott ollót. Az olló két szára között a tű. Maga a két címertartó állat egy vízszintesre fektetett rőfön áll, a rőf alatt vasaló. Mindezek a figurák, valamint a szétszórt évszám is, világosabb fából voltak berakva. A berakás idővel kipergett s ma már csak a rőf van meg az eredeti világos fából. Az évszámok mellett s a vasalónál láthatók a rézgyűrűvel lefogott szögfejek, melyekkel a hátlap iratrejtő fedele a fához van erősítve. Ez a fedél is felülről lefelé nyílik s fent zárul kis forgócsappal. Lapja poncolt díszeket mutat, ötszirmú rózsasort és középen négyes osztásban ismétlődő levéldísz. Az ajtócska felső vonalán késsel bekarcolt betűk „KITSINY ANDRÁS” nevét örökítették meg, aki talán táblajárás közben karcolta rá keze vonását.

Ez a tábla, mint rézzel kombinált fa, útmutatást ad arra, hogyan lehettek felszerelve az elől ismertetett takács céhtáblák, melyeken csak a szegek maradtak meg.

Kalaposok céhtáblája. — (Kép nélkül.) $140 \times 174 \times 7$ mm. Kari-kája hiányzik. Domborított vörösréz. Két egymásra szegecselt vörösréz lapból. A pajzs tulajdonképpen kétfejű sasos címer körvonalaait akarja kihozni, vaskosan kivágott szegélyével. Az előlapon fent középen süveg, alatta keresztbefektetve a rúd és ilfa („fakpona”), ezek alatt a kártoló, mint kalapos céhbeli eszközök.¹⁷ A hátlapon négy erősen behajló lapos kampó arról tanúskodik, hogy itt is valamilyen ajtócska volt felszerelve s másként, mint az eddig ismertetettek. Az előlap betői fent: K. O. és A., középen balról: G. F., jobbról B. A. Az évszám: 1766, a szerszámoktól jobbra-balra és alól szétszórtva. Mint vörösrézből készült tábla, egyetlen ilyen darabunk.

VIII. kép. — Német szabók céhtáblája. Könyvalak. Csukva: $83 \times 125 \times 11$ mm. Nyitva: $165 \times 125 \times 5,5$ mm. Karikájának belmérete: 23 mm. Sárgaréz, bevert és vésett betűkkel. Előlapján a felirat bevert betűkkel: „DER DEUTSCHEN PREVJLEGJRTEN SCHNEJDER ZUNFT”. Belül: a kinyitott könyvalak jobb oldalán, vésett betűkkel:

¹⁷ Az ilfa, vagy fakpona, húros szerszám a finom gyapjúsál kirepítéséhez, a kárt, vagy kártoló pedig apró, sűrű drótkarmokkal ellátott nyeles falap, mellyel a gyapjumaszt tisztítják.

„Die Privilegien haben erworben : Steph : Wintze 1 : Che / Joh : Klosz 2 : Che : / Jos : Krehn. Notar : / Jos : Züsz / Lung / Jos : Olsafzky. / Sim : Kronovetter. / Den 1-ten Jänner 1830.” A szöveg alján jobbról-balról egy-egy lyukacska arra mutat, hogy ott még valamilyen pánt, vagy retesz volt beszerelve, talán az irat rögzítésére az idők folyamán leesett. A könyvecske rugós gombbal nyílt.

Szűcsök (?) céhtáblája. (Kép nélkül.) — $105 \times 148 \times 9$ mm. Sima keményfa, faragás nélkül. Alakja a kiterített állatbőr formáját utánozza. Mindkét oldala teljesen üres. Íratrekesznek, karikának nincs nyoma. Korban körülbelül a most tárgyaló táblák közé helyezhető. Mivel a tímároknak alább tárgyalandó réztáblája megvan, valószínű, hogy ez a jel a szűcsöké lehetett. A tábla formája inkább emlékeztet a kidolgozott vadbőrre, nemes prémre, semmint a mai bőrkereskedő-céhtáblákról is ismert cserzett marhabőr-sablonra. Ez a darab is üres feltárási cédulát viselt, bejegyzésekben semmi nyomát nem találtam hovatartozásának.

Tímárok céhtáblája. (Kép nélkül.) — $120 \times 150 \times 6$ mm. Karikája: 22 mm belméretű. Anyaga: sárgaréz. Pajzsformája ismert anyagunkban négyszer ismétlődik. (3 a múzeumban, 1 kint.) Ügylátszik, sablon-forma volt s szabványosan készítették. A gömbben végződő ívekkel szegett mezőben az előlapon teljes, üres kör, fölötte két ívelt sorban kurzív vésett betűkkel ez a szöveg: „A Betsületes Privilegiált Rosnyói Timár Czéh Jelle.” Lent a kör alatt két oroszlán egymásnak ágaskodva, mellső lábaiban tartott cserzőkést tart keresztbe. A szegély mellett poncolóvassal sűrűn egymás mellé bevert apró rózsácskák. — A hátlapon ugyancsak bevert díszítések, az iratrejtő rekesz fedelén levelek és rozetták; a közép köré elszórt évszámok 1836-ot adnak. Az iratrekesz ajtócskája felülről lefelé nyílik, tolóretesszel zár.

Takácsok harmadik céhtáblája. (Kép nélkül.) $123 \times 160 \times 7$ mm. Karikájának belmérete: 18 mm. Sárgaréz. Alakja teljesen azonos az előbbivel. Előlapján középre helyezett címer, koronával díszítve, a címerbe írva, vésett betűkkel: „Fä Céh Mes. Kusnyérih András (Al Céh Mes : Reisz János) Not : Korpáts György. (1839.)” A hátlapon felülről lefelé nyíló s tolóretesszel zárható ajtócskára van vésve a takács-címer, a háromszögbe állított vetélőkkel, alattuk két vízszintesre fektetett „slahorc” nevű takács-szerszám, mellyel a korábban említett „ilfát” pengették, ezek alatt pedig ágaskodó két oroszlán nem tisztán felismerhető eszközt tart felemelt mellső lábaiban, — ezeket a vetélőkhöz arányítva csévelőknek nézhetjük.

IX. kép. Gubás céh táblája. $120 \times 160 \times 10$ mm. Karikája: 21 mm. Sárgaréz, de az előzőknél tömörebb, súlyosabb. A szegélydisz nem domborított, hanem tömören alakított. A pajzsforma és szegély az előző kettővel azonos, így amazokat olvasóink mintegy erre a formára vetíthetik. — Az előlap szövege: „Fő. Che. mester Imri Jósef / Al. Che. mester Psenyeckj. Sámuel. / Jegyző Koreny Páll. / A Rosnyói / Becsüll : Gubás / Che Táblája / 1864.” — A hátlapon jól látható, hogy az ajtócska nem szegecselve, hanem forrasztva van. Az eddigiekhez hasonlóan nyílik. Bevert díszítése csapószék, csapókerék és kárt.

Teljesen nyers és darabos formákkal, mégis a legutóbbi három pajzsalakkal azonos réztáblára készült az ács-kőműves céh hívójele, mely még egy céhleszármazott tulajdonában van s pontosabban fel nem dolgozhattam. Előlapján az ács-kőműves mesterség jelvényei: a szekerce és derékszög, 1854 (?) évszámmal. A német szabók könyv-alakú céhtáblájának forma-rokona a csizmadia céh táblája, ugyancsak egy céhtag leszármazottjánál s ma is mint csizmadiatársulati gyűlés-behívó használva, két példányban van meg, csukva $100 \times 130 \times 20$ mm méretű, sárgarézből, előlapján kezdetleges kivert pontsor-keretben valamikor vörösrézből ráforrasztott csizma alakját rajzolja ki a forrasztó ön nyoma, alul 1885-ös évszám.

E két tábla az előbb leírtakhoz képest újat nem nyújt, csak a múzeumi gyűjtemény teljessége szempontjából volna kívánatos, hogy birtoklóiktól megszerezhessük.

Még egyszer áttekintve céhtábláinkat s visszagondolva az elmondottakra, összegezően megállapíthatjuk, hogy a Rozsnyó Városi Múzeum céhtáblái mint céhtörténeti tárgyi emlékek változatos és értékes darabok, mint a korbéli iparművészet emlékei is jelentősek, céhtörténeti kutatások szemszögéből azonban nem nyújtanak kielégítő támpontokat, mert a rajtuk található évszámok egyáltalán nem jelentik a céh alakulásának, vagy valamilyen lényeges sorsfordulatának évét, amint általában a részletezett egyéb tárgyi emlékek évszámai (ládák, zászlók, pecsétek, társpoharak, stb.) majdnem minden esetben csak az illető tárgy készítésének évét adják. Egész céhtörténeti anyagunkat átvizsgálva, csak a takácsoknál találtunk két egy évből való dokumentumot: az 1612-ből kelt pergamenre írt rendtartást és az ugyancsak 1612-es évszámot viselő első pecsétet. Itt tehát megvan annak valószínűsége, hogy a céh 1612-ben alakult, vagy régebbi keletű működését rendtartás bevezetésével új mederbe állította. De már a céh második pecsétje 1623-ból kelt, első táblája a XVII. század elejéről, a második 1660-ból, a gyönyörű habán céhkorsó, — melyet a „The Studio” című angol művész-folyóirat 1906-os évfolyamában Miss A. S. Levetus is leközölt egy „Old Austro-Hungarian peasant furniture” című cikkében, — 1661-ből, a harmadik (réz) tábla 1839-ből.

Minden tárgyi emlék önmagában nyújt tehát egy adatot s ezek egybekapcsolásából szinte mozaikszerűen tudunk csak kialakítani több-kevesebb folyamatosságot.

Ez a kutató munka így, fél-eredményeiben is szép, érdekes, mindig fordulatos és egy-egy város történetéhez mégis csak becses adatokat szolgáltat.

NYÍRESI-TICHY KÁLMÁN

A GUMI ELŐÁLLÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

(A trópusi, mű- és mérsékeltégövi kaucsuk.)

A VILÁG GAZDASÁGI ÉLETÉNEK, sőt a korszerű hadfelszerelési iparnak is az egyik legfontosabb ipari nyersanyaga a kaucsuk. A mindennapi élet éppen úgy, mint a hadiipar nem nélkülözheti már ezt a jelentős alapanyagot és fontosság tekintetében nyugodtan állíthatjuk a petróleummal vagy az acéllal egyvonalba. A nagyhatalmak irtózatosszerű erőfeszítéseket tettek, hogy biztosíthassák kaucsukszükségletüket, tehát a mai háborút évekkal megelőzte a nyersanyagokért, többek közt a kaucsukért is folytatott gazdasági háború. Ebben a küzdelemben előnyösebb helyzetben voltak azok a nagyhatalmak, amelyek forróégövi gyarmatokkal rendelkeztek, vagy ilyen területtel rendelkező gyengébb államokat gazdasági befolyásuk alá tudták vonni. Ebből a szempontból a szembenálló felek két csoportba oszthatók: 1. Anglia, Északamerikai Egyesült Államok, Franciaország. Ezek voltak a szerencsésebbek, hiszen a természetes kaucsukot adó területek vagy birtokaik voltak, vagy a kérdéses kisebb-nagyobb gyarmatterület oly államok tulajdonában volt, melyekkel a legszorosabb gazdasági érdekszövetségben éltek. (Hollandia, Belgium, Brazília.) Velük szemben állt a másik tábor, amely — nem, vagy csak esetlegesen juthatott hozzá a természetes kaucsukhoz, de mindenestre függő viszonyban volt az előbbi hatalmakhoz viszonyítva. Ide tartoztak: 2. Németország, Japán, Oroszország, Olaszország. A gazdasági önellátásért folytatott küzdelem ez utóbbi hatalmakat is sürgős megoldásra serkentette, de nem állt rendelkezésre más terület, „csak” a tudomány végtelen lehetősége. Megindult a lázas tudományos alapra fektetett munka és az eredménye olyan hatalmas siker lett, amelynek távlatai — a jövőt illetőleg beláthatatlanok. A sok próbálkozás után két megoldás bizonyult korszakalkotónak, az egyik a német tudósok és a német kémia diadalát jelentette, a másik pedig az orosz megoldás, amelyik semmivel sem maradt a német mögött, sőt, elképzelhető magyarányú fejlődése is.

A német megoldás a szintetikus előállításra alapul s bár ilyen irányú megoldással a németeken kívül az angolok, japánok, amerikaiak, oroszok stb. is foglalkoztak, — mégis ezt a módszert az elért gyakorlati eredmények miatt nyugodtan német módszernek is nevezhetjük.

Az orosz eljárásnak az alapja az a logikai megfontolás volt: lehetetlen, hogy a természet végtelen gazdagságából következtesse, ne akadjon olyan mérsékelt égövi növény, mely ne tartalmazna kaucsukot. Analóg példaként állt előttünk a cukornád és a cukorrépa párhuzama és erre az alapra építve, már eleve a siker jegyében megindult hatalmas növény- és vegytani alapokra fektetett munka eredménnyel

végződött. Rengeteg növény megvizsgálása során tökéletes eredményt egy növény adott, éspedig a Tien-Szan-hegység lejtőin talált és kinemesített mérsékeltgövi kaucsuknövény: a saghyz-család.

Mindezek figyelembevételével, tehát a kaucsuk előállítására a tudomány, illetve a technika mai állása alapján a következő három megoldás lehetséges:

1. A forróégövi kaucsuk. (A természetes kaucsuk elnevezés már nem használható, hiszen a saghyz is természetes kaucsukot ad.)
2. A szintetikus előállítás, vagy német kaucsuk.
3. A mérsékeltgövi kaucsuk, vagy orosz kaucsuk.

I. A forróégövi kaucsuk.

MIKÉNT NEVE IS MUTATJA, csak a forró égövön természetű. Éghajlati igénye tehát a nagy meleg és a sok csapadék. Őshazáját tekintve Braziliából származik, éspedig a felső Amazonast és ennek mellékfolyóit övező őserdőknek tartozott természetes növényzetéhez. Sok fajtája ismeretes, de a legjobb minőségű nyersanyagot a Hevea brasiliensis, *Ficus elastica*, Hevea guyanensis, stb. adja. Kezdetben Brazília monopolisztikus helyzetben volt, hiszen a világ szükségletének kielégítésére csak ez az egyetlen forrás állott rendelkezésre és az államhatalom féltékenyen őrizte is ezeknek a fáknek magvait, nehogy más terület hasonló éghajlatán is természetien lehessen. Hosszas próbálkozás után végre *Wickham* angol ezredes, mint magánember, nagyon kalandos körülmények között, élete kockáztatásával, kicsempészett a Madeira-folyó vidékéről kb. 7000 db. Hevea brasiliensis-magot. A magokból mintegy 2000 darabot a London közelében lévő kewi növénykertben kicsiráztattak és a palántákat átszállították a földteke túloldalán fekvő, trópusi éghajlatú Ceylon-szigetre, ahol néhány év múlva, 1889-ben, már egy kis termést is hozott. Az átplántált fák egyébként 6 év múlva felhasználhatókká váltak, de a cél most a magok szaporítása, az egyedek gondos kiválogatása volt. Mikor ez megtörtént, sor került újabb angol, francia és holland birtokban lévő trópusi területek igénybevételére is, ahol azután elkezdődött a fajok nemesítése, tehát a céltudatos gazdálkodás. Ma már ezeken az ültetvényeken egy hektáron 270 fa él, évi termésük kb 500—600 kg. Ennekfolytán Brazília egyedárúsága megszűnt, jelentősége is lényegesen csökkent, hiszen a termelés súlypontja áttolódott Ceylonra, Indiára, illetve a keletindiai szigetvilágra. Ezután az angol, francia és holland érdekeltségek kartellbe tömörültek és így szabták meg a kaucsuk árát. A gumikartell 1936. évi statisztikája szerint 581 millió kaucsukfával rendelkezett, éspedig: 327 milliót rendszeresen csapoltak, 209 milliót tartalékoltak, a különbség 140 millió facsemete volt.

A kaucsuk kitermelése lényegileg ma is úgy történik, ahogy a braziliai indiánok végezték, csak természetesen nem rablógazdálkodási alapon. Nevezetesen a fákat megcsapolták. A „kaucsuk” szó is erre utal, hiszen ez az ő maya nyelvből származó szóösszetétel két részből áll: „kaa” és „ocsu” szavakból, ami azt jelenti: fakönny. Az

ősi megcsapolási mód abban állott, hogy a fa kérgét fejszecsapásokkal bevagdosták. Később — hiszen így a fa hamar tönkrement, — csigavonalban, ékalakban, esetleg harántirányban bemetszették a fa kérgét. Ma már gondosan ügyelnek arra, hogy a kéregalatti kambiumszövet sérülést ne szenvedjen, ugyanis a felső hánccsszövetbe ágyazva tejedénykéek találhatók, amelyek a kaucsuk tejszerű nedvét tartalmazzák. A kéreg bevágásával ezeket az edénykéket is átvágják, minek következtében a tejnedv kicsurog. A kifolyó tejnedvet csészében felfogják, ami nem más, mint a kaucsuk vizes diszperziója és latex a neve. Ha a tejnedvet mikroszkop alatt megvizsgáljuk, a kaucsukot apró kis szemcsék alakjában láthatjuk. A szemcsék alakja a növényfajtól függően más és más. Pl.¹⁾ a *Ficus elastica* kaucsukja lapos korong, a *Hevea* fajtáé körte- és lencsealakú, a *Funtumia* kaucsuk szemcséi pálcikaalakúak. A szemcsék két részből állnak. A külső tömörebb burok, a belseje pedig sűrű folyadék. Kémiailag azonosak, csak a koncentrációban van köztük különbség. Az így nyert kaucsuk-tej nem állandó diszperzió, mert a levegőből belekerülő baktériumok elbontják, minek következtében megalvad. A kaucsuk-tej tehát emiatt nagy távolságokra nem szállítható, illetőleg valamilyen formában állandósítani kell, egészen a feldolgozásig. A latex tehát megalvad, helyesebben koagulál. Az ilyen koagulált latex mikroszkop alatt összetapadt szemcséket mutat, bizonyos idő múltán az egész megmerevedik, a fehérjék pedig kiválnak. Miután a fehérje romlandó, ezért veszedelmes a kaucsukra nézve is, hiszen az is tönkremehet. A latex ősi indián tartósítása a beszáritás és az ezt követő füstölés volt. Majd cipónagyságú darabokban Para kikötőjében hajókra rakták és Európába szállították. Ennek az eljárásnak az volt a hátránya, hogy a kaucsuk barnás-fekete lett, tisztítani nem lehetett, márpedig az igények növekedése szép színes árukat követelt, ezért más megoldást kellett keresni. Megfelelt a célnak a fehérjék kimosása. E célból nagy kádakban a besűrűsödő kaucsuk-tejet jól kiáztatják, kinyomkodják, esetleg friss vízben többször is, majd szárítják. Az így kapott kaucsukot „crep kaucsuk”-nak nevezik, mely ha egészen tiszta, „first latex crep”, ha tisztátlanság van még benne, „brown crep” a neve. Újabban a tartósítást 3%-os ammoniumhidroxiddal végzik, sőt ma már szappannal, nátriumkazeinnel, karragénnel, stb. is konzerválnak. Az így állandósított anyagnak revertex vagy jatex a neve. Mind a crep kaucsuk, mind a revertex, stb. összefoglalóan: nyerskaucsuk néven ismeretes. A nyerskaucsuk világosabb-sötétebb színű, réteges, ragadós, nehezen oldódik. Ha huzamosabb ideig áll, rugalmasságából veszít. A nyerskaucsukot még az ültetvényeken szalagokká préselik, majd göngyölik, színük szerint osztályozzák és 70 kg-os zsákokban, esetleg ládákban forgalomba kerül.

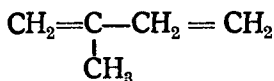
A kaucsukipar feladata a nyerskaucsuknak a feldolgozása. A feldolgozás lényege az, hogy a kaucsuk molekulájába ként erőszakolnak be, helyesebben a kaucsuk molekulát kén felvételére kénysze-

¹⁾ Ullmann: Enzyklopädie der technischen Chemie. VI. k. 497 l.

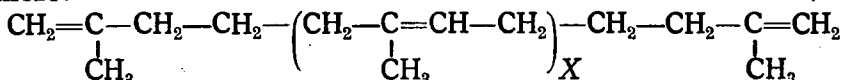
rítik. Eme műveletnek vulkanizálás a neve. Hogy a kaucsuk feldolgozásának ezt a legjelentősebb folyamatát tisztán láthassuk, ismerünk kell előbb a kaucsuk összetételét, illetve kémiai szerkezetét. Ezért a vulkanizálás módjaival és annak hatásfokával később fogunk megismerkedni.

A kaucsuk összetétele és szerkezete nem túlságosan régen tisztázódott. Kezdetben gyűrűs vegyületnek tartották, sőt akadnak még ma is használatos tankönyvek, melyek szerint a kaucsuk a terpenek közé tartozik és mint gyűrűs vegyületet tárgyalják.

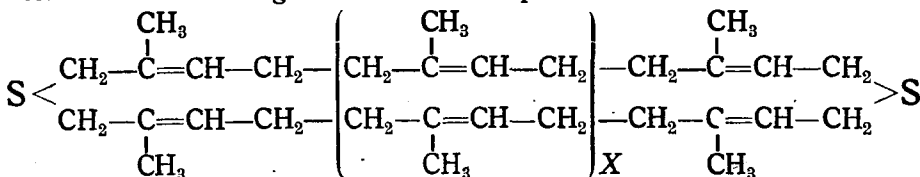
Ma már tudjuk, hogy a kaucsuk kémiailag izoprén származék. Magát az izoprént elsőnek Williams állította elő és képletét C_6H_8 formájában állapította meg. 1884-ben Tilden kikutatta a szerkezetét is és felismerte, hogy az izoprén:²⁾ 2-metil-butadién (vagy: izometil-butadién):

Az izoprén tehát telítetlen vegyület. Harries véleménye szerint a kaucsuk ebből a vegyületből épül fel oly módon, hogy a szélső szénatomok kettős kötése felbomlik és az izoprén molekulák gyűrűszerűen kapcsolódnak, tehát ő is gyűrűs vegyületnek vélte. Végül is Staudinger bizonyította be, hogy a kaucsuk nyílt szénláncokból felépített vegyület, és pedig az izoprén molekulák rendkívül nagyszámú kapcsolódásából tevődik össze. A korszerű vegytan megvilágítása szerint a kaucsuk polimerizált izoprén és szerkezeti képlete a következő:

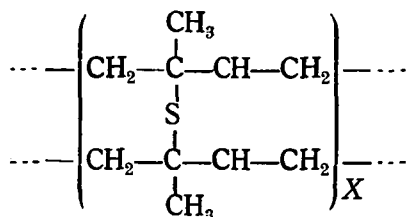

Ezért röviden poliprénnak nevezzük. A poliprén molekula súlya tehát igen nagy, hiszen a zárójelben lévő izoprén molekulák száma 600—3000 között váltokozhat, bár egyes kutatók ezt a számot „csak” 1300-ra becsülik. Az első esetben a molekulasúly 40.000—240.000-ig terjed, az utóbbi szerint: 90.000. Ily összetételű tehát a nyerskaucsuk és ezt dolgozzák fel vulkanizálással olyanná, amilyennek a gumit mindannyian ismerjük. A vulkanizálás tehát azt jelenti, hogy a poliprén molekula ként vesz fel, amit először a két Goodyear tapasztalt. A molekulába jutható kénnek a mennyisége azonban igen különböző. Ha a nyerskaucsukot kénnel összegyúrjuk és az anyagot 114 C foknál magasabbra hevítjük, akkor két poliprén lánc a szélső szénatomoknál kénhidrogén révén összekapcsolódik a következő módon:

²⁾ U. a. VI. k. 537 l.

Ha az előállítandó kaucsuk tulajdonsága megkívánja, hogy több kén kerüljön a molekulába, akkor a további kénatómokat a molekula belsejében található kettőskötésű szénatómok kötik magukhoz. Pl.

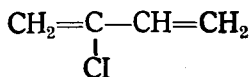

A gumi tulajdonsága ugyanis a kén mennyiségétől függően rendkívül változatos. Ha kevés kén van benne, pl.: 2–3 %, akkor csuzli-gumihoz hasonló terméket kapjuk, de ha a poliprén molekula a maximális kén mennyiségét kötötte meg, — a kagylóstörésű ebonitot kapjuk. Ez utóbbi kaucsuk kén tartalma a maximálisat jelenti; 32%-ot. A vulkanizálás művelete, tehát a poliprén molekula kén felvétele azonban hosszú ideig, több óráig tartott és óriási eredmény volt, amikor katalizátorok segítségével a reakció időtartamát le tudták szállítani néhány percre. A használatos katalizátorok száma ma már többszáz (cinkoxid, ólomoxid, thiokarbamátok, guanidinek, aldehidaminok stb.).

II. A szintetikus gumi, műkaucsuk.

A SZINTETIKUS KAUCSUK ELŐÁLLÍTÁSÁNAK ELSŐ FELTÉTELE abban a pillanatban biztosítva volt — legalább is elméletileg — amint a trópusi kaucsuk kémiai összetétele és szerkezete tisztázódott. Nyilvánvaló, hogy a kutatók igyekeztek először laboratóriumban izoprént előállítani, ezt polimerizálni, majd pedig vulkanizálni. E téren különösen *Hofmann*, *Matthews*, *Kondakow*, *Strange*, stb. értek el figyelemreméltó eredményeket. Azonban egy súlyos problémával nem tudtak ilyen módon megbirkózni, nevezetesen a termelési költség olyan nagy volt, hogy gyári előállításról szó sem lehetett. Más utat kellett tehát keresni és a következő említést érdemlő eredmény a német *Hofmann* nevéhez fűződik, akinek elgondolása a következő volt: acetontól dimetilbutadiént állított elő, amiből az ú. n. metilkaucsuk nyerhető. Az első világháború idején Németország *Hofmann* módszerével 2500 tonna metilkaucsukot gyártott. Ennek az eljárásnak a költségei már kisebbek voltak, de a metilkaucsuk minősége nem volt megfelelő, mert belőle kemény gumit csak nagy nehézségekkel lehetett gyártani.

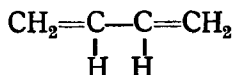
A további próbálkozások során az amerikai kutatók munkáját kell még a fentiekkel párhuzamosan vázolnunk. Ők alapanyagnak szintén az acetilént használták, melyet monovinilacetilenné, ezt pedig klorbutadienné alakították át. Az utóbbinak izomer származéka a 2-kloro-1, -3, -butadien, aminek szerkezete:

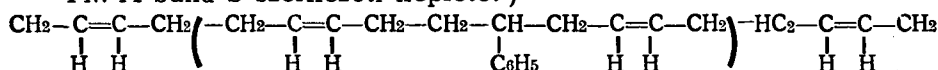
Ez az anyag polimerizálható volt, de a polimerizálás körülményesége miatt még sok részletmunkát kellett elvégezni. A további kutatások logikai fonala e kérdés köré, tehát a polimerizáció lehetősége köré csoportosult és a német szakemberek szinte a műkaucsuk közvetlen előállításának kérdését is háttérbe szorítva, először azt vizsgálták, miként lehetséges általában a láncszerű polimerizáció megoldása. Nyilvánvaló, ha ilyenirányú általános érvényű eredmény részleteiben is rendelkezésre áll, annak alkalmazása a műkaucsuk előállításánál gyerekjáték. Ennek a munkának az eredménye volt azután a neoprén, illetőleg a német műkaucsuk a: buna.

Kiindulási alapanyag maradt az acetilen, amit acetaldehiddé, majd aldollá, illetve 1, 3 butilenglikollá alakítottak. Az 1, 3 butilenglikolból pedig sikerült a következő összetételű butadiént előállítani:

Most a természettől megtanul módszerrel a butadienből vizes emulziót készítettek és megfelelő katalizátorok segítségével megoldották a polimerizáció kérdését. Ennek a megoldási módnak a segítségével sikerült az egész folyamat tervszerűségét biztosítani, sőt különféle organikus gyökök (fenol, cianid stb.) bevitelével az új anyagnak kiváló tulajdonságokat adni.

Pl.: A buna S szerkezeti képlete:³⁾

Általánosságban az így előállított buna-félék nemcsak pótolják a gumit, hanem sok tekintetben a buna még jobb minőségű is, mint a trópusi vetéltársa. Ipari, illetve feldolgozási szempontból a buna ugyanúgy vulkanizálható, mint a trópusi nyersgumi, a vulkanizálás lényege és kivitele is nagyjában egyezik a már megismertekkel. A háborús gazdálkodás célkitűzésének megfelelően Németország a buna-féléknek négy jelentősebb változatát állítja elő a szükségletnek megfelelően:

1. Buna S, melyből — miután ez lágyabb — főleg pneumatikot gyártanak.

2. Per buna. Ennek jellegzetes sajátsága, hogy a duzzadásnak igen ellenáll.

3. Buna SS, sajátsága, hogy az elektromos és feldolgozási tulajdonságai rendkívül előnyösek.

4. Per buna Extra, mely a per buna tökéletesített változata és a duzzadásnak még jobban ellenáll. Főleg elektromos kábel készítésére használják.

Mind a négy buna-féleség közös tulajdonsága, hogy rendkívül rugalmas. Ezen a téren legalább is egyenrangú a trópusi kaucsukkal. Viszont a bunának vannak olyan tulajdonságai is, melyek erősen fe-

³⁾ Dr. Sólyom Barna Z.: *A természetes és mesterséges kaucsuk*. Term. Tud. Közlöny. 72. kötet. 1. sz., 217. füzet.

lülmúlják a trópusi kaucsukot, éspedig: ellentállóbbak a felmelegedéssel, a kopással és az öregedéssel szemben. A bunából készült kemény gumi pl. 160 C fokot is kibír évekig. A perbuna zsírokkal, olajjal, benzinnel szemben igen ellenálló. Nem duzzad meg eme anyagok hatására, ami azért is figyelemreméltó, mert a trópusi vetélytársának egyáltalán nincs ilyen tulajdonsága. A trópusi kaucsuk benzinben teljesen feloldódik, míg a perbuna csak 10 %-nyi benzint vesz fel anélkül, hogy mechanikai szilárdsága lényegesen változna. A napfény sem árt neki.

A perbuna levegőáteresztő-képessége 80 %-kal kedvezőbb, illetve kevesebb, mint a trópusi kaucsuknak. A buna S-ből készített pneumatik, 30 %-kal több kilométert fut, mint a természetes kaucsuk, tehát kopási ellenállása, sőt szakítási szilárdsága is kedvezőbb.

Miután a buna rugalmassága és kopási ellenállása igen kedvező, újabban az acélrúgók pótlására is használják.

Talán csak a nyújthatósága terén nem éri el a vulkanizált buna a trópusi kaucsukot, viszont valamennyi egyéb tulajdonsága kedvezőbb. Nemi hátrány adódik abból a tulajdonságából, hogy a buna nem oldható, ugyanis ezért nehéz a ragasztáshoz szükséges oldatot úgy előállítani, mint a trópusi guminál, tehát más megoldáshoz — különleges bunakeverékek előállításához folyamodtak és ezeket használják a ragasztáshoz.

III. Mérsékeltévi kaucsuk.

A NAGYHATALMAK GAZDASÁGI ONELLÁTÁSRA VALÓ TÖREKVÉSE általános minden ipari nyersanyagnál. Nyilvánvaló, hogy a függő helyzet, a másrautaltság erősen megköti a cselekvési szabadságot, ezért a cél érdekében óriási erőfeszítéseket tettek és tesznek. Németség az „csak” a műkaucsuk megoldást választhatta. Más volt a helyzet Oroszországban. Itt hatalmas, különféle éghajlati terület állott rendelkezésre, ezért — bár a műkaucsuk megoldásra is folytak kísérletek, — mégis minden eshetőséggel számolva, a cukornád és cukorrépa trópusi és mérsékeltévi párhuzamára építve: vegyelemezni kezdték a nagykiterjedésű területükön található növényeket. Minden számbajöhető növényt megvizsgáltak, a kört állandóan szűkebbre szorították és végre hosszú kutatómunka eredményeként egy jelentéktelennek látszó és a távoli Tien-Szan hegységen élő növény eredményt adott. Ez a növény a Saghyz-család volt. Keresték a fajtáit, kinemesítették és a mezőgazdaság egy új és igen fontos ipari növénygel gazdagodott. Maga a növény kicsi és jelentéktelen. Kisebbsé, mint a kutyatej. Hosszú keskeny levélkéi egy közös töből kinöve, a közepén elhelyezkedő és hosszabb szár végén nyíló virágokat fogják körül. A növény magja rendkívül apró és igen könnyű fajsúlyú. Ezer magnak a súlya mindössze néhány gramm lehet. Kaucsukot főleg a gyökérzete tartalmaz: 16–24 %-ot. Élő növény.

Az oroszok Délnyugat-Szibériában és Ukrajnában nagy területeket vetettek be vele és ez a körülmény magyar vonatkozásban is rendkívül fontos, hiszen az említett orosz vidékek éghajlata lényegileg

megegyezik hazánk éghajlatával. A megfelelő talajtípus kiválasztása sem okozhat nagy gondot, minek folytán a magyar földművelés is egy újabb igen értékes ipari növényvel gazdagodhatna vele. A dohány mellett újabb monopolisztikusan termeszthető növényünk is lehetne.

Hogy ennek a mérsékeltgövi kaucsuknak mi az összetétele, illetve szerkezete, ezt pontosan nem tudjuk, de igen valószínű — miként a nádcukor és répacukor kémiaiilag azonos — feltehető az analógia alapján az esetleges, vagy az egészen közeli azonosság.

Maga az eredmény, helyesebben a botanikai és kémiai irányítás Lisszenkó nevéhez fűződik, a termelés technikai megoldása pedig Jakuskin érdeme.

A növényből a gumi előállítása többféleképpen történik. Általános eljárás szerint a gyökérzetet lúggal főzik. Újabban, miután kitűnt, hogy a saghyz a kaucsuk mellett még jelentős cukorra alakítható keményítőt is tartalmaz, ezt is hasznosítják és pedig alkoholt gyártanak belőle. Tehát a saghyz feldolgozása kettős irányú, az üzemek részben kaucsuk, részben pedig alkohol előállítására rendezkedtek be. Különben nagy gondot okozott az, hogy a gyökérzet csak néhány hónapig tartható el, rendkívüli romlékonysága miatt, de újabban sikerült tartósítási eljárások alkalmazásával a raktározhatóságot 10 hónapra fokozni.

Az orosz gumiültetvények nagyságát nem ismerjük. Mint minden adatot, úgy ezt is nagyon titkolta a szovjet, illetve, ha szám állt is rendelkezésre — ez azért volt, hogy leplezze a valóságot. 1942-ben az oroszoknak állítólag 560.000 hektár, tehát kb. 875.000 kat. hold saghyz-zal vetett területük volt. Egy hektáron átlagosan és állítólag 100 kg kaucsuk nyerhető.

Az orosz nyerskaucsuk, tehát a látex, szintén jól vulkanizálható. Az így előállított gumicikkek, pl. a zsákmányolt autók tömlői, gázálarok stb., mind már szemre is igen jó minőségűnek látszanak. A használatba állított orosz autók gumijának a kopása igen kedvező. Többi tulajdonsága pedig gyakorlatilag azonos a trópusi kaucsukgyártmányokkal.

A HÁROM KÜLÖNBÖZŐ GUMIFÉLE összehasonlító kiértékelése csak úgy volna lehetséges, ha ugyanazt a használati cikkeket állítanák elő külön-külön, trópusi-, szintetikus- és mérsékeltgövi kaucsukból, — aztán egyformán vennék igénybe. Így az összehasonlító áruismeret levonhatná a következtetéseket. Erre, sajnos, egyelőre nincs lehetőség.

MAI TUDÁSUNK ALAPJÁN tehát a kaucsuk előállításának az előbb vázolt három gyakorlati megoldása lehetséges. Hogy a jövő mit hoz, nem tudjuk. De igen valószínű, hogy a trópusi kaucsuk mellett igen nagyjelentőségű lesz a mérsékeltgövi kaucsuk is, sőt elképzelhető, hogy a műkaucsuk előállítása feleslegesnek fog bizonyulni.

A jelenlegi háborúnak vagy az errevaló készülésnek egy eredménye máris van: a mérsékeltgövi kaucsuk.

KORPÁS EMIL

GYEREKKORI EMLÉK

Bánatos félhomály takarta a szobát,
a bús kisfiú benne titokverten ült.
S mikor anyja lépte álomként suhant át,
halk szekrényben egy üveg félve megpendült.

Már tudta, hogy ez a szoba árulója.
Itt vagy? — kérdezte és megcsókolta fiát.
Majd szomorún nézték ketten a zongorát,
mert néha alkonytájt szólt egy furcsa nóta
s eljutott a fiú különös szívéig.

Csendben ült a gyermek. Nagy, mély pillantása
anyja kezére hűlt, mely hajlottan, fázva,
mintha sápadt, súlyos hóviharban járna,
remegett a fehér billentyűkön végig.

RAINER MARIA RILKE
Ford.: KASSAI ZOLTÁN

BORONÁL AZ IDŐ

A házak ablakán bekúszott az alkony
s a pókhálós, öreg gázlámpa a sarkon
kigyúlt árcsal köszöngetett felém.

Így gyúltak ki Pozsonyban is a lámpák
s amikor a nappalt redőnnel lezárták,
épigy jártam a nyüzsgő utcákat végig.

Hányszor álltam a híres dóm árnyékába!
A Mély-úti gyertyás barlang kápolnába
vittem a szívem, hogy csillapodjék.

Zászlóit látom régi processzióknak,
harangok szárnyán zenekarok szóltak
s fölöttük úszott ujjongó ének.

A Vödrics-patak most is csak azt zuhogja,
drága itt minden fűszál s az erdő bokra
kincseket rejt, barna fenyőtobozt.

Ennek a toboznak de nagy lett az ára!
Pikkelyét szétszórták sok ezer határba,
búzavirág, pipacs lett kenyeres társa.

Utódik, verődik, hiába, az ember
s amíg emlékezik sajtó szerelemmel,
boronál az idő, a végtelen henger.

TAMÁS LAJOS

A Z E L S Ő N A P

I.

Szép öregember ült a mély karosszékekben. A lábát himzett burkolatú zsámolyon tartotta, ritkásan köhögött is, de akkor hosszasan és nehezen. Háttal ült a felszított kandallótűznek. Törökfejű pipáját szívta, azután széke mellé a padlóra állította a pipát. Dohányzó asztalka is állott mellette, azon pedig sok hasznos aprótárgy, breznói vésett üvegből készült dohánytartó szelence, tátraalji bőrhímezéssel készült sallangos dohányzacskó, öklömnagy sárgaréztűzgyújtószerszám. Piparszurkáló több is, némelyik megcifrázott tollas nyelű. Színesfájú ceruzák és faragott tiszafából bártfai dobozka, alighanem édességek, vagy levelek számára.

Mintásan megvarrott, hosszúra szabott, zöldbársony házi ujja szébéből szép ezüstszelencét vett elő az öregember. Abból pemetefűcukorkát tett a szájába. Mandula formájára vágott szeme körbejárt a nagy ebédlőszobán. Sorba megszemlélte a vacsorához terített asztalt. Körülötte a magas, keskeny támlájú, karcsú tartású faragott székeket. A tálalóra készített üvegeket, poharakat és savanyú mellékeleket.

A nyitott tűzhelyen a félhasábok között a bükkbe keveredett fenyő is égett. Pattant a hegyifa fennszóval, mint a hordóabroncs. Hangja mellé ugráló csillagtűzeket is szórt néha a szoba felé. Az illatos meleg bőségesen ömlött szét az ebédelőn és társasan folyt egybe a szarvasbőrbútorok, a fiókos sublót tetején álló pipagyűjtemény, a földön heverő medvebőrök, s nagyon régi idők és elődemberek lehelletével. Az egyik fal mellett vadászfelszerelés, puskák állottak zöldposztójú, nagy keretben. Vadásztáskák, válli kürt, fakulacs és korbács is.

Időtlen nyugalom ezüstporú melege töltötte meg a szobát. Milyen esztendő ír a téli napkalendárium, amely kint, a kúria környezetében havat ráz a decemberi földre? Évszámot nem mond az egyet sem, csak úgy beszél a maga örök fagynyelvén, ahogyan majd tavasszal az újra felcsillanó réti zöldek, pimpók, ibolyák és kankalinok, majd ezek nyomában a hegyoldalak töménynedvű, balzsamizú gyümölcssei, szedrek, málnák, csucsortetkák és a biborló eprek. Ám a külső világból érkezett leskelődő viseltes tarisznájában az elbujtatott, megrongyosodott naptáron, vérespiros betűkkel az elfolyó idő vészterhes neve lapul: 1918.

A falakon körben, az időről, a gondbaburkolt jelenről mit sem sejtő, nyugodalmas, kerek ábrázatokkal magyarruhás öregurak arcképei melegedtek a langyos szobafűtésben, elsötétült aranykereteikben. Köztük már többnyi kíváncsisággal tekintettek a szobába szerte huszártisztek arcképei is. Világoskék, búzavirág színű atillákban,

tettkész, fiatalos és soványabb arcformákkal. Nagy csillár tartotta a mennyezetet körbesorakoztatott, vak gyertyákat, virágrajzokkal feldíszített, színesen kifestett, sohasem használt viaszkoporsóit a fénynek. A szépen kovácsolt nagy vascillár közepén csak a hatalmas körégős petróleumlámpa világított elegendő fénnel. Cseppnyi, tömzsi szép zongora fehér lapjain játszadozott a bágyadt lámpafény. S mint valamiféle elrendezett színtérre, a mélyöblű ablakokon fehér gyönyörűség, szállongó hó és behavazott fenyőfák látszottak be a szobába.

— Szépen végződött, — így szólalt meg az első emberi hang az öregember keménymetszésű száján. Erős nézése mögül gyengéd meleg sugárzott elő és elvegyült a szobabeli meleggel.

Kopott zsinóros, használt, fekete magyar ruhában ült a lábánál egy kocsisformájú, másik öregember. Egyszerű fejszéken kuporgott, szemben az öregúrral. A kezében nyitott könyvet tartott. Éppen most fejezte be a felolvasást. A tüzes fahasábok fényei felé tartotta a könyv utolsó oldalát, mert jobban a kandalló fénye mellett olvasott eddig is, mint a boltív öblében küzdő nagylámpa világánál.

— Így tett pontot a végébe az öreg Jókai, — ismételte Előd Stefi, a ház és a társalkodó öregkocsis ura. — Helyesen vagyon... Ez volt tehát az „Öreg ember nem vén ember”... Derék mű... Vagyishogy aszondom én neked, te Gyuri, hogy azért tetszik az ilyesmi nekünk, mert hogy rokontársi érzelmeinkkel is igen könnyen találkozhatik a tartalma... Érted, vén guggonülő?

— Úgyigen, — így bólintott az alacsonyszéken kuporgó másik öreg. — Isten segedelmével a végére jártunk ennek is.

— Érdemes munka, gazdag eszmevilág. Pedig tán az öreg Gyulai Pál tetszését ez sem nyerte el. Mit gondolsz, te sarokracsüccsent?

— Azt a Gyulai urat tetszik mondani, a budaméri bérlőt?

— Nem én, mert a másikat... De az mind semmi. Mit szólsz azonban a felolvasott műről te, mint szakértő, Gyuri társ, ló és könyv szakértője?

— Tisztesség ne essék, az Aranyember nekem mégis jobban tetszett. Hanem ez csak az én faragatlan vélekedésem.

— Helyes beszéd... Mert attól még vígan pipál a portugál, amiket te vélekedel.

Az aprószékről most már egyenesre állt fel a felolvasó öregcsont, Bolha Gyuri kocsisember és tökéletes vélekedéssel, határozva és erősködve szólt:

— Az pipálhat is, mert az semleges.

— Nem semleges, nem jól tudod, — nagyot csattant az alispán hangja. — Segít a spanyolnak, az meg a franciának.

— Úgy tetszik tudni?... Akkor meg a kénköves, illatos ménkű csapjon lakzit közöttük.

— Igaz... Csaphatna.

Elhallgattak és elfáradtan pihentek. Pillanatok alatt kimerítette őket, hogy kívülre kellett gondolniok, a fehérbeburkolt, véres külső világra.

Ebben a jó pillanatban kíváncsi módon lépett a szobába An-

csurka, öreg parasztasszony, a hóna alatt két félhasáb fával, a rideg télvilágban is vállig csupasz karral. Keresztülsetett a szobán. A tüzet javítgatta, bőséges parázshalmot gyűjtött a kandalló közepére. Hajlongó foglalatossága felibe állította a két öregember beszélgetését és megfordította beboruló gondolataikat is.

Ancsurka elibük zúdította szapora mondogatását.

— Hiába szoltam Gyuri úrnak, hogy pán nacosz úr Bolha Juraj, vágjad fát, készítsél aprót, de elég sokat, mégsincs. Helyébe káromkodni, aztat tугyák, kénköves ménkűt... Meglátjátok csak, elvisz majd az ördög, minthogy téged, Bolha, na moj dusu, menkű beléd üt egyszer, csak várjál...

— Megérkezett a házi csalán — és öreg Gyuri kocsis kikoplalt s most egyszerre étkére lelt jókedvet mutatott. — Ha itt vagy mellettünk, Ancsurka, mentesülve vagyunk a ménkűtű is.

Előd István aligha figyelte ezt a huzakodást. Térdeiről a padlóra csúsztatva a takarót. Majd megmozdulva készült, hogy abbahagyja huzamos üldögélését és cselekszik valami keveset, valamiképpen.

— Hallod-e Ancsurka, mit csinálnak a katonák?

Az öregasszony sopánkodó kézcsapkodással felelt.

— Estétől reggelig itták, délelőtt felébredés előtt veszekedték. Most megint fújják kását ágyban. Kérdeztem tőlük vecserát, de mondták, nem kell. Az öregebb a rosszabb, az rontja a fiatalok is. Rumot adogál neki, fiatal meg nyeldesti, mint csuka.

Gyuri kocsis megintcsak felibe vágta.

— Jószerencse, hogy Ancsurka mellett nincsen ilyen fiatalka. Nem hiszem, hogy ő is jónak hagyná... Rum, meg ilyesmi nélkül sínylesztené. Szomjasnak marasztalná.

— Vén kappany, — tréfát tudóan nevetett Ancsurka. — Te meg ott folytasd, ahol a kismacska kezdi. Ragadjon be a szemed, úgy légy öregebb. Pislogósodj meg, majom. Másan nem tud járni eszed, favágáson?

Bolha Gyuri panasztévő ábrázatot mutatott és uruk elé állította a kérdést.

— Tetszik látni, nemzetes uram? Első szép szavamra majomnak nevezget engem, mégpedig gyulladtszemű majomnak... De én nem mondok erre semmit többet, csak mindösszesen annyit, hogy ha véletlenül csakugyan majomtól származkodik az emberi fajzat, hát akkor Ancsurka a legszebb példa erre. Engem meg bizonyos módon meg is előzött a származkodásban.

Előd István most nem mosolygott a két öregcseléd játszadozásán. A figyelme makacsul barangolt a külső világban.

— És a hó, Ancsurka? Megelégelte már? Vagy még mindig szakad?

— Esze ágában sincs, pán Stefi. Sem nem elégelte, sem nem is szakadozza. Csak hullogat. Tavaszig már kopoghat a körmünk. Dugdosgálhatjuk a tűz fölé.

— Azon ne szipogjunk, amit nekünk kell csinálnunk, — ügyes óvatossággal fordult ura felé Gyuri kocsis. — Mert mit csinálnak azok, akik odakint vannak?!

- Erre a társuló hangra Előd István elrettent gondolataitól és visszaérkezett a szobában lévőkhöz.

— Hát meddig tartott a könyv, te Gyuri? Milyen időben fogtunk hozzá?

— Cséplés után.

— Lassan haladtunk.

Gyuri kocsis bólintott és szívesen lépett előbbre ezen a mellékes úton.

— Mondtam én eleget, hogy egydelutánra többet is vehessünk tiz oldalnál.

— De amikor ember legyen, aki kivárja, ahogyan te azokat az oldalakat elfogyasztod. Nem nagy eredményt ért el veled az elemi iskolában az a te tanítód, hogyis hívják, mindig emlegeted.

— Pókos János, Oldalfalán.

— Az a, Pókos. Gyenge tanerő lehetett, ha téged tekintelek.

— Lassan haladtam a könyvben, igazság. Ha meg peg siettem, azt volt mondván, hogy hová rohanok. Azt tesztett emlegetni, hogy éppen az a szórakoztató, ahogy én mindig megrágom azokat a betűket... Dehát menek is a nekemvaló helyre, az ólba.

— Maradhass. Mondtam eleget, hogy csak akkor húzogasd magasra az orrod, ha náthás lettél... Vagy másképpen is híja van valaminek? Híjával vagy ennek, vagy annak?

— Cseppet se. Ilyesmit igazában nem mondhatok, még ha nagyon keresgelném is. — És, hogy mutassa az alapvető meglepődését, visszaült a fejösszékre. — Csak gondoltam, hogy ha magam nem vetek valamit a lovaknak, elállhatnak szegények hóttukig. Úgy lehetnek, mint a fronton a katonák.

Ura félkarú, kerek mozdulattal csapott rá a karosszék bőberejtett, tömött könyöktámasztójára.

Piros homlokkal kiáltott is.

— Mondtam már neked eleget, nem ismételem többet, te guggonuló, hogy nálunk mindenkiről gondoskodás történik. A legszükségesebbet odakint is mindenki megkapja.

— Meg ha meg — s az öreg kocsis most apró konoksággal nézett ura szemébe.

— Ne koptasd a szádat. Ehhez te nem értesz.

— Már be is fogtam a kegyes ábrázatomat — így engedelmeskedett Bolha Gyuri és összeretelt térdekkel ült, mint a kisoskolások.

Elsőízben mosolyodott el Előd István. Sötét gondolatai hátán röppenő mosolya, nagy háborgó sötét tengervíz taraján siklott át kedvének dióhéj csónaka.

— Azt csak helyeselhetem — és jóindulattal intett. — Evvel osztán be is fejeztük ezt. Most olvass elő valamit az újságokból.

A karosszék mellett, a padlón nagy halomban odakészített újságok állottak. Alig takart lenézéssel vette Bolha Gyuri szeme ügyébe az újságdombot. Keménybőrű, barna tenyerét súrolva dörgölte a nadrágjához. Mutatta, hogy megőrizni szeretné keze tisztaságát a rejtett papírholmik lappangó szennytől. Ám hiába, bele kell abba

nyúlania. Mutogatós lassúsággal hajolt az újsággyülekezet felé. Fülénél fogva emelte a kezébe a legfelül ülő újságot.

— Hol kezdjem? — Így szólt. — Melyik újsághazugságot olvassam? Melyik nyomdabéli kitalálmányt, minő futkosó újságíró bölcességét?

— Ahol elhagytuk. Pontosan ott folytasd.

— Jó, hogy ott. Arra peg hibátalanul, pontossággal emlékeztek... Hol is no, kicsit hagy keresem... Itt ni, itt volt. Ebben állott a parlamentnek az ülése, akin Tisza megint megvédte a hazát. Azt olvastam elő utolsónak. Erre következnek... A Piave mellett heves tüzérési előkészítés... után az olaszok erélyes... támadásokat... hajtottak végre... Vitéz csapataink szilárdon... megtartották összes fontosabb... pozíci... pozícióikat... Látom, azokról nem beszél, akik nem voltak fontosabbak... A harcokban különösen kitűntették magukat a legfiatalabb korosztályokból alakított... friss csapattek... No, már ezt kötve hiszem!

— Mit szóltál? — Ijedelmesen és együtt haragosan csattant Előd István hangja.

— Csak mindazösszesen arra vélekedem, amit most olvasok, — küzdve mosolyodott el az öreg akadémikus és visszafordított ügyességgel bizonykodott. — Ne is tessék rám haragudni. Az újságra sem, drága nemzeti uram, kedves... Maga tetszett mondani, hogy az újságíró mindig álmos. Alig alszik, éccaka írja az újságot; azért is van abban annyi hódtkóros dolog... Csak megint azt, hogy a legfiatalabb korosztályokkal akkora igen nagy a meglegedés, abban az egyben kételkedem, tesszen megengedni. Nem hiszem el, egyenesen szólva. Merthogy láttam én magam is, hogy amikor ezek bevonultak, vót köztük nem is egy, ha több is, aki bögték. Mást nem mondhatok rájuk, mint hogy bögték... Akkor ők nehezen tüntethették ki magukat.

— A legfiatalabbak?

— Úgy igen. A korosztály.

— Mikori ez az újság? — Méltatlankodva hajolt Előd István az újsághalom fölébe. — Nézd meg azt az újságot. Mi van ráírva? Ott nézd, fönt, a cím mellett, te eszeviccsant... Melyik hónap, melyik nap? Nem igyekezhetsz egy kicsit jobban?

Keresgált Bolha Gyuri a sűrű kérdések feleletei után, a zizegő újságpapíros szélein.

Lassan végtére bevallotta.

— Október hat.

— Mára pedig mit írunk, tisztelt felolvasó úr?

— Mára?... Mára december kettőt.

— Hát akkor ugyanbizony miacsoda sillány, penészes stélázi-papírt olvasol itt nekem elő, te Gyuri salabakter? Te haszontalan ló-kötő!

Rejtett bűn tudásával és eltakarása szándékával pislogott, pironkodott és igyekezett menekedve az öreg kocsis. Urának fürgén elébe-toppanó kutató kedve összezavarta a szavát. Alig tudott többet szólni,

mint a hirtelen megkukult. Láta is már helyesen, hogy most igen kell ügyeskednie, ha helyre akarja hozni a dolgot.

Nagy levegőt gyűjtött magába és sűrű beszéddel kezdett gátat hordani Előd István haragja elébe.

— Hát nem maga tetszett mondani, tesszen már megértenyi, Stefi úr maga szóltá úgy, hogy kezdjem előlről. Ott, ahol elhagytuk... Gyűjtöm egybe az újságot, október hattól, vértanúk napjától. Azóta megszűnés nélkül csak a könyv vót soron. Meg azután osztán nem is tetszett jól érezni magát. Csínjával az olvasmányokat, már azokat, akik nem elég szórakozósak. Selyem doktor is azt mondogálta. Elég lesz naponta másfél óra, két óra, inkább kevesebb, a felolvasgatásra... Tán talán bizony én vagyok a hibázó? Mintha bizony én nem olvasgathattam volna elő akár estig is. Reggeltől kezdődve, azután megintcsak bele az éjtszakába, furt hajnalig.

— Sok a beszéd, meg az alja is sok, — intett Előd István, mint aki szóhozjutását várja.

— Jó no, hogy nincs az a városi olvasásom, az a gyakorlásom, Pókos oktatónak se vót, hogyan legyen nekem, de a kellő folyékony-ság azért nem hibázik az olvasásomból, azt senki sem tagadhatja tőlem, nemzetes uram is mindig elismeréssel szolt róla... Akar ezt, akar amazt, olvashattam vóna bizony az újsághazugságokat is. Talán magam miatt takarékoskodtam velek?

— Csend! — Így kiáltott elveszített türelemmel az öreg gazda. — Mi lelt? Csak dűtöd a szót, akar egy hibbant legátus... Arra felelj, hogyan és miképpen eshetett ez? Majdhogy két hónap!... Szólj, mukkanj arról, te lórólhullott, fejretottyant!... Történt azalatt valami? Jelentősebb, nagyobb dolog?

A földreesett újságon kalandozott a Bolha Gyuri nézése. Szavából most már eltűnt és hiányozott a bizonyosság.

— Én arról nem bírok tudomással.

— Akkor nyúlj csak érte, lám, van-e elegendő tisztességed, olvasd tovább. Amíg a két hónapot egészen végig nem olvassuk... Bolond fejű vénember, én! Regénnyel szórakoztam annyi tenger időt!

Az öreg kocsis sűrű haja tövében nedvesen gyült egybe a forróság. Tétován mozdult, hogy feláll, drága ura mellé lép, hozzáhajol gyámolítóan és kérlelően, azután elsimogatva, óvatosan vall neki.

Kínlódott, hogy tegye-e. Magasrafogott, haragos parancs recscent rá.

— Olvasd, vén nadrágbaszorult! Hasznavehetetlen!

Engedelmesen kapott az újság után, de megintcsak a földre hullatta. Helyébe melegbe burkolt elmondó beszéddel igyekezett elsimítani a rosszat. Felhúza a vállát, bátrabb lett, nekikeménykedett s majdnem, hogy kiáltott ő is.

Ezen a módon háritotta vissza ura haragját. Szorongattatásában elébement a támadásnak. Keményen ripakodott ijedelme közepéből.

— Memmondom én, ha kérdeznek, meg még ha hozzája haszon-talannak neveznek is. Sok nevem vót mán nékem ebben a földi életben. De azt, hogy haszontalan is vagyok, csak most hallom elsőször... Olvasás nélkül is előmondok, azért a tekintetes alispán úrnak nem

szabad mindjárt felizgatnyi magát. Talán bizony olyan nagy dologról nyilatkozok én? Úgy emlékszem, hogy egyszer-kétszer vót valami támadás azóta, október hattól. Áttörték a vonalat... de azután osztán megintcsak visszaszorították őket... A front megbillent itt, megingott amött, de hamarosan visszaingatták, helyére billentették... Nincs semmi baj, mán mért vóna?... De ki a rosszbaj emlékszik mán pontosan mindenre?

— Haramia vagy, — mondotta Előd István, — holnaptól előveszszük a hátrálékot és legalább öt újságot mondasz majd elő. Érted? Meg az aznapi frisset is. Különben soha sem érjük utól magunkat... Most pediglen sétálj ki, hasznavehető, így mán jól van, remélem és Ancsurka nézzen utána a vacsorának. Többet ne haragíts. Tisztességgel szólj Ancsurkának is, mert máris Darwinnál tartotok...

— Parancs, — így állott fel az öregcsont. Elmenőben még hozzáfűzte: — No ügye, kedves gazdám?...

Néhány elsuhanó percet melegedő nyugalommal pihent a hóvattába burkolt, magányos házifedél.

II.

Az üveges tornácban, a mintás kőkockákon havat toppantgattak a jövevénylábak. Az ajtó elé terített, elhasznált vaddisznóbundán is gondosan súrolódtak az ajtón kívül.

A kandalló előtt ülő öregember képzelete nagy távolságokba ugrott visszafelé. Döngető erővel öntötte el a mélybemerült, régi esték emléke. Kozsukbundás kisgyerek testi mivoltában ül a felnőttek között. A lábán Kassán készült ráncostorkú csizmacska. Fényes patkó, sárgaréz csizmaorrvédelmező rajta. Hangtalan gyereksarkantyú díszíti a szépséges kiscsizmát.

Ebben a nyomban érkezett haza a tóról, ahol a béresgyerekekkel sinkózott. Illatos kávé melegíti a belsejét. A nagy konyha súrolt asztalánál itta meg, Margita gazdasszony jóságos felügyelete alatt. Most azután bemerészkedett a nagy ebédlőbe. Szamovártorony alatt apja vigyázza ott a készülő orosz csáját. Édesanyja világoskék gyapjúharisnyát köt az álló lámpa alatt. Mindnyájan Beránszky Jóni bácsi beszédét hallgatják. Rokonok is ülnek a hideg tapintású bőrkarosszékekben. Télen vastag lópokrócokkal vannak kibéelve ezek az ülő alkalmatosságok. Tilda néni is ott van, Jávorka Gabika is, a nyolcvanéves Gabika fekete fejkötőben, csipkés díszben, sötét gyöngyökkel ékesen. Valihora bácsi, a plébános, a bolgár cár barátja egészen közel ül a kandallónál. Hallgatnak, kötnek, horgolnak, pipáznak, teázgatnak. Bolha Gyuri, süldő inaslegényke, ügyesen kínálja eléjük a teáscsészékkel megtelített tálcát.

Beránszky Jóni bácsi kereken és csillogva csobbanó beszéde édesen folydogál a szoba meleg medrében. Vékony lábszárát előre nyújtja. Örök szarvasbőrből készült lovaglónadrágja zsírosan, kopottasan simul bele a csizmájába. Annak fekete szarát felül tenyérynyi szélességben sárga bőr szegi körbe. Angol csizmája van Jóni bácsinak. Skótszágból hozta, ahová kétévenként anglikán lelkes barátját me-

gyen meglátogatni. A közbeeső években, ilyenkor nagytélben is, az angol pap érkezik Jóni bácsihoz látogatóba. Átjárogat vele az ismerősközhöz, a kandalló párkányára tett ülőpárnán szokta tölteni az időt.

Éppen azt mondogálja Beránszky Jóni, hogy így ültek otthon, Kellemesen ők is, maga csepp gyereksorban, az asszonynépek könnyben, az öregemberek, kiváltképpen a nagyapja, konok bánkódásban. A fiúkat, férfiakat szerteszórta a világban a forradalom. Akkor villámsebes lódobogás hangzott a kastély körül. A fedett tornácot végig betöltötte a zajos sarkantyúpengés. Végezetül udvarias kopogás hangzott az ajtón és nyusztprémes bundában, fényes ruhájú tisztjeivel együtt belépett az orosz herceg. Akkor negyvenkilencet írtak a kalendáriumok.

A kis Előd Stefi megdermedt kezét a teáscsészén melengeti. Jóleső borzongással hallgatja Jóni bácsi beszédét.

Mennyi idő, évszázad terpeszkedett-e közbe, vagy csak éppen annyi időmúlás, amennyi alatt egy károgó varjú fekete szárnya tizenkettőt suhint?

Kint az ajtó előtt most is topognak, csizmát koppintanak a csendes szánon érkezett jövevények. Nagyon bámulást okozó meglepetés talán nem is lenne, ha az orosz herceg vonulna be az ajtón karcsú tisztjeivel.

Koppan az ajtó, majd nyílik is utána és lengyelesre szabott bozáig érő vadászbundában Borovszky Iván lép be a szobába. Vele van a lánya, Júlia is. Magas, szép fiatal nő, éjbemártott szemű, ígézetes lánynemű. Karcsú ő is és könnyű, mint a zerge. Pedig súlyos vadászbunda van rajta is. Borovszkynak puska van a vállán.

A hangjában pedig újszarmazású sietősség.

— Adjon Isten, Stefi, — így köszön — megengedj, hogy így rád rontunk, de mondom, nem mehetünk el melletted anélkül, hogy tiszteltünket ne tegyük nálad. Az újfőztedet is meg akarom kóstolni. Pezsgője van a szilvának, a borókának pedig gyantával beszórt tűzillata. Őrzöd a receptedet, barátocskám, pedig már tolvaj is lennék, csak hozzájuthassak... Máskülönben sietős járásban vagyunk, de egy fertájórácskára megtűrhetsz. Júlia meg semmi módon sem hajtatott volna tovább a látásod nélkül.

— Kezét csókolom, édes Stefi bácsi, — közel lép Előd Istvánhoz a leány és sugárzó édességgel csendíti meg altszólamú hangját.

Az öregember már visszariadt a jelenbe. Fagyásba kezdett lelkülete egyszerre megenyhül. Kedvesen mosolyog.

— Isten hozott, kislányom. Szervusz, Iván. Foglaljatok helyet, tegyétek magatokat kényelembe. Megharagszom, ha azt magyarázzátok, hogy miért látogattatok be hozzám. Látni akartatok, mint ahogy én is gyakorta akartalak látni titeket, punktum.

— Valami sokat nem időzhetünk, bármennyire szeretnénk is, — így ismételi meg Borovszky.

— Hová siettek?... Vacsorára csak velem tartotok?

— Úgy látom, vendégre számítottál. Már talán ki is szorított valaki a barátságodból... Hal, bor, pálinka. Lakoma ez, te Stefi.

— Tor, barátocskám... Még hozzá nem is valami vigasságos tor.
Borovszky Iván arcán árnyék vonult keresztül.

— Mindig mondtam, sokat beszéltem néked, Stefi, hogy nem kell a dolgoknak elébe vágni. Nem szabad azt, ami akaratunkon kívül esik, makacs véleménnyel így, vagy úgy befejezettnek tekinteni... Nem kell sietni és túlozni. Magyarmódon lobbadozni, hamvadozni, felváltva...

— Hagyjuk ezt, Iván — s Előd István kedvetlenül intett. — Éppen ma ugyan értelme volna, hogy megvitassuk ezt, de most mégsem akarom... Hát te, Júlia, bogaram, megint szebb és nagyobb vagy. Van már vagy hónapja, ha nem ezer esztendeje, hogy nem láttalak. Ritkásan jöttél mostanában hozzám... Gondold csak el, van már egy hónapja annak is, hogy Tutyu nem írt nekem. Hát neked írt-e?

— Az utolsó lévelével voltam itt, Stefi bácsi, aranyos. Éppen öt hete. Azóta nekem sem írt.

— Én sokkal többnek hittem, gyöngyvirágom.

Mélyen lélegző szünetet tartott. Szétkalandozott lelki erejét titkosan gyűjtögette. A lányra tekintett és elmosolyodott.

Vitátkezdő erősebb hangon indult tovább.

— Ilyenkor vadászol, Iván? Micsoda guszthusod van, barátocskám?
Borovszky felvette a viadalt.

— Dehogy vadászom, Stefkó... Annyi kint a szökött katona, mint a hegyekben a farkas. De most már rend lesz, remélem. Éppen ideje is. Közéletünk gépezete utóbb már sehogysem működött... A multkor rámjönnek a parasztjaim, hogy osszuk fel a földeket. Ott, mondom, osszátok. Osszeülnek, egész naphosszat tanácskoznak, számot vetnek, hánnyák-vetik a dolgot. Délutánra azután összevesztek, estére összeverekedtek, két pártra szakadtak. Kialakult az én pártom is. Igaz, hogy kaptak egy kis innivalót is. A kasznárommal küldöttem nekik. Végül előállnak, hogy ha beleegyezésemet adtam, hát osszam én. Mondom nekik, hogy bolondnak tartanak-e? Ott van, osszátok, én majd meg csak nézem, hogy mennyire mentek vele! Azzal azután hümmgetnek egy sort, a fejüket vakarják, elkundorognak. Többet nem is jöttek. Igaz, hogy dolgozni se nagyon dolgoztak. Még az állatokat is magam, a kasznárom és a bolond Tök Jankó gondozásában tudtam csak megmenteni az éhhaláltól.

— Hallom, hogy segítségetek is érkezik, — régi vitázó kedve megcsillan Előd Istvánnak. — Errefelé igyekeznek a testvéreitek. Azok majd segítenek az osztásban a parasztjaidnak, ne félj, Ivankó. Mint Husz János idejében.

— Ilyet pedig ne mondj, Stefi, — apró csattanó kedvetlenség vegyül a Borovszky válaszába. — Ha ilyesmit akarnának, én leszek az első, aki ellenük állok.

Előd István szegényes diadallal nevet. Fehér kezefeje rácsap a karosszék támlájára.

— Csak osztán majd megkérdezzenek, Ivankó. Csak kikérjék a véleményedet.

A karcsú, magas leány, keskenyarcú, hosszú hajfonatú, fűtött nézésű és hajlékony, mint a hajdani cár tisztjei, sétáló zergelépege-

téssel jár a szobában. A barnult fényképeket nézdeli a falon. Az aranyozott fakeretekbe foglalt férfialakokat a festményeken.

Közben ráfigyel apja és a megbántott öregember induló vitájára is. Túlzó meleg hullámsík elő a nyitott tűzhely pattogó hasábjából. Mégis hideg levegőáramlás cirógatja végig nyaka csigolyáját, érzékeny hátát.

A vitának, sejdülő borzongásainak együttesen szegül ellenébe.

— Nemrégiben is azt mondtátok, apám, hogy ilyen vitatkozásnak terített asztal a színhelye. A gyantája pedig a bor. Ne is folytassátok, kérek... Hanem nekem már odakint feltűnt, Stefi bácsi édes, hogy nem fogadott a Vigyázz barátságos ugatása. Nem látom a burkust sehol.

— Valami bitang lábon lötte. A konyhában ápolgatjuk a szegény-fejét. Ennyi sebesültünk már nekünk is van. Bár több ne lenne...

— Megsebesült az én kutyusom? — Tréfa és ijedelem egyenlő rangban kiált a Júlia hangjában. — Megyek is, rohanok, megnézem szegény állatot. Megsántították szegény burkust...

A szoba túlnani, figyelő homályában akkor megmozdult Bolha Gyuri is.

Indulatában is elváltott gazdáját nézte nagy aggodalommal.

— Várjon a kisasszony — mondotta —, majd behozom én ökelmét. Nem tűr az most senkit, csak az orvosát, márminthogy engemet.

Az öreg kocsis alig takargatott haragja nyomában hosszasan áll mozdulatlanul a szoba csendje.

Hanem Borovszky Iván most nem tudja túrni a hallgatást. Szánalommal nézi Előd István nehéz lélegzetvételét, színétveszített arca lelki játékait, szemöldöke fölötti bőre gyors megmozdulásait. Látja, amit soha sem tapasztalt, ujjai nesztelen dobolásait is.

Segíteni neki, magyarázni előtte, azt is akarja. Megmutatni szilárdan, hogy milyen úton indult el és halad is már, azt is igen erősen.

Ezért hát gyarapodó türelmetlenséggel, sebesen beszél.

— Nem volna helyénvaló a részemről, kedves Stefi, ha elhallgatnám előtте, hogy nem egyszerű szánkázás ez a mostani utam. Ismersz, tudod rólam, hogy egyenes úton járó, szabályozott ember vagyok. Több tíz évnél is, hogy csak a nyarakat töltöttem idekünt... Úgy éppen, ahogy te is, amíg odabent hivataloskodtál... Ez az ősz azonban nagy dolgokat, változásokat, cselekedetek lelki parancsait hozta a számomra. Október közepén kijöttem és azóta idekünt dolgoztam. Az irodámat odabent elvezeti a bojtárom, meg az öreg Homola. Elárulom neked, hogy sok munkát végeztem azóta, de nem a megszokott, megúnt ügyvédi munkámat. Politikát gyártottam, Stefi. Tudom, hogy végképpen nem nyerné meg a tetszésedet, ha elmondanám, hogy milyet, miképpen és hogy miért?

— Gondolom. De tudod, hogy ebben soha sem volt valami nagy a megegyezés közöttünk... Azért csak mondd, hogy tudjam meg végre, minapra virradtam?

— Te mindig olyan glóbuszon éltél a tiéiddel, amelyet magatok esztergályoztatok, faragtatok, simitgattatok magatoknak, a saját ízléseitek szerint. Nem mondom, néha sok, szép figyelemmel irántunk, a

mi izlésünk iránt is. Ez a glóbusz azonban nem sikerült egészen olyan gömbformájúnak, ahogyan ti hittétek. A felülete sem olyan simának, ahogyan elképzeltétek. Hanem erről ti legszívesebben semmit sem akartatok tudni.

— Látom már, hogy hová akarsz kilukadni, Iván. Ebben a percben nehéz megvédenem a glóbuszunkat, de azért baj nincs... Csak azt adom én neked tanácsul, barátocskám, hogy ne nagyon higgyél a történelem pillanatnyi változásaiban. A világ sorsát nagyobb hatalmak intézik, mint akikre, úgy látom, te támaszkodsz.

— Úgy lesz, ahogy a győztes nyugati hatalmak akarják.

— Azok pedig nem akarhatják a bevált, régi, nagy középeurópai egység széthullását. Nem kísérletezhetnek ismeretlen, kitapasztalatlan tervezetekkel. Nem mehetnek ilyen politikai álmokórosok után, amilyen, látom, a legutóbbi holdtöltekor te is lettél... A világ rendjét a nagy természeti törvények egyensúlyozzák. A háború ugyan kiendítette ezt az erőt a maga helyéből, de a békés élet egyensúlyozó hatására majd visszakerül oda, ahol a világ teremtése óta hat, működik és irányít... Azt mondod, látom, hogy most a cseheid, szláv testvéreitek bejönnek ide. Belopakodnak, úgy mondom én, mert a mi embereink még nem jöttek haza s aki megérkezett már, még beteges a köteleességteljesítés emberfeletti erőfeszítéseitől. Nem úgy, mint a barátaid, akik feltartott kézzel addig ügyeskedtek, amíg a kimerült férfiak háta mögött, úgy látják, belopakódhattak a régen óhajtott vadászterületre... De majd hamarosan másképpen lesz ez is. Hazaérkeznek a mi fiaink is. Levetik a katonagunyát, egyet jót alszanak s azután majd alaposabban utánanéznak a körmötöknek...

— Ez valami utópia, amit te beszélsz, Stefi, — nem tudja Borovszky, mondja-e tovább, lehet-e, vagy szabad-e erősnek lennie a reszketegen kiáltozó öreg pajtással szemben.

A számadoltatás közelébe érkezett öreg Előd István azonban csökönyös és most, amiképpen nem is szokta, hangja erejében is bizakodó.

— Osztán talán minket meg sem akartok kérdezni, úgy akartok rólunk határozni? Rólunk, nélkülünk, hallod-e? Miféle elvetemedett gondolkodás az ilyen, azt mondd, barátocskám? Hol van itt az alkotmányos meggyőződés? Amiről, remélem, eleget hallottál te is? Meg ha nem csalódom, valami közöd a joghoz neked is volt, még nemrégiben is, te Iván!... Népszavazás lesz, mondjuk. Akkor mi majd szavazunk...

— Úgy képzeled te ezt, Stefi, lelkemre, mint valami követválasztást.

— Csak ne szöld le egyszerre azt se, hallod-e!... Csak ne feledjük, hogy felléptél az egyik követválasztáson te is. Az igaz, hogy bele is búktál. Olyan programmal jöttél, hogy csak a fálnak menni attól... Akkor azt hittem, hogy egy kicsit kiruccantál, mint a fiatalok szokták. De majd kijózanodol, ahogy egy kicsit a szemedbe süt a nap... Te szláv vagy, annyi az egész, Iván. A politikai romantika nagyon kedves előttetek... De azért most sem gondolom, hogy egészen elhagyd a fejedet...

Halavány pír öntötte el arca mezejét. A harmat is ott ült ducos homlokán és ápolt, szép bajusza tövében. Szinte hogy megnyugodtan nézi Borovszky is a vitázó lánggal veresedő arcát. A lassan előtört életmeleget, a fokáról élére forduló, élesedő és csillanó életkedvet. Azt látja ebből, hogy az öregember még erős védője megtámadott gondolatainak.

III.

Igazság! Sokszor talál majd emlegetésre mostanában ez a nagy, rejtelmes szó. S mennyire rejtve marad majd a mostanra következő időben. Úgy teszen, mint az olyan szemérmes, aki neve hangzását sem hallja szívesen. Hát mégha igen sűrűn emlegetik, vagy éppen magasztalják!

Ilyeneket gondolt idős Előd István és új érzést tapasztal csodálkozva magában. Egyszerre, erősen tudja most, úgy várakozik, mint az olyan kíváncsi, aki a közeledő veszedelem elé már nem félelemmel tekint.

Borovszky is hasonlókra gondolhatott, mert erőtlen hangon szólt.

— A viszony, azért köztünk nem változhatik meg, Stefikém... Amikor azelőtt elmentem hozzád és azt mondtam, alispán uram, légy szíves meghallgatni engem, te szívesen meghallgattál... No úgye? A különbség most csak annyi, hogy a sors szeszélye belőlem csinált panaszhallgatót... Zsupánnak fognak titulálni, ahogy téged alispánnak. De az egyet jelent. A különbség mégis annyi, hogy te nem fogsz nekem panaszkodni. De bizonyosan nem is lesz rá okod... Megpróbálom elvégezni, amit rábíznak, érted úgye, öreg barátom?... Mi régi emberek, régi nevelés vagyunk, igaz-e?... Ha a lelkiismeretünk azt súgja, tedd így, cselekedd amúgy, mi ráhallgatunk... Szabadidőmben, ha majd lesz szabadidőm, de éppen azért csinállok majd, hogy azt megtehessem, eljövök hozzád továbbra is tarokkozni... Eddig te is eljöttél hozzám. Erre most egyelőre nem kérek... Most csak annyit kell neked megértened, édes Stefikém, hogy: „Primum vivere”... No úgye, Stefi? Nálad jobban ki ért latinul és ki ért ahhoz, ami együttjár vele, jobban nálad, az élet millió hajszálgökörtetéhez? Annak a szétágazásához az elmúlt időkben és az örök földben. Ebben a mi földünkben...

„Igazság”. — Borovszky beszédje közben így ismételtette magában csökönyösen Előd István.

Hanem azért hallotta jól és egymás sorjába, rendbe is rakta Borovszky szavainak koppanó értelmét.

Szeliden, de elítélkezően mondotta rá a feleletet.

— Néha az életet is megelőzi valami, kedves barátom, ami fontosabb még nála is... Mondjam-e neked, hogy mi az a valami?

Borovszky szomorúan nézett és látta jól, hogy többet már nem szólhat.

Pontként tette oda a végébe:

— Nem, ne mondd... Tudom... Arra gondolsz, hogy szíved,

lelked, gondolkozásod nem változik, kemény vagy, magyar vagy... A becsületet is emlegetni akarod... Adj hát kezet. Isten veled.

— Ég áldjon, Iván, — már cseppnyi huncútkás vidámság is megbújt Előd István szavában. — Isten veled... Mi lesz hát ezentúl a címed?

— Zsupán.

— Volt egy fiatal majorosom. Annak is az volt a neve. Egyszóval tulajdonképpen ugyanazt a titulust viselte Zsupán Jóska is, mint én... Hát jó hivataloskodást a frissenfestett szobában, Iván... Hanem a tarokk már elmarad.

— Mindent elkövetek majd, hogy el ne maradjon... De várj csak. Valami olyan gondolatom jött, hogy ki sem merem mondani.

— Pedig csak kivele, barátcskám.

— Te csak az maradsz, aki voltál... Még mindig kérésem van hozzád... Nem tartom valami biztonságosnak az utat, a gyerekeknek is karabély van a kezükben. Ki tudja, a városban is milyen állapotok uralkodnak. Úgy terveztem, hogy Júlia is velem jöjjön, de most inkább itt hágnám nálad. Itt biztonságban tudnám.

Megbújt jókedvvel csendült az Előd István hangja.

— Édes örömmel, hallod-e? Miért nevezed ezt kérésnek, nincs eszed? Ajándék, Ivánkó, kitüntetés, ha Júlia is beleegyezik.

— Szerettem volna apámmal menni, de Stefi bácsival is szívesen maradok — melegen világított Júlia arca. — Ítékezzenek felettem.

— Maradj nálam, Júlia, — úgy kérte Előd István, hogy egyben követelte is. — Maradj itt, virágom.

Akként mondta ezt, ahogyan mindig is csak ő tudott ilyen szépeket mondani. Bűvösen ejtette ki, selymesen, titkos egyszerűséggel. Aki ilyen beszédét hallotta, sok asszony nemű, leányfajta az életében, ilyen bűvölő szavát, virágszálam, gyöngyvirágom, nyugalmas nagy rét közepében érezte magát, ahol egyetlen virító szép virágot láthatott, önmagát.

Hanem tudta még színesíteni is. Most is.

— Búzavirágom, Júliám.

S az a rét egyszeribe hullámozó búzatáblává változott.

Borovszky is elernyedve mosolygott.

— Megnyugtatóbb nekem, ha biztonságban, meleg szobában tudlak, Júlia... Két-három nap múlva érted küldök. Addigra máinkó is elvégzi otthon a csomagolást és beszól érted... Így hát. Így lesz az jól. Én majd értesítem őt, hogy erremenet jöjjön be érted... Isten veled, kislányom. Isten áldjon, öreg Isti.

— Tégy le arról, Iván — elégedetten nevetett Előd Stefi —, mondj le róla, hogy én akkora úrral, amekkora te lettél, tarokkozni leüljek.

Az ajtóból szólt még Borovszky:

— Ha apatársak leszünk, akkor sem?

Hosszadalmas csend terült közéjük, mint valamilyen szétolvadt, jégből volt nagy kérdőjel.

Sokára szólt Előd Stefi:

— De leszünk-e ilyenformán?

— Hallod, Júlia?... Ilyet kérdezni... Leszünk, barátocskám, nyugodj bele, leszünk...

Aggodalmasan nézett Juliára és nehéz szívvel indult kifelé. Féloldalt fordította a fejét. Olyan mozdulattal nyitotta az ajtót, mint aki megfordulni és maradni szeretne.

Milyen felmelegítő, boldogító cselekedet lenne, ha ezt megtehetné. Leülne a kandalló mellé. Ennek a szép öreg léleknek, az egész ódon háznak a százados melege megtöltené a szobát, mint most is. Azután áttelepednének az ovális asztal mellé. A tarokk fölött szűkös szavakat ejtenének a sokatjelentő kicsiségekről, a világot rengető nagy dolgokról, amelyek ezt a kedves szobát talán soha még nem rendíthetik.

A váll is megrándult ebbe a gyengeségébe.

— Egészséget, friss kenyeret, meleg töpörtyűt, sligovicát, Styefkő. Aranylakodalmamon te járd el a pozsabucskit. Vagyis, ne vedd zokon, a gömöri csárdást.

Az öregember nevetett, de fénylő, olvadt csillag fénye megjelent a szeme sarkában.

IV.

Hosszú fenyősor szegte be kétoldalt az utat. A sudárfák őrtállása körbefogta az udvarházat. Az ablakból rányílt a látás a nyílegyenes út túlsó bejáratára. Ott, a völgyben, sápadt homlokú kunyhók hallgattak a fehérségben.

Sárga fény ömlött a földi télbe az égboltozat felől. A fenyőlombok sötétzöldjével társult ez az éles holdfény. Az út letaposott haván már liláskék színpatakká változott. A fenyőgléda elveszítette a színét és feketén szegte be kétoldalt ezt a befagyott, lila patakot. Hegynek fel tartott a színzuhatag, a földhőztapadt hó fehér medre fölött folyt fel a dombnak, a másik irányban pedig a lankás sziklaoldallal szemben álló udvarház lába elé hömpölygött. A holdkorong viaszarca beletekintett a lilaszínű patakba. Áttört azon és szétfolyt a földi hópaláston.

A nagy szoba ajtószárnyas óriásablaka éppen szembenyílt a fenyősorral. Innen meg lehetett lesni a hegyi tél fagyottlila, sárgába-kevert, szikrázó, szétoldódott, igazi színeit. A méteres hónyalábok, az útpalánkja fenyőszálak s a kerek holdábrázat fénylették egybe ezt a dermedt színjátékot az éles levegőben.

— Lila az út, úgy-e holdsugaram? — Előd Stefi sokszor látta a téli szinpántlikákat. A völgyből az udvarházig érkező egyenes utat, amint közvetlenül a ház előtt, a bejárat lépcsőinél hirtelen ketté-nyisszan és hurokkal fogja körbe a régi épületet.

Még apró élete multjában, ügyes gyermekkézzel, színes rajzoló krétákkal meg is festette ezt a képet.

Most arra a rajzra gondolt. Szavaival igyekezett követni a vonalait és színeit.

— Nézd meg, Júlia, a hóból, a fenyőzöldből, a holdfényből, amikor ilyen tiszta a téli levegő, milyen fagyottkék, mondhatni lila szín-

patakok ömlenek végig a fenyősoron... Nagyon hidegek kellene hozzá... Rosszat hozó tél az, mindig, amikor lilában jelenik meg a sóvári völgy... Tegnap este mondtam is, no már lilában vagyunk és ez a tél sem ér szép véget...

— Miért mond ilyeneket, édes Stefi bácsi? — Elhárító mozdulatot tesz Júlia és könnyörögve néz az öregemberre. — Nem szeretem a sötét jövőndöléseket...

Nem is jövőndölés, hanem a beteljesülés határához érkezett valóság. Így mondhatná a felelet, ha a megsűrűsödött perc igazát akarná kiszólani. Nemcsak kint dermeszti a lila fagy a levegőt, a hegyek és a fák néma csapatát, hanem már besurrant az udvarházba is, a tornác oszlopai közé, a szobába. A lámpa sárga fénye éppen olyan reménytelenül küzd a faggal, mint odakint a holdvilág. A földreterített medvebőrök megtaposott fűrtjein is szinte hogy tühegyű fagyás jeleivel mutatja a jelenlétét. Csak a kandallótűz lázadozik sercenne a hideg dermedés ellen.

Jegetérző vállára kapta Júlia a vadászbundáját. Ijedten kutatta az öregember mozdulatait és megállítani szeretne volna az elkövetkezendőket.

— Csengő sarkantyúval a muszka tiszték — ennyi hang párázott elő mindösszesen az öregember reszkető szájaszélén. — Ugyanígy jöttek akkor is...

— Ugyan, Stefi bácsi, — s még egy futó időre a tűz melegébe állított karosszék mellé menekült Júlia. — Kifáradt ma Stefi bácsi. Nagyon bántották, sokat bosszankodott...

— Sokat készülődtem, Júlia, inkább azt mondd, gyolcsszavú patyolatom, — s amiképpen az ítéletet várja a mindenre elkészült ártatlan, fényesen mosolygott.

A kitárult ajtó zajgó hangok tömegével együttesen ontotta befele az embereket. Bolha Gyuri is ott tapogott közöttük. Mázsás ujjakkal, fehér ijedelemmel igyekezett gazdája lábát teveszörtakaróval megmelengetni. Ancsurka gazdasszonyi sürgéssel a terített asztal rendjét akarta visszaállítani. Az asztaltól odafutott gazdjához s visszafelé is nyomban megtette ezt az utat. „Három szánkóval itt vannak“, így sípantotta, „lentrul falubul itt van panrihtár, mongya azt, bevonulást ennivalóval muszáj várni, három szánkó már meggyötte, katonák, civilek rajta, de semmit se féljétek, nagyuramat mindenki szereti.“ Gyuri kocsis is megpróbálta, hogy szóval tereli egybe a szoba felborult rendjét. „Ne zsinatoljanak annyira!... Búcsújáró hely ez máma, édes nagyuram, ne is tekintsen oda, gazdám kedves. Majd úgy intézzük, hogy futva odébbálljanak. Azután osztán meg akkor jó meleg téglákat rakdosok a lábához, az ágyba, meg szekfűszeges forralt bort iszunk, azután, tudom, megint tovább olvasok elő, akar az újságokból is, annyira igen erőben leszünk, meglássa...”

A másik oldalról a Júlia hangja próbálta melengetni.

— Igaza van Gyuri bácsinak. Kifárasztották az események, édes egyetlen Stefi bácsi. Majd jó meleg ágyba fektetjük, mint egy szófogatlan kisgyermeket.

Ha ennyiben maradhatna, ha több szó már nem esne, több moz-

dulat nem zsúfolná a szobát, nem úzná a tompa zaj kifelé a sarokba-bújt nyugalmat, a kifelé rettentett meleget, talán még megállhatna ez a zuhanó romlás. Elhallgatnának a fülében kongó, egymásbaomló, zengőzúgó harangok. Megkönnyebbedhetne ólommal telitöltött végtagja. Felemelhetné karját és mozdíthatná ujjait, hogy a leányarc selymén végighúzza ujjának hegyét. Még ennek a rekedtes, testvérhangú öreg Györgynek is odatapinthatna a kócos haja közé. Megköszönni a melengetését.

De a kemény hangok színültig töltik a szobát. Zajos emberek garmadája foglalja el a falakövezte, tágas teret. Magasan áll közöttük Borovszky. Szelíd és egyúttal hajthatatlan tekintettel nézi a karosszékben, beteg gyermekként kuporgó öregembert. Látszik az igyekezetén, hogy csillapítani is szeretné a szobába zúdult sokféle áradást. Lőtt farkast tart a kezében, a vállán fegyver. Azt leemeli, kezében tartja, a zihálva lélegző öregember pártjára készül állani.

Ledobja a farkast a kandalló elé és mosolygást mutat.

— Ügylátszik, kedves Stefikém, ma már nem hagylak téged nyugton... Alig értünk ki a faluból, meglöttem ezt az ordasférget. A lövésre, mint valami jeladásra, előjött a hadnagy úr a katonáival. Szépecskén lefogott. Azt ajánlottam neki, hogy térjünk vissza, ide hozád, majd te bizonyítod, hogy ki vagyok, mi vagyok, mert nálam bizony semmiféle igazoló írás sincsen...

Katonák állnak Borovszky háta mögött. A ruhájuk olyanfajta, mintha a mi katonáink lennének. De a sapkájukra, kétoldalt zöldszínű posztódarabokat s két-két gombot varrtak. Az övükben igen sok a kézigránát.

Tisztformájú fiatalember áll Borovszky mellé. Megroppantja az idegen szót, haragosan mond valamit. Csehek, ezek a bevonuló csehek, látja és suttogja egyszerre a karosszékbe menekült öregember.

Behúnyja a szemét, egybegyűjti maradék erejét. Csak szólani akar egyszerűen, mégis fennszóval kiáltja:

— Mit kívánsz, Iván?

Borovszky csillapítóan hajol hozzá:

— Mondd meg a hadnagy úrnak, hogy ki vagyok.

Suttogásba elegyül a maradék erejű öreg hang.

— Ez az úr Borovszky Iván... Az én barátom... A maguk zsupánja... Mit akarnak tőle?

A sovány tiszt bólint. Szól is valamit szigorkodóan, s kezével inti katonáit az ajtó felé. Indul maga is kifelé, de még időzik egy keveset a fali agancsok csoportja alatt s a vadásztáblát is megnézegeti. Katonái összeszedik a vadászpuskákat. Le is ejtenek egyet. Csőrömpölve cihelődnek és kibotladoznak az ajtón.

Az öregember, a karosszék öblébe hanyatlott nagyúr megnyomkodja a szemét. A látványt dörzsöli ki belőle babos zsebkendőjével. Vérerekből eredt, forróvízű patak indul el a szeméből. A torkán át a szíve felé tart a forró, sós áradás. Megvárja, amíg szétfut egész testében és lába, keze végein át el akar távozni belőle. Egybeolvadva élete minden nedvével, piros és fehér tápláló forrásaival. Ebben a végső gyengeséget hozó percben tudja jól, hogy nyomban megszűnik

egész pihegése, ha arra irányítja az akaratát, hogy vége szakadjon gyötrelmeinek. Talán nem is kellene már várnia ezzel az önmagának szóló, végső paranccsal. Ott áll a földi világ peremén. Lába alatt meredeken hajlik lefelé az út, s beléphet a mélységes, nagy barázdába. Megvan rá minden oka, hogy félelem és sajnálat nélkül tegye meg ezt a lépést. A világ már megmutatta neki minden képét. Feltárta szépségeit és álnokságait, elsuttogta, fülébe harsogta minden dallamát és zörejét. Nincs hát már semmi, ami miatt maradni kívánna. S hát indul is, hogy lép és megyen oda, ahol a földi vándort a visszatérés gondoljai többé nem bántják.

Felpillant még egyszer azzal a sugárló, utolsó gondolattal, hogy elbúcsúzik a körülötte lévő tárgytól. A falon függő képektől, a tiszafából készült öreg bútoroktól. A szekrényektől, a nyolcfiókos nagy sublóttól, a velencei óriástükörtlől, amelynek csiszolt széleiben már gyermekkorában is látta a szivárványt, a lámpafény játékát. Az aranyrámája közelében, a felső jobb sarkában szakállas emberfejet mutat a nedvességokozta elhomályosulás.

Idáig jutott a búcsúzkodásban és itt meg is állott.

Távozni induló akaratát megállította a Júlia bársonyhangja.

— Rosszul van, édes Stefi bácsi... Hozok egy kis bort ásványvízzel, igyék... Ügye, csak az imént mondotta, kedves, hogy az okos ember miért issza együtt vízzel a bort?...

— Csak ásványvizet adjál, magában, édes lelkem, — így suttog s míg megitta a vizet, elmosolyodott.

Felpattintotta a szemét, akkora erővel, hogy úgy tetszett, mozdíthatatlanul fennmaradt a szemehéja. Mégis erősen akarta a végső pillanatban és lám, egy kis időre megtért az utolsó lépésből.

Tisztán látta az előtte állókat. Arcuk vonásait, ruhájuk mineműségét, tekintetük riadt örömét is meg tudta vizsgálni.

— Isten hozott, édes fiam, — ennyit szolt és rákövetkezően csak nézte őket. Géza türelmesen várta, amíg megszólalhat az alkalmas percben. Isti szakállas arcát kutatva közelítette hozzá. Két ujjával a nagyon megnőtt, előretolakodó haját a halántéka fölé fésülte. Elviselt katonabekecsén, sárga csizmája sarain, használatos egész viseletén meglátszott, hogy alaposan megforgott a háborúban.

— Itt vagyunk, apám, — Géza szolt elsőnek. — Rosszul volt, ügye?... Ne vegye úgy fel, édesapám... Nem szabad kétségbeesnünk... Igaz, hogy másképpen is végződhetett volna. Én sem így képzeltem el... Bécsben hagytam minden holmimat, jó helyen, majd ha rend lesz, érte megyek... Szóljon valamit, apám...

— Isten hozott, fiam... Örülök, hogy legalább ti épségben megjöttetek... Látom, te is, Isti...

— Megjöttem, apám.

— Valami bajod mégis van, Isti. Júliának még nem köszöntél.

— Úgy bizony, Isti, erről megfeledkeztél — s még kedvet is mutatott az a bágyadt mosolygás, amely most megjelent a karosszékből felegyenesedő öregember ajkán.

Bolha Gyuri dördült közéjük az ajtón keresztül. Úgy lett közöt-

tük az öreg kocsis, mint aki elveszett eddig s most egy nagy hívó jelle hirtelenében megkerült. Kipótolja, amit elmulasztott.

Pótolta is.

— Isti fiatalúr, drágám. Istikém! Maga az, Istenatyám, maga az? Jajj, csakhog' itt van, Uramatyám, csakhog' megengedted a hazajövetelét... Lám csak az ábrázatát. Ő az, úgy-e csakugyan ő az?... Ancsurka, az embernek hibázott károgató varjúmadár már mondta odakint, hog' idegen szakállas katona is jött Géza fiatalúrral, meg a to-lakszó csehekkel. Már akkor tudtam, hog' a szakállas más nem lehet, csak Isti... hog' jól mondom, a fiatalúr... Ne károgj, mondtam a vénasszonynak, nem idegen az a szakállas, hanem a miénk...

— Köszönöm a szíveslátást, — mondta Isti. — Látom, te nagyra vagy velem, Gyuri.

— Te vagy az ő igazi gazdája, — szólt idősb Előd István is és borús nézését Júlián jártatta.

Az öreg kocsis tovább toldotta:

— Isten hozta Géza fiatalurat is... De ne tessenek haragudnyi, hog' elsőbbször Istinek rontok neki... Mutasd magad, Istike, hog' úgy mondom örömben, bocsássa meg. Igértem pedig nagyuram-nak, tesszen csak bizonyítani, hog' ne vegyen a lelkére mindent olyan igen, ahog' mai nap is... Osztan most én magam is úgy teszek... Megígértem peg régen azt is, hog' nem foglak tegezni, Istike, mutasd hát magadat... Rád se ismerne, aki annyira igen nem ismer, ahog' én... Mintha a sajátmagad puccerja vónál. Szegény fiatalúrkám, gyerelem... Édes Istenem!

Hirtelen szavát vesztette, elbiggyedt a fölös beszédben és eldül-ten ráfonta magát Istire.

Az meg röppenő csodálkozás után erős szorítással fogta magához. Megveregette a zokogástól vonagló, görnyedt hátát.

— Öreg Bolha Gyuri. Én is úgy örvendek, hog' megint lát-hatlak.

Később mindig erősen emlékezett arra, hog' átömlött akkor be-léje az öreg kocsis lelki melege.

Idősebb Előd István már felállott a karosszékéből és nagyot har-sant reájuk. Kiáltása erejétől egyszerre vidám lett ő maga is.

— Nézd csak, nézd csak, ezek elsőnek örülnek úgy, ahogyan illik.

Erre azután sorra vették egymást. Úgy ölelkeztek, mint az ame-rikások szoktak, amikor indulnak, vagy amikor megjönnek.

V.

Körbeülük a békét kínáló, fehér asztalt. A sebhelyes öreg lélek megenyhült fájdalommal ül közöttük. Nyel is néhány falatot, bort kortyant, régi asztali együttlétek egyhangú örömeire gondol. Néhány suhanó percre visszaidézi az elmúlt jó napok emlékét. Borovszky beszédét is tudomásul veszi. Arról szól a távozni készülő, öreg cim-bora, hog' a pisztráng mellé könnyet is nyel most nagy hirtelenében.

Valamiféle búcsúzkodó tornak érzi asztalmelletti tanyázásukat.

Egyszerre meg is rázkódik. Két ujjával nyúl a homlokához, igen mélyből sóhajt hangosat. Most már igazán készülődik, hamarosan hozzá is fog a városba menéshez. Szándéka szerint zsupán lesz belőle, teljesen. Cseh katonák őrsege mellett vonul be a megyeházára.

— És te még a tarokkozásról regéltél nekem, Iván, — így mondja egyszerre Előd Stefi.

— A végén majd elvállik, — Borovszky int Júliának. — Reggelre bent kell lennünk a városban. Úgy gondolom, hogy most már te is gyere velünk, kislányom... Ide hallgass, Stefi. Igen fontosat akarok közölni veled. Gézának azt az ajánlatot tettem, hogy tartson szintén velünk. Legyen a titkárom. Gyakorlata van, a megyénél nőtt fel, azt a kis nyelvi nehézséget majd legyőzi. Nem olyan nagy dolog, meg azután tud is annyit, amivel elkezdheti... Mit szólsz ehhez, Stefi?

— Fültövön találtad az ordast, — ilyenképpen érkezik a válasz.

A padlóra dobott lőtt farkasra int Előd Stefi és hozzáfűzi:

— Biztos a kezed.

— Villogott a szeme, hát odatrafáltam... Vedd fel a bundádat, Júlia... Tehát ahogyan mondtam, Géza... Véglegesnek kell tekintenünk a helyzetet, Stefikém... Folytasd a hivatalodat, Géza, ne add át másnak. Birtokon belül többet érsz, mintha kívül maradsz... Júlia is ezt szeretné, úgye, Júlia?... Isten veled, Stefi, barátocskám, a nyugodalmasabb vizionlátásra. Pihend jól magadat!

— Kezét csókolom, édes Stefi bácsi — és remegő ajkát az öregember arcához érinti Júlia. — Szívesen maradnék... Stefi bácsival...

— Nagy határozatot csak gyorsan lehet hozni — így mondja Borovszky —, gyere Géza, amíg felcsomagolunk a szánba, még rendelkezésedre áll néhány perc.

Robajjal nyílik az ajtó és meggypiros, zsinóros, díszes hajdúruhájában Bolha Gyuri áll meg a küszöbön. Nekiöltözött az öreg kocsis. Unnapi alkalmak magyar huszárkülsejét vette magára. Nagyot és rendkívülit mutat ezzel, jelezni akarja rejtett szándékát a hirtelen átöltözéssel. Sarkantyút pendít a csizmája, amikor keményen odagyökerezik eléjük. Nézésük és csodálkozásuk közepébe küldi szigorú tekintetét.

Szól is, gonddal összekereségt, lassan és súllyal ejtett szavakat.

— Engedelmet, nagyuram, mindig úgy vót, hogy a fiatalurak hazagyövetelét nagy ünneppé tesszük. Úgy gondoltam, szavunkat tartuk... Ne térüljünk el az ünnepelestől, nagyuram. Elöttem az igen hibás dolog vóna. Engedelmet kérek a merészségért, de azt láttam, hogy igen elengedtük magunkat. Azt a szónoklatot, akit a hosszú háborúban erre az esetre csináltam, sajnálom, de el nem mondhatom. Hiba van abban. A győzelemről szavaltam benne... De engedelmet, annyit mindig kiáltok, amíg szusz marad bennem, hogy az Isten éltesse ezt a házat, az egész Előd-nemzetséget, nagyuramat, drága apákat... Istike, meg Géza fiatalúr... Júlia kisasszonyt, a kedveset vezérrelje vissza hozzánk a Teremtő Jóisten. Borovszky ügyvéd úr szavához meg, megkövetem, ha szabad, csak annyival csatlakozok, hogy ne hívja Tutyu fiatalurat innen sehová. Most itt a helye öneki is. Akkora

nagy elhatározáshoz, akire csábítgatja, sokkal több időnk is vagyunk nekünk. A szánkó itt áll a bejáratnál, jelentem tisztelettel...

Csodálkozásuk mélyeiből emelik tekintetüket az öreg kocsis magasban lévő feje felé. Borovszky ráncolt homlokkal nézi a szónokot. Hanem Előd István, az idősebb és a fiatalabb hullámzó vére melegét küldi az öreg kocsis felé. Júlia szemére hirtelen barna ködfátyol települ. A két öreget, urat és szolgáját, egyszerre egyformán szépnek látja. Kiáltani szeretne az érdekükben. Lenyűgözve, remegő szájjal csak rámosolyog Istire.

Borovszky éles hanggal nyisszant bele az illetődött csendbe.

— Ugyan gyengén állhat a dolgok, sovánnyá változott hirtelen az egész magyar széna ügye, ha csak ilyen szószólók akad... Hajdú a védelmezőtök a perben, akinek kapu előtt a helye.

— Állj meg ennél a szónál, Iván, — Isti lép elő harsanó kiáltással. Odamegy fürgén az öreg kocsishoz. Félkarral átfogja vállon és beljebb vezeti a szobába. Álmos fáradságának iménti nyomai továbbtűntek szakállas arcáról. Elfúlt izgalommal, gyorsan kiáltozik:

— Köszönöm az üdvözlést, öreg Gyuri... A búcsúzkodáshoz nekem is van szavam. Nem ilyen futólagosan veszünk mi irányt, Iván, abban igaza van Bolha Gyurinak. Aki az én szememben éppen megfelelő prókátorunk ebben a perben... Miképpen gondold te azt, hogy most nagyhirtelen valaki ebből a házból felcsapjon a csehek zsupánja mellé titkárnak? Nem sokat tudsz te rólunk, úgylátom... Csak annyit mondok neked, volt már úgyis, hogy nekiindultunk a Muhi-pusztának, Mohácsnak, Világosnak is. Előbb nem azért vettük fel a harcot, mert valaki rábízott bennünket, hogy majd a végén ott lesz a helyünk, a Kálvárián. A magunk megfontolt elszánásából mentünk a nekünk tetsző irányba. Most is csak bízd ránk az elhatározást. Ne ártsd magadat beléje. Az élet és halál fogas, nagy kérdése felől, tudd meg, majd csak ezután határozunk.

Elhallgat és megint előnti testét az olvadt ólom.

Erősebben, világosabban szeretne volna megmondani. Agya zakatolva lüktet s a gondolatok egymás sarkára lépdesnek a fejében.

Apja elégedett nevetését hallja még. Azután reszkető lába egy székhez viszi. Belééjt magát, mint aki végleg elhanyatlott.

Távolról hallja apját:

— Így felelünk, ha te komolyra fordítod, Iván... Kocsisa, ura, apja, fia, megkérdéztte és hivatlanja, így ad feleletet tenéked... Isten veled, ha meg nem állíthatlak, eredj utadra. Ha odaállsz a Gyepes sziklás oldala alá, fent meg zerge ugrik, egy szikladarab könnyen a fejedre hullhat. Szép zergéket hívtatok, mondhatom, futni igen tudnak, a cseheid... Most csak az Előd-ház fenyőj között állasz, s egy nagy kemény toboz máris az orrodra koppintott... Zbohom, Ég áldjon, Iván. Jó puha golyócsot és friss forrásvizet adjon neked az Isten, hogy legyen mivel majd megborogasd magadat... Isten veled, Júlia, hajnali tulipánom. Majd térj vissza ide, ebbe a vén házba. Ahonnan nem mehetsz már semerre, csak testi mivoltodban... Itt a helyed, ne felejtse. A tavaszt várjuk úgy, ahogyan téged várnak majd ezek a

vén falak. Akkor gyere, amikor jónak látod. Tudom, hogy a föld aló is meghallod a visszahívó szavamat...

— A nyugodalmasabb viszontlátásra, — megint úgy teszen Borovszky, mintha csak tréfa erejével érintené az, ami komolyság ezekben a beszédekben. — A viszontlátásra, érted, Stefikém?... Júlia most velem jön, apja mellett a helye. De ezentúl ti sem maradhattok annyira ebben a kedves, öreg házban, amennyire száz éveken át voltatok. Egészen olyan makacs magyarok sem maradhattok, amilyenek vagytok. Az életemből egy darabot én is itt hagyok nálatok, de majd ti is hozzatok el nekem a tiétekből...

Hirtelen lép az ajtóhoz. Rácsap a kilincsre és félkarjával maga előtt viszi Júliát. Elmennek a hóval, faggyal telt, lilává változott külső világba. Az ezüstös száncsengő nyomában elidegenülnek hirtelen a téli éjszakában.

VI.

Úgy ültek le az asztalhoz, mint régen mindig. Az egyik keskenyebb oldalon az apa ült, a két szélesebben a két fiú.

Idősebb Előd István térdére a nagy ünnepben valahogyan szótlanná változott Ancsurka meleg lótakarót szorgoskodott. Ennek végezetében sebesen behordta a másodszor melegített ételeket. A ropogóssá vált túróscsusza kerékformájú tortának tetszett, pirosra sült sajátmaga burkában. A pisztráng koppanó darabjai is meggyarapodott pozsgás jókedvvel kínálgták magukat.

— Erősen üljetek le a székre, — Előd Stefi únszolva kínálta két fiát. — Ne is keljünk fel egyhamar az asztaltól... Ha tudjátok, hogy mióta várok erre az étkezésre... Ma nem tudok nyugodtan megvacsorázni...

— Vacsora akadályokkal, — vigasztaló szándék terjengett Isti fáradt szavában. — Én a magam részéről inkább csak innék. Egyre nyelném a folyadékot. Szomjazom, mint a betelt gödény. Anélkül, hogy valami sokat gödénykedtem volna. Mást se tegyek, mint igyak...

Géza konok szótlanysággal látott az evésnek. Elkalandozó tekintettel hajolt a tányérja fölé. Ideges ujjai alatt elcsúszott és bántóan csikordult a kés.

Előd Stefi kérlelő figyelme először feléje fordult:

— Egyél, Tutyu... Látom, hogy győzöd is... Csak azután beszéljetelek... Te pedig igyál bátran, Isti... De úgy gondolom, előbb egyél is. Alapot tégy a nyáladzó alá, zsírzót... Később azután mondjátok el, merre jártatok, mit láttatok? Szépen sorjában közöljétek velem, hogy milyen sorotok volt? Minden porcikám a meghallgatástokra vágyik... Egyáltalában ne siessünk. Ráérünk. Éppen annak van most értelme, hogy lassítani igyekezzünk a világ rohanásán...

— Mit szólna a Borovszky ajánlatához, apám? — Ezt mondta apja szavai ellenében egyszerre Géza.

Lenyelte a szájába vett falatot és a tányérjába zörrentette az evőeszközt.

Előd Stefi kemény hangra váltott.

Kedvetlenül és szigorúan felelte:

— Iván izgága ember. Nem jósolok neki semmi jót. Olyan ábránd megvalósításába kezdett, amely az én szememben éppen olyan idegen, misztikus, érthetetlen és nemkívánatos, mint a görögkeleti ortodoxia... Iván talán nem is tudja, hogy tulajdonképpen ő is ennek a járőrszalagjára került.

— Most nagyon komoly fába vágta a fejszáját. — Elborúltan nézett maga elé Géza. — Lehet, hogy a fejsze idegen portéka, de a fa mi vagyunk. Ha szóltanul tűrjük, kívágnak, eldőlünk. Meg kellene fognunk a támadó kezét s ha már nem tudjuk kiütni, vagy kivenni belőle a fejszét, de meg kellene változtatnunk csapásainak az irányát. Más fát kéne mutatnunk néki, vágja azt.

— Te azért gondolod így, mert fáradt vagy. Elfáradtál a háborúban. — Két öklét, hatalmas ólomsúlyokat, maga elé tette az asztalra idősebb Előd István. — Tudom, hogy sok mindenben mentetek keresztül... Foszlottfarkú üstökös vágott át a csillagunk útján... De semmi-féle idegen szüretelés nem lesz, nem lehet itt... Majd kipihenitek magatokat. Visszaszerzitek régi erőteket, Kemencemelegkenyeret esztek írós vajjal és vadmézzel, őzhúst gombóccal, vaddisznósonkát, erdei málnalekvárt és azután majd megbeszélgetjük a helyzetet, meg a teendőket is. Állottuk már a sarat nehéz időkben, nem is egyszer... Egyetek, igyatok hát, hogy legelsőbb a régi legények legyetek. Nem mindegy, hogy kit látok magam előtt, legényt-e, vagy lepényt...

Feleletképpen úgy rántotta fel Géza a vállát, ahogyan régen is szokta, tiltakozás gyanánt. De a hangja elenyészett, elfúlt valahol forlódó gondolatainak tavában. Zöldes mély vizek hideg színe volt a szemében, amint a bátyjára nézett. Isti két tenyerébe fogta szakállas fejét. Az asztalra helyezett két könyöke közé csüggesztette az arcát. Hirtelenül elkezdett alvása mély lélegzését hallatta.

Géza legyintett feléje.

— Vele ugyan most nem sokra mégy, apám... De a döntést nem halogathatom, hidd el. Nincs idő az alvásra, azt vallom... Ha elszundítunk és áthorkoljuk a cselekvés óráját, ha így maradunk egyhelyben, leültünkben, elbénultan, zsibbadtan és szebb emlékeket keresgélve, eszem-iszom mellett, ábrándok kódében, ritkásan ejtve a szót, mint Jóni bácsiék a tarokkasztalnál, vagy ti is, zokon ne vedd, apám, még mélyebben vándorlunk befelé a ködbe. A poharak lassan fogyó mértföldkövei mellett még azután dalolunk is egy keveset, cimbalom, egy szál klarinét is kerül bizonyosan. Akkor majd ránkvilágít a gyenge hajnali nap, jobban mondva a téli hajnali derengés a fehér Lengyelpúp mögül és minket még mindig itt talál, körben az asztalon... Mint annyiszor régen... Még reggel hatkor is így ülünk itt, mintha valamit tennénk, tanácskoznánk, éppen hogy nekifogni készülnénk valaminek, valami fontosnak. Pedig csak álmodozunk, hol egészen ébren, hol félig, majd meg egészen álomban, váltakoztatva a semmittevést, ahogy Isti már el is kezdte. Ismerem én ezt!

— Éppen erre vágyakoztam nagyon régóta, — s a reszkető, rancos öreg kéz parancsotó mozdulattal rázta meg az ezüst asztali csengőt. — Kezdhetjük is, Tutyukám...

— Azt hiszem, édesapám, ott akarsz kezdeni, ahol már a cimbalom s a cigány is szerepet kap.

A csengő hangján nevetett a megvidámodott öreg hang.

— A közelében jársz, Tutyu. Nem találtad el, de melléje sikerült... Néhány butéliát akarok felhozni... Hé Gyuri, salabakter!... Vagyis, hogy ökelmét ma este megsértettem és nem számíthatok a közreműködésére... De Ancsurka! Mért nem jön a vén boszorkány?... Csak tán ő is nem a nemzetiségi kérdésről értekezik valahol, valami cseh baka karjai között... Megérem, hogy magamnak kell lemásznom a pincébe... Mert téged nem kérhetlek, úgye Tutyakám?

Géza hangján józan hideg deresedett.

Apja elébe lépett és indulatosan suttogott:

— Hadd ezt a játékot, apám... Felébresztetted Istid. Annak pedig jelképes értelme lenne. A maga módján ő már nekifogott a kérdések megoldásának. A magad módján te is hozzákezdenél... De én egyikötök résztársa sem vagyok. Nem követhetem az elalvó, elfáradt, meg borhoz, cigányhoz futó éjtszakázásokat... Értsd meg apám, éppen ezen az éjtszakán állított bennünket választás elé a sors. Ti rosszul akarjátok felhasználni ezt a pár órát. Úgy, hogy belső tusa-kodás és döntés helyett mással akartok foglalkozni... Mít választasz, az a kérdés? Elbujsz, lefekszel, szétporlasztod gondolataidat, szétolvasztod lelkiismeretedet? Vagy pedig felrázod magadat, beugrasz akár a jeges vízbe is, utána ha dideregve, ha elhatározásod súlya alatt tántorogva, de odaállsz a beszegezett ablak alá és bekopogtatsz rajta. Azután, ha kell, bezúrod egy csapással a deszkát, az ablaküveget, bemászol vissza a házba, bekötözöd véres öklödet, odaállsz a tűz mellé, főzni kezded a magad ételét... Így várod meg, tevékenyen, az elhatározás erőfeszítése miatt elfáradtan, de az élet reménységével, a holnapi reggelt. A könnyörtelen bizonyossággal megérkező, hideg elmét követelő, kiábrándító hajnalt...

Indulatos, sürgető hangon szakította félbe az ezüstcsengő szava.

Telt marokkal rázta Előd Stefi. Beszédét is hozzátársította türelmetlen fennszóval:

— Most nem te vagy soron. Nem te beszélsz, Tutyu. Most én beszélek... Isti hadd, aludjék, jól teszi, egészséges... Uljünk vissza az asztalhoz. Már ülsz is, fiam!... Igenis, itt ülünk majd akár reggelig is. Ulj le, hallod-e? Parancsolom!... Így ni. Látom, hogy valami még megmaradt benned a szófogadó fiúból... Elkezerítene, ha másképpen látnám... Pisztráng is van, egyél. Igyunk is. Igenis, parádival, vagy anélkül, ahogy jobban ízlik, hozott Isten, az Ég haza-vezérelt mindakettőtöket, legyen hála a Jóságosnak... Mindennap váltalak titeket, Tutyu. A vén Gyurival arról a napról, lám csak, ni, erről a mai napról ábrándoztunk mindig. Nyílik az ajtó és jöttek be rajta virágosan, győzelmesen... A kert közepén üvegházat csináltattam. Százöt rózsátó van benne. Megfogadtam, hogy amelyik nap megjöttök, az utolsó bimbót is leszedetem egyszálig és berakatom a szobákba. Ugyanígy, majd ha megnősültök. Asszonyt hoztok ebbe a kihűlt nagy házba... A rózsaszedéshez kellene most Ancsurka, a

butéliákhoz meg Gyuri pernahajder... Hanem látom, magamnak kell elvégeznem...

Atsuhánó csodálkozás s a nyomába lépő türelmetlenség párázott elő Géza száján.

Leginkább azért mozdult, hogy apjához lépjen. Magához húzza vívódó, drága öregjét. Olelésével lelkéhez közelítse és szeretetéről nyújtson néki bizonyosságot.

Oktalan erővel gyűrte le ezt az érzését és tetézett haraggal kiáltotta:

— Hagyd most ezt, apám. Másról kell beszélünk. Arra kérlek, hogy figyelj rám egy pillanatra.

Makacsul hajtotta tovább az ellenkezés irányába igyekvő öreg hang.

— Éppen azt akarom, hogy mondj valamit nekem. Meséld el, mi történt veled. Legutóbb, úgy október hattól máig?... Valami nagynak is történnie kellett, mert alig ismerek rád... Olyat mondj, ami nem kerülhetett bele az újságokba... Borovszkyt, meg a nagy csuda kerek okosságaidat hagyd. Ezek most hirtelen már nem érdekelnek... Apróbb dolgokat mondj, de ne kisebbeket. Hagy látom, mi zavart össze ennyire?...

Abbahagyta és megint megragadta az asztali csengőt. Hatalmasan megrázta és hirtelen haraggal oda is dobta az asztal közepére. Oda-csörrent a csengő Isti asztalhozajolt, alvó feje közelébe. Nekikocant egy pohárnak. Felborította és a hirtelenül szétterjedt bortócsa közepén elnémult.

Felriadt tőle és üres szemet tágitott Isti.

Mérföldeket járt hangon kiáltotta:

— Ide hozzám, ügyeletes... Ha valamit észrevesztek, erősen rázátok meg a gázharangot.

Apja keze simogató mozdulatra indult feléje.

Mint egy meghajszolt emberi mellben, úgy sípolt a levegő a szobában.

Az üveges, nagy falióra kongató harangdallamokkal kezdte ütni az időt. Tizenegyet ütött. Éppen csak hogy hozzákezdett, Isti már talprázókkent tőle. Az ijesztő hangok irányába meredt. Körbetekintett és a nézése hirtelen megtelt a szoba tárgyaival.

Elszégyszenkező mosolygással mondott valamit. Visszaült az asztalhoz és tenyérbe fogott fejjel alvása folytatásához kezdett.

— Szegény Isti, — Előd Stefi megnedvesedett bánattal nézte a két fiút. — Mitől ijedt meg ennyire? Mire véljem, Tutyu?

— Bizonyosan azt álmodta, hogy riadó van és megütötték a gázharangot... Csak akkor hallgass majd rá, apám, ha kialussza magát. Alvajáróvá tette a fáradsága... De énram figyelj még egy nagyon keveset, édesapám. Tovább már nem zaklatlak. Elmegyek Borovszkyval.

— Itt akarsz hagyni?... Annyira vártalak titeket, ezt a napot bőjtöltem hosszú éveken át... Nem értem, miért zúditod rám ezt a sötétiséget?...

— Nem én zúditom rád. Ez megvan. A sors küldte ránk, én éppen hogy beléje akarok világítani... Azzal, hogy virágházat csináltattál, s rózsával vártál minket, nagyon kedves dolgot műveltél, apám. De ez csak játszadozás volt a gondolatokkal, semmi más. Elképzelted előre, hogy milyen lesz a háború vége és aszerint cselekedtél. Más-képpen lett. Most már nem ragaszkodhatunk a vágyainkhoz... Tudod jól, hogy összesen tizenkét hold gyümölcsösünk van. Ez az egész vagyonunk és rajta ez a vén ház. Ti ketten, te édesapám és Isti, ti talán megélték belőle. Kezdjétek vele valamit. Azonban én mit keressek itt? Hivatal nélkül, a kenyér és a jövődő komoly reménye nélkül?... Most négy évig jártam odakint, gyakorlati iskolában. Olyan ábécét tanultam, amelyet többnyire hasoncsúszva kellett felmondanom. Annak a kérdezőnek, aki golyót küldözött felém és úgy valla-tott. Nem hiszem, hogy tévednék, édesapám, ezek a Borovszkyék most legkevesebb húsz évre csinálnak maguknak életet itt, körülöt-tünk. Minket kizárnak belőle. Lényegében én is úgy tudom, ahogy te is, hogy elárulnak bennünket, ezt a falut, ezeket a hegyeket, a Lengyel-púpot, a népet, a várost. Mégsem szállhatunk szembe velük. Katonai erőnk nincs ahhoz, másképpen nincs értelme. Majd talán később. De én ott akarok lenni velük, látni őket, a körmükre nézni. Borovszky zsupán titkára akarok lenni...

— Egy üveg tintát — és telt palackot ragadott meg utolsó ere-jével vitázó Előd Stefi, — vagy egy ekkora, literes gummiarabikumot is megiszom én arra, Tutyu, hogy az egész Borovszky-féle nagy gyűr-közés addig sem tárt majd, ameddig egy képviselőség.

— Meghalnak a mai képviselők, édesapám és mi még mindig csak a szabadulás utáni imádkozásnál tartunk...

— Öreg és beteg ember vagyok, édes fiam, mégse fogadj a halá-lomra. Bandériumot vezetek majd lóháton, odalovagolok a Három Rózsra elé, utána a nagyteremben hajnalig táncolok, de Borovszky és az összes hozzája hasonló, ha nem térnek az eszükre, a körmükkel kapaszkodhatnak majd utánam, hogy megint csárdást táncolhassanak a megyebálon.

— Csak így tudnám hinni én is apám... Addig még nagy idő tárja elénk mázsás feladatait. Ebben a kérdésben nem értjük meg egymást. Én bele akarok szólni a sorsunk alakulásába. Nem tudok télenül várni egy napot sem... Elfogadom a Borovszky hívását és elmegyek, vissza a megyéhez.

Harsány és keserű kiáltás szakadt fel az öregember melléből:

— Nincs megye! Nincs! Szünetel a megye... — Elapadt hang-jának az ereje és könnyörgősen folytatta: — Mondd másképpen, Tu-tyu, ahogyan jobban hihetem... Beszélj úgy, hogy elmégy Júlia után. Mondd, hogy annyira szereted a zsupánná vált Borovszky leá-nyát, hogy nem maradhatsz el mellőle. Ott akarsz lenni vele, magad-nak akarod őt, életed társává választottad. Érzed, hogy elveszítheted, másnak is tetszik, más is kívánja magának, harcolni akarsz érte, Megsejtettél valamit és nem tudnál lemondani róla... Ezt megérte-ném én is. Az a leány megérdemli a legnagyobb áldozatot is. Olyan asszony-némű ő, egy a lelkem, úgy vallom én is, akiért igen nagy

bolondságot lehet elkövetni... Azt a leányt, a képét, a legkisebb mozdulatát, hol hajnaliharang, hol esticsengő hangját, egész varázslatos valóját a lelkem paradés szobájában őrzöm én is... Szinte úgy vagyok vele, mint te. Ládd, bevallom néked, ekkora vallomást teszek neked... Ez az egy, ami miatt, jól hallgass rám, apád utolsó szavára, amiért korholva tudok ránézni Istire. Úgy alszik ebben a kínvallató estében, mint aki semmiről sem tud. Minket pedig, téged és engem, mennyire egybefon a boldogság vágya, a távolodó, elenyésző vágyakozás, édes fiam...

Megdöbönt, kuszáltan tapogó értelemmel és megsajduló lélekkel bámult apjára Géza.

Belső parázs forrósága érintette meg. Júliára gondolt és átvillant a bensejében, hogy jelképesen állította eléje menyasszonyát apja elfojtott értelmű beszéde.

— Látod, Júlia miatt is azt kell tennem, — így kiáltott és magára kapta a kabátját. — Nincs véletlen a földön. Az sem az, hogy éppen a Borovszky leánya ő. Most már látod te is, apám, hogy utánuk kell mennem.

— Előbb még leülsz, Tutyu. Megeszed a pizstrángot, megiszol velem annyi bort, amennyi az asztalon van, kinyitod a füledet, szívedet és meghallgatsz engem. Júliáról, magamról, Istiről, rólad kell elmondanom életbevágó dolgokat.

Elveszített türelemmel intett tagadóan Géza.

Az ajtóhoz ugrott és onnan kiáltotta:

— Elég pizstráng van még a patakokban, apám. Bár annyi eszettek volna. Elmondottunk már mindent, ismétlésekre nincs idő...

Eltűnő nyomában éji sötét, lilaszínű fagy és feleletért kiáltó kérdések hideg tömege zúdult a szobába. A minden porcikájában sugárzó tűzzel töltekezett, szikrázó lélek, a megváltásra hibátlanul felkészült öregember, Előd István, alispán nagyuram, odalépkedett a nyitva maradt ajtóhoz és elmenekült fia után szeliden becsukta azt. Végrendelkező nyugalommal állt meg az asztal előtt. Leült szemben az alvó Istivel. Átnyúlt hozzá és megsimogatta a torzonborz üstökét. Evett pár falatot a pizstrángból. Hosszú szelet kenyeret vágott és azt is elfogyasztotta. Teli pohár tiszta bort ivott utána. Összekulcsolta a kezét, a mennyezet freskóképeire függesztette a tekintetét és halkan ezt mondotta: „Teremtő Istenem“.

VII.

A nagy falióra időtfogyasztó zakatolása, s a kandalló pattogó tűzbeszéde elmerült a kietlen, üres csendben. Csak az asztalraborult Isti fáradtságos, szakadozó lélekzése hallatszott. Mint valami hangszerkezettel működő homokóra.

Az öreg szív mellettfezegető hangos jelzéseket dobbantott. A két görcsös ököl egymás mellett pihent az asztalon. Az elhervadt erejű szájon suttagás párázott elő. A bealkonyult szemben apró, fénylő tó gyülekezett. Előbb az egyikben, kisvártatva a másikon is. Tengerszemek gyémántfényét és a végtelen óceánok sűrű ízét vette fel a

tanúskodó két csepp. Először az egyik, majd nyomában a másik súlyos gördüléssel hullott alá a két fehér orcán.

Odaesett a sűrű padlórát, két perzsaszőnyeg közé. Akkor láthatatlan, túlvilági viharágyú egetrázó szeilemhangján dördült. A tárgyak, a ház, az esendő világ minden porcikája belerendült. A szörnyű omlás és rettenet után minden szín sápadtabb, minden hang bátoratlanabb, minden emberi fájdalom sajgóbb lett egy hajszálnyi árnyalattal.

Idősebb Előd István, a kemény nagyúr, a tiszafák alispánja és sziklás hegyek őrizője, két könnyet sírt ebben a percben. Ha társát és testvérét kereste ez a két könny, el kellett vándorolnia egészen a gyermekszemek távoláig. A pólyás, csepp fiú tett utoljára ilyesmi tanulságot élete eleven fádalmából.

Azért a távozó száj igyekezett még kiáltani és nagyobb hangot hallatni is.

Bizony csak suttogássá vált az.

— Értsük meg egymást, Tutyu... Ne szeleskedd el a dolgot... Ulj vissza a helyedre, ahol meg van terítve neked... Te is figyelj egy nagyon keveset, Isti. Egy gondolatnyit ne aludj...

Hosszadalmas, elfáradt várakozás után még elveszített hangja belső viharzásával suttogta:

— Hanem fogadsz szót, Tutyu, akkor én téged atyai jogon kitagadlak... Kitudlak ebből a kevésből, amit az anyagi világban magam után hagyhatok. Megtagadom a részedet ebből a tizenkét hold gyümölcsösből, ebből a rajta álló és rózsatetővel teli üvegházból, ebből az üressé vált pusztá apai kebelből... Mindenekelőtt pedig len kitagadlak abból az eszmei örökségből, amit pedig mindenképpen hátra akartam hagyni nektek, neked és Istinek. Legvégtére kitudlak, ha nem hajtasz szót én-rám, abból a legjobb földi jóból, amit szégyenszemre magam is a legnehezebben hagyok itt, a Júlia szerelméből. Nehezen, csak az én segítségemmel tarhattad volna meg azt. De most, hogy ennyire magamra hagytál, s megláttattad, hogy nem érdemled őt, kizárlak lelkemnek ebből az örökségből. Istire maradjon az teljességgel... Szegény Tutyu, édes fiam, egyetlen vérem, így maradj te egyedüli árvám és kisemmizett utódom. Magad tetted ezt. Titkom súlyát Isti veszi át tőlem. Ő küzd majd veled édes gyötrellemmel. Ahogyan régen, még a te születésed előtt akartam, ő lesz a hordozója minden terheimnek...

Kezébe vette a felborult asztali csengőt. Megrázta és megtántorodtában tapogó kezével végigsöpört az edényeken.

A katonamódján alvó Isti riadtan ébredt a csörrenésre. Oldalához kapott, tompa ujjakkal keresgélt és előredűlve, üresen bámult a falakontúli távolba.

Nagyot harsant.

— Riadó!... Tóhegyi őrmester... Jelentse telefonon...

Idősb Előd Istvánt hirtelen nyugalom fogta el.

— Uljünk le, fiam... Nagyon ki lehetsz fáradva, Istikém. Be akartam hívni Bolha Gyurit, de magam is kimerült vagyok. Elejtet-

tem a csengőt. Azzal ijesztettelek meg annyira. Ki az a Tóhegyi őrmester?

— Őt szólítottam?... Derék kis emberke, keszeg, bátor kis őrmester. Ahányszor szabadságra ment haza, annyiszor keresett újra más feleséget magának. Mindig nagyot és kövéret választott s azok sorra elhagyták. Úgy mesélgette, hogy hazaérve asszony helyett csak cédulát talált a lakásban... Nagy szomjúság ég bennem, apám...

— Igyál, Isti. Várj csak, töltök... Tisztán igyuk...

— Parádival szeretted, apám.

— Igen, de Tutyu elment Borovszkyval, az állása és Júlia után... Úgy látom, a diadalkapu összedűlt. Én már nem igen mászok ki a gerendái alól. Pedig az volna most a teendő, hogy felfűrészeljük és szépen rendbe rakjuk a fáját és újból fűteni kezdjük a hajlékunkat vele... Neked kell majd erre vállalkoznod, Istikém...

— Most inkább le kellene feküdnünk... A lábam helyett két sódarab van alattam...

— Akkor is lefekszel, ha arra kérlek, hogy maradj velem?

— Akkor nem, apám... Az a sok ember és a kimerültségem megzavarta az első találkozásunkat... Ebben a pillanatban érkeztem meg, édesapám... Kezedet csókolom, adjon Isten, mutasd, milyen színben vagy, kedves öregem. No, egy kicsit megszítt téged is a tél. De csak nehogy megfázz, ülj ide a melegre, a helyedre és mondd el, hogy mi bántott meg annyira?...

Odavezette apját a kandallómelegben álló, mély karosszékhez. Szelíd erővel beléültette. Betakargatta a lábát s a hűvös öreg orcához közelítette az arcát. Beszédes némasággal, közelről nézték egymást. A reszkető öreg kéz felemelkedett. Tapogó mozdulattal és két oldalról ölelő tenyerébe vette Isti szakállas fejét.

Mérhetetlen nagy távolságból szállt az öreg ajkakra a hang.

— Te kőfic... Isti bikfic...

Régi gondoskodással, gyermekmozdulatokkal serénykedett tovább Isti. Megigazította a kandalló tűzét. Előkereste a nyárshoz hasonló szerkezeten álló szamovárt. Vízet töltött beléje és a kandalló tüze fölé irányította.

Leült a hímzett zsámolyra, a Bolha Gyuri helyére.

Hosszasan nézte a behúnytszemű, vívodó vonásokkal teliszántott, öreg orcát.

Kemény vonását a vértelen száj már egészen elveszítette. Gyermekes szelídség vonaglott át a szögellétében. Mosoly fénye esett az öreg arcra, ettől a száj ívelése szinte lányosan puhává olvadt. Borovszky Juliának van ilyen szája, ezt gondolta hirtelen heves gondolat-tal. Így változik az is. Hol kemény sápadtságában, hol meg pirosas fényű lágyságában mutatkozik.

Valóban, a Júlia mosolygásával mozdult az öreg ajak.

— Köszönöm, hogy velem maradtál, Isti... Most használjuk ki a kevéske időt... Mondd el, először te beszélj, hogy mi mindent lát-tál? Hol jártál, mit hoztál magadban haza?... Ha valami nehéz, vagy fájó terhet, azt se hallgasd el előttem. Készen vagyok a befogadá-

sára... Utánad majd én is elmondok egyetmást. A te készséged azok meghallgatására csak annyi legyen, ne több, mint az enyém...

Isti bólintott és nekifogott.

— Voltak azért vidám dolgok is, édesapám... Álmomban inkább a rosszabb emlékeim tolonganak elő. De ébren többnyire csak a mulatságos történetek jutnak az eszembe.

— Gyerekkorodban pedig nem szeretted a vidám befejezést. Azt mondogáltad, hogy a királyfiú ne vegye el a szegény leányt feleségül, hanem inkább menjen világnak...

— Azóta tudom, hogy a mesének éppen az a legjobb tulajdonsága, hogy jól végződik... Egyszer például szereztem egy kis kutyát. Miatta nem kaptam meg a vaskoronarendet. Jött a foga, rágcsált, mindent kirecézett, megfodrozott, elpusztított. Szétrágta a borotvaszíjamat, a térképemet, lyukat rágott a takaróm közepébe és megette a tökalsót és a makkfelsőt. Az alezredesem, mord osztrák ember, gyönyörű új köpenyben jött egyszer a fedezékembe. Picurka, így hívták a kis dögöt, kitűnő metszőfogaival együltében kirágott a köpeny aljából egy akkora darabot, mint egy zsebkendő. Ilyen hiányosan ment az alezredes a hadosztálytábornok elé. Örökre megharagudott rám... Picurka azonkívül megette a vadászharisnyámat is és szétrágta Júlia fényképét... Az is velem volt a harctéren, apám... Nem Tutyutól szereztem, Júlia küldte levélben... Nem csodálkozol rajta?

— Tudok róla, — s a mosolygás újra fényt szitált az öreg szájra. — Annak is úgy kellett lennie, hogy most kettesben maradjunk... Júliáról sokat mondhatok majd neked én is, Isti... Más mulatságos esetek is történtek veletek odakint, ügye?...

— Nem is, egy... A századomban lopkodni kezdték egymás kenyerét az emberek. Beszédet tartottam nekik és azt mondtam, hogy mágikus erőm van. A legközelebbi kenyértolvaj testét megtöltöm majd mágneses vonzóerővel és az magához húzza az ellenséges puskagolyót. Annak a zsványnak aztán majd befellegzik... Ezt követően Pongó ellopta a Salamon kenyerét. Másnap szegény fejét valahogyan csakugyan golyó érte. A század megbűvölten bámulta az esetet és többé egy fületlen gomb sem vészett el... Vagy egyszer például azt mondom Tóhegyinek, annak a csepp őrmesternek... Figyelsz rám, apám?...

A hátrahajtott, csukottszemű öreg fej megmozdult a karosszék magas támláján.

— Hogyne, Istikém... Csak mondd...

— Jól érzed magadat?

— Köszönöm... A szívem kicsit küzdelmesen dolgozik. Egyéb-ként egészen jól vagyok... Váratlan dolgok értek ma. De erről most ne beszéljünk... Mióta itt ülsz velem és kettesben beszélgetünk, gyorsan közeledek a gyógyulás felé... Most például olyan könnyen érzem magamat, mintha friss hóban mosdottam volna... Éhséget kezdek érezni. Szívesen poharaznék is veled... és szeretném, ha majd, egy kicsit később, úgy hajnal felé, a Pacsmagi Jani bandáját is elhívnók... Zenére vágyom és ha így tart, táncolni is fogok...

— Magam is úgy vagyok, édesapám... Egy kicsit azért kímélned kell magadat...

— Azonmód teszem azt, Istikém, hogy kedves, örömteli, boldog emlékekre gondolok... Szinte hallom, hogy gyémántsarkain csikorogva megnyílik a szívárványkapu... Emlékszel, az, amelyiket meg is rajzoltál az irkafüzetedbe?... Gyermekként álmodoztunk így... Én gyapjasszörű óriásbárány hátán, kék selyemnyeregben, aransarkantyúval, orgonaágak sorfala között bevonulok rajta... Erős gerendákból diadalkaput ácsoltattam a Három Rózsa előtt. Oles, sűrű virágfüzérek omlanak le kétoldalt róla... A megye legszebb leányai szórták volna rátok a virágokat, Isti... A leányok között természetesen a legszebb Borovszky Júlia. Olyan harangvirág arca, olyan almalomb haja, olyan gerleszava egynek sincs. Pedig a többi is, aki ott áll, gyönyörű sorban, a fogadásotokra, mind hasonlít Júliára. Én választottam ki őket. Aszerint, hogy melyiknek van tökéletesen Júlia-arca?...

— Elhiszem, édesapám... De előbb még én is mondani szeretnék egyetmást magamról...

— Engedd meg, hogy én meséljek, Isti... Nagyon jól érzem most magamat, fiam... Ne vedd szószerint, amit előbb mondtam. Úgy tettem, mint kicsinykorodban, amikor a térdemen ültél. Nagyon szeretted az újsütetű meséket. Amiket éppen akkor, frissiben gondoltam ki... Kövér kezecskéiddel megmarkoltad a szakállamat. Ládd, azt sajnálom, hogy levágattam... Most hiányzik. Azt is az asszony miatt tettem... Örülök, hogy te megnővesztetted... Fecsegek, úgye? Csupáncsak azért teszem, mert könnyű vagyok, mint a pehely. Minden súlyos élettapasztalatomat olyan könnyen viszem magammal a szívárványív felé, mintha nem volna az más, mint egy jó zsáknyi lúdpehely...

— Azon az utolsó napon azt mondom Tóhegyinek, hogy nézze jól meg, itt ez a kis cédula, ezen rajta van pár szóban az egész helyzet... Vigye hátra a parancsnokságra, s jól vigyázzon rá, mert életbevágó fontos jelentés van benne...

Nagy hirtelenséggel megsűrűsödve vették körül őket a számadólató pillanatok.

Mélyből jövő lélekzetük forró párával ömlötte körül tűzben fürdő alakjukat.

Elhallgattak és hosszasan nézték egymást.

Hangtalan szimfóniák a havas csúcsokra és a napfény közelébe ért élettartalom hömpölygő dallamai ontották.

Megint az öregember vette át a szót:

— Egyszer... régen... egész figyelmeddel légy itt... Istikém... édesanyátok még élt. Fiatalok voltunk, még te sem voltál meg... Akkor még nem voltál nálunk, így fejezhetem ki helyesebben... De erről még ráérünk beszélni... Édesanyátok huga hozánk jött látogatóba... Most emlékszem, te már akkor mégis nálunk voltál. Engedd meg, hogy ilyen furcsán fejezem ki magamat... Éppen az orvos volt nálad, a torkodat nézte. Boncók doktor volt itt, azt hittük, hogy sarlachod lesz, de akkor nem lett... Édesanyád belépett a

szobába. Talán akkor már gyanakodott is rám... Meg kell, hogy mondjam neked, Isti, ember a földön nem szeretett úgy asszonyt, mint én a feleségemet... Még csak egyszer volt ilyen érzelmem ma... Júliáról nagyon sokat kell majd elmélkednünk, különösen neked. Én már tisztában vagyok vele és magammal is... Emlékszel te az anyádra, Isti? Egészen olyan volt, mint Júlia... Vagyis, hogy pontosabb legyek, a homloka és az álla, meg a haja volt olyan... De a huga szakasztott olyan volt, mint ő, csak fiatalabb kiadásban. Képzelemben megfestettem valamikor egy női arcot. Ők hárman, Júliát is beleértve, ahhoz hasonlítottak... Benned él-e már egy ilyen női arckép, Isti?

— Csak nagyon halványan, apám...

— Ha gondolod, majd adok erre néhány tanácsot... A feleségem és a huga annak idején koszorúba fonta a haját. Ez még jobban kiemelte a szép, dűcos, magas homlokukat... Annyi bizonyos, hogy az a leány, feleségem huga, kicsit kacér teremtés volt. A szemével öntudatlanul is felbízta a férfinépet... Egyszer ezért ki is kapott szegény anyádtól. Még én védtem meg akkor. Bálba vittük és ott Selmer báró figyelméztetett, hogy Sarolta a szemével játszik... Egyszóval anyád éppen akkor lépett a szobába, amikor engem elfogott a heveség és Saroltát megcsókoltam... Meg akarta mondani szegény anyád, hogy a torkod tiszta. Boldogan lépett be az ajtón és ott az a csúnya meglepetés várta... Gondolkodásom örökségét, lelkem és érzelmeim tökéjét, szellemi szerzeményeimet és alkotásaimat egészen rád szeretném hagyni, Isti. Az utóbbi két esztendő alatt papírra vetettem ezeket, az asztalomban majd megtalálod... Az utánam maradó örökségnek ez a kézzel meg nem fogható, szellemi része gazdagabb, mint az anyagi része. Arra akarlak kérni, hogy mondd meg, melyik gazdagságot, vagy szegénységet értékel jobban?...

— Jobban szeretném, apám, ha Tutyu jelenlétében beszélne ezekről.

— Értelek, Isti... Igazad van. De meg kell mondanom neked, hogy benned jobban bízom... Javarészt már el is mondtam neked a fontosabb közlenivalóimat. A téged illető legnagyobbat majd csakugyan Tutyu jelenlétében kell előadnom... Hanem szellemi szerzeményeimről már csak neked akarok beszélni. Ilyenre legutóbb is szert tettem... Vén fejjel, Isti... Meg ne ijedj, veszélytelen, a mese birodalmában maradó ügy az... Júliáról van szó, fiam... Borovszky Juliskáról, érted?... Ez a leány megtöltötte a lelkemet, utoljára, illatos, édes, cirógatós meleggel... Még rosszul is esett egy kicsit, hogy bevallotta az irántad táplált vonzalmát... Nagyon vigyázz rá, Isti. Nehogy te is elveszítsd...

Kifáradtan hallgatott el és elsimított fájdalmak fehér nyugalma telepedett az arcára.

Isti közelebb hajolt hozzája és biztatva súgta:

— Lesz még időnk erre bőven, édesapám... Itt maradok veled... Hová is mennék?... Ha akarod, inkább bort töltök és cigányt is hívok...

— Ne is hagyj egyedül Isti. Elég volt ez a négy esztendő. Hozzája tetézve ez a mai nap... Meglátod, Tutyu is visszatér majd hozzánk... Egyszer megszólal megint... kint az ablak alatt... a szán-csengő... Belép Tutyu, leül az asztalhoz, hogy megegye a pisztrángot... Talán az is bántja a szegény fiút, hogy téged jobban szeretlek, mint őt. Pedig nem ilyen fokozása a szeretetemnek, ami különbséget tesz közöttetek... Benned mást is szeretek, mint magamat... Téged úgy választottalak ki magamnak...

— Csak most már ne fáraszd magadat, édes öregem...

— Gondoltál rá, Isti, hogy mi következik ránk holnap?

— Csak azóta, amióta Tutyu elment... Tudom, hogy nem búhatunk el az elkövetkezők előtt. De itt vagy te is, apám, kettőnk ereje elég lesz hozzá... Ma még, most egyszerűen nincs erőm az elhatározáshoz. Nem is tudnék mit mondani, mihez kezdeni... A látóidegeim ecetbe, marólúgba áztatott szakadozott cérnaszálak... A lámpafény nagy köröket von a tárgyak köré. Téged látok a legszínesebb és legnagyobb kör közepében... Mégis megint aludni tudnék akár talán egy hétig is.

Felállott, koccanó térdeit egyenesíteni igyekezett s az eléje gyűrűző égő körök réseiben előrehajolva nézte az apját.

A fehér, szép fej mozdulatlanul pihent az erős, csupasz nyakán. Vastag ér lüktetett a bal álla alatt. Apró, kerek folt jelezte itt a duzzadó vér jelenlétét.

— Bízhatok bennem, apám, — mondotta közelhajolva hozzá. — Annyit már tudok, hogy nem folytathatom ott, ahol elhagytam. Elvesztettük a háborút... Ki tudja, még milyen más játszmat is... Figyelsz rám, apám?... Szeretnék vigasztalni, biztatni, szórakoztatni... Előbb azonban aludnom kell egyet... Nem bírok tovább ébren maradni. Ma a hatodik napja, hogy talpon vagyok... Ne haragudj rám... Várj egy pár napig, amíg kialszom magamat... Sokat nem remélhetünk, de valahogyan majd csak rendbehozzuk a dolgainkat... Tutyu engem azelőtt egy kicsit lenézett... Az ő szempontjából talán igaza is volt... Valami mindig hiányzott belőlem, a ti környezetetekben. Néha úgy rémlett, hogy valahonnan idegenből, más-honnan, messziről kerültem közétek... Sohasem lettem volna nagy közéleti férfiú, politikus. Olyan ember, amilyen te vagy és amilyen Tutyu is. Annak dacára, hogy ezektől a tulajdonságoktól eltekintve te, apám, egészen olyan szabású lélek vagy, mint én... Az is baj, hogy sok időmet elvesztegettem... Erre aludhatok még egy nagyot. Különösen erre a legutóbbi négy évre... Úgye, édes öregem?...

A hallgató öreg fej előre mozdult.

Valamilyen hangot is hallatott. Úgy tetszett, hogy melle felé fordult száján keresztül csendes feleletet ad.

Nem többet, ennyit.

— Eggn...

Isti, szinte nem is ébren, kapkodó szóval, türelmetlen igyekezettel és kalimpáló szívvel folytatta:

— Te olyan vagy, mint én, alapjában... tatyí... Fegyelmezettebb ember vagy, mint én... Mégis egészen egyformák vagyunk...

Az előbb nem mondtam jól... Egészen hozzád hasonlítok... Úgy mint anyámra Júlia... Ő azt írta nekem... tudod úgye, hogy levelezésben állottunk... hogy nagyon jól megértitek egymást... Azért szeret téged, mert olyan vagy, mint én... Még a hangod is... Sokat volt itt a kedves?... Az a leány, apám, Júlia?... Rólam is beszélgettetek?...

Elhallgatott és tanácstalanul állott.

— Nem felelsz, — mondotta a zúgó csendben. — Te is nagyon fáradt vagy... Majd talán holnap, úgye?... Igen, most pihenhetünk... Utóvégre is államváltozást, imperiumcserélést, vagy ahogyan Ancsurka mondta, prevratot nem mindennap ér meg az ember... Mikor volt utoljára?...

Leguggolt és gyanakodva nézett apja arcába.

Azt hitte, hogy fehér, vékony füst aliglátható alakjában nyugodalmas lélegzését látja.

— Alszol már, tatyinkó?

Lépett és megbotlott a lőttfarkas odadobott tetemében. Rettenve vizsgálgatta az elhullott állatot. Oldalára dűtötte. Ismét apja felé fordult:

— Mondd apám, neked milyen véleményed van rólam?... Biztos keze van ennek a farkasölőnek, Júlia apjának... Tutyuval most ne törődj, meggyötört, drága édesapám... Látom, hogy ez is bánt téged... Ő a családjunk esze, rá is szükségünk van... Én a szíve vagyok... Te pedig... Stefi... aranyos öreg Stefikém..., te pedig a világ leg... leg...

Torkára szaladt és elborzadt köhögésbe fulladt a szó.

Apjához ugrott, mellére esett feje alá hajolt és megtágult nézéssel, követelő közelségből vizsgálta.

Onfeledt mozdulattal hajolt le a farkashoz. Félig felemelte, lőtt sebére tapintott, ismét ledobta a padlóra. Egyetlen ugrással megint apjánál termett és rémületbe tört szavakat kiáltozott.

— Mi az?... Mondd, mi az?... Apa... Apa!... Apuka!...

Az állánál fogva emelte fel apja fejét. Elengedte s a viaszfej viszszahullott a halott mellére.

— Azt akarod mondani... azt akarod nekem mondani... hogy... Istenem!... Teremtő jó Istenem!...

Fagyottabb hideg zúdult a szobába, mint az odakinti alvó világ minden megdermedettsége.

DARKÓ ISTVÁN

SZÁMÚZETÉSBEN

Sokáig éltem túl a végtelenben
Aranyos felhők, kék ködök ölén,
De száműztek, mert rossz dalt írtam egyszer,
S most itt dalolok lent a földtekén.

*

Messziről jöttem és messzire megyek,
Örökké bolyongó vándor vagyok,
Pénzt, hírt, gyönyört, nevet nem kergetek,
Csak tarka pillét s dalos dallamot.

*

Hát csak daloljunk, csendben dudorásszunk
Mámoros szívem, kicsi kényesem,
Csak füttyüresszük sok apró dallamunk,
Ha gondolod, hogy így könnyebb leszen.

*

Az álmaim azok mind hófehérek,
Sok vágyam sötét bíbor, vagy lila,
A dalaim többnyire halványkékek
És könnyűek, mint rózsza illata.

*

Öleljetek át tarka dalok, álmok,
Feledjem percre földi létemet, —
Kicsi álmok, az égbe visszavágyok,
Mert bántanak a csúnya emberek.

*

Az álmok felhős országában élek,
Ábrándok ábránd-lovagja vagyok,
S ha az Álomtó kék mélyébe nézek
Csókolnak lányok, szellő-angyalok.

*

Az éj kék szárnya szertenyílt felettem,
Kis dalok, álmok, zümmögjete körül,
Aztán szálljatok messze a lelkemmel,
S intsetek vissza az ég széliről.

HOSSZÚ FERENC

A D A T T Á R

K A S S A E L S Ő N Y Á R I E G Y E T E M E

P. Fehér Mátyás, a fiatal kassai dominikánus legújabb kutatásai megállapították, hogy a budai egyetem a mohácsi vész után Kassára költözött. Nem valószínű, hogy minden kar szállást kapott volna a városban, azonban egyes fakultások itt működtek. S nem is csak amolyan menekült egyetemek módjára, hisz a levéltári kutatások alapján ma már biztos, hogy az itteni egyetem élénk kapcsolatot tartott fenn a külfölddel, elsősorban az olaszországi egyetemekkel.

Ez év nyarán a Kassán megrendezett katolikus nyári egyetem megnyitóján Pohl Sándor polgármester is kijelentette, hogy: „Kassa egyetemi város volt és a jövő századokon keresztül is az óhajt maradni. Meggyőződéssel vallom, nemzetvédelmi szükségesség, hogy Kassán egyetem legyen.”

Ha a kassai egyetem megnyitásának ideje egyelőre még bizonytalan is, ha a jelenlegi helyzet, amely annyi nagy tervet sarokban tartogat — egy háború utáni átfogó nagy építőprogram részére —, július 18—31-ig rövid két hétre Kassán mégis egyetemi élet folyt.

Egyetemi élet folyt, ha az egyetemet eredeti valóságában, megjelenési formájában tekintjük és elfogadjuk jellemző tulajdonságait: az ifjúságot, az elvi kérdések tisztázására irányuló tudományos szándékot, a vitát és a megtermékenyítő, cselekedetekre ható, egy kisebb, vagy nagyobb közösség életében új szint jelentő mozgást, életet.

Ilyen szemszögből nézve ennek a két hétnek komoly jelentőséget kell tulajdonítanunk, mégpedig anélkül, hogy a kellő mértékben túlbecsülnénk az eseményt és lokálpatriotizmusba esnénk. Sőt, ennek az eseménynek komolysága még a kritikát is állja.

Mielőtt azonban szó esnék arról, amelyek a fentebb említett szempontokból következnek, érdemes — a katolikus nyári egyetemek fennállása óta talán először — összefoglalni mindazt, amit ez a kezdeményezés eddig a kereszténységnek és a magyarságnak jelentett, nyújtott.

Szekfű Gyula javaslatára 1933-ban nyitották meg az első katolikus nyári egyetemet Esztergomban, amely azután az első hét előadássorozatot a primási városban tartotta meg. Különböző — elsősorban élelmezési és technikai nehézségek miatt — ez évben Esztergom nem tudta vállalni a többszázfőnyi hallgatóság ellátását, s ezért került sor az egyetem vándorlására. A választás Kassára esett. Jó percben történt a döntés, mert mindazt a várakozást, amit a nyári egyetem vezetősége a városhoz fűzött, bőségesen megkapta. Tárgyilagos megállapítás szerint talán csak a faji kérdést tárgyaló nyári egyetemnek volt akkora sikere, mint az idei kassai előadásoknak.

Ma már igen megszorodott a különböző irányú nyári egyetemek száma, amelyeknek nagy része bevállottan is talán elsősorban a rendező város megismerésének, országjárás, ismerkedés és szórakozás célját szolgálják. A katolikus nyári

egyetemek azonban kezdettől fogva a komoly munka jegyében zajlottak le. Céljuk azt volt, hogy a legidősebb kérdéseket, amelyekkel az ifjúság részben tanulmányai, részben pedig olvasmányai és társadalmi érintkezései során találkozók, a világegyház kétezer esztendő tanításának fényében, megvizsgálja, állást foglaljon velük szemben, vagy mellettük. A viták során pedig komoly alapokra építse az ifjúság gondolatvilágában a követendő magatartást.

Ez évben XII. Pius 1942 karácsonyán kiadott enciklikájával foglalkozott az egyetem, melyet a pápa rádión keresztül hozott a világ közvéleményének tudomására.

Mint ismeretes, a Szentatya ebben a beszédében a háború okairól és különösen a háború utáni társadalmi megújulásról szolt. Nem csupán a katolikusokhoz, hanem általában a Krisztushívőkhöz, az egész emberiséghez. Erkölcsei súlyának és hivatásának megfelelően, mint a népek legfőbb tanítója, — elvi kérdésekben — az államok belső rendjének alapvető irányelveit a békés társadalmi élet és a nemzetközi együttműködés lényeges alkotóit határozta meg.

A többszázfőnyi hallgatóság — melynek jórésze kassaiakból állt — nagy kitartással látogatta az előadásokat és különösen a délutáni vitákon vett részt nagy lelkesedéssel, ahol a tudományos színvonalú elvi jelentőségű előadásokat, megnyilatkozásokat aprópénzre váltották és megkísérelték alkalmazni azok az eljövendő időkre.

Az előadók között Madarász István kassai püspök, Baranyai Jusztin, Eckhardt Sándor, Polzovics Iván, Horváth Sándor, Kovrig Béla, Perneczky Béla, Hévey László és Pfeiffer Miklós foglalkoztak a nyári egyetem fő témakörével.

Az előadók egyöntetűen megállapították a pápa megnyilatkozása alapján, hogy a mai zavart nemzetközi helyzet oka: az emberiség elbagyta már a formai igazság útját is, kettéválasztódott a jog és az erkölcs — fogalmilag, gyakorlatilag is. Jogpozitivizmus került uralomra, amely a pusztán emberi törvényalkotásnak megtevesztő felségjogot biztosít és annak a felfogásnak az útját egyengeti, amely egyes nemzetek, fajok, vagy osztályok számára foglalja le a jogérzékét, mint végső parancsot s megfellebbezhetetlen irányelvet. Ebből egyenes út vezet a nagy államok hideg önzése, az ököljog lényegi visszatérése felé, melynek további következménye a kis államok és nemzetiségek állandó életveszélye.

Az előadók a helyzet megállapítása után a karácsonyi beszédből kiindulva a válság megoldására a természetjogra építő társadalmi berendezkedésről beszéltek, természetesen elsősorban magyar vonatkozásban.

Az előadók között több kassai is szerepelt. Így Pfeiffer Miklós kanonok, aki a beszéd szociális vonatkozásait ismertette. Polzovics Iván a jog és erkölcs viszonyáról tartott előadást, Hévey László pedig a gazdasági rend keresztény reformjáról szolt.

A szerteágazó gazdag témájú előadások azonban nem okoztak nehézséget a hallgatóságnak, mert a viták során több pont tisztult ki, mint alap, amelyre immár tudományos módszerekkel történt bevezetés után a nyári egyetem hallgatósága nyugodtan mert támaszkodni.

Kikristályosodott ugyanis, hogy a mai kulturális káoszról csak úgy lehet megtalálni a kivezető utat, ha az emberi személy ismét megkapja az őt megillető méltóságát, biztosítják a társadalom egységét — a gyakorlati családvédelem keresztül, általánosan elfogadják a jog tiszteletét és a mindezeket elfogadó, fejlesztő állami berendezkedés uralmát mozdítják elő.

Ami még a beszámolóit részt illeti — az egyetem lényegéből következik, hogy hely jutott egyéb vonatkozású — részben helyi jelentőségű, részben pedig időszzerű kérdések tárgyalására is. Kassáról, műemlékeiről és történetéről öt előadás szólt, Gerevich Tibor, Wick Béla, Mihalik Sándor és Szabó Adorján előadásai során. Ezenkívül Pataki Arnold, Zolnai Béla, Gábrriel Asztrik, Vécsey Aurél és Kniezsa István egyetemi tanárok irodalmi, Rákóczi-vonatkozású és szlovák-magyar tárgykörű előadásokban tájékoztatták a hallgatóságot tárgyuk időszzerű kérdéseiről. Nyéki Kálmán pedig a faji kérdés gyakran szőnyegre kerülő részleteit világította meg az egyetem célkitűzéseinek megfelelően.

Az egyetem „könnyebb” részében Kassa környékét keresték fel a hallgatók. A kirándulások során az egyetem ki nem mondott, de mindig kitűzött célja is megvalósult. A tudományos szemponton túl ugyanis nagy jelentősége a nyári egyetemnek, hogy az ország különböző részeiből egybegyűlt ifjúság közelről, sőt „lakva” ismeri meg egymást. Így tehát, a sokszor emlegetett „magyar egység” gondolatát is gyakorlatilag, szavak nélkül szolgálja.

Az elvi jelentőségű központi kérdés felvetése, annak komoly tárgyalása és a nagy érdeklődés jelzi legjobban az egyetem sikerét, amelynek talán csak az volt a hiánya, hogy a magyar vonatkozásokat a délutáni vitákra szorította vissza és nem foglalta el helyét egyes, az ifjúságot és korunk kérdéseit kevésbé érdeklő előadásoknak.

A beszéd, az előadások azonban soha oly nagy számban nem divatoztak ebben az országban, mint éppen manapság. Éppen ezért a gyakorlati indítást, az életet kell néznünk, amikor valamely mozgalom, valamely gondolat szerepét elemezni akarjuk a magyar életben.

Így nézve a nyári egyetem munkáját, észre kell vennünk, hogy elsősorban Kassa, de az ország közvéleményére is komoly hatással volt. Részben a többszáz vidéki hallgató, részben pedig a sajtó révén. Tény, hogy ma már mindenki, aki újságot olvas, tud arról, hogy Kassa egyetemi város volt, és tud arról, hogy Kassának egyetem kell! Tehát nem „szeretne”, hanem különleges helyzetéből, a magyarság szempontjából mindenképpen végvári jelentőségéből fakad a követelés, hogy Kassa visszakapja négy évszázaddal ezelőtt működött egyetemét. Annál is inkább, mert minden feltétel megvan ehhez. A kassai egyetem szerepe több, mint az ország más pontján működő egyetemeké, hisz a tudományos képzésen kívül, Felső-Magyarország szellemi gócpontjának, északkelet felé bevehetetlen szellemi erősségnek kell lennie.

Ez olyan kultúrfeladat, amelynél nagyobb ritkán adódik, s amelynek megvalósítása, amint azt Kassán különböző jelekből láttuk — már ma is késő lenne! Holnap talán már — felesleges is! Amelyik város ugyanis — hogy csak a nyári egyetem szempontjából nézzük a kérdést — olyan áldozatkészen, megértéssel fogad egy intézményt, mint amilyen a nyári egyetem is volt, akkor is megérdemelné egyetemét, még ha nem lennének is azok a sokkal fontosabb, elsősorban nemzeti kérdések, amelyek elodáztatatlanná teszik Kassa egyetemének felállítását.

Ezenkívül — mint gyakorlati elhatározás — a két hétig együtt volt hallgatók kérdése jelent talán valamit. Elhatározták ugyanis, hogy Budapesten havonta összejöveleket tartanak, és felvidéki előadók segítségével végére igyekeznek járni a Felvidékkel kapcsolatos magyar kötelességek, feladatok legjobb teljesítésének megismerésében. Hogy ez mennyiben fog sikerülni, arra a jövő ad majd választ. Tény az, hogy Kassa s rajta keresztül a Felvidék szellemisége megfogta a magyar társadalom néhány száz leendő vezetőjét. Ezzel szemben pedig a nyári

egyetem hallgatóinak munkája Kassán növelte talán a bizalmat azzal az ifjúsággal szemben, amely más szemmel, helyesebben: nyílt, igaz tekintettel akarja nézni a mindnyájunkat érintő itthoni és nemzetközi sorskérdéseket, s amely ifjúság a nyári egyetemeket felhasználva, önmagát ösztönzi átalakító cselekvésekre.

Kassa első nyári egyeteme két hét alatt végetért. Hatását azonban — s ezt túlzás nélkül mondhatjuk — talán éppen évek, évtizedek múlva érzi majd legjobban a Felvidék, Magyarország. Az itt kapott elvi tisztázások, indítások ugyanis alapvető jellegük miatt lehetetlen, hogy ne kísérjék az embert egész életében és ne befolyásolják elhatározásait, cselekedeteit, amikor majdan mint felelős tényező felvidéki kérdésekkel foglalkozik. Azzal a Felvidékkel, amely éppen helyzete révén a nyári egyetem tengelyébe állított karácsonyi beszéd megállapításait — a nemzetiségekre, kis. nemzetekre vonatkozóan — önmaga érzi legjobban.

NAGY KÁZMÉR

TRATTNER JÁNOS TAMÁS PESTI CS. KIR. KÖNYVNYOMDÁSZ LEVELE GOMBOS IMRÉHEZ A „TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY” ÜGYÉBEN.

Gombos Imre igen érdekes alakja a XVIII. és XIX. századforduló magyar szellemi életének. Az ősi, sárosmegyei gombosfalvi Gombos-családból származott, mely családfáját az Árpádok-korabeli Tekule nem-ig vezeti vissza. Őmaga Borsod megyében született, Sajóladon, 1791-ben. Fényes hivatalnoki pályát futott meg, a vármegyei aljegyzőségtől az udvari kamarai referendáriusságig, főispáni biztossáig. Pályája elején irodalommal is foglalkozott. Több magyar és német nyelvű tragédiát, vígjátékot, bohózatot (Posse) írt. Költeményeket is találtam kéziratai közt, de csak német nyelven írottakat. Egyik tragédiája, „Az esküvés” az irodalomtörténetben is helyet kapott, mint az ébredő magyar szellemi élet értékes tanúbizonysága, de a színészettörténetben is, mint hatásos szerepet nyújtó szín-darab.

Gombos irodalmi működése mindössze öt évre terjed, a 21.-től a 26-ik élet-évéig. Hogy miért hagyta abba a kétségtelen tehetségnek mutatózó, rendkívül művelt fiatalember az írást, Gyulai Pál se tudta megállapítani, máig is feleletre váró kérdés. Általában Gombos Imre egész munkásságának méltó feldolgozásával még adós az irodalomtörténet. Azonban ha lemondott is az írásról, a magyar irodalomnak és művészetnek lelkes pártfogója maradt, úgy, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1835-ben tiszteleti tagjává választotta. Ifjú korában is nagy tekintélye lehetett már irodalmi körökben, amint ezt az alább közölt levél is igazolja.

A „Tudományos Gyűjtemény” c. kritikai, történeti és tudományos havi folyóirat 1817-ben jelent meg, Pesten adta ki Trattner János Tamás. Ez a német származású, de izzig-vérig magyarrá lett könyvnyomdász (petrózai előnévvel magyar nemességet is kapott) 1816 aug. 12-én Gombos Imrét is felszólítja, hogy vegyen részt a Tudományos Gyűjtemény munkájában. Gombos Imre akkor a bécsi udvari kancelláriánál volt fogalmazó.

A levélnek összehajtott ív külső felén a következő címzést találjuk:

„Dem Wohlgeborenen Herren Emerich von Gombos
K. Hofkoncipist bey der Hochlöbl. K. Ungarischen Hofkammer.

Abzugeben in den Bureaux des Excell. Herr Grafen Karl Zichy, Wien.“
Az iv belső felére írt levél szövege így szól:

Tekéntetes tudós Concipista Úr!

A tudományok' terjesztésére, közjó előmozdítására, 's hazánknak csi-
nosabbítására híven törekedő több Pesti és Budai Tudósok egy

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

egybeszerzésére, 's kiadattatására eltökéllék magokat.

E folyóírásnak, mely nélkül eddig tetemes kárunkkal szűkölködtünk, tárgyai e' rendbéliék: I. Tudományos értekezések: jelesen: 1. Magyar Országának természeti, geographiai, históriai, és politikai bővebb, 's bizonyosabb esmértetési; 2. Nyelvbéli állapotjának, 's tudományi előkelésének előadása, segítése, tökéletesítése; 3. A szép Mesterségek 's Tudományok' közlése és gyarapíttatása; 4. A gazdáskodásnak helyesebb és hasznosabb folytatása; 5. A Philosophia, Physica, Mathesis, Technologia, Mechanica, Chémia, mindennemű Historia s akármely más tudománynak gyakoroltatása; 6. Az új találmányoknak s szerzeményeknek hírül adási; 7. Nagy és Tudós Hazánkfiaiának, és más arról érdemes férfiaknak biographiái. II. Könyvvizsgálatások; nevezetesen: A hazánkban kijött könyveknek foglalatnyokra, írásmódra 's nyelvvél-élésre nézve kitűnt érdemeiknek, tökéletességöknek, vagy hijánosságiknak felfedeztetése; 's a külföldön kiadattattnak Hálai, Bécsi, Szalcburgi literatúra ujságokban megvizsgáltatásoknak kivonási.

Ezen munkába elfogadtatnak olly írások, mellyek egész könyvvé, négy árkusnál többre nem terjednek; olly sommák, mellyek valamely kiadandó munkák előterjesztési; olly tudósítások, mellyek más úttal köztudtúl nem adattathatnak; olly futó gondolatok, mellyek másképp kihalnának, 's örökre odavesznének. — Benne helyt nem találnak semmi Vallást kissebbítő; hazai Constitutióinkat, polgári kormányunkat ócsálló, vagy akár miképp sértegető írások.

Részvételre meghivattatnak mindama tudós Urak, kik kibocsátott munkáik, tudományokban jártasságok és Hazaszeretetök által betsések lettek. Munkájokért tőlem egy nyomtatott árkustól 4 forintokkal jutalmaztatnak ezüst pénzben. A munka 1817 Januarius havában megindítatik, és minden holnap elején egy kötet 6 árkusból kiadattatik.

Pesten, Aug. 12.én. 1816.

alázatos szolgája

Trattner János Tamás
cs. kir. könyvnyomdász."

Gombos Imrére, a pontos hivatalnokra jellemző, hogy a levél külsejére pontosan rávezette a beérkezés dátumát: .

„Praes: 25. nov. 1816.“

és azt is, hogy mikor válaszolt rá: „21. dec.“ Sajnos, ezt a választ nem találtam meg a kéziratok közt.

SZIKLAY FERENC

LOSONCI VERSESKÖNYV

A losonci gimnázium tanári könyvtárában sz. I. 473. szám alatt őriznek egy kéziratot, amelynek ismertetése mindmáig nem történt meg.

A verseket tartalmazó kéziratot Losonci verseskönyv-nek nevezem el. A versek száma 52: vannak köztük kétsoros epigrammák, de van 172 szakos vers is. A verseskönyv három kéz írása. Az első kéztől származik a legtöbb vers (39 darab). A három másoló: Kelemen Mihály magyar kántor és magister. (A 13. vers után ugyanis ez olvasható: „Ex veris originalibus descriptum per Michaellem Kelemen Hungaricum Cantorem et magistrum.” — A második kéztől 9 vers származik (40—49.), a harmadik kéztől pedig csak egyetlenegy vers a kötet végén. A második másoló neve ismeretlen, a harmadik talán Madocsányi, akinek a neve a hátapon olvasható; versének utalásából arra lehet következtetni, hogy Rimaszombat határában lakott.

A versek szerzői és időpontjai jelöletlenek. Az első kéz verseinek időpontjai 1775 és 1787 között váltakoznak. Ez alól csak egy vers kivétel: T. M. költeménye, mely Gyöngyösi halálát siratja. Ezt az első kéz talán egy régi kéziratból másolhatta le. A teljes névvel említett szerzők: Erdődy Lajos, Poótsi András, Harallyi Fejér István.

Erdődy Lajos Szabolcsmegye főbírája s földbirtokos, versíró. Munkái: Sans-Soucinak leírása (1777), Átok (1793). Több verse folyóiratokban jelent meg. Kéziratban két költeménye (1782) van a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratтарыában.

Poótsi András (Csenkeszfai Poóts András) 1740—1812-ig élt; ref. lelkész. Verseit Kazinczy kevésre becsülte.

Harallyi Fejér István nevét az irodalomtörténet eddig nem ismerte.

A legtöbb versnél a szerző nevének csak kezdőbetűit jelöli a másoló (M. B. A. — L. M. P. — T. M. — B. G.), számos vers pedig névtelenül szerepel. Nem lehetetlen, hogy a jelöletlen versek a másolók alkotásai. Ezt a véleményt megerősíti két körülmény: 1. A másolók forrásait pontosan megjelölik. 2. Az egyik üres lapon, valamint a hátlapján kétsoros kis versikék vannak, melyeket — úgy tűnik fel — a másolók szereztek. Pl.: a második kéz írásában:

Sok gyász és bú szívem vérzi,

Lelkem sebét mélyen érzi.

A kézirat minden bizonnyal a Felvidéken keletkezett, mert Gömör és Hont vármegyéket, Pelsűt (Pelsőc)-öt, Szombathy-t (Rimaszombat) emlegeti, a Losonc távolabbi körzetében fekvő vidékekben otthonosnak érzi magát. Hogy hogyan került Losoncra, azt ma már nem lehet megállapítani.

A verseskönyv tartalma változatos: Elmélgedések, alkalmi búcsúztató és köszöntő versek, latinból készített fordításokon kívül a legérdekesebbek a következők:

1. Magyar Korona elviteléről való versek Írta: M. B. A. II. József Pozsonyból Bécsbe viteti a koronát. E miatt aggodalmát fejezi ki a szerző, de a végén megnyugszik:

„Kötve az királyság rég nincs koronához,
Hanem az korona kötve királysághoz.”

2. Írott kép Stáray Mihálynéről. Írta: Erdődy Lajos. Gyöngyösi István modorában ecseteli Stáray Mihályné szépségét:

„Hova vagy Dianna: elhírhedt szépségét,
Sokkal fellyülmúlja Venus ékességét...”

Ragyogó két szeme égő s oly fekete,
Hogy olyat Apelles¹ sohasem festhete.

Ment egy éles fegyver sebes tekintete,
Olvaszt észt, szívet is ártatlan nézése.

3. Magyar nyelvről való versek (Vácról). A magyar nyelvért száll síkra:

Magyarom: Légy magyar azt akarom!

Mit csavarogsz széjjel, minek élsz síma
francia téjjel?

Írj magyarul, ha ki írj, sírj magyarul, ha
ki sírj!

4. Egy magyar Músának a magyar Apolló betegeskedésére írott szomorú versei. Írta: T. M.

A szerző arról értesül, hogy Gyöngyösi, „minden régi versszerző gyöngye” betegeskedik. Az utolsó versszakban már halálát siratja:

„Oly gyöngynek járt itten a Halál végére,
Amely két hazának² volt díszességére.”

5. Bizonyos versek címet viseli az a 109 versszakos költemény, mely Istén, király és az emberek iránti kötelességekre int:

Szeressed az Istent, mint legfőbb alkotót,
Az egész világban önként léteit adót — — —

Egy helyen kifakad a barátok ellen: ebből joggal következtethetem, hogy a vers szerzője protestáns lelkész.

6. Erdélyi pusztítás az oláhság által (1787). Írta: Karallyi Fekyer István. Hora és Kloska lázadásának történetét mondja el a csaknem 500 sor hosszú krónikában.

7. A 43—49. vers mind fordítás „Kleiszból”, pl.: A szerető dicsérete G. B. által.

A Losonci verseskönyv érdekes bepillantást enged a XVIII. század végi magyar irodalomba. Gyöngyösit csodálják és követik, stílusban, versformában egyaránt.

A kötet második részében azonban már érezhető az új irány, a nyugati műveltség felé fordulás: B. G. Kleistet olvassa és fordítja.

A losonci verseskönyvnek legnagyobb értéke erős vallásos és hazafias tartalma. Nem felejtjük el két mondatát soha: „Szeressed az Istent, mint legfőbb alkotót!” — „Magyarom, légy magyar, azt akarom!”

¹ Apelles Nagy Sándor macedón király festője.

² Magyarországnak és Erdélyországnak.

A LOSONCI VERSESKÖNYV TARTALMA:

1. Erdődi Lajos: Hálaadó öröm (1782). — 2. M. B. A.: Búcsúzó és köszöntő versek. — 3. M. B. A.: Köszöntő versek. — 4. M. B. A.: „Tegnap nap nékem ma jutott eszembe...” — 5. M. B. A.: Bizonyos materiánul írt versek. — 6. M. B. A.: Tsikóbör süvegtül való búcsúztatás. — 7. M. B. A.: Magyar Korona elviteléről való versek. — 8. Erdődy Lajos: Írott kép Proff. Szta-ray Mihálynéről. — 9. Erdődi³ Lajos: Házi versezet (Fejér Tón, 1775). — 10. Magyar nyelvről való versek (Váczról). — 11. B. A.: Köszöntő versek. — 12. Egy pap vízből való kiszabadulásának leírása (1786). — 13. Pesti Kántor vagy Mester versei: „Dicsőséges halál vitézül elt esni...” (1776). — 14. Erdődi Lajos: „Te gyámoltalan szív mellyemben mit mívelsz...” — 15. Kis Honth siralma Nagy Honthúl lett elválásán. — 16. Ezen Kis-Honth búcsúzójára való feleltre tetten (?) Nagy-Honthnak. — 17. B. A.: Deákbul magyarra való fordítása. („Most sorsát nézd el a' magyar hazának...”). — 18. G. E.: Egy ifjúnak ama mondásáról: („Melly hamar a nyárnak víg napjai folyva lejárnak...”) — 19. A frantzia hajóról. — 20. G. úr: G. úrnak versei Horatzius ama verseiről: Beatus ille, qui procul negotiis (Szathmár vármegyéből, Borhidról): „Boldog az életben, kinek a föld gondja fejében...” — 21. „Országunk fénnjét terjessze ki messze reményét (Szilágyságból Zilajról).” — 22. Poótsi András Músái: Epitaphium... (latin vers). Ugyanaz magyarul: „Menyő valék régen, de levék szökő csillag az égen...” — 23. A tűzellő fának megköszönése... Gróf egri püspök E. K. Ó excellentiájához. — 24. Az esztendő őszi szakaszának való játék. („Püderezett fővel forog a tél...”). — 25. Özvegy embernek, özvegy György barátjához írott cédulája. — 26. L. M. P. latin verse: „Labitur occulte...” (Varjas Andrásnak, Debrecen). — 27. L. M. P.: ugyanaz magyarul: („Élted nem véted...”) — 28. — 29. Poótsi András: Egy hajdui versnek magyar fordítása: „Özvegyet elvennék...”. — 30. T. M.: Egy magyar Músának a' magyar Apolló betegeskedésére írott szomorú versei:⁴ — 31. T. M.: A halhatatlan emlékezetű Maximilian Stollt így gyászolja egy magyar Músa. (Május 25.) — 32. Egy úri anyának vigasztalására kisasszonya halála után írott versek. — 33. „Nem azt nézi a bölcs, mit szenved, szenvedett?” — 34. A jutalomról. — 35. Nem minden úgy van, amint mutatja magát. — 36. Szó nélkül való panaszok, mellyeket egy zárban levő madárnak nyögései után világosságra hozott edgy állatokat szerető verselő. — 37. (Egy valaki): Burgus ország... (1781). — 38. Bizonyos versek: („Szeressed az Istent mint legfőbb alkotót...”). — 39. Harallyi Fejér István: Erdélyi pusztítás az oláhság által⁵ (1787). — 40. Isteni szeretet (1766). — 41. Inscriptio (latin felirat). Egy török vers magyar fordítása (Belgrád), („Isten parancsolok...”). — 42. Inscriptio. „Állj meg síromnál, érc koporsómnál...”. — 43. B. G. által: A szerető dicsérete Kleisztból. (Fordítás.) — 44. Arria, a Cutus jegyese (Kleiszt). — 45. A kendőző vén-banya (Kleiszt). — 46. Elisához. — 47. Az Amor győzedelmi szekere (Kleiszt). — 48. A hajnal (Kleisztból). — 49. A szerelem kínjai (Kleisztból). — 50. Dorishoz (Kleiszt után). — 51. A hideglelésnek és viszont a' hidegnek kúrája. — 52. Epigramma (a hátlapon):

„Sok gyász és bú szívem vérzi,
Lelkem sebét mélyen érzi.”

KASZAB ANDOR

³ A név írásában a kéziratban ingadozás mutatkozik.

⁴ Ez a vers Gyöngyösi István halálát tiszta.

⁵ Többszázszoros krónika.

K Ö N Y V S Z E M L E

A Z U J M A G Y A R M U S E U M K Ö N Y V E I

1. SZIKLAY FERENC: *Mikor az óra üt.* Regény. (Kassa, 1943. 270 l.)
2. *Mai szlovák novellák.* Antológia. (Kassa, 1943. 284 l.)
3. DARKÓ ISTVÁN: *Magyar hegyek népe.* Novellák. (Kassa, 1943. 256 l.)

Amikor Csehszlovákia megalakulása elszakította Magyarország északi részének lakóit, a szlovákokkal és ruténokkal együtt olyan 1 milliónyi magyarság került külön állami életbe, melynek a múltból nem sok önálló történelmi és szellemi hagyománya volt. A keserű trianoni sors rákényszerítette ezt a magyarságot arra, hogy többé-kevésbbé önálló szellemi életet éljen a megszállás ideje alatt. Az elkeseredés és ájultság első évei után el is indult a fejlődés a magyar élni-akarási útján. Szellemi mozgalmak forrongtak az ifjúságban, a magyarság felvette a harcot a cseh politika eszközeivel és az örök magyar szellem is megmozdult. A szellemi termelés látható jelei voltak az egymás után jelentkező költők és írók, a kassai Kazinczy Könyvkiadó Szövetkezet és később a Tátra könyvkiadóvállalat.

A fejlődés első lépéseit tette meg a felvidéki irodalmi élet, amikor elkövetkezett felszabadulásunk. Eltekintve egy-két író munkájától, szellemi és irodalmi életünk szinte nyomtalanul felszívódott a megnagyobbodott Magyarországon. Pedig ha nem is vesszük figyelembe azt, hogy a kisebbségi sorsban kitermelődött reálisabb és szívósabb magyar szellem mindenképpen csak hasznára lehet az egyetemes magyarságnak, akkor is azt kívánja az egészséges fejlődés, hogy ne némuljanak el a magyar szellemi élet vidéki középpontjai, bármilyen körülmények között is alakultak ki.

Erre a kettős feladatra vállalkozott az Új Magyar Museum: megmenteni az elnémult felvidéki szellemi és irodalmi életből annyi értéket, ami még el nem tűnt nyomtalanul és az új viszonyok között, most már a megnagyobbodott szabad magyar hazában mozgásban tartani az északi magyarság szellemi életét, az egészséges és szükséges decentralizáció megteremtésével. A megkezdett munkát merészen és nagyigényű lehetőségeket ígérve könyvkiadással szélesíti ki az Új Magyar Museum közelmúltban megjelent három első könyvével.

Az Új Magyar Museum első könyve Sziklay Ferenc: „Mikor az óra üt” c. regénye. Ha magáról az íróról akarunk szólni valamit, megemlíthetjük, hogy éveken át működött mint gimnáziumi tanár Pozsonyban, Szatmáron, Fehértemplomban, majd Kassán. A csehek elbocsátották állásából. Több éven át nehéz munkával kereste meg kenyerét; 1922-ben a szövetkezett magyar ellenzéki pártok kulturreferense s a Kazinczy Társaság főtítkára, majd elnöke lett és ebben a minőségében a Könyvbarátok Társaságának és a Kazinczy Könyvkiadó Szövetkezetnek megteremtője.

Első irodalmi műveit 1912–1913-ban adja ki. Majd a cseh uralom ideje alatt több regényt ír és a legjelentősebb csehszlovákiai magyar elbeszélők közé emelkedik. Hangzatka című regényében az idegenből jött Csermák Antal sorsát írja

le, aki a XVIII. század végén nem találja meg a magyarságot a magyar főurak társaságában, hanem sokkal inkább a pozsonyi vásárokon megismert csallóközi magyar parasztság körében. Fekete ember című regénye a magyar úrhatnáság kritikája: a magyar összefogás és egység a szőgyfalvi mezőn vívott csatában csodákat művel! A világ ura című regényében a föld pusztulását előidéző világűr-katasztrófa a társadalmi krízis szimbólumává válik. A föld pusztulása után az egyszerű magyar paraszt, Mag-Matyó Estvány értékesebb ember marad, mint a dúsgazdag zsidó Goldhand Ádám. És Jött-ment című regényében az író önéletrajzi visszaemlékezéseket ad s bemutatja a háborúelőtti Pozsony magyarságának életét.

E rövid áttekintéshez mindjárt hozzáfűzhetjük, hogy Sziklay Ferenc legújabb regénye is komoly igényű irodalmi mű. Történelmi regény. A XVI. század utolsó éveiben játszódik le, abban az időben, amikor az osztráknémet császárság és a magyarság között fennálló ellentétek lehetetlenné tették a törökök elleni keresztény összefogást. Az akkori hatalmi viszonyok következtében a magyarságnak kellett mindig a rövidebbet húznia, a legtöbb áldozatot hoznia és a legkevesebb dicsőséget aratnia. Bár a magyarságban akkor is megvoltak az örök magyar harci erények, mint bármely más korban. Az író így idézi a magyar katonák parancsát: „A huszároknak pedig fővesztés terhe alatt megtiltatik, hogy a kapitányok parancsa nélkül a sorból kiugrassanak és az ellenségre rontsanak.”

Olyan korszak volt ez, amikor: „A rossz világ a jót veti ki magából...” Mert a rossz világ a magyar vezetőket is megrontotta és ezért kellett hóhér keze alatt meghalnia a regény főhősének, a fiatal, tehetséges talpig magyar embernek, Thelekessy Miskának, aki a regényes trencsénvármegyei Lednic várának volt az ura. Magyarok voltak azok, akik ennek a nagyrahatott magyar embernek a nyakát kitérték. Az egyik Thurzó György uram, a magyar nemzeti közösséget nem ismerő, csak saját egyéni érvényesüléséért élő főúr és a másik a politizáló főpap, Szuhay István püspök, akinek „gonosz praktikáját” szidja Illésházy uram. Ez utóbbival mondatja el az író a regény dült betűvel szedett alapgondolatát: „Kell nekünk, magyaroknak, álmos, megalvadtvérűeknek valami ösztöke, ami az eleven húsunkba vág.”

Sziklay Ferenc regényírása ebben a művében nyugodt, kiforrott vonalvezetést mutat. Sokkal biztosabban, mint eddigi regényeiben. A nyugodt mese folyásában a jelenetek egymást követik, nincs semmi döccenő, semmi fennakadás. A kerek művészi szerkezet minden kis belső része nagy műgondra vall. A nyelv ódon színezete korszerű hitelt és zamatot ad minden sorának. A vitézek a lednici völgy „szádja” alatt lovagolnak, a török „hitre megadja magát”, vagy „hiú ostromot” folytat a magyar várak ellen. A stílus harmóniája csak ott csap fel szenvedélyesen, ahol a magyar fájdalomokról, vagy a kárbavesztett magyar vitézségről beszél az író.

A regény egészben véve a felvidéki elbeszélő magyar irodalom egyik legértékesebb alkotása.

Az Uj Magyar Museum második könyvének címe: „*Mai szlovák novellák*”. Sziklay Ferenc, Oláh József és Sziklay László fordításában 20 szlovák elbeszélést kapunk benne, a XX. század szlovák elbeszélő irodalmából. Az elbeszélések egy részét az idősebb generáció tagjai írták, akik közül a legismertebb Martin Rázus, Tido J. Gašpar, Jégé és Štefan Krčmery neve, de nem kevésbé fontosak a szlovák irodalom megismerése szempontjából J. C. Hronský, Ján Hrušovský, Janko Alexy és Janko Jesenský. A fiatalabbak közül különösen ismert a paraszttárgyú

novellával szereplő Milo Urban, aki a legtehetségesebb szlovák elbeszélőnek számít. *Élő ostor* című regénye magyar nyelven is megjelent. A cseh uralom idejében írt későbbi regényeiben már nem a magyarságot, hanem a kolonizáló cseheket ostorozza. Nagyon ismert név még a Ján Rob Poničan neve, aki azonban inkább lírai költő, mint elbeszélő. A fiatalok közül itt találjuk még Dobroslav Chrobák, Imro Hornák, Matúš Kavec és mások nevét.

A fordítók nagyon ügyesen válogatták össze a szereplő szlovák írók legjellegzetesebb műveit. Arra is ügyeltek, hogy az összeállítás változatos legyen kor, téma és társadalmi környezet szempontjából. Talán lehetne ellenvetéseket is tenni. Szerepel a kötetben egy-két olyan író, akiket nehéz éppen novelláikkal jellemezni. (Pl. Rázus, Poničan.) Vagy talán nem ártott volna felvenni Milo Urban-tól valamely regényrészletet, mely a csehek szlovákiai uralmát jellemezte volna. Szóval, lehet találni különböző szempontokat. Ennek ellenére ismétlem, hogy az antológia jó és tökéletes így, ahogy van. És nem lehet eléggé hangsúlyozni azt, mennyire hézagpótló művet adott ki ezzel az Uj Magyar Museum. Régi nemzedékek mulasztásait kellene behoznunk! De sokkal frissebben, sokkal szervezettebben, mint ahogy az történik. A magyarságnak saját érdekében elemi kötelessége, hogy ne csak felületes ismereteket szerezzen, hanem állandóan pontosan tájékozódjék a vele együtt, egy hazában élő nemzetiségek szellemi életéről.

Az Uj Magyar Museum harmadik könyve *Darkó István: „Magyar hegyek népe”* című elbeszéléskötete.

Darkó István a felvidéki magyar elbeszélő irodalom legtehetségesebb képviselője. Sajnos, a felszabadulás után nem tudott olyan sikereket elérni, mint ahogyan előző munkássága és képességei alapján megérdemelte volna. Egy ideig a kassai rádió vezetője volt. Jelenleg a hadművelleti területen katonáskodik, mint karpaszományos őrvezető. Székely unitárius családból származott ide hozzánk. „Két ember egy árnyék” című elbeszéléskötetével tűnt fel a cseh uralom idejében. *Zuzmara* című regényében a kapitalista kíméletlenséget és az emberi gyöngédséget állítja szembe egymással. Két kis történelmi regényében (*Szép ötvöslegény*, *Ferde torony*) a kimagasló intellektus bukását mutatja be a szürke embertömeggel szemben. Szakadék című regényében azt a kérdést veti fel, vajjon alkalmas-e a végletek közt hányódó féktelen magyar természet a nyugodt üzleti életre. Két legutolsó regényében, az *Égő csipkebokor-ban* és a *Deszkaváros-ban* a felvidéki magyarság életének rajzát adja.

Aki ezeknek a műveknek valamelyikét is ismeri, annak nem kell Darkó István külön bemutatni. Minden művében komoly, sőt a legkomolyabb irodalmi értékre törekvő író volt. Ezért számíthat érdeklődésre legújabb novelláskötete is. Elbeszéléseiben, különösen pályája elején, kedvelte a bölcséleti eszmék allegorikus fejtegetését. A nem mindennapi, a különös, sőt sokszor a bizarr iránti vonalmát máig is megtartotta. (Szárnyas ménes, Faun a Magurán.) Mint ahogy a problémákban az ellentéteket szereti feszegetni, úgy érdekesen keveredik elbeszéléseiben a legmerészebb mesélő kedv, a legmerészebb romantika a legrealisabb helyzet- és részletrajzokkal. Legújabb elbeszéléseiben is kiütözik székelysége, amit a Felvidék világában sem tud levethőzni. (Szárnyas ménes, Remetemadár, stb.) Elbeszéléseinek nagy része a szlovák-magyar nyelvhatáron játszódik le. Minduntalan találkozunk bennük olyan magyarokkal, akik beszédjükbe szlovák szavakat kevernek, vagy olyan szlovákokkal is, akik inkább érzik magukat magyaroknak, mint szlováknak. Nagy elevenséggel rajzolja meg az első világháború utáni átmeneti időket, a magyarság társadalomrajzát a cseh uralom idejében és

a parasztság életéből vett népi rajzokat. Nemcsak a magyar, hanem a szlovák parasztot is jól ismeri.

Éppen úgy, mint Sziklay Ferenc regénye, Darkó István novellái is arra hivatottak, hogy megmutassák a Felvidék irodalmi értékeit az egyetemes magyarság felé!

BELLYEI LÁSZLÓ

KÉT FELVIDÉKI MAGYAR FESTŐMŰVÉSZ ÉLETMŰVE

HOFFMANN EDITH: *Szinyei Merse Pál*. (Az Országos Szépművészeti Múzeum kiadványa. Budapest. 1943. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 55 l. szöveg, 1 színes és 64 egyszínű műmelléklet.)

KÁLLAI ERNŐ: *Mednyánszky László*. (Singer és Wolfner, Budapest. 1943. Hungária nyomda r. t. 121 l. szöveg, 80 műmelléklet.)

A magyar szellemi élet gazdagságára s a magyar szellemi igény nagyságára vet megvilágító fényt, hogy a háború negyedik évében, rövidesen egymásután két ilyen „legkényesebb műizlést is kielégítő”, kiállításában ragyogó, tartalmában egészen kiemelkedő díszmunka jelenhett meg. Nekünk, felvidékieknek külön örömünk és büszkeségünk, hogy mind a két áldozatot, — mert annak kell vennünk ezt a kiadást a mai papírosban szegény világban — tős-gyökeres, felvidéki, ősmagyar családból származó szellemóriás emlékének hozta meg a könyvkiadás. Szinyei Merse és Pál sárosmegyei, a Mednyánszky-család folytonosságát még a XIII. századig vezethetjük vissza Trencsén megyébe.

A két család jellege is rokon. Mindkettő birtokos-nemes, mindkettő sok nagy férfiút és nagyasszonyt adott az évszázadok folyamán a magyar történelemnek. Mindkettő szláv környezetben őrizte meg magyarságát, magyar kultúráját.

Mindkettőből majdnem egyidőben (Szinyei 1845-ben született, Mednyánszky 1852-ben) támadt egy-egy festői lángész. Olyan korban, amikor Magyarországon még képzőművészeti életéről szó sem lehetett, tehát mindkettőnek az volt a hivatása, hogy előrevilágító fénycsóvaként vágjon belé a magyar festőművészet jövőjébe, nemcsak idehaza, de külföldön, a művelt nyugaton is.

Mégis, mennyire más életsors, mennyire más művészpálya jutott osztályrészül mind a kettőjüknek!

Az egyik a — várható s ma már nem is kivételes — meg nem értés után megtorpan, visszatér az ősi röghöz — földesúrnak s amikor az idő utoléri korán született művészetét, eikésett, s pihenésben ellankadt ereje is elég arra, hogy az időközben megalakult festő-akadémia igazgatóságát elnyerje.

A másikat nem érheti csalódás, mert nem várt semmit az élettől. Nem törődik azzal, hogy mit szólnak a művészetéhez mások, mert a művészetét nem érzi másnak, mint életnek magának s az élet és művészet tökéletességét az egyszerűségben, igénytelenségben, tisztaságban, önzetlenségben, másokért, az emberiségért való élésben látja.

Az egyik csak művészeti forradalmár, a másik — elméletben — társadalmi forradalmár is. Az egyik, ha későn is, ha fáradtan is, eléri életcélját: társadalmi díszből övezetten húnnya le szemét, a másikat „csak néhány ismerőse, meg egy pár

véletlenül odavetődött bábész idegen kísérte szegényes sírjához", távol hazájától. a forradalmas Bécsben. A belső megtisztulást mégis elérte, mint minden igazi művész. Ahogy a kifelé boldogtalannak tűnő Beethoven, süketen, társadalomból kiközösítetten, szerelmében csalódva, halhatatlan himnuszt ír IX. szimfóniájában „An die Freude”, úgy Mednyánszky is, — miután végigélte az elesettek, az élet mélyen tengődők szenvedéseit s a világháború apokalipszisét, — megtalálja az „új szellem”-et, a mosolyt, az életörömet: „egy nevető fiút kezd festeni, amint záporosóben kint áll.”

Körülbelül ez a maradandó lelkiérték gyarapodásunk a két könyv elolvasása után. Mert egyik sem feledésnek szánt sívár életrajz, vagy erőszakolt műmagyarázat. Mind a két mű az embert keresi az alkotás mögött, a szónak mind működési, mind eredménybeli értelmében. És meg is találja. Megvilágítja, elének állítja szemléletesen, érthetően. Azt a képet, melyet az ú. n. művelt nagyközönség hordozott magában akár Szinyeiről, akár Mednyánszkyról, gyökeresen megváltoztatják ezek a művek. De így van ez jól. Mert a Műcsarnok tárlatai nyomán alkotott képünk valóban olyan „tárlatszerű” volt. Az ember (a látogató) és ember (a művész) között ott áll a válaszfal: a cél, a zsűri, az élet-tárlat törvényes, vagy konvencionális rendje.

Mind a két műtörténelmi értékű munka megérdemli, hogy bővebben is foglalkozunk vele.

I.

Hoffmann Edith, művészettörténeti író, a Szépművészeti Múzeum igazgató-őre Szinyei Merse Pál részletes életrajzába állítja bele a művész lelki és művészi fejlődését, „hirtelen előretöréseit és meglepő megállásait.” Rejtélyeket talál a „csodálatos nekiiramodásokban”, „hosszú szünetekben”, az „örökös, lelket felőrlő újrakezdésekben”.

Ennek a rejtélyességnek megfejtése, — egyéni és művészlélektani alapon — a munka legnagyobb értéke. Igazi nőies megérzéssel, de férfias következtető erővel boncolja szét a világviszonylatban is úttörő nagy magyar művész lelki alkatát. Gyötrődő küzködését az idegen behatások ellen, melyek befolyását nem tudta elkerülni, csak csalódások, s a maga igazának lassú meggyőződéssé érése árán. Ez, tekintve keleties, — sőt a szláv környezet folytán — lágyságra hajló lelki alkatát, sokszor nehezen ment végbe. Szinyei — egy idézett ifjúkori naplójegyzete szerint, — igen korán meglátta a honi erdők, lankák szemlélete közben, hogy „a természetben minden más”, mint a művészetben, — „sokkal egyszerűbb, de sokkal, sokkal szebb!” De a felfedezés nyomán rögtön ott kísért az aggaskodó kérdés: „Lehet-e ezt így megfesteni? Szabad-e?”

München művészi hitvallása Herrmann Anschütz és Karl von Piloty korában, a XIX. század derekán, amikor Szinyei odakerült, a leghatározottabb „Nem!” lehetett. A művész erős egyéniségére vall, hogy mégis megtalálta az „Igen!”-t, önmagából kiforrva, a francia művészi forradalomnak legföljebb hírére, hiszen a porosz-francia háború megakadályozta abban, hogy Párizsban, vagy Barbizonban figyelhesse meg a francia művészek bontakozó természetlátását.

A magyar művészettörténetnek örök dicsősége ez, mert semmi kétség sem férhet ahhoz, hogy Szinyei az önmaga-taposta úton jutott el az „eseménytelen” életábrázolás csúcsára: a „Majális”-ig. A Majális egyúttal a művész életpályájának is a csúcspontja. „Eseménytelen” a kép, amint azt az — utána következő — impresszionisták festői elve megköveteli, de nem lélektelen, mint ahogy a verbeli

impresszionistának mindegy, „Madonnát fest-e, vagy sárgarépát“. Plain-air, a szónak igaz értelmében, az „atmoszférafestés“ diadala. De ez az értéke sem magáért való. Az alkotó művész lírája lobban föl benne, a belső életöröm, melyet a természet titkának ellesése, az alkotás gyönyörűsége okozhat.

Talán ez a — magyar természettel velejáró — líraiság a magyarázata, hogy a „Majális“-nak nincs méltó folytatása Szinyei életművében. A kép balsikere megelőzte a művészen a teremtő erőt, a művészetből származó életörömet. Ha az így bekövetkezett elcsüggedése után meg is maradt nagy művésznek, tökéletes technikával dolgozó, naturalizmusnál, szolgai természetábrázolásnál mindig valami többletet kereső alkotó szellemnek, ez a többlet már nem a belső, feszülő lírának volt a kiáradása többé, csak lírai hatás keltésére való törekvés. Az író ezt a többletet a művész pályájának végén a természeti-szép dekoratív beállításában találja meg.

Hoffmann Edith írói tolla és elmélyülő szaktudása, az illusztrációknak a szöveghez illeszkedő összeválogatása és csoportosítása ezt az — itt röviden vázolt — életutat világítják meg élvezetesen és tanulságosan.

II.

Mednyánszky László báró egyénisége sokkal bonyolultabbnak rajzolódik ki Kállai Ernő tolla nyomán, mint a nagy kortárs Szinyei-é. Mednyánszky már otthon, zsenge gyermekkorában is sokkal többszínű befolyás alá került. A természettel nemcsak a tájszemlélet révén kerül lelki érintkezésbe, de a természet mozgó és lelkes teremtményei révén is. Kocsisok, pásztorok, erdei állatok ifjúkori csavargásainak, megfigyeléseinek tárgyai és társai.

Mednyánszky is München gipsz-klasszicizmusán kezdi el a művészet mester-ség-részét, de szerencsére jókor elszabadul onnan, Párizsba, Barbizonba. A hazulról hozott természetimádat és szociális részvét már ekkor is az élet mélységei felé vonzza. Az élet társadalmi berendezésének fonákságait korán meglátja, megérzi. Az anyagi birtoklás ösztöne teljesen hiányzik belőle, ami szinte pazarló jótékonykodásra, a maga érdekei ellen való „könnyelműsége“ vezet. Féktelen individualistává fejlődik. Főúri osztályából kiszakad, de irtózik más társadalmi osztályok kollektívumától is. „Határtalan horizontok“ felé vágyik, tehát örök magányosságra van ítélve. Ez marad jellemképe élete végéig s ez magyarázza művészetét is. Mert képeit mindig emberi önvallomásként festi. Akár utólréhetetlen finomságokkal elragadó tájképeit nézzük, akár emberi szenvedést, nagy tragédiákat ábrázoló figurálisait, mindig érezzük ezt a művészeti többletet, melyet egyébként Szinyeinél is megtaláltunk. A festőből felénk sugárzó lelkiséget, lírát, emberi jószágot.

Ez nem belemagyarázás. Az író szinte fölfedezés értékű megállapításait Mednyánszky naplójegyzeteivel igazolja. A művész „a természet érzékeltes ábrázata mögött mélyebb lelki távlatokat“ keres s azt hiszi, hogy „az emberi élet értelme a földi határokon túl teljesedik be“. Ami eddig veleszületett gyanításként élt a lelkében, meggyőződéssé érik, amidőn Párisban megismerkedik a theozófus és buddhista tanokkal.

Minden ú. n. „különcsége“, melyet kor- és pályatársai „művészi bolondság“-nak ítélték, magyarázatot nyer ezzel a veleszületett lelki beállítottsággal. Örökös csavargásai minden emberi, vagy természeti katasztrófa felkeresése (a szegedi árvíztől, utcai tüntetésen, tűzhányó kitörésen át a világháborúig), a romlott úri társaságból való elvagyódása, rokonlelkek keresése a — hite szerint — tisztább erkölcsű alsóbb néposztályban: fuvarosok, kocsisok, kubikosok, csempészek és be-

tyárok közt, mind valami lázas jobb-élet keresésének a jelei. „Mindenütt és mégis sehol idegenként és mégis mindenütt hontalanul”, — írja igen jellemzően egy naplójegyzetében.

Ezt az élettények között, — vagy fölött való állást keresi a művészetben is. Hidat szeretne teremteni benne a véges és végtelen közt, az érzéklet és az érzék-fölötti közt. Tudja maga is, hogy ezt nem lehet tökéletesen megvalósítani, de azért meggyőződéssel törekszik az elérhetetlen ideál megközelítésére is. Nem érez kielégítetlenséget az esetleges balsiker miatt, nem veszti el a munkakedvét, mert ha minden el is vész, megmarad vigasztalásul a buddhista elv: „Talán a jövő inkarnációban“...

Ilyen életfelfogás s ilyen festői célkitűzés alapján fejti meg Kállai Mednyánszky művészetének éles ellentéteit. A táj és az emberi alak, vagy arc érzékletes látzatán felül éreztetik képei azt az elrejtett érzékfölötti, lelki háttérrel is. Van művészetében mindig valami démoni, de az a szenvedésen felfokozott érzésvilág mindig természetes hangnemben nyilatkozik meg. A szelíden, lágyan álmódzó tájképek, — a nagyközönség tudatába inkább ez a témaköre jutott el Mednyánszkyhoz, — s az élet mélységeinek látomásszerű ábrázolása ugyanabból a lelki forrásból fakadnak. Valami szóval megmagyarázhatatlan feszültség ragadja magával a nézőt, ha értő szándékkal áll meg művei előtt.

Mednyánszkyt nem lehet egy — korában divatos — festői irányba sem elskatulyázni. Képei nem törekszenek sem „tisztá festőiség”-re, sem „irodalmi tartalmat” nem tükröznek. Amint ő maga írja, célja „a pszichikai kidomborítás”.

Körülbelül ezeket tanuljuk meg Mednyánszkyról Kállai Ernő mesteri élet- és műelemzése nyomán. Mégis kissé mintha túllőne a célon. „A művész” című fejezete sokszor ismételni kénytelen azokat a megállapításokat, amelyeket „Az ember” című fejezetében már elmondott. Az egész egybedolgozva s a lényegesre összefogva plasztikusabb képet adott volna a — nagyközönség számára — Mednyánszkyról, hiszen benne az ember és a művész nem, hogy nehezen, de egyáltalában nem választható el egymástól.

A „lényegesre összefogva”, — mondom, mert nem állhatom meg, hogy ne mutassak rá a munka egy szépséghibájára: Mednyánszky művészetére igazán nem lehetett elhatározó befolyása annak, hogy 1903-ban a Singer és Wolfner-cég szánálta az adósságokkal küzdő művészt „magára vállalta, hogy képeit méltó áron értékesíti, adósságait kifizeti és rendszeres, bőséges jövedelmet biztosít neki”. Ha ez a nyers és az emelkedett szellemű írásból kirívó életrajzi adat nem a Singer és Wolfner kiadásában megjelent könyvben lát napvilágot, — izlésebb lett volna.

Ami a műmellékletek gazdagságát illeti, a kevesebb itt is többet érne. A közönség szempontjából, de a megértés tekintetében is sokkal hasznosabb lett volna akár 15—20 egyszínű, fotografikus felvétel helyett 5—6 színes reprodukciót közölni. Az olvasónak határozott hiányérzete támad, ha a szövegben vissza-visszatérőleg a színek csodás összhangjáról olvas, mint a képek legkifejezőbb eleméről s az illusztrációk egyszínű szürkén merednek eléje.

A felvidéki magyar lélek teremtő erejének két kiváló megtestesüléséről nagy örömmel olvastuk el, tanulmányoztuk át a két művet, mely szakszerűségével, de lelkes tárgy szeretetével is kiegészíti, tökéletesebbé teszi tudásunkat a magyar műtörténelem hőskorának két kimagasló egyéniségéről.

SZIKLAY FERENC

ÁGOSTON JULIÁN: *Esteván. Regény.* (Szent István Társulat kiadása, Budapest. 194 1.)

A magyar történelmi regénynek Gárdonyi által megszabott vonalába illeszkedik bele ez a rokonszenves mű. A magyar mult egyik zivataros korszakába, a szentistváni időkbe nyúlik vissza a cselekménye, melynek középpontjába a szentéletű Maurus püspököt állította az írói képzelet. A regény tulajdonképpen Estevánnak, a későbbi nagytudású és szentéletű főpaprak Krisztus szolgálatában eltöltött életét igyekszik összefogni olyan módon, hogy Maurus sorsát, szoros összefüggésbe hozza a kor nagy nemzeti eseményeivel, a magyar uralkodóház és a keresztény hit sorsával. Az író nem vezette a „nagy” regény megalkotásának eszménye, éppen ezért a műnek nincs is szorosabb értelemben vett konstrukciója. Nem törekszik az akkori idők társadalmának visszatükröztetésére, sem a történelem mélyebb lélektani megokolására. A regény előterében mindvégig Esteván-Mór alakja áll, az ő elindulása és beérkezése a főtéma, mellette csak néhány vázlatos vonással domborodik ki a kor több főalakja. Vázlatosan adja a szerző az eseményeket is, inkább csak érinti őket, de nem időz el egyiknél sem hosszasan. Így azután sikerül is elkerülnie a kor és jellemábrázolás veszedelmes akadályait és az aránylag kényelmes eszközökkel megírt regénnyel egységes, kedvező hatást elérnie. Stílusa kissé patinás, a magyar történelmi regények megszokott hangja, mely jól esik az olvasó fülének. Olyan ez a munka, mintha a szerző egy készülő nagy regény anyagát hordta volna benne egybe. Minden készen van ahhoz, hogy megszülessék a regény. Mert az Esteván még nem az. Moralizáló célzatával mai formájában még leginkább az ifjúság körébe kívánkozik, iskolai könyvtárak részére nagyon ajánlható.

Kovács Endre

CSAPODI CSABA: *Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban.* (Bpest, 1942. Athenaeum. Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet. 85 l., 4 térképpel.)

A magyar történettudomány most kezdi leróni a társadalom iránt azt a tartozását, amelynek elhanyagolása miatt az első világháború után csaknem elviselhetetlen terhek viselésének tette ki. Különösen 1938 óta fordítják történészeink figyelő tekintetüket Szent István birodalma különböző részeinek nemzetiségi viszonyaira. Egyes művek az elsődleges települések történetét vallatják, mások viszont — mint a jelen mű is — rövidebb időközt, a mai helyzetet kialakító 400 éves távlatot vizsgálják. Amint a cím is elárulja, e könyv egy északnyugati megye egyetlen járásának a nemzetiségi viszonyait faggatja.

Bars megye három egymástól eltérő tájegység. Északi, nagyobbik fele közepmagas hegyvidék, a délkeleti a garammenti barsi alföld, a délnyugati (verebélyi) pedig ellapuló dombvidék. Csaknem pontosan ugyanez a megye közigazgatási beosztása is. A délnyugati dombvidéket az aranyosmaróti (volt kistapolcsányi) és a délibb verebélyi járás foglalják el. Ez utóbbi régebben kisebb volt, mert sem északra, sem keletre a lévai járás felé természetes határai nem voltak. Mai nagyságában a XX. század elején alakult ki.

A természeti adottságot nemcsak a közigazgatási egységek fedik, hanem sok tekintetben a megye nemzetiségi képe is. A magyar-szlovák nyelvhatár ugyanis a hegyvidék és síkság határán húzódik. Az északi járások (oszlányi, garamszentkereszti, aranyosmaróti) összefüggő szlovák, a délkeleti lévai egységes magyar települési terület. De a délnyugati verebélyi járás tarka változatossága nem tanúskodik természetes fejlődésről.

1910-ben a járás északi, Aranyosmarót felé nyúló kiszögellésében fekvő 4 község szlovák többségű. Ezekről délre 8 magyar többségű község van. Ezen alul azonban a járás egész közép- és nyugati felét szlovák többségű községek foglalják el. Egységes nyelvszigetüket egy magyar többségű község tagolja két csoportra. A járás keleti felén ismét 7 községből álló összefüggő magyar nyelvterület található. A járás délnyugati szlovák területén egy magyar, délkeleti magyar területén viszont egy szlovák község teszi még tarkábbá a nemzetiségi képet.

A vázolt helyzet alapján szinte magától kínálkozik a feltevés, hogy talán a lévai járás, valamint Komárom és Esztergom megyék magyar lakosságú nyugati és északi, Nyitra megye déli része szlovák lakosságú keleti előnyomulása és összetalálkozása történt itt.

Ennek azonban ellentmond, hogy Nyitra megye déli része még a XVI. században is magyar jellegű volt, csak később szivárgott oda a szlovákság, valamint az, hogy a járás két magyar nyelvszigetét elválasztó falvak szlovák többsége csak az 1890–1910. népszámlálás között keletkezett. Tehát a két magyar sziget egykor a járás közepén összefüggő területet alkotott. Ezt mutatja az első, nemzetiségi viszonyokat feltüntető, 1773-ban készült összeírás, a Lexikon.

A magyarságnak ez az összefüggő, központi elhelyezkedése bizonyítja, hogy a járás magyar volt. A lakosság azonban elpusztult vagy eltávozott s helyére az északi járások vagy távolabbi megyék szlováksága szivárgott. Történt pedig ez a XVI., XVII. és a XVIII. században, amikor a nemzetiségi átalakulások mentek végbe. Mind ezt azok a források bizonyítják, amelyeket e nemzetiségi viszony felderítésére közvetve felhasználhatunk. Ezek-

ből is főként a *személynevek* és a *dűlőnevek* jönnek számításba.

Összeírások vannak már a XVI. század elejéről. Országos összeírás az 1715. és 1720. conscriptio, valamint az 1770 körül készült úrbéri táblák. Különösen az utóbbi fontos, mert mindig az illető község lakosságának nyelvén készült. A Lexikonon kívül jól szolgáltak magániratok, valamint egy 1750-ben készült török *defter*. Sajnos, a XVII. század második felére nincs sok adat, pedig ez a legfontosabb időszak, mert ekkor történtek a nemzetiségi változások. De így is világos, hogy a XVII. sz. vége előtt a verebélyi járás egyetlen községének sincs tiszta szlovák, de még szlovák többségű lakosa sem. Alig néhányban fordul elő szlovák. Az 1525–1671 közti évekből rendelkezésre álló 2945 névből mindössze 303 minősíthető szlováknak, s kétségtelenül magyar ugyanakkor 1906.

Eredeti s nem török elől menekülő magyar lakosság ez, amint bizonyítja egy 1525-i összeírás, amely még a török támadás előtt a járás legészakibb részén is öt községből hármat magyarnak s csak kettőt talál vegyesnek. A járás lakossága már ekkor is cserélődött, de magyarokkal. Hisz a védett hegyvidék szlovák lakossága nem is vágyhatott az állandóan zaklatott, terhekkel sújtott vidékre. A szlovákság a védett és sűrűn lakott hegyes vidékekről csak a török hódoltság után jött tömegesen a lecsökkent, meggyérült magyar lakosság helyére. Ezért 1715-ben a járás 37 lakott községének tekintélyes, de még mindig csak egyharmadrésze szlovák többségű.

Bár szerző az ellenkezőjét állítja, a kurucháborúkat követő restaurációs törekvések is segítették az elszlovákosítás folyamatát, mert 1770 körül már a járás 41 lakott községének nagyobb fele, 24 község szlovák többségű volt. A XVIII. század végétől erősödött itt a magyarság, de ez csak korábban el-

vesztett helyzetének lassú és töredékes visszafoglalása volt.

Érdekes megfigyelni, honnan szivárogtak a legyérült lakosságú járásba az új telepesek. A XVI., XVII. században a déli magyar, ellenben a XVIII. szd.-ban már csak az északi s nyugati szlovák és elszlovákosodott területről. 89 közül 29 magából Barsból, a már szintén szlovákokkal betelepült Nyitrából 16 szlovák s 5 magyar, Trencsénből 11, Pozsonyból-Hontból 5—5 s a többi megyékből 1—2.

A betelepülés iránya kellő bizonyítéka annak, hogy a törzsökös magyar lakosság mellett a XVIII. század szlovákjai az új telepesek. Ez eléggé megvilágítja azt is, hogy itt a népcsere nem a nyelvhatár fokozatos, természetes fejlődésével toldott el. Nem a szlovákság életerős terjeszkedése következtében húzódott vissza a magyarság dél felé, hanem a magyar faj másfél évszázados élet-halál harca, végzetes vérvesztése következtében lakatlanná vált területekre (köztük a verebélyre is) szivárogtak le a szlovákok.

A könyv a 26. oldaltól a verebélyi járás községei adatainak részletes feldolgozását tartalmazza 60 oldalon át. Nagy segítségünkre vannak az ilyen művekben nélkülözhetetlen áttekintő térképek.

Reméljük, hogy a Teleki Pál Tudományos Intézet a jövőben a településtörténet feltárásával fényt derít többi területünk nemzetiségi viszonyainak újkori kialakulására is.

Sipos István

ESTERHÁZY LUJZA: A huszadik esztendő. (Új Élet kiadás, 75 l.)

Merész vállalkozás hetvenöt oldalra összesűríteni egy olyan izgalmas és meglepetésekben gazdag év történetét, amilyen a csehszlovákiai magyar kisebbség huszadik esztendeje volt, még hűvös történetíró számára is, hát még

annak, aki maga is részese és szenvedő alanya volt az eseményeknek! Az író a legszerencsésebb formát, a naplót választja. Így elemzés, tudományos fejtegetés helyett egy finom női lelken keresztül megsejthetjük egy egész embercsoport vágyait, bajait és érzéshullámszáradását. Az olvasás során végigkísérjük a szerzőt, a csehszlovákiai leánymozgalmak vezetőjét, az egyetemi központokban, megfordulunk a Felvidék kisebb-nagyobb városainak magyar kulturmunkásai körében, látjuk a falvak népének hangulatát. Ott vagyunk lélekben mi is a sorsdöntő 1938. év elejének magyar főiskolásai közt Prágában, Brünnben vagy Pozsonyban. Mi vágjuk a cseh kormány képviselőjének szemébe a magyar kívánságokat egy izzóhangulatú összejövetelen, készülő vihar szelét érezzük az „Anschluss” hírében... Látjuk a felvidéki magyar egyesületek tevékenységét a nagyvárosi intelligenciától a falusi legényekig-lányokig. Milyen határozott program akkor, amikor mi, csonkaországiak többnyire még üres egyetemesekben tévován kerestük a célt és a vezetőt! „Magyar néptömegeink életszínvonalának emelése, az emberi személy méltóságtudatának fokozása széles néprétegeinkben és az emberi méltóság megbecsülítése a felsőbb rétegek részéről.” Valóban, „nem hiába viszi ki Isten a nemzeteket nehéz és távoli utakra”, a megpróbáltatások, a szenvedések a népeket is megneemesítik.

Nőirótól szokatlan a stílusnak és mondanivalónak az a fegyelmezettsége, ahogyan például a komáromi tárgyalások lelkesültségét, majd lehangolt csüggedését leírja, vagy ahogyan búcsúzik felszabaduló munkatársaitól, mert neki vállalnia kell továbbra is a kisebbségi sorsot.

Mi, „anyaországiak” ellentmondó jelekből és híradásokból vagyunk kénytelenek megismerni az elmúlt kisebbségi életet. Esterházy Lujza kis könyv-

ve érdekes és élvezetes módon járul hozzá a kérdés megvilágításához.

Koncz Endre

FARKAS GYULA: *A magyar szellem felszabadulása.* (Bp., é. n., Stádium 400 l.)

Ez a könyv irodalomtörténetírásunk története. Azt hihetné az ember, hogy — csak szaktudósok számára ad útmutatást, forrásanyagot. Irodalomtörténetírásunkról már esett szó itt is, ott is, de egységes fejlődésrajzát még senki sem írta meg. A magyar irodalomtudomány tehát komoly nyereségként könyvelheti el Farkas Gyulának, a berlini egyetem magyar irodalomtanárának új könyvét: hiányt pótol, ürt tölt be. Végigvezeti olvasóját a legelső magyar irodalomtörténeti munkáktól kezdve irodalomtudományunk valamennyi kimagasló művelőjén keresztül egészen a mai irodalomtörténészekig és törekvésekig. Alapos forrástanulmányokra támaszkodva, de főleg maguknak az eredeti műveknek áttanulmányozásával adja irodalomtudósaink arcképét, törekvéseik, célkitűzéseik hű rajzát, vázolja kapcsolataikat a megelőző és utánuk következő nemzedékekhez s a külföldi kortársakhoz, szellemi áramlatokhoz. Bemutatja az élő irodalom és az azt regisztráló tudomány egymáshoz való viszonyát, bemutatja, hogy a magyar irodalom fejlődésének hullámhegyei és völgyei mennyire segítették elő az irodalom tudományos szemléletének fejlődését, az irodalom ötudatosulását és — öntudatosítását. Egyszóval: — bemutatja azt is, hogy a magyar irodalomtörténetírás hogyan hatott olvasóközönségünk fejlődésére.

És ezen a ponton vesszük észre, hogy a magyar irodalom öntudatosodása, a magyar irodalmi tudat megerősödése párhuzamosan történik nemzeti öntudatosodásunkkal. Farkas Gyula ellentmondást nem tűrő érveléssel mutatja

be ezen a könyvén keresztül, hogy a magyar irodalomtörténetírás fejlődése nem független a magyar élet kibontakozásától, nem elszigetelt művelődéstörténeti mozzanat a nemzet életében, hanem annak szerves része, amelyet igen nehéz és nem is lehet legelemibb nemzeti lét-kérdéseinktől elválasztani. Így lesz Farkas Gyula könyve szaktudományi jelentőségén túl minden művelt magyar ember komoly olvasmányszükségletévé, a mai súlyos időkben annyira szükséges nemzeti öntudatunk egyik igen fontos és szükséges pillérévé.

Érdekes jelenség: a magyar irodalomtörténetírás első műve — védekezés. Védekezés egy vád ellen, amely a magyarság szellemi képességeit vonja kétségbe s amely vád akkor is (a XVIII. század elején) s ma is igaztalan. Ez a vád a németiség felől hangzott el felénk, — mutatja be Farkas Gyula —, s azóta is, különböző korokban és különböző formákban el-elhangzik. De — állapítja meg komoly önmérséklettel és józan önkritikával — sokszor mi magunk vagyunk a forrásai. A külföld és elsősorban a velünk szomszédos németiség, amelynek már csak földrajzi helyzete következtében is megvolt a szellemi fejlődésünkre gyakorolt hatása, — torz tükrökben látta meg azokat a jellemvonásainkat, amelyeket sokszor túl erős önkritikánkkal, vagy éppen túlzott öntömjénezésünkkel mi magunk emeltünk ki önarcképünk megrajzolásában. Nem szabad elfelednünk, hogy ha önmagunkról szólunk, ezt mindig azzal a józan önmérséklettel kell tennünk, amely nem engedi meg, hogy képünk a külföldön — torzképpé alakuljon. A magyar szellem tehát váddal, mégpedig súlyos váddal szemben tudatosítja először irodalmát, irodalmának értékeit. Rendszerező elveit kezdetben a németiségtől veszi s a német hatástól csak fokozatosan szabadul meg. Az irodalomtörténetírásnak

— és egyszersmind a magyar szellemnek — ez a „felszabadulása” a magyar önelvűség teljes mértékben való önmagára-találása csak a XX. század első évtizedeiben történt meg, költészetünknek — mely fejlődésével mindig messze megelőzte az irodalomtörténetírás öntudatosulását — hatalmas fellendülése, elmélyülése, klasszikussá-felemelkedése után. Horváth Jánosnak a neve fémjelzi ennek a „felszabadult”, mert teljes mértékben magyar-elvű irodalomtörténetírásnak a kiteljesedését.

Az újabb nemzedék irodalomtörténetírásáról Farkas Gyula csak röviden szól; nem akar az elfogult kortárs hibájába esni, éppen ezért csak röviden regisztrálja az új törekvéseket. De itt sem feledkezik meg alaptételéről, hogy az irodalomtörténetírás a nemzeti öntudat szerves, jelentős tényezője: útmutatást ad, figyelmeztetést; hogy jövőnk egyik záloga éppen a magyar szellem további önálló fejlődése és sajátos értékeink érvényesítése az új Európában. Ugyanakkor tárgyilagos higgadsággal állapítja meg azokat a tényezőket is, amelyek a fiatal nemzedék arcát meghatározzák.

„Reimann korában (XVIII. század eleje: ő az első vád-emelő) még nem akadt európai tudós, aki a magyar irodalom létéről be tudott volna számolni. Napjainkban az európai irodalomtörténészek első kongresszusukra magyar szellemi irányítás alatt Budapesten gyűltek össze. Kell-e még több bizonyíték, hogy volt haladás?”

Mégis: nincs semmi, de semmi okunk az önelégültségre, vagy pihenésre. Európát elértük — százados álom beteljesüléseként — irodalomban és tudományban, ámde örök magyar-végzetként ismét későn érkezve csak a régi Európát, melynek eresztékei szemünk előtt omlanak össze. Az új Európában újra ki kell küzdeni helyünket fokozottabb nemzeti öntudattal, hagyományainknak, múltunknak, hivatá-

sunknak mélyebb ismeretével. Az irodalomtörténet tükör, melyből szellemi arcunk tekint vissza ránk. Ügyeljünk, hogy a kép ne legyen — torz. Az irodalomtörténet nemzeti öntudatunknak alakító és fejlesztő mestere is: vállalja hivatását továbbra is, de elmélyültebb felelősségérzettel. A magyar öneszmélés útján nincs megállás.”

S ezen a ponton Farkas Gyula könyve nekünk, felvidékieknek is gazdag tanulssággal szolgál. A magyar irodalomtörténetírás ugartörői, első alázatos, de a nagyokat megelőző és előkészítő művelői — felvidékiek voltak. A nagy harcok elűtével a Felvidék volt az országnak az a tája, amelyik talán a legkevesebb megpróbáltatáson ment át s amelyik a leghamarább kapcsolódhatott az újjáépítés munkájába. Igaz, hogy idegen munkák ösztönzésére, sokszor idegen fajból származva (aminthogy, természetesen, magyar létünk örök kérdései: az ország és a nemzet, a faj és a magyar lélek kérdése ott kísért e könyv csaknem minden lapján), de a Felvidék tudósai indították el a magyar irodalomtörténetírást. Rajtunk, a mai nemzedéken a sor, hogy egy húsz éves idegen uralom alól felszabadultan és a magyar élet teljes áramlásába újra belekapcsolva, kötelezőnek érezzük a magunk számára az ősök úttörő hagyományát.

Sziklay László

GAMBIRASIO, GIACINTO—GAMBIRASIO, ENZO—COLOMBO, LANFRANCO: *Terzetto in Ungheria*. (Hármán Magyarországon.) (Edizione Orobiche, Bergamo. 180 l.)

Az Alpesek lejtőinek festői kultúrközpontjában, Bergamoban adták ki ezt a külső kiállításában is megkapóan tetszetős könyvet, mely három Magyarországon járt olasz írónak hazánkról szerzett ismereteit és benyomásait tárgyalja. A könyv előszavában Giacinto Gambirasio az apa, kedves büsz-

keséggel bemutatja munkatársait, Enzo fiát és annak barátját, Lanfranco Colombot. A könyv célját is határozottan megjelöli: „Questo libro ha la pretesa di essere un po una guida spirituale per avviare gli italiani alla conoscenza dell' Ungheria.” (Ez a könyv irányítóul szeretne szolgálni Magyarország megismerésére. Mi hárman hozzá akarunk járulni ahhoz, hogy Olaszországban megszeressék Magyarországot, azzal a szeretettel, mely a kölcsönös megbecsülésen és a faji tulajdonságok közöségén alapul.) Giacinto Gambirasio a magyar történelem kimagasló egyéniségeit ismerteti különös tekintettel az olasz-magyar kapcsolatokra. Kezdi Savoyai Jenő herceggel, a törökverő olasz származású hadvezérrel, kinek pompás lovasszobra olyan díszes helyet foglal el a budai várban. Megemlékezik Szent István, Szent László, Corvin Mátyás királyainkról s végül a Garibaldival együtt harcoló Türr István és Tüköry Lajos alakjait rajzolja élénk. Enzo Gambirasio témáit a magyar művészet, zene, tánc és költészetből meríti. A fiatal író mély átérzéssel, lírai tollal írja le mindazt, ami fogékony lelkét magyarországi tanulmányútja alatt, a művészi szépségek birodalmában a legjobban megragadta. Soraiiban élénken tükröződik vissza, hogy milyen varázssal volt rája a magyarság széles néprétegeinek esztétikai értéke. — A harmadik, Lanfranco Colombo a társadalmi ember szemével nézett széjjel hazánkban. Tarka színekben festi le a meglátogatott városok és vidékek különösségeit. Elményyszerűen vetíti le a számára új és ismeretlen világ furcsaságait, szokásait. A könyv 135. oldalán kassai úti benyomásait írja le. Együtt gyönyörködünk a bankói hegyről nyíló panorámában, megcsodáljuk Kassa műkincseit, a nagy történelmi multról regélő dómot, látjuk a domonkostéri búcsú tarka tömegét, a csillogó öltözetű falusi szépeket, a délceg rendőrt, a léggömbárust, a planétát kínáló

papagájos vak asszonyt. A vasúti állomáson törjük a fejünket, hogy búcsúszunk el méltóképen, csekély nyelvi ismereteink segítségével az új ismerősöktől.

Nemcsak az olaszok, hanem a magyarok számára is rendkívüli érdekességet jelent ez a komoly tanulmányi alapokra fektetett, őszinte csodálatot és baráti érzelmeket eláruló könyv. Rajta keresztül megismerjük önmagunkat és büszkén örvendünk nemzeti kincseinknek.

Polinszky Katalin

GULYÁS PÁL: *Az Alföld csendjében.* (Bp. 1942. Magyar Élet. 304 l.)

Ha sohase olvastál egy verset se Gulyás Páltól s ha most, kíváncsi olvasó módjára, belelapozol ebbe a kötetbe, azt mondd róla: a körülöttünk élő, viruló vagy esetleg halódó világ költője ő. Mindent megénekel, ami körülötte van: az országút porát, kisfia énekét, a háza alatt elhúzódó temetőt, a diófát, barátait. Tárgylasság jellemzi ezt a költészetet: ahogy pl. az udvaron uralkodó kakast megénekli, az egyszerűen illusztrálja, hogy Gulyás Pálban az élet külső benyomásai azonnal verssé formálódnak. Aki ismeri őt, az így is mondhatja: Gulyás Pál még a mindennapi élet legszürkébb eseményeiből is inkább költészetet csinál, mint életet. A forma ezért nem egy l'art pour l'art virtuóz mesterműve, de nem is a „mondanivalók” költőjének kierőszakolt vers-köntöse; egy a megénekelt kakassal, diófával, Veres Péterrel, Kassa kapuival, szinte nem is vesszük észre, annyira egybeforr azzal, amit a költő élénk állít. Nem csoda, hogy ez a költészet a maga teljes frissességében mutatja be nekünk azt a világot, amelyben a költő él: az Alföldet, Debrecent és mindazt, ami erre a sajátos magyar tájra jellemző.

Minél tovább olvasod Gulyás Pál költészetét — mert hiszen ez a kötet,

ha nem is összes verseit, de költészetének jellemző darabjait mind eléd tárja —, alig veszed észre s eljutsz az élet legmélyebb kérdéseire. Először azt hiszed: valami zavar támadt benned. A kakasról szóló ének derűs magátólértetődősége mellől a mítoszok határára jutsz. Lassan be kell látnod, hogy nem elmítizálásról, nem elködsítésről van itt szó. Egyszerűen csak arról, hogy Gulyás Pál nemcsak a felszín éneke: — az élet benső oldala benne épp oly természetes, magyar egyszerűséggel válik verssé, mint a külső, a felszín derűje és szomorúsága. Elsősorban szülőföldjének költője, de éppen az előbb elmondottakból következik, hogy a szülőföld nála nem díszlet, nem magára öltött divatos program, nem nagyképűség, hanem — élet: nemzedékeken, századok távlatán keresztül áramló élet. Ha volt magyar költő, aki az országút porától kezdve Csokonai Vitéz Mihály alakján, hagyományain, szellemén keresztül egészen a felületes ember számára megfoghatatlan — mert csak a lényeglátók számára érzékelhető — sajátos lélekig meg tudta énekelni, testté-verssé tudta varázsolni városát, táját, szülőföldjét, akkor Gulyás Pál az. S ezért ér Debrecen megismerése szempontjából az ő költészete százszor annyit, mint ezernyi Baedeker és millió tudományos értekezés: Gulyás Pál annak a Debrecennek a költője, amelyik a századok méhében él s amelyik éppen ezért — örök.

Csoda-e, ha magátólértetődő biztonsággal tudja megtalálni a kapcsolatot, az összefüggést a magyar glóbusz többi tájával? Nem csoda, éppen úgy nem, mint hogy az évszázadok alatt Debrecen és Kassa, Debrecen és a Dunántúl, Debrecen és Pest-Buda, Debrecen és Erdély mindig egy volt, egy lényegét takart: a magyar lényegét más és más változatban. Az a debreceni költő, akinek a költészetében a debreceniség nem a múltó divat díszlete, hanem a

lélek legmélyéről feltörő lényeg, nem is kell, hogy eljusson, mert már ott is van: — a magyarság örök és lényeges kérdéseinél. Megihletik a nagy nemzeti események: Kassa felszabadulását, Erdély sorsdöntő óráit, Teleki Pál halálát, stb. megénekli, de — az elmondottak alapján talán nem is kell mondanunk — nem szokványos „alkalmi” versek ezek, mert mindenikükben az örök magyarság örök kérdései zúgnak az olvasó felé. Nincs az a nagy szónok, az a tanulmányíró, aki olyan magvasan és erőteljesen meg tudná fogni örök, mindig érvényes s a mai világ örvényében ezerszeresen aktuális problémáinkat, mint ő. Mert nála ez éppen úgy magától értetődik, mint a kakas, aki fennhéjázva uralkodik az udvar közepén.

Csoda-e, ha Gulyás Pál költészete Európát, sőt: az egész emberiséget is át tudja fogni? Nem csoda, mert az ő költészetében a hadházi réteken csillogó napfény és Mozart zenéje, a Doboz-temető fejfái és a Kalevala, Edda mítikus világa egy: — élet. Néha játszi csipkelődéssel, néha halálos komolysággal tudja lefricskázni magáról a merev formák koturnusát; ott keresi az élet lényegét, ahol az valóban megtalálható: a formákon túl, a Lélek világában. Regösök rigmusaira, Csokonai, Petőfi, Ady egy-egy verssorára, gondolatfűzére emlékeztet olykor-olykor, de ez, éppúgy, akár csak az élet többi jelensége, a felszínéi és a lélek mélységéi egyaránt: *eggyé*, gulyáspálivá és mégis egyetemessé, magyarrá, debrecenivé forr össze ebben a költészetben.

Így jut el az — Evangéliumhoz. Azaz dehogy, dehogy *jut el*. A hit nem „nagy kérdés”, nem megmagyarázni, kibogozni való probléma az ő számára. A hit, az Evangélium az alap s a cél, amelyről éppoly játszi könnyedséggel indul el s amelyhez éppoly játszi könnyedséggel jut el az ember, mint mindenhez, amit úgy hívunk: világ, élet, ember. Persze, hogy meglátjuk a

lelki vívódásnak, a töprengéseknek, a „nehéz percek”-nek nemcsak a nyomát, hanem súlyos bélyegét is. De mindez világos, tiszta mint a kristály. Mert magyar.

Sziklay László

IJJAS ANTAL: *Széchenyi kapitány.* (Bp., Vigilia, é. n. 166 l.)

Széchenyi fiatal éveit: történetíró és művész számára egyformán izgató feladat. Azt hiszem, hogy az izgató kérdés inkább az: hogyan, milyen csodálatos lélektani fordulat, isteni sugallat hatására lett a bécsi társaság huszártisztjéből a legnagyobb magyar évszázadokra példát mutató hatalmas alakja? Ezt a kérdést Ijjas Antal nem veti föl, de minél tovább olvassuk regényét, annál biztosabbak vagyunk benne: az alap-probléma mégis csak ez. A szerző látszólag nem akart mást adni, mint a fiatal Széchenyi lelki arcképét a franciaországi hadjárat és az utána következő bécsi kongresszus környezetében. Ez az arckép, úgy érezzük, sikerült, ha nem is az, ami Széchenyinek e korszakáról közvéleményünkben kialakult. Ijjas Antal Széchenyije csöndes, passzív (talán túlságosan is passzív?) ember, bravúros, huszáros életéről csak a kortársak beszédén át kapunk tudósítást. A „második korszaki” Széchenyi Istvánjának egy-két közismert, alapvető tulajdonsága is megmegcsillan ebben a regényalakban: főleg minden csillogó, üres elismertetést visszautasító szemérmessége, lényeglátó áttekintőképesége, értékelnitudása domborodik ki jól Ijjas Antal beállításából. E tulajdonságok, általában a nagy magyar egész ifjúkori alakja néha nagyszerű jelenetekben mutatkoznak előttünk. Csak az a baj, hogy az író néha annyira megkapja a környezetet, — a franciaországi hadjárat egy-két jelenete, a bécsi kongresszusnak a mai ember számára furcsa, érdekes világa, — hogy a főhős alakja elmosódik benne. A korrajz igen fon-

tos: ezt mi is valljuk, de túltengése az oka elsősorban annak, hogy az olvasó előtt Széchenyi vonásai sokszor elmosódnak és a főhős ahelyett, hogy az előtérben mozogna, sokszor válik — mellékalakká. A környezet rajza különben ügyes: benne érezzük a Habsburg-monarchia, a világközponttá vált Bécs lüktetését és egy kicsit az elkövetkezendő bukás előrevetett árnyékát is. Két hatalmas tényező készíti elő ezt a bukást: a dinasztikus politika önzésével szemben álló hit és hazafiasság motívuma. Elsősorban Talleyrand, az öreg francia alakjának mesteri rajza testesíti meg ezt a két motívumot. Széchenyi magyarsága ebben a környezetben még csak tény, amellyel a fiatal huszártiszt még alig tud számolni: a regény végső kicsengésének, az elutazás — illetőleg hazautazás — motívumának szempontjából az író ügyesen fogja meg, hogyan ébred hőseben a nemzeti érzés és a hit ösztöne a külső hatásokra öntudattá, — de a történelmi hitelesség, úgy érezzük, megkövetelte volna, hogy az író ennek az öntudatosodásnak a folyamatát biztosabb kézzel, kevesebb tétovázással írja meg. Széchenyi egy kissé bábszerű jelenség, az események és — mi tagadás — a szép nők játékszere ebben a beállításban.

A mű így is érdekes és tanulságos olvasmány. Kár, hogy nyelvezete, amelyet a kiadó reklámja „tömény, szinte barokkos fülleddtségű”-nek nevez, tele van durva idegenszerűséggel, modorossággal, ólomsúlyú nehézkességgel.

Sziklay László

JANKOVICH MARCELL: *Évek tavasz nélkül.* Regény. (Budapest, é. n. Frankl-Társ. 168+134 l.)

Az igazi felvidéki regény még mindig várat magára. Talán a szükséges történelmi távlat hiányzik, vagy az átfogó erejű írói tehetség, de eddig csak töredékes képeket kaptunk a ma-

gyarság húszesztendős kisebbségi életéről. A csonkaországi írók szinte érthetetlenül közömbösek voltak iránta; ennek a kellő tárgyi ismeretek és személyes élmények hiánya lehetett az oka. Bár az elmúlt években több beszámoló látott napvilágot, és néhány tudományos feldolgozás is ismertette a felvidéki magyarságnak a megszállás alatti politikai, társadalmi és művelődési viszonyait, és így az írók a szükséges tárgyi ismereteket már könnyebben megszerezhették.

Jankovich Marcell új könyve, *Évek* tavasz nélkül, azzal a célkitűzéssel íródott, hogy megőrizze e nehéz idők hősi küzdelmeinek, szenvedéseinek és áldozatainak az emlékét. Az író ezt vallja céljának: nem felejteni, és ezért akar minél többet megőrizni a múltból a jelen és a jövő számára. A regény eseményeinek a helye Pozsony. Jankovich voltaképp saját élményeit dolgozza fel, de nem a napló vagy emlékirat első-személyű, közvetlen formájában, hanem talán a divat hatására az objektívebb, regényszerű megoldást választotta, bár a bevezetésben így nyilatkozik: „Mi ez a könyv? Nagyon laza valami... epizódok, köznapi epizódok marokszedése. De bevallom, hogy én még nem ismertem, de még csak nem is láttam embert, akinek kifogástalanul felépített regény lett volna élete. Az én életem sem volt regény, hanem éppencsak szépséges szép, vagy szomorúan boldogtalan epizódok sorozata.” Az írónak joga van olyan formát választani mondanivalója formábaöntésére, amelyet célja elérésére legmegfelelőbbnek, tehetségének érvényesülésére legalkalmasabbnak talál. Az előző vallomása szerint Jankovich Marcellnak az emlékirat közvetlen formáját kellett volna választania, és ez tehetsége természetének és korlátainak is sokkal jobban megfelelt volna. Az emlékirat műfaja ugyanis feljogosít bizonyos lazaságra, közvetlenségre és kevésbé követeli meg a szerkezet

zártságát. Jankovich azonban nem ezt tette, hanem burkolt szépirodalmi formát választott, és így az olvasó nagyobb és művészebb igényeit keltette fel. Márpedig műve mint regény nem szerencsés alkotás, a cselekményt könyve terjedelméhez képest túlságosan is hosszú időre nyújtja el, a regénynek sem igazi főeseménye, sem főhőse nincs, még olyan vezető személyiséget sem találunk a regényben, aki köré oda lehetett volna csoportosítani a korfestő adatokat és jeleneteket. Nem az a baj, hogy sok a könyvben az epizód, ez sok más regényben is előfordul, hanem hogy az epizódok nem csoportosulnak főesemény köré, nem azt keretezik, színezik, vagy festik alá. Ezért töredezik szét a mű sokszor alig összefüggő részletekre. Ezért nem tud kikerekedni belőle nemcsak a felvidéki magyarság életének a teljessége, hanem még Pozsony város története sem a megszállás alatt. Ezért nem vált ki egységes benyomást az olvasóból és amikor letesszük a könyvet, az utolsó jelenet fanyar hangulata üli meg a lelkünket. Jankovich könyvének inkább kortörténeti értéke van, megőrzi a felvidéki magyarság néhány érdekes alakját, eseményét és érzelmi állapotát az elmúlt száz esztendőből. Bár kissé túlságosan hosszú lére eresztett elmélkedései és fejtegetései nem mindig elég frissek és ötletesek, előadása általában élvezetes, nagy műveltség és tiszta, nemes magyar lélek és érzésvilág tükröződik benne.

Semetkay József

KELEMEN JÁNOS: *Fogom a kezéd.* (Versek. Kassa, 1943. Szerző kiadása. 80 lap.)

Mintegy hetven vers csokorban, melyeket a szerző a feleségének ajánl. Ha végigolvassuk őket, tisztán rajzolódik elénk két ember összetartozottsága s ebből az összekapcsoltságból mint göcbből, vetítődik ki a szerzőből min-

dien, hogy rövid külvilági szemlélődés után visszatérjen oda, ahonnan kiindult: a párjához. A kötet tartalma nem ömlengő, szerelmes versek, legalábbis a szó szoros értelmében nem. Minden versében van egy kis józanító komolyság, egy kis valóságérzet, helyhez- és személyhez kötöttség. Nehéz részletes kritikába bocsátkoznunk, mert úgy érezzük, hogy a versek nem hozzánk és nekünk szólnak, hanem csakis egy személyhez: a feleségéhez, s inkább egy átnyujtott, kedves csokor örömét akarja vele a szerző elérni, mint irodalmi sikert. De bizonyára nemcsak ezek és ilyen versei vannak a szerzőnek, hiszen vérbeli költőt mindennek érdekelnie kell. S Kelemen ügyesen kezeli a szavakat, feltételezzük, hogy iménti megállapításunk rá is vonatkozik. Ha más tárgyú verseit is megismerjük, csakis akkor tudjuk megállapítani, hogy munkássága jelent-e valamit az irodalomnak. Addig is: ez a versesfüzete, mert két embert szeretetben még jobban összekapcsol: érték.

Domokos István

KEMÉNY GÁBOR: *Bartha Miklós és a nemzetiségek.* (A pécsi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének Kiadványai, XVI. Pécs, 1943. 116 l.)

Ma már alig van magyar ember, aki ne tudná, vagy legalábbis ne érezné, hogy a „boldog békevilág” éveiben, a kiegyezést követő évtizedekben végzetes hibák történtek mind a magyar politikai vezetésben, mind pedig a magyar társadalmi életben. Ugyanakkor, amikor a magyarság ellenségei szinte kizárólag csak erre a felületes, az élet jelenségeit csak a maguk anyagi hivoltában felfogni tudó korszakra hivatkoznak, ha „ezeréves elnyomás”-ról beszélnek a történelmi Magyarország nemzetiségeivel kapcsolatban, a magyar tudomány Szegfű Gyula korszakalkotó könyve óta („Há-

rom nemzedék”) állandóan felszínen tartja ennek a kornak, illetőleg e kor végzetes tévedéseinek a revízióját s mutatja be azokat a kezdeményezéseket, amelyek a magyarság megerősödését, az ország problémáinak megoldását célozták e korban s amelyek a meddő közjogi harcok s a harmincmillió magyar rózsaszínű ábrándvilágában süket fülekre találtak.

Bartha Miklós a kiegyezési korszaknak kétségtelenül egyik legerőteljesebb, legérdekesebb és legértékesebb alakja. Abban a korszakban, amikor nemcsak a gazdasági, hanem a politikai életben is tág teret kaptak a felületesen asszimiláltak, mind egész lelki berendezésében, mind pedig a magatartásában mélységesen magyar alakja teljes mértékben egyedül áll. Utól is érte az egyedülálló emberek végzete: eszméi, célkitűzései vagy süket fülekre találtak, vagy pedig eltorzultak, vakvágányra telerődtek, tanítványokat nem tudott nevelni. De mindaz, amit Bartha Miklós publicisztikai munkásságával, politikai beszédeivel és általában: egész életművével vallott és hirdetett, az új európai háború negyedik évében magyar szempontból aktuálisabb, mint valaha.

Kemény Gábor nagy felkészültséggel megírt és meggyőző szerkezeti egységgé összeállított tanulmánya az életrajzi ismertetés után a nagy magyar gondolkodónak azokat a megnyilatkozásait tárgyalja, amelyek a nemzetiségi kérdésre vonatkoznak. Megállapíthatjuk, hogy életének nem a nemzetiségi kérdés volt a középponti problémája: — ez a kérdés csak része volt a független és erős Magyarországért vívott harcainak. Cikkeli, megnyilatkozásai, amelyek a nemzeti-ségi kérdéssel kapcsolatban elhangzottak, nagy általánosságban egy-egy aktuális kérdéshez, helyzethez kapcsolódtak. S e két megállapításunk ellenére mégis azt kell mondanunk, hogy Bartha Miklósnak a nemzetiségi kér-

désről írt s itt feldolgozott művei a helyes magyar nemzetiségpolitikának tartós érvényű alappillérei. Mert ha az esetlegességek, amelyek a probléma feldolgozására Barthát készítették, ma már nem is aktuálisak, az alapelvek s általában az a nemes, higgadt, a szó legnemesebb értelmében vett humánus magatartás, amely egyként szem előtt tudta tartani a magyarság és — Európa érdekeit, örökérvényű s minden ízében magyar. Magyarország jövőjének alapvető elve: minden állampolgárának egyforma jogokat, de egyforma kötelességeket is biztosítani, egyként törődni a helyesen felfogott függetlenség, szociális gondolat és nemzetiségpolitika jegyében minden itt élő egyénnel és népcsoporttal: — a barthamiklósi program, amelyet ma is, szinte változatlanul, a helyes magyar nemzetiségpolitika alapelveinek tarthatunk. A magyarság megerősítésének gondolata ebben a programban éppúgy megvan, mint a nemzetségekkel való józan és szeretetteljes bánásmódnak a követelése: csakis e kettő együtt biztosíthatja a kívülről jövő ellenséges agitálás megszüntetését, a demagógok uszításának elfojtását.

Kemény Gábor nagy feladatot oldott meg, amíg Bartha Miklós nemzetiségi koncepciójának ma is és mindvégig időszzerű bemutatásához érkezett. Számolnia kellett azzal, hogy a mai magyar közönség — eléggé sajnálatos módon — nem, vagy csak alig ismeri a századvég nagy magyar politikusának életművét. Így hát, hogy a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját teljes mértékben érthetővé tegye, ha csak vázlatosan is, de ismertetnie kellett Bartha életét, pártpolitikai állásfoglalását, harcait, stb. Művének minden során meglátszik, hogy áldozatos szeretettel szeretne megvilágítani minden olyan kérdést, amely végső célja szempontjából megvilágítást igényel. Ezért nem csodálkozhatunk

rajta, hogy többször ismétlésekbe bocsátkozik, hogy olyasmire is kitér, aminek végeredményben kevés köze van Bartha Miklós — nemzetiségpolitikájához. De ezek az anyag mérhetetlen nagyságához és jelentőségéhez képest csekély szerkezeti hibák eltörpülnek amellet a nagy szolgálat mellett, amelyet Kemény Gábor e műve a magyar nemzetiségi kérdésben való tisztánlátása érdekében végzett.

Kemény Gábor többször hangsúlyozza, hogy a „Kazárföldön“ nem az egyetlen műve Barthának s hogy e mű népszerűvé tétele egyoldaluan „korszerűsítette“ nagy szerzőjét. Kemény Gábor munkájának elolvasása után ezt a megállapítást részben mi is aláírjuk. De csak részben. Mert a kazárság kérdése nem „valláspolitikai“ kérdés, nem is lehet az, hanem egy idegen népfaj kérdése. Mikor Bartha Miklós a századvég liberális-kapitalista légkörében felhívta rá a magyar közvélemény figyelmét, ezzel is nagy szolgálatokat tett a nemzetnek.

Melegen ajánljuk Kemény Gábor bátor és okos könyvét olvasóink figyelmébe. Elolvasása tisztábbá teszi mindnyájunknak látóhatárát, elmélyíti ismereteinket a nemzetiségi kérdésről.

Sziklay László

KOVÁCS ENDRE: *Az új szlovák regény.* (M. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem szláv filológiai intézete, Budapest, 1943. 122 l.)

Örömmel kell üdvözlönnünk minden olyan munkát, mely bemutatja, közelebb hozza a Kárpátmedence népeinek szellemi értékeit. Ezt a célt szolgálja Kovács Endre alapos tanulmánya az új szlovák regényről. Az „új“ itt az első világháború utáni időt jelenti, hiszen természetes, hogy 1918 nagy változást idézett elő a szlovák lélekben. Ennek kihatását elsősorban a lí-

rában kereshetjük, de negyedszázad elmúltával már bátran vizsgálhatjuk a regénynek, a modern ember époszá-
nak fejlődését is.

A szerző ügyesen állapítja meg, hogy az 1918 előtti szlovák regény elsőrendű feladata a szolgálat, a nemzetnevelés volt, az esztétikai szempontok gyakran mellékesek voltak. 1918 után épp ezért hiányzik a hagyomány, s a szlovák regény fejlődésének útján törés áll be. Az írók Vajanskýra és Kukučínra támaszkodva keresik az irodalom súlypontját „valahol az öncélú művészeti törekvések és a nemzeti problematikát képviselő humanisztikus irodalom között”.

Tárgyi szempontból továbbra is a szlovák falu áll az élen. De az új faluábrázolás már lényegesen más: nem a kukučini szatirikus, s gyakran realizmusában is idillikus kép, hanem dinamikus közösségi keret rajza, a szociális problémákkal teli szlovák falu. A város, s elsősorban a nagyvárossá fejlődött Pozsony is sok élményt nyújt az íróknak, de komoly társadalmi rajzot nem mer adni senki, a szlovák regényíró továbbra is idegenkedik a várostól, még nem fedezte fel a különböző társadalmi osztályok rejtett életét. Lehet, hogy az erősen kevert nemzetiségű Pozsony túlságosan bonyolult anyag s az író nem tud hazai hagyományokra támaszkodni. Külön értéket jelentenek a világháború utáni történelmi regények, melyek a romantika terheitől megszabadulva a valóság szemüvegén keresztül vizsgálják a szlovákság történelmi problémáit. A szerző külön kiemeli, hogy a múlt századdal foglalkozó regények magyarság szemlélete nem bántó, nem ferdít nek, s ebben lényegesen eltérnek a háború utáni publicisztikai termékektől.

Stílus tekintetében a szlovák regény még a világháború előtti példákat, főleg Kukučint követi, s így általában elég egyhangú. A legújabb írói nemze-

dék azonban meg akar ettől szabadulni s gyakran az ellenkező végletbe csap, teletüzdelt stílusát nehézkes metaforákkal, egészen a verbalizmust szolgálva (Gabaj, Figuli).

Kovács a továbbiakban részletesen boncolja a háború utáni szlovák regényirodalom képviselőit és műveit. Kukučintól kezdve, Jégé, Rázus, Hronský, Urban után sorra kerülnek a többiek is, egészen a legfiatalabbakig; a szerző teljességre törekszik s így érthetetlen, miért nem tárgyalja Milo Urbannak, az új szlovák regényírás legmarkánsabb képviselőjének harmadik regényét: V osidlach (1940), mikor említi, hogy trilógiát írt; továbbá Jenesský szatirikus regényének (Demokrati) a második részét (1937). A legújabbak közül Gabaj mellett Margita Figuli (Tri gaštanové kone) érdemelt volna még megemlítést.

A könyv végén a szerző összefoglalja megállapításait: a világháború utáni szlovák regényben erős a tárgyi újítás, a szlovák regény továbbra is elsősorban falusi regény, de nem sablónos, hanem a szlovák társadalom, a szlovák nép hiteles képét adja; az új regény „megszólaltatja a társadalmat egész komplikáltságában”; „legkevesebbet stílus tekintetében fejlődött”, de mégis „a világháború utáni 20 év regényírói nemzedéke nagyobb haladást tett, mint az előző száz év”. S mégis a szerző szerint „1918 s a vele együtt járó nagy politikai események nem hoztak törést a szlovák irodalmi életbe”. Itt kerül ellenmondásba a szerző önmagával, mert ez a „törés” saját tanúsága szerint is bekövetkezett, a fejlődési irány megváltozott, s új színnel gyarapodott.

Kovács Endre tanulmánya újszerűségével és alaposságával értékes munka s összefoglaló képet nyújt az új szlovák regényről.

Oláh József

MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK

KÖNYVEK (Edícia Slovenskej Jednoty, szerkeszti dr. Böhm Emánuel).

A magyarországi szlovákság kulturális életében újabban erős fellendülés állott be. Ez a fellendülés elsősorban a könyvkiadás terén jelentkezik. Két intézmény foglalkozik ezzel tervszerűen: a Szent Adalbert Egyesület (Spolok Sv. Vojtecha) és a Slovenská Jednota c. napilap, ennek vállalkozása az Edícia Slovenskej Jednoty. A Szent Adalbert Társulat adta ki dr. Harčar Antal történelmi tanulmányát (Význam protireformácie v Košiciach z r. 1604), ezt már folyóiratunkban ismertettük. Ezenkívül több magyar és más ifjúsági és vallásos mű fordítását adta ki, s többnek a kiadását tervezi.

Az Edícia Slovenskej Jednoty idáig 15 könyvet adott ki: egy nyelvtani kézikönyvet, egy népdal-gyűjteményt (Dušan Michalský: *Ludové piesne a balady šurianskej oblasti*), egy drámát (Ada Petrovičová: *Inžinier Hora*), egy szerb dráma fordítását (Šantič—J. Čajak ml.: *Hasanaginica*), két mesés-könyvet (Ada Petrovičová: *Drobné kvietky, gyermekversek*; Ada Petrovičová: *V čarovnej ríši rozprávok*), négy verseskötetet (Juraj Mučaji: *Rozvravené srdce*; P. S. Bohuš: *Život a brázdy*; Ján Holub: *Škvŕny na duši*; Karol Strmeň: *Výžinok života*), két novellaskötetet (Ján Čajak st.: *Búrka*; Ján Čajak ml.: *Dumný briežok*), egy regényt (Ján Čajak ml.: *Zuzka Turanová*) és két tanulmánykötetet (dr. Michal Topofský: *V hľadaní človeka*; dr. Andrej Sirácky: *Sila slov a myšlienok*). Több további könyv sajtó alatt van.

A szépirodalmi művek közül a verseskötetekre alkalomadtán még visszatérünk. A három szépprózai mű közül legértékesebb az idősebbik Ján Čajak novellaskötete (*Búrka*). A szerzőnek eddig már sok regénye és no-

vellaja jelent meg s nevét a szlovák irodalom jól ismeri. Fő témája a bácskai, főleg petróci szlovákság élete, a falu a maga nyers realizmusában; a szerző azonban a realista leíráson túl meglátja a mélyebb emberi életet is. Szereti az élet derűs oldalát is, mint Kukučín. Fia, az ifjabb Ján Čajak, szintén a bácskai szlovák paraszt életével foglalkozik, de Tajovský stílusában inkább a naturalista leírásokat kedveli s történetei ezáltal sokszor egyoldalúak lesznek a magasabb erkölcsi gondolat rovására (Zuzka Turanová).

A Slovenská Jednota könyvkiadása gyermekmeséktől kezdve filozófiai tanulmányokig mindenre kiterjed, de a magyarországi szlovákság egyik, helyzetéből adódó hivatását még nem teljesítette: a sorozatban nem találjuk egy magyar mű fordítását sem, ugyanakkor, amikor a szlovák irodalom legkiválóbbjai minden évben megjelenetnek egy-egy regény, vagy verseskötet-fordítást (Lukáč, Beniák). A magyarországi szlovákság első kézből ismerheti meg a legújabb magyar irodalmat s csak rajtuk áll, hogy ezt tolmácsolják. Az ilyen munkáért mindkét fél csak hálás lesz nekik.

Oláh József

MARCUS AURELIUS *Vallomásai*. Összeválogatta, fordította és a bevezetést írta Vajda László. (Officina könyvtár 20. Budapest, 1942. 65 l.)

A filozófus császár görög nyelven írott műve két évtized óta immár másodszor szólal meg magyarul. Ezúttal nem a teljes ráánkmaradt művet kapjuk, csak bő szemelvényeket. A szemelvények sorrendje és csoportosítása is eltér az eredetitől. A fordító tárgyi egységek szerint igyekszik rendszerezni az anyagot. Erre az önkényesnek is mondható eljárásra valószínűleg az készítette, hogy a mű amúgy sem szer-

ves egység, hanem hosszabb-rövidebb elmélkedések naplószerű gyűjteménye.

A vallomások gondolatainak mély-sége és nem egyszer költői erővel ható szépsége mellett írójuk alakja is méltó a késő századok érdeklődésére. Az író ugyanis a hatalmas római világbirodalom uralkodója, szinte mérhetetlen erő és gazdagság sáfára, mégis egyike a legszerényebb, legbékésebb és legne-mesebb lelkületű embereknek. A birodalom ellenségei sokszor kényszerítet-ték háborúba, de a filozófiához ilyenkor sem lett hűtlen. Pihenő óráit ál-doztta e célra és legtöbbször esténként, sápadt mécsvilágnál vetette papírra gondolatait: Bátran szembenéz a leg-nagyobb és legnehezebb kérdésekkel is: életünk, testünk, lelkünk, értel-münk mibenléte, keletkezés és elmű-lás, a változás világtörvénye, a termé-szet és világegyetem rendeltetése, is-tenség, gondviselés, sors, vak véletlen, mind sorra kerülnek elmélkedéseiben.

Marcus Aurelius a sztoikus filozófia tanítványa. Világszemlélete komor, de felemelő is, mert megtanít a legna-gyobb bajok és nehézségek elviselésére. Gondolatai között nem egy tanít-ás található, amelyet a kereszténység is magáénak vall. Pl. „Emberi mivol-tunk megköveteli, hogy azt is szeres-sük, aki vét ellenünk.”

Metsző élességgel bontja elemeire a tömegtől értéknek gondolt dicsőséget, hírnevet, gazdagságot, gyönyört, sőt egész életünket. „Nagy folyam az idő, örvénylő árában tovairamlík minden létező.” Tegnap még csira, holnap már bebalzsamozott holttest, aztán csontváz vagy hamu: ez az ember sorsa. Hír-név, magasztalás, dicsőség... semmi. Ezért balga az, aki a világ dolgai miatt gyötrődik. A fejedelem udvarában is élhetünk testőrök, díszes ruhák, fák-lyák, szobrok és más ily hiúságok nél-kül. Vonuljunk vissza önmagunkba, le-gyünk egyszerűek és szerények, termé-szetesek, istenfélők, kötelességtudók és igazságszeretők, munkálkodjunk min-

dig embertársaink javára. Megbízható vezetőnk: a bölcsélet. Ennek világánál a halál is természetes folyamatnak tű-nik, fogadjuk hát nyugodtan, hiszen az életben maradó emberek úgysem ér-demlik, hogy sajnáljuk itthagyni őket.

Ilyen a sztoikus erkölcsstan tanítása, ezek a gondolatok bukkannak elénk lépten-nyomon az egész műben. Az író életéről, egyéni élményeiről nem sokat tudunk meg, ezért talán helyesebb lett volna a címben a *vallomások* helyett a régebbi *elmélkedések* megjelölést változtatlanul hagyni.

Laukonidesz József

MEZÖSSY MÁRIA: *Tiszta gyolcs. El-beszélések.* (Budapest, 1943. Griff 225 l.)

A *Túztánc* óta érdeklődéssel vár-tuk Mezőssy Mária következő műveit és reméltük, hogy a megindult úton a fejlődés újabb állomásait köszönt-hetjük bennük. A *Túztánc* után ha-marosan megjelent *Örvényben* c. kis-regénye nem jelentett emelkedést írói pályáján. Azóta évek teltek el, és mint a legtöbb felvidéki író, ő is hosszú időre elhallgatott. Csak folyó-iratokban és napilapokban találko-ztunk mindig egyéni ízü, apróbb írá-saival. A felvidéki irodalom e tavaszi biztató megindulása meghozta Me-zőssy Mária új könyvét is, a *Tiszta gyolcsot*, elbeszéléseinek gyűjteményét. Tehát nem egészen azt a művet, amire számítottunk, mert őt is a nagy fel-vidéki regénnyel érezzük adósunknak.

A *Tiszta gyolcs* anyaga nem egysé-ges; a benne levő elbeszéléseknek nemcsak tárgyköre különböző, — ez magában nem is lenne baj —, hanem a minőségük is. Azok a novellák, amelyeknek tárgya és alakjai a falusi életből valók, a *Túztánc* vonalának a folytatását, sőt bizonyos értelemben elmélyítését is jelentik. Ezeket az író észrevehetően nagyobb ihlettel és mű-gonddal írta. Van azonban a gyűjte-

ményben néhány olyan elbeszélés is, melyeknek szereplői a középosztályból kerültek ki, történetük pedig többnyire városban játszódik le. Nagybbrészt a szerelemről van bennük szó, főleg szerelmi tévedésekről, csalódásokról, kiábrándulásokról. Többnyire felszínesek ezek a problémák, éppúgy, mint hőseik is. Az igazi városi életbe még bele nem gyökerezett, komoly hivatást találni nem tudó középosztálybeli asszonyoknak és leányoknak szerelmi bonyodalmai nagyon is jelentéktelennek tűnnek fel és csak szűk-körű olvasó-csoport érdeklődésére tarthatnak számot. Megírásuk is kevésbé sikerült: szerkesztésük lazább, sok bennük az elnyújtott elmélkedés, hangjuk is színtelenebb és kevésbé egyéni ízű, mint a falusi tárgyúaké. Kár volt ebbe a gyűjteménybe belekeverni őket, mert ha még művészi érték szempontjából egyenrangúak is lennének a népi vonatkozású elbeszélésekkel, akkor is zavarnák a kötet hangulati egységét.

A *Tiszta gyolcs* népi és falusi tárgyú elbeszélései érdekesebbek és értékebbek. Ez, véleményünk szerint, Mezőssy Mária igazi munkatere. Ebben a környezetben otthon van, jól ismeri alakjait, életüket és körülményeiket. Valami ösztönszerű megérzés és fogékonyság él benne ennek a tájnak és alakjainak különleges sajátosságai és megnyilatkozásai iránt. Belelát ezeknek az egyszerű lényeknek ösztönéletébe, titokzatos és önmaguk előtt sem igen tudatos érzés- és gondolatvilágába. Megérzi és megéreztetni azokat az ősi kapcsolatokat, amelyek a természettel és faji közösséggel összefűzik őket, sorsukat és cselekedeteiket sokszor oly végzetesen befolyásolják és irányítják. Jól ismeri a babonákat és babonás hiedelmeket és ma is élő erejüket. De ismeri a szenvedélyek lappangó, majd hirtelen katasztrófát kirobbantó hatalmát is. (A *virtus*.) Különösen fogékony a kisem-

berek egyszerű, természetes, szemérmesen rejtőzködő, de a cselekvésben annál hatékonyabb, szívbéli jósága iránt. (A *hídmegi kis család*.) Meglátja már a falusi népből kinövő, de ahhoz visszatérő új értelmiség előfutárait is. (A *mécsfalusi szószóló*.) A közösség, amely féltő gonddal és évekre előrelátó gondossággal jóelőre kineveli a maga hivatott szószólóját, kemény és kérlelhetetlen is tud lenni, még kedvenceivel szemben is, hogy ősi erkölcei tisztaságát megvédelmezze. (A *védekező falu*.) De sokszor kegyetlenségre és igazságtalanságra is képes, ha valaki talán tiszta jószándékból is, de ellene szegül a falu egy-egy felfogásának és állásfoglalásának. (A *Tiszta gyolcs*.) A szerelem ezekben az elbeszélésekben is szerepel, de nem oly kizárólagosan; a kimenetele azonban itt is többnyire tragikus. Az érzés mint hatalmas szenvedély jelenik meg bennük, és sodorja a bűn vagy pusztulás útjára áldozatait, ha erőszakkal akarják elfojtani, vagy természetes útjától eltéríteni. (A *turányi bíróné*.) Ezekben a szerelmi tárgyú elbeszélésekben az előadás egyre jobban balladaivá válik. (A *Havasi szerelem*. *Mimó*.) Ez a balladás hang és hangulat különös erővel érvényesül ebben az utóbbi elbeszélésben, mert itt a szenvedély ereje a lányok egész seregét pusztítja el és a megtorlást, mint valami népítéletet, a falu egész legénysége hajtja végre. — Ezekben a falusi tárgyú elbeszélésekben nagy szerepet játszanak az ősi hitek, babonák és nyers szenvedélyek. A történet nem is fér meg mindig a hétköznapi valóság keretei között, hanem mint sok balladáé, a mese és a mítosz határán lebeg, vagy egyenesen a csodák világába lendül át. Mezőssy legsikerültebb darabjaiban el tudta találni azt a különleges hangot, amely oly hangulatot kelt, oly megvilágítást sugároz, hogy ezek a „valószerűtlen” esetek művészileg elfogadhatóvá,

igazzá válnak, éppúgy, mint a népballadában, vagy Arany János mítikus tárgyú balladáiban. Ezt a balladás előadást a nyelv eszközeivel is szolgálja az író. Ezt annál könnyebben teheti, mert jól ismeri a népi nyelvet, sokat is merít belőle, anélkül, hogy tájszavakkal különködnék. Sok frissesség és üdeség is van stílusában, valamint a népdal kissé keresett, de mégsem mesterkélt bájából. Prózája feltűnően ritmikus; különösen az elbeszélés emelkedettebb helyein érvényesül hatásosan ez a sajátsága és szinte észrevétlenül ringatja át mondatainak hullámozó verése az olvasót a csodahívó hangulatba.

Mezőssy Mária éppúgy, mint a balladaköltők, arra törekszik, hogy a szerkezeti beállítással, de a stílus eszközeivel is az emberi élet múlt eseményeiből kiemelje a lényegeset, az állandót és egyetemeset. Ezért nem fél túllépni a kézzelfogható valóság határait. A felszín valósága helyett a lényeg igazságát kifejezni, az esetlegesben és időlegesben meglátni és megéreztetni az örök emberit: a művészetnek mindig legfőbb hivatása és rendeltetése volt. A közelmúlt írói nem törődtek ezzel a magasabbrendű célkitűzéssel, hanem tulságosan is megfeneklettek a nyers valóság, az anyagi világ kifejezésénél és ábrázolásánál. Ma Európaszerte feléledt ismét az érdeklődés az anyagon-túli világ iránt és éppen a népi tárgyú prózában találunk ezen a téren érdekes kísérleteket nálunk is és a külföldön is. (Giono, Tamási Áron, stb.) Mezőssy Mária új kötetének legjobb elbeszélései szintén ennek a modern irodalmi felfogásnak és stílustörekvésnek a hatását mutatják. Azt gondoljuk, ebben az irányban kell továbbhaladnia, elmélyülnie és akkor nemcsak a mai kor szellem és az új irodalmi áramlat lendülete sodorhatja felfelé írói pályáján, hanem emberi és

művészi egyénisége és tehetsége is kiteljesedhetik.

Semetkay József

ORBÁN DEZSŐ: *Sióparti Nyárfás*. (Kir. M. Egyetemi Nyomda. Bp., 1942. 368 l.)

„...a középben ott áll a felhőkig érő torony, körülötte a piacon az előkelőségek háza, körben, túl rajtuk a kétkézi munkások, naplopók, munkakerülők, koplalók ugyancsak körben, s legszélről körben a városfal. A városfal arra való, hogy az idegen be ne tudjon mászni rajta. Nem is mászik be egy se, legfőként azért, mert nem érdemli meg a fáradságot. Mindezeket együtt úgy nevezik, kisváros.”

Így jellemzi Ferenczi Géza, a regény főhőse, a „Kisvárost”, ahová egy vak véletlen következtében elvetődik. De lényegében minden kisvárosra ráillik ez a kép. A mindennapi ember, főleg, ha megszokta a nagyváros civilizációját, mikor felgyógyul a betegségből, mely hetekre odakötötte, eszevesztetten menekül az ilyen helyről, ahová semmi sem vonzza. A mi regényhősünk, aki — látszólag — a mesék világában él, — ennek színes kaleidoszkópjában is Shakespeare-figurák a leguralkodóbbak, — az ő egészen különös, nem mindennapi látókáján át meglátja a kisváros magába zárkózott, saját levében fortyogó életében a silányság mellett az — értéket is. Éppen a kisváros maradisága és a pletykákká fajult mesélő hajlama szökteti eszébe azt a gondolatot, hogy a magyarság, mely kelet-nyugat választóján kivetkőzik eredeti, keleti jellegéből, a kisváros jobbára paraszt-eredetű kispolgári elemében őrzi leginkább ősiségét. Anyagi gondja nincs Ferenczi Gézának, megengedheti magának azt a fényűzést, hogy Keletre induló vándorút helyett a mai település helyén keresse meg ezt az ősmagyarságot.

Beleéli, sőt beledolgozza magát a kisváros magabafúlt életébe s hogy az elképzelése szerint való életmódot biztosítani tudja. magának, nem törődik a városka társadalmának egyéni-, klikk-, családi, vagy osztályérdekeivel. Megy a maga útján s evvel sok érdekszálát eltép, sok kitaposott utat eltérít, sok helyi képzelt nagyságról lerántja a leplet. Ami a kisváros életében valóban romlottság, az tragikumba fordul (pl. a sikkasztó s a más kárán bűne felelőssége alól kisiklani akaró biztosítási tisztviselőt akaratlanul is öngyilkosságba kergeti), — ami azonban alapjában jó, csak a bemohosodott életforma penészesítette el, az megtisztulva kerül ki a főhős észszerű munkájából.

Azt lehet mondani, hogy a regény alakjai és kellékei ugyanazok, mint más kisvárosi témájú regényeknek, a kép mégis egészen más, mint amit eddig kaptunk a „vidékről”. Nem szépit az író és nem takar el semmit. Csak amint a különben egész valószínű, hús és vér főhőse maga valami felszabadító optimizmussal nézi környezetét és az életet, ezt a derűlátó világszemléletet kényszeríti az olvasóra is. A varázslat eszköze a lehető leg egyszerűbb. Csak másképp kell nézni a dolgokat, másképp megfogni a dolog végét, mint ahogyan ezt a kisváros megszokta s minden megváltozik. A „Sióparti nyárfás” meddő talajából — szimbolikus értelmű — díszkert nő ki, a végrehajtásoktól agyonzaklatott „Méltóságos Úrból” tevékeny díszelnők, a saját szorgalmából meggazdagodott, kaszinóból kirekesztett malomtulajdonosból közgazdasági tényező, s a veszni induló zenei tehetségéből, a keserű vénlányságra ítélt úrilányból — a főhős boldog menyasszonya.

Így lesz a kisvárosi, köznapi valóságból a látszólag fantasztikumokban élő, pedig csak más ember kezénymán meg nem esedett valóság. Mindez azért, mert. egy embernek sikerült

megtalálni a keleti magyarságot a nyugat máza alatt és sikerült lekarni ezt az álarcot, nem nyugatiságot, csak nyugatiasságot az alapjában jó, becsületes, csak a kisváros magabazapult életében távlatot veszített emberekről.

A regényben minden típusú olvasó megtalálhatja a magáét. Az is, aki izgalmas cselekvényt vár s az is, aki bölcselkedést szeret. A kisváros kicsinyes túlekedését mindenkit érdeklővé fokozza az író saját énjéből kisugárzó részvéte, tárgy szeretete s a párbeszédekben a tudásnak, a józan gondolkodásnak valóságos kincsházát nyújtja. Így lesz a könyv élvezetes is, hasznos is, szórakoztató is, elgondolkodtató is.

Sziklay Ferenc

„Na brehu čiernych vód“ (Sötét vizek partján.) Modern magyar költők szlovákul. Összeállította SZALATNAI REZSŐ. (Elán, Bratislava, 1943. 176 l.)

Az utolsó 25 év szlovák lírája nagy fejlődésen ment keresztül. Tárgy- és formagazdagsága arra mutat, hogy a szlovák költők sokat tanultak az újabb líra európai nagyságaitól. A költők érdeklődése ma sem szűnt meg, a vezető szlovák folyóiratokban állandóan jelennek meg műfordítások a különböző irodalmakból. Természetes, hogy a magyar költőket is ismerik, főleg azok, akik iskoláikat még 1918 előtt végezték s így magyarul is jól tudnak. A huszas években politikai okok miatt kevés műfordítás jelent meg magyar költőkből, később azonban gyakran hoztak a folyóiratok egy-egy magyar versfordítást is. Kötetben azonban csak Ady-fordítások jelentek meg kétszer, míg most Szalatnai Rezső összeválogatta a folyóiratokból a legjobb fordításokat s az „Elánnak”, az egyik legmagasabb színvonalú irodalmi és művészeti folyóiratnak a kiadásában megjelent az új magyar líra antológiája.

• Az előszót E. B. Lukác, a mai szlovák költők egyik vezető egyénisége s a magyar líra alapos ismerője írta. Hangsúlyozza, hogy a szlovák irodalom sokszor egészen távoli irodalmak értékei után érdeklődik s közben nem ismeri a szomszéd nép szellemi életét. De ugyanez áll a magyar irodalomra is. Mindkét nép aránylag kevésbé ismeri egymás irodalmát. Ezért ismeretik meg a szlovák olvasóközönséggel most az újabb magyar költőket.

• Az antológia nem törekszik teljességre, ezt nem is teheti, mivel csak a már meglévő versfordítások között válogathatott. Mégis bő és széles képet nyújt a szlovák olvasónak, 17 magyar költő (Ady, Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi, Tóth Árpád, Gyóni, József Attila, Reményik, Kassák, Áprily, Erdélyi, Szabó Lőrinc, Illyés, Mécs, Győry, Gulyás Pál, Berda József) 62 versét adja a legjobb szlovák költők (Valentin Beniak, Štefan Krčméri, Emil Boleslav Lukác, Vojtech Marko, Dániel Okáli, Ján Poničan, Vladimír Roy, Tibor D. Štítnický és Andrej Žarnov) fordításában.

A legtöbb vers (18) Adytól van; Ady költészete már életében ismert volt a szlovákságnál s visszhangra is talált (Hviezdoslav). Később tanulmányok is jelentek meg szlovákul Ady költészetéről és hatásáról. Ady kivül Juhász Gyula költészetét szeretik, melancholikus légyságú verseiből a két kiváló szlovák költő, Lukác és Beniak fordítottak. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád és József Attila szerepelnek még több verssel.

Külön meg kell említenünk a fordítások nyelvi részét. Magyarról szlovákra nem könnyű fordítani, a két nyelv szerkezete alapján eltérő, mégis a fordítások jók, sőt nagyrésztük kiváló. Ady szimbolikus képeit, Babits és Kosztolányi tökéletes technikáját mind hűen visszaadják. A költemények nagyobb felét (35) Lukác fordította; szlovák részről ő a magyar

irodalom legkiválóbb ismerője és tolmácsolója, a magyar irodalom már eddig is sokat köszönhet neki (Adyfordítások, Ady-tanulmányok, Wass Albert és Krúdy Gyula egy-egy regényének fordítása). Mellette Beniak fordított még sokat (13). A költők ismertetését és a kötet összeállítását Szalatnai Rezső, a szlovákiai magyarság egyik kultúrharcosa s a magyar-szlovák kultúrkapcsolatok lelkes munkása végezte nagy körültekintéssel. Reméljük, — mint azt Lukác előszavában írja —, hogy a kapcsolatok kimélyítése tovább fog tartani s a magyar közönség is megismeri majd a mai szlovák próza mellett az új szlovák lírát is.

Oláh József

SZENTELEKY KORNÉL IRODALMI LEVELEI. 1927—1933. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta: Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. (A Szenteleky Társaság kiadása, Zombor — Budapest, 1943. 403 l.)

Az utódállamokban kisebbségi sorsra ítélt magyar nemzetdarabok irodalmi s általában kulturális működését — a megszállás ideje alatt — ma még nem értékelik jelentőségéhez méltóan. A felszabadulás után bekövetkezett események lázas forgataga nem alkalmas a csendes kutató munka sokszor aprólékos elmélyülésére, de talán igen közel is esik még a megszállás ténye ahhoz, hogy tárgyilagosan meg lehessen ítélni a kisebbségi irodalmi életnek — belső küzdelmeiben és kifelé való hatásában megnyilvánuló — értelmét.

A magyar köztudatba az egész ú. n. „kisebbségi“ kérdéstömbnek úgyszólván csak egy elenyésző részlete, az erdélyi magyar irodalom eredményei értek el. Kétségtelen, hogy ez a részlet a legértékesebb az egyetemes magyar kultúrfejlődés szempontjából, de mégsem minden. A húsz-huszonkét évre elsza-

kított, vagy még ma is megszállás alatt maradt magyarságban élő, kifejlesztett, megacélozott, letisztult erkölcsi erők csak úgy lesznek a magyar nemzet *erkölcsi tökéjévé*, a sokat emlegetett „szebb jövő” támogatójává, ha megismerjük mindazt az áldozatot, munkát, küzdelmet, eredményt s kudarcot, amit az anyatörzsről letört nemzetrészek északon és délen, keleten és nyugaton meghoztak, kifejtettek, megharcoltak, elérték és elszenvedtek.

Ezt a feltáró és megmutató munkát az érdekelt, az anyaországhoz visszatért kultúrterületeknek kell elvégeznük. Nemcsak azért, mert más szemében ez a munka nem tűnik — *ma még!* — fontosnak, hanem azért is, mert a más életkörülmények közt élt, tehát más irányba fejlődött nemzetréteg igen sok esetben nem is tudja a különleges helyzetben végzett munka lélektani alapjait, belső és külső indító okait megérteni.

Az ilyen feltáró, önmegmutató, kultúrtörténeti jelentőségű munkának kaptuk szép példáját az előtünk fekvő könyvben. A délvidéki magyar szellemi élet vezéregyéniségének, Szenteleky Kornélnak irodalmi levelezését adta ki a róla elnevezett irodalmi társaság.

A négyszázoldalas, hatalmas kötet talán az első öntudatos és céltudatos hírhozója a cikkem elején említett és hiányolt munkásságnak. Úgyes szerkesztésével, a munka lényegére rátapintó bevezetésével lehet, hogy érdeklődést fog kelteni nemcsak a Délvidéken, — vagy ahogy ők nevezték magukat: a Vajdaságban — megnyilatkozott magyar értékek iránt, de fel fogja kelteni a kíváncsiságot más megszállás alatt élt területek — minket közelebből érdeklőleg —, a Felvidék szellemi erőfeszítése iránt is.

Áldozat, munka, küzdelem, eredmény és kudarc, — emeltem ki fentebb a kisebbségi kultúrmunka öt jellegzetes tünetét. Szenteleky példája ezt az ötöt a legfelső fokon tanúsítja.

Áldozat: Mint egy vidéki kis falu- város községi orvosa illeszkedik bele Szenteleky a délvidéki magyar kisebbség életébe. Az áldozat ott kezdődik már, hogy a felfordulás után vállalja ezt a sorsot, mert úgy érzi, hogy „szűkebb hazájában” nagyobb szükség lehet rá, mint a menekülő intelligenciától amúgyis túlszűfolt Csonkaországban. Áldozat, hogy ő, az európai műveltségű, több nyelvet beszélő és több nyelven író intellektuál vállalja — saját munkájának elhanyagolása árán is — kezdő dilettánsok és helyesírási hibákkal küszködő félművelt irogatók irodalmi nevelését, a különböző világ-felfogású írók összehangolását egy-egy folyóirat — mégpedig az alacsony műveltségi fokon álló közönség számára készülő, közönség-nevelésre szánt folyóirat — szerkesztése révén.

Áldozat, hogy ezt teljesen önzetlenül vállalja, többletmunkának súlyos orvosi működése mellé és betegen végzi, úgyszólván halála órájáig, cukor- és tudóbajjal viaskodva.

A munka erkölcsi értéke ilyen áldozatok mellett, azt hiszem, nem szorul bővebb magyarázatra.

A harc: Sokirányú és egyenlőtlen. Aki nem élt „kisebbségi” életet, el sem tudja képzelni, mit jelent maga ez a feszültség. Az örökös készenlét, a „soha önfeledten, soha őrizetlen” pszichózis, éveken, évtizedeken keresztül. S ha még csak a nagy ellenség, a „többségi” elnyomás ellen állana a harc! A testvérekkel is ellentétbe sodródik a gondolkodó fő és érző szív, mert mindenki a maga módján igyekszik szabadulni az elnyomás nyúga alól s a sokféleség a szétporlás, a meggyengülés okozója. A belső harc eszmei alapjairól még lesz szó később.

Az eredmény: A délvidéki magyarság erkölcsi és szellemi fölemelkedése a zsíros föld s még zsírosabb eszemiszom szintjéről a szellemi igények magaslatára. Egy félmillió tömegnek ezen a magasabb szinten való vissza-

adása a felszabaduláskor a magyar hazának.

A kudarc: Időközi bukások, csalódások, amelyek csak gyorsabban örölték a nagy lélek esendő porhüvelyét, de amelyek szintén tanulságul szolgálhatnak a jövőre a magyar nemzet egyetemének.

Természetes, hogy az ilyen mélyértelmű életmód csodálatos fejlődést végbe nemcsak magán az irodalmon és a közönségen, de azon is, aki éli. Ha az ember figyelmesen olvassa az életrajzi adatokat, az igen sikerült jellemrajzot, — de méginkább magukat a leveleket, — az egy fokozatosan megnemesező, szinte megváltódó jellem életfilmjét ismerheti meg.

Szenteleky, mint előkelő tisztviselő család fia, gondos nevelésénél, tehetségénél és beteges testi alkatánál fogva igényes, sőt elkényeztetett széplélek-ként áll elénk az elején. Beállítottsága liberális, szabadgondolkodó, ha magyar is, inkább nemzetközi, vagy nemzetek-fölötti érzelmű. Munkája, a kisebbségi helyzet gyökeréig való feltárulása, de különösen kudarcai, csalódásai, melyeket az emberek anyagias önzése, egy bizonyos társadalmi réteg és különböző üzleti érdekeltségek kíméletlen, minden nemesebb értéket és ideális törekvést elgázoló haszonlesése okoztak, fokozatosan fejlesztik oda a gondolkodását, hogy keresztény meggyőződéssel meghatározott, erős nemzeti érzésű, valódi „kisebbségi” emberként hagyja el látókörünket. Nemzeti érzésének mélységére talán legjellemzőbb utolsó gesztusa: görög keleti, veleszületett felekezetéből halála előtt áttér a r. kat. vallásra, mert nem tudott megbarátkozni a gondolattal, hogy utolsó útjára szerb pópa kísérje el.

A kötetben közölt 454 levele ezt a nagy lelket tükrözi, minden hivalkodás, vagy önmutoztatási szándék nélkül. Ha lírikus hangulatú is sok levele, a központi gondolat sohasem az „én”, hanem mindig a vállalt hivatás: a vaj-

dasági magyar irodalmi élet megteremtése és megtisztítása minden hamis értéktől.

Irodalomszervező munkásságának hármaskor domborodik ki ebből a kiterjedt — a kötetben 26 egyénhez írott levelei vannak összegyűjtve — levelezésből. 1. A kisebbségi élet alkotó értékeinek összegyűjtése, egységbe hangolása, valamint egy második nemzedék felnevelése. 2. A Délvidék szellemi munkájának bekapcsolása az egyetemes magyar szellemfejlődésbe, Magyarország s valamennyi utódállam felé. 3. Szellemi közeledés keresése az utódállamban együttélésre kényszerült nemzetek, legelsősorban az uralmat tartó többségi nemzet, a szerb felől és felé.

Érdekes — de egyben természet-szerű is —, hogy ez a hármaskor célkitűzés valamennyi utódállam magyar kisebbségi irodalmi törekvéseiben megtalálható. Ebből a célkitűzésbeli azonosságból következnek azok a különleges szempontok és feladatok, amelyek szintén közősek voltak a kisebbségi irodalmi törekvésekben s amelyek lehet, hogy idegenek a fejlett — de valljuk meg, elüzletiesedett — anyarszági irodalmi életben, de amelyek alkalmasak volnának mindenütt irodalmibbá tenni az irodalmi életet, helyreállítani annak régi tisztaságát és önzetlenségét. A kisebbségi irodalmi élet — kezdetlegessége folytán — azokra a szintiszta irodalmi szempontokra vezetett vissza, amelyek az egyetemes magyar irodalom kezdetén — mondjuk Kazinczyék korában — érvényesültek. Amikor nem lakóhelyekben megnyilvánuló helyzeti energiák határozták meg a vezető szerepet, de a lélekben élő szellemerő, amikor nem irányzatokat programmozó vezércikkek szabták meg a fejlődés irányát, hanem egy áldozatos, művelt nagy lélek személyes levelezése. Szenteleky valóban a Délvidék Kazinczyjának mutatkozik be s a hegyközi kies kis falu, Szépha-

lom szerepét a poros, elnyúlt alföldi faluváros: Ószivac.

Hogy mik azok a kisebbségi irodalmat elindító és értékesítő szemponatok, melyek a pesti irodalmi élet előtt idegenek, bajos volna egy könyvismertetés keretében bőven kifejteni s elfogadtatni jogosságukat. Egy-kettőre érdemes lesz mégis rámutatni, mindekelőtt azokra, amelyekre az egyetemes magyar irodalom megújodásához is szükség van s amelyek kezdenek is már beszívárogni — az olvasóközönség igényén keresztül — az irodalomba.

A legelső a helyi értékek, sajátos színek és hangok, a külön lelkiség fölfedezése. A „couleur locale“, ahogy nagyképmű mondják, ám nem mint az előadást esetlegesen élenkítő mesterfogás, kirándulás az íróasztaltól, de mint lényeg. A nemesebb értelemben vett lokálpatriotizmus, mely — Szenteleky szavaival: — „a néplélek cserepeit menti meg a feledéstől, közönytől, a teljes szétporladástól“.

A másik, ami ebből is következik, hogy nem az író személye a fontos, de az írás értéke. A túlfejlett irodalmi életben bizonyos sztár-rendszer alakul ki, a főszempont a könyvsiker, amit a „befutott“, vagy újonnan „felfedezett“ író neve és a kiadói reklám biztosítanak. A kisebbségi irodalmi életben a mű a fontos, mellékes, ki írta. Fő, hogy erkölcsileg tiszta, közönségnevelés szempontjából hasznos, nemzeti szempontból emelkedett és elmélyülő legyen.

A harmadik — igen — a közönségnevelő szempont. A kisebbségi irodalmi élet magyar erkölcsű, nemzeti pártjának — mert volt erkölcsileg nívótlan és nemzeti szempontból közömbös, vagy éppen nemzetellenes pászta is! — ez volt a legnehezebb feladata. Aki kisebbségi irodalmi életben, az íráson kívül irányító szerepet is vállalt, annak harcot kellett vállalnia, — Szenteleky szavaival: — „a közöny ellen, a kozmopolita széplelkeskedés ellen, a

gáncsoskodók ellen.“ Az igényességet azonban mégsem adhatta föl. A közönségnevelő — mondhatjuk így is: irodalompedagógiai — munkának legkényesebb része volt az aranyhíd építése az esztétikai érték és a közönségízlés között.

Szép, igaz, hasznos könyv Szenteleky Kornél levélgyűjteménye. Maguk a levelek egy nagy tudású, gazdag lelkiességű, nemes gondolkodású ember írásai, ragyogó példái annak, hogy lehet a lelki tökélet, az Istentől nyert talantumot aprópénzre fölváltva a nemzet javára kamatoztatni avval, hogy mások között, hasonló érzésű munkás emberek között osztjuk föl.

A Délvidék szellemi élete önmagát becsüli meg a könyv által, amikor Szenteleky munkában fölégett nagy alakját ennyire megbecsüli. A levélgyűjtemény dokumentum ma és kútfő lesz majd, ha megéri az idő az utódállamok szellemi kincseinek kibányászására.

Mivel azonban az ilyen részletmunkát is egyetemes értelműnek érezzük, mert abból hasznót és tanulságot méríthet az egész magyar élet, jó volna a kötetet kiegészíteni egy pár oldalas kis füzettel, mely megvilágítaná azoknak a személyiségeknek kilétét s szerepét a vajdasági életben, akikhez a vezér-Szenteleky levelei szólnak. Enélkül maga a levélíró is szinte személytelen marad, mert bármilyen szépek és igazak a gondolatai, elvontaknak tűnnek föl. A különbséget, amit a pótfüzet „in melius“ okozna, magamon észleltem. Mennyivel életszerűbb, lélekemelőbb hatást gyakorolt rám az, ha „hossz-metszetben“ egy olyan valakihez írt leveleit olvastam el, akit s akinek szerepét ismertem (pl. Fekete Lajos, Csuka Zoltán stb.), mint ha mással csak a leveleken keresztül kellett ismerkednem.

Igaz, hogy a könyv legelsősorban a Délvidék, szorosabban a Szenteleky Társaság pártoló tagjai számára ké-

szült s így valószínű, hogy ez az ismertető füzet fölöslegesnek látszott. Felvidéki szemmel nézve, mi sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítunk a könyvnek, mint az, hogy csak „ércnél maradandóbb emléket” állítsanak egy kimagasló magyar egyéniségnek, mert hisszük, hogy időtiszttá az egyetemes magyar szellemfejlődés keresni

fogja az utódállamok magyar küszködéseinek tényeit és tanulságait. Egy szerűen azért, mert szüksége lesz olyan megvilágító példaképekre, mint amilyen Szenteleky Kornél is, amilyenek csak az elnyomásban izmosodhattak bámulnivalókká, mint súly alatt a pálma.

Sziklay Ferenc

FOLYÓIRATSZEMLE

LÁTHATÁR, XI. évfolyam, 5. szám. Kovács Endre „Egy konstruktív szlovák politikus” címen emlékezik meg Pauliny-Tóth Vilmosról (s nem Józsefről, ahogy a cikkben — valószínűleg nyomdahiba következtében — olvassuk), aki a múlt század második felében az összekötő szerepét játszott a magyarság és szlovákság között. Az Őrhely rovat beszámol arról, hogy: „Megtörtént a döntés a szlovákiai magyar irodalmi pályázatok ügyében.” — A 6. számban Szalatnai Rezső „Egy szlovák regényfordítás margójára” c. cikkében a pozsonyi Gardista ízléstelen vádaskodásait utasítja vissza Ludo Zúbek-nek Nyirő József: Uz Bence fordításával kapcsolatban. A „Négy világtáj krónikája” ismét híreket hoz a szlovákiai magyarságról. Az „Őrhely” a „Kárpátaljai Tudományos Társaság évi közgyűlése”-ről számol be. — A 7. szám a ma Kassán működő Serty Zoltán evangélikus lelkésznek, a bukaresti magyar evangélikusok volt lelkipásztorának „Magyarok Bukarestben” c. tanulmányát közli. Dr. Sümeghy Mihály „Báró Eötvös József és a nemzetiségi kérdés” c. alapos értékesítésére is felhívjuk olvasóink figyelmét. Érdekes és magyar ember számára sem haszontalan olvasmány Stadler Aurél kis

cikke: „Néhány szó nemzetiségeinkhez.” Az Őrhely-ben Kemény Gábor meleg és sok lényeges dolgot tartalmazó utolsó beszélgetését olvassuk Sztójka Sándorral, az elhunyt munkács-egyház-megyei püspökkel.

ÍROTT KÖ, II. évfolyam, 5. szám. Dr. Janszó Ferenc a szlávokról ír rövid, ismeretterjesztő cikket. Kár, hogy vázlatos ismertetésében sok a — vitatható — politikai elem, viszont a szlávok történetét, általános ismertetését egy ilyen rövid cikkbe igen nehéz összezsúfolni. Demény Aladár „Az Ember Tragédiája és a történelem” címen értekezik. — A 7. számban igen figyelemreméltó és a decentralizáció valamennyi munkásának figyelmébe ajánlható Várkonyi Nagy Béla cikke: „Mikor lesz a Dunántúl irodalmának saját sátra a budapesti könyvnapon?” Örövendetes jelenség, hogy az országnak szinte valamennyi tájegysége ráébredt saját hivatástudatára. Csak azt sajnáljuk, hogy a cikk szerzője akkor, amikor cikkének befejező részében kiemeli, hogy Erdély és Bácska ma is dolgozik, a Felvidék életéről, kezdeményezéseiről nem tud. Érsekujvári Lajos ismeretlen Reviczky-kéziratot közöl ebben a számban.

MAGYAR KULTÚRA, XXX. évfolyam, 10. száma *Dr. Kerékgyártó Imre* „A költő és az ember“ c. cikkét közli, melyben a szerző Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula, Babits Mihály és Sik Sándor mellett Mécs László költészetével is foglalkozik.

JELENKOR, V. évfolyam, 10. számában *Gogolák Lajos* „Egy új Rákóczi életrajz“ címen *Zolnai Béla: II. Rákóczi Ferenc* című könyvét ismerteti. (L. Uj Magyar Museum, II. 1. 167—168. l.) Kritikájában „nagyon gazdag, szép és okos könyv“-nek nevezi *Zolnai* művét, de elmondja kifogásait is, amelyekkel azonban nem tudunk teljesen egyetérteni. Meg kell említenünk, hogy *Gogolák* hangsúlyozza *Rákóczi* felvidéki kapcsolatait. Ugyanebben a számban olvassuk *Borsody István: Beneš* című könyvének recenzióját is (l. Uj Magyar Museum, II. 2. 282—285. l.).

ATTILA, IV. évfolyam, 8. számában *vitéz Soltészné Guldán Olga Kazinczy Ferencről* rajzol arcképet az író közismert életrajzi adatai alapján.

ÉPÍTÉSZET, III. kötet, 2. füzet. *Dr. Korompay György* igen érdekes cikket ír „A pozsonyi vár sorsá“-ról. Bemutatja a pozsonyi várhegyen és környékén elterülő városrész és az itt tervbevett egyetemi város rendezési terveit, a szlovák közlekedés- és munkaügyi minisztérium pályázatát. A cikk szerzője Pozsony végzetes veszteségének tartaná, ha a pozsonyi vár romjait megsemmisítenék. Ez a szám közli *vitéz Nemes Árpád* „Rozsnyói utcarészlet“ című fényképfelvételét is.

NÉP- ÉS CSALÁDVÉDELEM, III. évfolyam, 4. szám. *Undi György: „Városszéli kiskertek Léván.“* Beszámoló 12 ikerház építéséről, amely 24 sokgyermekes családnak nyújt jól felszerelt otthont. *vitéz Puskás Zsigmond* „Kisipari hitelnyújtás egy módja Rimaszombatban“ című cikkében bemutatja, hogyan segítettek meg kölcsönrel 7 elbocsátott segéd munkást. A Fo-

lyóiratszemle című rovatban *dr. J. C.* az Uj Magyar Museumot méltatja.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY, 75. kötet, 5. szám. *Földvály Miksa* a szádelői völgyet ismerteti fényképfelvétellel. — A 7. szám címképe a Magas Tátrában található havasi füzikét mutatja be.

IRODALOMTÖRTÉNET, XXXII. évfolyam, 2. szám. A *Figyelő* c. rovatban *Dezsényi Béla* Kovacsóczy Mihálynak kiadatlan leveleit közli.

KERESZTYÉN IGAZSÁG, X. évfolyam, 7. szám. *Várady Lajos* „Életünk: az ellentétek világa“ címmel részletesen foglalkozik *Jócsik Lajos: „Hazatérés-tájékozódás“* c. könyvével (l. Uj Magyar Museum, II. 2. 296—297. l.).

SORSUNK, III. évfolyam, 7. szám. *Lelkes István* „Vidéki műalkotásainkról“ c. cikkében a decentralizáció gondolatáért küzdők legkényesebb és egyben leglényegesebb kérdését: a kultúra „vidékiesség“-ét veti föl a képzőművészet vonalán. Fejtegetése szerint vidéki városainkban és községeinkben azért olyan nagy a művészietlen giccek száma, mert a műalkotások: épületek, szobrok stb. sorsát legtöbbször hozzá nem értő emberek intézik, a legtöbb-ször nem művészi, hanem társadalmi szempontokkal. Ezen sürgősen segíteni kell! — A 8. szám *Urr Ida* „Spanyol influenza“ című versét közli.

MAGYARSÁGTUDOMÁNY, II. évf., 2. szám. *Gogolák Lajos Mocsáry Lajosról*, a nemzetiségi kérdés századvégi politikusról ír hosszú, alapos tanulmányt. *Mocsáry* alapelvküldetésében a régi táblabíró-Magyarország embere, felfogása a nemzetiségi kérdésben is a régi világ szemléletéhez igazodik s ezért vált a 67-es Magyarországon népszerűtlenné és magánossá. A nemzeti eszmével szemben a hazafiasság eszméjét hangsúlyozza s ezen belül a Magyarországon lévő népek teljes szabadságát.

DONAUEUROPA, III. évfolyam, 5. füzet. A *Kulturelles Leben* című rovat Szlovákia filmtermeléséről, Magyarországon nemzeti jogok hazai fejlődéséről, végül a szlovákiai nemzeti helyzetéről emlékezik meg. — A 6. füzetben Duka-Zólyomi Norbert ír a szlovákiai nemzeti jogok kérdéséről törvényes rendezéséről és bemutatja az e tárgyban hozott törvényes rendelkezéseket. A *Kulturelles Leben* rovat beszámoló a román-szlovák kulturális szerződésről, a Pozsonyban megnyitott szlovák művészeti kiállításáról. — A 7. számban a *Kulturelles Leben* rovatban szlovákiai kulturális hírekről és a horvát-szlovák kulturális kapcsolatokról kapunk beszámolót.

UNGARN, 1943 május. Kovács Endre „*Neue ungarische Erzähler*” címen mutatja be a modern magyar széppróza kiemelkedő alakjait. Márai Sándor „*Warum?*” című elbeszélését közli ez a szám. — A júniusi számban Tóth László ír a Kassán megfordult híres utazókról, főleg a XVII. század két alakjáról, akik — ha túlzásokkal is teli — de maradandó képet alkottak a régi Kassáról. Simplicissimus és Evlia Cselebi ez a két utazó, kikről Wick Béla „*Kassa története és művészeti emlékei*” c. munkája is részletes felvilágosítást ad. (L. Uj Magyar Museum I. 1. 171—173. l.)

DÉLVIDÉKI SZEMLE, II. évfolyam, 2. szám. Vándor Gyula „*Nemzetnevelés szomszédainknál*” című cikkében bemutatja, milyen erőfeszítéseket tesz ma minden állam a nemzetnevelés érdekében. A horvát usztasa-mozgalom részletes bemutatása után a szlovák Hlinka Gárda szerepéről csak néhány szót ír, arra való hivatkozással, hogy működése az usztasáéhoz hasonló. A magyar közönség tisztánlátása kedvéért nem ártott volna a részletesebb, alaposabb ismertetés. — A 3. szám *Uj könyvek* rovatában Krammer Jenő lelkesen méltatja a pozsonyi Toldy-kör

évkönyvét. — Az 5. szám *Uj könyvek* rováta közli Krammer Jenő „*Két szlovák irodalomtörténet*” című recenzióját, amelyben összehasonlítja Sziklay László: „*A szlovák irodalom*” és Andrej Mráz: „*Die Literatur der Slowaken*” című könyvét. Arra a megállapításra jut, hogy a magyar szerző a magyar és szlovák lelki kapcsolatokat, a szlovák szerző a szlovák népi különállást hangsúlyozza s így a két könyv kiegészíti egymást. — A 6. számban Hermann Egyed méltatja Pfeiffer Miklós „*A katolikus egyház és a nemzetiségek*” című értekezését. — A 8. szám *Figyelő* rovatában Lévy Endre a pánszlávizmus történetéről ír Rátz Kálmán hasonló című könyvével kapcsolatban.

FORRÁS, I. évfolyam, 4. száma Nyiresi-Tichy Kálmán „*Jadviga*” című elbeszélését közli. A Szépműveltség rovat megemlékezik a felvidéki művészek pesti kiállításáról. („*Felvidéki és délvidéki képkiallítás*.” L. Uj Magyar Museum, II. 2. 265—266. l.) — Az 5. számban Tamás Lajos: „*Pozsonyi éjjeli rájz*” c. versét olvassuk. — N. Jaczko Olga a 6. számban szerepel „*Sárosi legenda*” című írásával. Ugyane számban Makkai Sándor értekezik „*Vidéki értelmesség és magyar szellemi élet*” címen. A KESZ megalakulását és decentralizációs munkáját, az elszakított magyarokkal való törődését ismerteti és hangsúlyozza, hogy a gyökeres magyar szellemi újjászülés csak a vidéki szellemi élet színvonalemelkedésétől várható. Nyiresi-Tichy Kálmán „*Tavaszi vázlatkönyv*” címmel ad néhány jól sikerült életképet A lélek egészsége című rovatban. A 7. számban Szombathy Viktor ír igen meleg hangon, a szülőváros iránt érzett bensőséges szeretettel Rimaszombatról „*Rimparti kisváros*” címmel. A könyv című rovatban Marék Antal Sziklay Ferencnek az Uj Magyar Museum kiadásában megjelent „*Mikor az óra üt*” című regényét ismerteti.

KISEBBSÉGI KÖRLEVÉL, VII. évfolyam, 4. szám. Benisch Artur „Nemzetiségi iskolák Magyarországon (1868—1914)” címen értekezik. Bemutatja a nemzetiségi elemi iskolák, tanító- és tanítónőképzők, polgári és felsőkereskedelmi iskolák, középiskolák fejlődését, számát, társadalmi és anyagi helyzetét és végül a következő megállapításra jut: „Végeredményben megállapíthatjuk tehát, hogy a magyar állam, ha terheli is mulasztás az 1914 előtti iskolapolitika terén, a magyar államiság és a magyar nyelv akkori presztízse folytán a valóban érdekelt szülők részéről csak kevés helyen tapasztalt elégedetlenséget, tudomásunk szerint nemzetiségi iskolák szervezése iránt konkrét kívánságokat egyáltalában nem terjesztettek elő. Ezzel szemben tudjuk, hogy az utódállamok a beiratkozó magyar tanulók nagy számára való tekintet nélkül s a szülők éles tiltakozásainak, deputációzásának, de vállalt nemzetközi kötelezettségeinek is semmibe vételével zárta be a magyar iskolákat s tagadta meg az érdekeltek által felállítani kívánt új iskolák létesítését. Az összehasonlítást a magyar állam 1918 előtti s az utódállamok 1918 utáni iskolapolitikája között bátran bízhatjuk bármely elfogulatlan bírálóra — az csak a mi javunkra üthet ki!” — *Flachbarth Ernő* „A hungarizmus eszméje Felsőmagyarországon” címmel mutatja be a németek, rutének és szlovákok között a magyarsághoz való hűség kérdését. *Rátz József* a legújabb ruszin irodalomról szóló hézagpótló tanulmányának első részét közli még ez a szám. „A magyarság számbeli súlya a régi Magyarbirodalomnak az országhatárokon kívül maradt részein” című cikk Szlovákiával kapcsolatban is bemutatja a megfelelő adatokat. A *Magyar élet a határokon túl* című rovat ismét érdekes adatokat közöl a szlovákiai magyarság életéből. A *Figyelő* rovat a Kárpátaljai Tudományos Társaság közgyűléséről emlékezik

meg, a *Könyv- és Folyóiratszemle* Dr. Pfeiffer Miklós nemzetiségi füzetét ismerteti. (L. Uj Magyar Museum, II. 2. 301—302. l.)

KALANGYA, XII. évfolyam, 1. sz. *Képzőművészet* rovatában a visszatért országrészek fiatal képzőművészeinek kiállításáról ír s dicsérően említi a fiatal felvidéki tehetségeket. — A 7. számban *Urr György* ír cikket „A Felvidék magyar szellemi harca” címmel. Mult számunk Folyóiratszemléjében már megírtuk véleményünket ugyane szerzőnek az *Írott Kő* című folyóiratban írt hasonló tárgyú cikkéről: az ilyen dilettáns, hevenyészve összezsáppott, rövidlátó cikke a kisebbségi élet, illetőleg szellemi mult megismeretése terén többet ártanak, mint használnak. Ebben a cikkben ugyan kevesebb a vaskos tárgyi tévedés, az aránytalanságok, elírások azonban itt is fellelhetők. Az ilyen — megengedjük, jóindulatú — de vázlatos, sok tekintetben csak adatközlésnek számítható tanulmányok csak tévedésből viselhetik „A Felvidék magyar szellemi harca” címet. Nagyon sajnáljuk, hogy a Kalangyában, amely folyóiratnak mind multja, mind pedig jelen célkitűzései miatt föltétlenül hívei és testvérei vagyunk, a felvidéki kérdésről és kisebbségi sorsról ilyen cikk számol be.

KATOLIKUS SZEMLE, LVII. évfolyam, 7. szám. A *Szemlék* rovatában *Hermann Egyed* behatóan foglalkozik *Zolnai Bélának* II. Rákóczi Ferencről írott könyvével.

PROTESTÁNS SZEMLE, LII. évfolyam, 5. szám. *Maller Sándor* „*Come-nius Sárospatakon*” címmel mutatja be a nagy pedagógus sárospataki működését és hatását. — 7. szám. *Török Pál* „*Jókai-regény, mint történeti forrás*” című cikkében azt a kérdést taglalja, hogyan lehet Jókai Mór regényeit történeti forrásmunkául felhasználni. Mások véleményével ellentétben azt állítja, hogy a Jókai regé-

nyek a történetírásnak jó forrásai, csak — „olvasni kell tudni”. — A 8. számban Vörös Sándor: „Három nevezetes iskolai drámai előadás az eperjesi ev. kollégiumban” című cikkét olvassuk. Az 1668 október 13-án, 1669 október 4-én és 1682 őszén megtartott iskolai drámai előadásokat mutatja be.

KOSZORÚ, IX. kötet, 3. szám Függetlenség rovata beszámol a Bethlen Gábor könyvtár sorozatában megjelent Jókai Mór levelei Keméndyné Drukker Irmához című könyvről. Ugyanitt Sztitnyai Zoltán „Milka” című regényéről olvasunk ismertetést. Az Irodalmi tükörképek-ben Jankovich Marcell nyilatkozik „Évek tavasz nélkül” című regényéről. — A 4. szám Sztitnyai Zoltán: „Látomás” című elbeszélését közli. Hegedüs Lóránt irodalmi hagyatékában talált posthumus tanulmányát olvassuk ugyane számban „Jókai és kora” címmel. Havas István „Az örök Rákóczi Ferencről” szóló értekezése jólismert általánosságokat tartalmaz.

ERDÉLYI MÚZEUM, XLVIII. kötet, 1. füzet. Herepei János „Újabb adatok a Régi Magyar Könyvtárhoz” című cikkében az 1696. évi nagyszombati kiadású Corpus Iuris Hungarici-t ismerteti. A saját tulajdonában lévő s a Székely Nemzeti Múzeumnál őrzött 2 példány beható vizsgálatai alapján feltételezi az eddigi állításokkal ellentétben, hogy 1696-tól 1734-ig a híres magyar jogi könyvnek több kiadást kellett megérnie, csak a kipróbált helyes és változatlan régi kiadás látszatának keltése végett nyomták az újabb kiadásokra is az 1696-os évszámot. — A 2. füzet Adattár-ában Dedk Imre Pálffy Jánosnak, az 1848-i országgyűlés alelnökének leveleit közli Kazinczy Gáborhoz.

DUNÁNTÚLI SZEMLE, X. évf., 12. szám. Bezerédj István Rosti Ferencnek, Vas vármegye egykori első alispánjának és követének leveleit közli

az 1764—65. évi pozsonyi országgyűlésről. — A 3—4. számban Reiszig Ede dr. ír Vas vármegye főispánjairól a XIV. század második felében: — az egyik, Kacsics-nemzettségbeli Szécsényi Frank (Ferenc) mester apai ágon nógrádi, anyai ágon szepes-sáros-nógrádi családból származott.

PASZTORTÜZ, XXIX. évfolyam, 5. szám. Az Írók és művek rovatban Heszke Béla Zolnai Béla Rákóczi-könyvét ismerteti. — A 7. számban ugyancsak e rovatban Balogh László ír Jankovich Marcell „Évek tavasz nélkül” című regényéről.

DIÁRIUM, IV. évfolyam, 7. számában Paku Imre „Vidéki könyvtárak” című cikkét olvassuk. Fejtegetéseit mindenben aláírjuk s melegen ajánljuk olvasóink figyelmébe. Egy nemzet erejét könyvtárainak számából és minőségéből is le lehet mérni. A vidéki könyvtárak helyzete ma nem jó, — a szakemberek legtöbbször hiányoznak élükre, az üzleti alapokon álló könyvtárakban ráadásul a művelődési szempont hátrányára érvényesítik az üzleti szempontokat. — Ugyane számnak a Könyvek szemléje c. rovatban Jajczay János méltatja Hoffmann Edit Szinyei Merse Pál című könyvét (l. e számban Sziklay Ferenc ismertetését). — A 8. számban Martinkó András „Írói önérték” című cikke az írók öntudatával, önértékével, én-kultuszával foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy az irodalomban a mű a maradandó, az írók azonban legtöbbször, sőt kivétel nélkül elsősorban az „én”-ből indulnak ki. Érdekes és igaz történelmi előkészítés után, melyben megvizsgálja a magyar irodalom egyes korszakaiban az írói én és a mű viszonyát, a mai magyar irodalomról szól s megállapítja, hogy az írók önértéke és én-kultusza manapság veszedelmes méreteket öltött nálunk. Ez a közönséget is megtéveszti, a kevésbé műveltek az írók hangos öndicséretét értékelik, még ha az nem is

jogosult. Erkölcsi példának állítja oda ezzel a szellemmel szemben a megszállt területek magyar irodalmát, ahol az én-kultuszt mindig háttérbe tudta szorítani a nemzet szolgálatának motívuma.

KÜLÜGYI SZEMLE, XX. évfolyam, 3. szám. Dr. Gál István: „Londoni emigrációk béketervei” című cikkében egy kötet formájában megjelent nyilatkozatsorozattal foglalkozik, amelyben a Londonban élő emigránsok fejtik ki a békére vonatkozó javaslatukat. Bennünket Beneš Eduárd nyilatkozata érdekel. Keleteurópai konföderációt sürget, amelyben azonban nem tudna megegyezni egy autoritativ Ausztriával és egy „feudális” Magyarországgal. Németország felosztását ajánlja, majd Franciaországot dicsőíti és szembeszáll azzal a közép európai állítással, hogy Anglia és Oroszország nem tartozik a kontinenshez. A Nemzetközi Jogi Szemle című rovatban ókéri Polzovics Iván dr. Liechtensteinről ír. A Nemzetközi Együttműködés Szemléje megemlékezik Tamási Áron és Márai Sándor cseh, illetőleg Nyíró József szlovákuul megjelent regényéről. A Kisebbségi Szemle (Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet közlése) rovatban Szlovákia címmel kapunk beszámolót

a szlovákiai magyarság életéről. — A 4. szám vezetőcikke (Dr. Pongrácz Kálmán tollából) Borsody István „Beneš” c. könyvét ismerteti. Dr. ókéri Polzovics Iván: „A polgári lakosság nemzetközi oltalma a légiháborúban” címen értekezik. Ugyane szerző a Nemzetközi Jogi Szemle című rovatot „Fokozatok a semlegességben” című cikkével gazdagítja. A Kisebbségi Szemle ismét beszámol a szlovákiai magyarok életéről a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet közlése alapján.

VIGILIA, IX. évfolyam, március. Mécs László: „Mondd ember, ki az Istened?” című versét közli. — Az áprilisi szám Kiállítások c. rovata Mednyánszky Lászlóról emlékezik meg az Ernst-múzeumban lezárult kiállítás és Kállai Ernő könyvének megjelenése (l. e számunkban Sziklay Ferenc ismertetését) alkalmából.

ERDÉLYI HELIKON, XVI. évf., 3. szám. A Könyvek és írók c. rovatban Paku Imre Bartha János: „Madách Imre” című könyvét bírálja. — A 8. szám Szellemi élet című rovatában a „Vidéki magyar folyóiratok”-ról emlékezik meg s méltatja az Új Magyar Museumot is.

Só.

Új Magyar Museum

könyvei

1. Sziklay Ferenc: MIKOR AZ ÓRA UT. Regény
2. MAI SZLOVÁK NOVELLÁK
3. Darkó István: MAGYAR HEGYEK NÉPE. Novellák

Kapható minden könyvkereskedésben. 1-1 kötet ára füzve 8-50 P, kötve 11-90 P

SLOVENSKÁ PRÍLOHA

SPOLUPRACOVNÍCI SLOVENSKEJ PRÍLOHY:

MÁRIA MEZÖSSI, spisovateľka, Kassa.

Dr. ALEXANDER ECKHARDT, univerzitný profesor, Budapest.

VÁCLAV VENCL, študent, Kassa.

LADISLAV BELYEI, profesor, Beregszász.

JOZEF OLÁH, profesor, Kassa.

OBSAH:

Mária Mezőssi—Václav Vencí: Ubehlička	---	---	---	---	---	---	---	3
Alexander Eckhardt: Bálint Balassi v Košiciach	---	---	---	---	---	---	---	11
Ladislav Bellyei: Knihy Új Magyar Múzeum-u	---	---	---	---	---	---	---	16

Literatúra:

Na brehu čiernych vôd (Jozef Oláh)	---	---	---	---	---	---	---	20
Kovács Endre: Az új szlovák regény (Jozef Oláh)	---	---	---	---	---	---	---	20
Slovenské knihy v Uhorsku (Jozef Oláh)	---	---	---	---	---	---	---	22

Obzor už sčervenel. Fialovým pruhom tiahne sa večerná dúha. Obrisy vzdialených hôr sa zalesknú. Blížšie pahorky a lesy sa zatemnia. Do údolia spúšťa sa žlté šero. Pary ochladzujú horúčavu a večerný vánok vdýchne do chotára rosou zvlazenú vôňu sena.

Po úzkych pešinkách vyšliapaných do úbočia driapu sa ľudia; v dlhom rade, za sebou. S týmto osvetlením v pozadí zdajú sa byť tieňmi. Ich pestré farby černejú sa práve tak, ako v modrý závoj zahalené lesy, bledozelené stohy, šedé koliby pole vartujúcich a dlhý rad krížov pšenice posnášaných na kotrbatom strnisku.

Z jarnovského víšku zaznieva zvon. Temné siluety — s čiernymi kosami, s čiernymi krčahmi — blížia sa k dedine. Je stúlená v srážnej preliacine, len jej starý kostol a zvonica sa dvíhajú do výše.

Ľudia spievajú. Ženy piskľavo; muži mručivo ako basa. Občas daktorý lapaj parobok povie dačo figliarskeho, lebo sa ozve chichot a ako kŕdeľ vyplašených vtákov rozletí sa nad údolím.

Agnesa, mladá žienka, hľadá na cestu:

— I my môžeme už ísť — hovorí a odhodí vidly.

Narovná sa z dlhého predklonu; chrupajúc svalami nafahuje sa, ohmatáva sa v drieku; s trpkým úšľabkom pohekáva. Povyťiahne jeden kút svojich opuchnutých úst a medzi ostrými vlčímí zubami sipľavo preciedza vzduch; medzitým kútkom očí pozoruje Veroniku: či zbadá, že ona je už unavená, shýbaním sa v drieku celá polámaná a že všetko to sa s ňou stáva neprávom... Podľa módy navežené plavé vlasy jej rozčuchal vietor, pri shýbaní sa rozplietly a kadere lepia sa jej teraz na mokré čelo. Napätá koža na jej tvári sa leskne opálením. Teraz upravuje si tu rozčuchané vlasy, tu zas na stranu sklznúvšie pásky záhybmi riasenej zástery.

Veronika sa nestará o úšľaby Agnesine, o jej sipot a fintivé iskanie sa. Naberie na vidly posledný snop; veľkým rozmachom vyhodí ho na kríž; potom posnáša roztrúsené hrable, krčah, košík. Jej kypiace prsia pekne ihravo sa chvejú pod bielym ramenom košeľe. V jej pohyboch nielo žiadnej ochablosti. Veľmi pečlivo sbiera svoje náčinie. Šatku odviazala si pri jednom vzdialenejšom kríži; odíde pre ňu; potom odpovedá mladej žene:

— Dosť bolo aj pre dnešok; ale sme chvalabohu dokončili. Môžeme ísť. Už som dosť hladná.

Spustí si do žmolca shrnuté sukne; vidly a hrable položí si na ramená; krčah a košík navlečie si na rameno a dá sa na cestu.

— Môžeme ísť. Ale chcem ti povedať Verona, že zajtra, ak sa ti páči, pôjdeš na druhú parcelu sama.

Skočí pred ňu, postaví sa jej do cesty.

— Vez, že ja toho mám dosť. Pokiaľ si Magda doma hrá slečinku, veru ma tento chotár ani neuvidí! Nuž toto som ti chcela povedať...

Agnésin hlas dusí sa vášnivou hrozbou.

— Kieho čerta, Agnesa! Už zase nie si spokojná? Poďme v pokoji — odvráti sa od nej a vykročí po pešine.

— Zase! Už i ty by si mala dostať rozum! Ja som ho už dostala. Ba veruže dostala!

Skočí pred Veronu a zavesí sa do nej ramenom:

— Veronko, Veronko, nepriď ani ty. Keď mater uvidí, že nepracujeme: vyženie i Magdu... no, Veronka? — lichotí, chytračí.

— Ale načo má vyhnať toho malého pohorelca. Veď ona neznesie poľnú robotu. Mohla si vidieť, že ju minulý raz odniesli domov polomŕtvu. Toto neznesie, a doma sa pre ňu nájde práca — krotí ju Veronika; jej veľké čierne oči naplnia sa vrúcnosťou, jej hlas mäkkým súcitom, keď hovorí o Magde.

Agnesa opovrhlivo ohlívie ústa:

— I to je práca? Skokom ju vykonám a celý deň sa budem natiahnutá rozvaľovať. I ona sa rozvaľuje! A fintí sa, ako sa tomu v meste naučila. Nuž i my... Ráno ostaneme doma! No, drž so mnou, Veronka! — Raz ju podpichuje, raz zase prosí.

Z polí vyjdu na širšiu cestu, ktorá rozpoľuje chotár; škrabú sa hore brehom a spúšťajú sa po vlnitom úbočí.

— Nebuď taká, Agnesa. Proti mojej sestre ma popudzujes. Čo by povedal otec, čo matka a čo dedina, keby som to urobila. Prepadla by som sa hanbou.

Mladá žena v prudkom návale hnevu vybuchne:

— Oni sa nehanbia, že jedno svoje dieťa nechajú sedliačiť a z druhého chovajú pána? I dedina hovorí len takto: alebo všetky, alebo ani jedno!

— Mlč! Mój brat Michal nehodí sa za sedliaka; ani Magda. Oni dvaja sú na seba podaní. Môžeš to vidieť, keď sa na nich pozrieš. Ale si zaslepená. Si zlostná. Si závistivá. Len povedz, ako je! Magdina ruka sotva unesie havranie pierko; nieto motyku! Ešte i domajšia práca je pre ňu priveľa. Kto môže za to, že jej Boh nedal silu. A komu ju nedal, ten sa nehodí za sedliaka. K zemi je potrebná sila. Ani brat Michal; preto mu starý pán velebný vychodili, aby sa mohol stať kňazom. Tvoj muž a ja sme sa narodili silní. Povedz len, čoho by sme tu dosiahli robotou Michala a Magdy?

Agnesa skočí znova pred ňu a vyzývave odsekne:

— Toho, čo mojou! Ako by som ja vedela hrať slečinku, tak by vedela ona pracovať.

— To verím, že by si ty vedela... veď práve to ti chýba. Ty si silná. Neprírovnávaj sa k Magde. Len šetriť sa chceš, škľabiš sa, vzdycháš. Myslíš, že to nevidím? Hoci vládzeš i ty tak, ako ja. Diabol závidia a ctižiadostivosti sa do teba vopchal. Prečo si sa teda stala manželkou sedliaka?

— Veď ťa sekнем po pysku, len ma ty uč, počuješ? Nehundri

tolko, ale mi povedz — ešte raz ťa pýtam —, či vyjdeš zajtra do chotára, alebo nie — a založí sa pásti bojovne v bok; čaká odpoveď; vidno na nej, že dotiaľ Veronu nepustí ďalej.

Veronika stojí obrátená k žltočerveným lúčom, ktoré plne osvetľujú jej tvár. Je to nežná, trochu podlhovastá tvár, pravidelných rysov s pekne krojeným rovným nosom; široké čelo, veľkými oblúkmi klenuté očné jamky, mäkkými liniami krojené ústa; uprostred rozdelené čierne vlasy; ako keby s nej bolo možno madonu modelovať. I menšia je takáto: Magda; i Michal: kňaz. Veronika však podobá sa im len v ťahoch tváre. Jej postava je plná sily, ako postava Agnesinho muža: Štefana. Z jedného z nich vystačilo by aj na dvoch. Ani nechápu, ako sa mohli dvaja menší tak úponkovite stenčiť. Hocijako: len na trápenie. S Michalom bolo ešte len málo trápenia. Tolko, čo sa pohol, potom sa stal veľmi dobrým žiakom, dostával štipendiá; pozdejšie študoval i vyučoval. Svoj podiel starostí vzal na seba. Keď malučká dorástala a i ona ukazovala sa takou ako on, urobil s ňou to, čo videl od svojho podnecovateľa a majstra: od starého pána vелеbného: vyzdvihol ju z dedinského prostredia, dal ju do gymnázia, aby ak nie silu tela, nuž teda silu ducha mohla zužitkovať. Ako kaplan žil skromnejšie nad skromného, aby mohol vziať celkom na seba starosti o Magdu. Čo mohol, „vychodil“ jej od cirkevných a svetských vrchností. Takto minulo päť rokov a Magda rástla vo vedomostiach. Jeden kongres však dal osudu Magdinému iný smer. Brat Michal natrafil na jedno za pani farárovú sa veľmi hodiace dievča. Peňazí bolo treba na zakladanie rodiny. Aj jemne ohlásil rodine, aby starosti šiesteho roku vzali teraz už na seba; snáď i Štefanovi prispejú niečím... Štefanovi čakali dieťa; i daní bolo veľa; dobytok dochol; ani úroda nebola ďajaká prvotriedna; na tabak dostali malý kúsok zeme, ani úžitok z nej nemôže byť veľký. Ako by mohli oni z maličkého gazdovstva dávať na výchovu študenta v meste? Stačí dievčaťu, čomu sa doteraz naučilo; nech ostane doma; veď potom sa i vydá; pravda, takto je už aj to ťažké; kto si ju vezme? Sedliakovi ju netreba, a snáď ani ona by zaň neišla. Pán zasa hľadá nielen na to, aké je dievča, ale aj jeho rodina... Že Michal dostal za ženu panské dievča: to je dačo iného. U muža hľadia skôr len na to, kam to doviedol; a ostatne to dievča, ktoré ide za dedinskú farárku, je také, že si váži sedliakov. Takto ostala Magda doma na obtiaž; lebo onedlho vznikly v rodine rozopre. Agnesa, Štefanova žena, bola kuchárkou nesvárov. Veronika ľutuje svoju mladšiu sestru celým srdcom a už často myslela na to: keby ona mohla poslať Magdu späť do gymnázia! Lebo bolo by jej bývalo lepšie ani nezačať, keď teraz majú odsotiť späť k motýke, hoci má len tolko telesnej sily, že ak utrhne len steblo pšenice, bojí sa, že upadne nznak. Takého ani dedina nemá za nič; s podozrením pozorujú, že jej malý, modrý nos pri očných jamkách modreje, pretože z jednej jamky do druhej jej prebieha pulzujúca žilka; z takéhoto znamenia veštía, že bude v svojom kvete „kostlivcovou nevestou“; totiž, že má umrieť. Veronika myslela už i na to, že pokorne prinesie za Magdu obeť. Koho má rada, na toho musí ona ešte dlho čakať. Odsluhuje si vojenčinu. Ale je tu mašinista, ktorý sa jej už pri

trefom mlátení pýta: či áno? alebo: nie? Veľa nad tým Veronika rozmýšľala. Ale obeť by bola márna; nedosiahla by ňou ničoho; mašínista je pijak; radšej by si to púšťal dolu krkom, ako by dával na Magdino učenie. Veľa sa naprevracala Verona v posteli bezo spánku a konečne musela vždy uznať svoju bezmocnosť. Ani nemohla nikoho obviňovať; keby ju boli mali starí dať učiť, ani z Michala by sa nebol stal farár. Michal urobil, čo mohol: päť rokov sa staral o Magdu; má pravdu, ak si teraz stavia už pre seba zámok, pevnosť. Ani to nestavia sebe, kňazovo nie je nič. Dobrý kňaz rozdelí sa o všetko: o pevnosť svojho domu, o svoje vedenie, o svoju bystrozrakoť, o svoj pokoj. A Michal je dobrým kňazom. Ani Štefanových nemôže viniť. Niet nikoho, kto by tomu mohol pomôcť. Pokoj domu je dávno preč, lebo je tu Agneša, ktorá hľadá na každú pokrokovú snahu očami tetrova. Agnesa je vzburencom, ktorý by najradšej povybíjal celý jarnovský chotár železnými klínami a priviazal k nim každého, keď už ona nemá možnosti odorvať putá osudu. Ale možno, že ich raz odorve. Si piace, blikavé ohne v nej planú, ale za jej námahu je pre ňu sladkým zadostučinením, že i Magda omdlieva horúčavou, a chabeje od jej silám neprimeranej práce. Ale možno, že teraz jej nič nebude útechou, a s jedným posledným úškľabkom definitívne zahodí vidly, hrable, alebo motyku. Len treba vidieť tieto úškľabky. Veronika vie, že stoh vlasov navežený na hlave, fintenie sa, záhybní riasané pásy zástery, strojené vzdychanie a toto búrenie sa proti Magde znamenajú: pohotovosť, z ktorej v hociktorom okamžiku môže sa vyrútiť čín, ktorý bude osudným medzníkom v živote Štefana a dieťaťa. Veronika žije vedľa Agnesy tak, ako vedľa divjej šelmy: stále ju bedlivo pozoruje, lebo nevedno, kedy sa vyrúti. A teraz ju dráždi Magda; ako keby ju bol osud preto odsotil späť, aby niečo urýchlila, aby niečomu pomohla vybuchnúť.

V mozgu Veroniky, teraz v tomto okamžiku — zatiaľ, čo stoja v žltočervom svetle oproti sebe — sa toto všetko odbavilo. Akože došly tak ďaleko? Aké to bolo semeno, z ktorého vykličil tento okamžik, v ktorom ju žiadajú, aby povstala proti svojej setre; aby odoprela pracovať!

— Chceš vedieť, či vyjdem? Nuž počúvaj: ja vyjdem! A ty si rob, čo chceš.

Agnesa siptá medzi zatýtými zubami:

— Nuž aj urobím! Nechám tu tvojho brata aj s jeho slečinkou sestrou tak, ako svätý Pavol Vlachovi! Pôjdem domov.

— Agnesa! To nemôžeš urobiť, — hovorí, hoci teraz už vie, že je Agnesina pohotovosť u konca. Divá šelma vyrazila.

Agnesa sa nakloní dopredu; tvárou dotýka sa skoro Veroninej tvári a s pridusenou vášňou sa zasmieja:

— Či nie? Ba myslím, že veľmi ľahko! Veď uvidíš!

— Nuž a dieťa?

— I to si vezmem! — Teraz sa pyšne vytiahne: — U Matúša Eszterbášovcov ešte majú na vydržovanie svojej dcéry a vnúčata. A potom pôjdem do takého domu, kde môžem ja hrať „slečinku“; nie, aby som ja kopala a druhý hral „slečnu“ ...

Lúče slnka za horami vyhasnú. Prítmie pomaly hustne; obrysy tváří dajú sa už skôr len tušiť, ale Agnesa vidí smutný úžas zrkadliaci sa v očiach Veroniky a i Verona vidí svetielkujúce divoké plamienky a extatický trysk povolenej uzdy v očiach Agnesiných; svietia pred ňou ako žeravé uhličky a prevrtávajú sa nestuhlým ešte obalom hustnúcej temnoty.

Pešinkami nejde už skoro nikto; všade je ticho, len z dediny doľaha pretiahlé, ospalé bučanie kráv a odneiaľ trúchlivý hlas harmoniky. Tam nikto nemá tušenie o tom, smutný zápas sa tu na zarosenej ceste medzi nimi odohráva.

Verona uchopí Agnesu za zápästie a svojimi mocnými prstami ich krčovite sovrie:

— Ty! Bola by si schopná to urobiť?

Oči jej žiaria a v rozžeravenej hmle vidí už len svojho brata a jeho dieťa: teda je bezmocná nielen vo veci Magdy, ale Pán dopustil na ňu aj novú ranu, aby bola aj v záležitosti svojho brata a malého decka bezmocná; načo je v duši láska a milosrdenstvo, keď práve tým, ktorých milujeme, nemôžeme pomôcť?

— Do svitania budem aj doma! Pušť ma!

Silne postrčí Veronu, aby oslobodila svoje zápästie, ktoré ona sviera v mukách bezmocnosti tak ako oceľová svora. Veronika sa zakolísa a to ju rozzlostí; jej mladistvá sila rozvlíni sa jej po svaloch; veľkým a voľným rozmachom udrie Agnesu po tvári; tá stratiac rovnováhu svalí sa.

— Toto si zaslúžiš! Magda je ti len zámienkou. Odídeš, lebo si čubka. Opustiš svojho muža!

Verona mrská ju silou tak živelnou, že sa pustí na útek. Beží až tam, kde sa pešinka láme; svisle spúšťa sa do stredu dediny a ústí do veľkého priestranstva.

Na kraji obzoru úzkou štrbinou belie sa trošku svetla. Teraz je chotár najtemnejší, dokiaľ nevyjde mesiac, aby osvietil biele kadere oblakov. Veronika už ani nevidí Agnesu; mäkký prach pohltí dupot bežiacich nôh. Teraz zachváti Veronu zúfalstvo: keď Agnesa sbehne dolu po sráznej ceste, je hneď doma a už s ňou nebude môcť pred otcom, matkou a bratom hovoriť. Ako pomôcť? Nové muky jej spôsobuje myšlienka, že niekedy môžeme pomôcť jednému len tak, ak súčasne škodíme druhému. Musí sa bleskurýchle rozhodnúť a už sa aj rýchle pustí za ňou; súčasne aj zavolá — len tak naslepo — do temnoty:

— Agnesa! Počkaj na mňa. Chcem ti dačo povedať.

Okamžik a Agnesa už stojí pred ňou:

— Nuž, ostaneš doma?

— — —

— Alebo idem... a vezmem i dieťa...

— Ostanem doma.

— Nuž preto!

A pustia sa do dediny. Vpredu ide Agnesa; za ňou Veronika. Mlčia. V pitvore složia vidľy a hrable; pri studni smyjú si s rozohriatých tváří pot a vstúpia do domu.

V svetelnom kruhu petrolejovej lampy zavesenej na tráme sedí rodina: starec, starena, Štefan — Agnesin muž. Decko sediac na lôžku na zemi prestretom ohmatáva tlstými prstíkmi mäkkú srst mačky. Magda stojí pri peci; veľkou lyžicou načiera do misiek a opatrne ich nosí ku stolu.

— Prišli ste pozde — hovorí starena —, no, poďte chytro jest.

— Trvalo nám to dosť dlho, mamička — odpovedá Verona.

— Dokončili ste? — pýta sa starec.

— Dokončili, otecko.

— Nuž teda: „Prídi Bože, hosťom buď nám, požehnaj, čo dal si nám“ — Amen — hovorí stojac modlitbu.

Všetci ju hovoria tíško po ňom; potom si znova sadnú. Agnesa sedí vedľa svojho muža na lavici u stola; Verona ďalej od stola, vedľa stareny. Pustia sa do jedenia kyslých fazulí. Pri každom ponorení črčí kovová lyžica o boky hlinenej misy; srkajú; kde jeden dokončí, tam druhý s chuťou vrskuje do seba druhý dúšok; kto by to počul, dostal by hlad, ohorené, vyziabale ruky mužov režu si nožikom chlieb. V rukách dieťaťa niekedy zamŕaňuje mačka.

Magda neje. Je bledá, ako s pridlhým stohom vyrástla snežienka. Čupne si k dieťaťu; hrá sa s ním.

— Zajtra môžete začať s jarnovskou parcelou. Aj tá bude vám trvať dva dni — hovorí starec a hľadá si šedivé fúzy —, matka bude pleviť tabak, Štefan začne sväzať; a mňa dali volať pán zástupca. Celý deň bude preč.

Agnesine oči sú, ako oči jastraba: zablysnú sa; jej pohľad prebehne žltým kruhom svetla. Verona je hlboko sohnutá nad svoj tanier; nepozrie sa hore, hoci cíti, že Agnesin pohľad hľadá jej oči.

— Čo tak mlčíte?! — hovorí starec a pozerá s jedného na druhého.

Starenu zamrazí; srdce začína jej biť tak prudko a vháňa jej toľko krvi do hlavy, že dostáva závrat. — Nepáčia sa mi tie dve — myslí si —, niečo majú medzi sebou.

— Veď jeme, — otecko — hovorí Štefan mierne a zpod prižmúrených mihalníc pozoruje aj on tajne Agnesu a Veronu.

Agnesa teraz položí lyžicu; odtisne zpred seba hlinenú misku.

Náhly nevysvetliteľný strach vynúti zo stareny rýchlu prietrž slov; ako keby chcela stavať priehradu dajakému nebezpečenstvu:

— Jedz, drahá dcéra moja! Je to veľmi chutné. Magda vie už veľmi dobre pripraviť jedlo. Že hej, ľudia moji?

— Nechcem, už som sa najedla.

Verona cíti, ako by sa jej dotkol závan mrazivého vetru. Magda krúži prstom v dlani dieťaťa:

— Kolečko, kopček — teraz ho šikovne poštekli pod pažuchou — tade bežal zajaček ... tu ho chytili; tu, tu tu ...

Dieťa sa vyskakuje chichotá; prevalí sa a jeliťkovitými nožkami kope do vzduchu.

— Otec hovorili, že zajtra môžeme začať s jarnovskou parcelou? — pýta sa Agnesa.

— Hej, povedal som. Nuž tá je zajtra na rade.

— Nuž vedzte, otecko, že s ňou nezačneme!

— Že nie? Nuž a prečo nie? — žasne starec.

Ruka Štefanova, ktorá sa dvíhala s plnou lyžicou k ústam, zastavila sa na pol ceste; otáznym pohľadom ustrnul na Agnesinej tvári.

— Nezačneme, lebo ani nevyjdeme do chotára. Ani ja, ani Verona — pritom svojim jastrabím pohľadom temer hypnotizovala Veronu.

— Ani nevyjdete? A to je zase čo? — starec položí chlieb a nožík a pozerá sa s jedného na druhého: — ty, Verona?

— Počujem, otecko.

— Nechže počujem, prečo nechete ísť zajtra do chotára? — pýta sa starec úžasle.

Pýta sa Verony, ale odpovedá Agnesa:

— Keď slečna príde, teda pôjdeme — kývne rukou na Magdu.

— Drahá dcéra! — pohoršuje sa starinka — Magda neznesie poľnú prácu. Magda je slabá. Vieš, že Magda omdlie, ak veľa pracuje a keď na ňu dlho svieti slnko...

— Ani my ju neznesieme! I my zomdlieme! — robí si pošklebky Agnesa; ukáže belmo očí a mdle svesí ústa — potom však vyrazí z nej zlosť ani blesk: — nepôjdem ani na krok, keď „slečinka“ nepríde. I nám by dobre padlo doma sa potuľovať a čítať knihy a verše.

— Ona sa nepotuľuje: opratuje, varí, drhne, krmí dobytok... — hája ju starinka.

— To nie je práca! Ráno vypratám; večer uvarím. Kvôli tomu netreba ešte ostať po celý deň doma. Ktorá žena v dedine kvôli tomu ostane doma? Alebo príde von — ešte raz hovorím — alebo ani ja nepôjdem. Keď sa vám to nepáči: odídem z domu...

Dvaja mužovia takmer strnule počúvajú hádku; starec napokon obráti sa k Verone:

— Aj ty to hovoríš, Veroniko?

— I ona to hovorí! — odpovedá miesto nej Agnesa.

— Mlč! Od nej to chcem počuť! Odpovedz mi ty, Verona!

— I ja to hovorím, otecko...

— Zatratené! Zlomyselné! Komisné ženské! — a starec trie si dlane, ako keby sa chystal udrieť.

Magda vezme si dieťa do klína a tesne sa k nemu pritúli.

— Čo to je? Blázinec? Kým ťas do vás udrél? — pýta sa Štefan a povstane zo sedu.

— Čo som povedala: za tým stojím! I ty, Verona! — piští Agnesa. — Nie som blázon, aby som pri cudzom žobráckom dome pracovala aj za iného...

— No ale teraz je už dosť, anciáša ti i tvojmu jazyku! Poď dnu! — a vtiahne Agnesu do prednej izby.

Modlitba po večeri odpadne. Plameň začudenej lampy trepoce sa, ako krídlo motýľa. Ešte chvíľku počuť z prednej izby hádku Štefana a Agnesy, potom však nastane ticho, len občas zakuŕká, zasmeje sa Agnesa. — Už si ho kúpila — myslí si Verona a ľutuje brata. I Magdu. I otca. I starenu. I seba samú.

Magda ustelie posteľ; uloží dieťa a i ona sa stúli k nemu; laská

jeho malú, ako jablčko okrúhlu hlavu. Starec odoberie sa do stajne spať; zo dverí ešte zavolá:

— Hanbí sa, Verona; o tebe by som si to nebol pomyslel — a pod vrásčitou pokožkou lilovej farby vidno mu cukot rozdráždeného nervu.

Pleco Veroniky sa myklo, ako keby ho boli korbáčom pretiahli. Starenka poľahuje; rožkom modrej zástery utiera si oči; umýva nádobie od večere; ešte počuť črčanie nádob a žblkotanie vody. Napokon celý dom utichne. Robotou zlomená starena hneď zaspí. Malým oblokom vojde dnu svit mesiaca, blúdi po stenách, ako keby počítal na nich povešané nádoby, cifrované tkaniny, dosku na valkanie, valček a jarmočné hrnčeky.

Verona nespí. Mozog sa jej v hlave temer varí — tak rýchlo ním prúdia myšlienky. Malé refazové hodiny na stene niekedy meknú, dlho bijú; potom monotónne tikajú ďalej. Noc sa miňa. Hneď je tu ráno a ona myslí na Magdin odchod tak, ako keby to bolo vyhánanie na Kalváriu; stále ju vidí bielu ako snežienku, bezvedomú tak, ako ju už raz doniesli z vonku... Hodiny odbijú polnoc. Podušky pália Veronino telo; jej celé telo je spotené; načúva smerom k Magde; dieťa občas kňučí vo sne; starena unavene chrápe; Verona vie, že Magda nespí. V prvej štvrti za jednou napadne ju myšlienka, ktorá ju skoro vyhodí z postele; musí si dať pozor a vykročiť z postele tak, aby nezapraskala; potlačí i tepot srdca i dýchanie. Nakloní sa nad Magdinu posteľ; vo svite, mesiaca vidí milý teplý ligot jej očí; a ľahké, útle ruky súčasne ju objímu okolo krku.

— Magda. Dušička, počúvaj ma: o pol štvrtnej zastaví autobus u zábojského úvratu; ak sa poponáhľaš, ešte ho stihneš; autobusom pôjdeš do Lipoviec, k pánu notárovi; ľudia v dedine hovorili, že pán notár potrebuje dakoho k verejnému zásobovaniu, ale nenájde nikoho, kto by prišiel z mesta; s piatimi gymnáziami ťa môže prijať. A prijme ťa; cítim, že mi to teraz sám Pán Boh pripomenul. Vstaň, dušičko, chytro, ale ticho, aby dačo nezbadali; obliekaj sa, ja ti zatiaľ vyberiem z truhly, čo potrebuješ; dám ti aj niečo peňazí, mám ušporené peniaze z toho, čo som kury a vajcia predala. Choď... choď chytro, Magdičko.

A bozká jej tvár, oči a tú malú žilku pri kútkoch očí sa modrajúcu, ktorá prebieha z jednej jamky do druhej; to malé „znamenie“, z ktorého dedina veští, že Magda bude vo svojom kvete „nevestou kostlivcovou“. Bozká ju a povzbudzuje, ako keby hovorila: Uteč ztade, dušička, zlato moje; tu je on pánom; slabý je určehý zániku; teraz príde zima, ale po nej zase príde beh dní, v ktorých sa topí sneh; ľúče budú olizovať zem svojim teplým jazykom a slabí so zdesením počujú volanie narodivších sa klíčkov, ktoré si žiadajú silné, pečujúce ramená. Uteč, dušička, tam, kde Sila a Slabosť žijú v mieri a vyrovnávajú sa navzájom vo Vedení. Choď rýchlo, skôr, než nastane ráno...

O niečo neskoršie prekročí Magda prah domčeku. Je oblečená do svojich tmavomodrých študentských šiat, v ruke má malý ranček. Veronika šepoce a ešte raz ju objíme; jej ruka nafahuje sa za ňou

dotiaľ, kým ju ešte dosiahne a hladí dva husté vrkoče Magdine. Po špičkách prejde opatrne cez dvor; jej tieň preložený prachom cesty a lámajúci sa na latiach vzdušnej stodoly vyvyšuje sa až k streche. Zo záhradky utrhne si voňavej máty. Pes sa ani na chvíľku nezarazí, keď vidí, že pred ním zavrelí z latiek sbité dvierka: preskočí ich: trie sa o nohy Magdine a sprevádza ju až na koniec pešiny: cez celú dedinu, cez malý mostík, a cez lúku až tam, kde poľná cesta ústí do krížom prebiehajúceho násypu. Odtiaľ vráti sa na niekoľko krokov, potom sa zastaví, ohliadne sa späť, ako keby uvažoval; či ďalšia cesta o samote neskrýva pre ňu nejaké nebezpečie? A rýchlo ťapká späť k Magde a odprevaďí ju cez celú vzdialenosť až k zábojskému úvratu.

Sotva tam dôjdu, dôjde kovovými pľúcami dýchajúci, železnými očami svietiaci autobus k zastávke; vezme Magdu a uháňa s ňou, ako sedmimilovými krokmi bežiaci obor.

Pes — malý pudlík — žmurká očami; pozrie sa na mesiac, svit ktorého ako roztopený úsmev, zalieva kraj — potom cez priekopy, kriky a rákosie vzdušnou čiarou pustí sa k vzdialenému domovu. Ťažko oddychujúc zaujme svoje strážne miesto; potom obchádza okolo.

Preložil: VÁCLAV VENCĽ

MÁRIA MEZŐSSI

B Á L I N T B A L A S S I V K O Š I C I A C H

ŽIVOTOPISCI BÁSNIKA doteraz len málo vedeli o tom, akú veľkú úlohu hralo toto staré mesto v živote Bálinta Balassiho.

Už vtedy sa započaly styky, keď 21 ročný mládenec po boku Gašpara Békesa išiel do boja proti Štefanovi Báthorymu, roku 1575. Ján Rueber bol vtedy hlavným kapitánom košickým a Rueber zorganizoval jeden oddiel vojska, ktoré sa chystalo proti Sedmohradsku. Medzi inými aj Bálint Balassi s ním mohol rokovať, lebo po návrate z Poľska to mu bolo prvé, aby od Ruebera vymáhal 200 zlatých, čo neišlo ľahko, lebo hlavný kapitán, tak sa zdá, nepočítal s tým, že Bálint Balassi pride od Báthoryho a žiadať si bude peniaze. Azda si myslel, že mládenca, ktorý medzitým prešiel k poľskému kráľovi, už ani z lojalítty voči cisárovi nenačím tak rýchle uspokojíť. Básnik v prvom liste, písanom k tuteurovi svojmu, Andrejovi Balassimu, opíše prípad (11. júla 1577).

Z listu vysvitá, že básnikov otec, Ján Balassi, ktorého práve pre bezzákladné obviňovanie Rueberovo zatkli pre velezradu a zatvorili do bratislavského hradu, po vyslobodení sa smieril s hlavným kapitánom košickým, ba s ním sa pohovoril o sedmohradskom podnikaní synovom, ktoré, ako vieme, skončilo sa so zajatím Bálinta Balassiho.

Košice boli vtedy ministerstvom domobrany Horného Uhorska a všetky vojenské záležitosti boli v ruke hlavného kapitána. Aj ne-

skoršie, keď Bálint Balassi dostal sa do Jágru (Eger), jeho styky s Rueberom trvaly ďalej, lebo jágerskí bojovníci nie raz napadli Turkov v shode s hlavným kapitánom košickým. Tak prítomný bol Ján Rueber aj vtedy, keď jágerskí a košickí bojovníci udreli na Turkov v Hatvani. Túto udalosť Juraj Salánki aj zbásnil v jednoduchom historickom speve. Píše v ňom, že hlavne Balassi sa bil udatne. Medzi korisťou bol aj vyberač dane budínskeho pašu s celou pokladnicou. V Jágrí potom bojovníci držali veľkú licitáciu; to bývalo najväčším dôchodkom zle platených bojovníkov pohraničných hradov.

Bartolomeja Kollonicsa, jágerského hlavného kapitána Bálinta Balassiho, okrem služobného pomeru ku Košiciam viazalo aj to, že tu dal pochovať roku 1580, práve keď Bálint Balassi slúžil pod ním, svoju „počestnú a ctnostnú“ ženu, kľaciacu postavu ktorej Košičania aj dnes môžu vidieť pod arkádami Urbanovej veže. (Vynálezavý kamenár použil rub stredovekého náhrobného kameňa.) Kollonics mal azda šťastia, že jeho životná družka tak skoro zomrela, lebo snáď by aj ju bol pobalamútil švárny poručík, celkom ako pozdejšie ženu svojho novozámockého kapitána, Ferdinanda Zamariu, keď sa roku 1588 tam dostal na službu.

Balassa v tom istom roku za uznanie svojich vojenských zásluh spolu s dvoma druhými bojovníkmi žiadal o majetky jedného bezdetného maďarského zemana, Gaspara Vezsenyiho, ktoré ležaly zväčša na okolí Kecskemétu, pod tureckým panstvom. V takýchto veciach však košická komora mala podať svoju mienku a práve preto sa mohol Bálint Balassi obrátiť na Ruebera za písomné doporučenie. Toto doporučenie aj dnes si nájdeme v archíve spišskej komory (Országos Levéltár — Krajinský archív).

„Edl gestreng, insonnders liebe Herrn und Freunde Den Herrn sein mein freuntlich gruesz und willige diennst bevor, benabens zwaifeldt mir nicht. — Die Herren werden ausz *Valentin Balascha, Rachaj Istwann*, und *Barchaj Janusch* underthenigisten an die Krch. drch. gethanen anlangen nunmehr vernumen haben, woszmassen sie ettliche Landtguerter so der Khays. Mst per defectum seminis anhaimgefallen inen fur irr getreue diennst alsz ain genadengab zu verleichen underthenigist gebeten haben. Weill aber solch ir gethan Suppliciern, von Irer Krch. Drch. den Herrn umb iren bericht uberschickt worden unnd aber den Herrn selbst woll bewust sein mächt, das die obbenente drej Personen alsz Supplicanten wollverdiente, und schier die besten Kriegsleutt in Erla seien, so ist an die Herrn mein diennst freuntlich bitten, die wollen, damit sie irer gethanen bitt desto leichter gewehrt möchten werdn, inen mit ainem gueten bericht verhöflich sein, das will ich neben Inen, umb die Herrn freuntlichen und dienstlichen Zubeschulden geflissen sein. Hiermit die gnade Gottes mit unnsz allen. Datum Wienn den 16. December Anno Im Achzigist. Der Herrn dienst williger I. Rueber.“

Podľa košického kapitána teda traja žiadatelia, Bálint Balassi, Štefan Rácz a Ján Barcsai sú veľmi záslužní a skoro najlepší bojovníci v Jágrí. Je to veľké slovo, keď ide o také hrdinské mesto, ako

Jáger, a keď to hovorí taký kompetentný muž, ako hlavný kapitán košický.

Nevieme, či Balassi aj osobne chodil na košickom byte Ruebe-rovom, — tak viem, že v tomto čase byt hlavného kapitána bol v „dome kráľa“, v neskoršom jezuitskom, terajšom premonštrátskom rehoľnom dome — ale je isté, že často mohol vyhľadávať budovu košickej komory.

Táto budova košickej, čiže spišskej komory je Čechmi presta-vená a pokazená budova finančného riaditeľstva.

Kým bol jágerským bojovníkom, jeho oči spolu s kamarátovými často sa obrátili na komoru, veď ztadiaľ dostali aj mizerný plat, tu viedli hospodárske záležitosti hradu, dvorný sudca sem dopisoval v každej otázke zásobovania. Bojovnícka obec sem posielala jednoducho napísané, ale aj dnes veľmi dojímavé ponosy, predlohy, a ztadiaľto pochádza aj požiadavka, aby tretinu z koristi odložili pre kráľa, ktorý potom používa jej na vybudovanie hradu, ktorá požiadavka vzbudila u bojovníkov veľké pohoršenie.

Hoci po jágerskej službe Bálint Balassi na určitý čas nepatrí pod kompetenciu košickej komory a košického hlavného kapitána, onedlho v najkritičnejšom období svojho života zase má styky s Košicami.

Známe je, že básnik vtedy sa dostal na severovýchodné kraje Uhorska, keď sa oženil.

Básnikov sobáš bol vo vtedajšom Uhorsku jedným z najväčších škandálov. Básnik, ako je známe, na Štedrý večer roku 1584, na veľké prekvapenie, dostavil sa do blatnopotockého (Sárospatak) kostola so svojou sesternicou Kristínou Dobovou, vdovou po Michalovi Váradym, a s kazateľom Andreja Balassiho dali sa sosobášiť. Potom vyšiel do hradu a prekvapenej strážii vyhlásil, že hrad je jeho a ženy, odporujúcich odzbrojil a vzal hrad do držby. Ale len na niekoľko hodín, lebo hradná stráž s pomocou mešťanov vrátila sa a odstránila Bálinta Balassiho so ženou.

Bálint Balassi s týmto násilným činom chcel urobiť koniec dáv-nemu sporu, ktorý bol medzi Kristínou Dobovou a jeho starším brat-om, Františkom Dobóm pre otcovizeň, ku ktorej patrila aj potocký hrad, kráľovský majetok, ale ako záloh za pôžičku.

Za doby Bálinta Balassiho rodina Melithova dala prefektov košickej komory. Takto sa obrátil potom bezprostredne po potockom prípade na Štefana Melitha s listom Jakub Dobó, syn Dominika Do-bóa, ktorého na základe dohody s Františkom Dobóm tiež sa týkalo dobývanie hradu. Tento list sa nachádza medzi listami spišskej ko-mory. V liste Jakub Dobó dá prefektovi na vedomie, že v láde jed-ného z dôverných ľudí Kristiny Dobóvej našiel písmo, ktoré pochádza od Bálinta Balassiho a v ktorom poručík na odôvodnenie svojho so-báša so sesternicou uvádza cirkevné authority. Podľa memoranda tieto argumenty pochádzajú od košických kazateľov a Jakub Dobó prosí Melitha, aby vyzýval kazateľov, nech nepodporujú takú vec, nech nezavdávajú príčinu k takému škandálu, lebo Bálint Balassi len na nich sa odvoláva.

Bálint Balassi teda s košickými evanjelickými kazateľmi sa dohovoral o svojom sobášu a na nich sa odvoláva aj naďalej, keď authority cituje k nezvyklému sobášu proti Tripartitu, ktoré zabráňuje sobášu medzi bratancom a sesternicou prvého stupňa.

V tejto veci aj František Dobó korešponduje s komorou, vyhodí jej na oči, že zanedbala vziať od Kristíny Dobovej sľub vernosti voči kráľovi a súčasne oznamuje aj to, že Jakub Dobó, keď sa v Jágri svojvôle dopočul, cvalom jazdil do Potoku a ani v meste nestrpel Balassiho a jeho ženu, ale ďalej zahnal svadobníkov.

I keď sa básnik nemohol ujať držby Potoku, ale ujal sa držby Mezózomboru, tokajských viníc, ktoré dostala jeho žena po prvom mužovi. Sotvaže sa nový muž tu usadil, začal sa boj so švagrom, Mikulášom Szokolym, tútorom Katy Várday; ale k roztržke došlo aj s miestnymi statkármi a sedliakmi. Nepokoj s Várdayovcami skrsol pre rozdelenie majetku, kým s ostatnými preto, lebo aj títo sa opovážili o výčap vína na základe starého obyčajového práva.

Balassi vtedy dlhšie korešponduje s košickou komorou: žiada, aby komora zabránila Ladislavovi Rákóczymu a ostatným zemanom v predávaní vína, a odôvodňuje to hlavne tým, že keď kráľ za kráľovské vinice prijal peniaze Várdaych, vtedy načim, aby pôžičníci užívali aj práva. Doloží, že takto aj kráľovské práva nachádzajú sa v nebezpečenstve. Komora citlivo reaguje na ponosu, pošle na pojednávanie nemeckého dvorného sudcu tokajského, na ktorom ľudia Ladislava Rákócziho a Bálinta Balassiho usporiadajú veľkú právnickú debatu. Ako sa spor skončil, nevieme.

Komora ináč zaoberá sa s myšlienkou, že si vymení zomborské vinice a aj v tejto veci sme našli v spišskej komore doteraz ešte neznámy list Balassiho. Básnik v ňom prosí (13. apr. 1587), aby s vymenením čakali ešte jeden mesiac, lebo je práve zaujatý s inou záležitosťou dedickou v Nitre, vo Zvolene, a na zlých, zaplávaných cestách nerád by cestoval sem-tam. Ale keby komora s odkladom nesúhlasila, vtedy je ochotný ihneď pricestovať a v ženinom mene vyzdvihnúť príslušný záložný obnos.

Neskoršie vracajúc sa do Zomboru, znovu píše Melithovi a dá mu na vedomie, že čoskoro dôjde do Košíc k doktorovi, ale prefektovú odpoveď prosí radšej v písme na svoj košický byt, lebo „pre závrat hlavy“ nemôže peši chodiť. V tomto liste robí aj rôzne pokusy na podplácanie: Melithovi sľubuje vinicu, keď vyprostredkuje, aby jeho žene ponechali záložnú držbu; a kráľovi na tokajský profant 200 sudov vína za veľmi lacnú cenu, čo je tiež v záujme komory...

Ako zaujímavá podrobnosť vysvitá z listu, že básnik chodieval ku košickým doktorom liečiť staré súžobné bolenie hlavy, ktoré ho mučí od mladosti. Jeho ošetrojúcim lekárom bol pravdepodobne Talian, azda menom Piperellus.

Či dostal od neho talianske knihy? Či sa s ním shováral o talianskych básnikoch, o Petrarcovi, ktorého vo svojich básňach napodobňuje? Či spieval mu siciliány a padovány, na melódiu ktorých písal svoje ľúbostné básne? Dobré by bolo vedieť. Básnik dobre vedel

taliansky a iste ľahšie mu porozprával svoje ponosy, ako ostatní košickí mešťania.

Potom dopadne druhá katastrofa. Žena sa mu odcudzí a prezradí ho. Že ako, to nevieme, len jeho ponosy počujeme, vo verši a v próze. A Bálint definitívne sa sťahuje domov, do Liptovského Hrádku. Potom už len príbuzných navštevuje vo Východnom Uhorsku, rodinu Paczóthovú v Böki, pod Prešovom, alebo mladšieho brata v Tokaji. Bol iste aj vtedy v Košiciach, u starých známych, ale hmotné záujmy už ho neviažu k hlavnému mestu Východného Uhorska.

TÝM VIAC SA OBRACIA OKOLO KOŠÍC jeho múza, Anna Losonczy. Aj ona mala mnoho starostí s komornými pánmi. Keď koncom roku 1587 zomrel jej muž, Krištof Ungnád, hlavný kapitán jágerský, bývalý chorvátsky bán, ihneď sa hlásila u nej komora, lebo vdova aj naďalej chcela mať v árende dôchodky jágerského hradu. Ale vtedy by z týchto dôchodkov bola mala platiť aj jágerských vojakov. Na to však vdova nechcela pristáť.

Dlhé korešpondovanie sa začalo vtedy medzi vdovou a Košicami. Trvajú fahanice: bohatá žena len nechce platiť vojakov, načo dvaja komorní radcovia, Juraj Hoffmann a Sebastian Kugler sekvestrujú celý Ungnádsky majetok. Medzitým aj jágerskí vojaci sa vzbúria a zlapajú ľudí Anny Losonczy, keď chodia okolo Jágru. Anna rozhorčene sa ponosuje komore pre „hnusné nadávky“ a preto, že jej ľudia zavreli. Mnohokrát sľubuje v listoch, že onedlho ide do Košíc. Svoje listy píše z Hejce, z jedného svojho majetku. (Kto vie, či nie na mieste jej zemianskej kúrie bol vystavený letohrádok košického biskupa v XVIII. stor.?)

Konečne potom ide do Košíc a v liste, danom na mieste, stýka sa s radcami, ktorí tam sídlili, ale azda práve neboli doma. Píše, že po smrti mužovej dohodli sa s hlavným kapitánom Nogarellim, že jágerské dôchodky si podelia a tak považuje za nespravodlivé, že komora práve od nej žiada plácu jágerských vojakov.

Ale všetko toto nespomôže. Košice nepovolí. Načím platiť. Anna skloní svoju pyšnú hlavu, podá ešte protest k spišskému konventu a s opovržením opustí mesto s komornými pánmi a presťahuje sa na svoje západouhorské statky, kde Bálint Balassi, ktorý vtedy už striehne na každý jej pohyb, započne svoj útok o vdovinu ruku a srdce. Útok, ako je známe, skončil sa bez výsledku, ale nie pre maďarskú literatúru, lebo tomuto neúspešnému dvoreniu môžeme ďakovať za prvý krásny cyklus ľúbostných básní v maďarskej literatúre...

Takto bol viazaný kedysi život jednej polovice Uhorska ku Košiciam. V XVI. storočí na tomto okolí niet nikoho, kto by nebol mal nejakú vec s hlavným kapitánom, alebo s košickou komorou, ktorá bola vtedy ako ministerstvo financií, zemedelstva a domobrany v tomto pomerne malom, ale hlboko maďarskom svete.*)

ALEXANDER ECKHARDT

*) Väčšinou horeuvedených údajov som predniesol vo svojich prednáškach na katolíckej letnej univerzite v Košiciach, dňa 21. a 22. júla 1943. Podrobne ich nájde čitateľ v mojej teraz vyššej knihe: *Az ismeretlen Balassi Bálint* (Neznámy Bálint Balassi). Vydal: Magyar Szemle.

K N I H Y

KNIHY UJ MAGYAR MUSEUM-U

1. FRANTIŠEK SZIKLAY: Mikor az óra üt. (Keď hodiny odbijú.) Román. (Kassa, 1943. 270 str.)
2. MAI SZLOVÁK NOVELLÁK. (SúčasnÉ novely slovenské.) Antologia. (Kassa, 1943. 284 str.)
3. STEFAN DARKÓ: Magyar hegyek népe. (Lud uhorských hôr.) Novely. (Kassa, 1943. 256 str.)

Keď utvorenie Československa odtrhlo obyvateľov severnej časti Uhorska, dostal sa spolu so Slovákmi a Rusínmi do osobitného štátneho života aj milión takých Maďarov, ktorí z minulosti nemali veľa historickej a kultúrnej tradície. Trpký osud trianonský prinútil týchto Maďarov, aby počas okupácie žili viac-menej samostatným kultúrnym životom. Po prvých rokoch roztrpčenosti a ochablosti sa vývoj, na ceste maďarskej vôle k životu, aj pohol. Mládež rozhľadela sa duchovnými hnutiami a Maďari dali sa do boja s prostriedkami českej politiky a aj večný duch uhorský sa pohol. Viditeľnými znakmi duchovnej tvorby boli jeden za druhým sa o slovo hlásiaci básnici a spisovatelia, košické Vydavateľské Družstvo Kazinczyho a pozdšie nakladateľstvo Tátra.

Prvý krok vývoja urobil hornozemský literárny život, keď prišlo oslobodenie. Odhliadnuc od práce jedného, alebo dvoch spisovateľov, vsiakol sa náš duchovný a literárny život do zväčšeného Uhorska takmer bezo stôp. Hoci, keď aj necháme nepovšimnuté to, že v osude menšiny rozvinutý reálnejší a húževnatejší maďarský duch každým spôsobom môže byť celému Uhorstvu len na osoh, zdravý vývoj predpokladá, aby vidiecke ústredia maďarského kultúrneho života neopomeli, nech už sa vytvorili za akýchkoľvek okolností.

Týchto dvoch úloh sa podujalo Új Magyar Museum: zachrániť z hornozemského duchovného a literárneho života tie hodnoty, ktoré sa ešte bezo stôp nestratili v nových pomeroch, a teraz už vo zväčšenej slobodnej uhorskej vlasti držať v pohybe duchovný život severného Maďarstva, utvorením zdravej a potrebnej decentralizácie. Započatú činnosť rozvádza Új Magyar Museum smelo a veľkolepé možnosti sľubujúc aj na vydávanie kníh svojimi nedávno vydanými prvými tromi knihami.

Prvou knihou Új Magyar Museum-u je román Františka Sziklayho: „Mikor az óra üt“ (Keď hodiny odbijú). Ak chceme niečo povedať o spisovateľovi samotnom, môžeme pripomenúť, že bol po dlhé roky činný ako gymnaziálny profesor v Bratislave, Szatmári, Fehértemplome, pozdšie v Košiciach. Česi ho zo služby prepustili. Po niekoľko rokov živil sa ťažkou prácou; r. 1922 je kultúrnym referentom združených maďarských opozičných strán a hlavným tajomníkom Spoločnosti Kazinczyho, potom jej predsedom a v tejto funkcii tvorcom Spoločnosti Priateľov Kníh a Vydavateľského Družstva Kazinczyho.

Svoje prvé literárne diela vydal v rokoch 1912—1913. Pozdšie za českej vlády napísal viac románov a patrili medzi najvýznamnejších maďarských epikov-

prozaikov v Československu. Vo svojom románe Hangzatka (Soneta) opíše osudy z cudziny prichádzajúceho Antona Cermáka, ktorý na konci XVIII. storočia nena- chádza Maďarov v kruhu bratislavského zemianstva, ale skôr v kruhu csallóköz- ského sedliactva, ktoré poznal na bratislavských trhoch. Jeho román „Fekete ember“ (Čierny človek) je kritikou maďarskej nadýmavosti: maďarská súdržnosť a jednota koná v bitke na szőgyfalvskom poli zázraky! V románe „A világ ura“ (Pán sveta) stáva sa zničenie zeme katastrofou vo vesmíre symbolom spoločenskej krízy. Po spustošení zeme ostáva jednoduchý maďarský sedliak Mag-Matyó Estvány cennejším človekom, než bohatý žid Adam Goldhand. A vo svojom románe „Jöttment“ (Pobehlík) podáva spisovateľ autobiografické spomienky a predstaví nám život Maďarstva v povojnovnej Bratislave.

K tomuto krátkemu prehľadu môžeme pripojiť, že aj najnovší román Františka Sziklayho je literárne dielo vážnych nárokov. Je to historický román. Odohráva sa v posledných rokoch XVI. storočia, v čase, keď protivy medzi rakúsko-nemeckým cisárstvom a Uhorskom robily nemožným spojenie kresťanstva proti Turkom. Následkom vtedajších mocenských pomerov museli platiť každú prehru vždy len Uhri, museli priniesť najviac obetí a odniesli si najmenej vavrínov slávy. Hoci v Uhroch boli aj vtedy staré bojové ctnosti, ako v ktoromkoľvek inom veku. Spisovateľ takto cituje rozkaz maďarských vojakov: „A husárom sa pod trestom statia hlavy zakazuje, aby bez rozkazu kapitánov. vyskočili z radov a vrhli sa na nepriateľa.“

Bol to vek, v ktorom: „Zlý svet sa zbavuje dobrého...“ Lebo zlý svet nakazil aj uhorských vodcov a preto musel hrdina románu, mladý, nadaný človek, Uhor od hlavy až po päty, Michal Thekelessy, ktorý bol pánom povestného hradu Lednic v Trenčianskej stolici, zomrieť palošom katovým. Boli to Uhri, ktorí tomuto k veľkým veciam zrodenému Uhrovi zlámali väz. Jedným z nich bol Juraj Thurzó. uhorskú národnú pospolitosť neznajúci, a len svojmu osobnému uplatneniu žijúci zeman. Druhým bol politizujúci duchovný, biskup Štefan Szuhay, ktorého „Istivú praktiku“ ostro kritizuje pán Illésházy. Tomuto kladie spisovateľ do úst ležatými písmenami vysádzanú základnú myšlienku románu: „Treba nám Uhrom, ospalým a málokrvným nejaký bodec, ktorý by nám rezal do živého mäsa“.

Románová skladba Františka Sziklayho javí v tomto jeho diele pokojné, kvasu zbavené vedenie vlákna. Oveľa istejšie ako v jeho doterajších románoch. V pokojnom toku fabuly nasledujú udalosti za sebou, nikde žiadon náraz, žiadne zabídnutie. Každá malá časť celého umeleckého organizmu svedčí o veľkej umeleckej bedlivosti. Starobylým zafarbením reči je každý jeho riadok časove overený a okorenený. Hrdinovia cváľajú na koňoch pod „ústim“ lednickej kotliny, Turci sa „na vieru poddajú“, alebo vedú „plané útoky“ na uhorské hrady. Harmónia štýlu len tam vzkypí vášňou, kde spisovateľ hovorí o maďarských bolestiach, alebo o márne vyliatej krvi uhorských hrdinov.

Román je v celku vzato jedným z najcennejších výtvorov hornouhorskej výpravnej literatúry.

Nadpis druhej knihy Uj Magyar Museum-u je: „Mai szlovák novellák“. (Súčasná novela slovenská.) V preklade Františka Sziklayho, Jozefa Oláha a Ladislava Sziklayho dostávame v nej 20 noviel zo slovenskej výpravnej literatúry dvadsiateho storočia. Jednu časť noviel napísali členovia starej generácie, zpo- medzi ktorých najznámejší sú Martin Rázus, Tido J. Gašpar, Jégé a Štefan

Křméry, ale z hľadiska poznania slovenskej literatúry nie menej dôležitými sú J. C. Hronský, Ján Hrušovský, Janko Alexy a Janko Jesenský. Zpomiedzi mladších je známy najmä Milo Urban, novelou zo sedliackeho prostredia predstavený, ktorý platí za najnadanejšieho pestovateľa slovenskej výpravnej prózy. Jeho román „Živý bič“ vyšiel i v maďarčine. Vo svojich pozdejších románoch, písaných v dobe českej nadvlády, nestavia na pranier už Maďarstvo, ale kolonizujúcich Čechov. Veľmi známe je ešte meno Jána Roba Poničana, ktorý je však skôr lyrickým básnikom, ako epikom-prozaikom. Zpomiedzi mladších nájdeme tu ešte mená Dobroslava Chrobáka, Imra Horňáka, Matúša Kavca a iných.

Prekladatelia veľmi šikovne vybrali tie najcharakteristickejšie diela predstavených slovenských spisovateľov. Dbali aj o to, aby zostavenie bolo pestré, čo do témy, času a spoločenského prostredia. Bolo by snáď možno podať aj námietky. Vo sväzku nájdeme aj jedného alebo dvoch takých spisovateľov, ktorých je ťažké charakterizovať práve ich novelami. (Např. Rázus, Poničan.) Alebo snáď bolo by bývalo dobré pridať aj úryvok z niektorého románu Mila Urbana, ktorý by bol charakterizoval vládu Čechov na Slovensku. Slovom možno nájsť rôzne hľadiská. Cezto však opakujem, že antológia je dobrá a dokonala tak, ako je. A nemožno dostatočne zdôrazňovať, akú medzeru vyplňujúce dielo vydalo tým Uj Magyar Museum. Bolo by nám treba nahradiť, čo staré generácie zameškaly! Ale oveľa živšie, oveľa lepšie organizovane, než sa to deje. Vo vlastnom záujme je elementárnou povinnosťou Maďarstva, aby nadobudlo nielen povrchných znalostí, ale aby bolo stále presne informované o kultúrnom živote s ním, v jednej vlasti žijúcich národností.

Trefou knihou Uj Magyar Museum-u je kniha noviel Štefana Darkóva: „Magyar hegyek népe“.

Štefan Darkó je najnadanejším predstaviteľom maďarskej hornouhorskej výpravej prózy. Bohužiaľ po oslobodení nevedel dosiahnuť takých úspechov, akých by si bol na základe svojej predchádzajúcej činnosti a svojich schopností zaslúžil.

Jeden čas bol vedúcim košického rádia. Teraz je ako vojak na operačnom území, ako slobodník-aspirant. Pochádza zo sikulskej unitárskej rodiny. Ešte za českej nadvlády vynikol sväzkom noviel „Két ember egy árnyék“ (Dvaja ľudia — jeden tieň). Jeho román „Zúzmara“ (Inovaf) je konfrontáciou kapitalistickej bezohľadnosti s ľudskou útlacitnosťou. V dvoch malých historických románoch (Szép ötvös-legény, Ferde torony) predstaví nám pád vynikajúceho intelektu v boji so šedou masou davu. V románe „Szakadék“ (Priepasť) nadhodi otázku, či sa od extrému k extrému zmietaná bezuzdná maďarská povaha hodí k vyrovnanému obchodnému životu. V svojich posledných dvoch románoch „Égő csipkebokor“ a „Deszkaváros“ podáva kresbu zo života hornouhorského Maďarstva.

Kto pozná hociktoré z týchto diel, tomu netreba Štefana Darkóva zvlášť predstavovať. V každom svojom diele bol vážnym, ba o najvážnejšie literárne hodnoty sa snažiacim spisovateľom. Preto môže aj jeho najnovší sväzok noviel počítat so záujmom. V svojich novelách, obzvlášť na začiatku svojej literárnej dráhy, sa s obľubou zaoberal alegorickým rozoberaním filozofických ideí. Svoju náklonnosť k nevšednému, zvláštnemu, ba často k bizarnému si podnes zachoval. (Szárnyas ménes, Faun a Magurán.) Keďže v problémoch rád rozoberá protiklady, slučuje sa v jeho novelách veľmi zaujímavu najsmelejšia chuť k bájeniu, najodvážnejšia romantika s najreálnejšími charakteristikami situačnými i detailnými. Aj v jeho naj-

novších novelách zrkadlí sa jeho sikulskosť, z ktorej sa ani v ovzduší Hornej zeme nevedel vyzliecť. (Szárnyas ménes, Remetemadár, atď.) Veľká časť jeho noviel odohráva sa na rečovej hranici slovensko-maďarskej. Neustále sa v nich stretáme s takými Maďarmi, ktorí do svojej reči miešajú slovenské siová, alebo i s takými Slovákmi, ktorí sa cítia viacej Uhrami než Slovákmi. Veľmi živo kreslí prechodné časy po prvej svetovej vojne, spoločenskú charakteristiku Maďarstva počas českého panstva a zo života sedliactva čerpané ľudové črty. Pozná dobre nielen maďarského, ale i slovenského sedliaka.

LADISLAV BELLYEI

LITERATÚRA

Na brehu čiernych vôd. Výber z modernej maďarskej lyriky. Sostavil RUDOLF SZALATNAI. (Elán, Bratislava, 1943, 176 str.)

Slovenská lyrika za posledných 25 rokov prešla veľkým vývojom. Jej bohatstvo tém a foriem je dôkazom toho, že slovenskí básnici dobre poznajú modernú lyriku európsku a mnoho z nej prebrali. Záujem básnikov neprestal ani dnes, v najlepších slovenských časopisoch stále sú preklady z rôznych literatúr. Prirodzene poznajú aj maďarských básnikov, hlavne tí, ktorí skončili svoje štúdiá pred 1918, a tak dobre vedia maďarsky. V dvadsiatych rokoch z politických príčin len málo prekladov vyšlo z maďarských básnikov, pozdejšie však často uvádzali časopisy aj preklady maďarských básní. Vo sväzku však vyšly len preklady z Adyho (dvakrát), kým teraz Rudolf Szalatnai posbieral z časopisov najlepšie preklady, opatril ich poznámkami a vo vydani Elánu vyšla táto antológia z modernej maďarskej lyriky.

Antológia samozrejme nemôže byť úplná, lebo výber sa obmedzil iba na preklady, vyšlé už v časopisoch. Predsa slovenskému čitateľovi podáva široký prehľad o modernej maďarskej lyrike; obsahuje 62 básní od 17 maďarských básnikov (Endre Ady, Mihály Babits, Gyula Juhász, Dezső Kosztolányi, Árpád Tóth, Géza Gyóni, Attila József, Sándor Reményik, Lajos Kassák, Lajos Áprily, József Erdélyi, Lőrinc Szabó, Gyula Illyés, László Mécs, Dezső Györi, Pál Gulyás, József Berda) v preklade najlepších slovenských poetov (Valentin Beniak, Štefan Krčméry, Emil Boleslav Lukáč, Vojtech Marko, Dániel Okáli, Ján Poničan, Vladimír Roy, Tibor D. Stitnický a Andrej Žarnov).

Najviac básní je od Adyho (18), poézia Adyho bola známa medzi Slo-

vákmi už za jeho života a našla si aj ozvenu (Hviezdoslav). Neskoršie vyšly aj slovenské úvahy o poézii a o vplyvu Adyho (Bujnák, Uhlár atď.). Okrem Adyho poézia Juhászova je teraz najobľúbenejšia, jeho lyrika má nejakú melancholickú mäkkosť; mnoho z nej prekladali Lukáč a Beniak. Viac prekladov je ešte od Babitsa, Kosztolányiho, Tótha a Attilu Józsefa.

Osobitnú poznámku si zasluhujú preklady po stránke jazykovej. Prekladateľ básne z maďarčiny do slovenčiny nie je ľahké, štruktúra oboch jazykov líši sa od seba v základoch, predsa preklady sú dobré, ba väčšina z nich výborná. Symboly Adyho, dokonalá technika Babitsa a Kosztolányiho, to všetko sa verne odzrkadľuje v prekladoch. Väčšinu básní (35) prekladal Lukáč; so slovenskej strany on je najlepším znalcom a tlmočníkom maďarskej literatúry, ktorá môže mu už mnoho ďakovať. Popri ňom mnoho prekladal ešte Beniak (13). Antologiu s veľkou obozretnosťou sostavil a poznámkami opatril Rudolf Szalatnai, známy kultúrny pracovník maďarskej národnej skupiny na Slovensku, horlivý zastánca kultúrneho sblíženia sa maďarsko-slovenského. Dúfame, — ako to aj Lukáč píše vo svojom úvode —, že za touto cenou a potrebnou kultúrnou prácou nasledujú aj druhé, že aj maďarská verejnosť spozná popri dnešnej slovenskej próze aj slovenskú lyriku a tak skôr-neskôr nájde sa porozumenie oboch národov.

Jozef Oláh

KOVÁCS ENDRE: *Az új szlovák regény* (Nový slovenský román). Vydal slovenský filologický ústav pri Univerzite Petra Pázmány, Budapešť, 1943, 122 str.

S radosťou treba vítať každú prácu, ktorá nás oboznámi s duševnými hodnotami národov Karpatskej Kotliny. Toto je cieľom aj Kováčovho dôklad-

ného pojednania o novom slovenskom románe. „Nový slovenský román“ vzťahuje sa tu na povojnovú dobu, veď je prirodzené, že prevrat roku 1918 zapríčinil veľkú zmenu v slovenskej duši. Odras tejto zmeny zjavil sa ponajprv v lyrike, ale po uplynutí štvrtstoročia už smelo môžeme skúmať aj vývoj románu, eposu moderného človeka.

Autor vtípne hovorí, že pred rokom 1918 prvotnou úlohou slovenského románu bola služba, výchova národa, estetické hľadiská často boli len vedľajšie. Po roku 1918 práve preto nebolo tradícií a na vývojovej čiare slovenského románu nastal prelom. Spisovatelia opierajú sa o Vajanského a Kukučína, hľadajú ťažisko literatúry „niekde medzi umeleckými snahami l'art pour l'art a humanistickou literatúrou, zastupujúcou národnú problematiku“.

Z tematickeho hľadiska slovenská dedina si zaujme prvé miesto aj naďalej. Ale toto nové zobrazovanie slovenskej dediny je už podstatne iné: nie je to Kukučínov statický a vo svojom realizme predsa často idylický obraz, ale je to kresba dynamickej, kolektívnej skutočnosti, obraz slovenskej dediny, plnej sociálnych problémov. Aj mestá, v prvom rade už na veľmesto povýšená Bratislava poskytli spisovateľom mnoho zážitkov, ale vážnejší spoločenský opis ešte nepodal nikto, slovenskému romanopiscovi mesto aj naďalej je cudzím, ešte neobjavil tajný život rôznych spoločenských vrstiev. Možno, že z národnostného hľadiska silne miešaná Bratislava je príliš komplikovanou látkou a spisovateľ nemôže sa opierať o domáce tradície. Osobitnú cenu majú povojnové historické romány, ktoré zbaviac sa tiarch romantizmu, skúmajú historické problémy Slovákov cez okuliare skutočnosti. Autor zvlášť zdôrazňuje, že postoj k Maďarstvu v románoch, za-

oberajúcich sa s udalosťami minulého storočia, je všade objektívny, v čom sa podstatne líšia od plodov povojnovej publicistiky.

So stránky kompozičnej a štylistickej slovenský román je pokračovaním predvojnových príkladov, hlavne Kukučína, a tak všeobecne je dosť jednotvárný. Najnovšia spisovateľská generácia chce sa však toho zbaviť a preto často ide do krajnosti, prefažuje svoje dielo metaforami, slúžiac takto verbalizmu (Gabaj, Figuli).

V nasledujúcich kapitolách Kovács dopodrobna analyzuje zástupcov a diela povojnovej slovenskej románovej tvorby. Počnúc od Kukučína nasledujú Jégé, Rázus, Hronský, Urban a ostatní, až po najmladších; autor usiluje sa byť úplným, preto nerozumieme, prečo nehovorí o treťom veľkom románe (V osídlach, 1940) Urbana, najmarkantnejšieho zástupcu novej slovenskej prózy, keď ináč spomenie, že Urban napísal trilógiu; vynechá ďalej druhý diel satirického románu Jesenského (Demokrati, II., 1937). Medzi najnovšími popri Gabajovi zaslúžila by spomenutie aj Margita Figuli (Tri gaštanové kone).

Na konci svojej knihy autor podáva celkovú charakteristiku: po stránke tematickej povojnový slovenský román sa v značnej miere obohatil, slovenský román aj naďalej je v prvom rade dedinským románom, avšak už nie šablonovitým, ale podáva verný obraz slovenskej spoločnosti, slovenského ľudu; nový román „dá slovo spoločstvu v jeho plnej složitosti“; „z hľadiska štylistického sa vyvíjal najmenej“, ale predsa „spisovateľská generácia povojnových 20 rokov urobila väčší pokrok, než v predošliach 100 rokoch“. A predsa podľa autora „rok 1918 a s ním súvisiace veľké politické udalosti nezapríčinili prelom v literárnom živote slovenskom“. Tuná príde autor do protirečenia so sebou, lebo „prelom“

nastal aj podľa jeho vlastného dokázania, smer vývoja sa zmenil a dostal nové farby.

Pojednanie Andreja Kovácsa so svojou novotou a dôkladnosťou je cenným dielom a podáva celkový obraz povojnového slovenského románu.

Jozef Oláh

Slovenské knihy v Uhorsku (Edícia Slovenskej Jednoty. Rediguje: DR. EMÁNUEL BÖHM.)

V kultúrnom živote uhorských Slovákov za posledných čias nastal silný rozkvet. Tento rozkvet javí sa v prvom rade na poli vydávania kníh. Dve inštitúcie zaoberajú sa systematicky s vydávaním kníh: Spolok Sv. Vojtecha v Uhorsku a denník „Slovenská Jednota“ (Edícia Slovenskej Jednoty). Spolok Sv. Vojtecha vydal historické dielo dra Antona Harčara (Význam protireformácie v Košiciach z r. 1604). o ktorom sme sa už v našom časopise zmienili. Okrem toho Spolok Sv. Vojtecha vydal viac maďarských a iných diel pre mládež v slovenskom preklade a vo vydaní sa pokračuje.

Edícia Slovenskej Jednoty vydala doteraz 15 kníh: mluvičnú príručku, zbierku ľudových piesní a balád (Dušan Michalský: Ľudové piesne a balady šurianskej oblasti), jednu drámu (Ada Petrovičová: Inžinier Hora), jednu srbskú drámu v slovenskom preklade (Šantič—J. Čajak ml.: Hasanaginica), dve knihy pre deti (Ada Petrovičová: Drobná kvietky, básne pre deti; Ada Petrovičová: V čarovnej ríši rozprávok), štyri zbierky básní (Juraj Mučaji: Rozvravené srdce; P. S. Bohuš: Život a brázdy; Ján Holub: Škrvny na duši; Karol Strmeň: Výžinok života), dve zbierky noviel (Ján Čajak st.:

Búrka; Ján Čajak ml.: Dumný briežok), jeden román (Ján Čajak ml.: Zuzka Turanová) a dve zbierky štúdií (Dr. Michal Topoľský: V hľadaní človeka; Dr. Andrej Sirácky: Sila slov a myšlienok). Viac ďalších zbierok je v tlači.

Z beletristických diel o zbierkach básní sa pozdejšie zmienime. Z troch prozaických diel najcennejšia je zbierka noviel Jána Čajaka st. (Búrka). Autor doteraz napísal už mnoho románov a noviel a jeho meno je dobre známe v slovenskej literatúre. Jeho hlavnou témou je život báčanských Slovákov, hlavne petrovských, dedina vo svojom surovom realizme; autor však za realistickým opisom uvidí aj hlbší ľudský život. Rád má aj jasnejšie stránky života, ako Kukučín. Jeho syn, Ján Čajak ml. zaoberá sa tiež so životom báčanských sedliakov, ale v slohu Tajovského hľadá radšej naturalistické opisy; takto dej jeho prózy stane sa jednostranným na úkor vyššieho mravného stanoviska (Zuzka Turanová).

Edícia Slovenskej Jednoty zahrňuje v sebe všetko od básní pre deti až po filozofické štúdiá, ale nesplnila ešte jednu z úloh uhorských Slovákov, ktorá vyplýva z danej situácie: v edícii nenájde preklad ani jedného maďarského diela, vtedy, keď na slovenskom knižnom trhu každoročne vyjde niektorý maďarský román, alebo zbierka básní v preklade vynikajúcich predstaviteľov slovenskej literatúry (Lukáč, Beniák). Uhorskí Slováci majú príležitosť bezprostredne spoznať najnovšiu maďarskú literatúru a len od nich závisí, aby ju aj tlmočili. Za takúto prácu vďační budú im na oboch stranách.

Jozef Oláh

*Vo vydani Uj Magyar Museum-u
vyšla sbierka noviel zo súčasnej
slovenskej prózy v maďarskom
preklade:*

Mai szlovák novellák

*Novely prekladali František Sziklay,
Jozef Oláh a Ladislav Sziklay*

*Sbierka obsahuje dvadsať vybra-
ných noviel v umeleckom preklade*

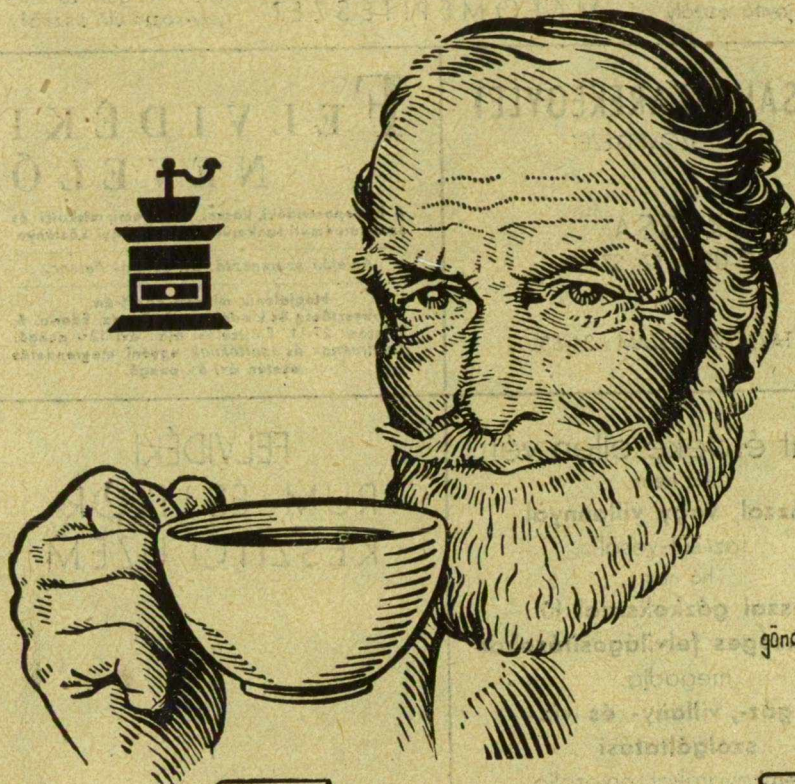
**Cena: broš.: P 8·50
viaz.: P 11·90**

*Objednať možno u vydavateľstva časopisu
Uj Magyar Museum, Kassa, Mátyás kir.krt.*

3

Franck

POLEDNIAK KÁROLY, KASSA

Külön autó- és
traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉSZET

Külön henger- és tengely-köszörülő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM: 34-53

FELVIDÉKI NEVELŐ

A budapestvidéki, kassai, komáromi, miskolci és szatmárnémeti tankörület nevelésügyi közlönye.

Felelős szerkesztő: Dr. Sziklay Ferenc.

Megjelenik minden hó 25-én.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kassa, Éder-u. 5.
Telefon: 27-11. Előfizetési ára: évi 12,- pengő.
Tanároknak és tanítóknak egyéni megrendelés esetén évi 6,- pengő.

Saját érdeke ellen vét:

ha nem

gázzal, vagy villannyal

főz-süt-vasal

ha nem

kassai gázkoksszal fűt.

A szükséges felvilágosításokat

megadja,

A gáz-, villany- és víz-

szolgáltatási

üzemzavarokat orvosolja,

Uj villany- és gázkészülékekre

rendeléseket felvesz.

A kassai gázkoksz eladását

intézi:

KASSA SZ. KIR. VÁROS KÖZMŰVEI

VÁROSI IRODÁJA

Kassa, Fő-utca 94. Telefon: 29-58

FELVIDÉKI
RUM- ÉS LIKÖR-
KÉSZÍTŐ ÜZEM

KASSA
HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

KASSAI IPARI HITELSZÖVETKEZET

MINT AZ O. K. H. TAGJA

ALAPÍTÁSI ÉV: 1909

TÁVBESZÉLŐ: 24-77

Kassai Magnezitművek

KASSA

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MAGYAR LESZÁMITOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK
KASSAI FIÓKJA

KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ : 30-60, 30-61

**EGYESÜLT FELSZŐMAGYARORSZÁGI HITELBANK
ÉS
KASSAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG**

(ÉRDEKKÖZÖSSÉGBEN
A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKKAL)

KÖZPONT:

KASSA, Kossuth Lajos-utca 2 - Telefon: 20-75, 20-76, 20-77

VÁLTÓÜZLET:

KASSA, Fő-utca 36 - 32-52, 32-53

FIÓKOK:

BEREGSZÁSZ, LOSONC, MUNKÁCS, ROZSNYÓ, UNGVÁR

vitéz SZÉNÁSY BÉLA

papír- és írószerekkereskedés, nyomdavállalat

BUDAPEST IV., FERENCIEK-TERE 9

Ízléses névjegyek és esküvői értesítők

Töltőtoll szaküzlet

Diszműárak és ajándéktárgyak

Ma ugyan semmiféle textilárut
nem lehet korlátlan mennyiségben kapni,
háború után azonban ismét a régi

KEMÉNY GÉZA

KASSA-FŐ UCCA 32-34

árusítja majd a legjobb vásznat,
menyaszonyi kelengyét, szőnyeget stb.

WIKO LITOGRAFIA
KÖNYVNYOMTÁRS MŰINTÉZÉSI
PIACATOK, PROSPEKTUSOK
ÜZLETI FOLYÓKÖNYV, HÍRLEHETŐSÉG

PAUSZ TIVADAR

Alapítva : 1833

Tulajdonos: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő : 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnyagkereskedés. — Az ország legrégebbi szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműáru- és díszműtárgyak nagy választékban.

Központi iroda: K A S S A, Fő-utca 19

Épületüvegezés.

Fiókok :

Modern képeretezés.

I. Fő-u. 19 — Távbeszélő : 20-22

Portálüvegezés.

II. Fő-u. 11 — Távbeszélő : 28-24

III. Fő-u. 73 — Távbeszélő : 27-99

KASSAI TÜKÖRGYÁR

ÉS ÜVEGCSISZOLDA

Tul.: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő : 20-22 és 24-23 K A S S A, Csermelyvölgyi-út 26

Gyárt : Községes és csiszolt tükröket.
bútorüveget. Síküvegcsiszolás, facettálás,
Régi tükrök szakszerű újrabőrítése.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLOHAZAI KERÁMIAI GYÁR,

Hollóháza

Központi eladási iroda:

K A S S A, LUTHER-UTCA 4

Távbeszélő :

Kassa 20-22 és 24-23

H o l l ó h á z a 3

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művészmáz és díszműáruk.

Szakmáry és Társa »POLIO«

SZAPPAN- ÉS GYERTYAGYÁR, KASSA

Központi iroda: FŐ-UTCA 19

Gyártelep: VÁGÓHID-UTCA 7

TELEFON: 30-04

Felséges ital

a kassai sör

GYÁRTJA:

BAUERNEBL és FIA

SÖRFÖZDE ÉS MALÁTAGYÁR R. T., KASSA

Biztosításai elhelyezésénél gondoljon a Gazdák Biztosító Szövetkezetére.

Alapítása óta keresztény és magyar. Mindent biztosít!
Központi igazgatóság: Budapest, IX., Üllői-út 1.
Telefon: 187-870. Központi székház ugyanitt. Ezenkívül
21 ingatlan Budapesten és az ország különböző városaiban.
Erdélyi Fiókiigazgatóság: Kolozsvár, Horthy Miklós-út 6.
Telefon: 36-85. **Délvidéki Kirendeltség:** Ujvidék,
Andrássy-út 2. Telefon: 23-47.

Vezérképviselőségek: Budapest, Balassagyarmat, Debrecen,
Érsekújvár, Győr, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár,
Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Szatmárnémeti,
Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely,
Ungvár, Zombor. Fő- és helyiképviselések az ország egész
területén minden városban és községben.

A szövetkezet előnyös feltételekkel köt: tűzkár, jégkár,
betöréses-lopás elleni, állat-, szavatossági, harang-, gép-
jármű-, baleset-, szállítmány- és üvegbiztosításokat; élet-
és takarékbiztosítást, temetkezési, gyermek-ösztöndíj és
kiházasítási biztosításokat.

**A Gazdák Biztosító Szövetkezete szoros kapcsolatban
működik valamennyi agráriársadalmi szövetkezet-
tel.** Szerződéses biztosítója a Hangyának, az Országos
Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Mezőgazdasági Kama-
ráknak, a Faluszövetségnek, a Magyar Mezőgazdák Szö-
vetkezetének, a Baross-Szövetségnek, az Országos Központi
Hitelszövetkezetnek, a Vitézi Széknek, a Vöröskereszt
Egyletnek, a Vasutasok Családgondozó Országos Egyesü-
letének, a Póstások Jóléti Csoportjának, a Katolikus Nép-
szövetségnek, a Református Egyetemes Konventnek, az
Erdélyrészi Hangyának, a „Szövetség” Gazdasági és Hitel-
szövetkezetek Központjának Kolozsvárott és számos egyéb
intézménynek. A Magyar Őskeresztény Malmok Szövetsé-
gével is a legharmonikusabb együttműködésben dolgozik.

**Legyünk hívei és istápolói
a szövetkezeti biztosításnak!**

TARTALOMJEGYZÉK:

Eckhardt Sándor: Balassi Bálint Kassán	3
Sziklay Ferenc: Versek	9
Mohr Gedeon: Merényi Gyula (1894—1925)	11
Gulyás Pál: Verstávirat Kassára (versek)	25
Bálint Imre: Társadalmi és szellemi tervek Kárpátalján	26
Rainer Maria Rilke—Kassai Zoltán: Két vers	32
Bellyei László: Ébredés. (Napló a prágai magyar diákok életéből. Folyt.)	33
Kassai Zoltán: A művészietlen színház	48
Mezőssy Mária: A menekült (novella)	56
W. Rössler Mária Irén: Napozás közben (vers)	64
Nyiresi-Tichy Kálmán: A Rozsnyói Városi Múzeum céhtáblái	65
Korpás Emil: A gumi előállításának lehetőségei	76
Rainer Maria Rilke—Kassai Zoltán: Gyerekkori emlék (vers)	84
Tamás Lajos: Boronál az idő (vers)	84
Darkó István: Az első nap (novella)	85
Hosszú Ferenc: Száműzetésben (vers)	118

Adattár:

Nagy Kázmér: Kassa első nyári egyeteme	119
Sziklay Ferenc: Trautner János Tamás levele Gombos Imréhez	122
Kaszab Andor: Losonci Verseskönyv	124

Könyvszemle:

Bellyei László: Az Új Magyar Museum könyvei	127
Sziklay Ferenc: Két felvidéki magyar festőművész életműve	130
Agoston Júlián, Csapodi Csaba, Esterházy Lujza, Farkas Gyula, Gambirasio Giacinto, Gulyás Pál, Ijjas Antal, Jankovich Marcell, Kelemen János, Kemény Gábor, Kovács Endre, Slovenská Jednota, Marcus Aurelius, Mezőssy Mária, Orbán Dezső, Szalatnai Rezső és Szenteleky Kornél könyveiről Kovács Endre, Sipos István, Koncz Endre, Sziklay László, Polinszky Katalin, Semetkay József, Domokos István, Oláh József, Laukonidesz József és Sziklay Ferenc	134

Folyóiratszemle	155
-----------------	-----

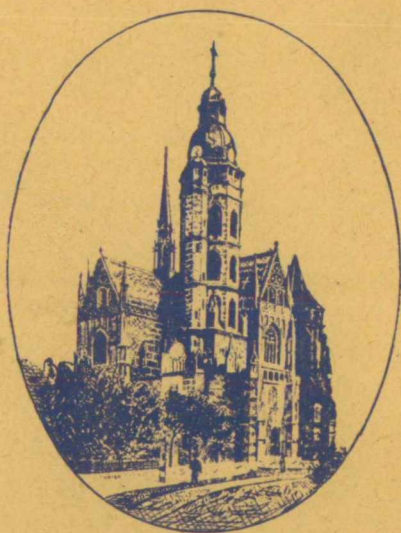
50867

XII.

46

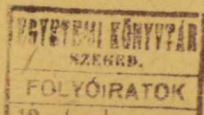
ÚJ MAGYAR
MUSEUM

HARMADIK KÖTET

KASSA

1943 ESZTENDŐBEN

III. KÖTET

II. ÉVFOLYAM
UJ MAGYAR

II.(VI.)FÜZET

MUSEUM

A KAZINCZY TÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZEMLÉJE

MEGJELENIK ÉVENTE KÉT KÖTETBEN, NÉGY FÜZETBEN AZ ERSEKÚJVÁRI,
KOMÁROMI, LÉVAI, LOSONCI, RIMASZOMBATI, ROZSNYÓI, MISKOLCI, SALGÓ-
TARJÁNI, EGRI, SÁROSPATAKI, SÁTORALJAUJHELYI, UNGVÁRI, BEREKSZASZI,
MUNKÁCSI, HUSZTI ÉS MÁRAMAROSSZIGETI IRODALMI, Tudományos ÉS
MŰVÉSZETI EGYESÜLETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉVEL.

SZERKESZTI
Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

vitéz UJVÁRY LAJOS

Dr. ÁGOSTON JÚLIÁN
Dr. AROKSZALLÁSSY ZOLTÁN
Dr. BAKOS JÓZSEF
Dr. BALINT IMRE
Dr. BELLYEI LÁSZLÓ
Dr. BUCZKÓ EMIL
DARKÓ ISTVÁN
ERDÉLYI BÉLA
FORGÁCH GÉZA
Dr. HARSANYI ISTVÁN
HEGYI JÓZSEF
Dr. JANTSKY BÉLA
KOLTAY IMRE

Dr. LUKÁCS DEZSŐ
Dr. LUKÁCH JÓZSEF
Dr. MIHALIK SÁNDOR
Dr. MOLNÁR PÁL
NEHÉZ FERENC
NYÍRESY-TICHY KÁLMÁN
OLÁH JÓZSEF
RÁCZ PÁL
SEMETKAY JÓZSEF
Dr. SIPOS LAJOS
SCHUBERT TÓDOR
Dr. SZÉNÁSSY BARNA
SZILÁGYI KÁROLY

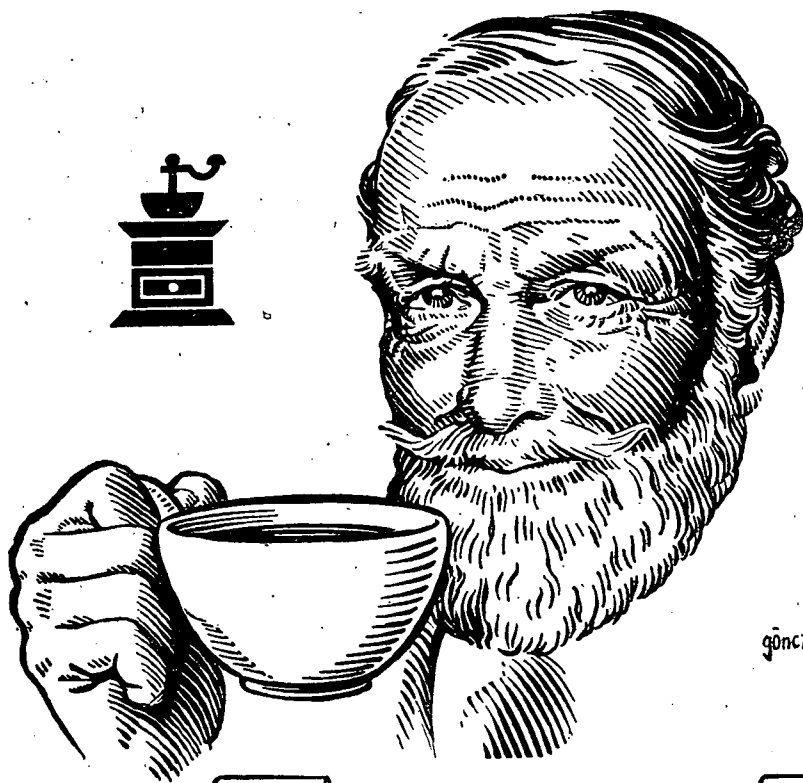
VARGA IMRE

Kéziratokat, előfizetéseket, érdeklődéseket a főszerkesztő címére: Kassa, Mátyás király-körút 3. sz. alá kell küldeni. Telefon: 34—36. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Előfizetési ár: egy évre 16.— P. a Kazinczy Társaság és a felvidéki testvéregyesületek tagjainak 12.— P.

A címlap a Magyar Museum 1788. és 1789-I első kötetének fedőlapja után készült.
A kép a kassai Dómot ábrázolja.

Készült a Wiko nyomdai és litográfiai műintézetnél. Kassa, Luther-utca 19. sz.

göncü gebhardt

Franck

POLEDNIAK · KÁROLY, KASSA

Külön autó- és
traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉSZET

Külön henger- és tengely-köszörülő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET
MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM : 34-53

FELVIDÉKI NEVELŐ

A budapestvidéki, kassai, komáromi, miskolci és szatmárnémeti tanterület nevelésügyi közlönye.

Felelős szerkesztő: Dr. Sziklay Ferenc.

Megjelenik minden hó 25-én.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kassa, Éder-u. 5.
Telefon: 27-11. Előfizetési ára: évi 12,- pengő.
Tanároknak és tanítóknak egyéni megrendelés esetén évi 6,- pengő.

Saját érdeke ellen vét:
ha nem

gázzal, vagy villannyal

főz-süt-vasal,

ha nem

kassai gázkoksszal fűt.

A szükséges felvilágosításokat
megadja,

**A gáz-, villany- és víz-
szolgáltatási**

üzemzavarokat orvosolja,

Új villany- és gázkészülékekre
rendeléseket felvesz.

A kassai gázkokszt eladását
intézi:

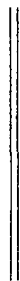
KASSA SZ. KIR. VÁROS KÖZMŰVEI
VÁROSI IRODÁJA

Kassa, Fő-utca 94. Telefon: 29-58

vitéz: SIKLÓSY' EMIL

FELVIDÉKI

**RUM- ÉS LIKÖR-
KÉSZÍTŐ ÜZEM**

KASSA

HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

KASSAI
IPARI HITELSZÖVETKEZET

MINT AZ O. K. H. TAGJA

KASSA, FŐ-UTCA 23

ALAPÍTÁSI ÉV: 1909

TÁVBESZÉLŐ: 24-77

Kassai Magnezitművek

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MÁGYAR LESZÁMITOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK
KASSAI FIÓKJA

KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ : 30-60, 30-61

**EGYESÜLT FELSŐMAGYARORSZÁGI HITELBANK
ÉS
KASSAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG**

(ÉRDEKKÖZÖSSÉGBEN
A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKKAL)

KÖZPONT:

KASSA, Kossuth Lajos-utca 2 - Telefon: 20-75, 20-76, 20-77

VÁLTÓÜZLET:

KASSA, Fő-utca 36 - 32-52, 32-53

FIÓKOK:

BEREGSZÁSZ, LOSONC, MUNKÁCS, ROZSNYÓ, UNGVÁR

vitéz SZÉNÁSY BÉLA

papír- és írószerkereskedés, nyomdavállalat

BUDAPEST IV., FERENCIEK-TERE 9

Ízléses névjegyek és esküvői értesítők⁰

Töltőtoll szaküzlet

Díszműárak és ajándéktárgyak

Ma ugyan semmiféle textilárut
nem lehet korlátlan mennyiségben kapni,
háború után azonban ismét a régi

KEMÉNY GÉZA

KASSA-FŐ UCCA 32-34

árusítja majd a legjobb vásznat;
menyasszonyi kelengyét, szőnyeget stb.

PAUSZ TIVADAR

Alapítva : 1833

Tulajdonos : SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő : 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnagykereskedés. — Az ország legrégebbi szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműáru tárgyak nagy választékban.

Központi iroda : K A S S A, Fő-utca 19

Épületüvegezés.

Fiókok :

Modern képkeretezés.

I. Fő-u. 19 — Távbeszélő : 20-22

Portálüvegezés.

II. Fő-u. 11 — Távbeszélő : 28-24

III. Fő-u. 73 — Távbeszélő : 27-99

KASSAI TÜKÖRGYÁR

ÉS ÜVEGCISISZOLDA

Tul. : SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő : 20-22 és 24-23

K A S S A, Csermelyvölgyi-út 26

Gyárt : Községes és csiszolt tükröket, bútorüveget. Siküvegcsiszolás, facettálás, Régi tükrök szakszerű újraborítása.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLOHÁZAI KERÁMIAI GYÁR,

Hollóháza

Központi eladási iroda :

K A S S A, L U T H E R - U T C A 4

T á v b e s z é l ő :

Kassa 20-22 és 24-23

H o l l ó h á z a 3

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művész mázas díszműáruk.

Szakmáry és Társa »POLIO«

SZAPPAN- ÉS GYERTYAGYÁR, KASSA

Központi iroda : FŐ-UTCA 19

Gyártelep : VÁGÓHÍD-UTCA 7

TELEFON : 30-04

Felséges ital
a kassai sör

GYÁRTJA:

BAUERNEBL és FIA

SÖRFÖZDE ÉS MALÁTAGYÁR R. T., KASSA

Biztosításai elhelyezésénél gondoljon a Gazdák Biztosító Szövetkezetére.

Alapítása óta keresztény és magyar. Mindent biztosít!

Központi igazgatóság: Budapest, IX., Üllői-út 1. Telefon: 187-870. Központi székház ugyanitt. Ezenkívül 21 ingatlan Budapesten és az ország különböző városaiban.
Erdélyi Fiókiigazgatóság: Kolozsvár, Horthy Miklós-út 6. Telefon: 36-85. **Délvidéki Kirendeltség:** Ujvidék, Andrassy-út 2. Telefon: 23-47.

Vezérképviselőségek: Budapest, Balassagyarmat, Debrecen, Érsekújvár, Győr, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Szatmárnémeti, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Ungvár, Zombor. Fő- és helyiképviselések az ország egész területén minden városban és községben.

A szövetkezet előnyös feltételekkel köt: tűzkár, jégkár, betöréses-lopás elleni, állat-, szavatossági, harang-, gépjármű-, baleset-, szállítmány- és üvegbiztosításokat; élet- és takarékbiztosítást, temetkezési, gyermek-ösztöndíj és kiházásítási biztosításokat.

A Gazdák Biztosító Szövetkezete szoros kapcsolatban működik valamennyi agrártársadalmi szövetkezetel. Szerződéses biztosítója a Hangyának, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Mezőgazdasági Kamarának, a Faluszövetségnek, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének, a Baross-Szövetségnek, az Országos Központi Hitelszövetkezetnek, a Vitézi Széknek, a Vöröskereszt Egyesületnek, a Vasutasok Családgondozó Országos Egyesületének, a Póstások Jóléti Csoportjának, a Katolikus Népszövetségnek, a Református Egyetemes Konventnek, az Erdélyrészi Hangyának, a „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjának Kolozsvárott és számos egyéb intézménynek. A Magyar Öskeresztény Malmok Szövetségével is a legharmonikusabb együttműködésben dolgozik.

**Legyünk hívei és istápolói
a szövetkezeti biztosításnak!**

AZ ÚJ MAGYAR MUSEUM KÖNYVEI:

1. SZIKLAY FERENC:

MIKOR AZ ÓRA ÜT

Regény a Felvidék múltjából

2. DARKÓ ISTVÁN:

MAGYAR HEGYEK NÉPE

A Felvidék élete novellákban.

3. SZIKLAY FERENC, OLÁH JÓZSEF, SZIKLAY LÁSZLÓ:

MAI SZLOVÁK NOVELLÁK

A modern szlovák széppróza hű tükre.

Egy-egy kötet ára füzve: 8.50; kötve 11.90 pengő.
Kapható minden könyvkereskedésben. Megrendelhető az
ÚJ MAGYAR MUSEUM kiadóhivatalában: Kassa, Mátyás
király-körút 3.

LÉPJEN BE A

MAGYAR KÖNYVBARÁTOK

TÁBORÁBA!

ÉVI 24 PENGŐ ELŐFIZETÉSI DÍJÉRT

1. Kap 4 bibliofil értékű, tudományos és szépirodalmi illetménykötetet.
2. Módjában van választani a nemtetsző illetménykötetek helyett az ú. n. „besorozott könyvek”-ből, melyek a magyar könyvtermés legjavát teszik.
3. Havonta megkapja a *Diárium* című magasszínvonalú irodalmi és kritikai folyóiratot.
4. Folyószámlát nyithat és kedvezményesen vásárolhat a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda könyvesboltjában.

Kérjen részletes ismertetést és belépési nyilatkozatot a MAGYAR KÖNYVBARÁTOK-tól,
Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 18.

Felvidéki Kereskedelmi Bank R. T. Kassa

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Leányintézete

*Betéteket a legjobban gyümölcsöztet.
Kölcsönöket a legjutányosabban folyósít.
Foglalkozik a banküzlet minden ágával.*

Telefonszámok: Kassa 22-33, 32-32 • Táviratcím: Commerz Kassa

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

vitéz Dr. BODOR ALADÁR, ny. tanár, író,
Budapest

Dr. JUHÁSZ ENDRE, Kassa sz. kir. város
vendégforg. hivatalának vezetője, Kassa

Dr. MAKAY ATTILA, keresk. főiskolai
tanársegéd, középiskolai r. tanár, Kassa

Dr. MARÉK ANTAL, orvos, író, Budapest.

MERÉNYI GYULA (1894-1925) költő, Kassa

Dr. RÖTHLER ISTVÁN, városi tisztifő-
orvos, Kassa

Dr. STOLPA KÁROLY, a kassai m. kir.
állami kereskedelmi főiskola igazgatója,
Kassa

Dr. SZABÓ LAJOS, teológiai magántanár,
református lelkész, Kassa

SZIKLAY SÁNDOR, vegyészmérnök hall-
gató, Kassa - Budapest

VARGA IMRE, SzMKE-központi titkár,
Budapest

Többi munkatársunkat l. előző számainkban.

ÚJ MAGYAR
MUSEUM

III. KÖTET

II. (VI.) FÜZET

50867

FELSZABADULÁS

Húsz éve várjuk ezt a drága percet,
Hogy szabadon szólhasson végre szánk!
Eddig hazudni, vagy hallgatni kellett,
Hogy gyilkosan ne törjenek reánk.
Húsz évig éltünk önmagunk tagadva,
Hogy tartogassuk puszta életünk
E szent, megváltó, áldott pillanatra,
Mikor hazánkba visszatérhetünk.

Húsz évig éltünk itt igába törve,
Szülőföldünkön idegen gyanánt,
Hányszor borultunk sirva ősi rögre,
Ahol lakásunk volt, de nem hazánk!
Nem volt hazánk, hisz hencegő pribékek
Ulték vadul az árulás torát,
A járom a mi vállainkon égett
És ők zsebelték búzáját, borát.

Nem volt hazánk és mégis úgy szerettük!
Kínok között, halálraszántan is,
Mert tudtuk azt, egy percre sem feledtük,
Hogy úrságuk bitorló, gaz, hamis!
Mert tudtuk azt, csak avval is, hogy élünk
E szent helyen s ha kell, temetkezünk,
Szent hivatás feltámadást remélnünk
S hinnünk, hogy egyszer még otthon leszünk!

Magyar maradt ez ősi föld! Híába
Uldöztek el közülünk ezreket
És jött tízannyi mindegyik nyomába, —
A holtakat kiűzni nem lehet!
Magyarnak őrzött meg sok hősi emlék:
Nagy ősök földbe ágyazott pora,
Ha büszke mult erősít szívet, elmét,
Korcsult jövőtől nem félünk soha!

A multból éltünk, ámde a jövőnek!
Nem búsított a céltalan jelen,
Vigyáztuk elmúlását zord időknek,
Amíg a napfény újra megjelen.
Gúnyolt reményünk végre ím beválott!
Utat talált az égbe hő imánk,
Eljött a perc, a százezerszer áldott,
Mit millió szív úgy, de úgy kívánt!

Ne higgye senki, hogy csodára lesve
Mi mitse tettünk értünk, értetek!
Munkában izzott férfi lelke-teste
S magyar anyák neveltek gyermeket!
Dolgunk olyan volt, mint ki fákat ültet,
Habár maga gyümölcsöt sem remél:
A vágy, mely élteté öreg szívünket,
Tovább az ifjúság szívében él!

S ne higgye senki, hogy tán elfeledtünk,
Ha „túlra” innen ritkán szállt a hír,
Hisz tudnotok kell, átok ült felettünk
S magyar, ha sírni kell, magába’ sír!
És tudnotok kell, mit parancsol Isten,
— Hiába tört be cseh, tatár, török, —
Amíg e föld nem egy, itt béke nincsen:
A Kárpátok törvénye szent s örök!

A Kárpátok törvénye ez: Ne tépje
Szét jött-ment azt, mit Isten egybetart!
És, hogy legyen nép, mely szavát megértse,
Ezért alkotta Isten a magyart!
Jogunk van minden talpalatnyi földre!
— Vagy ezredéve úr itt volt-e más?!

Ez volt hitünk, ez biztatott örömré:
Magyarnak lenni égi hivatás!

Magyarnak lenni! Nyiltan! Mitse félve,
Hogy már ezért is üznek vérebe!
Magyarnak élni, dolgosan, remélve,
Hogy mit teremtünk, mind miénk lehet!
Óh, hogy megértük ezt a drága percet!
Dicséret érte Néked, Istenünk!
Köszönjük ezt a nem remélt kegyelmet
S fogadjuk: Áldhat szent kezed, vágy verhet,
Mindég a Te néped: Magyarok leszünk!

KASSA SZELLEMI ÉLETE AZ ELMÚLT ÖT ÉV ALATT

KASSÁT A MAGYAR TORTÉNELEM VIHAROS ÉVSZÁZADAIBAN mindig Felsőmagyarország fővárosának tekintették. S ezt a tekintélyes állást meg is érdemelte: az élet minden síkján valóban első helyen állott az északi végek városai között. Politikai szempontból szinte a magyar történelem első időszakaitól kezdve fontos és jelentős szerepet vitt mind a mai napig, s volt idő, amikor szava és állásfoglalása nemcsak a Felvidék, hanem az egész ország szempontjából döntő súllyal esett a latba. Gazdasági szerepe is jelentős volt: a kassai polgár jelenti mai történelmi ismereteink alapján a magyar kereskedő és iparos egyik legtekintélyesebb típusát, akinek nemcsak itthon, hanem messze külföldön is szava volt. Talán éppen ez a fontos politikai és gazdasági szerep, melyet Isten városunknak a nemzet és az ország életében kijelölt, segítette elő Kassa szellemi életének fokozatos meggazdagodását, megerősödését is. A középkortól kezdve jelentős szellemi élet folyt itt s a domonkos-rend, amelynek zárdája és temploma még ma is ott áll a város egyik legősi, legrövidebb terén, s amelynek nemzeti nyelvünk egyik jellegzetes korai megnyilvánulásában: a magyarnyelvű kódexirodalomban olyan lényeges szerepe volt, Kassát már a középkorban is szellemi gócponttá avatta.¹

Bármilyen messze nyúlunk is vissza a város történelmébe, minden korszakkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a szellemi élet területén érdekes kettős szerepe volt. Mint egyre gazdagabb hagyományokkal rendelkező városban, a tudomány, művészet és irodalom területén, élénk és gazdag alkotómunka folyt itt; hogy erre csak egy példát említek: — városunk művészettörténeti büszkesége, a Dóm és a vele kapcsolatban egyre sűrűbben felbukkanó emlékek önmagukban is tanúskodnak a Kassa falai között végzett s az egész nemzet szellemi élete szempontjából jelentős alkotómunkáról. A szellemi életnek ezt az egyik arcát, a műhelymunkáét, most nem kísérvük végig a város egész történelmén, mert erre nincs helyünk. A másik arc nem kevésbé jelentős: — Kassa hol kisebb, hol nagyobb hatósugárral, középpontja volt a felsőmagyarországi, illetőleg nem egyszer az egész magyar szellemi életnek. P. Fehér Mátyás, a fiatal kassai dominikánus nem régen állapította meg, hogy a budai egyetem a mohácsi vész után Kassára költözött.² Ez a legújabb fölfedezés önmagában véve meghatározza, hogy mit akarunk mondani akkor, amikor a múltba visszapillantva, Kassának szellemi irányító szerepéről és jelentőségéről be-

¹ Az 1452-ben megindult domonkosrendi reform egyik végrehajtója Humbert, kassai domonkosrendi tanár. V. ö.: Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest, 1931. 119. l.

² Nagy Kázmér: Kassa első nyári egyeteme. Új Magyar Museum, III. 1. 119. l.

szélünk. A város falai között végzett tudományos, művészeti és irodalmi alkotó munka a magasabb értelemben vett kulturális élet terén biztosította Kassának azt a tekintélyt, hogy messze vidék tudósai, írói és művészei fogadták el szellemi középpontjuknak, ugyanakkor azonban éppen e középpont-jellegénél fogva iskoláival is részt vett abban az irányító-nevelő munkában, amely a magyar történelem hősi századaiban csak az ország legjelentősebb városainak volt kiváltsága. Czeglédi István protestáns főiskolája és Kisdy Benedek katolikus egyeteme a csúcsai ennek az iskolák révén is irányító szerepnek. Mindezek előrebocsátása után nem csodálkozhatunk rajta, hogy akkor, amikor az évszázados harcok s a XVIII. század erőgyűjtő csendessége után a magyar szellemi élet vezetői a modern magyar műveltség kiépítésén fáradoztak, ha csak rövid időre is, de Kassa állt az élre. A Magyar Museum, első irodalmi folyóiratunk mutatja, hogy városunk a sok történelmi megrázkódtatás ellenére is megtartotta azt a súlyt és tekintélyt, amely a magyar szellemi élet egyik gócpontjává avatta, az a tény pedig, hogy ugyanebben a korszakban, 1776-ban, Mária Terézia tankerületi főigazgatói székhelyé is tette s így az ország kilenc legtermékenyebb szellemi életű városa közé sorolta,³ igazolja, hogy Kassa megtartotta a nevelésügy vonalán is vezető és irányító szerepét. A magyar szellemi életet egészen a XIX. század közepéig nem egy nagy középpont, hanem több kisebb, egy-egy tájegység sajátosságait képviselő góc irányította. Kassa a Felvidéknek, mint „regio”-nak a képviselője a magyar szellemi életben még a XVIII. század végén, sőt, a XIX. század elején is. Ahelyett, hogy ennek a ténynek az igazolására többé-kevésbé ismert adatokat hoznánk fel, röviden megállapítjuk, hogy Kassának, mint a felvidéki magyar szellemi élet gócpontjának a tudományos, irodalmi és művészeti műhelymunka aránylag legerőteljesebb székhelyének és mind egyetemes szellemi, mind pedig pedagógiai szempontból irányító tényezőnek a szerepét a következő tulajdonságokkal lehet jellemezni: föltétlen színvonalbeli igényesség, szigorú mértéktartás, erős kritikai érzék minden túlkapással és dilettantizmussal szemben, a formák föltétlen tiszteletben tartása, emellett azonban meg nem alkuvó vallásos hit, nemzeti és szociális szellem. E tulajdonságok tették lehetővé, hogy a múlt század első felében, amikor nemzetünk páratlan erővel és lendülettel emelkedett föl — a harcos évszázadok késéseinek gyors pótlásával — az európai kultúrnépek színvonalára, Kassára ismét fontos szerep várt. Kazinczyék századfordulói irányító munkája után a reformkor népiesebb jellegű szellemi mozgalmai idején Kassa is kivette részét a nemzeti irodalom felemelkedésében s a modern nemzeti Magyarországgért vívott küzdelmek során nemcsak honvédeink hősi szereplése biztosít városunknak előkelő szerepet, hanem a szellemi alkotó és irányító munka is: gróf Dessewffy József Felsőmagyarországi Minerváját és báró Berzeviczy Vince színházát említjük fel példaképpen.

³ Dr. Jámber György: Gimnáziumi tanári zsebkönyv. 1942. Bp., 42. l.

A XIX. század második felében a hirtelen világvárossá nőtt Budapest veszi át az egyes vidéki központoktól a kulturális élet irányító szerepét. Amilyen öröndetes jelenség volt, hogy Budapest középonti fekvése és világvárosi méretei biztosítani tudták a tudományos, irodalmi és művészeti műhelymunkának és szellemi intézményeknek nagyarányú fejlődését, annyira káros hatású volt ez a fejlődés az évszázadok alatt virágzó szellemi életű vidéki városok, így Kassa szempontjából is. Kassa a XIX. század végén s a XX. század elején éppúgy függvénye Budapestnek, mint a többi magyar vidéki város s bár vezető kulturális egyesülete, a Kazinczy Társaság aránylag elég korán megalakult s a decentralizációnak, a gyökeres magyarság e ma már általánosan elismert orvosságának a követelése éppen a kassai Kazinczy Társaságban hangzott el legelőször, e korban Kassa — egy-két dícséretreméltó kivételtől eltekintve — mind a műhelymunka, mind pedig az irányítás szempontjából elvesztette vezető szerepét. Talán egyedül az iskolaügy vonalán volt tekintélyes tényező ebben a korban is: jog- és gazdasági akadémiaja, középiskolái az egész országban híres intézmények voltak, s a tankerületi főigazgatóság továbbra is innen irányította Felsőmagyarország egy részének tanügyét.

Igy érte Kassát a XX. századi magyar történelem egyik legnagyobb csapása, a trianoni békeszerződés. A Csehszlovákiához került felvidéki magyarságnak a szellemi élet szempontjából is el kellett szakadnia Budapesttől, s ez reákényszerítette, hogy ismét a régibb, egyúttal ősibb életformához térjen vissza a szellemiek terén is. Kassa gyökeres magyarságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a húszéves cseh megszállás alatt a cseh, illetőleg szlovák szellemi élet a városban egyetlen valóban jelentős egyéniséget, kimagasló eseményt sem tud felmutatni: a megszállás éveiben Kassa nem csehszlovák, hanem magyar szellemi gócponttá fejlődött. Ezt maga a cseh kormányzat érezte a legjobban. Bár a városnak a cseh uralom alatt is sok iskolája volt, főiskoláit az új állam intézkedései következtében elvesztette, a tankerületi főigazgatói székhelyt pedig más, kevésbé magyar jellegű városba tették át. Kassa irányító szerepe csak a magyar kulturális munka által maradt meg, illetőleg fejlődött a cseh megszállás alatt az egyetemes magyarság szempontjából is nagyjelentőségűvé. S a város szellemi életének fentebb említett jellemvonásai, melyek nem egy korszakban, hanem egész történelme folyamán voltak jellemzők rá, e szomorú időben is érvényesülni tudtak. Komoly, igényes, minden szélsőséggel és dilettantizmussal szemben erős kritikával ítélkező magyar műhely- és szervezőmunka indult meg itt a cseh megszállás idején s az elmondottak után nem tartjuk véletlenségnek, hogy mind a kultúrpolitika, mind pedig az irodalmi-szellemi élet vonalán Kassa lett a Csehszlovákiába szakadt magyar „kisebbség” középpontja, fővárosa. A magyar pártok kultúrreferátusa innen, Kassáról irányította a kisebbségi magyar élet kultúrpolitikáját és állította fel azokat a művelődési szervezeteket, amelyekre mind az önvédelmi harc, mind pedig a népi-nemzeti jelleg szempontjából szükség volt. A Kazinczy Társaság kiemelkedett helyi keretei közül, a kisebbségi magyar írók megszervezésével, könyvkiadóvállalatának felállítá-

sával pedig egyrészt lehetővé tette, hogy az egész Felvidéknek valamennyi szellemi munkása megnyilatkozási teret kapjon s a kisebbségi magyar közönség valóban komoly magyar irodalomhoz jusson, másrészt biztosította, hogy a Felvidéknek újra önállóvá kényszerült magyar szellemi életében ismét Kassáé legyen a vezetőszerp. Kassán minden erőszakos elnemzetlenítési törekvés ellenére is fővárosi színvonalú magyar hangversenyélet folyt, a modern magyar irodalom kiváló képviselői közül igen sokan megfordultak itt, hacsak a kormányzat nem emelt akadályokat szereplésük elé. A felvidéki magyarság első szellemi öntudatra-ébredése, a Petőfi-centennárium nagyarányú ünnepei is innen indultak ki, de Kassa volt a fókusza sok más megmozdulásnak, többek között a magyar főiskolás mozgalmak egy részének, a Prohászka-mozgalomnak is. Folyóirata, az „Új Élet”, a felszabadulás után is Kassán jelent meg, míg nemrégén Budapestre nem költözött. — Ha végiggondoljuk mindazt, amit a város szellemi életéről a régebb múlttal kapcsolatban az előbb felvázoltunk, ezt nem tekinthetjük pusztán véletlennek, ez a történelmi törvényszerűségek következménye volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy abban a pillanatban, amint — helytelen és megfontolatlan intézkedés következtében — a könyvkiadóvállalatot elvitték Kassáról, a virágzó és egyetemes magyar szempontból is jelentős vállalkozás rövid idő alatt megbukott. A felsorolt tények, a városi könyvtár ez időből reánk maradt adatai, a magyar és az idegen nyelvű színház látogatóinak számaránya, a magyar és a cseh és szlovák nyelvű sajtó kelendőségének egymáshoz való viszonya, stb., stb., mind azt mutatják, hogy Kassa a szellemi életére mindig jellemző erős hitnek, megnemalkuvó nemzeti életének és szociális szellemének megfelelően a megszállás évei alatt erőteljes magyar gócponttá fejlődött. Ezzel az ellenséges megszállóknak és az emigránsok nemzetromboló hadának is — kénytelen-kelletlen — számolniuk kellett. A város polgársága, ha leszegényedve is, de átmentette a vészes időközön ősi hagyományait és hűséges szeretettel tette le a nemzeti találmányokat a felszabadítására ideérkező Kormányzó Urunk kezébe.

„NEM LÁZADOZUNK A SORS ELLEN, nem kergetünk déli-bábokat, nem keseredünk neki a semmi jóval nem biztató mának, élünk, dolgozunk, hogy „megfogyva bár, de törve nem” átadhassuk a fiainknak azt a magyar kultúrvagyont, melyet apáinktól kaptunk.

Csodálatos vagyon ez, mert minél többel merítünk belőle, annál jobban sokasodik, mennél többet iszunk belőle, annál jobban szomjazunk reá.”

Sziklay Ferenc „Kassa” című városkönyvében⁴ írta ezeket a sorokat a felszabadulás előestéjén. Akkor még — 1938 elején — senki sem sejthette, hogy a sors, amely ellen „nem lázadozással”, hanem komoly munkával küzdött a felvidéki magyarság, néhány hónap múlva jobbra fordul. Ez a kiragadott részlet mégis jól mutatja, hogy

⁴ Bp., 1938. Révai. 44. 1.

a kisebbségi magyar irodalom és tudomány műhelymunkája — éppen Kassa előbb felvázolt hagyományai következtében — elsősorban a mult iránt érdeklődött. A szépirokat erősen foglalkoztatták a kor s a kisebbségi helyzet időszerű kérdései, de a tudomány itt élt magyar művelői közül igen sokan azt a „vagyont” keresték, amely nemcsak bátorítást, hitet, hanem — önigazolást is adott. Kassa két kiváló történetírója, Wick Béla és Szabó Adorján a megszállás alatt is lankadatlan szorgalommal gyűjtötte és tette közkinccsé azokat a köz- és művészettörténeti adalékokat, amelyek a város nagy multját és — az elmondottak után egészen természetesen — magyar gyökereit is bizonyították. Wick Bélának a cseh megszállás alatt egész könyvtárt kitevő kiadványai, amelyek közül nem egy idegen nyelven is megjelent, méltó bizonyítékai annak, hogy a szorgos és feltétlen nyugalmat, csendes elmélyülést megkívánó, szigorúan tudományos műhelymunka a cseh megszállás zaklatásai ellenére sem szünetelt. A felszabadulás után, természetesen, ez a munka csak megerősödött, hiszen a Magyar Állam és az egyéb hivatalos tényezők minden igyekezetükkel azon voltak, hogy támogatásukkal, irányításukkal minél jobban elősegítsék Kassa igazi, ősi arculatának feltárását. Wick Béla életének főműve, alkotó munkájának betetőzése, „Kassa története és műemlékei” című könyve a felszabadult Kassa thj. sz. királyi város támogatásával jelent meg.⁵ Ez a hatalmas mű, amely Kassa politikai és szellemi történetének legbővebb és legnagyobb arányú összefoglalása, ötödfélszáz lapon tárgyalja a Kassával kapcsolatos történelmi és művészettörténeti adalékokat s mindennél fényesebben igazolja a kassai szellem magyar gyökereit. Amit Wick Béla a politikai és művészet-történet vonalán mutatott be, azt Kerekes György hasznos gazdaságtörténeti adalékai egészítették ki. A kassai polgár, a kassai kereskedő multját tárta fel „Polgári társadalmunk a XVII. században” című munkájában⁶ s ugyanennek a polgári életnek a szemlélete domborodik ki „Bethlen Gábor fejedelem Kassán” című könyvéből is.⁷ Kerekes György szorgalmas, aprólékos adatgyűjtésének döntő jelentőségű eredménye: minden célzatos állítással ellentétben városunk multjában sajátosan magyar kereskedői életforma és kereskedői típusok találhatók.

A fiatal nemzedék történészei közül P. Fehér Mátyást és Komoróczy Györgyöt kell kiemelnünk. Az egyik a katolikus egyháztörténet,⁸ a másik pedig a magyar kereskedelem-történet felvidéki vonatkozásaival foglalkozik.⁹ Itt kell még megemlítenünk Péterfi Józsefnek,

⁵ Bővebb ismertetését l.: Uj Magyar Museum I. 1. 171—172. l.

⁶ Ismertetését l.: Uj Magyar Museum, I. 1. 160. l.

⁷ Ism. l.: Uj Magyar Museum, II. 2. 297—298. l.

⁸ A kassai domonkosok olasz kapcsolatai a XV. században. Corvina. Sajtó alatt. — A kassai püspöki könyvtár kódexei és ősnymtatványai. Sajtó alatt.

⁹ A magyar kereskedelem története. Bp., 1942. Magyar Szemle Kincsestára. V. ö.: Uj Magyar Museum, II. 1. 157—158. l.

Kassa város elhunyt könyvtárosának a nevét is, aki a város magyar multjának igen sok érdekes emlékét hozta felszínre.¹⁰

Kassa történetének egyik legfontosabb hagyománykincse Rákóczi kultusza. A Nagyságos Fejedelem sírja nemcsak az idezarándoklók számára ad lelki biztatást, erősítője és biztatója volt a kisebbségi sorsra ítélt város lakosságának is a húsz fekete esztendő alatt. Az a szép latinnyelvű emléktábla is igazolja ezt, amely ma is a Dóm északi falát díszíti. Mi sem természetesebb, mint hogy a felszabadulás után ez a Rákóczi-kultusz csak megerősödött s, akár a megszállás idején, a város társadalmának, vallásra, nemre, társadalmi állásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, lelki kincsévé vált. Szabó Adorján, a kassai történészek nesztora, aki már a „boldog békeévekben” a század elején is sokat foglalkozott Rákóczi személyével, ennek a kultuszának egyik fő ápolója. Kutatásaiban sohasem feledkezik meg arról, hogy a történelem nagy egyéniségeinek nemcsak életadatait, hanem elsősorban nemzeti és vallási példaadását kell a tudomány eszközeivel a közönség elé tárni.¹¹

A történettudós törekvéseinek ez utolsó mondatban bemutatott végső célja rámutat arra is, hogy a felszabadulás után — korunk szellemi irányzatának és igényeinek megfelelően és a megszállás magyar szellemi munkájának mintegy folytatásaképpen — a kassai műhelymunka nem állt meg az adatgyűjtésnél, hanem anyagát mindig a való élet követelményei szerint s a való életnek adandó útmutatás szem előtt tartásával rendszerezte és mutatta be a közönségnek. A Kazinczy Társaságnak több nyelven, gyönyörű szép, bibliofil kiállításban kiadott „Kassa” című városkönyve is igazolja ezt. A felszabadult Kassa első megnyilatkozása volt ez a mű az ország és a külföld felé: magas színvonalú tanulmányai bemutatták a város anyagi és szellemi képét. Az elmúlt öt évben Kassán működő képzőművészek alkotásaiiban is megtalálhatjuk ezt a szándékot s ha nagyjelentőségű munkásságukról, akárcsak a város történelmi arcának a cseh uralom éktelen és izléstelen építkezésével szemben való visszaállításáról, a műkinccsek és Kassa történelmi hagyományait bizonyító emlékek összegyűjtéséről e helyen nem szólunk részletesen, annak mindössze az az oka, hogy róluk e számunkban külön tanulmányok emlékeznek meg. De a jelen irányításának a szándéka a mult példaadásának az idézésével városunk szépíróinak működésében is megjelenik a felszabadulás után. Darkó István, a kisebbségi életben erőteljes íróvá nőtt novelistánk, „Kassai Legenda” című dramatizált költeményében¹² mutatta be a város multjának legjelentősebb eseményeit (élőképekben való előadása a felszabadult Kassa egyik legszebb társadalmi eseménye volt) s a mult tanulságait művészi tapintattal szűrte le a jelen- és utó-

¹⁰ Kiadatlan, posthumus művei: Egy XVII. századbeli kassai jogkönyv. — A „Kassai Egyetem” és a jogakadémia, stb.

¹¹ Ennek jellegzetes példája: Az Istent kereső Rákóczi. Új Magyar Museum, II. 1. 4—16. 1. L. még: Hogyan helyezzük el a Rákóczi-emlékcsoportot? Kassa, 1941.

¹² Kassa, 1941.

kor számára. Sziklay Ferenc, a kisebbségi időkben az egész felvidéki magyarság szellemi irányítója, nemrégén megjelent „Mikor az óra üt” című regényében,¹³ alapos műhelymunka eredményeként, a felvidéki magyar mult egyik igen érdekes fejezetét mutatja be az olvasónak, ugyanakkor művével irányítani is tud: örök magyar hibákra és erényekre, ma is időszerű kérdésekre hívja fel a figyelmet.

Ha a multnak akár tudományos, akár képzőművészeti, akár pedig szépirodalmi síkon való tárgyalása a jelen irányításához, mai kérdéseink megoldásához vezet el, egészen természetesnek találhatjuk, hogy a kassai műhelymunka megtalálta azokat a munkásokat is a felszabadult város elmúlt öt esztendejében, akik csak a jelen nagy kérdéseinek feltárásán, bemutatásán fáradoztak. Mezőssy Mária két regényében és legutóbb megjelent „Tiszta gyolcs” című novelláskötetében¹⁴ a magyar népi életet mutatja be ízes, a finom női lélek megfigyelőképeségére valló nyelvezettel, Darkó István „Magyar hegyek népe” címen összegyűjtött elbeszélései¹⁵ pedig a felvidéki kisember életéről szólnak a megszállás előtt, alatt és után. Mind a két író, de a többiek is, akik hozzányúltak a mai magyar élet megrajzolásához, egyszersmind megoldást keresnek azokra a kérdésekre, amelyek Kassa életében hatványozott mértékben jelentkeznek. Két álamfordulat egy emberöltő életén belül: világos, hogy ez egy város életében olyan kérdéseket vet föl, amelyeket a politika, a közigazgatás és a közgazdasági élet mellett a szellemi életnek, az irodalomnak, művészetnek, de főképpen a tudománynak kell megoldania.

Jól látta ezt a magyar kormányzat, amikor a tudományoknak olyan művelőit helyezte Kassára a felszabadulás után, akik szaktudományi kutatásukkal a városnak és vidékének időszerű kérdéseit is megoldhatják s elősegíthetik azoknak a hiányoknak a gyors orvoslását, amelyeket a cseh megszállók felszín-demokráciája és ál-szocializmusa idézett elő. Itt elsősorban a kassai közkórház főorvosi karát kell megemlítenünk, amelynek tagjai régebbi állomáshelyükön megkezdett tudományos munkájukat kassai megfigyeléseikkel, tapasztalataikkal, kísérleteikkel gazdagították. Ezzel a sajátos kassai szociális és egészségügyi helyzet kapott megvilágítást az egész ország tudományos fórumai előtt (pl. Szentkirályi Zsigmond: A kassai cigányok venereás fertőzöttsége; Engel Rudolf: Meningitis serosa-járvány Kassán és környékén, stb.); másrészt pedig a kórház orvosai kutatási eredményeik közzétételével és a város különböző egyesületeiben megtartott előadásaikkal szempontokat adtak a város egészségügyi kérdéseinek minél gyorsabb és hathatósabb megoldásához. Mészáros Gábor a népélelmezés, Engel Rudolf a belgyógyászat, Pap Zoltán a pszichiátria és társadalomlélektan, a magyar sorsproblémák, Schütz Ottó a gümőkór, Kostyál László a csecsemővédelem, Szentkirályi Zsigmond a nemibetegségek és a cigányok, Habán György az Országos Közegészség-

¹³ Uj Magyar Museum könyvei, I. Kassa, 1943.

¹⁴ Budapest, 1943. Griff.

¹⁵ Uj Magyar Museum könyvei, III. Kassa, 1943.

ügyi Intézet kérdésének vonalán végezte el ezt a tudományos-irányító-nevelő munkát.¹⁶ De a mai életet irányító tudományos munkának a képviselői a kassai M. Kir. Allami Kereskedelmi Főiskola professzorai és beosztott középiskolai tanárai is, akiknek nagy része már sajátos szak-érdeklődése következtében is hozzájárult, hogy a Kassára mindig jellemző tisztas kereskedelmi lelkület, a város életterét tragikus módon szűkítő új határ ellenére is fennmaradhasson és korszerűvé válhasson. Stolpa Károly a gyakorlati kalkulációkról, a pénz, valuta, devizáról, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok revíziójáról, stb. szóló tanulmányaival, illetőleg előadásaival, Sándor János a nyers-anyagforrásokra, illetőleg műanyagokra irányuló kutatásaival, Boda István „Érték és gazdasági érték” című alapvető, etikai alapon álló, irányító értekezésével, Schranz András a tanszékeivel kapcsolatban felállított mérlegvizsgáló állomással s ez állomás műhelymunkájának két jelentős eredményével („Nagyvállalataink mérlegeinek elemzése”, „Nyilvános számadások”), Hévey László a tanszéke mellett szervezett szövetkezeti kutatócsoport segítségével végzett adatgyűjtésével, melynek Abauj-vármegye gazdasági monográfiájának összeállítása a végcélja, tudományos piackutató gyűjtésével Abauj-megyére és a vele szomszédos megyékre vonatkozólag, ezenkívül egyéb tárgyú kereskedelempolitikai tanulmányaival, BacsKay Zoltán „Kamatosszámlák” című nagyobb munkájával és a biztosításról szóló előadásaival, Király Sándor a szerves anyagok konzerválásáról szóló értekezéseivel nagyban hozzájárultak, munkásságuk szaktudományi jelentősége mellett ahhoz, hogy Kassa kereskedelmi és ipari élete hagyományainak megerősítésén kívül, korszerű, új szempontokat, irányítást kapott, bele tudott kapcsolódni az ország és a külföld közgazdasági problematikájába s. hogy a város közönsége is megismerkedhetett a gazdasági kérdéseknek nagy jelentőségével a nemzet életében. De a főiskola professzorai és beosztott középiskolai tanárai emellett más, szaktudományukhoz tartozó kérdések tudományos taglalásával is elősegítették a kassai szellemi és társadalmi élet kibontakozását. Boda István lélektani kutatómunkája, amelyet a kassai középiskolásoktól kezdve a munkásságig a legkülönbözőbb kor- és társadalmi osztályokhoz tartozó egyéneknek végzett, elősegítette a város szociális és faji-nemzetiségi képének tisztánlátását. A magyar lelkiségnek és a magyarság és a nemzetiségek egymáshoz való viszonyának kérdéséről szóló előadásai és tanulmányai, nevelésügyi értekezései a város közönségének magyarságismeretét mélyítették el. Filozófiai szemináriumra pedig a város falai között élő filozófusokat, illetőleg a filozófia iránt érdeklődőket gyűjtötte össze. Polzovics Iván az általános és a jelen háborúval kapcsolatos nemzetközi jogi kérdéseknek taglalásán kívül főleg a nemzetiségi kérdéssről írt tanulmányaival hatott irányító módon a város szellemi életére. Széchenyi István és Teleki Pál nemzetiségi politikájának az ismertetésével, a szentistváni állameszme és a Felvidék viszonyának vizsgálatával biztos kézzel mutatott rá, hogy

¹⁶ Dr. Pap Zoltán, egyetemi magántanár, kórházi főorvos szíves közlése alapján.

nemcsak Kassán, hanem Magyarország valamennyi olyan területén, ahol nemzetiségek kisebb vagy nagyobb számban laknak, milyennek kell a helyes magyar magatartásnak lennie. Az irodalom- és művelődéstörténet vonalán, a szlovákokkal kapcsolatban, adott szempontokat a nemzetiségi kérdés megoldásához Sziklay László is.¹⁷

Élénk tudományos kutatómunka folyik a kassai Jézustársasági Bölcséleti Főiskola falai között. Dombi József, a főiskola rektora főleg ismeretelméleti és teológiai munkáival, Jánosi József világnézeti és a szellemi életre vonatkozó írásaival, Lányi Ede a francia forradalomra, a kassai vértanúkra, társadalmi és pedagógiai kérdések megoldására irányuló munkásságával, Zborovszky Ferenc az ősemlerre vonatkozó kutatásaival, Fejér József könyvtészeti adalékaival tűnt ki. Külön említést érdemel Tibor Mátyás csillagászati kutatómunkája, aki, mint a római pápai csillagda asszisztense, felfedezett és leírt két változó csillagot s ezzel a nemzetközi tudományos világban is elismerést nyert.¹⁸

A fentiekben taglalt tudományos műhelymunka tette aktuálissá a Felvidéki Tudományos Intézet felállításának tervét is. Mind a magyar szellem történetében játszott fontos szerepénél, mind pedig a falai között ma is folytatott tudományos műhelymunka komolyságánál és korszerűségénél fogva egyedül Kassa hivatott a Felvidéken arra, hogy ez a nagyon is fontos intézet falai között felállíttassék, nemcsak e városban, hanem az egész Felvidéken folyó tudományos munkát szervezettebbé tegye és ezzel még jobban elősegítse a felvidéki magyar sorskérdések megoldását.

A megalakítandó Tudományos Intézet lenne, a tudományos műhelymunka szempontjából, az a gócpont, amely körül a felvidéki szellemi élet teljes mértékben kifejeződhetne. Az egész szellemi élet szempontjából e kifejeződési pont csak egy intézmény lehetett és lehet: a kassai Kazinczy Társaság. Ez az irodalmi, művészeti és tudományos egyesület eredetileg csak helyi kulturális célokat tűzött ki maga elé, hiszen megalakulásának évében: 1898-ban, Budapest ragadta teljes mértékben magához a művelődési középpont szerepét. De a húszéves cseh megszállás alatt, mint ahogy röviden be is mutattuk, a Kazinczy Társaság országos egyesületté fejlődött, olyan értelemben, hogy őszre tudta gyűjteni az egész Felsőmagyarország szellemi erőit és irányítani tudta a cseh megszállás alatt lévő terület magyar szellemi életét. Természetes, hogy a felszabadulás után a Kazinczy Társaság vezetőségének nem lehetett más célkitűzése, mint hogy fenntartsa, sőt, az ediginél nagyobb mértékűvé is feljessze az egyesületnek a felvidéki életet irányító szerepét. Ez a célkitűzés megfelelt a magyar szellemi életben ma már általában uralkodó törekvésnek is, hogy tudniillik a magyar élet felfrissítése, Budapest túlzott egyeduralmának a

¹⁷ A kassai m. kir. állami Kereskedelmi Főiskola 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43. Évkönyvének „A kassai m. kir. állami Kereskedelmi Főiskola oktatószerkezetének bejelentett irodalmi és egyéb szakszerű működése” c. rovat alapján.

¹⁸ Dr. Lányi Edének, a főiskola tanulmányi felügyelőjének szíves közlése.

megszüntetése céljából az egyes magyar tájegységek középpontjaiban szellemi gócpontok alakuljanak ki s ezek gyűjtsék össze és termeljék ki az egyetemes magyar kultúra számára mindazt, ami tájegységeink szellemiségében ma még kiaknázatlan érték. A Felvidéknek, mint önálló s ugyanakkor az egyetemes magyar szellemiséghez szervesen hozzátartozó tájegységnek Kassa a természetes középpontja, a Kazinczy Társaságnak tehát hagyományai és a modern magyar szellemi törekvések alapján nyilvánvaló módon nem lehetett a felszabadulás után más tennivalója, mint hogy újból kezébe ragadja a szellemi vezetést és mint „primus inter pares” a felvidéki kulturális egyesületek között, megszervezze tájegységünknek önálló, az egész magyarság számára gyümölcsöző szellemi életét. Ez a célkitűzés egyként szolgálta az egyetemes magyar kultúra, a Felvidék, de Kassa kulturális érdekeit is: hiszen abból az elgondolásból indult ki, hogy — s ezt röviden bemutatuk történelmi bevezetésünkben — Kassa szellemi életének egyik legfontosabb hivatása hol szorosabb, hol még tágabb értelemben vett vidékének irányítása, vezetése, megszervezése. A Kazinczy Társaság azonban nem tekinthette a volt trianoni határt a Felvidék szellemi határainak, hiszen ezzel — legalább is a szellemi élet síkján — továbbra is fenntartotta volna azt a természetellenes állapotot, melyet mind a politikai, mind a gazdasági, mind pedig a szellemi élet szempontjából 1918 és az utána következő esztendő okoztak. Első tennivalója tehát az volt, hogy az együttműködés kiépítése érdekében megkeresse testvéregyesületeit, amelyek mind földrajzi, mind pedig szellemi szempontból a Felvidékhez tartoznak, s amelyeket a húszéves megszállás alatt csak a trianoni határ választott el Kassától. Így hívta meg vendégszereplésre Kassa falai közé Eger és Miskolc íróit, tudósait, művészeit. A két felvidéki testvérváros kassai szereplése nemcsak sikert jelentett, hanem fényesen bebizonyította azt is, hogy a trianoni határ csak mesterséges határ volt. Már e két város kassai szereplése alkalmával is elhangzott az a kívánság, hogy Kassán felvidéki irodalmi, tudományos és művészeti folyóiratot kell indítani, amelynek e városban, mint természetes szellemi középpontban az egész Felvidék szellemi életét magában kell foglalnia és egyben irányítania is. Ezt a kívánságot csak megerősítette a Felvidék szinte valamennyi kultúregyesületének kiküldöttei jelenlétében és közreműködésével megtartott értekezlet, amely 1941 decemberében elhatározta a felvidéki folyóirat megindítását és a felvidéki irodalmi, tudományos és művészeti élet fellendítésére a cseh megszállás alatt már sikerrel működött könyvkiadóvállalat felelevenítését is. Így létesült az Uj Magyar Museum, a Felvidéknek a jelen pillanatban egyetlen irodalmi, tudományos és művészeti folyóirata, amely a szellemi élet síkján teljes mértékben, a történelmi hagyományoknak megfelelő módon Kassát teszi meg a Felvidék szellemi gócpontjává, de ugyanakkor szóhoz juttatja az egész Felvidék valamennyi szellemi értékét is s így Kassán keresztül az egész Felvidéket képviseli az ország felé. A folyóirat második évfolyamának közepén úgy látjuk, hogy az Uj Magyar Museum teljesíteni tudja ezt a hivatását: eddig megjelent öt füzetében 99, nagyjából ma is a Felvidéken élő írókat szólaltatott

meg, akik a Felvidék magyar szellemiségét tükröző szépirodalmi alkotásokon kívül a Felvidék irodalom-, köz- és művészettörténeti, régészeti, magyarságlélektani, nemzetpolitikai, nemzetiségi, természet-tudományi, stb. kérdéseit tárták fel és így máris lehetővé tették, hogy az ország közvéleménye szellemi erőinket értékelje és elismerje. Ezzel tájegységünk — Kassán, mint szellemi középponton keresztül — elérte azt, hogy valóban szervesen bele tudott illeszkedni az ország többi tájegységei mellett az egyetemes magyar szellemi életbe. Az Új Magyar Museumnak ez év tavaszán megjelent három könyve pedig annak a másik, még a folyóiratnál is nagyobb igényű törekvésnek a megvalósulását is jelzi, amely az üzleti szempontok teljes kikapcsolásával, könyvkiadó tevékenységgel is erősíteni akarja a felvidéki magyar szellemi élet megerősödését.

A kassai sajtó- és nyomdakultúra magas színvonaláról is meg kell e helyen emlékeznünk. A Felvidéki Újság, városunk napilapja, tartalmasság tekintetében messze kimagaslik a vidéki napilapok átlagos színvonalából, vasárnapi számai a kassai és vidéki írók nem egy értékes művét, közleményét mutatták be a nyilvánosságnak. A kassai nyomdaipar pedig országos hírnévre emelkedett a felszabadulás után: ezt számos olyan, a mai nehéz időkben is elsőrangú kiállítású könyv, folyóirat és egyéb nyomdatermék hirdeti, melyek bátran versenyezhetnek nemcsak a Budapesten, hanem a többi európai nagyvárosban készült nyomtatványokkal is. A kassai nyomdászok pedig minden évben egyesületi székházukban rendezik meg hagyományos nyomtatványkiállításukat nagy érdeklődés mellett. A 70. évébe lépő nyomdászegyesület kulturális munkássága az elmúlt húsz év folyamán számtalan magyarvonatkozású színdarab műkedvelő-előadásában is ki-fejezésre jutott.

Közben a Kazinczy Társaságnak és a kassai testvéregyesületeknek a tevékenysége a szigorúan vett helyi követelményekre is tekintettel volt. Képzőművészeti Szakosztályának országos viszonylatban is jelentős működéséről, a kassai művészeti életről e számunk más helyén közölt külön tanulmány szól. A Kazinczy Társaság első és legfontosabb feladatának — helyi viszonylatban — azt tekintette, hogy az idegen uralom alól felszabadult város közönségének bemutassa az egyetemes magyar szellemi életnek azokat a kiválóságait, akiket a megszálló hatalom cenzúrája elzárt az 1938-ig kisebbségi sorban élt kassai polgárság elől. Kultúresték, előadások hosszú sora jelzi ennek a törekvésnek a megvalósulását: az előadásokban főleg a magyar irodalom és tudomány neves képviselői mutatták be az elmúlt húsz év alatt elért újabb eredményeiket és korunk szellemi törekvéseit; a kultúresték közül Kerényi Károly, Németh László és Gulyás Pál „sziget”-estjét emeljük ki. A Kazinczy Társasággal karöltve rendezte meg városunkban jól sikerült nyomtatvány-kiállítását és, budapesti, valamint helyi előadók részvételével, irodalmi estjét a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda is. Dohnányi Ernő, Zathureczky Ede hangversei, de főképpen Mécs László többrendbeli szereplése is nagy sikert arattak. A mai magyar élet gyakorlati tennivalóinak a bemutatása szempontjából ugyanennek a feladatnak az elvégzésére vállalkozott a

Magyar Nemzetpolitikai Társaság felvidéki osztálya is, amely egyé-
sület a felszabadulás után alakult meg. Eddig elhangzott, tudomá-
nyosan megalapozott, de általában mégis gyakorlati jelentőségű
előadásai a magyar életnek csaknem minden részletét, ágát felölelték:
az idegenforgalomtól kezdve a biztosításpolitikán át a falukérdésig
mindenről szólottak, munkaprogramja általában véve mégis három
nagy tárgykör köré csoportosult: a közegészségügy, a nemzetnevelés
és a nemzetiségi kérdés volt ez a három tárgykör; a társaság rajtuk
keresztül tudta megadni a közönségnek nemcsak az erőteljes magyar
jövő kialakítása szempontjából fontos gyakorlati utasításokat, hanem
a korszerű magyarság szemlélet alapjait is. Végül a Turul Szövetség
II. Rákóczi Ferenc Bajtársi Egyesületét kell megemlítenünk a mai
magyar kérdéseket érintő előadásaival.¹⁹

Kassa, mint szellemi középpont, nem elégedhetett meg a tágabb
értelemben vett felvidéki és helyi jelentőségű kulturális munkával.
Az az erős nemzeti lelkiismeret és szociális érzék, amely lakóit és így
szellemi életét is jellemezte, kötelező módon tette hivatásává azt is,
hogy közvetlen környékéről, mondhatnánk így is: falvairól gondos-
kodjék. Ezt a népművelő és -nevelő munkát a cseh megszállás idején
az e célból megalakult SZMKE (akkor: Szlovenszkoí Magyar Kultúr-
egyesület) irányította. S bár a Magyar Állam Kassa falai között is
felállította az egész ország területén mindenütt áldásosan működő
Vármegyei Népművelési Bizottságot, amely az elmúlt öt év alatt
derekasan kivette a részét az ezirányú feladatok elvégzéséből, a fel-
vidéki népművelő munkának éppen az államváltozás tényéből szár-
mazó feladatai (nemzetiségi kérdés, szórványkérdés) tették szüksé-
gessé, hogy a SZMKE Széchenyi Magyar Kultúregyesület névvel
fennmaradjon, áldásos munkásságát tovább folytassa.²⁰ E számunkban
a SZMKE sajátos kérdéseivel külön tanulmány foglalkozik,²¹ ezért
erről itt külön nem szólunk bővebben, mindössze arra akarjuk fel-
hívni olvasóink figyelmét, hogy Kassa volt a nevezett kultúregyesület
egyik népfőiskolájának színhelye s Kassáról indult el a SZMKE-nek
részben népművelő, részben pedig néprajzi kutatómunkája, amely a
város egyik legfontosabb magyar szórványvidékét, az Ósva völgyét
dolgozta fel. A SZMKE rendezte meg, a horgosi gyöngyösbokréta rész-
vételével, a délvidékiek kultúrestjét, Csécs községben jól sikerült
körzeti összejövetelt, más községekben, így például a visszacsatolás
után körzeti fiókká alakult Regeteruszkan népművelő előadásokat tar-

¹⁹ A helyi kultúregyesületek valamennyi előadását itt nem említhettük meg,
hiszen akkor tanulmányunk tisztán felsorolásból állana. Itt csak példákat hoztunk
fel gondolatmenetünk igazolására. A három megemlített egyesületen kívül, termé-
szetesen, még számos más egyesület is résztvett a kassai kulturális munkában.
A felsorolt adatokat a rendelkezésünkre bocsátott jegyzőkönyvekből, főtítkári je-
lentésekből, személyes tudósításokból vettük.

²⁰ V. ö.: A felvidéki írók és kultúrmunkások budapesti megbeszélésének ha-
tározatai. Bp., 1939. április.

²¹ Varga Imre: Magyar vezetőképzés.

tott. Igen érdemes és figyelemreméltó falumunkát folytatott a már említett Turul Szövetség II. Rákóczi Ferenc Bajtársi Egyesületének regőscsoportja is, amely garbócbogdányi, győrkei, hernádtihanyi, szepsi, nagyidai, bárcai, stb. regősjárásaival²² erősítette a Kassai környéki falvak népében a magyar nemzeti öntudatot és a kultúra szeretetét. Végül a KALOT nemrégén létesült kassai népfőiskolájáról kell még szólnunk, amelyik szintén e számunk más helyén részesül megfelelő méltatásban.²³ A Kazinczy Társaság falusi népkönyvtár-akciója és a város cserkészeinek regősjárása is figyelemreméltó jelenség a népművelő munka terén.

Kassának, mint a magyar Felvidék kulturális középpontjának az említett egyesületeken kívül egyik legfontosabb szerve a Kassai Rádió. Kassán már a cseh megszállás alatt is működött rádióállomás, 1938 novemberében azonban a kivonuló megszállók minden elmozdítathatót elvittek az épületből, egyedül a puszta falak maradtak meg. A magyar kormányzat felismerte a kassai rádió értékét éppen Kassának, mint a felvidéki magyar szellemi élet gócpontjának a szempontjából s ezért a bevonuló csapatok segítségével a rádió és a posta alkalmazottai varázslatos gyorsasággal olyan állapotot teremtettek a stúdióban, hogy az adás megindulhatott. A magyar kormány áldozatot nem kímélve olyan mértékben fokozta a kassai rádió energiáját, hogy jelenleg az ország második adóállomása. Ezzel a berendezéssel lehetségessé vált, hogy az egész ország lakosságához eljusson az a külön szín és érték, melyet az ország művelődésében a Felvidék jelent. A kulturális decentralizáció terén hatalmas lépést jelent a kassai rádió működése, mely a kormány célkitűzései szerint elsősorban azokat a kulturális igényeket igyekszik kielégíteni, melyeket a sugárzási körébe eső Felvidék és Kárpátalja lakossága megkíván. Az elmúlt öt év alatt megfordult Kassán, a kassai rádió műsorának keretében, a magyar szellemi élet majdnem minden nagy alakja, az előadókat nemcsak Kassa szellemi és közéletének, hanem az egész országnak legértékesebb emberei szolgáltatták. A kassai rádió műsorösszeállításának szempontjai teljes mértékben megfelelnek annak, amit Kassa szellemi szerepéről a multtal és a jelennel kapcsolatban eddig is elmondottunk: bemutatni az ország lakosságának mindazt a kulturális értéket, melyet az évezredek magyar élet során a Felvidék kitermelt és jellemezni azt a szerepet, melyet a Felvidék történelmi, művészeti, gazdasági, ipari, kereskedelmi szempontból az ország életében betölt. Másik főszempontja pedig inkább elvi vonatkozású, s az, amit a rádió regionális jellege megkíván: az 1938-ban és 1939-ben felszabadult területek népével megismertetni azt a fejlődést, melyet a trianoni magyar élet a megcsonkítottság éveitől elért.²⁴

²² Giday Endre gimnáziumi tanár szíves közlése.

²³ Az Adattárban, Marék Antal tollából.

²⁴ A Kassai Rádióra vonatkozó közlést De Rivo Zoltán igazgatótól kaptuk. A kulturális élet vezetőinek egységes szempontjaira igen jellemző, hogy jelentését csaknem szóról-szóra lemásolhattuk s gondolatmenetünkbe minden zökkenő nélkül beilleszthettük.

Amilyen fellendülést tapasztalhattunk az elmúlt öt év alatt a kassai tudomány műhelymunkájában és a kassai szellemi élet helyi és hol nagyobb, hol kisebb hatósugarú vidéket-irányító tevékenységben, ugyanolyan jelentős az a fejlődés is, amelyet az elmúlt öt év alatt az iskola-, illetőleg nevelésügy területén tapasztalhatunk. Mint az élet minden síkján, a Magyar Államnak itt is az volt a legelső feladata és célkitűzése, hogy Kassának a csehek által mesterségesen előidézett gyarmat-jellegét megszüntesse s visszaállítsa azt a fontos szerepet, melyet a város az egész magyar történelem folyamán betöltött. A Magyar Államnak első és legfontosabb ténykedése e szempontból az iskolaügy vonalán az volt, hogy a város falai közé ismét főiskolai jellegű intézményt helyezett. Kassa az évszázadok folyamán mindig főiskolai, illetőleg egyetemi város volt: egyedül az idegen megszállók szüntették meg valamennyi főiskoláját, akadémiáját, mert hiszen nem volt céljuk, hogy a tisztán magyar jellegű város kulturális életét bármilyen tudományos intézménnyel megerősítsék. Több helyen nem értékelték eléggé, hogy az új főiskola, mely a felszabadult városban létesült, miért lett éppen kereskedelmi jellegű. Eltekintve attól, hogy — mint már bemutattuk — így Kassa új főiskolája korunk egyik igen fontos, gyakorlati jellegű tudományágának, a kereskedelemtudománynak, középpontjává válhatott, a magyar kormány ez intézkedésének éppen a magyar társadalmi fejlődés szempontjából van igen nagy jelentősége. A Kereskedelmi Főiskola feladata annak az alapos, komoly tudományos képzettséggel rendelkező magyar kereskedő- és iparosrétegnek a felnevelése, amelyre az egész magyar életben, de különösképpen a kereskedelmileg mindig igen jelentékeny szerepet játszott Kassa életében szükség van. Erről a kérdésről külön tanulmányban emlékezünk meg s így most itt részletesebben nem szólnunk róla.

A felsőoktatás és a tudományos élet szempontjából a felszabadult Kassán az 1939-ben ide hozott Jézustársasági Bölcséleti Főiskola is nagy szerepet játszik. Az intézet célja elsősorban a magyar rendi fiataltságot teljes és egységes filozófiai kiképzésben részesíteni. De nyitva áll mások számára is: így voltak és vannak világi hallgatói is, külföldiek (lengyelek, most 5 szlovák jezsuita), más rendbéliel is. Előadásra kerülnek a bölcsélet összes főtárgyai, a szükséges szaktantárgyak (fizika, vegytan, élettan, kísérleti lélektan) és az egyes alkalmazott tárgyak (pedagógia). A felölelt tantárgyak és a módszer szempontjából a főiskola azonos a római Gergely-egyetem filozófiai fakultásával.²⁵

A Magyar Állam, hogy Kassának minden szempontból visszaadja a tanügy terén évszázadok hosszú során át játszott vezetés szerepét, 1939 szeptember 1-én újból felállította a Kassai Tankerületi Királyi Főigazgatóságot. Ezzel Kassa a közép-, középfokú és népiskolai oktatás, illetőleg nevelés vonalán is kulturális gócponttá lett; ha nem is az egész Felvidéknek, mégis egy részének: Kassának, Abaúj-, Zemplén-, Ung- és Bereg-vármegyéknek a közoktatását Kassáról irányít-

²⁵ Dr. Lányi Ede S. J. szíves felvilágosítása alapján.

ják. A tankerületi főigazgató a nevelés és oktatás irányítója, vezetője a közoktatásügyi igazgatásnak s az egyházi hatóság alatt álló iskolák felett gyakorolja az állami felügyeletet, feladata nemcsak a törvények és jogszabályok végrehajtása, megtartása, hanem az ifjúság nemzetnevelésének átfogó irányítása, hogy a céltudatos és egyöntetű nevelő és oktató munka eredményeként a tanulók nemzetüket ismerő és szerető, vallásos, erkölcsös és jellemes polgárokká váljanak. Ilyen minőségében a főigazgató a szellemi élet egyik vezetője, az ő munkássága veti meg a jövő szellemi életének az alapját s készíti elő az ifjúságot a magyar kultúra feladatainak a vállalására. Ezzel Kassa a közoktatásügy vonalán is olyan fontos magyar középponttá fejlődött, amelynek jelentőségét csak évek múltán, a ma Kassa hatósugarába tartozó tanulóifjúságnak a magyar szellemi életbe való beleilleszkedésével fogjuk tudni tapasztalni és értékelni. De mind a közép- és középfokú, mind pedig a népoktatás síkján a tankerületi főigazgatóság és általában az egész magyar iskolarendszer nagy lelki többlettel is rendelkezik a cseh rendszerhez képest: amíg a csehszlovák iskoláztatás az 1849-i „Entwurf” alapján állva csaknem kizárólag az oktatás szempontjait tartotta szem előtt és inkább csak az egyének tudását fejlesztette, az egyéni boldogulást tűzte ki végső céljául,²⁶ addig a magyar iskolarendszer az egyénnek társadalmi lénnyé való nevelését szorgalmazza s a középpontba a valláserkölcsi nevelést állította. Valamennyi iskolatípus az egész ember művelődésén fáradozik, nevelő munkájában az erkölcsiségnek jut a főszerep, de emellett biztosítja szakirányú iskoláiban mindazoknak a készségeknek a megszerzését, amelyeket a gyakorlati élet követelményei megkívánnak. Ez a szempont már a népiskolától kezdve kifejezésre jut, már ez az iskolafaj is tekintetbe veszi a gyermek várható életkörülményeit. A földből élők gyermekeit tudatos és tervszerű neveléssel a föld szeretetéhez vezeti el, a városban élő gyermekeket szintén jövőndő hivatására készíti elő. Valamennyi iskolában a hangsúly a nemzeti értékek tudatosításán van, szemben a régi s — ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről — a csehszlovák nevelési elvvel, amely az egyetemes emberi kedvéért elhalványította a sajátosan nemzeti közműveltség szempontjait. Ennek a célnak a szolgálatában áll részben a leventeintézmény is, amely a korszerű honvédelemre neveli az ifjúságot.²⁷

A kassai főigazgatóság tudatában van annak, hogy — éppen Kassa nagy irányító múltja, szellemi középponti jellege következtében — Kassát a nevelésügy síkján is művelődési gócponttá kell fejlesztenie s ezért a különleges felvidéki nevelési problémák figyelembevételével pedagógiai folyóiratot ad ki „Felvidéki Nevelő” címmel,

²⁶ V. ö.: Sziklay Ferenc: Csehszlovák oktatás — magyar nevelés. Felvidéki Nevelő, 1943. augusztus-szeptember, 1943. október.

²⁷ A tankerületi főigazgatóságra és a magyar nevelési rendszerre vonatkozó részt dr. Pauka Tibor, gimnáziumi igazgató, főigazgatói szakelőadó szíves közlése alapján — felvilágosításait nem egy helyen szóról-szóra átvéve — mutatjuk be.

az egész Felvidéknek, tehát a budapestvidéki, komáromi, miskolci és szatmárnémeti tankerületek közreműködésével. Célkitűzéseinek részletes méltatása helyett hadd idézzük szerkesztőjének, Sziklay Ferencnek a beköszöntőjéből a következő sorokat: „A mi célunk kiegyenlítés: az alföldi és hegyvidéki lélek között, — a trianoni csonkaságból kiszélesülő és a kisebbségi sorsból felszabaduló lélek között, — a magyar és nem magyar anyanyelvű magyar állampolgárok lelkesége között.”²⁸

Ami most már magának Kassának az iskolaügyét illeti, — elmondhatjuk, hogy fejlesztése és korszerűsítése érdekében minden megtörtént az elmúlt öt év alatt. Ha nem vesszük számításba a népi és polgári iskolákat — ezeknek tárgyalásával fejtegetésünk túl hosszúúra nyúlnék — akkor is megállapíthatjuk, hogy Kassán az iskolák számában és berendezésében is határozott fejlődés állt elő. A gimnáziumok száma nem változott meg; a kereskedelmi középiskola azonban — hivatásának és a magyar nevelői elgondolásoknak megfelelően — kettévált: férfi és női tagozatra; a gépipari középiskola, Kassának e nagymultú intézete pedig külön, a korszerű követelményeknek megfelelő villamosipari tagozattal bővült. Különleges és a Magyar Állam megértő nemzetiségi politikájának megfelelő szempontokkal állítottak fel és működnek a szlovák tannyelvű iskolák, amelyekről később fogunk megemlékezni.

A magyar szellemi irányítás és nevelés azonban nemcsak magukon a szorosan vett iskolákon, iskolaügyi intézményeken keresztül érvényesül. Külön meg kell emlékeznünk a Városi Zeneiskoláról, amely a város fiatalságának zenei műveléséről gondoskodik; felügyeletét 1942 óta a tankerületi főigazgató gyakorolja s ezzel a zeneoktatás is szervesen beleilleszkedett az egységes magyar tanító-nevelő rendszerbe. De a Zeneiskola nemcsak azzal tölt be a város életében fontos hivatást, hogy izlésre, művészeti fogékonyságra neveli a tehetséges fiatalságot, hanem azzal is, hogy művész-tanárai élénkké teszik a város zenei életét: a Kassai Rádió, kassai hangversenyek, a Népművelési Bizottság előadásain vesznek részt szereplésükkel s elősegítik Kassa kapcsolatait, szellemi kisugárzását a Felvidék, sőt az ország többi részébe is; miskolci és budapesti művészestükön komoly sikert arattak.²⁹ A város zeneszerzői közül Hemerka Ulrikot, az egyházi zene művelőjét és Makay Attilát kell megemlítenünk.

Igen komoly és a magyar társadalmi fejlődés szempontjából jelentős munkát végez a felszabadulás után a város falai között újból felállított Közigazgatási Tanfolyam és a lapunk egészségügyi cikkében is említett Zöldkeresztes Védőnőképzőintézet, amelyik a kassai Állami Kórház mellett fejti ki működését. Az Állami Kórház különben is — főorvosi karának már ismertetett tudományos munkája mel-

²⁸ Felvidéki Nevelő, I. évf. 1. szám.

²⁹ Drumár. László: Jelentés Kassa thj. sz. kir. város zeneiskolájának történetéről és fejlődéséről 1939. január 1-től napjainkig és az iskola 1938/39—1942/43-i évkönyvei alapján.

lett — állandó tájékoztató-tanító munkát végez különböző tanfolyamai útján. Már 1939-től kezdve havi tudományos összejöveteleket rendez, melyeken valamennyi főorvosa résztvesz, de a városban és a környéken működő orvosok számára is megadja azt a lehetőséget, hogy érdekesebb kóreseiteket bemutassák, a szakirodalmat ismertessék és előadásokat tartsanak. Orvosi továbbképző tanfolyamokat évenként rendez a kórház, amelyek az orvosokat tájékoztatják a tudomány újabb fejlődéséről. A továbbképző tanfolyamokra nemcsak a környékbeli, hanem a távolabbi vidéken lakó orvosok is eljönnek. A kórház vezetősége is tisztában van azzal az irányító szereppel, amelyet Kassának hagyományai következtében hivatása betölteni; e kassai lelkület szociális értékéről tesz tanuságot az a népszerű egészségügyi előadássorozat is, amelynek rendezését a kórház ez évben kezdte meg. A kassai munkásság és kereskedőtársadalom kap részben személyes, részben az érdekképviselők és nagyobb gyárak útján meghívást ezekre az előadásokra, amelyeken a hallgatóság zsúfolásig megtölti a kórház elég nagy befogadóképességű termét.³⁰ Egészségügyi szempontból a magyar kormányzatnak fontos újjítása az iskolaorvosi állások megszervezése is: a tanulóifjúság állandó orvosi felügyelet alatt áll.

Kassa szellemi életének még egy igen fontos és a mai magyar államépítő tevékenységet jellemző oldaláról kell megemlékeznünk. A magyar kormányzat minden lehetőt megtesz annak érdekében, hogy az ország nem magyar anyanyelvű állampolgárai is teljesen szabad szellemi életet éljenek. Kassán a szlovákságnak — mint ahogy erre tanulmányunk bevezető részének a csehszlovák időkről szóló soraiban rámutattunk — jóformán semmi szellemi gyökere nincs, sem a multban, sem a jelenben nem volt és nincs a szlovák kultúrtörténetnek olyan lényeges, jelentős mozzanata, amely Kassához fűződne. A városban mégis működik a „Slovenský Katolícky Kruh” nevű szlovák kulturális egyesület, amely felolvasásokkal, műkedvelő színielőadásokkal igyekszik a szlovák anyanyelvű lakosság kulturális szükségleteit szolgálni.³¹ A magyar közoktatásügy vezető szempontja kezdetől fogva az volt, hogy minden nemzetiség a maga anyanyelvének megfelelő iskolatípusban végezhesse nép- és magasabbfokú iskoláit. Így működik Kassán egy szlovák tanítási nyelvű gimnázium és polgári iskola, a kereskedelmi és gépipari középiskolának pedig szlovák tanítási nyelvű tagozata van. Ez iskolák tanulói azonban legnagyobb-részt nem magának a városnak a falai közül kerülnek ki. A kassai szlovák tanítási nyelvű gimnázium tanulói közül 1938/39-ben 55, 1939/40-ben 58, 1941/42-ben pedig 68 % volt a vidéki³²: ez a szám azt

³⁰ Dr. Pap Zoltán, egyetemi magántanár, kórházi főorvos szíves felvilágosítása alapján.

³¹ V. ö.: Josef Oláh: Die kulturelle Leistung der Slowaken in Ungarn, Donau-europa, III. 10., 755. l.

³² V. ö.: Sziklay László: A kassai szlovák tanítási nyelvű gimnázium. Láthatár, IX. 6., 151. l. — Oláh, i. m. 756 l.

mutatja, hogy az említett kassai intézet nem annyira magának a városnak, mint inkább falvainak a szlovák lakosait részesíti a kellő, a magyar közoktatásügyi kormányzat áldozata következtében állandóan korszerűsödő és megfelelő felszereléssel ellátott, nevelésben. Ez a tény megfelel a valóságos nemzetiségi helyzetnek és bemutatja azt is, hogy Kassa a nemzetiségek szempontjából is számotartja szellemi hivatását: a hatósugarába eső vidékek irányítását. Ez magyarázza meg azt a tényt is, hogy a Kassai Rádió sugározza a szlovák és rutén lakosságnak szánt műsort, mely, természetesen, kicsinyített arányokban, hű tükörképe mindazoknak az elgondolásoknak, melyek a rádiót országos kulturális vonatkozásban vezetik. De ugyanakkor a város tudományos és egyéb kulturális tényezői tudják azt is, hogy a nemzetiségek kulturális megismerése, a feljük való lelki közeledés éppen az ország lelki egysége szempontjából a magyar jövő kialakításának egyik elengedhetetlen feltétele. Kassa magyar város, de szellemi tényezői nem feledkeznek meg arról, hogy mind szűkebb, de különösebb tágabb „életterébe” nemzetiségektől lakott területek is esnek: ezzel magyarázható, hogy a kassai tudósok nem jelentéktelen része a nemzetiségi kérdésnek szenteli munkásságát (e ponton, a tudományos műhelymunkáról szóló részben felsorolt tudósokon kívül még a Pfeiffer Miklós nevét kell megemlítenünk³³), hogy a kassai kulturális egyesületek nagyrésznél előadássorozataiban a nemzetiségek, főleg a szlovákok problematikája elég nagy teret kap, s végül, hogy az Új Magyar Museum szlovák mellékletben is közreadja jelentékenyebb közleményeit, illetőleg azoknak kivonatát. Ez év tavaszán pedig Kassán, az Új Magyar Museumhoz tartozó munkaközösség fordításában jelent meg a modern szlovák szépprózáinak magyar nyelvű antológiája.³⁴

A FELSZABADULT KASSA SZELLEMI ÉLETÉT igyekeztünk bemutatni e rövid pár lapon. Kétségtelen, hogy éppen a kulturális munka terén sok még a tenni-, illetőleg a fejleszteni való, akárcsak az ország többi jelentős vidéki városában. A magyar szellemi élet új arcának a kialakulása: a múlt század centralizmusa után a decentralizáció, most van kiforróban s ha Kassá, húsz éves elnyomatása ellenére is, a decentralizációs törekvésekben már csaknem az élre került, bizonyos, hogy még nagy munkálatok előtt áll. Az azonban mégis kétségtelen, s az előbb elmondottak igazolják, hogy szellemi életünk a felszabadulás tényével visszanyerte hagyományainak megfelelő történelmi hivatását mind belső műhelymunkája, mind pedig az egész felvidéki kulturális életet irányító szerepe szempontjából. A hivatalos cseh kormánypolitika kulturális gyarmatot akart csinálni e városból s ez csak azért nem sikerült neki, mert őslakosságát, a magyarságot s annak kulturális igényeit, törekvéseit még statisztikai fondorlataival sem

³³ A katolikus egyház és a nemzetiségek. Budapest, 1942. Ismertetését l.: Új Magyar Museum, II. 2.

³⁴ Sziklay Ferenc, Oláh József, Sziklay László: Mai szlovák novellák. Új Magyar Museum könyvei, II.

sikerült kiirtania. A magyar kormányzat Kassát újra szellemi tényezővé tette s hisszük, hogy ezt a fejlődés folyamán az ország, sőt a külföld is mind nagyobb és nagyobb mértékben fogja tudomásul venni. Úgy érezzük, hogy a külföld részéről Kassa színvonal-emelkedésének az elismerése máris megtörtént akkor, amikor a felszabadulás után mind az olasz, mind pedig a német állam kultúrintézet, illetőleg lektorátus felállításával tisztelte meg. Épp e napokban alakult meg a kassai Alliance Française is. A kassai Olasz Kultúrintézet 1939 decemberében, a kassai Német Lektorátus 1941-ben létesült. E két intézet ingyenes nyelvtanfolyamaival, magyar és olasz, illetve német nyelvű előadásaival, filmbemutatóival, hangversenyeivel, kiállításai-val³⁵ egyrészt nagymértékben színesítette a város kulturális életének a képét, másrészt viszont fényes tanúbizonysága annak, hogy Kassát ma már a külföld is olyan helynek tartja, ahol az európai nagyvárosok színvonalához méltó szellemi élet folyik. E színvonal-emelkedés csak annak köszönhető, hogy Kassa a babiloni fogság húsz esztendeje után visszatérhetett régi önmagához: — a felemás gyarmat-város helyett újra a történelmi Kassa él. A történelmi Kassa, amelynek lakója: az öntudatos, szorgalmasan dolgozó, Istenhez könyörgő, áldozatokat is hozni tudó magyar polgár.

SZIKLAY LÁSZLÓ

³⁵ Dr. Francesco Marino Marioli, az Olasz Kultúrintézet és dr. Otto Ninow, a Német Lektorátus igazgatójának szíves értesítése alapján.

AZ ORBÁNTORONY HÓVIHARBAN

Didergő lámpások őrtűzénél
Állasz az éjtszakában zordul
Vén Orbán, magános, sötét torony...
A sívó havon a fagy foga mordul,
A szél verekszik a sikátoron.

Átkozódva döng a vasredőkön
S meztelen, kínban, fogvacogva
És sikongón menekül a járdán,
Hol búsan bömböl a kapu odva...
Csak állasz iszonyún, az éji vártán.

A szűkölő házak torlatában,
Hol félőn összebújt tetők felett
Farkastort ülnek az éji rémek,
Védőn, ősin szeged öreg fejed
A kegyetlen ég ítéletének.

Széles melled északnak kitárod.
Két roppant vállad birokra, bajra vár,
— Fekete pajzsod beborít vállig —
Mert vihar torkán zúg a hajra már
És küzdeni kell némán, mindhalálig.

S fogszorítva, ősi dac mezében
— A vén harang, hú, nagy szíved se ver —
Rontod a szörnyű hófalankszot,
Míg halálba roskadtan elhever
Dobva harci kürtjét, a messze hangzót.

Szekér-táborába üszköt vet a hajnal
Az éjtszakának: kigyúl a horizont.
Vén szíved megkondul diadallal
S rabszíjra fűzve az éjt, az iszonyt,
Miséz zászlókat a reggel kibont.

MERÉNYI GYULA

A HOLTAK BESZÉLNEK*

Ne így keressétek, kié ez a föld itt! —
A fölszántott szántó hűtelen cseléd,
Az új gazdának, aki megtöri
Épp úgy bókoltatja kalász tengerét!
A régít elűzhetik idegen pribékek,
A holtak itt maradnak, a holtak beszélnek!

Az élők nyelvét könnyű kitépni!
Az élő eladja apját, ha éhes,
Meggyötörte négy év pokol szenvedése,
Egy puha alomért mindenre képes! —
Rendületlen, merészen csak a holtak élnek,
Tiszta, szent, szűz igazat a holtak beszélnek! —

Láttátok-e mind, mind, aki elment innen
Tengődni, — de otthon — a koldus kenyéren?
A ház nem dől össze, ha üresen hagyják,
A fecske fészke, míg odajár délen
Otthont adhat rikogó, szapora verébnek, —
A holtak ittmaradnak, a holtak beszélnek! —

Nem a nap hirdeti itt az igazságot!
A nap mindenkire egyformán tekint
Jött-ment idegenre, hitlen gunnyasztóra!
Sírban az igazság és nem idekint!
A kripták csöndességét kell, hogy megértsetek,
Némán, beszédesen a holtak beszélnek! —

Három kőkoporsó. — Mégszentelt lakóit
Világ csodálata ide kísérte,
Mikor másnak még élet volt a rabság,
Szabadságért küzdve meghaltak érte! —
Hitet tenni a földért mostan sem félnek, —
Oda boruljatok le! — A holtak beszélnek! —

De sietve jertek! — Hitszegő hitvány nép
Ul rajtunk a Judás véres jutalmával,
Sílány haszonért halottat rabolni,
Templomot törni, még azt sem átal! —
Még a szentelt hamvakat is elszórja a szélnek
S akkor végünk van, ha a holtak sem beszélnek!

1919. március 15.

SZIKLAY FERENC

* 1919. március 15-én antant-bizottság tanulmányozta Kassa nemzetiségi viszonyait. A csehszlovák kormányzat mindent elkövetett, hogy igazolni tudja a város szláv többségét: nagy tömegekkel csődítette a városba erre a napra messze vidék szláv lakosságát.

KASSAI KÖKERESZT

Kőkereszt a Hernád-hídi háznál!
Mintha éltem balladás folyója
partján rám vigyáznál!

Kassán jártam a negyedik normált:
oda-vissza vonat vitt falumból.
Kuruc lelke formált.

Féltem, hogy elkésem: csöppke csizmám
kopogott a járdán, szívem izzott
mint virág-talizmán.

Míg siettem, hátamon a táska
zörgött, szívem szirmán rém-rajocskák
rágtak, mint a sáska.

Mert a park sötét volt. Itt keresztet
hánytam és futottam. Jézus nézte,
hogy a szívem reszket.

Összehajló allés gesztenyéken
téli varjak gyűltek éjre, csúf szót
szórtak ott le nékem.

De jó is volt este hazaérni,
dolgos kezet megcsókolni, vajjal
kent kenyeret kérni!

Kőkereszt a Hernád-hídi háznál!
Éltem balladás folyóján szirmok
úsztak s rám vigyáztál.

Itt tanultam. Ép lematuráztam
s népünnepélyt rendezett a város
nyárelői lázban.

Tény: ezerkilencszáztizenhárom
álmodó királyfi-képen látott
s nékem is volt párom.

Csóktalan kis ábránd: Hófehérke.
Bölcsésznek készültem és a szívem
Isten még nem kérte.

Békebeli boldog város népe!
Akkor voltunk utoljára együtt
bandaszóra lépve!

Kőkereszt a Hernád-hídi háznál!
Éltem balladás folyója zengett,
néztél s rám vigyáztál.

Háború lett, füstben és koromban
hófehéren sorozásra jöttem
már kispap koromban.

Csehek jöttek, befagyott a Hernád,
Szívem hordtam: Nagymagyarországot
mutató laternát.

Utam mindig Kassán vitt keresztül,
minden tájra rokon-csókot vittem
ettől a kereszttől.

József vándorbotját örököltem,
aki Bethlehemtől futva vitte
Jézust üldözötte.

Jobb kezemben József vándorbotja,
körülöttem rajzó versmadárja,
élő angyalkotta.

Kőkereszt a felszabadult Kassán!
Megolvadt a Hernád jégbilincse
s lelkem tündérkas mán.

Aranysárga a művészi sonkoly,
mézem nemcsak ezerjófű adta,
de csalán és konkoly.

Honvédekkel vigan masíroztam,
dicsőséggel bús szemem kimostam,
s erre járva mostan:

Kőkereszt a Hernád-hídi háznál,
köszönöm, hogy a húsz éves télben
Kassánkra vigyáztál!

MÉCS LÁSZLO

LEVÉL KASSÁRA

Testvér, a hősi sors tiéd volt
Ez embertelen emberöltőn,
Hozzád közelebb volt az égbolt
S csak mitőlünk zárt el a börtön.
Testvér, a jobb sors rád volt osztva
E' megpróbáló hús esztendőn:
Mi csüngtünk itt múltba fogódzva,
De csüggél te ott a jövőndön.

Testvér, te voltál kiválasztva
Hősi próbára, szenvedésre,
Az ostor zarándok-válladra
A rovást mindennap rávéste.
Rád ült náladnál rosszabb ember,
De csak őt szennyezte a kék folt, —
Téged szolgálává tett bűn s fegyver,
De szolgálásod Istené volt.

Mi itt, szégyelve vallom, Isten
Próbája alól menekültünk,
Istent nyaggattuk, hogy segítsen,
Csodát kért jerikói kürtünk,
De bűnt-bevallva nem áldoztunk,
Nincstelen testvért el nem láttunk,
Faltunk s mentettük kis úr-voltunk:
Magunké volt a szolgaságunk.

Jőjj testvér, tiéd volt e hús év
Aldott pusztában-vándorlása,
És tiéd most a táruó rév,
A jövő, körmöddel kiásva.
Isten így ítél: Vállad éle
Lőn mérleg, ott dőlt meg az átok
S nem titeket hoz nekünk révbe.
De minket csatol tihozzátok.

Jőjj testvér! Vezess jobb utunkra,
Taníts, ahogy te lépsz, úgy lépnem,
Felénk nyúlik most Isten ujja
Minden szegény s munkás kezében.
Aki magyar s csűf sorsban szenved,
Mind rádtekint s reménykedik,
Feltört térdednél átölellek:
Emelj föl hősi szívedig!

ÖT ÉV MŰEMLÉKVÉDELME ÉS MÚZEUMI MUNKÁJA (1938—1943)

A RÉGI MŰVÉSZET RAJONGÓJA és a mult szépségeiért lelkesedni tudó lélek öt évvel ezelőtt a kassai dóm ősi tornya alatt boldog örömmel láthatta, hogy a hétszázéves város művészeti emlékeivel és történeti épületeivel együtt lényegében töretlenül lett újra része az ősi közösségnek. A szepesi kamara palotájának lebontásától s néhány bosszantóan elcsúfított háztól eltekintve, Kassa patinás házai, palotái, templomai és történeti emlékei továbbra is jóformán változatlan szépségükben tükrözik a magyar mult történelmi eseményeit. Továbbra is emlékeztetnek az ősökre, a hősi korszakokra és a régi Kassa műveltségének fényét ragyogtatják.

Az elmúlt huszonöt év alatt a lakosság erősen felduzzadt s a város új kerületekkel bővült. A terjeszkedéssel kapcsolatos építkezések szerencsére alig érintették a város ősi magvát. A város szellemével ellenkező idegen új kultúra és bővérű kereskedelmi élet azonban erősen és mégis károsan rányomta bélyegét Kassa belvárosára is. A modern üzleti életnek a másikat túlharsogni akaró szelleme birtokba vette a Fő-utcai szép kis paloták földszintjeit és túltengő portálékkal elcsúfítva saját igényeiknek alakította át.

Kassa építészeti szépsége ezért ma jóformán csak az első emelettől felfelé él s most csak halavány képet kapunk arról a nemesen tiszta és korszerű régi stílustörekvéstről, mellyel a régi polgárok az ősi városhoz méltó hajlékot teremtettek maguknak itt a Felvidék fővárosában. Ezek az üzleti portálék és reklámtáblák nemcsak az épületek szép formáját és tagoltságát takarják, hanem több értékes dombozművet és jelentős művészi faragványt fednek el.

A városnak a régi élet üteméhez való visszaalakulásától — öt év óta — a papság, a hivatalos városi tényezők, a kereskedelmi élet és a kassai iparosság ötletesen próbálkozik a régi városkép megőrzésének a modern kereskedelmi élet követelményeivel való összehangolására. Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy ez a feladat nem megoldhatatlan. A jó példák egyikével Madarász István, Kassa megyéspüspöke járt elől, aki az egykori Csáky és Sztáray házakból alakított és időközben leromlott püspöki palotát nagy áldozatokkal mintaszerűen hozta helyre. A barok-korban épült palota a kassai püspök mértéktartó és az épület hangulatához alkalmazkodó hű gondoskodásával nemcsak megújodott, de talán még sohasem volt ilyen fényben. Nemcsak az elhanyagolt régi részeket állíttatta helyre, hanem a modern élet követelményének belső felszerelésével is ellátta e palotát, stílusának és régi jellegének tökéletes megtartásával. A csúcsíves dómmal szemben álló és kedélyesebb architektúrájú barokk püspöki palota e külső és belső restaurálások után méltó otthonává és keretévé lett egy tudomány- és művészetkedvelő főpapnak.

Sikeres munkát végzett a Felvidéki Kereskedelmi Bank a székhelyévé alakított egykori Forgách-palota átalakításával. Miként azt a pénzügyintézet székházáról kiadott ismertetésében vázolja, „olyan művészi objektummal iparkodott elhelyezkedni Rákóczi városában, amely az ajándék maradandó értékével és a történelmi hagyománytisztelő áldozatkészségével hódol az ősi városnak”. A bankot ma magába foglaló s a XIX. század elején klasszicizáló stílusban épült Forgách-palota „egy félig-meddig már csak dűledező és elhanyagolt épületromcs volt csupán,” midőn e pénzügyintézet azt székhelyül jelölte. Kaesz Gyula iparkodott az átalakítás erőszakossága helyett az áthangolás érdekes és finom eszközeivel megadni a leegyszerűsített empire stílusban épült palota művészi illúzióját. A budapesti Iparművészeti Iskola jóképességű tanára a bank emlékfüzete szerint „csodát művelt”, „varázslata építészeti Kolombusz-tojás”. „Technikai bűvészete” a „négyesög körösítése”. A bank örömeiben a kassaiak is szívesen osztoznak s hálával gondolnak e derék tanárra, aki a romboló átépítés és átalakítás helyett tehetséggel és jó eredménnyel adta vissza a nagyműtű palota régi művészeti rangját.

A XVII. századbéli szabadságharcok és főleg a Rákóczi-korszak legkimagaslóbb történeti eseményeinek tanúja Kassán a Nagyságos Fejedelem kétemeletes egykori palotája, mely lényeges részeiben még ma is áll. Ez a barokhomlokzatú hatalmas épület belső részeiben mindmáig sokat őrzött meg azokból a díszekből, melyekkel még Bethlen Gábor alkapitánya, Bornemissza János látta el. Ebben a palotában lakott maga Rákóczi Ferenc is, itt tartotta udvarát, fogadta az előkelő külföldi követségeket és folytatta sorsdöntő tanácskozásait. Erről a palotáról is leolvasható Kassa izlése és sorsának változása. Az egykori legnagyobb és legművészebb kassai magánpalotának — a magyar történelem nagyjainak és fejedelmek otthonainak — alsó helyiségeibe egy kegyeletlen időszakban sajnálatos módon üzlethelyiségeket költöztettek. A Nagyságos Fejedelem daliás őrségeinek szobáiba fürdőszoba és higiéniai mintaberendezések kerültek s a homlokzaton gyászkeretnek ható portál jelent meg.

A visszatéréskor megdöbbenve láttuk ezt az eltévelyedést a zarándokhelyszerű Rákóczi-palotán. Őszintén sajnálhatjuk, hogy nem az ókori Róma tilalma áll még fenn, mely a nemzeti műemlékeket köz műnek tekintette s a rongálásokat a bűnös kéz levágásával büntette. A palota sértő és visszás állapotának orvoslására Kassa város vezetősége csakhamar megtette az intézkedéseket. Kidolgoztatta a helyreállítási tervet, megkezdte az üzlethelyiségek kitelepítését. Két évi szorgos munkával az emeleti részek megrestaurálásával már el is készültek s eljutottak a földszinti részek visszaállításához.

A Nagyságos Fejedelem székvárosának Rákóczi-palotája régi lakóihoz újra méltó állapotba került s átmenetileg a Kassai Állami és Városi Közkönyvtárnak fog helyet adni. A viszonyok javulásával a könyvtár számára hajlékot építenek s Rákóczi egykori kassai palotájába a Fejedelem régi bútoráival és a kuruc-kor emlékeivel — e nagyfotosságú nemzeti kincsekkel — a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum fog beköltözni.

Rákóczi otthona mint Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum ugyanabban az épületben fog tehát feltámadni, melyben a Fejedelem legaktívabb idejében élt és dolgozott. Az épülettel adódó előny: az abszolút autentikus és hiteles keret még fokozni fogja a múzeum szépségét és így az a belső dekoráció elvégzése után valóban méltó és az egész országban egyedülálló nemzeti zárandokhelyé fog változni.

A Rákóczi székház közelében még egy palotaszerű ház támadt új életre. A kassai iparosok a múlthoz ragaszkodó kegyelettel a cseh-szlovák uralom alatt lebontásra ítélt székházukat nagy úgszeretettel mentették meg a pusztulástól. A vastag vakolatréteg alól kihámozták az emeleti ablaksor kökereteit s rátaláltak a XVI. századi reneszánsz sgraffito-dísz egy szakaszára. A nagy iparoselődökhöz újra méltóvá vált székházuk ezzel a visszafiataltatással most Kassa egyik legszebb palotája.

A Szent Erzsébet székesegyház és a többi nevezetes épület karbantartási, restaurálási és kutatói munkálatairól a Műemlékek Országos Bizottsága gondoskodott. Ez a hivatásának magaslatán álló legfőbb állami szerv működésébe a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumot is bevonta s így a műemléki bizottság és múzeum együttes és karöltve végzett munkája hasznos eredményeket hozott. A kassai múlthoz mély családi gyökerekkel is kapcsolt Gerevich Tibor egyetemi tanár nagystílusú, de a kis részletekre is gondos figyelmet méltató elgondolásait kiváló szakemberei: Lux Kálmán műszaki főtanácsos és Szentiványi Gyula főtítkár dolgozzák ki. A kijelölt munkálatokat a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum végezte. Munkánkat több ízben támogatta Pohl Sándor polgármester, Zámory Edé műszaki tanácsos és Martoncsik Endre főmérnök.

HOSSZAS NEMASÁG UTÁN 1896-ban örömet hirdetőn kondultak meg a kassai dóm harangjai. Az anyagi és a munkajólét verőfényében a nemzet nagy gazdagságban és pompában ünnepelte ezeréves fennállását, a kassaiak pedig az Árpádházi Szent Erzsébet tiszteletére épült félezeréves dómjuk megújításán és az átépítés utáni felszen-telésén örvendeztek.

A magyar gótikának e legkiemelkedőbb alkotásán a helyreállítók kerek két évtizedig szorgoskodtak s így méltán hihette mindenki, hogy az Istenhez törekvő kassai szellemnek ez a csodálatos alkotása újabb évszázadokon át töretlen épségben fogja hirdetni a megihletett emberi lélek alkotó erejét. Kassa visszatérésekor szomorúan kellett azonban tapasztalni, hogy a dóm szentélyének kövei még négy évtizedig sem álltak ellen a Tatra felől alázúduló zordabb klímának s nagyrészt szétporladtak. A szentély külső részén és a külső párkányzaton a restauráláskor az eredetiek pótlására szolgáló s a romboló idő által szétfagyott kőrőzsák, fiálék, vízköpiők és áttört mér-művek nagy darabokban hullottak alá. A lakosság testi épségének megvédésére először vasráccsal kerítették el a veszélyes részeket, majd 1927-ben Kassa város tanácsa fakalapáccsal verette le a meglazult s lezuhanással fenyegető díszítményeket.

Mióta az ősi város újra az országhoz tartozik — tehát öt év óta — a Műemlékek Országos Bizottsága viseli gondját a kassai dómnak. Felülvizsgálásakor tűnt ki, hogy a székesegyház külső szentélydiszeinek faragott köveit a múlt századbéli restauráláskor helytelenül olyanokkal pótolták, amelyek azóta jobban tönkrementek, mint az eltávolított középkoriak.

A továbbra is fennálló életveszélyes helyzet miatt sürgősen lebontották az egész külső szentélykorlátot és kiemelték a Steindl által tervezett szörnyállatok idomait utánzó vízköpőket is. Ezek pótlására fagyálló erdőbényei kőből a díszeket már megfaragtatták és a helyükre visszakerülő kövek remélhetőleg mihamarabb előnyösen fogják jóvátenni a dóm szentélyének jelenlegi szépséghibáját.

PUSZTULÁS FENYEGETTE a dóm kecsesművű kő örökmécsoszlopát is. Ez a lámpa egykor a templomot környező temetőben állott. Egyik dísze Mátyás király címere. A régi források Lámpas Corvinia-nak nevezik. Ezekből sejtjük, hogy Mátyás ajándékozta a kassaiaknak, hogy a holtak felett fény virrasszon. 1940 őszén a Műemlékek Országos Bizottsága a dóm déli kapucsarnokának külső nyugati sarkáról a templom belsejébe vitette s a szakszerű restaurálás után a püspöki kriptá lépcsőzetének nyugati oldalára, a sarokpillér mellé helyezte.

Mikor e konzerválás folyamán szétszedték, kitűnt, hogy ma is látható fiálás süveges dísze nem tartozik hozzá. Mátyás idejében s még hosszú századokon át csak a csavarmenetes oszlopon álló négyzetes hasábalakú lámpatartóházból állott. Jelenlegi sisakos dísze nem más, mint a dóm faragványából származó fiálé, melyet most már meg nem állapítható időben raktak reá; talán a XIX. század közepe táján. A Mátyás-lámpa a múlt századbéli képeken már ezzel az utólagos toldalékdíszszel van ábrázolva. A Műemlékek Országos Bizottsága éppen ezért a már megszokottá vált s a köztudatba is átment állapoton nem óhajtott változtatni és az eredetileg nem hozzá készült fiálétöredék továbbra is változatlanul a felső részén diszlik.

A SZENT ERZSÉBET DÓM DÉLI SUGÁRKÁPOLNAJÁNAK északi falán mutatkozott festéknyomok a Műemlékek Országos Bizottságát azzal kecsegtették, hogy egy értékes fali képet lehetne ott előhívni. A régi freskóból nagyon kevés látszott, mert két rétegben olajfesték takarta. Szentiványi Gyula gondos restaurálása érdekes és problematikus fali képet hozott napvilágra. A hatalmas méretű freskó a sírból feltámadó Krisztus óriási alakját ábrázolja; alul és felül bordúrszerű lezárással végződik. Két oldalt keskenyebb szegély zárja le a képet és ezzel is hangsúlyt kap a hosszanti téglánalakú freskó gótikus jellege. A háttérét stilizált csúcsíves architektúra zárja le, Krisztus feje fölött baldachínszerűen elrendezve. Krisztus nyúlánk teste hatalmas lépcsős kő-szarkofágon szinte súlytalanul lebegő helyzetben van ábrázolva, baljában diadalmi zászlót tart, jobbját áldásra emeli. A kőkoporsó három sarkán kicsiny figurák láthatók: a sir őrzésére rendelt római katonák. A jobboldali kettő álomba merült, a harmadik

A kassai iparosok székháza az 1942-ben eszközölt helyreállítása után.

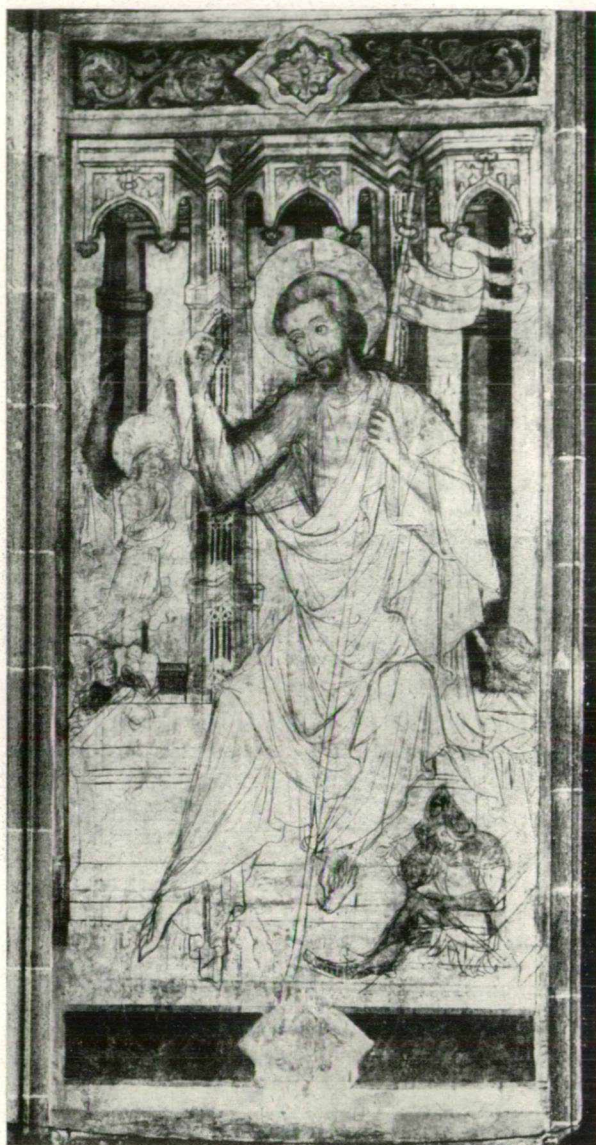

A kassai püspöki palota az 1940. évi restaurálás után.

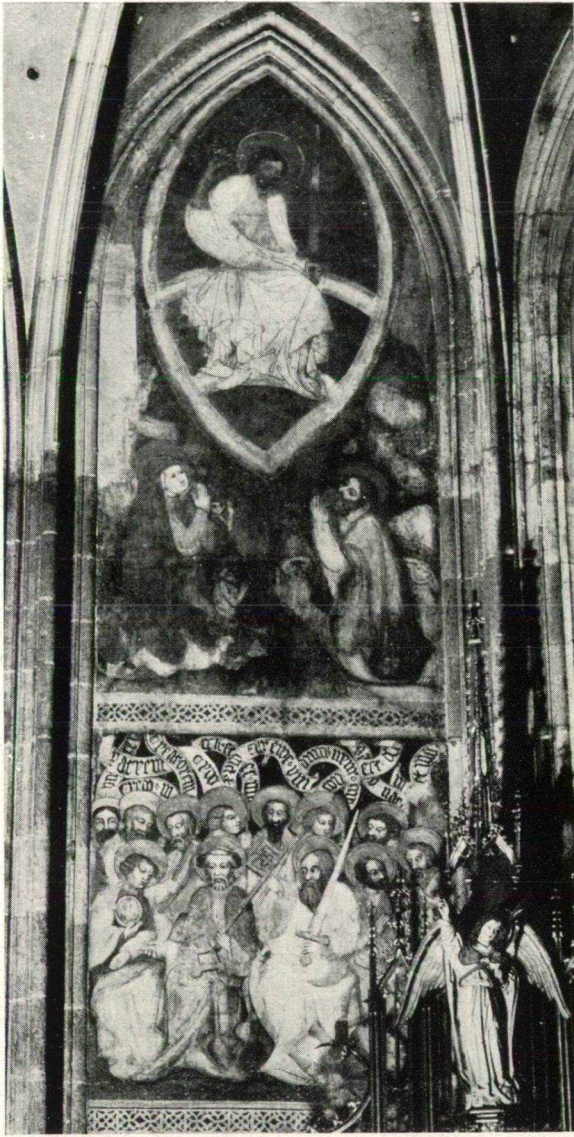

Rákóczi kassai palotája a helyreállítás (1943) mai állapotában.

Krisztus feltámadása. A XV. század első feléből származó freskó a kassai Szent Erzsébet székesegyházban a Műemlékek Országos Bizottságának 1940-41-ben eszközölt restaurálása után.

Az Apostolokat és az Oltalmazó Krisztust ábrázoló freskó a kassai dómban. Egy konfraternitás megrendelésére készült a XV. században. A Műemlékek Országos Bizottságának megbízásából 1940-41-ben restaurálta Szentiványi Gyula.

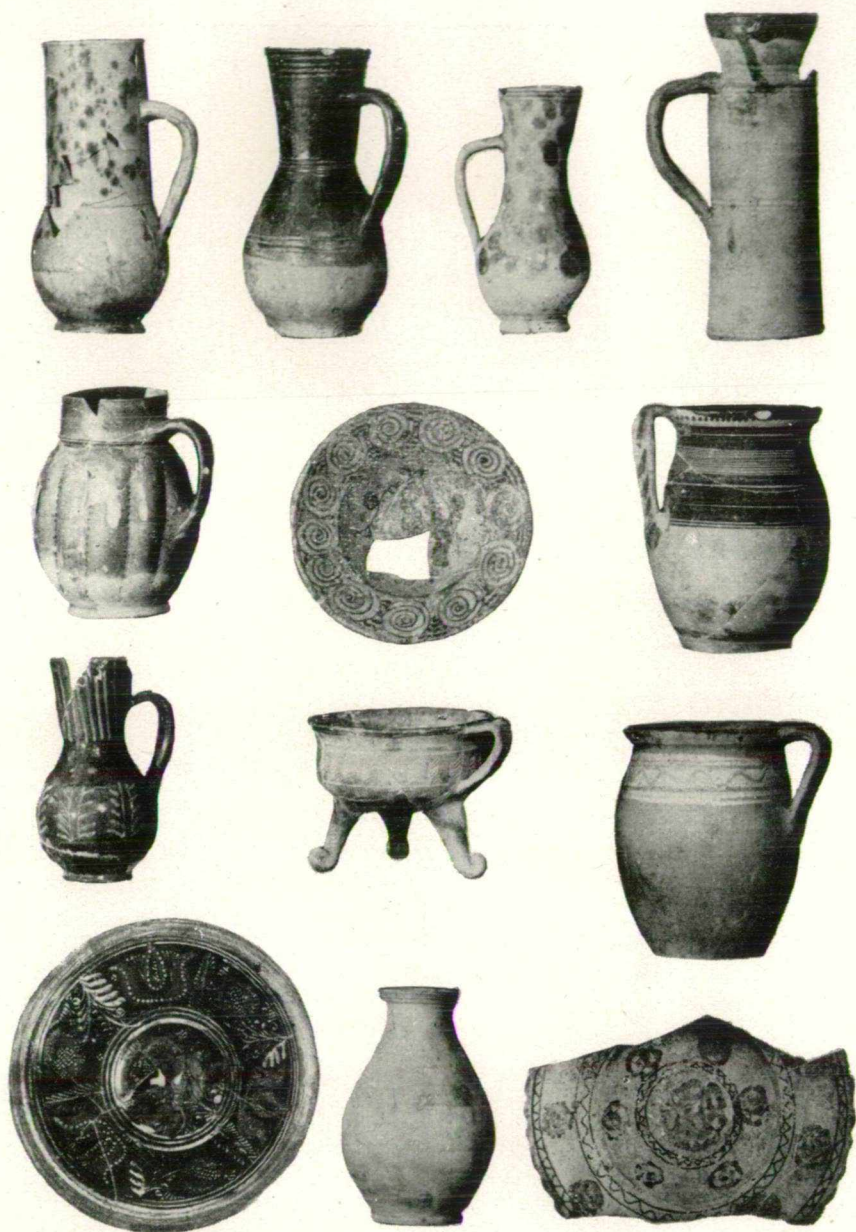

Mátyás király kőszobra a XV. század második feléből. Egykor a kassai Szent Erzsébet székesegyházban állt. Madarász István kassai megyéspüspök ajándéka 1943-ban a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak.

A kassai dóm egykori Mátyás szobra a kassai Várhegyen 1943 tavaszán.

Kassa város régi vendégfogadójában, a Lőcsei Házban 1943 januárjában kiállt XVI—XVII. századi edények.

baloldali figura csak nyakig van ábrázolva, sisakja alól nyitott szemekkel ámulja a csodát. fölötte széles dicsfénnel övezett angyalak összetett kezekkel lebeg a térben s meghatva figyeli a jelenetet.

Gerevich Tibor a freskót a XV. századra keltezi s keletkezési idejét közelebből az 1425 körüli évekre teszi. E korai keltezés az érdekes következtetések sorát indíthatja meg.

Az aránylag kevés színnel ábrázolt freskó a befejezetlenség érzetét kelti. Úgy látszik, mintha Krisztus fején csak az alapszín volna felrakva. Gondosabb és részletesebb a háttér architekturális ábrázolása s a bordúr meleg, barna alapszíne ismétlődik a háttér oszlopfején. Krisztus köpenyének könnyű anyaga szögletes laza redőkbe hull és sematikusan van ábrázolva, a művész a redőket szinte ornamentálisan fogta fel; valószínűleg a kor miniatűr művészetének hatása alatt. Már első pillanatra is látszik, hogy a falí kép dekoratív igényekkel lép fel. Szőnyszerű benyomást kelt. Mintha egy gótikus francia gobelin messzi rokonát látnánk viszont a kassai dóm falára függesztve.

A korai francia gobelinek a miniatűr stílusából táplálkoznak. Ábrázolási tárgyaikat is legtöbbször miniált kódexek kicsiny lapjai szolgálták. A kassai freskó őse és előképe talán az Angers-i dómban függő világhírű Apokalipszis faliszőnysorozat, melynek első darabjai a XIV. század 80-as éveiben kerültek szövőszékbe, de vannak jelenetei, melyek 1480 körül készültek. Egyes architekturális elemek rokonsága, az alakok térbeli elhelyezése, a szögletes redőrajz, a háttér baldachínszerű kiképzése, valamint a kevés tónusra korlátozott színskála arra a következtetésre vezet, hogy a kassai freskó mestéréhez is elkerülhetett ez a több példányban fennmaradt s abban az időben roppant népszerű, az apokalipszis jeleneteit ábrázoló miniált kézikönyv.

Ismereteseek azok a szoros, élénk diplomáciai és kulturális kapcsolatok, melyek Zsigmond királyunkat Párizshoz fűzték. 1416-ban két hónapig időzik ott s valószínűleg a francia művészek remekeinek hatása alatt határozza el, hogy kétszáz művészt és iparost hazánkba telepít. Ezek a művészek és iparművesek feltehetően sok rajzzal, vázlattal és mintakönyvvel érkeztek az országba. Lehetséges, hogy egyikük tarisznijában a többi között az angersi dóm híres falí kárpitjainak mintarajzai is előfordultak, mert a Bertrandon de la Brocquière adat szerint szőnyszővők is működtek Budán.

Zsigmondnak Kassával való szoros kapcsolatát még ma is hirdeti a kassai dóm szentélyének menyezetére festett címere. Okleveles adatok örökítették meg, hogy egy Miklós nevű kőfaragót (Nicolaus Lapidat) 1411-ben a kassai bíró útján Visegrádra rendeli s az 1420—1424-es évekre pedig Péter nevű építőmesterét a kassaiak szolgálatára küldi. Élénk cseretevékenység történt Kassa és a királyi udvar között: kassai mesterek hol Budán, Visegrádon, Bécsben dolgoznak a Szent István dóm építkezésénél, hol pedig budai mester szorgoskodik a Szent Erzsébet építkezése körül. A művészeknek ezt a vándorútját járhatta meg a kassai dóm freskójának mestere is. Budán járt kassai művész — aki az odatelepült francia művészeketől tu-

domásul bírhatott az angersi dóm akkor nagyteljesítményű és modern művészetnek vélt fali szőnyegeiről — határozhatta el, hogy azok mintájára faliképet fest a kassai dómban. Zsigmonddal való kapcsolatát teszi meggyőzőbbé a falikép stílusának a gótikus formákat szelídítő — a műtörténelemben protoreneszánsznak nevezett — egyensúlyozóbb törekvése, mely a lényegesben megtartja ugyan a gótikus formavilágot, de a részletekben már mer újító lenni s a háttér architektúráját nem viszi gótikus módon fel a magasba, hanem a más-hol égbeszökő vertikálist vízszintesekkel határolja.

Ezeket a nyomokon elindulva egykor talán nagyobb szerencsével kísérelhetjük meg keletkezési okainak további kutatását.

A FELTÁMADÁST ÁBRÁZOLÓ FRESKÓVAL szemközti falon ugyancsak nagyméretű kettős fali képet restaurált meg a dóm műkin-cseit nagy gondnal és szeretettel ápoló Műemlékek Országos Bizottsága. Először 1892-ben bukkant elő igen rongált állapotban vastag vakolat-réteg alól. Akkor avatatlan kézzel nyúltak hozzá és egyes részeit naturalista modorban átfestették. Az ötven év alatt ráarakódott por és korom alól is kirítt a félszázad előtti restaurátor stílus- és tónusdifferenciákat okozó pepecselése. Ugyancsak Szentiványi Gyula vállalkozott e fali kép helyreállítására, eltávolította a későbbi ráfestéseket, a hiányokat pedig a régi kép stílusával összhangban egészítette ki. A fali kép alsó mezőjében az ülő apostolokat látjuk, részben attributumaikkal. Arctípusaik kifejezésükben nem mondanak sokat, mert középkori, minden egyéniséget nélkülöző, sematikus ábrázolásúak. Fejűk fölött a Hiszekegy szövegét tartalmazó mondatszalogok tekeregnek. A freskó felső részében mandorlába foglalt szivárványon ülő Krisztus trónol, balkezeiben pallost tart, jobbát ítéltkezően emeli a magasba. A mandorla felső része egy darabon párhuzamosan halad a csúcsíves architektúrával, mintha a záróív megegyeszer visszatükröződnék a freskón. Krisztus alatt irgalomért és oltalomért esedező, valamint sirjaikból feltámadó alakok láthatók. Témájából következően, valószínű, hogy a falikép eredetileg egy vallásos konfraternitás számára készült s ennek a testületnek az oltára állhatott alatta. A mostani restaurálás során tűnt ki, hogy egy régi — valószínűleg a dóm szárnyasoltárainak jelentékeny részét is elhamvasztó 1556. évi — tűzvész e faliképnek főleg az apostolokat ábrázoló részét erősen megégette és már akkor szükségét látták egyes rongált részei helyreállításának.

A faliképnek van egy érdekes része, mely jelenleg nem látható. A fal különböző anyagokkal való preparálása közben a restaurálás első napjaiban előtűnt egy férfiakat magyar quattrocento viseletben ábrázoló csoportkép. A mellkép-csoport közepén címerhez hasonlatos dísz is volt kivehető. Ez a mellképcsoport a freskó apostolok alatti szakaszára van elhelyezve és sejtésünk szerint valószínűleg a konfraternitás akkori jelesebb tagjait ábrázolhatja, azokat, kiknek anyagi segítségével a XV. század elején létrejött a kassai dómnak ez a most ügyesen megrestaurált s így az utókor számára remélhetőleg hosszú időkre megmentett faliképe. A freskónak e fentemlített része a háborús

restauráló anyagok mai nem teljes értékű minősége folytán újból eltűnt s jelenleg nem látható.

A DÓM SEKRESTYE-AJTAJA MELLETT ugyancsak 1892-ben szintén festésnyomokra bukkantak. Az akkor teljesen kivehetetlen ábrázolásokat szerencsére gyóntatószékekkel takarták el és így megmentették számunkra. 1940 őszén Szentiványi Gyula ezzel a nehéz problémával is megpróbálkozott és nagy örömeinkre a dóm harmadik, XV. századi freskóját keltette új életre. Vastag vakolat-rátapadásokat, korom és piszokszennyeződéseket, valamint égési nyomokat távolított el, míg új szépségre kelt a Krisztusnak a keresztről való levételét ábrázoló, kétoldalt kisebb kompozíciókkal díszített sokalakos művész falikép. Az öt mezőre osztott freskót a „Kálvária” közös elnevezés alá lehet hozni. Közepén a keresztfá alatt a Krisztust siratókat látjuk. Tőle balra egymás alá helyezett két képecskén fent Krisztus keresztfeszítését, alatta Krisztust az Olajfák hegyén lehet látni. A jobboldali két képen pedig Krisztus ostromoztatását és koronázását jelentette meg a falikép mestere.

Az egész freskó tulajdonképpen szárnyasoltár mintájára készült, annak a formáját és beosztását követi és valószínű, hogy felső része oltárdísz gyanánt szolgált. Alacsonyan van elhelyezve és még manapság is alkalmas volna rá, hogy előtte misét mondjanak, ha elébe egy menzát helyeznénk. A régi források a kassai dóm középkori szárnyasoltárainak számát hol 22-ben, hol 27-ben jelölik meg. Ily nagytömegű oltárral berendezve el sem tudjuk képzelni a dómot és valószínű, hogy a régi források szárnyasoltárnak tekintették például a Kálváriát ábrázoló és most szerencsés kézzel új életre hívott freskót is.

Szentiványi bravúros munkát végzett a rongált falikép restaurálásával. Egy XVII. századi kegyeletnélküli kőműves az ábrázoltak arcát, szemét és száját kalapáccsal bevagdalta, hogy az általa a képre kent habarcsréteg jól tapadjon. Szentiványi a számtalan lyuk finom mészhabarccsal történt eltömése után megkezdte a hiányzó ábrázolások pótlását azoknak a részleteknek az alapján, melyek nagyrészt fennmaradtak és így a kiegészítések körülbelül eredeti helyükre kerültek. A négy szélső kompozíció erősen szenvedett részeinél az ábrázolások csupán színfoltokban maradtak meg. A dóm díszes berendezésének ez a nevezetes emléke, mely a Megváltó keresztről való levételét és kinszenvedésének egyes mozzanatait ábrázoló falikép, a kassai dóm három freskója közül korban a legkésőbbi. Lehiggadt vonalvezetése és reálisabb formalátása már az újkor hírnöke, 1440 körül készülhetett, még a dóm építése idejében.

A KASSAI DÓMON VÉGZETT XIX. századbeli erőszakos, helytelen átalakításkor rengeteg ősi szépség és érték ment veszendőbe. Az északi oldalhoz épített csúcsíves kápolnát lebontották, az impozáns orgonakarzatot is kidobták és helyébe ennek a másolatát helyezték el. A díszes orgonakarzatot egy Zsigmond-címeres székekkel együtt gróf Wilczek vitette el s a Bécs melletti Kreutzenstein várának udvarába építtette be, ahol ma is „Kaschauer Gang” néven mutogatják.

A restauráláskor eltávolított s még ma is időtálló egyéb szép faragványok egy részét a munkálatokban résztvett kassai építészek és a szétkallódást fájó szívvel szemlélő kassai polgárok szállították el s hangulatos romdíszként udvarokban és kertekben állították fel. Most — félszázad után — gyűjtögetjük össze ezeket. Így jutottunk el a kassai Várhegy délkeleti oldalára s Jakab Árpád kassai építész egykori nyári tuszkulánumban fedeztük fel a kassai dóm egykori Mátyás-szobrát.

Jakab építész a millenium emlékére telkének felső részében a kassai dóm egykori köveiből és faragványaiból piramist emelt. Erre állította a magyar műtörténelemnek ezt az immár nevezetes emlékét. A kőszobor a fiatal Mátyást ábrázolja, fején babérkoszorúval, jobbáiban buzogánnyal, baloldalán karddal.

A XV. századbeli kassai mester az ifjú királyt idealizálás nélkül, realisan ábrázolja. A szobor teljesen fedi azt a leírást is, melyet nagy uralkodónkról egy másik szemtanú, a krónikairó Bonfini adott. Bonfini megírja, hogy Mátyásnak a lovaglásra igen alkalmas rövid lába és széles mellkasa volt. Tőle értesülünk arról is, hogy Mátyásnak éppen úgy, mint az apjának, rövid nyaka volt. E leírást fedő ábrázolásban látjuk viszont Mátyást a kassai dóm egykori szobrán is.

A valósággal egyező, hű és hízelgésnélküli ábrázolásban a szobor készítője nagyszerű érzékkel adta vissza Mátyás királyi kiállítását is. Kétségtelen, hogy a szobor készítője — éppen úgy, mint az akkori kassaiak — közelről és jól ismerte Mátyást.

Nagy uralkodónknak a kassai dóm felépítéséhez sok köze volt. Címere a déli tornyon még ma is ott hirdeti, hogy a székesegyház nemcsak Mátyás uralmának idejében épült, hanem anyagi hozzájárulásával is. A dóm belső diszeiből a királylépcső, a nagy kőszentségház és a főoltár is Mátyás idejében készült. A dóm ekkori híres építésze — Kassai István — a király részére máshol is dolgozott s bizonyára számos más kassai művész is részesült abban az elismerésben, hogy a király foglalkoztatta.

A kassai dóm déli előcsarnokának felső részében ma egy Mátyást ábrázoló kőszobor hirdeti nagy uralkodónk emlékét. Ezt a képmást a múlt század második felében készítették. Valószínű, hogy előzőleg szintén Mátyás szobra állt e helyen. Ezt azonban a dóm helyreállítói eredeti helyéből kimozdították s eldobták. A restaurálásoknál egyideig szintén közreműködő Jakab Árpád a heverő szobrot magához váltotta s 1896-ban a kassai Várhegyen lévő kertjében felállította. Itt állott, hosszú évtizedekig, kitéve a viharok pusztításainak, míg 1943 tavaszán felismertük. Madarász István kassai megyéspüspök úr támogatásával a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumba szállítottuk s ezzel az elpusztulástól és az utókor számára megmentettük.

MIKOR MÁTYÁS KIRÁLY KŐSZOBRÁNAK piramis talapzatát a kassai megyéspüspök úr engedélyével szétbontottuk s a kassai dómnak a szobor környékén heverő régi köveit átvizsgáltuk, a mai Szent Erzsébet székesegyház helyén állott ősi egyhajós plébániatemplomból származó két érdekes kőemléket is találtunk. Az egyik lábazati kapu-

kő s ma már inkább kutya alaknak ható, de egykor oroszlán formában faragott kaputartó; a másik pedig akantusz- és kötéldiszes kapuzati oszlopfője egy hétszáz év előtt élt kassai mesternek.

A restauráláskor a kassai dóm mai pilléreit részben kiváltó, részben megerősítő építésszek a székesegyház belsejében feltárták a mai egyház oszlopait, a még a románkorból épült plébániatemplomnak az alapfalait is. Az ekkor láthatóvá tett és egyideig még szabadon maradt ősi templom maradványaiból szerezhette Jakab Árpád ezt, a régi templomépítésnek két művészi emlékét s a Mátyás-szoborhoz hasonlóan ezeknek is birtokába jutott.

Az ősi egyhajós templomot még a restaurálás folyamán újra elföldelték, anélkül, hogy arról megbízható és a mai műtörténeti kutatásokat is teljesen és véglegesen kielégítő felvételeket készítettek volna. Kassa legrégebbi plébániatemplomának története körül ezért még ma is sok a rejtély. Ezeknek részben való tisztázására a Műemlékek Országos Bizottságának megbízásából 1943 februárjában a főhajó keleti végében lévő kriptán keresztül a dóm mai padlózata alá hatoltunk és az ősi egyhajós templom maradványainak feltárásába kezdtünk. Az egykori diadalív délkeleti sarkánál faragott gótikus mérművekkel díszített két pillérpárkánykövet találtunk. A kövek erős égési nyomai elárulták, hogy a XIV. század végén tűzvészben elpusztult ősi templomból származnak, a faragott díszek pedig azt igazolják, hogy az eredetileg román stílusban épített egyhajós templomot később gótikus stílusú szentéllyel bővítették.

Az ősi templom falmaradványait — a XIV. század végén építeni kezdett és még napjainkban is díszlő — nagytemplom építkezésének kezdetén azonban elbontották s a kikerülő kövek egyrészt a mai dóm falainak építésére használták fel.

A majdnem alapozásáig lebontott ősi templom most feltárt maradványait nem temettük vissza, hanem a főhajó kriptájába vezető, téglafal-as folyosóval kötöttük össze és szabadon hagytuk. Így a szakutatók által ezentúl könnyen megtekinthető és hozzáférhető.

A főhajó kriptáját három szakaszában — tehát teljes egészében — kitisztítottuk. Északi irányban eljutottunk a dóm XV. századi altemplomának faláig, melyben ma II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak hamvai a nemzet kegyelete által 1906-ban készített szarkófágokban nyugszanak.

AZ A KEGYETLEN PUSZTÍTÁS, amely napjainkban immár évek óta az emberiség közös kultúrkincseit, műemlékeit és művészeti alkotásait tűzzel, vassal, bombával és egy totális világháború egyéb szörnyű eszközeivel rombolja és semmisíti, fenyegető árnyát műemléki és múzeumi munkánkra is rávetítette. E veszély küszöbén gondoskodni kellett a kassai dóm szárnyasoltárainak és építészeti díszjeinek, valamint az összes jelentékeny kassai értéknek biztonságba helyezéséről és megóvásáról. A Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából 1943 tavaszán hosszú hónapok munkájával százados helyeikről lebontani kényszerültünk az e tekintetben egyedülálló nemzeti kincseinket, ládába csomagoltuk, deszka- és homokfalakkal láttuk el s a korszerű

légvédelem egyéb eszközeivel is megóvni iparkodtunk műkincseinket és műemlékeinket abban a reményben, hogy ezzel épségben és régi szépségükben változatlanul származtathatjuk át utódainkra.

A KASSAI DÓM SZENTÉLYÉNEK ÉSZAKI RÉSZÉ KOZELÉBEN emelkedő 45 m magas harangtoronyt mai formájában 1628-ban Lindner Márton eperjesi mester, Bethlen Gábor fejedelem udvari építész, emelte. A harangtorony kapuja fölé elhelyezett tábla büszkén hirdeti ezt az építést és azt mondja, ha ismerni kívánjuk e torony létesítőit, vessük oda tekintetünket és megtudjuk, hogy itt ragyog a bírók és szenátorok diszes sora, akiknek a kezében volt akkor a hatalom.

A torony egyes szerkezeti elemei és részletei azonban korábbi stílus elemekkel készültek. Ezek is arra engednek következtetni, hogy e torony — ha ugyan más formában és talán más kivitelezésben is — már előbb állott és így az 1628-as tábla csak a tornyot mai látható formájába emelők nevét sorolja fel.

Ha a kassai levéltár régi okmányait lapozzuk, többször szembeötlik, hogy az Orbán-tornyot már 1580-tól gyakran Vörös-toronynek nevezik. A badeni levéltárban egy — későbbi, az 1660-as évekből származó felírásokkal ellátott — rajzgyűjtemény maradt reánk, melynek egyes lapjai a XVI. század végi, vagy a XVII. század elei Kassát ábrázolják. Ezeken híven feltüntetik, hogy az Orbán-torony a városfal fölé emelkedő része fából készült és felső sarkai négy kis fiatoronnyal voltak ellátva. Ezek olyan formájúak voltak, melyek egykor az ország egész területén ismertek voltak, de ma tévesen erdélyi-toronynek nevezik őket.

Ezek a rajzokon az Orbán-torony két nézetben is szerepel. E fiatoronynak az ábrázolása nem képzelet szüleménye, mert a dóm és a Szent Mihály-kápolna a valóságnak megfelelő realizmussal vannak megrajzolva.

Az Orbán-torony belsejében az a 72-mázsás hatalmas harang van elhelyezve, melyet az 1556-i tűzvészben elpusztult kassai harangok maradványaiból 1557-ben Illenfeld Ferenc öntött.

Mikor Egidius van der Rye belga festő Kassán járt, ez a fiatorony már nem állt, mert azon a metszeten, melyet 1617-ben Georgius Houfnagel készített, az Orbán-torony ábrázolását nem látjuk. Az Orbán-torony felső része ekkor — talán valamilyen tűzvész következtében — már elpusztult.

Az 1628-ban épült Orbán-torony alsó részének négy oldalához a régi metszetek tanúsága szerint hajdanában apró bolthelyiségek, kis műhelyek és egyéb árusító bódék épültek. Akárhány képet nézünk, formájuk és alakjuk mindegyik ábrázoláson különböző. Hol zárt, hol árkádós megoldásúak. A XIX. század végén a kassai restaurálók radikális megoldásként a toldalék építményeket teljes egészükben lebontották és a torony a XX. század első évtizedében sisakcsúcsától egészen a földig eredeti ősi formájában teljesen szabadon állt. Miként a költő (Merényi) megénekelte: Didergő lámpások őrtüzénél állasz az éjtszakában zordul Vén Orbán, magános, sötét torony; Széles mel-

led északnak kitárod s rontod a szörnyű hófalanxot, míg halálba roskadtan elhever.

Masszív, impozáns tömörségével lenyűgöző látványt nyújtott. 1912-ben a városi tanács ismét visszatért az Orbán-toronyhoz épített üzlethelyiségek gyakorlatára. A torony keleti és déli falának közepén oszlopos tornácrészeket, a többi részhez pedig üzlethelyiségeket épített. A városi tanácsot elsősorban az a tiszteletreméltó óhaj vezette, hogy a domban a mult században nagyszámban előbukkant ősi sírköveknek méltó megőrzést és megóvást biztosítson. Ezt a jószándékot a „kellemest a hasznossal” elv alapján vitték keresztül s így történt, hogy az amúgyis jelentéktelen bérjövedelem kedvéért a régi sírköveknek egyrésze helytelenül nem az Orbán-torony belső falához került, hanem a szabadba, az üzlethelyiségek külső oldalára. A kassai zord klíma csakhamar megmutatta, hogy ezzel az elhelyezéssel a síremlékek tökéletes pusztulásnak vannak kitéve. A vörösmárvány sírtáblák felületét a fagyok több száz darabra repesztették, a homokkőből faragott síremlékek egyes felületei is lefagytak. Sürgősen gondoskodni kellett tehát a nagyértékű sírköveknek a külső felületekből való kiszedéséről s védettebb belső térbe való beszállításáról.

Az üzlethelyiségek eltávolítását Kassa városa is tervezte, a bérlőket fokozatosan kitelepítette és 1943 tavaszára a helyzet már annyira megért, hogy a sírkövek megmentésének kérdésével érdemben vágón foglalkozhattunk. Ezeknek a munkálatoknak a kapcsán került sor a Flórián-szobor áthelyezésére is. Hartmann József kassai képfaragónak ez a harmonikus szépségű műve a város kegyes fogadalmából 1754-ben készült és miként azt talapzatának felirata mondja, a város az ártalmas tüzek ellen jeles pártfogó tiszteletére készítette. 1904-ben ezt a szobrot az Orbán-torony déli falához állították. Mikor 1912-ben a városi tanács az ottani üzlethelyiségeket létesítette, stílustalan, kirívó, temetői kápolnához hasonlatos fülke került köréje. Három évtized után lehangelő és szomorú helyzetéből a barokk-kori Kassa művészetének ezt a szép emlékét kiemeltük s a dóm déli kapucsarnokába méltó környezetbe állítottuk.

Az Orbán-toronymál az 1912-ben készült tornácos részek meghagyásával és azokból formailag is kiindulva — az üzlethelyiségek lebontása után — a harangtoronynak mind a négy oldalára terjedő árkádos kerengő megépítésébe kezdtünk. Ennek a toronnyal érintkező részeinél a toronytesthez síma falakat húztunk s ebbe kőmúzeum-szerű elrendezéssel beleépítettük az elhunyt kassai elődöknek azokat a síremlékeit, melyek eddig vagy az Orbán-toronyi üzlethelyiségek külső oldalába voltak építve, kitéve a pusztulásnak, vagy pedig kegyetlen utódok gondatlansága miatt darabokra törve szállítottak át még 1903-ban a kassai múzeum kertjébe. Harminc régi sírkő méltó elhelyezését biztosíthattuk az árkádos kerengő formájában létesített sírkőmúzeumban. A művészileg is jelentékeny emlékeket tartalmazó sorozatban a XIII. századtól a XVII. század közepéig terjedő időszakból származó sírtáblák vannak. A legrégebbi kassai emlékek felirat- és évszám nélküliek. Minthogy az ausztriai Heiligenkreutz-i kolostor keresztfolyosóján lévő és Seifried Laeublo síremléke motívumaival és

díszítő rajzával erősen rokon a kassai sírkövekkel, a legkorábbi kassai emlékek keletkezési idejét is hozzávetőlegesen megállapíthatjuk. Laeublo sírkövére az 1289-es évszám van vésve és így származtathatjuk a legrégibb kassai sírköveket is még a XIII. századból. Ennek alapján az Orbán-torony kerengőjében, a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum által most létesített kassai sírközmúzeumban nemcsak a XIV. század végén elpusztult ősi egyhajós Szent Erzsébet plébániatemplomból származó síremlékek foglalnak helyet, hanem még azoknak az egyes régi kassai polgároknak a sírkövei is, kik a város szabadságát veszélyeztető Omode nádornak jogaik védelmezésében azt üzenték, hogy jog és becsület nélkül nem érdemes élni.

Kassa régi életének eleven és beszédes keresztmetszetét adja ez a kis sírközmúzeum. Főpap, hadvezér, polgárok, kereskedők és családtagjaik síremlékei a halál demokratikus egyenlőségében sorakoznak egymás mellé. Herceg István kassai bíró hajadon Zsófia leányának köve (1622) hírt ad egy régi kassai leányzó műveltségéről, képességeiről és kedvességéről. Felirata még most is hirdeti a késői utódoknak, hogy az elhunyt csinos, nyájas, önmagától és öseinek a példájára buzgó volt. Emberfeletti csodás értelemmel bírt, az olvasásban és írásban kiválóan ügyeskedett. Szenterkölcsi, választékos beszédű és dicséretreméltó képességű volt. Szüleinek örök vigaszára született és mély gyászukra mult ki. Az olasz Gatti-ak véréből sarjadt Gátthi Kornél (1640) sírköve nemcsak egyszerű emléke ennek a polgárnak, de feliratos részében megörökítette, hogy hűséges keresztény, becsült polgártárs és gondos gyógyszerész volt. Ez a szorgoskodó házigazda és legkedvesebb férj a halandó részét, melyet magával hordozott, a sírnak adta s az élők sorából eltávozván, most az Isten ragyogó fényét bírja és élvezi. Baráth Balázs köve (1606) megemlíti, hogy bár kihűlt tagjait sírba zárták, szelleme mégis él s Krisztus bíró vezetése mellett egészen az égi otthonba szállt fel. Tóth Pál síremléke (1660) annak a derék polgárnak és kereskedőnek emlékét őrzi, aki városának díszé, virága és ékessége volt. Sírtablájának felirata ehhez még hozzátesszi, hogy ez elég neki.

Tíz darab XIII—XIV. századbéli sírkő sorában ott látjuk most az Úr 1378. évében eltemetett lengyel Jakab síremlékét, majd azt a remekművű és reneszánszstílusú sírtáblát, mellyel az 1512-ben elhunyt ferrarai származású Lardus Tádé egri órkanonok és kormányzó emléket örökítették meg. Ennek a nagyemlékű főpapnak a sírkövét 1580-ban újra felhasználták, hátlapjára Kolonitz Bertalannak, a római császári felség tanácsosának és egri főtisztje özvegyének képmását faragták leánygyermekével együtt. Régi síremlékeinknek ezt a ritka darabját 1912-ben úgy helyezték el, hogy a kétoldalas kőnek csak a később faragott lapja volt látható, a reneszánsz időkből származó ősi oldala pedig egy sötét és hozzá nem férhető kis helyiségbe volt eldugva. E követ kiemeltük régi helyéből s számára sikerült olyan elhelyezési módot találnunk, hogy szobrászati szépsége most már mindkét oldalán hozzáférhető a közönség számára.

Szegedi István szenátor (1625) síremléke hirdeti, hogy a kegyelet, hírnév, erény nem engedik elpusztulni e sírt, a hívők számára a leg-

biztosabb nyugvóhelyet. Az 1362-ben elhunyt Erzsébet asszony nyolc darabra tört és erősen megrongált sírkövének felső részén a kezét áldásra emelő Krisztust látjuk. Feliratos részein a XXXII. zsoltár gyönyörű sorait olvashatjuk: Könyörülj rajtunk Uram, könyörülj rajtunk. Legyen irgalmad mirajtunk, valamint bízunk Tebenned. Ezt a költői formába foglalt ősi kérést azonban nem olvasta el az, aki durva kézzel kiemelte a dóm padlózatából ezt az emléket és sorsára hagyva a pusztulásnak tette ki.

Az Orbán-torony egykori üzlethelyiségeinek árkádos kerengővé váló átépítésével kapcsolatban 1943-ban végre gondoskodhattunk ezeknek a nagy történeti értékkel bíró síremlékeknek az őket megillető védelméről és elhelyezéséről. A kassai régi sírkövek jelentékeny sora most a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum kassai síremlégyűjteményeként immár ott pompázik a város kellős közepén, a legnagyobb forgalmú helyen, a dóm közvetlen közelében. Odakerültek, vissza az ősi környezetbe, ahol az ott sürgölődő járókelő utódaikban él a vérük és a szellemük, de élnek ők maguk az ősök is kezük művével a kassai műemlékekben és derék tetteik által a kassai krónika lapjain. Így és itt válnak ezek a sírkövek jelképekké az elköltözöttek és élők között. Az Orbán-toronyi közmúzeumban és ebben a környezetben hatnak csak igazán és elevenen figyelmeztető erejükkel. A kassai légkör kialakulásába mindig beavatkozott az évszázadok óta porladó kassai polgárok lelke. A derék ősök sírkövei helyreállítva és megmentve sorakoznak most már, jelképeként a meg nem szűnő kapcsolatnak. Jelkép csak s nincs is szükségük már többre, mert övék az egész örökkévalóság, a felhőkön, csillagzatokon túli világok minden titokzatossága.

KASSA VÁROS ÓSI KETTŐS BORTONÉPÜLETE szerencsére elkerülte a teljes pusztulást. A század elején már igen roskadozó állapotban volt, a városi rendőrség is kivonult belőle és 1911-ben Kassa városa a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak adta át ezt a műemléki szempontból érdeklő épületet. Még a „kis világháború” előtt a kultuszminisztérium a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak bocsátotta át az ódon, egykori börtönépületet. Egyideig régi múzeumi bútorok raktárául szolgált, később már olyan megviselt állapotba került, hogy még erre a célra is alkalmatlanná vált. Zsindeletetőzete szétkorhadt, emeleti szobáinak boltozatai is részben beszakadtak és a behatoló esővíz az egykori földszinti zárkakat is pusztította.

A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum központi épülete az örvendetes gyarapodások következtében már évtizedek óta szűknek bizonyul. Igen sok régi kassai igazságszolgáltatási emlék van ezek sorában és ezért még 1940 végén hozzáfogtunk a Miklós-börtönnel nevezett régi városi kettős börtönépület restaurálásához, hogy azt a Rákóczi Múzeum fiókmuzeumává alakítsuk. 1940 novemberétől 1942 közepéig tartó munkával a földdel betemetett és eddig teljesen ismeretlen börtönrészeket kiástuk, az épületet megrestauráltuk és múzeumnak berendeztük.

Új életre keltettük ezt az ősi börtönt, a régi évszázadok történeti hangulatában.

A Miklós-börtönben történt ásatásaink örvendetes módon nagy-értékű leletet hoztak napvilágra és juttattak a múzeum birtokába. A pincéből kiásott nagytömegű föld jelentős mennyiségben hozott felszínre változatos nagyságú, részben teljesen ép edényt, másrészt cseréptöredékeket. Ezekből mintegy félezer különböző nagyságú és formájú edényt sikerült teljes egészében összeragasztanunk. A megrestaurált edények és a törmelékanyagok vizsgálata alapján megállapíthattuk, hogy a Miklós-börtön kiásása közben fazekasműhelyre bukkantuk, mely a XVI. században működött. A Miklós-börtön pincéi, illetőleg földalatti helyiségei rendkívül magas színvonalon álló helyi műhelyt őriztek meg számunkra. A páratlanul gazdag és változatos kerámiai lelet olyan formában hozta napvilágra Kassa fazekasiparát, hogy az művészi értékénél fogva a magyar iparművészet történetében a régi fazekasművészet fejezetét tölti be.

Magán a Miklós-börtön épületén végzett restaurálásaink is kedvező eredménnyel jártak. A külső vakolat leveréséig a kettős épület szűk, kicsi ablakaival zord és kényelmetlen benyomást keltett. Miután levertük a külső vakolatot, a ház jóformán gonosz varázslat alól szabadult fel, előbukkantak az elegáns, arányos és tágas, eredeti kőosztású gótikus ablakkeretek és így a régi városi börtön nem csupán mint egykori tömlőc, hanem mint XV. századi kassai patricius-ház is ismét eredeti szépségében pompázik. A régi börtönépület sötétzárkáinak nehéz tölgyajtajai eredeti állapotukban maradtak fenn. Különösen hangulatos a szobák változatos boltozat kiképzése, mely érezteti, hogy nemes architektúrával állunk szemben és az eredetileg nem börtönlakók, hanem igen magas igényekkel bíró polgárok részére készült.

Mikor a homlokzaton, az emeleti részen két hatalmas kökeretes gótikus ablakot hoztunk napfényre, az épület tömlőcjellege egyszerre megváltozott. A nagy, tágas és előkelő ablakok áthangolták az épület arányát és elárulták, hogy az épület eredetileg jómódú patricius háza lehetett, akinek ízlése, szíve és anyagi lehetősége volt, hogy szép és hangulatos hajlékot építtessen magának.

Az épületet zavaros alaprajzú szobácskákra osztó későbbi falazások eltávolításával nagyvonalú, pompás térhatású, előkelő, bemélyített fülkékkel és változatos falkiképzésekkel megoldott házhoz jutottunk, melynek belseje a reneszánsz egészséges derűs harmóniáját adja ismét vissza.

Az egyik szobában színes freskóban festett férfi képmásban a régi rettegett hóhér arcképét is megkaptuk. Számos helyen több centiméteres vakolatréteg alól a régi csavargók és börtöntöltelékek karcait és jelképes titkos üzeneteit fejtettük ki. Az évszázadok alatt egymásra vastagodott vakolatból kihámoztuk azokat a vaskapcsokat is, melyekhez a súlyos bűnösöket láncolták.

Két évi munka után újra régi szépségében pompázott ez az épület és csak arra várt, hogy múzeális berendezéssel élet költözzék bele. Már ásatás közben kialakult az a gondolat, hogy a berendezést a

régi architektúrához kell hangolni. Feltárult egy előkelő kassai patricius-ház gyönyörű és változatos boltozatos szobasora, pompás előcsarnoka és egy későbbi kor átépítése: a börtöncellák. Ezért az ásatás közben előkerült emléanyagot is itt helyeztük el. Az elv az volt, hogy amit itt ebben az épületben ástunk ki és találtunk, ugyanott állítsuk ki, valamint ugyancsak oda szállítsuk vissza azokat a tárgyakat, amelyek egykor ennek a börtönnek a szerelvényei voltak, de a múlt században a központi múzeumépületünkbe kerültek.

Az épület immár nem csupán pusztá történeti keret és multba ringató hangulatfestés, hanem ugyanazoknak a tárgyaknak a hajléka, ahol ezek évszázadokon keresztül használatban voltak. Muzeális elrendezéssel visszahoztuk tehát a régi börtönélet tartozékait s Kassa város régi bilincsei, kalodái és fenyítő eszközei, valamint a hóhér nyakazószek és a hóhér fejező pallosa ma ugyanott van kiállítva, ahol évszázadokon keresztül használatban volt.

A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak ebben a kassai igazságszolgáltatási és várostörténeti fiókmúzeumában nyert elhelyezést a roppant változatos és érdekes kerámiai anyag; a patricius szobákban pedig reneszánsz- és barokstílusú kassai bútorok, gyertyatartók, órák, Kassán kiadott könyvek s a polgári otthon egyéb tartozékai. Mindezeknek hangulatos háttérrel ad a boltíveken megőrzött számtalan érdekes és változatos csavargójel.

A városszépítészeti szempontból már többször lebontani kívánt elhanyagolt ódon épületből így az ország eddig egyedülálló és legifjabb múzeumát létesítettük. Az épület történetét és a benne elhelyezett gyűjteményeket külön kiadványban ismertettük.

1942 ŐSZÉN A RÉGI MALOM-TÉR MELLETT, a Hernád mellékágának szabályozásakor Kassa régi történetének emlékei bukkantak elő. Titokzatos szerszámok kerültek napvilágra. Végül három hónapi gondos ásatás után kitűnt, hogy az egykori malom kéteshírű lakói között a XVII. században egy hamispénzverő is volt, akinek készítményeiből 130 pénzdarabot és közel másfélezer más emléket sikerült a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak megmentenie.

Kultúrtörténeti szempontból nagyérdekű ez a lelet, mert Magyarországon eddig csak igen kevés pénzhamisítóműhelyre sikerült rábukkanni és így a tárgyi emlékek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak.

A kassai régi malomnál eszközölt kutatás igen különös üzembről rántotta le a leplet. A műhely tulajdonosa látszólag fegyverkovács volt. Csatabárdokat és szekercéket kovácsolt vasból, megigazította a malomhoz érkezett szekerek elromlott részeit, újrapatkolta a messzi útról érkező állatok patáit, szerszámokat is gyártott s kegytárgyakat is árusított.

A régi malomnál egykor zsindellyel fedett híd kötötte össze a víz által elválasztott országot. A híd egyik fülkés mélyedésében szent szobor állott. Erre jöttek a búcsúsok is a messzi falvakból Kassa felé, a malom korcsmájánál üdítő áldomást ittak, a szent szobornál imádkoztak s mit sem sejtve, bűnös mesterünk sátrából vásárolgatták azo-

kat a kegyérmeket, vallásos gyűrűket és amuletteket, melyeket a vétkes üzelmek leplezésére készített a megtévedt pénzhamisító.

Csendesebb időszakokban mesterünk visszatért műhelyének jól őrzött részébe és vörösrézlemezekből többnyire a XVI. század második felében uralkodott magyar királyok pénzeit hamisította. Ezeket ezüsttel futtatta be és részben aranyozott példányokat is készített. Nürnbergi játékpénzeket is gyártott olymódon, hogy az eredeti példányokról leöntéseket készített és azokat szintén megaranyozta. A kassai malomnál talált játékpénzhamisítványokból következtethetően a régi malom vendégszálláshelyén szerencsejáték is folyt. Mikor a résztvevők már jó mélyen a borospoharak és kupák fenekére néztek és a mámor is elfogta az italozókat, a mi emberünk is megjelent hamisítványaival és a könnyen léprement mulatozók között jobbra-balra elsütögette készítményeit.

Sejthető, hogy a városból erkölcstelenségük miatt száműzött nők is itt húzódtak meg egyideig a hozzájuk hasonló kétes személyek között. A tört existenciák itt próbáltak újra lábrakapni. Marhahajcsár, zsoldos katona és városból kiseprűzött nőszemély a nekik megfelelő vig életet csakhamar kialakították és ezeknek a nyomorult páriáknak rovására a titkos pénzhamisító annyi pénzt kereshetett, amennyit csak akart.

Mesterünk Bocskai és Bethlen Gábor hadakkal és nagy vándorlásokkal telített korszakában kezdte meg működését. A jelek arra mutatnak, hogy olyan jól élt, mint hal a vízben. A közelben ott volt a puritán erkölcsű Kassa. Gazdag kereskedőváros, mely igen kényes volt a jóhírére. Féltekenyen őrizte erkölceit és szigorúan lesújtott a bűnözőkre. Gondos ellenőrzés alatt hivatalos pénzverőház is működött a városban, és senki sem hihette, hogy egy ilyen nagyerkölcsű háttér előtt a kassai malom mellett bárki is rossz pénzt verhet.

Üzelveit zavartalanul tudta lebonyolítani, sőt jól jövedelmező üzérkedését még a fiára is örököül hagyta. 1610-től 1710-ig ragyogott a nap a kassai malom hamispénzműhelyére.

Igen nehéz körülmények között történt a pénzhamisítóműhely kiásása, mert a telephely egy része a mai folyammeder alatt volt. Szerencsére Pohl Sándor polgármester gondoskodása elhárította az anyagi nehézségeket; Michl Rudolf és Gerhardt Kálmán lelkes segítsége sem hiányzott a városi közművek részéről. Négyhónapi aprólékos munka után hatalmas leletanyagot sikerült a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumba beszállítani. Fél száz gyűrű, majd ezernél is több hitvány hatkarátos arannyal ékített gombostű, ruhakapocs, díszgombok, pitykék és övcsatok sorakoznak fel a lelet eredményeként. Százhusz vasszekerce is előbukkant, jórészt díszes mesterjegyekkel ékítve. Mesterünk aranyozottnyelű késeket, villákat és kanalakat is gyártott. Részben megőrződtek a szerszámai is a földben. Vésők, kalapácsok, fogók és ollók nagy változatban kerültek ki. Legérdekesebbek természetesen magának a hamispénzverésnek az emlékei. Napvilágot láttak a gondos szorgalommal laposra kalapált vörösrézlemezek, az ebből kinyírt lapkák, sőt még azok a hamispénzdarabok is, melyek a verőtő alatt megrepedtek. Ezeket a mester a folyóba dobta, hogy üzelmének

titkos tanúi minél előbb eltűnjenek a föld felszínéről. A folyó medrének növényzete között azonban ezek a félkész gyártmányok megakadtak, lassanként eliszaposodtak és eltemetődtek, hogy azután a magyar kultúrtörténet kuriózumaiként háromszáz év múlva újra előbukkanjanak.

Mesterünknek és fiának ügyessége révén sikerült a hóhér bűntető keze alól elmenekülnie. A világot is megtévesztették és így történhetett, hogy a kassai dóm nagytisztességű tornyától nem is messze, száz éven át verték a hamispénzt és károsították vele a jóhiszeműeket. A Rákóczi szabadságharc után erős kézzel újrászervezték a városok és az állam hatalmát. Ebben a légkörben a kassai hamispénzverő műhely már nem tudott üzelveihez éltető terepet találni és 1713 körül az utánzások abbahagyására kényszerült.

A XV. SZÁZADBAN ÉPULT LÖCSEI-HÁZ hajdan a kassai kereskedő családból az esztergomi primási székbe emelkedett Szathmáry György tulajdona volt. Az ő örököse adta el Lőcse városának, majd 1569-ben Kassa városa szerezte meg és vendégfogadóvá alakította. Századokon át híres szállóhely volt, gazdag kereskedők, követségek és fejedelmek voltak vendégei. Bethlen Gábor itt tartotta esküvőjét. A kassai történelemben nevezetes szerepet vitt Lőcsei-házat 1910-ben restaurálták. Az akkori helyreállítási elvekkel a mai kor már nem azonosítja magát és helyteleníti, hogy az ablakokat nem annak a kőkereszt-osztású és kőkeretes régi ablaknak mintájára állították helyre, mely hírmondóként az északi oldalon még napjainkig is fennmaradt.

Mikor 1910-ben a Lőcsei-ház restaurálója a földszinti helyiségek padlóit felszedte, nem kutatta az alatta mutatkozó hepe-hupás föld-süppedések okait, hanem törmelék- és földbeszórással egyenlítette ki azokat.

1943 januárjában a Lőcsei-ház pincéjében Kassa városa nagyobb befogadóképességű légoltalmi nyilvános óvóhely alakításába kezdett. A helyiségeket egymással összefüggésbe kívánták hozni s e célból boltvállalat és boltozatíveket kezdtek átvágni. Alig fogtak a munkához, az északnyugati sarok üzlethelyisége alatt lévő pince felső részeiből az újonnan vájt nyílásokon át ömleni kezdett a sok cseréptöredék. A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum ásatásba kezdett és ennek folyamán egykori titkos rejtekhelyek kerültek elő. Az egyikbe lépcsők vezetnek le, míg a másik — úgylátszik — időnként téglafalazással volt elrejtve. A rejtekhelyekből pár teljes épségű fazék és egyéb kerámiai emlék került elő, kerámiai töredék pedig kosárszámmra.

A rejtekhelyek felső része földdel és az 1910-ben végzett restaurálás építési törmelékeivel volt színig megtöltve.

Ez a véletlen lelet a város vendégfogadójának régi felszereléséből kétszáz edényt hozott felszínre. A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumban eszközölt restaurálási munkával fekete spirálvonalakkal díszített két XVI. századi reneszánsz tányér birtokába is jutottunk, majd a XVII. századi tulipános dísztalak, pettyes korsók, ivóedények, lábasok egész sorozatait nyertük. A formában és díszítésben gazdag-változatú edények XVII. századi származásának bizonyítéka a stílus-

kritikai alapon kívül az a pár pénzdarab, mely a kerámiai töredékekkel együtt előkerült. Múzeumunk a város régi híres vendégfogadójának egykori felszereléseit nagy örömmel vezette be a leltárkönyvébe. A kultúrhistoriai szempontból egyedülálló leletünket nem kívánjuk megbontani, hanem a Miklós-börtön bővítéséhez megszerezni tervezett hóhérlakás egyik szobájában azt zárt leletként fogjuk egybentartani és kiállítani.

1906-BAN NEMCSAK KASSA LAKOSSÁGA, hanem az egész nemzet levett kalappal állt és megrendülten kísérte utolsó és legméltóbb nyugvóhelyére a száműzetésből hazatért Nagyságos Fejedelmet, a magyar alkotmány és magyar szabadság nagy harcosát.

A magyar kormánynak ekkor már eltökélt szándéka volt, hogy az 1905-ben Kassára szállított egykori rodostói Rákóczi-ebédlőt is ugyanabban a városban fogja felállíttatni, ahol immár hamvai is nyugszanak, mert Kassa nemcsak a természet által is kijelölt fővárosa a magyar Felvidéknek, hanem a Nagy Fejedelem székvárosa is volt. A rodostói ebédlőház felállításának és felépítésének ügyében nem döntöttek véglegesen, mert a folytonosan felöltő újabb tervek halogatták a megoldást. Az 1914-es világháború gátat vetett a további tervezéseknek és így a 29 ládába csomagolt értékes alkatrészek a Fő-utcai Bródy-ház egyik üzleti pincéjében rejtőztek s lassanként a feledés pora lepte be őket. 1936-ban új bérlő költözött a Bródy-ház üzletébe, átalakításokat eszközölt, falkiváltásokat is végzett és így bukkant a ládákba csomagolt rodostói ebédlőházra. Ekkor az egész anyagot a Hóhérbástya kazamatáiba szállították be.

1939 októberében hozzáfogtunk a ládák felnyitásához és tudni kívántuk, hogy mit tartalmaznak, mert a régiek közül, akik a század elején Rodostóban jártak és értékes tanácsokat tudnának adni a felállításra vonatkozólag, már csak Edvi Illés Aladár van az élők sorában. Az egymásután felnyíló ládákban ámulattal és örvendezve láttuk a Nagy Fejedelem rodostói, utolsó lakóhelyének szépséges ebédlőszoba díszítéseit. Egymásután kerültek elő a színes faburkolatok, virágos, gazdag díszítésekkel, majd a falburkolatok fölött elhelyezett remekművű stukkók. Egy nyugati ízléssel kevert rendkívül bizarr keleti, közelebbről örmény-török szoba berendezése tárult szemünk elé. Hónapokig tartó és detektívmunkához hasonlítható rakosgatások és összehasonlítások után teljes pompájában bontakozott ki a rodostói Rákóczi-ebédlő szépsége. Egy közel 10×6 méteres terem festett és faragott falburkolata, színes stukkói és rácsos ablakai tevődtek így össze. Egy diszterem, mely jórészt a rodostói rab magyarok és a Nagyságos Fejedelem finom kézimunkájának megkapó és megható nyomait viseli magán.

A félköríves ajtón belépve jobbra jácint, rózsza és kalászos virágokkal festett faburkolat húzódik végig a falterületen. A terem három többi falán két sorban elhelyezett 24 ablak nyílik. A felső ablaksor rácsosművű stukkókból készült, míg az alsó ablakok festett virágdíszes lécekkel vannak keretelve. A terem egyik sarkában madarakkal és szalagcsokros virágindákkal díszített és stukkóból készített pipa-

tartó áll. Kecses aránya és artisztikus festése XIV. Lajos udvarára emlékeztet. Az alsó ablakok fölött és az emeletes ablakok között (a terem mennyezetéhez érő részén) virágdíszeket és gyümölcsöket ábrázoló stukkódomborművek emelkednek ki a síkból. Ezek felső peremén a XVII. századvégi magyar úrihímezésekkel egyező hullámveles indadíszek ékeskednek.

Rákócziék 1728 körül rendezkedtek be véglegesen Rodostóban. Az akkori munkálatokban maguk a bujdosók is tevékeny részt vettek. A Nagy Fejedelemnek a barok-kor két nagy alakjához (Nagy Frigyeshez és Nagy Péterhez) hasonlóan esztergályosműhelye volt és ebben nagy elmerüléssel és odaadással maga is dolgozott.

Az erősen megviselt, széttöredezett stukkók és a színeikben elsötétedő, korhadó faburkolatok konzerválására és restaurálására Szentiványi Gyula vállalkozott. Tizenennyolc hónapig tartó bravúros munkájában Farkas Tibor és Szentiványi Endre iparművészek segítettek. Fáradhatatlanságuknak köszönhető, hogy ez a kegyeletileg és történetileg is páratlan emlék ismét eredeti ragyogó szépségében van visszaállítva.

A Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából Lux Kálmán műszaki főtanácsos elkészítette a rodostói ebédlőház megmaradt részeit magába foglaló Kassai Rodostónak a felépítési terveit. A huszonöt év előtti tervekhez hasonlólag munkája szerencsére nem maradt csupán papíros, hanem mindnyájunk nagy öröme, Kassán már irányítja is a felépítési munkálatokat. 1943 november közepére a Kassai Rodostó első emeleti része már teljes egészében meg is épült. A Hóhérbástya egy alkalmas toldalékából alakul ez a végeredményében kétemeletes épület. Ebbe nemcsak Rákóczi bűvös szépségű rodostói ebédlő-díszei kerülnek, hanem a mellette lévő kis szobákban elhelyezzük azokat a tárgyi emlékeket is, melyek a Fejedelem franciaországi és törökországi bujdosásaiból maradtak fenn és amelyeket sikerült összegyűjtenünk. A Hóhérbástyán most létesülő Kassai Rodostóban a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum remélhetőleg már a közeljövőben, hazánkban e tekintetben is egyedülálló bujdosómúzeumot fog létesíteni.

A SZÁZAD ELEJÉN Kassa déli részében hangulatos kertben, borostyánokkal dúsan befutva emelkedett a nevével is romantikát és kíváncsi borzongást keltő Hóhérbástya. Az erődítményt magába foglaló premontrei kert keleti oldalán futó Malom-árok partjain zöldelő, hatalmas szomorúfűzek előnyösen egészítették ki a táj szépségét. E múltba ringató környék láttán 1910 táján felmerült az a terv, hogy az épületéből egyre jobban kidagadó Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak itt építsenek a régi város erődítéséből jókarban fennmaradt Hóhérbástyát is magába foglaló új hajlékot.

A csehszlovák uralom alatt a Malom-árok frontra hatalmas bérházakat építettek. A Hóhérbástya eredeti jellegéből erősen kivetkőzött; ősi falai elrejtőztek. Emeleti részébe művészeti kiállításokra alkalmas termeket építettek, a festői szépségű kazamata sorai elé is falat húztak. A bástya alatt pedig titkos régi tervrajzok nyomán

„Mister X” elrejtett kincsek nyomát kutatta. A szepesi kamara kassai épületének lebontásakor előbukkant 12 kg-os aranykincs élénken izgatta a fantáziákat s a kutatóárkokat húzó és a bástya alá hatoló Mister X munkáját a kíváncsiskodók nagy tömege bámulta. 1938 őszén a Hóhérbástya épületét múzeumi raktár céljára a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak adták át és így azóta ez a nevezetes és patinás épület a múzeum kiegészítő része és fiókja.

A fantáziától fűtött laikus lélek aranyat és ezüstöt vágyott látni s csak a műtörténész szeme veszi észre, hogy műemléki és művészettörténeti szempontból az elmaradt nemesfém kincs helyett gazdagon kárpótol minket maga a bástya. Az a mez, melyben a régi városi erődítménynek ez a része tulajdonképpen még ma is áll, igen előnytelen külsőt mutat. Bástyarésze hajdanában büszkén karcsúsodott az ég felé és a hozzá északi irányban szervesen csatlakozó régi erődfal is jóval magasabb volt, mert ma több méter mélységben még mindig a földbe van „fullasztva”; mély várarkát az utcaszint magasságáig töltötték fel. Háromszögidomú ősi lönyilásaiból most csak egy van szabadon, a felső részén lévő lőréseit pedig mind befalazták. Tetejét stilustalan, ormóttan cserépfedél ékteleníti.

A Hóhérbástya föld alá temetett szépségeinek és értékeinek részbeni szemléltetésére és a régi állapot felderítése céljából 1940 utolsó hónapjaiban hozzáfogtunk a bástya külső várarkának és az északi falnak kiásásához. Munkánkat gyors siker követte. Csakhamar kimutatkozott, hogy Kassa ezen nevezetes műemlékét előnytelenül vetköztette ki és hamisította meg az utóbbi évszázadokban történt „városnövés” és fejlődés. A bástyának vélt épületrészről rövid ásatás után kitűnt, hogy valójában barbakán-erőd. A Kassa városától rendelkezésünkre bocsátott inségmunkások segítségével csupán rövid ideig áshattunk, de így is sikerült régi kedves tervünket részben megvalósítani. Ez a szép és értékes épület most ismét szemléltető képet és fogalmat nyújt eredeti rendeltetéséről és régi, masszív szépségének komolyságáról.

Előbukkantak az erődfalat támogató háromszögidomú pillérek további részletei, északkeleti részén ál-rohamkaput találtunk. Régi várainknál gyakran fordul elő ehhez hasonlatos s a kassai Hóhérbástya álrohamkapujának is az volt a célja, hogy a vizesárok növényzete s nádasai által részben takart álkapura megtévesztően terelje az ellenség figyelmét. Az ostromlók innen várták az őrség kitörését, ezen a szakaszon rendezkedtek be a védők kirohanásainak feltartóztatására, miközben az álkapu által félrevezetett katonákra az erőd más részébe rejtett valódi rohamkapun át váratlanul zúdult az őrség kitörő portyázása.

Az észak felé húzódó erődfal alsó részeiben hatalmas, profilos gótikus köveket találtunk befalazva. A régi források említik, hogy Kassán az erődítmények javítására régi templomok köveit is használták. A székesfehérvári várfalnak a püspök-kertet határoló részében pár évvel ezelőtt kiváltották ezeket a régi köveket és sikerrel gazdagították az ott berendezett kőmúzeumot. Kassán ezeknek a köveknek a kiszedésére nem gondolunk, mert az ősi Szent Erzsébet szé-

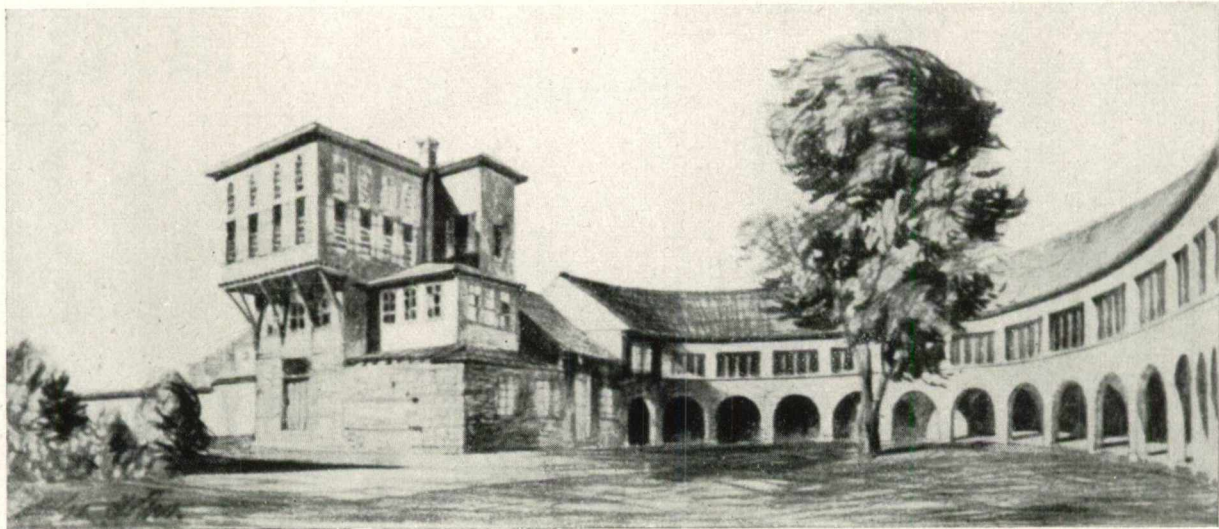

A kassai régi malomnál 1942-ben kiásott hamispénzverő műhely régiségei.

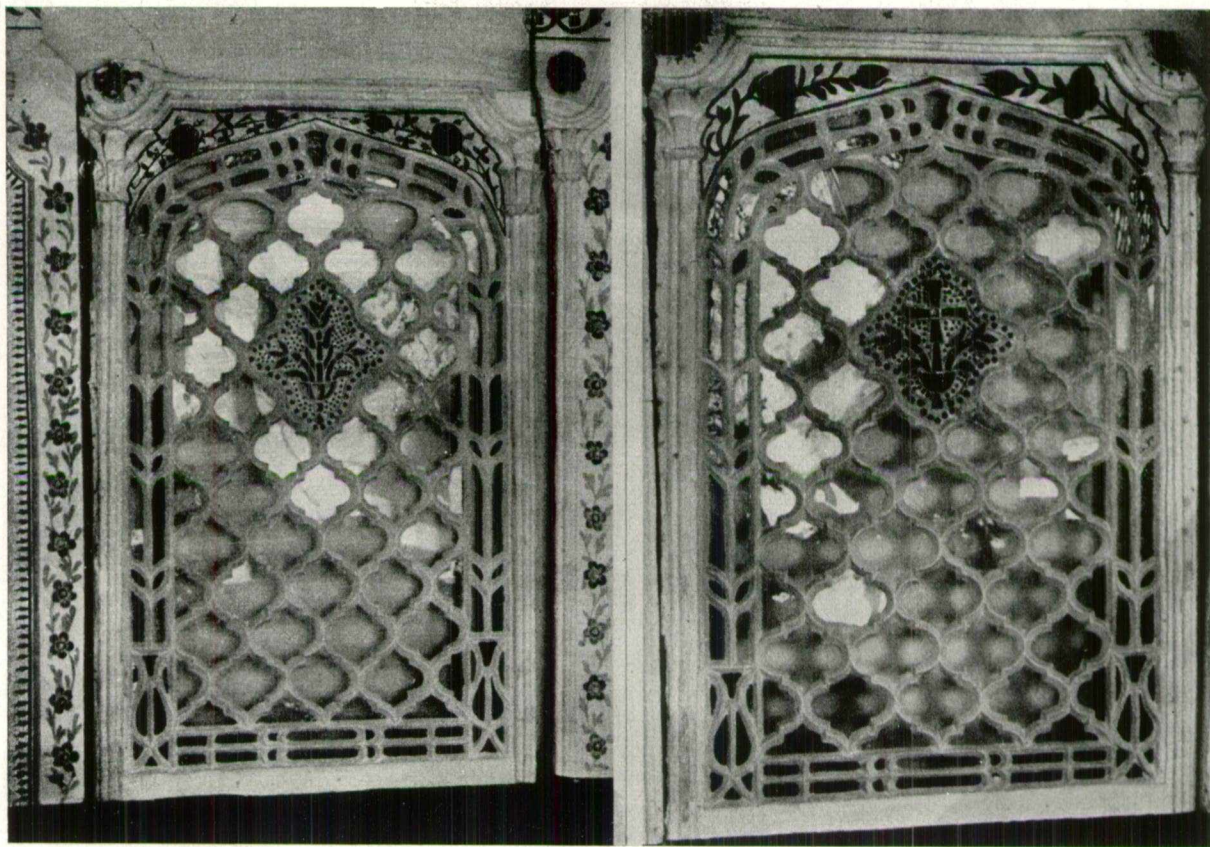

A kassai Miklós Börtön Múzeum egykori emeleti női közös zárkája.

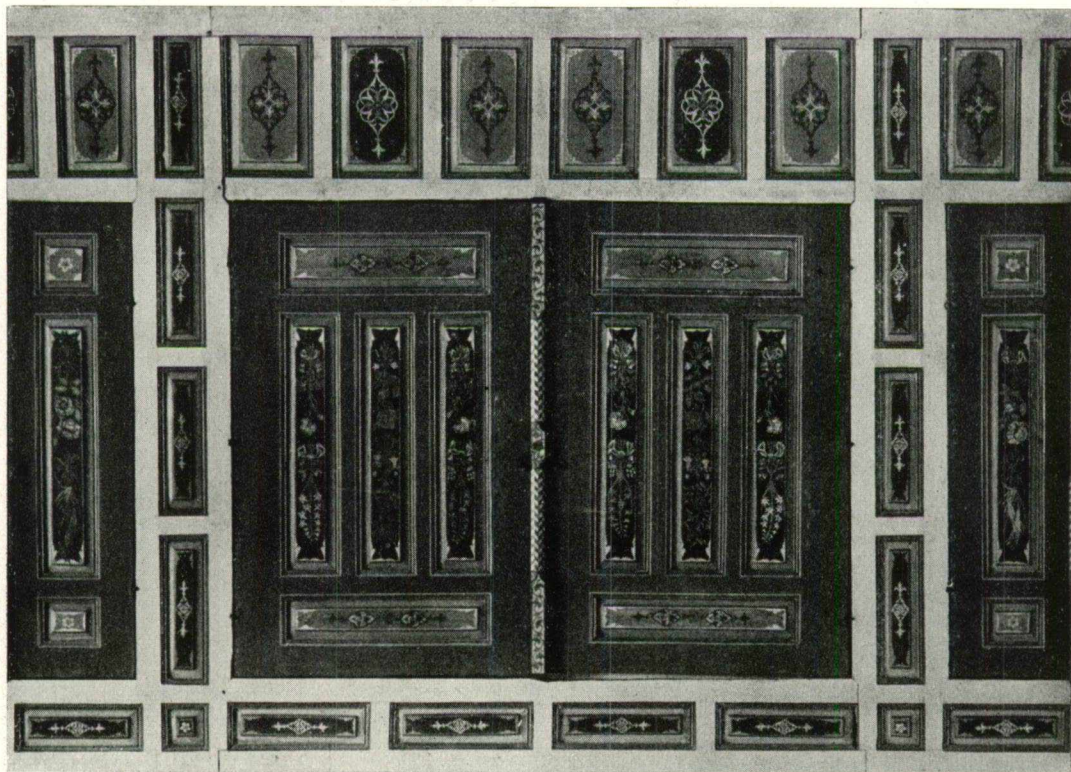

Lux Kálmán terve a Hóhérbástyánál épülő Kassai Rodostó felállítására.

Rákóczi rodostói ebédlőjének stukkó ablakai.

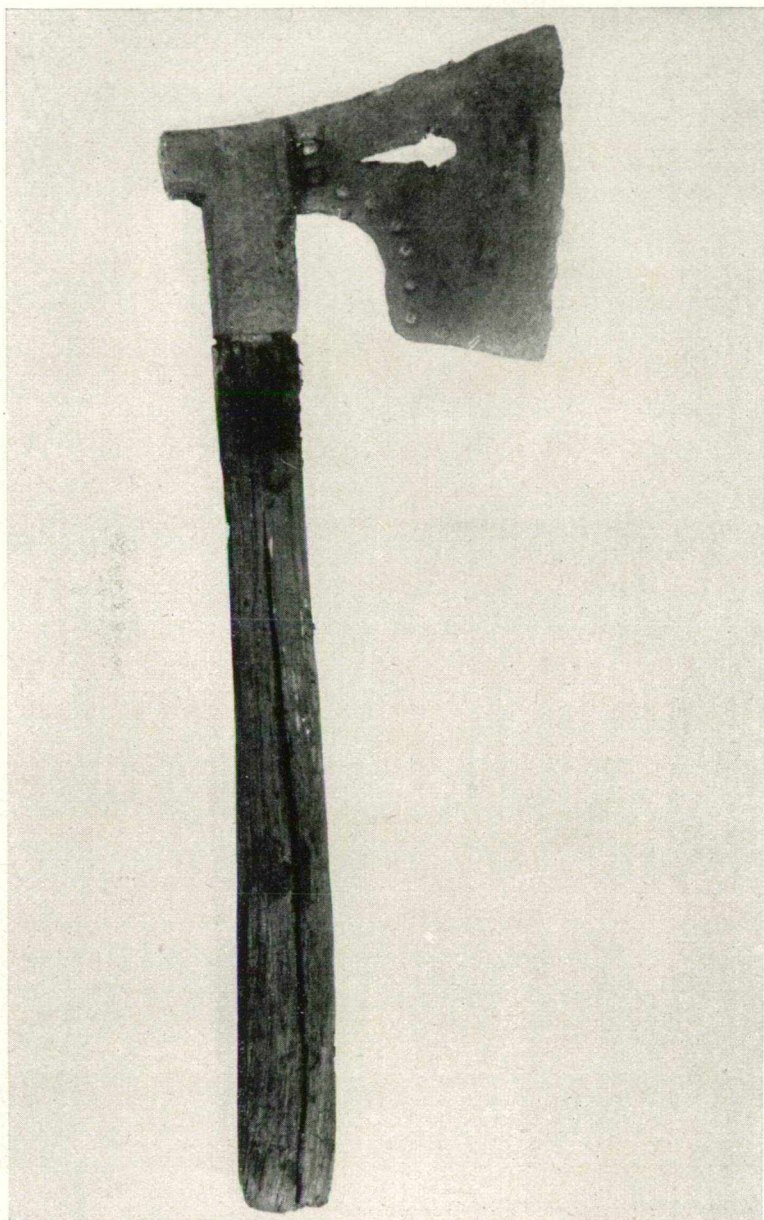

Rákóczi rodostói ebédlőszobájának fali szekrényei a Kassán 1941-ben végzett restaurálás után.

A kassai asztalosok oltárának XV. századi táblaképe. Egykor a dőmban állt.
A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak 1941-ben ajándékozta
Madarász István megyéspüspök.

A kassai régi malomnál a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum által
1942-ben kiásott dísz-szekerce.

Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem mellképe. A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum 1943. évi szerzeménye.

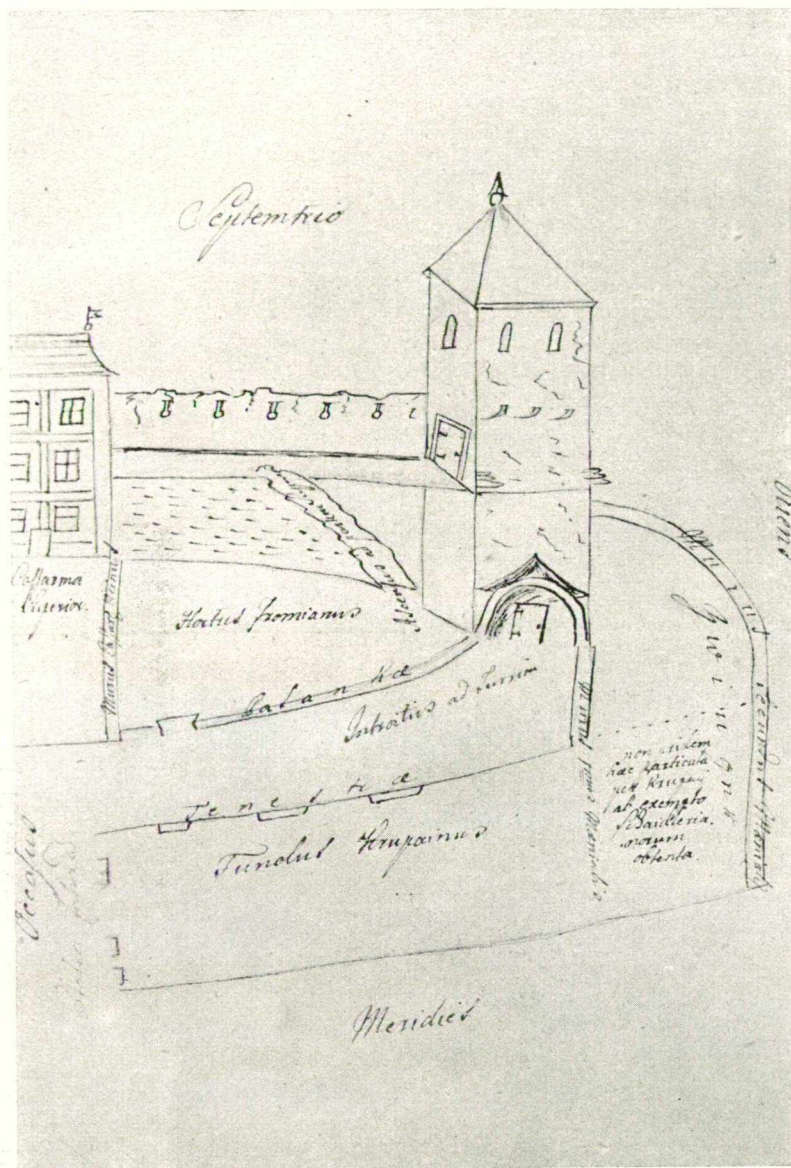

Károlyi Sándor kuruc generális (1703–1711) olajfestésű képe. A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum 1941. évi szerzeménye.

Kassa híres fizikusának, Viczay Józsefnek mellszobra. A kassai kőedénygyárban készült olajfestéssel színesen díszített keménycserép. A Felsőmagyarországi Múzeum 1942. évi szerzeménye.

A kassai erőd északi kapuja és környéke. 1788-ban készült eredeti tollrajz.

A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak ajándékozta 1942-ben Szabó Adorján.

Az 1849-ben Kassán átkelt orosz katonák. Spielmann Károly festményei.
A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak ajándékozta 1942-ben
Spielmann Róza és Sarolta.

kesegyház világraszóló szépséggel hirdeti a kassai gótikus templom-építészetet. A Hóhérbástya melletti falban érdekes adalékul továbbra is bent hagyjuk ezeket a köveket.

Az erődfal északi részénél volt a legszerencsésebb lelet. Hármas-ívelésű hatalmas vízáteresztő részletre bukkantunk és ez kétségtelenül igazolja, hogy a fal mögötti területről a víz innen hömpölygött át a Hóhérbástyát övező várárokba és a bástya déli részénél ugyancsak ilyen vízáteresztőkön keresztül ismét visszafolyt a fal mögé. Ezt az ősi állapotot a közeli Malom-árok vizének bevezetésével szerencsésebb időben részben visszaállíthatjuk és így nemcsak az ősi falat és az erődöt festői módon visszatükröző hangulatos részletet varázsolhatunk elő, hanem szemléltetően bizonyíthatjuk, hogy a Hóhérbástya a város elé tölt és a XV. század második felében építettett barbakan-erőd volt.

A Hóhérbástya elgazosodott belső udvarából Szendy Károly budapesti székesfővárosi polgármesternek megértő segítségével a régi erődhöz méltó kertet létesítettünk. Idővel a kazamatákat eltakaró fal eltávolításával a kazamatanyílásokat is szabaddá óhajtjuk tenni. Elkészült az emeleti rész régi alakjába való visszaállításának terve is.

Az észak felé húzódó erődfal ma vastag vakolással van takarva. Szeretnénk ezt is leveretni. Egyszer talán elérjük, hogy Kassának ez az erődrésze újra régi szépségében és ősi állapotában mutatkozik meg. A Hóhérbástya udvarának keleti, északi és nyugati fala mellett lehetőség mutatkozik egy tornácos kőmúzeum létesítésére is, mely a kassai dóm szertekallódott régi köveinek most folyó egybegyűjtése után a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum köemlékosztályának méltó és helyes felállítását tenné lehetővé.

A FELSŐMAGYARORSZÁGI RÁKÓCZI MÚZEUMOT súlyos veszteségek érték. A kivonuló csehszlovák hatóságok az 1918-tól 1938-ig gyűjtött műtárgyakat magukkal vitték és azok mindmáig nem kerültek vissza jogos őrzési helyükre.

Az impériumváltozáskor gróf Teleki Pál, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter a múzeum régi kapcsolatainak helyreállítására Kőszeghy Elemért küldte ki, aki e megbízatását 1939 szeptember 21-éig látta el.

A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége dolgozta ki az immár hetven éves intézet újra való felállításának és működésének kereteit. Pastéiner Ivánnak, a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének és hűséges munkatársának, Viski Károly egyetemi tanárnak köszönhetjük, hogy a nehéz és szűkös időkben ismét az ország egyik legjelentősebb intézményévé válhattunk. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumot még 1939 végén közgyűjteménnyé nyilvánította és a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa 1940 november 28-i ülésében múzeumunk gyűjtési és ásatási körét a kassai körzeten kívül Abauj-Torna-, Gömör- és Zemplén me-

gyékre is kiterjesztette, ásatási érdekeltségünket pedig a Keleti Felvidék egész területére jelölte ki.

Az 1938-ig központi épületünkben működő nyilvános könyvtárt a közgyűjtemények országos főfelügyelője a Kassai Állami és Városi Könyvtárral egyesítette és új rendeltetési helyére szállíttatta. Feladatuk így tisztán muzeális érdekeltségű lett, a két könyvtár egyesítésével pedig egy nagyszabású testvérintézet létesülhetett.

Ezekkel a nagyjelentőségű intézkedésekkel a kassai múzeum a történelem mostani zúgó és sújtó viharainak elülése után sikerrel működhetik.

Kassa szab. kir. városnak kereken 200.000 pengős támogatásával, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének és a Műemlékek Országos Bizottságának ugyanekkora összegű segítségével már eddig is maradandó értékű munkákat végeztünk s jelentős új gyűjteménycsoportokat létesítettünk. Az elmúlt öt év alatt a Rákóczi-ház, az Orbán-torony, a Miklós-börtön, a Hóhérbástya és a Kassai Rodostó restaurálására és helyreállítására fordított összegek beszámításával ilyenformán több mint 400.000 pengőt áldozhattunk műemlékek megmentésére s múzeumunk fejlesztésére, és közel 4000 műtárggyal gyarapodtunk.

Mecénásaink egyike Kassa nagy kultúraszerező püspöke, aki az ősi székesegyház egykori értékes egyik kallódó szárnyasoltárképét is nekünk juttatta. A XV. századi táblakép Mátyás és Simon apostolt ábrázolja. Mindkettő attribútumaik révén felismerhető; az egyik fejszét, a másik fűrész-tart. Kezükből mondatszalogok csavarodnak Omnis resurex(t)ionem et vitam eternam amen felirattal. A festő közvetlen előadási módja, a lényegre redukált részek és ugyanazok a tömzsi alakok, amelyek a kassai dóm többi szárnyasoltárain is felismerhetők, elárulják, hogy a mester ezt a képet a XV. század 60-as éveiben készíthette. Az ábrázoltak személyéből következtethetjük, hogy eredetileg a kassai dómban állott; ácsok és asztalosok céhe számára készülhetett. A kép feliratának rossz latinságából tűnik ki, hogy ez a kassai mester éppen úgy nem tudott jól latinul, mint az a társa, aki a XVI. század elején Zotmar (Szathmáry) Bertalan gyógyszerész megbízásából festette a dóm híres Mettercia képét.

Képtárunk jelentős új szerzésű darabjai Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelmet, gróf Thököly István és gróf Károlyi Sándor kuruc generálist ábrázolják. Történeti értékükön kívül a magyar kosztüm fejlődésének is érdekes adalékai. Benczúr Gyula unokája, Benczúr Vilmos végrendeletileg hagyta reánk e világhírű magyar művész kassai tartózkodása alatt készített portrészorozatát.

Kassán kívül a Felvidék emlékeit és múltját is kutattuk. Bálint Alajos múzeumi segédőrünk Abaujszemerén, Bárcán, Abaujszántón, Ungváron régészeti ásatásokat végzett, Gerényben pedig megkezdte egy XIV. századvégi erődtített várkastély feltárását.

MIHALIK SANDOR

ÖT ÉV KASSA KÖZIGAZGATÁSÁBÓL

ÖT ÉV AZ IDŐ VÉGTELENJÉBEN parány, melyet csak gőrcső alatt veszünk észre; vizsgálat alá kell hát vennünk, hogy értékelhesük, megállapításokat tehessünk vele kapcsolatban, amelyek alapján következtetéseket vonhatunk le, — tanulságok szülehetnek.

Kassa felszabadulásának ötödik évfordulóján azért célszerű és hasznos közigazgatása felett számonkérőszéket tartani, mert a visszacsatolás utáni első évek munkájának eredménye mutatja meg legszembeötlőbben, hogy a hagyományokon nyugvó, ezért sokat ócsárolt magyar közigazgatási rendszer eléggé rugalmas és korszerű-e arra, hogy életet, fejlődést jelentsen és biztosítsa az egyén számára mindazokat a lehetőségeket, amelyeket a helyesen szervezett és igazgatott társadalomban mindenki joggal megkövetelhet.

Ha az eszményi közigazgatás célját mértékül véve valljuk, hogy a: „közigazgatásnak szervei útján cselekvőleg is közre kell hatnia, hogy az egyesek egyéniségüket minden emberi vonatkozásban kifejezésre hozhassák és munkájukat az állami szervek támogatása mellett, tehát az állam erejének felhasználásával megerősítsék”, akkor olyan mértéket szabtunk vizsgálódásainknak, melynek elérése a felsorakoztatott tények és intézkedések figyelembevételével: igazságos és jogos.

Visszapillantásunk során figyelembe kell vennünk Kassa földrajzi fekvését, politikai helyzetét, mert ezek a tényezők szabják meg a végrehajtó hatalmat jelentő közigazgatás cselekvésének határait, ezek befolyásolják szervei intézkedéseit.

Kassa a megszállás húsz esztendeje alatt gazdaságilag erős, politikailag előnyös helyzetben lévő, társadalmilag korszerűen szervezett nép vezetése alatt állott. A birtoklási vágyon és a belőle származó előnyökön kívül az uralkodó hatalmat ehhez a földhöz és népéhez semmi kapcsolat sem fűzte. Ez a gyökértelenség nagyon érezhető közigazgatási intézkedéseiben, amelyek politikailag erősen körülhatárolt emberi jogokat elismerők, de egyben felületen mozgó, pillanatnyi sikerért cselekvők voltak. Természetes, hogy a magyar multat csak kevésbé, vagy sehogyan sem ösmerő nemzedékek előtt könnyen rokonszenvesse válhatott az olyan közigazgatás, amely a nemzeti közösség eszményi céljait és kötelességeit figyelmen kívül hagyva, intézkedéseinél pusztán a politikailag saját javára megnyerhető embert vette figyelembe.

Ezzel szemben a történelmi hagyományok fokozott tiszteletében korszerűsített magyar közigazgatás a trianoni húsz esztendő alatt rádőbbsent, hogy a nemzeti közösség szolgálata teljes önzetlenséget, politikamentességet jelent. Nagy célokat csak úgy lehet elérni a trianoni felfogás szerint, ha a nemzeti összetartozandóság érzése uralkodik a nemzeti társadalom fölött, ha minden hatóság és hivatal, sőt a nem-

zeti közösséghez tartozó minden egyén hiszi és vallja, hogy csak együttes munkával, kölcsönös megértéssel lehet országot építeni.

Az a kétféleség, amely a húsz esztendeig idegen nép hatalma és befolyása alatt élők és a trianoni határok között egységbe kovácsolódottak között észlelhető, legszembetűnőbben a visszacsatolás első éveiben jelentkezett. Felületes és téves megállapításokon alapuló összehasonlítások gátolták az együttes munkát. A nemzeti összetartozás építő érzését nem ismerő nemzedékek nyomban hiányoltak és bírálta minden olyan intézkedést, amely elsősorban nemzeti közöiséget szolgáló és csak azután egyéni érdeket és érvényesülést figyelembe vevő volt. Nem vették, nem tudták észrevenni, hogy a végrehajtó hatalomnak az egész közösség bizalmára van szüksége akkor, ha a visszacsatolás utáni: politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális nehézségeket eredményesen akarja legyűrni. Nem értették meg, hogy a megszállás éve alatt egészen más cél szolgáltatába álló közigazgatás, egészen más természetű intézkedéseket tett, mint a magyar, amely részben a két rendszer között lévő űrt kényszerült áthidalni, részben saját közösségi célja szolgáltatába kellett állítson mindenkit, mert új világháború kitörésének viharszele borzongatta a kedélyeket.

Hogy minden látszat ellenére mennyire rugalmas, korszerű, alkalmazása közben mennyire korszerűsíthető a mi közigazgatási rendszerünk, azt abból állapíthatjuk meg, hogy a feltornyosodó akadályokat kisebb-nagyobb nehézségek árán, de mindig legyőzte és napi feladatain túl olyan alkotások is jelzik ötesztendő nehéz munkájának útját, amelyek európai viszonylatban is említésre méltók és amelyek társadalompolitikai vonatkozásuknál fogva korszakalkotók.

Vizsgálódásaink során rá fogunk ezekre az értékekre mutatni, mérlegelni fogjuk súlyukat, felbecsüljük hatásukat.

A város arcát elsősorban egész külseje: utcái és épületei, terei és ligetei, másodsorban a benne élők szelleme jelenti. A múltból és jelenből, a tegnaptól és mából alakul ez az arculat, amely mindig a valóságot tükrözi vissza, amely alapján kétségtelenül következtetni lehet a benne élők lelkiségére. Épületei, intézményei, forgalma, kultúrája, csupa olyan tényező, amelyek figyelembevételével megmérhető és bírálható az ember szelleme.

Magyar közigazgatási rendszerünkben a törvényhatósági jogú város olyan önkormányzattal bíró közigazgatási szerv, amely önelhatározásai alapján alkot vagy rombol, amely teljes mértékben kifejezi az embert, amelynek kebelében élők egyéniségüket a nemzeti közöiség és általa saját javukra is hasznosíthatják.

Természetes tehát, hogy ezt az adottságot kell jelen visszapillantásunk során figyelembe vennünk és bár a visszacsatolt területen működő törvényhatóságok önkormányzata részben a bizottsági tagok, részben a tisztviselők kinevezettsége következtében némi csorbát szenved, elhatározási jogának sértetlensége folytán mégis úgy tekinthető, mint amely szerv saját maga jelöli ki céljait és az azok eléréséhez igénybevenni kívánt feltételeket is maga szabja meg. Kassa város közönsége az elmúlt öt esztendő alatt élt is ezzel az önelhatározási jogával minden olyan alkalommal, amikor módja volt erre.

A város arculata kifejezi lakói szellemét.

Ha ebből a megállapításból kiindulva vizsgáljuk Kassa városképét, azt fogjuk észlelni, hogy minden anyagbeszerzési nehézség ellenére — főleg a visszacsatolás első éveiben — mind a város, mint közület, mind a magánosok dicséretre méltót teljesítettek.

A hajdani Községi Közigazgatási Tanfolyam épületébe helyezett városi hivatalok teljesítőképességét és az egész igazgatás lendületét akadályozta az a körülmény, hogy ez az épület szűk, rossz beosztású, forgalomtól távolos: szóval erre a célra alkalmatlan volt. Ennek a ténynek felismerése készítette a város vezetőit arra, hogy a felszabadulás óta kihasználatlanul álló, volt KSOD. épület egy részét bérbe vegye és így összes hivatalát egy épületbe helyezhesse el. 1940. évi november 1-től ebben a bérelt épületben működik az egész polgármesteri hivatal és alkalmas elhelyezése, könnyű megközelíthetése sokban hozzájárult a városi közigazgatás megjavulásához. Ebben az épületben működve sikerült végre felkelteni a város társadalmában a magyar, helyesebben a városi közigazgatás iránti bizalmat.

A történelmi magyar múltú Kassának a megszállás ideje alatt felnövekedett ifjúsága természetszerűen alig, vagy egyáltalán nem ismerte a magyar eszményeket. A hősi küzdelmekben, erényekben és virtusokban annyira gazdag magyar múlt ennek az ifjúságnak alig jelentett egyebet érdekfeszítő események sorozatánál, amelyet többkevesebb érdeklődéssel és figyelemmel tanult a középiskolában. Alacsonyabb rangú iskoláink tanulói talán még kevesebb életet éreztek tanulmányaik során az események gyorsanpergő láncában. Erre alkalmas intézmény, vagy szervezet útján kellett tehát felébreszteni ifjúságunk lelkében a magyar öntudatot, amely együttérzésre és cselekvésre ösztönöz, amely zsenge ifjúságuk idején önállóságra, leleményességre és katonás fegyelmezettségre nevel. Ezeknek az erényeknek elsajátítása csak a levanteintézmény kebelén belül lehetséges, ahol minden, testileg és lelkileg ép magyar ifjú, minden tagozódási lehetőség kizárásával, mint levante, kora ifjúságától fogva vesz részt a közösségi, hazafias munkában.

Előbb a Gizella-parti, majd a Mikes Kelemen-utcai levanteotthon nyílik meg a város közönségének megértő áldozatkészsége nyomán, hogy a gr. Bercsényi-utcai levanteotthonnal kiegészítve, egyelőre teljes mértékben kielégíttessék a törvény vonatkozó követelménye.

Míg a levanteintézmény kizárólag a fiatalság helyes nevelése érdekében működik, addig az egész társadalmat érintő problémákat oldanak meg azok a közegészségügyi intézmények, amelyek szinte földből valázsoltan, egymásután születtek meg a visszacsatolt Kassán.

A Mészáros-utcai Egészségház, korszerű berendezésével, a benne elhelyezett intézmények odaadó munkájával nemcsak a legsürgősebb helyi közegészségügyi feladatok megoldására hivatott, hanem kiterjeszti működését az egész Abaúj-Torna vármegyére is.

A Tüzér-, Csónak-, Kovács-utcai napközi otthonok, a Jaross Andor-utcai óvoda kibővítése, a Széchenyi-ligeti gyermekjátszótér viszont olyan létesítmények, amelyek a gyermekek javát szolgálják.

Szociális gondolattól vezérelten fejezte be a város közönsége a cseh

megszállás ideje alatt megkezdett, de a visszacsatolás következtében befejezetlenül maradt Kórház-utcai városi bérházakat, amelyekben egészséges és olcsó lakáshoz juthatnak a kevés jövedelmű kismemberek.

Az 1941 április havában befejezett kétemeletes lakóházak 72 kislakást foglalnak magukba. Ezek közül 36 lakáshoz megfelelő mellékhelyiségek is vannak a tágas szobán kívül, míg a többi 36 lakás egy-egy szobával úgy bővült, hogy kamra helyett a konyhában elhelyezett szekrény szolgál. Az épületek pincéjében 2—2 zuhanyozó van elhelyezve, amely a tisztálkodást teszi lehetővé, minthogy az épület lakásai mellett nincs fürdőszoba. Az épületekben megfelelő számú mosókonyha és szárítóhelyiség is áll a lakók rendelkezésére.

A Zöldkeresztes Védőnőképző régi épület megfelelő átalakításával nyert alkalmas elhelyezést.

A Lajos-forrás ivócsarnokának átépítése közegészségügyi vonatkozású építkezés. Az Országzászló viszont a nemzeti ünnepek zarándokhelye, ahol az 1938. évi november 11-ikének megünneplése óta minden nemzeti ünnepen összesereglik Kassa társadalma, ezzel is tanújelét adva hazafiúi érzéseinek. Az Országzászló különben az első csehszlovák hadügyminiszter: Stefánik tábornok szobra helyén és részben a szobortalpazat anyaga felhasználásával épült.

A Nemzeti Színház külső és belső megújítása újabb bizonyíték amellett, hogy a város vezetője, közönségével vállvetve, fáradozik kultúrintézmények létesítésén és megújításán.

A Fő-utca 94. szám alatt lévő Rákóczi-kastély városi könyvtárrá alakítása, a köztemetői virágház létesítése, gróf Teleki Pál, Mátyás király, az 1941. évi orosz bombatámadás hősi halottai emlékének megörökítése, báró Berzeviczy Vince emléktáblája és végül a cseh megszállás alatt vértanú halált haltak emlékének megörökítése, a mult nagyjai iránti kegyelet építő érzésének jegyében születtek.

De a magasépítkezések és emléktáblák mellett gondja volt a város vezetőségének arra is, hogy a megszállás alatt elhanyagolt utcaburkolatok — a fennálló nehézségek legyűrésével — redbehozassanak. Nagyarányú városrendezés körvonalai bontakoznak ki a Horthy Miklós-tér és Szent István-körút rendezésében. Ezzel a város élettere kibővül, ami szükségessé teszi a forgalmi eszközök céljára szolgáló útvonalak kiépítését, vásártér létesítését és új lehetőségeket iktat a város fejlődésébe.

Ezzel kapcsolatos a 6-os számú villamosjárat beiktatása a közforgalomba, amely a város délnyugati peremén fekvő munkásnegyed lakóinak lehetővé teszi, hogy munkahelyüket könnyebben és gyorsabban közelítsék meg, gyermekeik pedig az esetleg lakásuktól távolabb fekvő iskoláikat kevesebb fáradsággal érik el.

Szorosan összefügg az előbb említett villamosjárat beiktatásával az a körülmény, hogy a most felépült és a visszacsatolás ötödik évfordulóján a részesítetteknek átadott 58 ONCSA-ház is ezen a városrészben épült. Tudvalevő ugyanis, hogy ezek a lakóházak a sokgyermekes, elesett szociális körülmények között élő családok részére épültek. Ezeknek a családoknak csaknem minden épkézláb tagja kora ifjú-

ságától fogva dolgozik, nagyfontosságú tehát, hogy munkahelyét könnyen közelítse meg.

Az ONCSA-telep létesítése nagy fellendülést jelent nemcsak a városban uralkodó lakáshiány miatt, hanem főleg azért, mert a juttattak olyan feltételek közé kerülnek, amelyek észszerű kihasználásával az egész család szociális megerősödése lehetséges. A tiszta és egészséges otthon olyan érték az ember számára, amely egész énjére kihatva felmérhetetlen fejlődési lehetőségeket jelent.

Az intézményes szociálpolitika azonban nemcsak a családi otthonokhoz juttatásban nyilvánul meg, hanem az egész magyar közigazgatást átható szociális szellemben, amely mindenkin idejében és megfelelően segíteni igyekszik. Ez a segélyezés csak nagyritkán áll ellenszolgáltatás nélküli juttatásból, csaknem minden esetben olyan jellegű, hogy a részesített önjelöltől való megerősödését érezze.

A visszacsatolás utáni első évek alkalmatlanok voltak a magyar szellemből fogant intézményes szociálpolitikánk összes értékének kibontására. A felszaporodott munkanélküliség — s ez a közelfekvő országhatár természetes következménye volt — sürgős és hatékony intézkedések foganatosítására készítette a város vezetőségét. 1941. év márciusában éppen ezért a leszerelt katonák keresetéhez juttatása érdekében a Malomárok szabályozása indult meg. Ugyanekkor 36 sokgyermekes családot, díjmentesen, 300—300 négyszögöles telekhez juttat a város. Ezek a telkek kb. 340 P évi jövedelmet biztosítanak ezeknek a családoknak. Ez az összeg aránylag nem sok, de mindenestre hozzájárul felerősítésükhöz.

A sokgyermekes családok gyermekeinek ruhához juttatásával kapcsolatosan rendelkezésre álló statisztikai adatok élénk világot vetnek a szociális munka eredményességére. Míg ugyanis 1939. évben 832 pár cipőt, 568 fiú- és 379 leányruhát osztott ki a város a rászorulóknak között, addig a folyó évben már csak 311 pár cipőt és semmi ruhát nem osztott ki. Ha ez a tény némileg a szükséges nyersanyaghiánnyal is magyarázható, mégsem teljesen ez, hanem a rászorulóknak számának öröndetes csökkenése a tulajdonképpeni ok.

Ugyanilyen öröndetes apadást mutat a nyilvántartott szegények statisztikája. Amíg 1939. évben ezek száma 5585 volt, addig 1943-ban már csak 972 egyénről kellett gondoskodni.

Inkább kegyeletes célt szolgál a karácsonyi csomagakció, melynek keretén belül az ünnep előestéjén szeretetsomagot osztott szét a város a népkonyhán étkező szegényei között.

Nagyobb jelentőségű az 1942. évi tűzifaakció, melynek során 1000 köbméter tűzifát osztott szét díjtalanul a város rászoruló szegényei között.

A Magyar Norma szerinti segélyezést 1939. évtől vezették be. Az akció résztvevői között találjuk a városi tisztviselőket is, akik törzsfizetésük 1, illetve 1/2%-át fizetik ki havonta erre a célra.

A szociális vonatkozásban nehezen erősödő Kassa 1941. januárjában már arra gondolhat, hogy saját szegényeinél elesettebb sorban élő erdélyi menekült magyar testvéreink közül 63 családot fogadjon

falai közé. Ezek részére teljes ellátást és elhelyezést biztosított a város és ezenkívül munkához is juttatta őket.

A folyó évben pedig elhatározta a város közönsége, hogy a világháborúban elesett hősök árvái közül a Szent Antal Árvaházban öt árvának költségeit vállalja.

A városban működő szociális célú és jótékony intézmények egész sora tevékenykedik a hivatalos körökön kívül azon, hogy minél kevesebb fázó és éhező, munkanélküli és munkaképtelen magyar testvérünk legyen. Ez a munka nem eredménytelen, bár az értékes szociálpolitikától messzeeső. — Míg ugyanis minden társadalompolitika végső célja olyan állapot megteremtése, amelyben munkája alapján és révén minden dolgozó a neki és adottságainak megfelelő körülmények közé kerülhet, addig a keresztény jószívűség elvéből kiindulva jótékonykodó társadalmi szervek tevékenysége a meglehetősen felületes kiválasztás alapján történő segélyezés. Szociális közigazgatásunknak éppen ezért egyik sürgősen megoldandó feladata: minden társadalmi jellegű segélyezés fölöslegessé tételével, intézményesen oldani meg a problémákat.

AMÍG AZ ELŐBB ELMONDOTTAKAT gyűjtőnévvel: az egyénnel kapcsolatos szociális munkának minősíthetjük, addig mindenki szociális jólétének előmozdítására, magasabb kultúrigények kielégítésére szolgálnak azok az intézmények, amelyeket: Közművek név alatt foglalnunk össze. Ide tartoznak a: víz-, gáz-, villany- és csátornaművek, tehát mindazok az intézmények, amelyek: meleget, világosságot, ivó- és mosdóvizet, valamint tisztaságot jelentenek mindenki számára. — Nem csoda tehát, ha ezek a mindenkit érdeklő intézmények nemcsak fokozott mérvű ellenőrzés alatt állanak, hanem ezek állandó korszerűsítése és fejlesztése is elsőrangú közérdek. Fontosságuk és közérdekű voltuk jut kifejezésre akkor, amikor megrongálódásuk következtében zavar áll be a szolgáltatásban. Ezért volt olyan nagyfontosságú, hogy a bécsi döntés utáni, zavaros és politikai bosszúra alkalmas időkben a közműveket megbízható őrség felügyelete alá helyezzék. Ezekben a napokban a tűzoltócsapat, a közművek által felállított munkásőrszemek és az akkor még Kassán állomásozó cseh katonaság együtt teljesített őrszolgálatot a közművek mellett.

El sem múlt a veszélyes feszültség, a városi közművek máris honvédeink méltó fogadására készülve a csehek által elhurcolt Štefánik-szobor talapzatára 150 darab villanyégőt szerel olymódon, hogy nemzetiszínű körbe foglaltan a Szent Korona világítson örök jelképgyanánt.

A visszacsatolás első napjaiban várható szénhiány megelőzése érdekében az iparügyi miniszter kiküldöttei útján gondoskodik a kormány a városi közművek üzembentartásának zavartalanságáról.

Az üzemanyaghiány egyidejűleg jelentkezett a fogyasztók csökkenésével, ami azért volt előnytelen, mert a cseh beszerzési piacok helyett magyar piacokat kereső és nyersanyagait onnan beszerző közművek ebben az időben drágább anyagokat voltak kénytelenek beszerezni. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy a Kassát kiürí-

tett cseh polgári és katonai hatóságok és intézmények 154.571 P összeggel maradtak adósok a közműveknek.

A közművek vezetőségének minden erejét latba kellett ezért vetnie, hogy ezeket az anyagi nehézségeket mielőbb és mentő eredménnyesebben áthidalja. Megfeszített munkával sikerült ezeken a nehézségeken is túljutni és ma ez az intézmény ismét teljes anyagi biztonságban folytatja közérdekű munkáját.

Néhány beszélő szám rávilágít ennek a megállapításnak helyességére: Míg 1940. évben 396.328 pengővel járultak hozzá ezek az üzemek a városi háztartás tehermentesítéséhez, 1941-ben már 467.417 pengőre emelkedik ez az összeg, hogy 1942. évben 558.909 pengőt tegyen ki.

A háborús anyaggazdálkodási nehézségek természetesen a közüzemekben is éreztetik hatásukat, amely nehézségekkel eddig sikerült a vezetőségnek megbirkóznia és erős a remény, hogy a most dúló világháborús befejeztéig sem lesz különösebb fennakadás az üzemekben.

A Kassát 1941. június 26-án ért bombatámadás által okozott károk helyreállítási költsége 3000 P kiadást jelentett az üzemeknek. Erdély visszacsatolása kapcsán viszont 5000 P értékű részvényt jegyzett az üzem a Székelyföldi Villamosművek Rt. alapítására.

A városi gázgyár alapításának 75. évfordulóján a Magyar Gázgyárak Országos Szövetsége Kassán tartotta XXI. rendes közgyűlését. Az évforduló alkalmából díszes kiállítású emlékkönyvet is adtak ki a közművek, amelyet a Kassán ez évben rendezett II. Országos Iparművészeti Kiállításon, mint a nyomdaipar rendkívüli teljesítményét ki is állítottak.

A közművek vezetősége felismerve a szociális bajok orvoslásának horderejét, munkát és fáradságot nem kímélve vette ki részét a városban uralkodó munkanélküliség leküzdésére irányuló küzdelemben. Amikor pedig az ONCSA életrehívásával, intézményesen sietett a magyar állam az inségesek érdekében tevékenykedni, a közművek vezetősége nagyszabású tervet dolgozott ki, amely során mintegy 5 $\frac{1}{2}$ millió P értékű munka elvégzésével a munkanélküliség hosszabb időre megszűnt volna. Részben a körülmények máskénti alakulása, részben az ONCSA más elgondolásai folytán azonban ezek a tervek csak kis hányadukban valósultak meg és az ONCSA-tól igényelt kölcsönnek csak egy részét kapták meg a közművek.

Atérezve a honvédelmi szempontok nagy fontosságát, a honvédelmi miniszter és a Gyáriparosok Országos Szövetsége felhívása alapján a közművek nemcsak a hadbavonultak hozzátartozóinak nyújtott állami segély 50%-val kiegészített összeget, hanem ezenfelül, 1939. május hó 1-től a közműveknél rendszeresített állásokba kinevezett tisztviselők és altisztek hadbavonulásuk időtartamára, a közalkalmazottakkal azonos módon, illetményeiket teljes összegben megkapják. A többi, ki nem nevezett, de egy évnél hosszabb szolgálati idővel rendelkező hadbavonult alkalmazott felesége után heti keresetének 40%-át, minden gyermek után pedig heti keresetének 10%-át, maximális heti keresetének 80%-át kapja.

Hogy a felelősségteljes és nehéz munkát végző közüzemi munkások a legmesszebbmenő egészségügyi követelményeknek megfelelő viszonyok között dolgozhassanak, az üzemek vezetősége a villanyüzemnél már meglévő munkásfürdőt és étkezdét kívül azonos célú és berendezésű fürdőt és étkezdét létesített a gázgyárban is. Azok a munkások, akik munkanemük folytán a rendesnél nagyobb mértékben koptatják ruhájukat és cipőjüket, munkaruhát, cipőt és esőköpenyt kapnak.

Az üzemi alkalmazottak tüzelővel és élelmiszer beszerzéssel járó gondjain úgy könnyít a közművek vezetősége, hogy minden évben előnyös áron szerez részükre: burgonyát, hüvelyeset, zöldségféléket, fát, stb., stb. Az ezekért a közszükségleti cikkekért fizetendő árat mérsékelte részletekben törlesztik az alkalmazottak.

A városi közművekről általánosságban elmondottakon kívül szükséges és fontos, hogy az egyes művekkel, mint önálló munkakört ellátó létesítményekkel, külön-külön is foglalkozunk. Minden üzemágnak megvannak ugyanis a maga sajátos problémái, amelyek helyes megoldásához: közigazgatási tapasztalatokra és kellő szakismeretre van szükség. Ezek a sajátos problémák jelentik tulajdonképpen a közüzemek igazgatását és mint ilyenek nagyon is szorosan beletartoznak jelen tanulmányunk tárgykörébe.

A villamosmű a város legnagyobb s egyúttal legjövödelmezőbb üzeme. 1939. évben ennél az üzemnél az átmeneti nehézségeket jelentős mérvben fokozta az a körülmény, hogy az áramtermelésnél barnaszének tüzelésére kellett áttérni. Az áramtermelő központ gépkazánjainak tüzelőberendezései ugyanis magas fűtőértékű karwini szének tüzelésére épültek. A 24 különböző bányából származó szénrel végzett tüzelési próbák alapján állapítja meg a vezetőség a legmegfelelőbb magyar szénféléseget. Ebből a célból vegyészeti és technológiai laboratóriumát kibővítette és a víz és szénvizsgálatokon kívül a kenő- és transzformátorolajak, világítógáz és benzol vizsgálatával is foglalkozik.

A hazai szének kisebb fűtőértéke következtében nagyobb szénmennyiségek tárolásáról és ezért a szénraktár bővítéséről is gondoskodni kellett. A köztemető mellé kitelepített városi kertészet területének megszerzése után a villamosmű szénraktártelepét további vasúti iparvágány beépítésével közel ötszörösére lehetett bővíteni, ami a szükséges szénmennyiség elhelyezését kellőképpen biztosítja. A barnaszének gyengébb időálló képessége szükségessé tette a tárolt szénnek az eső és napsugarak behatásától való megóvását. Ennek következtében fedett szénraktár létesítése vált szükségessé és a szén keverésére szolgáló területet tetővel kellett ellátni. A fedett szénraktárt 12.000 pengőért kassai vállalkozó építette, míg a szénkeverő felletti vastetőszerkezetet a közművek műhelye készítette.

Miniszteri engedély alapján a villamosművek a visszacsatolás után sem szüntették meg a Keletszlovákiai Villamosművek részére való áramszolgáltatást. 1939. március végén a Keletszlovákiai Villamosművek az áramszállítás; szerződést felmondták, aminek folyományaaként az áramszolgáltatás megszűnt. Ez a körülmény természete-

sen visszaesést eredményezett a közművek áramtermelésénél, amit a városi fogyasztás csökkenése is súlyosbított. A nehézségek áthidalása érdekében tárgyalások indultak a Kelet-szlovákiai Villamosművek magyarországi hálózatrészeit kezelő Országos Villamosművekkel a további áramszállítás érdekében, amely tárgyalások eredményre is vezettek és 1941. január 1-től megindult a kölcsönös áramszolgáltatás. Ennek tudható be, hogy a városi villamosmű jelenleg teljes terheléssel dolgozik.

1939. év tavaszán megérkezett a levegőkörhűtőberendezés a villamosmű nagy turbogenerátora részére. Ennek a berendezésnek üzembehelyezése lényegesen hozzájárult a villamosmű áramtermelő berendezéseinek korszerűsítéséhez.

A villamosmű szállítja a közúti vasút üzemben tartásához szükséges egyenáramot is. Az áramátalakítással járó veszteségek csökkentésére 1942-ben higanygőzgyenirányítót szereltek be a meglévő motorgenerátorok helyett.

Légoltalmi szempontból szükségessé vált a városi közvilágítás központi kapcsolásának megoldása. Miután az 1939. évben a közvilágítást a villamoslámpákon kívül részben még gázlámpák látták el, a központi kapcsolási lehetőség érdekében a közművek elhatározták a közvilágítási gázlámpáknak villamoslámpákkal való helyettesítését. Ezzel a munkával párhuzamosan haladt a lámpák központos kapcsolásának kiépítése is, az üzemek saját tervei szerinti saját kivitelezésében. A központos kapcsolással Kassa villamos közvilágítása nagy lépéssel haladt előre, mind korszerűsítés, mind üzemeltetés-megtakarítás tekintetében.

1940-ben a városi légi-riasztóberendezést készítették el a művek. A légó-központ kapcsolóberendezésének végleges kiépítése anyagbeszerzési nehézségek miatt azonban csak 1942. év elején készülhetett el, melynek kivitelét a honvédelmi minisztérium ellenőrző bizottsága mintaszerűnek minősítette.

1939. és 1940. évben az elosztóhálózatok csak kisebb mértékben bővültek. Komolyabb értékű bővítésre csak 1941. évben került sor.

Országos viszonylatban is magában álló érdekesség az újonnan kiképzett Horthy Miklós-téri színes szökökút, amelyet a közművek vezetőjének tervei alapján a közművek műszaki gárdája készített.

1942. évben kilenc új transzformátorállomás épült és a nagyfeszültségű légvezeték 1941, a kisfeszültségű pedig 1921 méterrel bővült.

Húsz évi megszakítás után a villamosművek ismét bevezették a villamoscséplést, amely azóta, a cséplőgéptulajdonosok és csépleltők legnagyobb meglepedésére, rendben ismétlődik és egyre többen használják a tűzbiztos, korszerű és aránylag nem drága villamosságot a cséplőberendezések hajtására.

A Széchenyi-ligeti fősétány és a Horthy Miklós-téri közvilágítás kábelezéssel és stílusos lámpatartó oszlopokkal épült ki.

A villamosmű tényleges fejlődését legvilágosabban az áramtermelés és a fogyasztók számának erőteljes emelkedése mutatja. Míg az 1940. évi áramtermelés az 1939. évihez viszonyítva 20%-kal csökkent, az 1941. évi termelés 92%-os, az 1942. évi pedig már 61%-os

emelkedést mutat. A folyóévi előreláthatólag 94%-kal lesz magasabb az 1939. évi termelésnél.

A gázgyár eredetileg világítási vállalat volt, amennyiben az utcai és a magánvilágítást szolgálta. Teljesítménye 1938. évben a megszállás alatti hűsz esztendő legmagasabb fogyasztásának felelt meg. Közvetlen a visszacsatolás után — a már ismert okból — a fogyasztás 27%-kal csökkent. A város lakosságának rohamos megnövekedésével a fogyasztók száma ismét emelkedő irányt mutat nagy részben. Ez a közművek Fő-utca 94. szám alatt elhelyezett népszerűsítő üzletének köszönhető. Ez a növekedés csakhamar olyan nagymérvű lett, hogy a kemencék teljesítőképessége elégtelennek bizonyult és már 1940-ben szükségessé vált az új gázfejlesztő kemencék beszerzése. Ezek az új gázmedencék folyó évben helyeztetek üzembe és máris mintegy 100%-kal vannak megterhelve. Ennek az emelkedésnek főoka a magánfogyasztók számának szaporodása, vagyis bizonyos kultúrigénybeli emelkedés. A fa- vagy széntüzelésre berendezett takaréktűzhelyekkel szemben a gáztüzelő rengeteg előnye mellett, fő értéke a tisztaság, munkamegtakarítás és bizonyos közérdekű takarékoság.

Természetes, hogy a gázfogyasztók számbeli megnövekedése maga után vonta a gázvezeték hálózatának kibővítését. Ezek az építési munkák — a gázgyár bevételeinek növekedésén kívül — a munkanélküliek munkához juttatását is jelentették, ami az akkori viszonyok mellett nem kisértékű és jelentőségű volt.

Magát a gázgyárat is korszerűsíteni kellett, ami a berendezések tökéletesítésében és egy új iparág: a benzolnyerő-berendezés bevezetésében csúcsosodik ki. Itt kell megemlékeznünk a kéntisztítók átalakításáról, vontatógép beszerzéséről, a régi fordítókorong kicseréléséről, új koksztörő beszerzéséről, új mérőműszerek alkalmazásáról. Mindezek a gázmű telepmegegyébítését is szükségessé tették, amelyeknél az üzem vezetősége már a jövő fejlődésére is tekintettel volt.

A vízmű az új határvonás következtében három forrást veszített, amelyek szlovák területen maradtak. Ezt a három forrást átmenetileg ki kellett kapcsolni a vízszolgáltatásból. Megtörténtek a szükséges lépések arra, hogy ezeket a forrásokat ismét a magyar területhez csatolják. Az utólagos határkiigazítás során a források és a vízgyűjtő területe visszakerült és így ezeknek a forrásoknak vízmennyisége is növeli a város vízellátását.

A bankófüredi villák és szálló vízellátásának biztosítására a Széles-völgyben lévő „Tündérforrás” vizét foglalták le és 1200 m távolságból, 14 ellenőrző aknán keresztül a meglevő bankói vezetékbe vezették a vízművek.

A használatban lévő 4000 darab vízmérő hitelesítésére és javítására saját hitelesítőállomás és javítóműhely felállítása vált szükségessé. Az 1939. évben megrendelt vízmérőhitelesítőállomás szállítása és felszerelése, valamint a vízmérő javítóműhelyhez szükséges gépek beszerzése 1940-ben történt.

A Bankón épülő székesfővárosi munkásüdülő vízellátásának biztosítására 1175 méter nyomvezeték lefektetése, a szükséges gépház

épületének megépítése, a vízz szállító berendezés felszerelése és a bankói vízmedence 1941. augusztus havában elkészült.

A csermelyvölgyi forrásfoglalások fővezetéke az erdészlak és a természetbarátok üdülője között 160 méter hosszúságban az idők folyamán tönkrement. Az új betoncső fektetése a rossz szakasz kikapcsolásával megtörtént, ezzel elmúlt a talajfertőzés veszélye.

A város kétoldali vízellátását biztosító nyomócső fektetése a központi szivattyútelep és a MÁV. épülete előtt lévő fővezeték között 1800 m hosszúságban 1941-ben nyert befejezést.

A szabadfürdő vízellátásának biztosítására aknakút épült a Malomárok partján, ez biztosította a fürdőmedence vízellátását.

A szárazság következtében beállott vízhiány új források kutatását tette szükségessé. A Csermelyvölgyben véghezvitt kutatások a Szvinyov-völgyben lévő régi bánya vizének felfogását eredményezték.

A bedőlt bánya feltárása és vizének foglalása, 457 méter betoncső és 7 darab betonakna megépítése után a víz folyó évi szeptember havában nyert a fővezetékbe bebocsátást.

A Hernád folyó völgyében lévő kutak vízhiányának ellensúlyozására új kút létesítése vált szükségessé. Megfigyelések és próbamérések alapján az új kút létesítésére legalkalmasabb helynek a Lajos-forrás északnyugati része bizonyult. Az ott nyert próbakút vizét a kémiai és bakteriológiai vizsgálat kifogástalan ivóvíznek minősítette. A megépített új kút vízhozama átlagban 35–40 lit/sec., azaz 126–144 m³/óra.

A városi faraktár és a gázgyár vízellátásának biztosítására 100 m hosszú nyomócsövet kellett lefektetni. Ezenkívül az elmúlt öt év alatt a városi vízcsőhálózatot összesen: 1221 méterrel hosszabbította meg a vízművek vezetősége. Mindebből kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy az uralkodó anyagbeszerzési nehézségek ellenére tervszerű és céltudatos munka folyik minden vonalon.

A csatornaművek kétirányú működést fejtenek ki: gondoskodnak a meglévő csatornahálózat karbantartásáról, tisztításáról és egyben annak bővítéséről is.

A csatornahálózat tisztítása és fenntartása évtizedes gyakorlaton alapuló rendszer szerint állandóan folyik. Ezekhez a munkákhoz tartoznak a város utcáin elhelyezett esővíznyelő aknáknak, a kb. 9 km hosszú övároknak és a patakoknak tisztítása is.

Az inségmunkák során, mindjárt a visszacsatolás utáni első években, új csatornahálózatok épültek. Sajnos, ezek a munkák az utóbbi években szüneteltek, mert az anyagbeszerzési nehézségek, az építési tevékenység szünetelése és a csőhálózat jelenlegi rendszerének telítettsége gátolja a további bővítés lehetőségét.

Az ONCSA-telep csatornázása az anyagbeszerzési nehézségek ellenére, aránylag rövid időn belül mégis megépült, hogy a telep lakói részére a kifogástalan, városi jellegű környezet biztosíttassék.

A fejlődést jelentő munkálatokon és a tatarozáson kívül az üzem megkezdette a csatornaművek korszerűsítésének munkáját és ebből a célból 7 darab egyszerű és 2 darab regisztráló csapadékmérő állomást állítottak fel a város különböző pontjain. Jelenleg tehát Budapest után

Kassa rendelkezik a legkorszerűbb csapadékmérő hálózattal, aminek a csatornahálózat átépítésénél lesz nagy jelentősége.

A közműveknek önálló építési főfeladata: a bővülő üzemek épületeinek fenntartási munkálatai. A felszabadulást követő évek rendkívüli fejlődési üteme szükségessé tette, hogy az eredetileg csak kisebb munkák elvégzésére életre hívott építési osztály nagybővítésű építkezéseket is lebonyolítson.

1939-ben a villamosmű részére fedett szénraktár épült. Ugyanezen év januárjában — inségmunka keretében — a Malomárok Árpád-part menti szabályozásai is megindultak. Ugyanekkor az építési osztály tervei és felügyelete alatt épült a vízvezetéki gépházhoz vezető út, a központi raktárban lévő raktárnoki lakás részben való átalakítása, a gázgyári szénraktár kibővítése, új gáti, fedett szénraktár építése.

Az 1940. évben nagy munkát jelentett a Hernád-folyón épült régi gát árvíz által megrongált balszárnyának megerősítése és a Malomárok beeresztő-zsilip hídfői oldalmányainak átépítése.

Átépítették a Malomárkon átvezető Széchenyi-ligeti vashíd felső szerkezetét, az Ováron mederfenéklépcsőket létesítettek a vízkimosások ellen és elkészültek a közművek székházának átalakítási munkálatai is.

1941-ben a Bankón épülő székesfővárosi üdülőkör tervezett vízvezetékhez a Csermelyvölgyben átemelő vízgépházat, a Bankó-hegyen egy szolgálati víztároló medencét építettek.

A légóltalmi előírásoknak megfelelően a Széchenyi-ligeti raktártelepen a művek óvóhelyet építettek. 1942-ben a vízművek részére 4 darab óvófülke létesült és megkezdődött a villamosművek központi óvóhelyének építése. Ezek a munkák a folyó évben készültek el. Ugyanebben az évben a villamosművek részére 4, a gázgyárban 1 óvófülke létesült és a villamosművek gépházában szilánkvédelmi védőfalakat építettek.

A Horthy Miklós-tér rendezésével kapcsolatosan az 1942. évben elkészült színes szökőkút medencéjét és gépházát is a közművek saját építési osztályával végeztette.

A villamosmű raktártelepének bővítése céljából szükségessé vált a városi kertészet áthelyezése. A kertészet áttelepítéséhez azonban új üvegház felépítése vált szükségessé. Ezt a munkát is sajátmaguk végezték el és 625 m² alapterületű üvegházat adtak át a közművek a városnak a régi 395 m² alapterületű helyett.

A villamosmű kazánháztetőzete az 1942. év nyarán részben leégett. A leégett tetőrészt az építési osztály rövid idő alatt kijavította.

A gázgyár bővítésével kapcsolatosan az építési osztály készítette el az új gázfejlesztőkemence betonalapjait, a folyó évben elkészült új gázfejlesztőkemencéhez új kéményt kellett felállítani, amelyhez kb. 29 m magas toronyállványt épített az osztály. Elkészültek a benzolgyár építési munkálatai és külön benzoltároló is létesült. Befejeződött a régi ammoniák és kátránytartály átalakítása is.

A kisebb munkák közül említésre méltók: a vízművek IV. számú kútja felépítményének elkészítése, valamint a kúthoz vezető csöveze-

tek részére a Hernád-folyón épült fahíd, vízmérő betongát a Csermely-patakon, stb.

Mindezek a munkák öt esztendő alatt mintegy 623.400 P értékben végeztettek és bizonyítékul szolgálnak a közművek minden tevékenységi körében észlelhető korszerűsítési törekvéseinek. Hiszen természetes is, hogy ennyire a mai technikai korszak szellemét jelentő intézmény, mint a közművek, csak korszerűsödve, fejlődve képes a maga feladatát betölteni.

HA A KOZMŰVEKET a mindenki szociális jólétét előmozdító intézménynek minősítettük, úgy ezt kell tennünk a tűzoltósággal és a mentőintézménnyel is, amelyek a közművekhez hasonlóan olyan közérdekű feladatkört látnak el, amely bár nem járul hozzá az egész közösség szociális jólétéhez, azzal, hogy testi és vagyoni javait védi, mégis az egész közösséget érintő munkát fejt ki.

A megszállás utáni időkben a tűzoltóság is átalakult, mert a cseh uralom alatti szervezetében, a magyar jogszabályok szerint ítélve, nem volt megfelelő. Átalakulása korszerűsítését is követte, ami különösen napjainkban nagyjelentőségű, amikor az esetleges bombatámadás következményeinek elhárítására éppen, sőt csaknem kizárólag, ez az intézmény szolgál. Hogy az új szervezet mennyire megfelelő és korszerű, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a Kassát 1941. év nyarán ért bombatámadásból leszárt tapasztalatok és megállapítások, amelyek azt igazolják, hogy mentőink és tűzoltóink az ilyen alkalmakkor is a helyükön vannak.

A hivatásos és önkéntes tűzoltóságból álló jelenlegi szervezet a cseh megszállás alatt kifejlesztett tűzoltóság létszámának kétszeresét jelenti. Ez a szervezet a beszerzett új gépekkel és felszereléssel azért is nagyjelentőségű, mert kerületi tűzoltótanfolyamok tartásával foglalkozva, nemcsak a város, hanem az egész kassai hadtest területén működő tűzoltóságokra hatást gyakorol.

Az öt esztendő alatt Kassán rendezett 14 tűzoltótanfolyam és a 6 kismotorfecskedő kezelői tanfolyam azt bizonyítja, hogy tűzoltóságunk nemcsak gyakorlati, hanem elméleti szempontból is elsőrangú munkát végez.

Itt kell megemlítenünk, hogy nemcsak a városban, hanem a Kassa körüli nagy körletben is tűzoltóságunk látja el az egészségügyi mentést, hogy ilyirányú munkakör bővülését ne hagyjuk figyelmen kívül. Ez a mentőállomás az 1893. évben történt megalapítása óta immár 39.000 esetben részesítette szerencsétlenül járt vagy megbetegedett embertársait első segélyben.

A VÁROS, MINT KÖZULET, nemcsak az általános közigazgatás jogszabályokon nyugvó közfeladatait látja el szervei és intézményei által, hanem magánvagyonának kezelésével is foglalkozni kényszerült, mert bizonyos irányú gazdasági tevékenység kifejtése nélkül egyes intézményei és szervei munkakörüket aligha lennének képesek megfelelően ellátni.

Magángazdaságában a város elsősorban arra törekszik, hogy megfelelő számú igavonó állattal rendelkezék, amelyek a köztisztasággal, helyszini szemlékkel, fuvarozással kapcsolatos munkák elvégzésénél rendelkezésre álljanak. Ezenfelül a vonatkozó jogszabályok értelmében apaállatok tartására is kötelezett, amelyek tartási költségeire ugyan külön alap áll rendelkezésére, az állatok elhelyezése és kezelése azonban egy kiépített gazdaság keretén belül sokkal gazdaságosabb és célszerűbb.

Mezőgazdasági termelést csak olyan mértékben folytat a városi község, amilyen mértékben azt saját szükségletei igényelik. Vagyis annyit és olyanféleséget termel, amiből állattartását és gondozásukat alkalmazott cselédjeit ellátni képes. Az esetleg fennmaradó többletet természetesen a közellátás céljára fordítja.

Belterjes gazdálkodás folyik két hegylajai szőlőjében: Abaújszántón és Szegiben. Nagy nehézségek mellett, de eredményesen kezeli nagykiterjedésű erdőit, hogy a városi lakosok faszükségletét a lehetőséghez képest az évi vágásból legalább némileg fedezze.

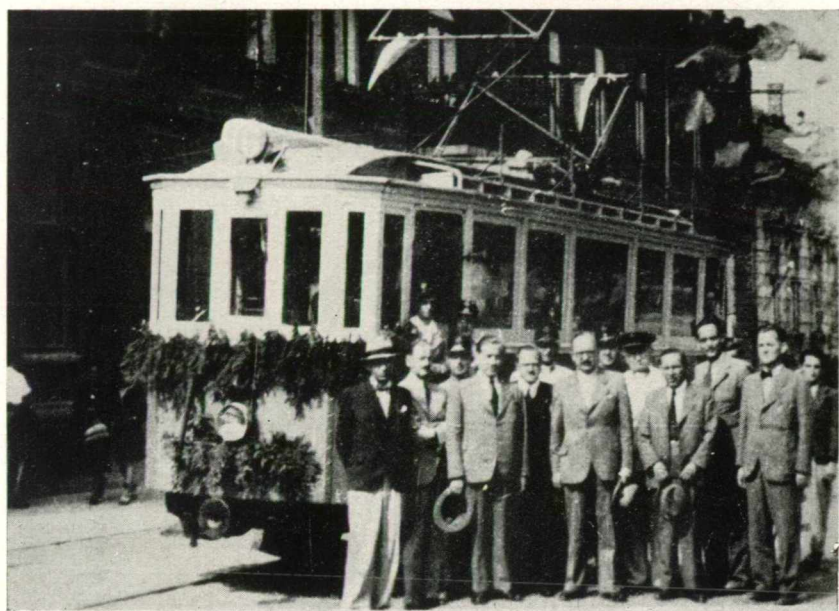
Nagyjelentőségű a város kertészetének tevékenysége. Ez az intézmény teszi ugyans lehetővé, hogy a város kertjei, utcái, terei és temetői az évszakoknak megfelelően virító növényekkel legyenek beültethetők, ami nemcsak a városképet teszi szebbé, színesebbé és hangulatosabbá és ezzel vonzóbbá is, hanem szabban hozzájárul a Kassa szellemét külső képéből megítélők bírálatának előnyös befolyásolásához.

A köztemető mellett két évvel ezelőtt felépült új virágház lehetővé teszi, hogy a város polgárai minden időben egy-egy szál virággal leróhassák kegyeletüket a temetőkben nyugvó halottaik iránt, de lehetővé teszi azt is, hogy olyan növények díszeljenek közterületeinkben, amelyek megfelelő virágházi elhelyezés és gondozás nélkül éghajlatunk alatt elpusztulnának.

BÁR NEM AZ ONKORMÁNYZATI IGAZGATÁS tevékenységi körébe tartozó, közérdekű volta miatt mégis megemlítendő a kassai M. Kir. Kultúrmérnöki Hivatal öt évi munkássága, amely a város közvetlen határában elfolyó Hernád folyó és a városban azon kívül található vizek szabályozásával, a vonatkozó törvényes intézkedések foganatosításával foglalkozik.

A Hernád folyó szabályozásának terve első ízben a cseh megszállás idejében: 1924-ben merült fel. A szabályozás kivitele 1933-ban kezdődött és 1937-ben ért véget. Természetesen ezzel a munkával a Kassát érdeklő Hernád-szakasz még nem volt befejezve és a visszatérő áradások után nyomban időszzerűvé vált a szabályozási munkák folytatása. A kezdeményezés természetesen a város közigazgatásától indult ki, amely a M. Kir. Kultúrmérnöki Hivatal szaktevékenysége folytán cselekvést eredményezett. Fontos volt ezeknek a munkáknak mielőbbi elvégzése azért is, hogy a munkanélküliek ezzel is munkalehetőséget találjanak.

A munkák valóban meg is indultak. Az elvégzésükhöz szüksé-

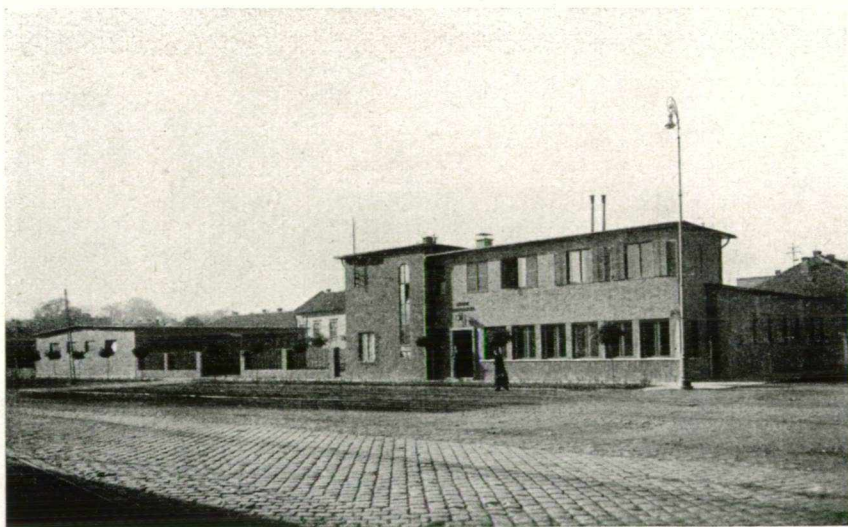
A 6-os villamos-vonal megnyitása.

A Kórház-utcai kislakások.

A Gizella-parti leventeotthon.

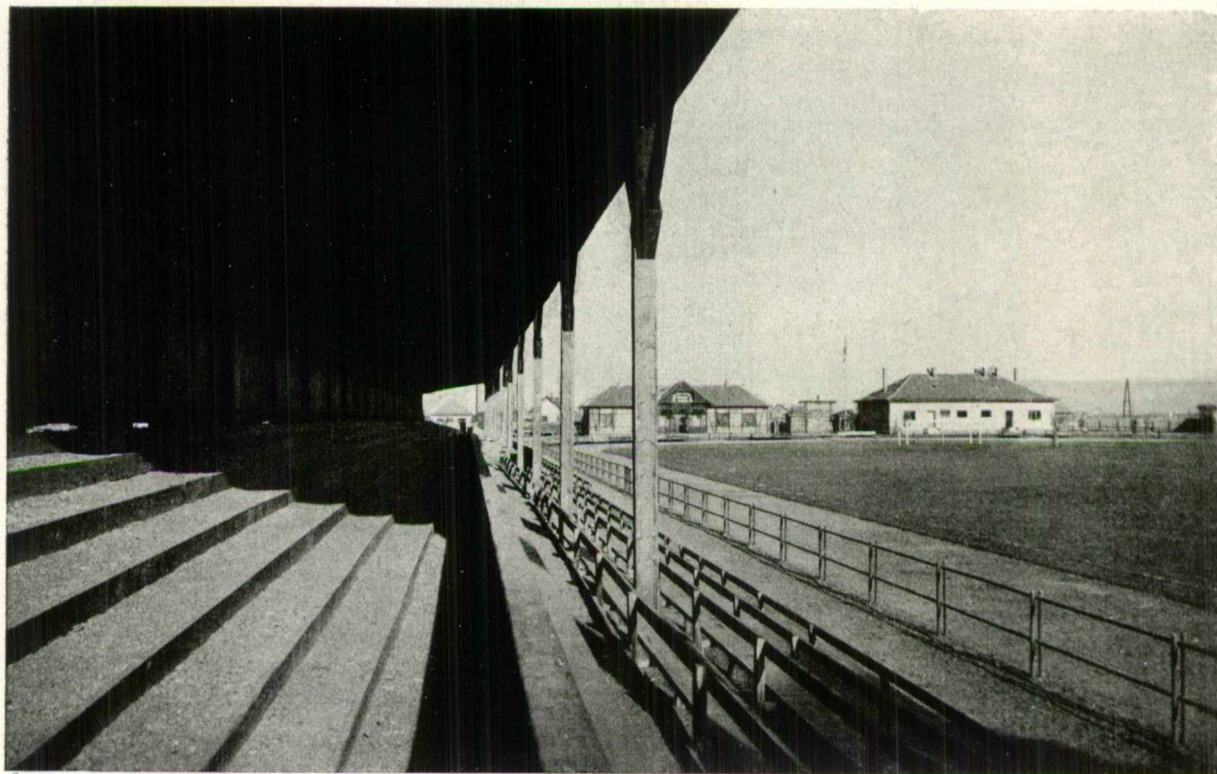

Mávaut központi irodái.

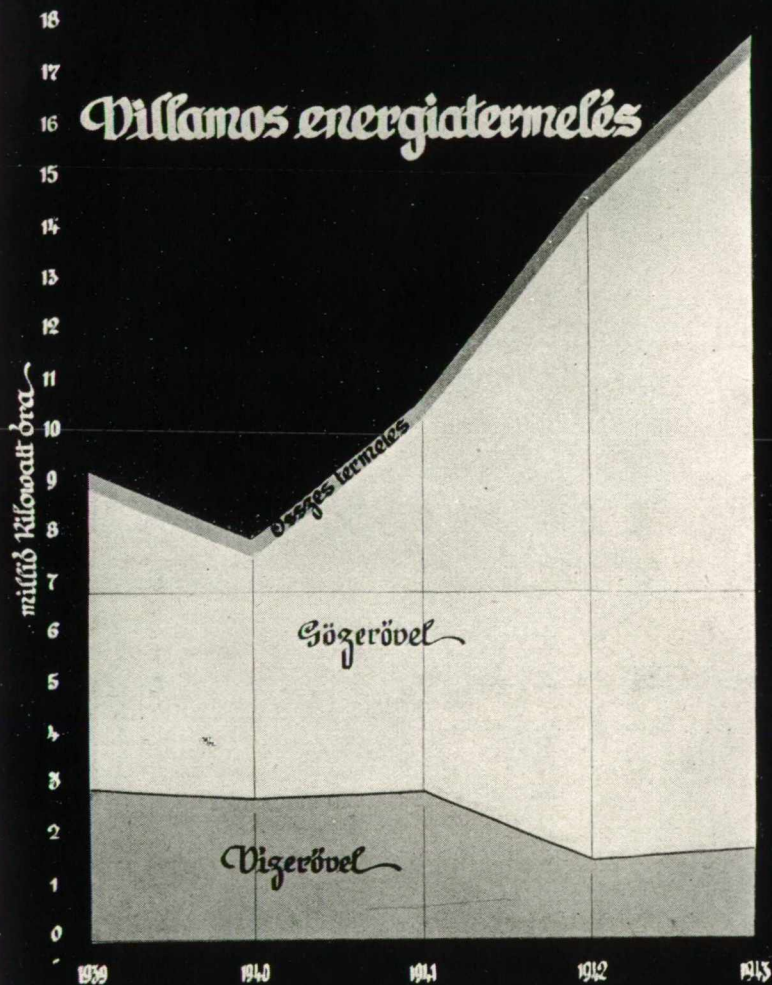

Oncsa-házak.

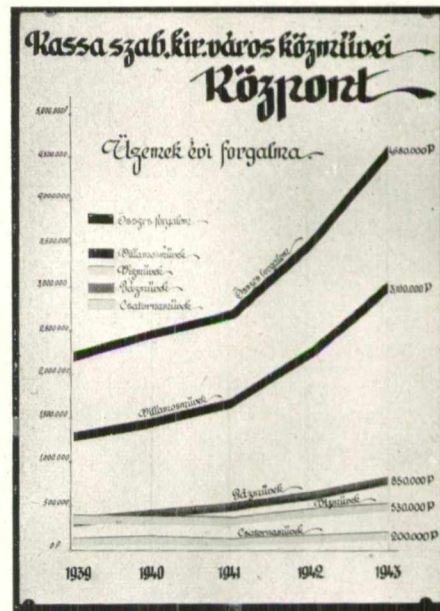
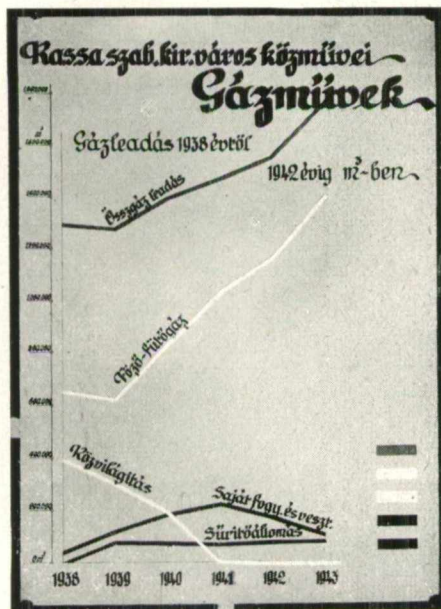

Kassai Vasutas Sport Club pályája.

Kassa szab.kir.város közművei Villamosművek

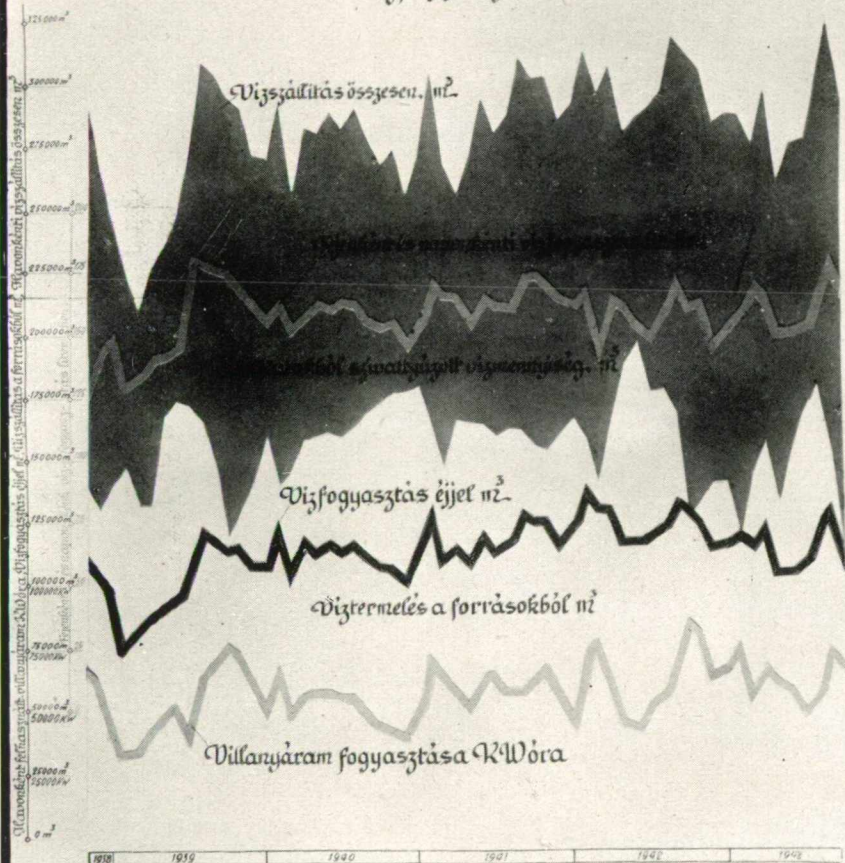

Kassa szab.kir.város közművei Vízművek

A város vízfogyasztása

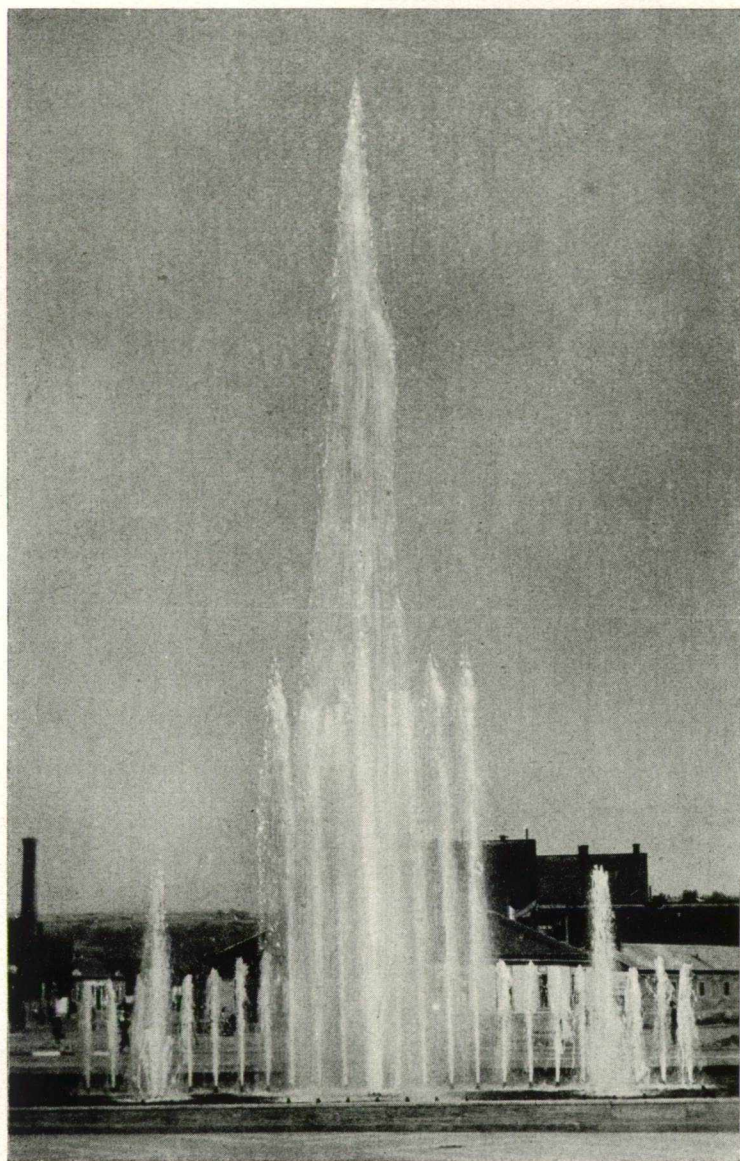

Új partfal a Mátyás király-körúton. 1941.

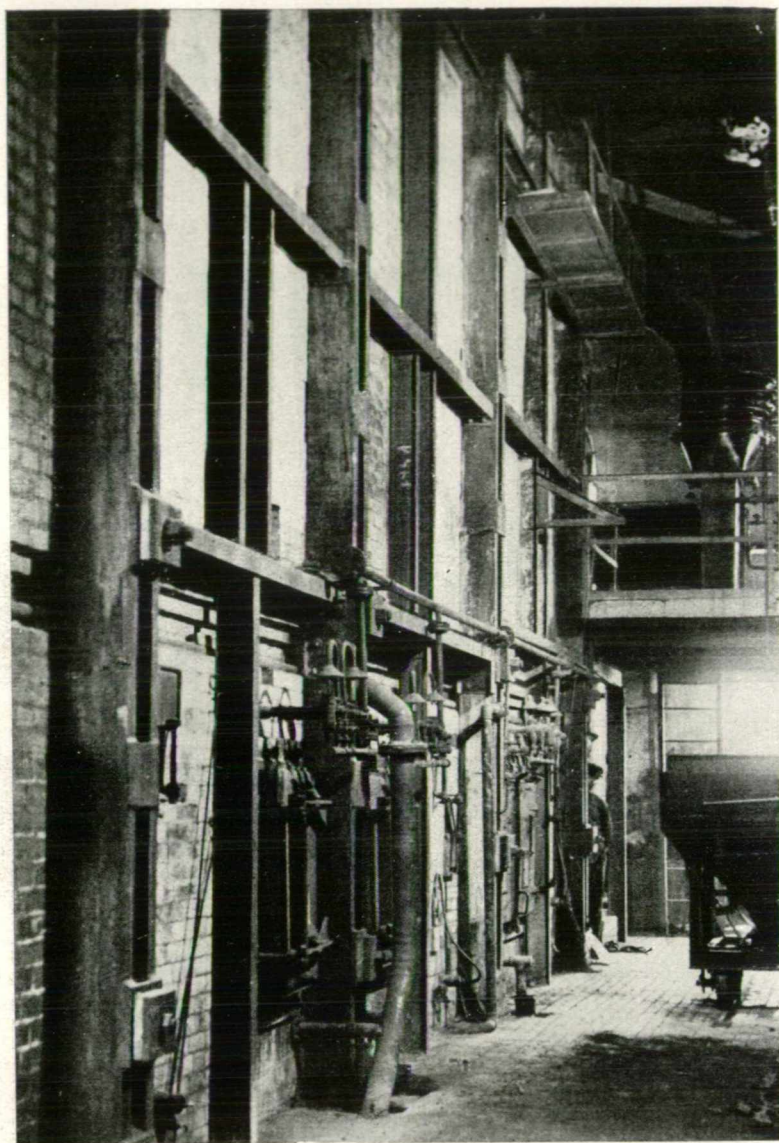

Kösztrő-torony építése. 1943.

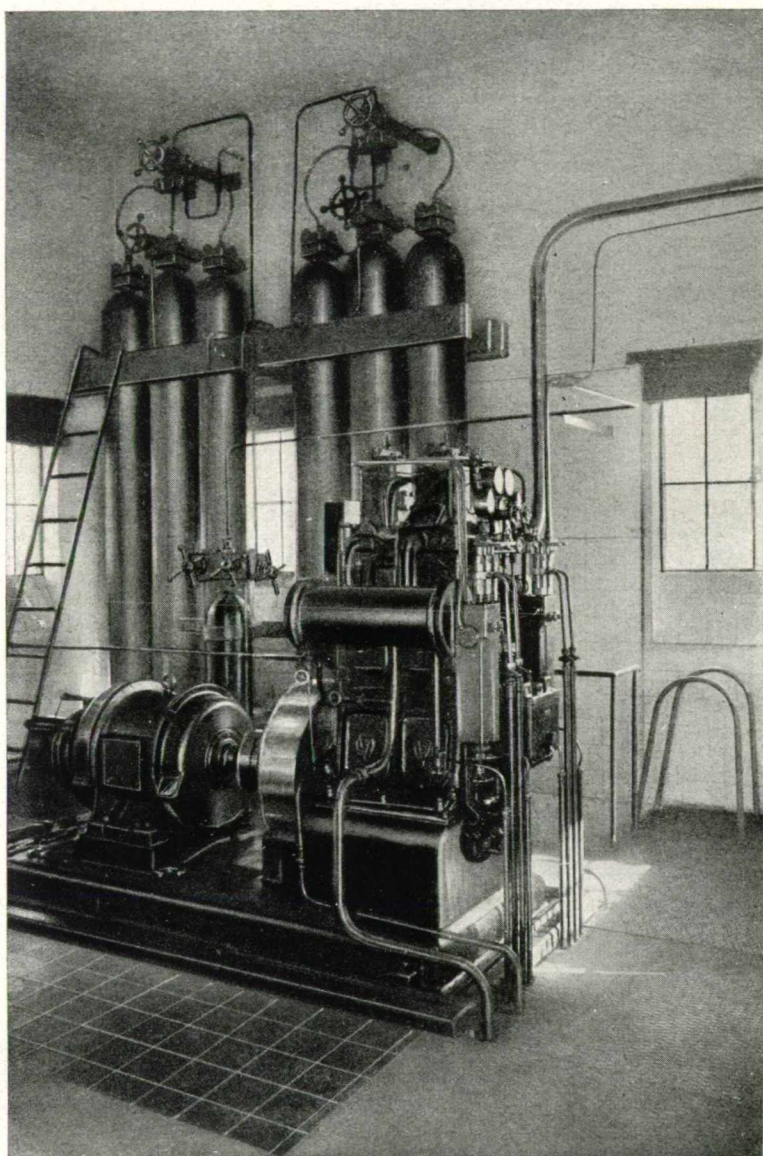

Horthy Miklós-téri világító szökőkút.

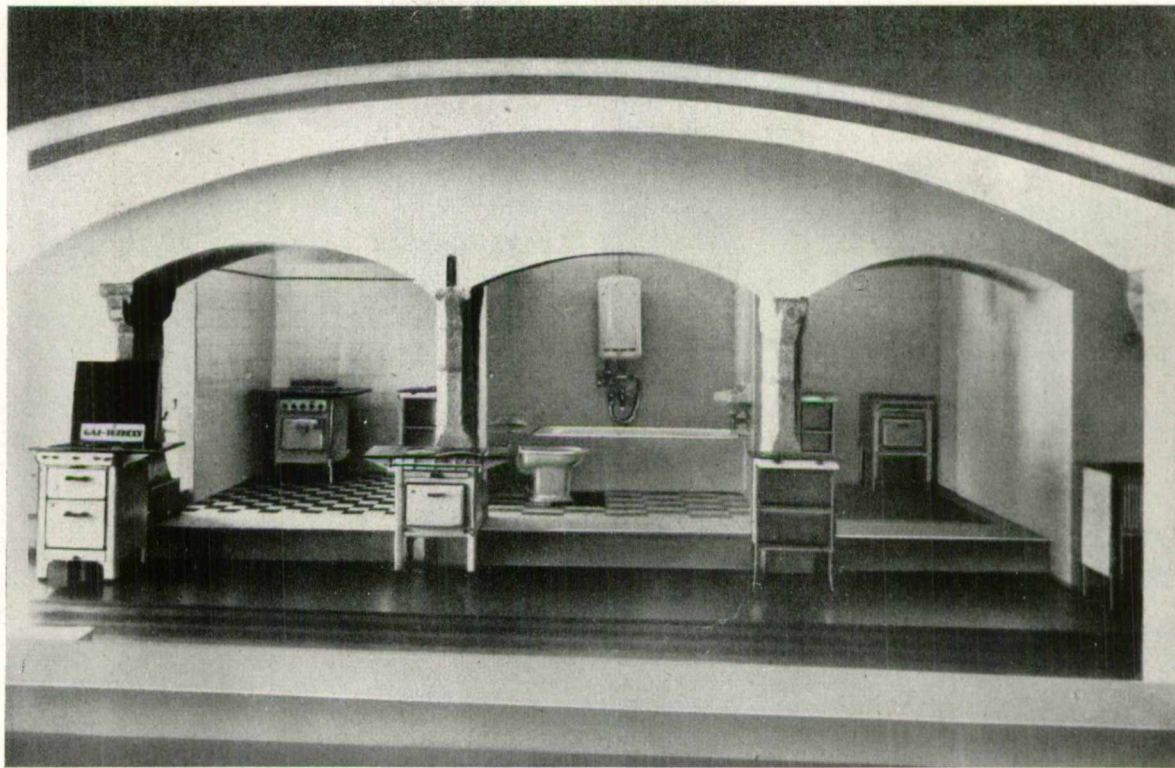

Közművek új gázfejlesztő kemencéi.

Közművek gázsűrítő berendezése.

Részlet a Közművek bemutató terméből.

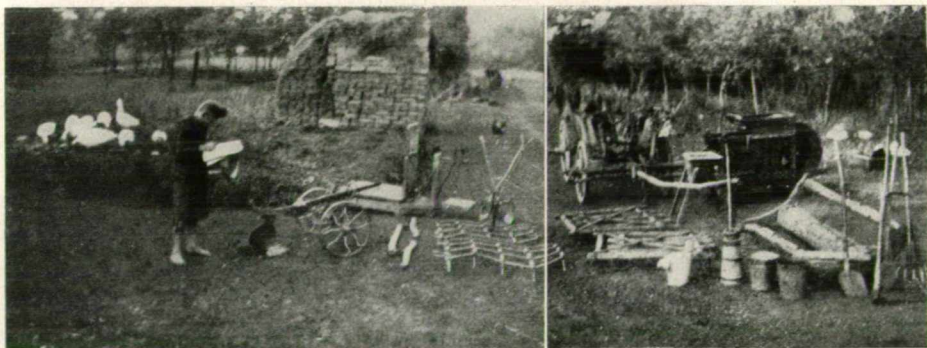
Ferencrendiek új temploma.

Képek a Kiszgazdaszámtartási
Intézet műhelymunkájából.

1. Munkanapló.
2. Pénztári napló.
3. Háztartási napló.
4. Leltárnapló.

ges 800.000 P rendelkezésre áll és remélhető, hogy rövidesen befejezést is nyer a tervbe vett szakasz szabályozása.

A munkát lényege abból áll, hogy az elképzelhető legnagyobb árvíz — $570 \text{ m}^3/\text{sec}$. — az új mederben zavartalanul lefolyhasson. Ebből a célból a mederfenék szélessége 28 méterben van megállapítva, az oldalakat mindkét parton 1:1,5, illetőleg 1:2 hajlással építik ki és a veszélyeztetett szakaszt kövel burkolják. A mederben a legnagyobb árvíz $3'90 \text{ m}$ vízoszlop mellett és $4'04 \text{ m/sec}$. sebességgel folyik le. E szabályozás keretében két átmetszés létesül, amelyből az első átmetszésnek főleg az a célja, hogy Kassa vasútállomása kibővítéséhez megfelelő széles sáv biztosíttassék. A tervszerint 108.682 m^3 földet kell kiemelni és mindkét parti töltésvédőművek létesítése céljából 169.797 m^3 földet kell feltölteni. A kőlábazatokba a terv szerint 6161 m^3 követ kell beépíteni s az oldalak biztosítása céljából 25.823 m^3 főburkolatot kell létesíteni.

A Hernád folyó szabályozásával párhuzamosan folynak a Monok patak szabályozási munkálatai is. Ezen a patakon 151 m hosszú, 1.80 m belső átmérőjű vasbeton csővezetékterveztek, amely elegendő a legnagyobb Hernád árvíz esetén is arra, hogy a fölös, pusztító vagy kárt okozó vizet elvezesse.

A KASSÁN MŰKODÓ SZAMOS KÖZÉRDEKŰ INTÉZMÉNY közül bővebben csak a Kisgazdaszámtartási és Üzemstatisztikai Központ céljával és szervezetével fogunk foglalkozni, mert a többi részben közgazdasági, részben tudományos intézmény inkább kutató, mint gyakorlati értékű munkát végez.

Hazánk mezőgazdaságának fejlesztése, amely népünk erősödésével függ össze, a legfontosabb állami feladatok közé tartozik. És mivel az okszerű és ezért jövedelmező gazdálkodás egyik legfontosabb eszköze a rendszeres mezőgazdasági számtartás és a vele összefüggő üzemi ellenőrzés, a magyar kormányzat egyik legelső teendője volt a trianoni határokon belül már 1931 óta működő kisgazdaszámtartási központ életrehívása Kassán. Hatásköre a jelenlegi Magyarország területének egy ötödére terjed ki, magába foglalja: az északi dombosvidék és Kárpátalja egész területét, a Kisalföldet, Hont vármegye ipolysági és szobi járását, a tiszántúli részből pedig Bereg és Ugocsa vármegyéket. A terület 33.478 km^2 -t tesz ki. Összesen 1670 község határában fekvő 622.535 mezőgazdasági üzem tartozik hozzá.

A Kisgazdaszámtartási Központ munkájának végcélja a kisgazdátársadalom megsegítése. Ez a saját maguk által vezetett számtartások útján történik. Amíg a kisgazdák ezt a munkát megfelelően végezni tudják, sok nevelésre és oktatásra van szükségük. Ezt az oktató, nevelő és irányító munkát is a Központ vezetősége végzi.

A Kisgazdaszámtartási Központ az egybegyűjtött adatokat a helyes üzemberendezés és üzemvezetés céljára dolgozza fel.

A kassai Központ munkája abból áll, hogy az erre a munkára önként jelentkező kisgazdák az alábbi könyveket vezetik:

1. *leltárkönyv*, amely a gazdaság vagyonának a naptári év elején és végén fennálló állapotát tünteti fel,

2. *pénztárnapló*, melybe a napi készpénzbevételeket és kiadásokat vezetik be;
3. *háztartási napló*, a gazdaságban felhasznált termények, állatok és anyagok bejegyzésére szolgál,
4. *Munkanapló*, amelyben a gazdaságban dolgozó személyek száma és a végzett munka van feljegyezve.

A pénztár- és munkajelentés havonta, a többi adat évente küldendő be a Központba.

A Központ vezetője évente többször meglátogatja a számtartó gazdákat, amely kiszállásai során nemcsak ellenőrzést végez, hanem meghallgatva panaszait, az illetékes helyeken eljár orvoslásuk érdekében.

ÉREZZUK, HOGY MINDAZ, amit egy rövid és áttekinthető tanulmány keretében Kassa felszabadításának öt év alatti közigazgatási munkájáról elmondottunk, csak töredéke annak, ami történt. Csak szűkméretű kivonata annak a sokezer intézkedésnek, melyek közül nagy hányad szóbelileg, a gyakorlati élethez és követelményeihez idomulva történt. De nem is törekedhetünk teljességre, hiszen ehhez sem idő, sem mód nincs. Ot munkás esztendő cselekedeteit felsorakoztatni, eseményeit a közigazgatási hatóságok szemszögéből nézve méltatni és bírálni: emberi erőt meghaladó lenne. De nem is fontos, hogy minden vonatkozásban kimerítsük, adatokkal szűrjünk ki mondanivalónkat, hiszen maga a közigazgatás sokrétűségénél fogva alig határolható körül irányító ereje tekintetében. Lényege abban rejlik, hogy mint hatalommal bíró hatóság, minden esetben úgy jelenjék meg a nyilvánosság előtt, hogy annak bizalmát nyerje el, hogy a város minden polgára minden ügyes-bajos dolgával hozzá forduljon és hogy bizalma kiérdemelt legyen azzal, hogy bajai, nehézségei, problémái minden esetben orvoslást nyerjenek. Elintézésel, vagy jó tanáccsal, esetleg egyszerű felvilágosítással.

Tanulmányom során éppen ezért nem személyekről, egyesekről, hanem magáról a nemzet életét bizonyos egységen belül irányító közigazgatásról beszéltem, arról a nagy személytelenről, amelynek munkáját, bár minőségi különbséggel, de együtt végzi a polgármester, az ügyfeleknek hivatali elhelyezés tekintetében felvilágosítást adó portással együtt. Közben a tisztviselők számtalan beosztású, hatáskörű árnyalatával, de mindig egy célért dolgozva, mindig a közérdeket, a nemzeti közösség érdekét tartva szem előtt.

Mert a jó közigazgatás az állam biztonságát jelenti. A közigazgatás pedig akkor jó, ha minden szerve olyan egyénekből tevődik össze, akik felelősségtudattal intézkednek, cselekedeteiket lélek hatja át, mert embertársuk, magyar testvérük sorsát irányítják és érzik, tudják, hogy a közszolgálat teljes, emberséges embert követel.

RUTTKAY GYÖRGY

K A S S A M Ű V É S Z E T I É L E T E

A MŰVÉSZETI ALKOTÁS, — MINT MŰKODÉS —, A LELKI ÉLET EGYIK TITKA. Talán az Isten teremtő erejének parányi részecskéje, melyet kiválasztottainak ad ajándékol. Nem is kell hozzá más, mint Isten-adta tehetség és erős akarat. Művész teremthet tehát ott is, ahol ezen a kettőn kívül semmi más nincsen. Művészet azóta van a földön, amióta ember van. Az ú. n. „primitív” ősember altamirai barlangjában tökéletes rajztechnikájú állatképeket találtak s az aurignac-i ember a termékenységi szimbólumát szoborba véste.

Hogy az ember és művészet eme törvényszerű együttélésének mi az oka és célja, arra maradéktalan magyarázatot találni talán sohasem fog az ember. Külső megfigyelhető oka az élet tényeinek visszamondása, belső indító oka talán, hogy a lélek e visszamondás által akar szabadulni a lélekre nehezedő hiányérzettől.

A művészeti élet ezzel szemben az élet és művészet kölcsönös egymásrahatása. A kulturált élet megköveteli az önábrázolást, vágyak és eredmények életben tartását s hogy ezt elérhesse, ábrázolókat: művészeket tart el. A művészeti életben tehát a műalkotásra — mint eredményre — vágyódó társadalom és a teremtésre hivatott egyén közös érdeke, egymásra utaltsága, egymástól való függése áll elő. A teremtő egyén a művész, — a művészt éltető egyén, vagy közösség a mecénás. Az igazi művész, mivel egyéni, magasabb szempontú megérzéseit és meglátásait örökíti meg, nemesíti a mecénás ízlését s ezen keresztül közvetve tökéletesíti az életet. Viszont a mecénás ízlése, élet-javító nemes szándéka fejlesztheti a művész alkotó tehetségét.

Lehet azonban ennek az egymásrahatásnak káros következménye is. A rosszízlésű, vagy rosszszándékú mecénás leszállíthatja a műalkotás értékét — ha a művészen a teremtő akarat tisztasága gyengébb, mint a jólét szeretete —, de az is megeshetik, hogy a mecénásnak nem igénye a művészi visszamondás. csak magát a tükörképet akarja, olyannak, amilyennek a maga hiúsága szereti látni. Ilyenkor a mecénás megelégszik művészszerpbe öltözött mesteremberekkel, akik hit, meggyőződés, javító szándék és belső tusakodás nélkül egyszerűen kiszolgálják a megrendelő kívánságait. Művészeti élet kialakulhat tehát szorosabb értelemben vett alkotóművészek nélkül is. Korszakot határozhat meg, stílust alakíthat, elhibáztat, ízléstelent, amelyet azután művészi — és az ezt rendszerint követő politikai — forradalomnak kell helyes útra terelnie.

Az egészséges művészi élet feltétele ezekből következőleg: rendezett, kulturált, gazdag társadalom, mely művészeknek tud kenyeret adni. Mert a régi, művészetpártoló Maecenas-egyénségeket: egyházi és világi fejedelmeket, a civilizáció és közműveltség fejlődésével

hovatovább mecénás közületek váltják fel. Ilyen műpártoló közösség a középkortól kezdve egy-egy gazdagabb, tehát kulturált város polgársága.

KASSA VÁROS ÉLETÉBEN, amióta mint város lép szemlélő szemünk elé a magyar történelem középkori homályából, minden időben és folyamatosan megtaláljuk a művészeti élet kifejező, nemesítő, meg-
szépítő hatását. Legősbibb tanúbizonysága ennek a művészi igénynek maga a Szent Erzsébet Székesegyházunk, amelyet a XIV. század derekáig kísérhetünk vissza kereső tekintetünkkel a múltba. A Dóm a képzőművészetek címerpajzsának mindhárom szimbolikus mezejét egymaga képviseli. Mint a középkori gótikus építészet remeke, világ-hírű. Főoltárának szoborművei és festményei a kassai polgárság képzőművészeti igényének és ízlésének tanúbizonyságai a XV. század második felében. Különösen a — jelképesen — könyvalakra szabott hármass oltárkép-sorozat: Árpád-házi Szent Erzsébet életének, a Passió-nak, valamint a Boldogságos Szűz életének és Krisztus gyermekkorá-nak művészi ábrázolása világít bele a városi polgárság lelkiéletébe. Műtörténészeink megállapítása szerint ezek a festmények itt készültek Kassán. Biztos, okmányyszerű adatunk van arról, hogy a XV. század derekán a kassai képiírók és képfaragók külön céhet alkottak. A kas-sai születésű magyar és német művésznövendékek Budán, Bécsben, Boroszlóban, Krakóban, a leghíresebb mesterek iskoláiban tanultak ízlést és mesterségbeli tudást. Maga a képsorozat élesen bevilágít Kassa művészi életének mélyére, nemcsak művészi, de társadalmi vo-natkozásaiba is. A képek célja nem hivalkodás, nem a polgári gazdag-ság fitogtatása, hanem a vallásos meggyőződés tanúbizonysága. Egy-ben szociális tettetnek is számítható, témakörük arra vall, hogy meg-
rendelődik „biblia pauperumnak” stánták, az olvasni nem tudó szegé-nyek számára is érthető bibliának.¹

A polgári életnek és a művészpártolásnak ebből a szoros össze-
függéséből következik, hogy a jólét, a nyugalom kedvez a művészeti életnek, a viharos, háborús idők, nagy gazdasági válságok, anyagi le-
romlások, sokszor, mi tagadás, a pusztta élet gondja is, bizony háttérbe szorítják a szépművesség iránt való érdeklődést. A művészeti életnek ezt az általánosan tudott hullámszerű haladását, emelkedését és ha-nyatlását Kassa művészettörténetében is megfigyelhetjük. A folytonos-ság megvan mindmáig, hiszen egymásután épülnek a város templo-mai és más épületei, melyek megkövetelik az építő és díszítő művé-szek munkáját. A sorozatosan megismétlődő tűzvészek (pl. 1556, 1619, 1674) és ostromok által elpusztult, vagy megrongált műtárgyak helyre-
állításai is állandó műves munkát tett szükségessé. Az erre vonatkozó adatok azonban néha csak vékony szálként kötik össze a kifejezetten virágzó korszakokat.

¹ Dr. Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet Dóm. Kassa, 1936. 209. s köv. 1.

² Ruttkay György: Abauj-Torna vm. Vármegyei monografiák. VII. kötet, IV. rész. Kassa. 144. l.

Kassa műtörténetének egy lelkes és alapos ismerője² megállapítja, hogy a városnak, mint urbánus településnek építészeti stílusa nem tiszta és egyöntetű. Ha más felvidéki várossal hasonlítjuk össze, pl. Eperjessel, Lőcsével, valóban észrevevesszük a különbséget. Ezt a tényt azonban éppen Kassa város multjának viharos időszakával magyarázhatjuk. Korok változó ízlése rétegeződött egymásra, s az elszegényedés sokszor szükség-megoldásra szorította a polgárságot. Így kapott a csúcsíves Dóm maga is barokk-rokokó sisakot egyetlen felépült tornyára s az eredetileg renesszánsz pártázattal koronázott Orbán-toronyra is négyszögletű gúlás süveget biggyesztettek. Ám ez a stílus-változatosság nem teszi a várost stílustalanná, mert éppen ezzel fejezi ki a multját. A belváros történelmi levegőjét csak a cseh megszállás alatt felhúzott skatulya-épületek (Bafa — ma Cikta — áruház, Kassai Takarékegylet, pénzügyigazgatóság, stb.) rontják.

A középkorban és a korai újkorban az alkotóművészek és kivitelező mesterek ritkán szerepelnek nevükkel a máig is megmaradt műtárgyakon. Ha egyet-egyet tudunk is hitelesíteni, azt csak a jegyzőkönyveknek, vagy más egykorú okleveleknek köszönhetjük. A XVI. és XVII. században viszont a művészek nevét találjuk meg az egykorú írásokban, anélkül, hogy hitelesen ismernők alkotásaikat. Bethlen Gábor fejedelem közismert műízléséről tudunk csak következtetést vonni pl. Hersberger János és Spillenberger János kassai képirók művészi értékére, abból, hogy Bethlen érdemesnek tartotta őket az ő gyulafehérvári palotájának képekkel, menyezet-festményekkel való feldíszítésére.³ A XVIII. század második feléről is vannak műtörténeti adataink. Kassa nemcsak lakóhelyet és polgárjogot biztosított az érdemes művészeknek, pl. Bottmayer János és Schirlach Péter képiró mestereknek, de a kassai művészeti élet messze földre is kisugárzott. A főttebb említett Spillenberger fia, szintén János,⁴ I. Lipót császárnak lett híres udvari festője Bécsben.

A XVII. század vége és a XVIII. század eleje a városi polgári élet hanyatlásának szomorú ideje. Kassa felsőmagyarországi kulcs helyzetéből következik, hogy a nemzeti szabadságharcok minden hulláma a városon hömpölygött keresztül s a vetélkedő felek huzavonája közepette Kassa élete siralmasra fordult. „A XVIII. század elején lerongyolt külsejű, piszkos, szegényes város áll előttünk — írja vitéz szendrői Kovách Géza.⁵ — Mindössze 272 háza volt, holott a renesszánszban félezernél több értékes polgári házzal tündökölt. És a 272 között is alig 20 volt jókarban tartott.”

Egészen természetesnek kell vennünk, hogy a város képzőművészete is leromlott a polgárság életszínvonalával párhuzamosan. A hanyatlás nem tartott soká, mert Rákóczi szabadságharcának befejeztével, amint az egész országban, úgy Kassán is új, felfelé ívelés indul meg, a sebék gyógyításának, az erőgyűjtésnek csöndesen munkáló,

² Kerekes György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. 182. l.

⁴ Kerekes György: Polgári Társadalmunk a XVII. században. 222. s köv. l.

⁵ Vármegyei Szociográfiák VII. Abauj-Torna vármegye. 132. l.

aldásos időszaka. Az elpusztult polgári otthonok és az 1709—1710-i pestis-vész által megtizedelt lakosság helyébe főúri és nemesi családok telepsznek a városba és építenek maguknak díszes palotákat, vagy egyszerűbb, de ízléses otthonokat. A Csákyak, Forgáchok, Dessewffyek, Szirmayak, Berzeviczyek stb. palotái és úriházaik mind ebben a korban épülnek.

A képzőművészet ismét versenyre kél a gazdasági és társadalmi föllendüléssel. Különösen a képfaragó és szobrászművészet mutat erős emelkedést. 1723-ban építi Tornyosi Tamás céhmester a fogadalmi (ut a fame, peste, bello et cunctis malis praeseveramus), „Maria Immaculata” emlékművet, melynek szobrait Grimming Simon, a Kassán polgárjogot nyert képfaragó készíti.⁶ Hartman Simon képfaragó működési köre Kassa városán kívül Abauj-Torna, Zemplén, Sáros, Szepes és Gömör vármegyékre terjed ki. Tőle való Szent Flórián szobra (1754),⁶ melyet nemrég szállítottak át az Orbán-torony árkádjai alól a Dóm déli előcsarnokába. 1770-ben készítette Szilassy János, a kassai származású lőcsei ötvös- és zománcművész a Dóm csodálatos szépségű és hatalmas méretű — 1 méter magas és 55 cm széles — püspöki monstranciáját.⁷

Mérföldjáró lépésekkel, csupán a legkimagaslóbb s máig is megmaradt műemlékeket sorolva föl, jutunk el a XIX. századhoz. Cseh Ignác,⁸ a kálváriai „Jézus és a szamáriai asszony” szobormű alkotója, a galíciai származású Sztavianszky Viktor,⁸ több helybeli vallásos szobormű és az eperjesi Neptun-kút művésze, a Sárosmegyéből ideszakadt Zimányi János⁸ stb. nevei vezetnek el ideig.

A század első negyedében a Klimkovics-család tagjai nyitnak új fejezetet Kassa műtörténetében. Klimkovics Ignác és négy fia, Ferenc, Flóris, Béla és Gábor, nemcsak mint alkotó művészek és iparművészek járultak hozzá Kassa művészeti életéhez, de ők alapították — családi műgyűjteményük felajánlásával — a Kassai Múzeumot (1872), s ezzel a város és Felsőmagyarország kulturális emlékeinek megőrzését tették lehetővé az utókor számára. Az első modern értelemben vett festőiskolát is Klimkovics Béla alapította Kassán, a múlt század ötvenes éveiben. Ebben kezdte tanulmányait — többek között — Benczúr Gyula is.⁸

Egy város képzőművészeti értékére talán legbiztosabban vonzó és kisugárzó erejéből következtethetünk. Abból, hogy kiket csábított idegenből magához s kikkel tudta gyarapítani más, magasabbrendű művészi közösségek gazdagságát, ki szerzett magának országos nevet.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk Kassa művészeti életét a XIX. században, akkor láthatjuk meg igazán annak egyetemes jelentőségét. A már hivatkozott Benczúr Gyulán és tanítványán, egyben rokonán,

⁶ Kemény Lajos: Kassai képfaragók és szobrászok. Kassai Ujság, 1927. jan. 30. sz.

⁷ Dr. Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet Dóm. 359. l.

⁸ A Kassai Múzeum Gyűjteményeinek Leíró Lajstroma. Kassa, 1903.

az 1875-ben Kassán született Éder Gyulán kívül meg kell, hogy említsük Henszlmann Imrét,⁹ az országos, sőt világhírű archeológust és kiváló rajzoló, aki 1813-ban született Kassán. Idevaló Doby Jenő is (1834), a neves festő és rézkarcoló, aki mint az országos iparművészeti iskola tanára fejezte be pályáját. Kassai Nándor⁸ festőművész is kassai születésű (1860), aki mint a nagykallói gimnázium rajztanára, München és Budapest tárlatainak állandó kiállítója volt. Másfelől a bártfai születésű (1838) Myskovszky Viktor⁸ festőművész, a kassai reáliskola rajztanaraként emelkedett országos hírűvé. Markó János szobrász Kassán faragta azt a 18 szobrot, amellyel a Dómot restaurálása alkalmával díszítették (Lőcse, 1819). Greguss Imre⁹ (Zayugróc, 1856) már mint országos hírű festőművész vállalt állást a kassai főreáliskolában és hét éven át lakott itt.

E mellett a vonzó és kisugárzó erő mellett magában a városban is lüktető képzőművészeti élet folyt. A Bubics Zsigmond megyéspüspök ajándékozta képtár, mely a múzeum két termét töltötte meg, nagyban hozzájárult a műizlés fejlesztéséhez. Egyébként maga Bubics is kiváló amatőr festő volt, akinek tájképei, de különösen virágcsendéletei nem mindennapi megfigyelőkészséget és mesterségbeli tudást árulnak el. Ennek az élénk művészeti életnek részeseiként meg kell emlékeznünk az előbbieken kívül: a korán elhunyt forbászi Aranyóssy Ákosról (1870—1898), aki mint festő és rézkarcoló tűnt föl és Csányi Gizella festőnőről (1858).⁸ De nem feledkezhetünk meg a művészeti életet talán még a festőművészetnél is jobban tanúsító iparművészetről s ennek legjellegzetesebb képviselőjéről, a kassai fajánsz-gyárról. A század első felében, közel egy fél évszázadig állt fenn (1801—1845) a mai Mária-udvar helyén s nemes formáival, ragyogó mintázó és színező technikájával nemesítette a város és vidékének közizlését.¹⁰

A XIX. század utolsó negyedében ismét hullámvölgybe hanyatlott Kassa művészeti élete. Az akadémikus művészeti irányon felnevelkedett vidéki-városi ízlés valahogy elvesztette lába alól a biztos talajt. A szerte a világon megindult művészeti forradalommal szemben nem tudott, vagy nem mert állást foglalni. De jóformán nem is maradt senki a városban, aki akárcsak ezt a konzervatív művészeti irányt is képviselte volna a művészeti élet jellegével. A középiskolák rajztanárainak, köztük a legjelentősebb: Lengyel-Reinfuss Edének rajziskolái tartják a folytonosságot eme megcsendesült, rövid időn át.

A XX. század első éveiben azután új pezsgés, új fejlődéssorozat indul meg, melynek viharzása az 1918. évi forradalom és megszállás idejére lehiggadva biztosítja nemcsak Kassa művészeti életében a magyar festőművészet hegemoniáját, de ismét vonzó és kisugárzó erőt képvisel az anyaország testéről leszakított terület festőművészeti törekvései felé.

Ennek a felfelé ívelő művészeti életnek elindítója Halász-Hradil Elemér. Kassáról indult el művészi tanulmányútjára s Münchenen, Pá-

⁹ Művészeti folyóirat, 1910. évf. 330. s. köv. 1.

¹⁰ A Kassai Múzeum Gyűjteményeinek Leíró Lajstroma. 199. l.

rison, Nagybányán át vezetett útja vissza Kassára, ahol 1898-ban telepszik meg véglegesen. 1902-ben magánfestőiskolát nyit. Hozza magával München alapos technikai tudását és a rajzhűség követelményét, de egyúttal Páris és Nagybánya friss természetlátását, a megkötő formások alól való felszabadulást. A művészeti világforradalom hulláma ő általa jut el először Kassára s megtermékenyíti újra a város művészeti életét.

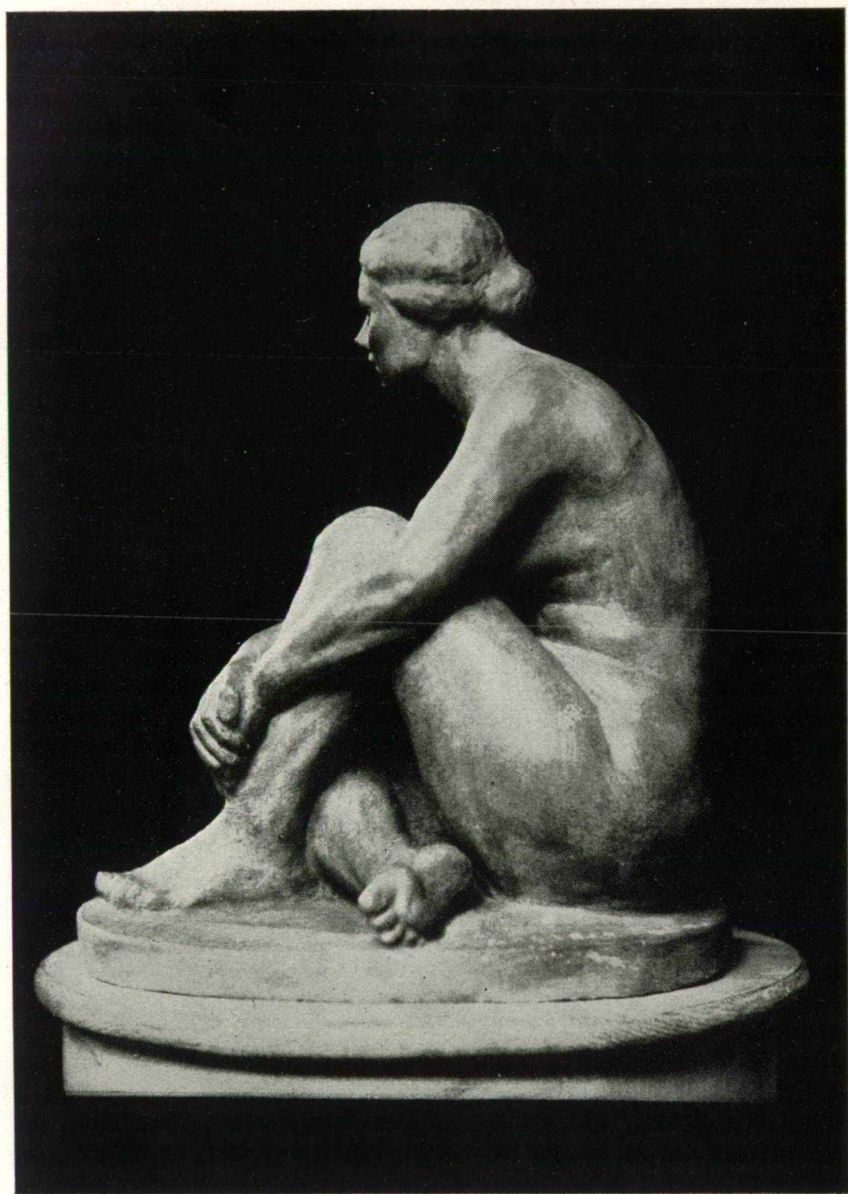
Halász után sorra telepszének le Kassán az új szellemben dolgozó művészek: Csordák Lajos, Kővári Szilárd, Lakatos Artúr s bár valamennyien az impresszionizmus talaján állanak s művészi törekvéseik csak árnyalatokban térnek el egymástól, sokszor késhegyre menő sajtóháborúban hadakoznak egymással. Az „öregek”: Halász és Csordák és a „fiatalok”: Kővári—Lakatos. A helyzet elfajulását Halász-Hradil öntudata és szabatosan megfogalmazott művészettani elmélete, valamint az elfoglalt támaszponton való hű és bátor kitartása akadályozta meg. Meggyőződése, hogy semmiféle irányzat, főleg irányzat-árnyalat, magában véve még nem értékmeghatározás. Minden irányzatnak van létjogosultsága, ha a követője minőségi termelésre képes.

Ezt a meggyőződését vitte át festőiskolájának nevelő munkájába is s ezen keresztül közvetve a közönség-izlés fejlesztésébe is. Művészi szabadelvűségét legjobban az igazolja, hogy iskolájából a legkülönbözőbb irányban működő művészek kerültek ki. A mesterségbeli tudás megkövetelésén kívül, kiki szabadon élhette ki egyéniségét a keze alatt. Vannak tanítványai közt a naturalisták, impresszionisták, neoimpresszionisták, expresszionisták, sőt kubisták közé skatulyázható művészek is. Aki ismeri tanítványai: Hornyai Odön, Váli László, Lázár Ilona, Steller Gizella, Kmetty János, Kontuly Béla, Kollár József, Sipos Béla műveit, annak nem lesz hihetetlen fenti megállapításunk.¹¹

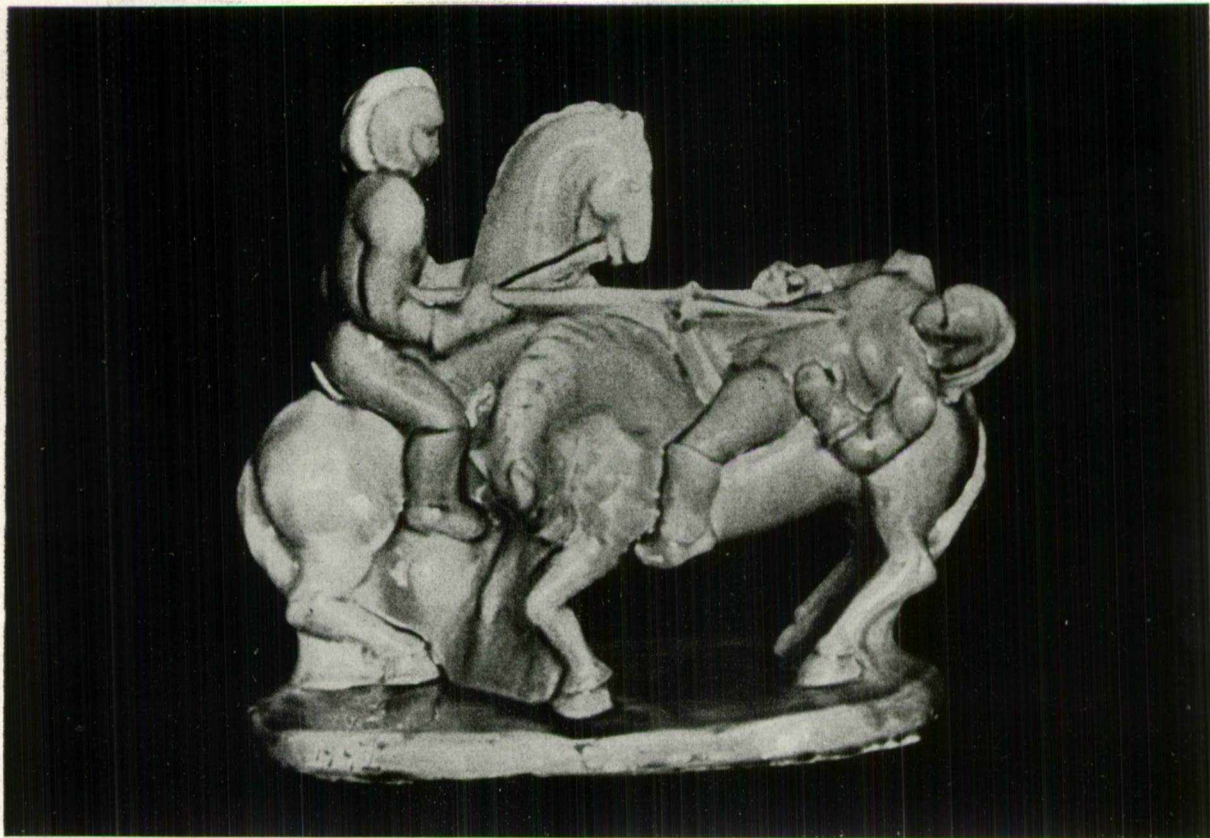
Ez a megtermékenyült — bár teljesen máig sem megoldott — művészeti élet fordult a cseh megszállás szomorú valóságába. Egy-két ide emigrált és a cseh hivatalos körök, valamint a rokon világnézetűek által támogatott, egészen forradalmi irányzatot képviselő festőtől (Schiller, Foltyn) eltekintve, Kassa magyar képzőművészei jelentős értéket képviseltek az egész megszállt terület képzőművészetének viszonylatában is. Halászon és Csordákon kívül az állatfestő Kieselbach Géza, a szín és forma-exotikumokat kereső Jaszusch Antal, a neoimpresszionista irányban induló Jakoby Gyula, az akadémikus stílusú alpinista festő Kőszeghy Elemér, az impresszionizmusból induló, majd (talán súlyos szívbaja folytán) groteszk expresszionizmusba forduló Bauer Szilárd, a finom megfigyelésű Feld Lajos, a nagyidai naturalista Oravec Imre festőművészek, valamint Kircz Jolán, G. Lázár

¹¹ Lásd bővebben a szerző cikkét a Prágai Magyar Hírlap 1938. június 26-iki számában.

Löffler Béla: Ülő akt (bronz).

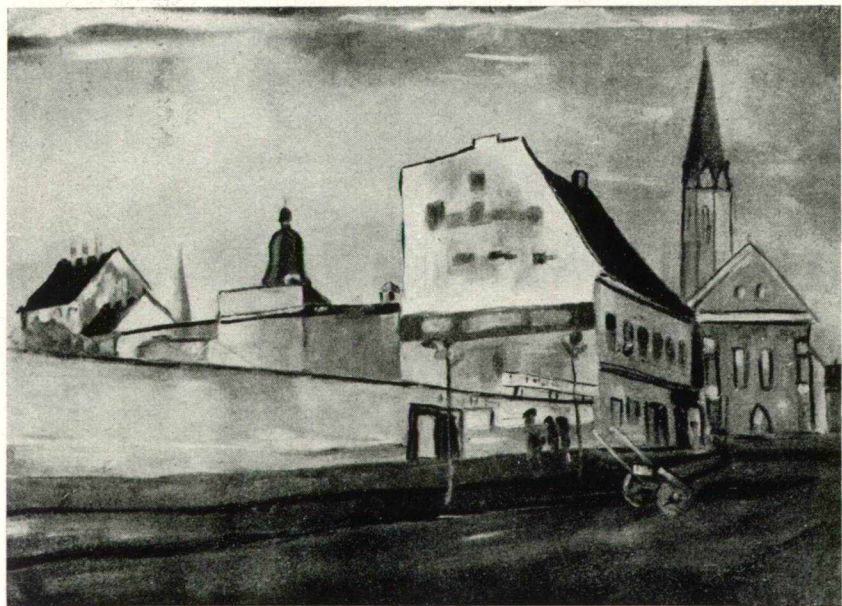

R. Nyíry Lily : Mátyás és Holubár (kerámia).

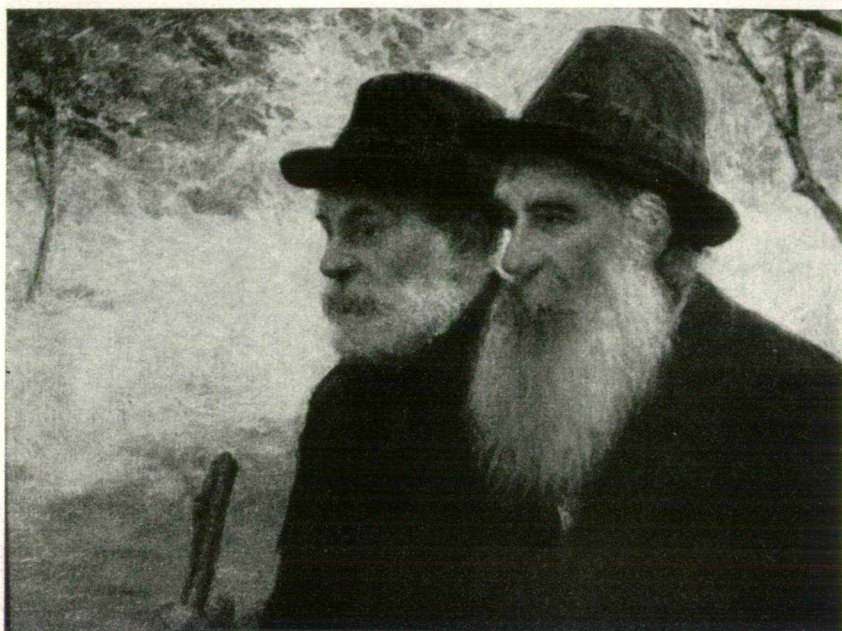

Vass Béla : A kassai Ferencesek terének terve (tus).

Hosszú Károly : Domonkos-tér (olaj).

Halász-Hradil Elemér : Öreg emberek (olaj).

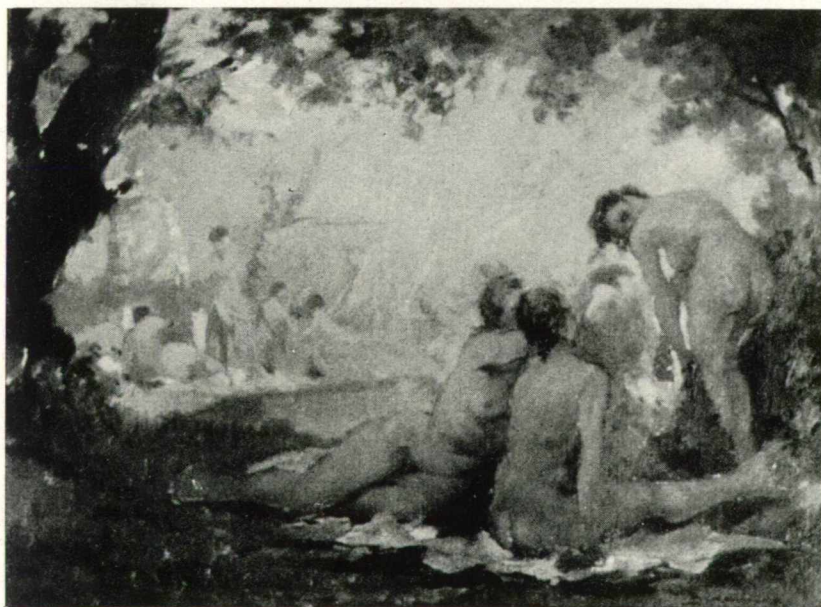

Kieselbach Géza : Fekvő bika (olaj).

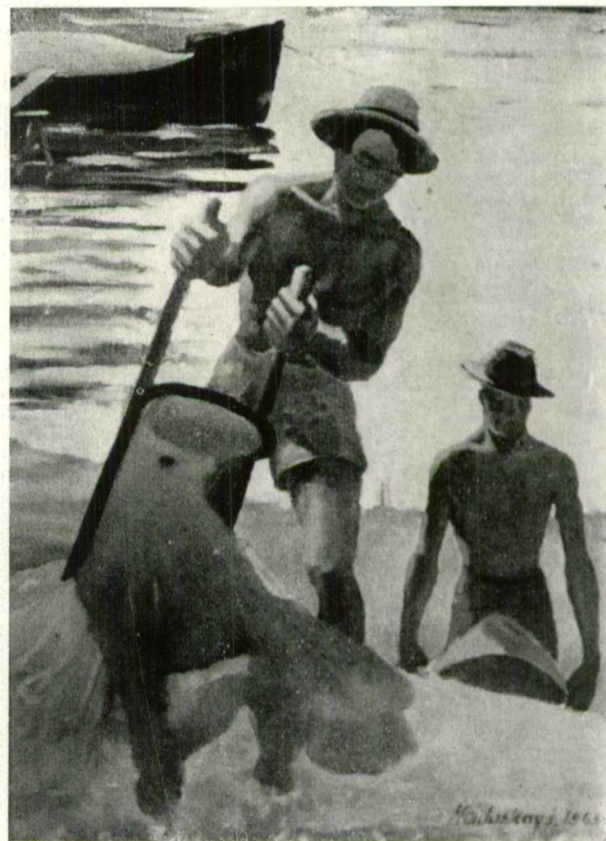
Jászusch Antal : Garanyi búcsú (olaj).

Bukovinszky Gyula : Aktok (olaj).

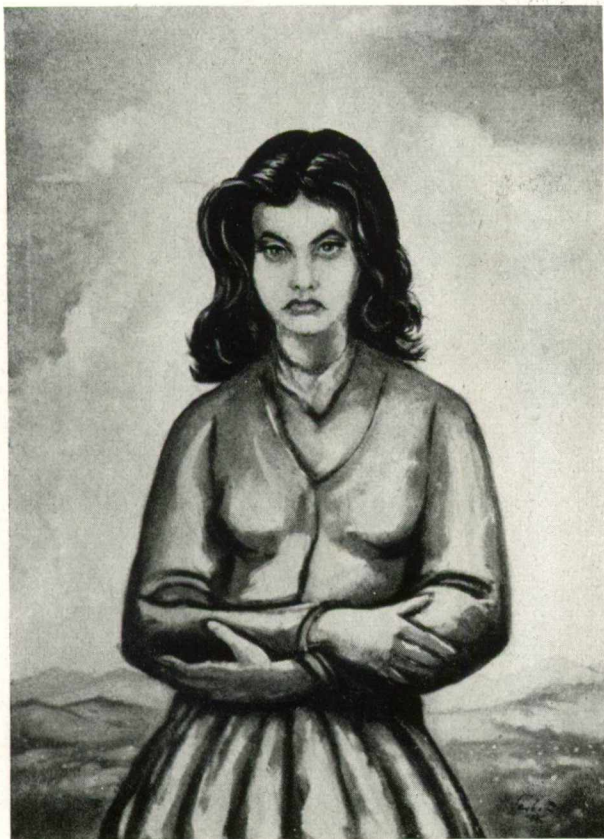

Pausz Ilona : Kompozíció (olaj).

Nádaskay József : Talicskások (olaj).

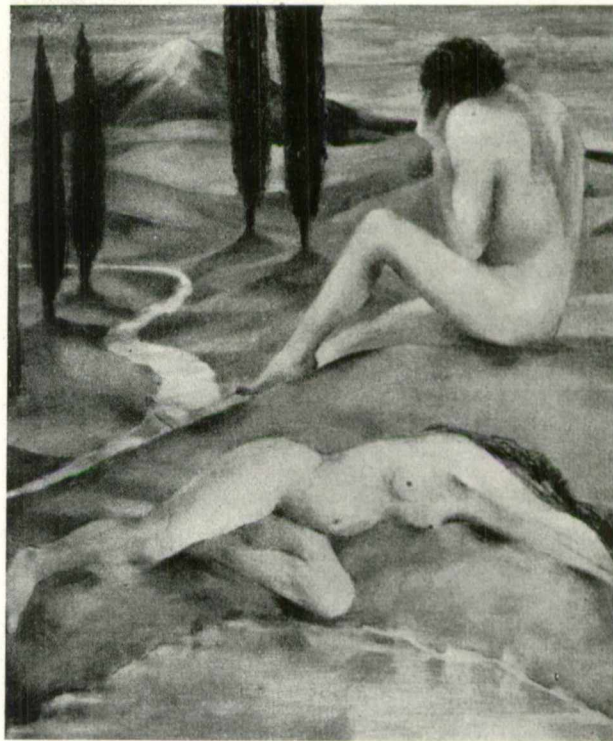
Terbóts Gábor : Zöldkendős leány (tempera).

Collinászy György : Öreg pap (olaj).

Jablónczy Miklós: Fények a testen (olaj).

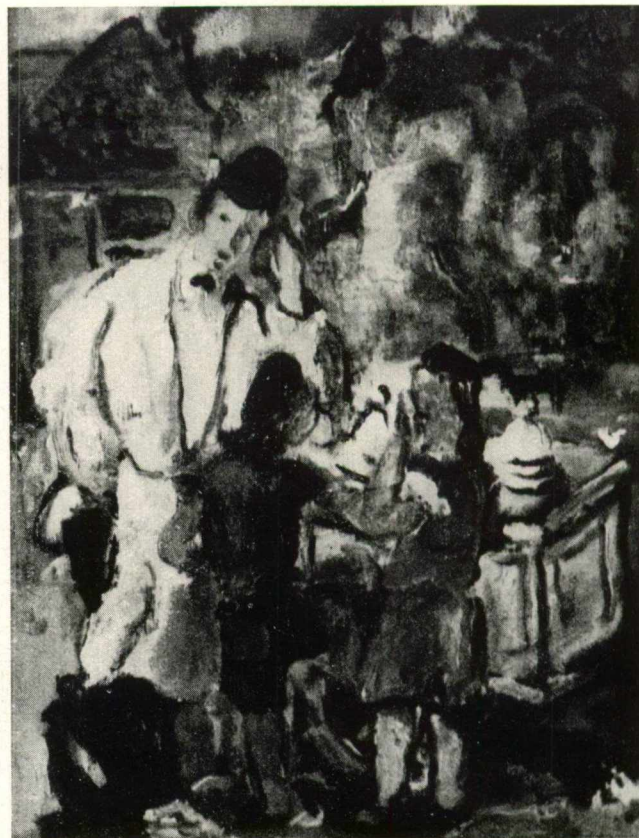

Ruttkay György: Az első halott (olaj).

Zsámbor István : Csendélet (olaj).

Jakoby Gyula: Fagyaltos (olaj).

Mészárosné Haltenberger Anna: Munkában (kreta).

Nádaskayné Solymos Neszta: Dombtetőn (vízfestmény).

Ilona és a szemünk előtt nagyra nőtt Löffler Béla szobrászok azok, akik Kassa művészi életét a megszállt terület színe előtt képviselték.¹²

Kassa volt színtere az egész megszállott Felvidék egyetlen magyar művészi seregszemléjének, amikor a Kazinczy Társaság képzőművészeti szakosztálya a Társaság 25 éves fennállási jubileuma alkalmából (1924. tavaszán) országos képzőművészeti kiállítást rendezett. A művész-társadalom akkor tervbevett tömörítése, a négy működő együttes (a pozsonyi „Művész Egyesület”, a komáromi „Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya”, a besztercebányai „Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete” és a kassai Kazinczy Társaság) szövetségbe szervezése nem sikerült, mert a Kazinczy Társaság csak a magyar művészek erkölcsi támogatását vállalhatta volna, míg többen — a magukat magyaroknak valló művészek közül is — attól féltek, hogy kimondott magyar nemzeti alapon való szerveződés esetén elvesztik a tökéreőbb cseh és szlovák társadalom anyagi támogatását.

Igy Kassa művészei külön, elszigetelt csoportot alkottak a cseh-szlovákiai művészeti életben és ez — amennyire a képzőművészet nemzetföltöttisége megengedi — mindvégig megtartotta magyar jellegét. A „Kassai Hetek”, vagy „Nyolcak” — aszerint, hogy hányan tudtak megegyezésre jutni egymással művészpoltikai síkon — akár Kassán állítottak ki, akár másutt — fel Prágáig —, mindig a magyarságot képviselték és keltettek méltó feltűnést.

AZ 1938 NOVEMBER 11-ÉN BEKÖVETKEZETT ORVENDETES HAZATÉRÉSUNKKEL Kassa művészeti élete újra a magyar egyetemes művészeti életbe olvadt bele, ahonnan lényegében és érzelmében sohasem is szakadt el. Hiszen magyar művészek tartották fenn, akik már magukkal hozták az anyaország művészi hagyományait s a fiatal nemzedék is, ha cseh iskolában kellett is megkezdenie tanulmányait, idejekorán az öregebbek befolyása alá került. Azok a szélsőséges, talajtalan cseh képzőművészeti irányzatok, melyeket a Múzeum cseh-zsidó igazgatója a volt Bubits-termekben rendezett kiállítások özönével igyekezett elfogadtatni, sem művészeinken, sem a magyar közönségen nem hagytak nyomot. Amikor tehát a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1939 októberében Kassán rendezte meg az V. Nemzeti Képzőművészeti Kiállítást, a felvidéki — köztük a kassai — művészek munkái sem felfogás, sem stílus, sem érték szempontjából nem ütöttek el és nem maradtak el a magyar művészetet képviselő együttes általános szintjétől.

A kiállításon a megszállás alatt is ittélt művészek közül Feld Lajos, Halász-Hradil Elemér, Jaszusch Antal, Kieselbach Géza, Oravec Imre festők és Löffler Béla szobrász vettek részt. A névsort kiegészítik azok, akiket Kassa magyar művészeti életének feléledt vonzóereje hozott, vagy hozott vissza hozzánk. Ilyenek pl. Antónyi Jenő, Bolemann Magda, Bukovinszky Gyula, M. Haltenberger Anna, Koch Ella, Pausz Ilona, Ruttkay György.

¹² Lásd még Sziklay Ferenc: Kassa. Budapest. 1938. Révai-kiadás. 40. 1.

A művészi élet megszervezésének feladatát ismét a Kazinczy Társaság vállalta, Ruttkay Györgynek, a Képzőművészeti Szakosztály elnökének vezetése alatt. A testületbe tömörült művészek Kassa művészeti életének kisugárzó erejét élesztették újra. Mert a Kassán már 1939 májusában és októberében, valamint 1941 és 1942 karácsonján megrendezett kiállításokon kívül a Szakosztály Budapesten (Nemzeti Szalón, 1940 márc. 10—25. és 1943 febr. 28.—márc. 15.). Debrecenben (Déri múzeum 1941. márc.) és Miskolcon (Hámosi Szalón, 1943. szept.) rendezte meg a felvidéki művészek kiállításait. Az ország központjában és két jelentős vidéki városban megrendezett kiállítások komoly és mélyen értékelő sajtót kaptak. Már a kassai, 1939. őszi, egyetemes magyar kiállításkor feltűnik a fővárosi sajtónak a felvidéki művészet „új és triss hangja a magyar művészet együttesében”.¹³ A debreceni és budapesti sajtónyilatkozatok közt,¹⁴ legnagyobb súllyal esnek latba Gerevich Tibor megállapításai.¹⁵ Ezek közül idézzük a következőket: „... ha két hosszú és kemény évtizedet meghaladó időn keresztül idegen uralom alatt éltek és dolgoztak is, különleges helyi, felvidéki vagy kárpátaljai, tehát magyar szellemiségüket, lelkületüket és művészi szemléletüket töretlenül megőrizték s nem olvadtak a csehesítő, vagy ami éppen abszurdul hangzott volna: csehszlovákosító törekvésekbe, nem futottak a Prágában divatozó művészeti irányok után.” „... Egyéniségüket azóta sem forgatták ki, vidékükhöz, szellemiségükhöz hűek maradnak. Nem siettek átnyergelni a pesti műtermekben, művészi körökben, esetleg művész-kávéházakban járatos, forrongó, vagy csak kavargó esztétikai elvekre...” „A Felvidéknek is megvan a maga különleges művészi ízlése, stílusa, amely szemléletében és érzéstartalmában egyaránt, a különbség ellenére is, lényeges szálakkal fonódik az egyetemes magyar művészetbe.”

A cikk további sorai kiemelik ennek a sajátos felvidéki művészetnek „divatirányokba nem béklyózott őszinteségét és bensőségét”. Megállapítják, hogy a felvidéki művészek közt „névszerint, talán vérségileg is akadnak szláv és német származásúak, magyar lelkiségüket azonban sohasem tagadták meg, vallották és éltek, mint őseik a magyar haza közösségében.”

Ezek a szavak a felvidéki, szorosabban kassai lelkiséget gyökeréig ismerő tudós esztéta igaz megállapításai. Ami nem is csoda, hiszen Gerevich Tibort is Kassa művészi légköre sugározta ki. Az a hűség, melyet megírt és megmutat, azonos azzal a hűséggel, amelynek a líptóvármegyei Klimkovics-család a legbeszédesebb tanúbizonysága. A magyar nemzeti kultúra oltárán hozott szinte páratlan áldozatokon kívül nem érdektelen megemlíteni, hogy a négy Klimkovics testvér közül három harcolta végig, honvédsorban a negyvennyolcas szabadságharcot, a két iker: Béla és Gábor 15 éves korukban szöktek

¹³ Esti Újság, 1939 okt. 30. sz.

¹⁴ Pl. Debreceni Újság—Hajdú Föld. 1941 márc. 18. Tiszántúl, 1941 március 15 Magyar Nemzet. 1940. március 12.

¹⁵ Szépművészet. 1943. évf. 4. sz. 67. l.

meg az iskola padjaiból, hogy kardot ragadjanak a magyar szabadság védelmére s azt is tudjuk, hogy Gábor 26 véres ütközetben vett részt!

Kassa hazatérésének ötödik évfordulóján érdemes a városban élő képzőművészek fölött új seregszemlét tartani. A „Kassai Nyolcak” — hogy a város magyar művészeti életét a megszállás alatt képviselő művészegyüttes legmagasabb számát vegyem — az évforduló alkalmából rendezett kiállításon háromszorosára nőtt. A törzs (betűrendben: Feld Lajos, Halász-Hradil Elemér, Jakoby Gyula, Jaszusch Antal; Kieselbach Géza, Löffler Béla és Öry Lajos) régi ismerősünk. Nincs közöttük egy sem, akinek művészete megállott volna. Feld Lajos felfogásbeli finomsága elmélyülőbbé fejlődött. Ma is csodálhatjuk Halász-Hradil fiatalos művészetét, mely a műalkotást óriási mesterségbeli tudásának és a kiválasztott téma parancsának szintéziséből teremti elő. Minden újabb képe újabb meglepetésszámba megy, annyira friss, egyéni és élethű. Jakoby a képein állandóan megnyilatkozó belső feszültséget legújabbban új művészi technikában, mozaik alkotásokban próbálja levezetni. „E kísérletével a legjobb úton jár. Örömmel látnók, ha nagyobb munkákon, templomokon, vagy középületeken volna alkalma magát a festészet e legmagasabb igényű fájában tökéletesíteni,” írja róla Gerevich.¹⁶ Jaszusch is, mintha igyekeznék elszakadni az önmaga körül való tájkép- és expressziós körforgásból. Újabb kompozíciói realisabb tartalmat kapnak. Kieselbach megszokott témaköre új színmeglátások keresésében jelent haladást. Löffler egyre magabiztosabbá, öntudatosabbá, monumentálisabbá fejlődik. Legújabb szoborművei alkotó erejének és munkaszeretetének emelkedését árulják el. Oravec régi, népi-szociális témái mellett egy primitív, „ikon”-hangulatú Krisztus-fejjei kísérletezik. v. Öry Lajos művészi ízlésű, egyben gyakorlati értékű belső berendezéstervezettel mutatkozik be.

A felszabadulás óta eltelt öt év alatt járultak a törzshöz a többiek. Egy részüket városunk művészeti életének vonzóereje hozta Kassára, vagy hozta vissza ide. (Bukovinszky Gyula, Haltenberger Anna, Jablanczy Miklós, Kárpátfalvi József, Nádaskai József, N. Solymos Neszta, Ruttkay György, R. Nyíry Lili, Vass Béla és Zsámbor István). Más részük már új sarj, a régi árnyékban felnőtt ígéretes fiatal művésznemzedék. (Binder Tibor, Collinászy György, Hosszú Károly, Pausz Ilona, Terbóts Gábor.)

Bukovinszky Gyula kiforrott, jó iskolájú művész, akinek különösen kassai városképei tükröznek nagy szeretetet. Haltenberger Anna biztoskezü grafikus, akinek könnyedén odavetett életábrázolásai egy pillanattfelvétel mozgalmasságával hatnak. Jablanczy plain-air női aktja biztos forma- és színérzékű művész alkotása. Kárpátfalvit kissé megköti tématisztelete, élethű tájképeiből hiányzik a művész egyéniségének vonása. Nádaskai tájszemlélete tiszta, visszaadása kifejező. A tájba illesztett figurális rész megkapó, erőt kifejező, bátor. Portréjából hiányzik az egységbe-fogottság. N. Solymos

¹⁶ Ugyanott. 68. l.

Nesza a természeti tárgyakat körüllebegő levegőt igyekszik megfogni, sokszor igen hangulatosan, meghatóan. Ruttkay is a levegő, a finomságok szerelmese. Tájképein nem a nyers igazság-keresés a főcél, hanem a művészt megihlető hangulat visszaadása. R. Nyíry Lili plasztikája ötletes formaérzésre és szellemes kifejező erőre, valamint a felhasznált anyag sajátosságainak biztos ismeretére vall. Vass Béla, mint építőművész, alkotásait nem önmagukért-valóságban fogja meg, de beleépíti őket a környezetükbe. Ezzel emeli az építőmesterséget művészetté. Zsámbor István a hegyvidék hangulatának hivatott festője, akár hideg alkonyatot, akár völgy mélyére szorult napsütötte falucskát fest.

A fiatalok is mind határozott tehetség s ha egyikén-másikán még meg is érzik az iskola hatása, egyéniségük már bontakozóban van. A „Lehrjahre” értelme nem az, hogy egész életre való utat határozzanak meg, de az, hogy az egyéniségen átszűrődve megneveljék a gondos tanulmányok nélkül vadnak induló tehetséget. A mesterhez vagy iskolához való túlságos ragaszkodás modorosságra nevel, elfojtja az egyéniséget és idehaza megzavarja a művészi élet összhangját. Ez a megállapítás Pausz Ilona határozott római modorára és Hosszú Károly Párist visszaérező stílusára vonatkozik. Terbóts Gábor is kétségtelen tehetség, csak még nem érez elég felelősséget sem témájával, sem munkájával szemben. Collinászy meglepő kifejező ereje mellett hideg színeit hozta valahonnan magával, amelyek idegenül hatnak Kassa levegőjében. Binder Tibor biztos formaérzését kell kiemelnünk, színskálája azonban még nem elég tiszta, életszerű.

Ennyi lehet a felszabadulás ötödik évfordulója alkalmából rendezett kiállításon szerzett futó impressziók s a művészek egyéb újabb, itt ki nem állított művei alapján leszűrhető, tárgyilagos megállapítás. Mindenesetre megnyugtató, sőt örömdetes, hogy Kassának a megszállás húsz évén átmentett magyar művészete az aránylag rövid idő alatt ennyire megizmosodva s ennyi új ígérettel indul neki a jövőnek.

A MŰVÉSZETI ÉLET KÉT TÉNYEZŐJÉRŐL: művészről és mecénásról ejtettem egy-két futó szót rövid tanulmányom elméleti alapvetésénél. Hibás volna a következtetés, ha azt hinnők, hogy csak ez a két összetevő biztosítja a művészeti élet fejlettségét s hogy a kettő egyedül is alkalmas annak megteremtésére és fenntartására. Ha a modern művészeti életet megfigyeljük, azt kell látnunk, hogy a mecénás: a mai polgári társadalom, izlésben messze a művészeti fejlődés mögött kullog. A művész tehát vagy úgy biztosítja az életlehetőségét, hogy eladja magát a közönsége izlésének, vagy úgy, hogy megelégszik egy-két, haladottabb szellemű pártfogójától várható jövedelemmel s ha ez is elakad — egy lyukkal beljebb húzza a nadrágszíját, de nem lesz hűtlen művészi hitéhez.

Az eleve hihetetlennek tűnik föl, hogy Kassa társadalma huszonnégy művésznek adjon kenyeret, pláne, ha meggondoljuk, hogy az átlagos közönség-izlésnek hódoló, művész mezébe öltözött mesterember egy sincs közöttük. Azokról, akik ecsettel fotografálnak ősöknek

induló új gazdagokat, vagy akik kispolgári szalónok falait „díszítő” giccsekkel keresik el a kenyeret az igazi művészek előtt — említés se essék ezekben az ünnepi órákban. Hogy lehet hát az, hogy ezek a mai fejlődési fokukon soha meg nem álló, mindig új utat kereső, jövőbe tekintő kassai művészek, akiknek új hangját, egyéniségét az ország színe előtt, nagy, műértő személyiségek is elismerik s akiknek haladását, igazságkeresését kiállításról kiállításra mi is észlelhetjük, ha szűkösen, áldozatosan is, meg tudnak élni.

A dolog nyitját talán a kassai művészeti élet hagyományaiiban találjuk meg. A XVII. századbeli Spillenberger János, bár olyan neves képművész volt, hogy — amint említettük — Bethlen Gábor fejedelem Gyulafehérvárra is elvitte palotája menyezeti képének megfestésére, azzal biztosította a „jobb kenyerét” — s valószínűleg művészetének függetlenségét is —, hogy — kihasználva a háborús konjunktúrát — a Csermely-patakon salétrom-malmot állított föl s a béke beköszöntésével papírmalommal alakította át. (Az épület ma is áll, előbb nyaralóvendéglő, majd erdészlak lett a „Papírmalomhoz” címezve.)¹⁷

Ezt a „mellékkeresetet”, a művészettől független életbiztosítást ma is megfigyelhetjük művészeink legtöbbjénél. Mérleg és meggondolás dolga, mi hasznosabb: megkeresni a kenyeret, hogy a művész robotmentes óráiban szabadon élhessen művészi álmainak, vagy minden áron hűnek maradni az ecsethez, amíg vagy belefárad a művész a szizifuszi munkába, vagy megadja magát a sorsának s eladja magát a közönségnek.

Lehet, hogy Kassa művészei mennyiségben kevesebbet termelnek, mint amennyi kitelnék belőlük, de ami kikerül az ecsetjük, vésőjük alól, az minőségben pótolja a hiányt, mert őszinte, mert abban önmagukat adják, fenntartás és megalkuvás nélkül. Ez a kassai művészeti élet egyéni jellegzetességének titka. És még valami, ami miatt vállalták a középkorban a céhalkotásra elegendő számú művészeink s vállalják ma is még a város művészeti igénnyel bíró lakosságához viszonyítva aránytalanul nagyszámú művészeink, ki a nélkülözést, ki a kétlaki életet. Kassa levegője ez a valami, Kassa művészetet lehelő és ihlető szelleme. Ez a megfoghatatlan, irreális — vagy talán csak szóval kifejezhetetlen — valami, amit azonban mindenki megérez, aki Kassa sajátos lelkiségének varázslata alá kerül. A táj-e, amelyben a fűz- és a nyárfa a fenyővel és égerfával, szomszédol? Amelyben rohanó hegyi patak és — hol kristálytisztá, hol iszapos árat hőmpolygató — folyó találkozik? Amely tavasztól ősziig szinte hetente váltja színét a smaragd zöldjétől az arany sárgáján át a rubint vörösig? A házsorok-e, amelyek ma is őrzik és éreztetik még az ősi „villa regia” tojás alakját? A műemlékek-e, amelyekbe századok előtt való gondolatok kövesedtek meg s mégis elevenek, beszédesek ma is? A Hernádpárt-e, melynek sokszínű kavicsából mozaik-alkotásra alkalmas nemes követ pattint a művész? A várhegy-e, melynek porlódó faragott kövei közt régi idők emlékei, legendái után kutat első kirándulásán az

¹⁷ Kerekes: Polgári Társadalmunk a XVII. században 222. l. —

eszére eszmélt gyermek? Az örökös szél-e, mely, bármerre fordulsz a zeg-zugos utcákon, mindig szembe fúj? De éppen ezzel a szakadatlan ellenállással edz kitartóvá, szívóssá?

Ki tudná megnevezni, mi az a varázslat, amely ideköt és idevonz egy művészsereget, hogy ennek a Kassai Léleknek legyen a kifejezője. És még egy megfigyelés: Ez a Kassai Lélek abban fejeződik ki a legbiztosabban, hogy csak magyar, vagy általa magyarrá hangolt lélek előtt nyilatkozik meg a maga teljességében. Ismerek idegenek által, megrendelésszerűen Kassáról festett képeket. Mind élettelen az, színtelen, nem a lényeket, csak a mutatóságot megfogó. Csak a szemnek szól, mint egy képeslevelezőlap, nem a lélekhez. (Wiesenthal.)

Sok szó esett már arról, hogy ha Kassának ilyen művészetet, színpetet lehelő a levegője, helye volna itt egy tanulást és fejlődést biztosító művésztelepnek. Ide lyukad ki Gerevich is idézett talumánya végén. A kassai magyar művészeti élet fényes multjának és biztató jelenének rövidke seregszemléje után hadd álljon itt újra a sürgető, talán lelkiismeretmegmozgató kérdés: Miért nincs Kassán állandó művésztelep? Vagy legalább is, miért nem kap Kassa is olyan művészi, tanulmányi ösztöndíjakat, mint amilyenek az ország más vidékeihez, a Balatonhoz, vagy Erdélyhez vannak kötve?...

SZIKLAY FERENC

KASSA KERESKEDELME ÉS IPARA

NAGY LAJOS MAGYAR KIRÁLY 1347-BEN Kassa városának budai városjogot, egyben árumegállítójogot adományozott.¹ Mindkét jog adományozása már fejlett városi életet és kereskedelmet, valamint ipart feltételezett, mert a budai városjog önkormányzatot jelentett, aminek előfeltétele fejlett szellemi műveltség, az árumegállító jog előfeltétele pedig fejlett ipar és kereskedelem volt, mert anélkül az árumegállító jog kihasználhatatlan és értelem nélküli lett volna.

Más privilégiumok mellett különösen e két jog következménye volt, hogy Kassa város a középkorban és az újkorban valóban „kinccses” város lett és virágzott. A budai városjog függetlenné tette a várost, ami érthető vonzóerőt gyakorolt a középkori iparosokra és kereskedőkre, az árumegállító jog elősegítette a városi polgárság gazdagodását, mert lehetővé tette nekik, hogy az átvonuló kereskedők cikkeiket megszerezhessék és haszonnal továbbadják.

Kassa már Károly Róbert király életében jelentős város volt, mert ama városokhoz tartozott, ahol harmincadhivatal volt. A város kereskedelmi jelentősége a további századok folyamán sem csökkent, hanem csak növekedett, amit többek között az a körülmény is mutat, hogy az 1558-ban megszervezett első magyarországi, Pozsonyból kiinduló rendszeres postáját végállomása volt.²

Kassa jelentőségét kiemeli az a körülmény is, hogy Miksa király 1567-ben Kassára helyezte a szepesi kamarát. Kassa nagy gazdasági jelentősége Erdély különállása idején sem szűnt meg, amit számos gazdasági adaton kívül az is mutat, hogy politikai jelentősége is inkább növekedett. Erre utal az a körülmény, hogy Kassa a Felvidék főkapitányainak székhelye volt s hogy Bocskay, Bethlen, II. Rákóczi Ferenc hadjáratainak idején hadműveleti bázis volt. Ez csak olyan helyen lehetett, ahol a kereskedelem és ipar eléggé fel volt készülve arra, hogy hadfelszerelési központ lehessen.

A fejlett kereskedelemmel és iparral együtt járt, hogy Kassa jelentős szellemi centrum is volt. Ezt igazolja a P. Fehér Mátyás egy hírlapi cikkében közölt az az adat, hogy Mátyás király budai egyeteme Budának török kézre jutása után Kassán keresett és talált hajtékot. 1657-ben pedig Kisdy Benedek egri püspök Kassán egyetemet alapított, amelynek I. Lipót 1660-ban ugyanazokat a jogokat és kiváltságokat adta, amilyenekkel a bécsi, prágai, nagyszombati, stb. egyetemek rendelkeztek.³

¹ Dr. Wick Béla: Kassa története és műemlékei. 1941. 29. l.

² Dr. Wick Béla: Id. m. 68. l.

³ Dr. Wick Béla: Id. m. 130. l.

Bár kétségtelen, hogy főleg kezdetben a kassai kereskedők és iparosok jelentős részben németek voltak, már a XVI. és XVII. században Kassa lakossága s így kereskedői és iparosai túlnyomó részben magyarok voltak. Bizonyítják ezt a magyar nyelvű céhszabályzatok és a város adólajstromai, amelyek túlnyomó részben magyar nevű lakosságot tüntetnek fel. Dr. Wick Béla idézett munkájában közli Kassa város háztulajdonosainak jegyzékét 1677-ből, amelyben 388 magyar, 61 német, 45 szláv nevű (lengyel, szlovák, rutén) és 24 latin, olasz és bizonytalan nemzetiségű háztulajdonos neve van felsorolva.

A török kiűzése után talán nem fejlődött olyan mértékben, mint más városok, de jelentőségét mindig megtartotta. Kassa gazdasági életében jelentősebb esemény csak a XIX. században jegyezhető fel, amidőn 1844-ben megalakult az országban a második takarékpénztár Kassai Takarékpénztár cég alatt és 1860-ban, amidőn megnyílt a vasút-állomása, 1866—1873-ig megépült részletekben a Kassa-Oderbergi vasút, amely saját és a kezelésébe vont helyiérdekű vasutakkal együtt összesen 760 km-es hálózattal rendelkezett.

A város nyugodt fejlődése nagy hátrányt szenvedett az 1918. december 29-én bekövetkezett cseh megszállás által. Bár közben a magyarországi vörös csapatok elkergették a megszállókat, azok az antanthatalmak közbelépése után egy hónap múlva újra visszatértek 1919 július havában s az 1920 június 4-i trianoni békediktátum az 1938-ban bekövetkezett felszabadulásig súlyos helyzetbe döntötte Kassa város lakosságát. A megszálló hatalom mindent elkövetett, hogy a túlnyomó többségű magyar lakosságot gyengítse. Eme törekvésnek nem utolsó eszköze volt az a sok hátrány, amellyel a magyar érzésű kereskedő- és iparosréteget elszegényíteni s így elnemzetleníteni akarták. Ha csak mód volt rá, a magyar kereskedőt vagy iparost a közszállításoknál mellőzték, igazságtalan adókkal sújtották, százféle közigazgatási szekatúrával molesztálták.

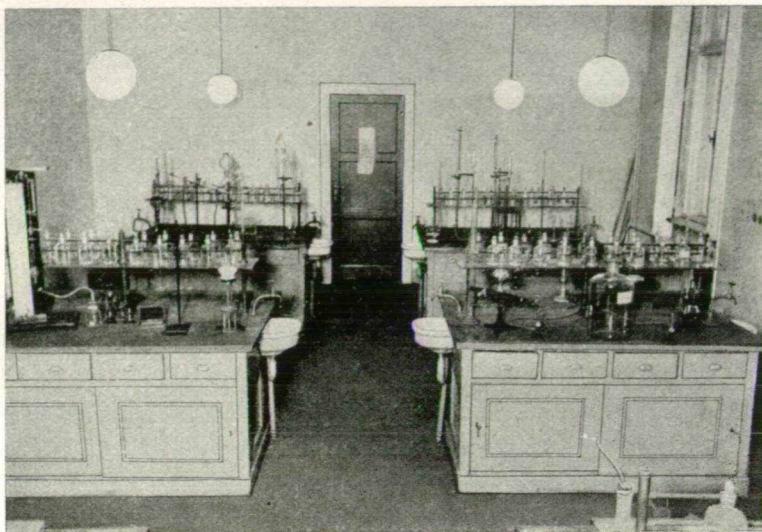
Hogy Kassa nyilvánvaló magyar többségét minél jobban gyengítsék, a hivatalokba fölös számú cseh hivatalnokot neveztek ki, úgyhogy egyes helyeken háromszor annyi hivatalnok volt alkalmazva, mint a magyar uralom alatt. Ezek részére bérkaszárnnyakat építettek, legtöbbször az általános városkép megrontásával. Eme bérházakon kívül csak a postapalota és az ú. n. Ruman-internátus az egyedüli említésre méltó építkezés a cseh időben. Azonban ezeknél az építkezéseknél is majdnem kizárólag csak cseh iparosok kaptak munkát.

A cseh uralom ideje alatt a magyar kereskedők és iparosok vágy elszegényedtek, vagy pedig a legjobb esetben éppen csak hogy felzárkózni tudták magukat tartani.

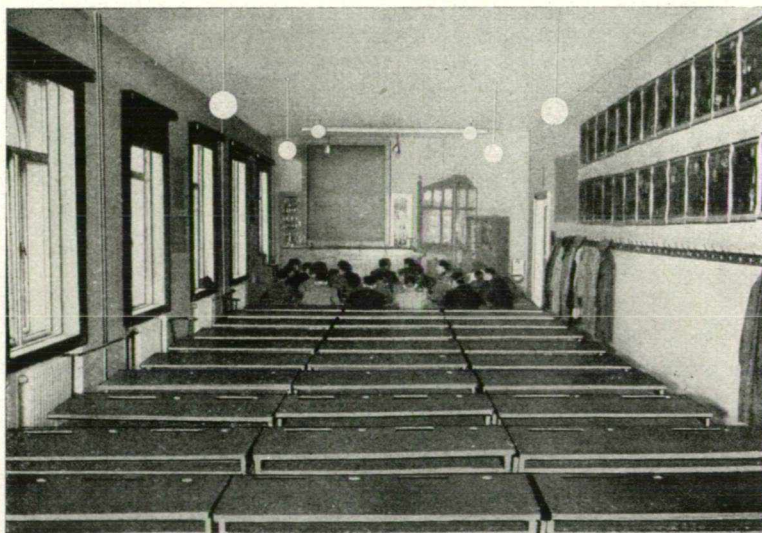
Hogy az idegen uralom helyzetét még jobban meg tudja erősíteni, Kassán cseh-szlovák műegyetem felállítását határozta el. Ebből a célból a kir. jogakadémia épületére dísztelen második emeletet húztak és azt a műegyetem központi épületének szánták. 1938-ban már a tanárok egy részét is kinevezték, de a műegyetem működését már nem tudta megkezdeni, mert közbejött a bécsi döntés, amely 1938 november 2-án a lakosság és minden magyar kimondhatatlan örömeire Kassa városát is visszacsatolta a megmaradt Magyarországhoz.

A Kereskedelmi Főiskola megnyitása.

A Kereskedelmi Főiskola kémiai laboratóriuma.

A Kereskedelmi Főiskola egyik előadóterme.

Kassának az anyaországához való visszatérése a magyar kereskedelem és ipar helyzetében lényeges javulást hozott. Hogy ez a javulás nem volt nagyobb mérvű, azt részben az a sajnálatos körülmény okozta, hogy az új országhatár alig néhány kilométerre Kassától húzódik s ezzel Kassa évszázados vevőköre igen összeszűkült. Így pl. Kassabéla, Kassahámor községek, amelyeknek területén Kassa városának nagy erdőterületei is vannak, a határon túl maradtak. Eperjest és a szépesi városokat is most országhatár választja el attól a Kassától, amely évszázadokon át élénk kereskedelmet folytatott velük. Továbbá pl. Mecenéz is, amelyet Kassával vasútvonal köt össze és amelyet Szlovákiától egy télen át járhatatlan hegyhát választ el, minden erőfeszítés és kérelmezés ellenére is elvágvá maradt Kassától, amely a mecenzéfi kisvasiparnak természetes piaca volt.

Hogy ezeket a hátrányokat legalább részben ellensúlyozza, a magyar királyi kormány elhatározta, hogy Kassán műegyetemet állít fel közgazdaságtudományi fakultással. Minthogy azonban a műegyetem felállítása hosszabb előkészületeket, épületeket, felszerelést igényel, egyelőre a legkönnyebben létesíthető részét állította fel Kereskedelmi Főiskola alakjában a régi jogakadémia épületében. Az előkészületek elvégzésére a m. kir. kormány e sorok íróját küldötte ki, aki az illetékes hatóságok jóakaratói és tevékeny közreműködése mellett nem egészen két hónap alatt megszervezte és ideiglenesen be is rendezte a Főiskolát, úgyhogy azt 1939. szeptember 15-én dr. Szily Kálmán m. kir. titkos tanácsos, államtitkár, a m. kir. kormány nevében, a minisztériumok, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem, a debreceni Tisza István Tudományegyetem, a miskolci ev. Jogakadémia képviselőinek és nagyszámú díszes közönség jelenlétében ünnepélyesen megnyitotta.

Bár eleinte több oldalról aggodalmak hangzottak el abban a tekintetben, hogy Kassán a Kereskedelmi Főiskola nem lesz eléggé látogatott, a szülők és a tanulmánygó ifjúság rácafélt ezekre az aggodalmakra. Mindjárt az első évben a rendelkezésre álló férőhelyekhez képest teljes számú hallgatóság jelentkezett és a következő tanévekben a létszám állandóan növekedett. Ezt a fejlődést áttekinthetően szemlélteti a következő összeállítás a beiratkozott hallgatókról:

	I. évf.	II. évf.	Revizori tanf.	Összesen
1939/40. tanév	117	—	—	117
1940/41. „	123	97	—	220
1941/42. „	125	102	—	227
1942/43. „	139	99	17	255
1943/44. „	150	112	19	281

Amint ebből az összeállításból látható, látogatottság tekintetében a Kassai Kereskedelmi Főiskola állandó fejlődést mutat. Kétségtelen, hogy ehhez a fejlődéshez jelentékeny mértékben hozzájárult a m. kir. kormány áldozatkészsége, amennyiben a Főiskola tandíját és egyéb díjait az egyetemekhez és más főiskolákhoz képest lényegesen alacsonyabban állapította meg, a férfihallgatók részére a Rákóczi-internátust 80 férőhellyel, a nőhallgatók részére a Szt. Domonkos rendi apáca-

zárdában internátust 30 férőhellyel létesített és tart fenn jelentékeny áldozattal.

Viszont az is kétségtelen, hogy a főiskolai tanulmányokban való elmélyedésre Kassa város sokkal kedvezőbb környezetet jelent, mint egy milliós nagyváros és bár a közbejött világháború és Kassa város 1941.június 26-án történt bombázása a műegyetem felállítását és a Főiskola nagyobbarányú fejlesztését elodázta, a Főiskola életképességét nemcsak a hallgatóság számának állandó emelkedése igazolja, hanem az a körülmény is, hogy az ország nagyvállalatai a végzett hallgatók képzettsége, szorgalma és rátermettsége tekintetében igen elismerően nyilatkoztak minden felszólítás nélkül.

Feltétlenül vonzóerőt gyakorol ezenkívül az a számos ösztöndíj is, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi, valamint a közlekedés- és kereskedelemügyi m. kir. minisztériumok, Kassa thj. sz. kir. város, a kassai vezető pénzintézetek, a kassai, miskolci és győri kereskedelmi és iparkamarák, az Omge alapítottak a Főiskolával kapcsolatban.

Hogy pedig a hallgatók a gyakorlati kereskedelmi élettel is megismerkedhessenek, a Főiskola az első évet elvégzett hallgatókat kereskedelmi és ipari vállalatokhoz nyári üzemi gyakorlatra küldi ki. A Főiskolának ezt az úttörő akcióját a gyakorlati élet olyan nagy megértéssel fogadta, hogy a nyári üzemi gyakorlat lebonyolítása évről-évre a legteljesebb siker jegyében folyik.

A Főiskolával kapcsolatban a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter Úr 92.638/1942. IV. 1. számú rendelettel revizori tanfolyam létesült a 2.350/1940. M. E. sz. rendelet alapján. Ugyanakkor hasonló tanfolyamok alakultak a kolozsvári Ferenc József és pécsi Erzsébet Tudományegyetemen is. A revizori tanfolyam azóta megnyílt és a hallgatók szorgalmasan készülnek jövőendő hivatásukra.

Hogy a Kassai Kereskedelmi Főiskola mennyire bevált intézménnyé lett, mutatja az a körülmény is, hogy a m. kir. kormány Újvidéken hasonló főiskolát állított fel Keleti Kereskedelmi Főiskola néven a Kassai Kereskedelmi Főiskola mintájára.

Az előrebocsátottak után megokolt az a remény, hogy a Kassai Kereskedelmi Főiskola Kassa és a Felvidék kereskedelmére és iparára serkentő hatásának fog mutatkozni.

Amidőn Kassa kereskedelméről és iparáról van szó, lehetetlen meg nem emlékeznünk az 500 éves Kassai Kereskedők Testületéről (Grémiumról), amely fél évezreden át őrökdi a kassai kereskedők szellemi és anyagi jóléte felett. Hasonlóképen áldásos tevékenységet folytat ugyanilyen irányban a törvényadta keretek között a Kassai Kereskedelmi és Iparkamara is, amelynek működési köre ugyan messze túlterjed Kassa határain, de kétségtelen, hogy a kassai kereskedelem és ipar érdekeinek védelme is elsőrangú feladatai közé tartozik. Jelenleg ugyan a kassai kereskedelem és ipar erősen sinyli a háborúokozta nehéz viszonyokat, de remélni lehet, hogy a békés viszonyok visszatérése újból a régi virágzó állapotba emeli a kassai gazdasági életet.

STOLPA KÁROLY

A FELSZABADULT KASSA KÖZEGÉSZSÉGÜGYE

A HAZATÉRT KASSA közegészségügyének első öt esztendejéről szóló közleményben nem számolhatunk be különös eredményekről, mert a közegészségügyi munka eredményességét csak egy-két évtizeddel mérhetjük. A beszámoló célkitűzéseinket elősegítő intézmények megszervezését, beállítását, tehát elsősorban szervezési kérdéseket tartalmazhat, amelyekből következtethetünk az egészségügyi munka minőségére és mennyiségére, mert a meglévő, szervezett intézmények az alapjai, illetve adják meg a lehetőséget és részben megszabják az egészségügyi munka irányát is. Ha már most a visszacsatolás óta eltelt időről kívánunk beszámolni, szükségszerűen összehasonlításokat kell végeznünk a csehszlovák megszállás húsz esztendeje alatt létesített intézményekkel és egészségügyi munkával. Vizsgálat alá kell vennünk azt is, hogy mi az, amit az átvételkor itt találtunk, azokat mennyire lehetett a magyar egészségvédelem rendszeréhez alkalmazni, mert csak így tudtuk megállapítani, hogy melyek azok az intézmények, amelyeket az egészségvédelem szempontjából szervezni kell.

A közegészségügyi munka 1938 december 22-én a polgári közigazgatással vette kezdetét. Az intézmények átvételénél megállapítást nyert, hogy a csehek a berendezések javarészét elhurcolták. A kórház felszerelése igen hiányos volt, az egészségvédelem célját szolgáló ú. n. Vöröskeresztes-házat teljesen kiürítették. Az egészségvédelmi intézmények igen hiányosak lehettek, mert az egyes védelmi ágaknak még megfelelő helyiségei sem voltak, amit találtunk, az sem volt a szükségletnek megfelelő. A mai modern értelemben vett egészségvédelmi munkának alig voltak meg a nyomai. A lebecsülés szándéka nélkül meg kell állapítani, hogy nem sok történhetett a városban az intézményes egészségvédelem, a megelőző orvosi munka terén.

Az átvétel alkalmával Kassán a Kovács-utca 43. sz. alatti helyiség emeletén a tisztí főorvosi hivatal részére 3, a központi szegénybeteg-rendelő részére 2 helyiség állott rendelkezésre. Ez utóbbi 2 helyiség a csehszlovák időkben a tüdőbeteggondozó célját is szolgálta. E helyiségekről annyit jegyzek meg, hogy a váróhelyiség ablakai a lépcsőházra nyíltak, a helyiség teljesen sötét volt. A mellékhelyiségek higiénikus szempontból súlyosan kifogás alá estek. Ugyanezen épületben az iskolás vizsgálatok és iskolafogászat részére egy alig felszerelt helyiség volt a földszinten. Az anya- és csecsemővédelem részére 3 helyiség állt rendelkezésre a Bubics Zsigmond-utcai Vöröskeresztes-házban. Ezeket az aránylag kis helyiségeket sem elhelyezésüknél, sem minőségüknél fogva nem tartottuk alkalmasnak arra, hogy bennük a magyar egészségvédelmi rendszernek megfelelő és Kassa színvonalához méltó egészségvédelmi munkát elvégezhessük. A

legelső feladatunk tehát megfelelő épület biztosítása volt, ahol az összes szakvédelmi ágazatokat csoportosíthattuk.

Az elhelyezés biztosításáig is ideiglenesen a meglévő helyiségekben történt meg gyors ütemben a zöldkeresztes egészségvédelmi munka megszervezése úgy, hogy 1939 január 18-án az anya- és csecsemővédelmi tanácsadások, majd rövidesen a nemibeteg-gondozás és még ez év március havában a tüdőbetegek gondozása is megindult.

A város a tiszti főorvosi hivatal és az egészségügyi egészségvédelmi munka: az Egészségház részére végleges elhelyezést biztosított a Belügyminisztérium és a Magyar a Magyarért mozgalom támogatásával átalakított központi fekvésű Mészáros-utca 31. sz. alatt lévő régi, félig már lebontás alatt álló volt pénzügyigazgatósági épületben. Az épületet 1941 március 30-án adták át ünnepélyesen rendeltetésének. Az egészségház a tiszti főorvosi hivatalon kívül szerencsésen egyesíti magában a szociális gondozás céljait szolgáló intézményeket is. A régi épületet a mai kor higiénikus követelményeinek megfelelően sikerült átalakítani. Természetesen az épület beosztásával számolni kellett, pl. a középfolysós-rendszer, az utcai homlokzat megváltoztatásáról szó sem lehetett. Az épület középső tágas kapubejárátát szélvédő ajtókkal láttuk el, hogy a lépcsőház, folyosó lehűlését megakadályozzuk. A földszinten helyeztük el a Tüdőbeteg-gondozó intézetet már csak azért is, hogy az esetleg fegyelmetlen fertőző betegek ne fertőzzenek szerte az épületben. A földszint másik oldalán az anya- és csecsemőgondozás, a szegénygondozó hivatal, a Magyar Norma és a Szociális Gondozó irodái nyertek elhelyezést. A Tüdőbeteg-gondozót, amely a földszint egész baloldali részét elfoglalja, meglehetősen szerencsésen sikerült az épület többi részétől elkülöníteni. A gondozónak felvételi irodája, orvosi rendelője, Röntgen, előhívó, légmellkezelő szobája van, a várószobából még egy pihenőhelyiség nyílik a légmellkezelésben részesülő betegek számára. Itt tölthetik el idejüket a vidéki betegek is a vonat indulásáig. A szükséges előterem mellék-helyiségekről itt külön gondoskodtunk. Az anya- és csecsemővédő számára nagy váróhelyiség, felvételi iroda, tanácsadóhelyiség áll rendelkezésre, az utóbbiban végezzük kellő időbeosztással a csecsemők quarz-kezelését is. Tágas és a forgalomhoz szükséges széles lépcsőház vezet az emeletre. Az I. emeleten a tiszti főorvosi hivatal, Közléti Szövetkezet, vendégszoba, központi laboratórium, külön orvosi szoba, a központi szegénybeteg rendelő és a Nemibeteggondozó Intézet nyert elhelyezést. A tiszti főorvosi hivatal elhelyezését úgy oldottuk meg, hogy az ott lévő irodák és a vizsgáló szoba megközelítése a közönség számára minél kényelmesebb, a munka szempontjából minél célszerűbb legyen. Ezért a két tisztiorvos szobája közé helyeztük el a vizsgáló helyiséget, melyet így a tisztiorvosok felváltva használhatnak. Itt végezzük a házasság előtti orvosi tanácsadást is. A szegénybeteg rendelő és nemibeteggondozó helyiségei azonosak. A munkát különböző időben végzik, úgy, hogy a két rendelés egymást nem zavarja. A nemek szerint elkülönített váró és kezelő helyiségek szobáit 3—3 vetkőző fülszék köti össze, ami a folyamatos és gyorsabb vizsgálatot, valamint a kezelést is elősegíti. Az orvosi szobában nyert elhelyezést

szívvizsgáló-állomásunk, az Electro-Cardiograph-készülék is. A II. emeleten 6 védőnő részére biztosítottunk bentlakási lehetőséget, azonkívül itt helyeztük el a 2 szoba, konyha, kamra, fürdőszoba, előszobából álló házfelügyelői lakást is. A lépcsőházi feljáráttal szemben közép-helyet foglal el a tanácssterem, amely a szokásos munkamegbeszéléseken kívül, a munkánkat támogató társadalmi egyesületeknek is rendelkezésére áll. A Vöröskereszt Egyesület itt tartja fogadó-óráit, részben itt végzi a MANSZ. számunkra oly hasznos szabás-varrási munkáit. A tanácssterem az Ovónők Körének, az Egészségvédelmi Fiókszövetségnek is hivatalos helyisége. E mellett rendeztük be a jogi, lelki munkásvédelmi tanácsadó, képességvizsgáló helyiséget. Az emelet jobboldali részében az iskolaorvosi intézményt, fogászati rendelőt, ernyőképfelvető Röntgen-készüléket helyeztük el. Ez utóbbi nemcsak az iskolásgyermek, hanem egyéb tömegvizsgálatok céljait is szolgálja. Az alagsorban a központi fűtés gépháza, tüzelőanyag-raktár, raktárhelyiség, zuhanyfürdő van. A zuhanyfürdő az iskolás-gyermekek és a szegénysorsú felnőttek számára készült. Általában az épület adottságai miatt a folyosó részeket használtuk fel a tüdőbeteg-gondozónál, a szegénybeteg-gondozónál, a tisztí főorvosi hivatalnál és az iskolaorvosi intézménynél várószobául. Minden egyes várószobában hangszóró útján az anya- és csecsemővédő irodájából tarthatunk hangerősítőn keresztül propagandaelőadásokat, figyelmeztetéseket. Az épületben központi fűtés, melegvíz-ellátás van. A folyosókon, a tüdőbeteg-gondozói részekben vízőblítéses köpöcsészeket szereltünk fel. Az épület belső berendezése, amely igazán korszerű, elsősorban a város áldozatkészségét dicséri. Az iskolafogászat berendezését nagy részben a Magyar a Magyarért mozgalom ajándékozta, a tüdő- és nemibeteg-gondozó intézeteket belügyminiszteri támogatással rendeztük be. A tanácssterem és az egyes váróhelyiségek berendezéséhez dícséretreméltóan a helyi társadalom is hozzájárult.

A megfelelő intézmény biztosította az egészségvédelmi és szociális gondozás szoros együttműködését, új védelmi ágak bevezetését és lehetővé tette, az egészségvédelmi, valamint a szociális munka kibővítését is. Új védelmi ágak: pl. szívbetegségek elleni küzdelem, pályaválasztási tanácsadó indulhattak meg és tömegeknek átvizsgálása, szűrővizsgálata vált lehetővé. A szakirodalomba vág a munka minőségére vonatkozó részletes adatoknak a közlése, azonban a munkakör kiszélesedését, a végzett munkát főbb vonásokban, főleg a forgalom adatait érintem annak szemléltetésére, hogy mi minden történt az öt év alatt.

Az anyavédelmi (terhes, szoptató nők védelme) tanácsadások forgalma a közel öt év alatt 9082 volt. Ezek közül először megjelent terhes nő volt 4151. Vértvizsgálatot terheseknél 4007 esetben végeztünk. Az anyavédelmi munkában mind az orvosi ellátás, mind a gondozás tekintetében a Bábaképző Intézet és a zöldkeresztes szolgálat között a legszorosabb együttműködés alakult ki. Az anyavédelmi tanácsadásokat ugyanis a Bábaképző Intézet szakorvosai látják el. Mind a Bábaképző Intézetben, mind, természetesen, a városban a kapcsolatos gondozói munkát a zöldkeresztes védőnők végzik. Itt kell meg-

emlékezni arról is, hogy a társadalom hölgytagjai is bekapcsolódtak főként a szegénysorsú otthon szülő anyák gyermekágyi gondozásába, az otthoni felügyelet, takarítási, ellátási stb. munka elvégzése révén. A fokozott anyavédelem az alapja a jobb csecsemővédelemnek, például a széleskörű vérvizsgálatok a veleszületett vérbaj elleni küzdelmet teszik hatékonyabbá. A kassai elemiiskolás gyermekek világrahozott szifiliszére vonatkozó vizsgálatok,¹ amelyeket a hazatérés után végeztek, aránylag magas, 2 $\frac{1}{2}$ %-os arányszáma azt mutatja, hogy a világrahozott szifilisz megelőzése terén itt Kassán a cseh köztársaság igen keveset tehetett. A trianoni országrészben közel 10 év előtt voltak ilyen szomorú adatok, pedig akkor még a venereás kérdés törvény útján nem nyert intézményes rendezést. A fent közölt magas, veleszületett vérbaj arányszáma következtetni enged arra is, hogy az anyavédelem minőségi munkája nem lehetett valami elmélyített. Az anyavédelmet szolgálja a születés után 6—8 héttel végzett utóvizsgálat és a közelmúltban megindított, a rákos megbetegedések korai felismerését szolgáló vizsgálatok.

Csecsemő- és gyermekvédelmi munkánk fokozottan épült és fejlődik az új keretek között. Míg az 1939. évben a forgalom 2915, addig ma már évi 6000 körül van. A hazatérés óta eltelt idő alatt az összes forgalom 22.286 csecsemő, 27.373 kisgyermek volt. A zöldkeresztes egészségvédelem gondozása az óvódás és elemi iskolás gyermekekre is kiterjed. A megváltozott háborús körülmények miatt még nem sikerült ezt oly széles körben végezni, mint ahogy tervbe vettük, de így is 4985 óvódás, 5025 elemi iskolás gyermeket vizsgáltunk meg a visszacsatolás óta.

Az egészségvédelmi munkával párhuzamosan kiépítettük azokat a szociális intézményeket, amelyek szervesen kapcsolódnak a gyermekvédelemhez. A Magyar a Magyarért mozgalom támogatásával 44 bölcsődei ágyat szereltünk fel és ma mint teljesen új intézmény már két csecsemő-otthon működik. Ezeknek a fenntartását a város vállalta, a munkát a Katolikus Háziasszonyok Szövetsége is támogatja. A bölcsődékben 775 ápolási napon keresztül 1430 csecsemő — kizárólag munkáscsaládok csecsemői — részesült gondozásban, ellátásban. A csecsemő-otthon tejkonyhájából azonkívül kb. 2 év leforgása alatt 1.908.770 gramm tápszert adtunk ki. 1940. év folyamán hat óvodát állított be a város napközi otthon céljára. A szükséges átalakításokat, berendezést részben a Magyar a Magyarért mozgalom támogatásával szereztük be. A napközi otthonokban eddig 928 étkeztetési napon keresztül 8603 gyermek részesült teljes napi ellátásban. Minden nyár folyamán 240—250 gyermeknek biztosított a város e célra átalakított üdültőtelepén hat héten át nyaralást. Itt kell megemlékeznünk az állami támogatással megszervezett zöldkeresztes tej- és cukorakcióról, melynek során 34.900 kg cukrot és 114.776 pengő árú tej került a vissza-

¹ Szentkirályi Zsigmond dr. egyet. m. tanár és Szentkirályi Irma laboratóriumi asszisztensnő: A kassai elemi iskolás gyermekek világrahozott szifilisz. „Népegészségügy” 1940. évi 19. szám.

csatolás óta díjtalanul kiosztásra. A csecsemővédelem során 683 esetben adtunk az angolkór leküzdésére D vitamin injekciót és 282 csecsemőnél végeztünk kvarz-kezelést. A csecsemők szociális gondozásához sorolhatjuk a vándorkelengye-akciót, amelyet mind az Országos Egészségvédelmi Szövetség, mind pedig a helyi társadalmi egyesületek, Pro Hungaria, MANSZ., Tanügyi, Póztás MANSZ., iskolák is támogatnak a városi hozzájáruláson felül. Négyszáz esetben kölcsönöztünk babakelengyét, 142 esetben bölcsőt.

A tüdőbeteggondozás munkája rendszeresen csak azután indulhatott meg, amikor a szükséges Röntgen-készülékeket beszereztük. Onálló intézet létesítéséig az állami kórház végezte el a szükséges Röntgen-vizsgálatokat. Az Egészségház megnyitása után ernyőképfelvétő Röntgen-készüléket szereztünk be és ez tette lehetővé a széleskörű, tömeg-szűrővizsgálatok elvégzését. Már az 1940. évi VI. t.-c. hatálybalépése előtt megkezdjük a háztartási alkalmazottak, tanoncok Röntgen-vizsgálatát és a mostoha körülmények között megindult tüdőbeteggondozás már az 1939. évben 956 Röntgen-vizsgálatot végzett. Ezt különösen akkor tudjuk értékelni, ha szembeállítjuk a csehszlovák uralom viszonyaival, amikor ugyanis az 1937. évi csehszlovák adatok szerint a 70.237 lakosú Kassán csak 27 Röntgen-vizsgálatot végeztetett a Tüdőbeteg-gondozó, amelynek saját Röntgen-készüléke sem volt, légmell-kezelést pedig egyáltalán nem végzett. A tüdővész ellen megindult küzdelem kiépítése így nem is mondható a csehszlovák tüdőgondozó működése folytatásának, hanem egészen újonnan alkotott szerve a hazai tuberkulózis ellen folytatott küzdelem mai szervezetének.² 1939 óta a Tüdőbeteg-gondozó Intézetben 12.199 személy jelent meg, 20.124 Röntgen-vizsgálatot, 20.614 ernyőképfelvételt végeztek és 171 betegnél 2140 légmell-kezelés történt. A gondozási munka során 541 nyílt és 2100 zárt folyamatot derített fel az intézet.

A nemibetegek gyógykezelését a meg szállás ideje alatt a kórházi járóbeteg rendeléseken végezték, természetesen csak szegénysorsúaknál. Nemibeteggondozó intézet hiányában tulajdonképpen nem is volt gondozó munka. Az 1939. év elején megindult nemibeteggondozás munkája kétirányú. Széleskörű kutatómunka, amelynek célja tömeges szűrővizsgálatok során a betegeket és a fertőző forrásokat felkutatni és az így talált betegeket, fertőző forrásukat kezelésbe venni. Már az 1939—40. tanévben 3359 elemiiskolás szűrővizsgálata történt meg. Erre vonatkozóan fentebb már közöltem a vizsgálat eredményét. Szűrővizsgálatok történtek cigányokon, 926 cigány került vizsgálatra, akik közül 25'05% bizonyult vérbajjal fertőzöttnek.³ A Nemibeteggondozó Intézet munkája eme széleskörű szűrővizsgálatok, majd az 1940. évi

² Dr. Schütz Ottó állami kórházi főorvos, a kassai Tüdőgondozó vezetője: A tuberculózis elleni küzdelem feladatai Kassán. Tuberculózis elleni küzdelem IV. évf. 1. száma.

³ Dr. Szentkirályi Zsigmond egyet. m. tanár és Dr. Árvainé Szentkirályi Irma laboratóriumi asszisztensnő: A kassai cigányok venereás fertőzöttsége. „Népegészségügy” 1941. évi 17. száma.

VI. t.-c. előírásai alapján kiszélesedett és így forgalma, amely 1940-ben 4000 körül volt, a folyó évben már 18.000 fölé emelkedett. Az 1939. évtől eltelt idő alatt a Nemibeteggondozó Intézet összes forgalma 49.108 volt. Ezek közül először jelentkezett 6326, akik közül 1722 bizonyult betegnek. A szegénysorsú betegeknek, az 1941. évtől a Biztosító Intézetek tagjainak a díjtalan orvosi gyógykezelése is az intézetben történik. Csak a folyó évben 11.145 bismut, 6732 arsenobensol injekciós kezelést adott az intézet. A Tüdő- és Nemibeteggondozó intézet munkája során rá kell mutatnom arra is, hogy az intézetek és az állami kórház között a legszorosabb együttműködés áll fenn és ez is nagymértékben biztosítja a betegellátás tökéletesebb voltát. A Tüdőbeteg-, valamint a Nemibeteg-gondozó Intézet vezető orvosai ugyanis a kórház főorvosai is és így biztosíthattuk a szükséghez képest a betegek jobb intézeti elhelyezését is.

A megelőző egészségvédelmi munkán kívül a szegénysorsú betegek orvosi ellátását is az Egészségházban lévő központi szegénybeteg rendelőben látjuk el. A városi orvosok száma 1943-ban ötre emelkedett. A városi orvosok a hazatérés óta 36.992 esetben láttak el szegénybeteget. Egy kezelési esetre eső gyógyszer költsége 1'37 P-től 1'87 P-ig változott. A közgyógyszer ellátáson kívül a város az arra rászorultaknak az orvos által előírt diétás étkeztetést, illetve az ehhez szükséges nyersanyag beszerzését is lehetővé teszi a szegénysorsúaknak, s erre évi 2000'— P fedezetet biztosít. A városi orvosok végzik a tanoncok, háztartási alkalmazottak vizsgálatát is, 1255 tanonc, 1598 háztartási alkalmazott került vizsgálatra. A szegénybeteg ellátás során megemlítem az utóbbi időben megindított szívbeteg felkutatására és gondozására vonatkozó vizsgálatokat, melyeknek során eddig 100 electrocardiographiás vizsgálatot végeztünk. Részben a megelőzést, részben a betegellátást szolgálja a Magyar a Magyarért mozgalom támogatásával berendezett és a város által fenntartott fogászati rendelő.

Az iskolafogászat 1941. évben kezdte meg működését, a szegénysorsú felnőttek fogászati ellátását személyzeti nehézségek miatt csak 1942. év vége felé kezdtük el. Kezelésben részesült 2742 tanuló, 394 felnőtt, akik közül 78 terhesanya volt. Átvizsgáltunk 3908 tanulót.

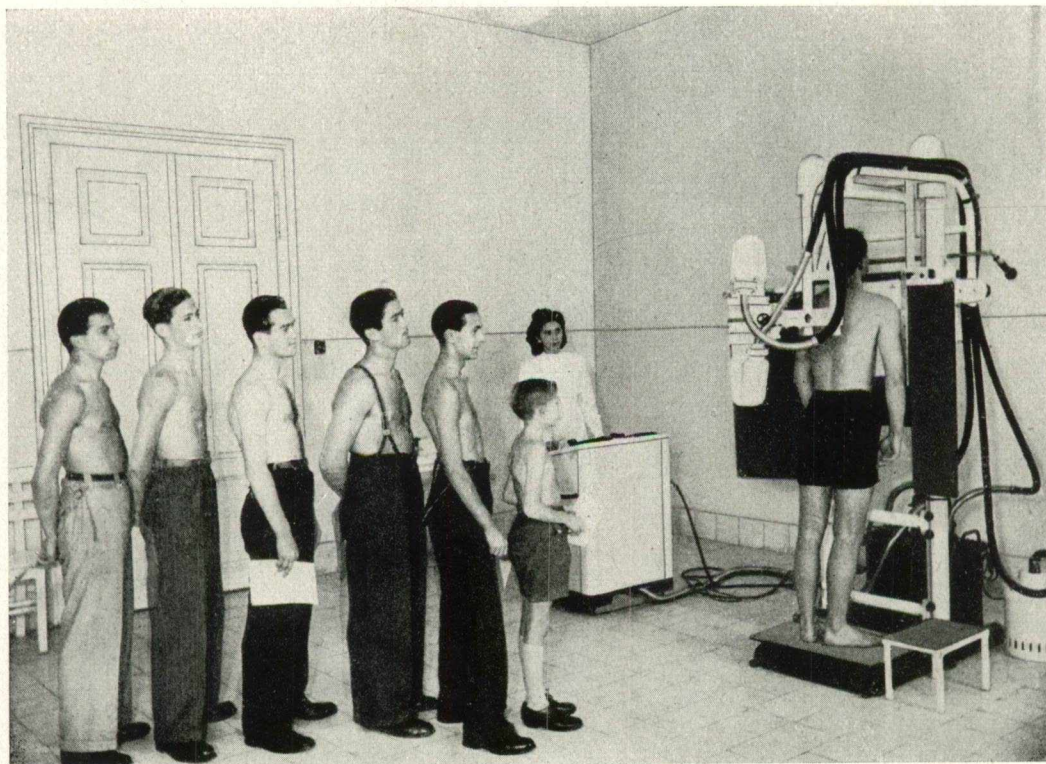
A munkásvédelem s a baleset-elhárítás szempontjából jelentős munkát kezdtünk meg a pályaválasztási és pszichológiai tanácsadásokkal, amelyeken összesen 330 személy jelent meg.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet kiküldött tisztviselői rendszeres fogadóórát tartanak havonta egyszer az Egészségházban, amelyet 26 alkalommal vettek igénybe.

Jogi tanácsadás hetenkint egyszer van az Egészségházban, amelyet a helybeli ügyvédkamara tagjai tartanak. Ezt a szegénysorsúak 181 esetben keresték fel. A tanácsadó ügyvéd a peres ügyek képviselőjét átvette 47, az ügy elintézéséhez szükséges jogi tanácsot 66, egyéb szükséges intézkedéseket 63 esetben végzett.

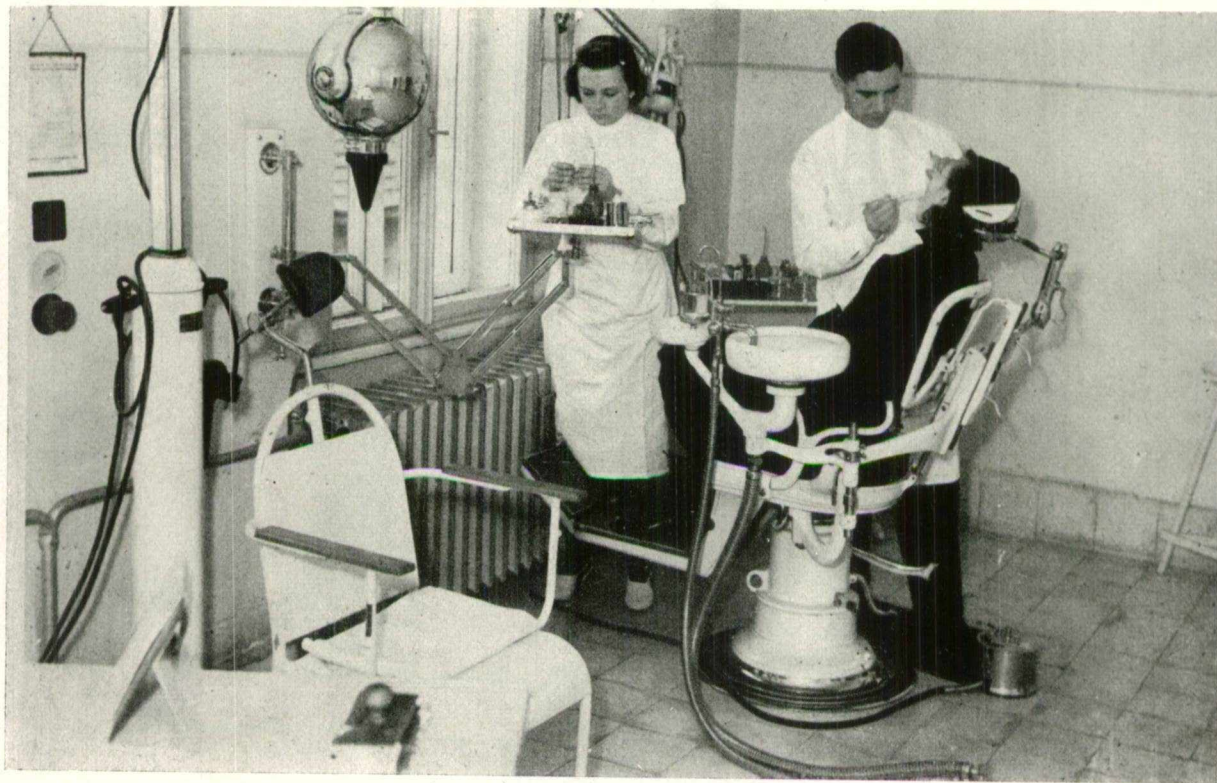
Az Egészségházzal együtt működő lelkészek útján lelki gondozást is nyújtunk.

Gondozási munka során a zöldkeresztes védőnők, akiknek száma

Az Egészségház Röntgen-készüléke.

Fogászat az Egészségházban.

lassan nyolca emelkedett, 1939-ben 2611, 1940-ben 7896, 1941-ben 11.141, 1942-ben 9922 és ez év első kilenc hónapjában 8171, összesen tehát 39.741 családlátogatást végeztek.

Az Egészségházban oktató munka is folyik. A tisztí orvosi tanfolyam hallgatóinak egy része a gyakorlati kiképzés során a kassai tisztí főorvosi hivatalba is beosztást nyer. A kassai Ápoló- és Védőnőképző Intézet növendékei ugyancsak itt kapják részben gyakorlati oktatásukat. A védőnők rendszeres csecsemőápolási tanfolyamokat tartanak az ú. n. Kisanyák Iskolája keretében, melyeken eddig 290 leány, illetve asszony kapott rendszeres oktatást. Itt kell megemlékeznünk a zöldkeresztes élelmezési tanfolyamokról is, ezeken eddig 480 hallgató vett részt. Az elsősegélynyújtási tanfolyamoknak 3939 hallgatója volt.

Csak egész röviden említtem meg a hatósági orvosoknak a fertőző betegségek leküzdésével kapcsolatos munkakörét. A fertőző betegségek bejelentését a magyar jogszabály pontosabban előírja, így természetes, hogy a fertőző betegségek bejelentése, felkutatása tökéletesebb. Ugyancsak a magyar jogszabályban előírt egyes kötelező vagy szélesebbkörű védőoltások, mint pld. a kötelező diftéria védőoltás, jelentősen éreztetik hatásukat a fertőző betegségek csökkenésében. A diftériamegbetegedések száma 1939-ben még 111, a fokozatos fejlődés következtében a folyó évben már 59-re csökkent, minden valószínűség szerint az 1939. év óta elvégzett kötelező oltások eredményeként. A széleskörű tífusz védőoltások is kedvezően befolyásolták a tífusz halálozási számát, s természetesen a megbetegedések számát is. A fertőző betegségek elleni küzdelmet hatékonyan elősegíti a város által az állami kórházzal karöltve felállított fertőtlenítő intézet, amely különösen a nagyszámú cigányság rendszeres tetvetlenítését és az egyéb szakszerű fertőtlenítéseket végzi.

Az egészségvédelmi munka korszerű kiépítése fokozott anyagi áldozatokat is kíván. A város közönsége a legteljesebb megértéssel hozta meg ezeket az áldozatokat. A város vezetősége a legmesszebbmenő támogatással tette lehetővé ezt a fejlődést. Érdekes megemlíteni a város közegészségügyi költségvetésének alakulását. A közegészségügyi és állategészségügyi kiadások a csehszlovák idő utolsó évében a költségvetés 4'67 %-át tették ki, 1939-ben ez 6'27 %-ra, 1940-ben 7'6 %-ra emelkedett. Ettől kezdve a nagyobb beruházások elvégzése után 1941-ben 5'7 %, 1942-ben 5'54 %, 1943-ben 5'89 %-ra csökkent.⁴

Eltekintve a korszerűsítéssel, munkabővüléssel járó esetenkénti beruházásoktól, célunk — és ez részben az egészségügyi munka eredményét is jelentené —, hogy a racionális egészségügyi ellátással ezeket az összegeket továbbra is csökkentjük. A beszámolóból azonban máris nyilvánvaló, hogy ha az 1943-as háborús év 5'89 %-át szembeállítjuk a csehszlovák 4'67 %-kal és figyelembe vesszük az egészségügyi munka mennyiségi, minőségi javulását, hogy a fokozott, bővült egész-

⁴ Dr. Pohl Sándor Kassa thj. sz. kir. város polgármestere: 1939., 1940., 1941., 1942. évi költségvetés.

ségügyi munkakört a város ma aránylag lényegesen kisebb anyagi áldozattal látja el.

Az általános közegészségügyi, köztisztasági, lakáshigiéna, ipari műhelyek higiéniája, stb. s egyéb szociális higiénás kérdések megoldására vonatkozó terveink keresztülvitelét a háborús viszonyok megakadályozták és bár többé-kevésbé ezen a téren is, ha kisebb mértékben, de javulás mutatkozik, végleges megoldásuk az eljövendő békeévek programja.

Nem tartozik a város közegészségügyi intézményei közé, de e helyen meg kell emlékezni a város közegészségügyi szempontjából is nagyjelentőségű és a fent említett együttműködés során a megelőző egészségvédelmi munkába is erőteljesen bekapcsolódott állami intézményekről: az Állami Kórházról, Bábaképző Intézetéről és az Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézetéről.

Az Állami Kórházat,⁵ amelynek építését 1914-ben a magyar kormány kezdte meg, de a világháború miatt befejezni nem tudta, a csehszlovák kormány 1924-ben nyitotta meg. A felszabaduláskor tehát a kórház még alig volt 15 éves. Ennek ellenére máris átalakításokra, bővítésekre és kiegészítésekre volt szükség. A kórház ágyszáma az 1938. évi csehszlovák kórházi évkönyv szerint a felszabaduláskor 947 volt. — A bővítés főleg két irányban volt nélkülözhetetlen: A fertőzőbetegek elkülönítésére mindössze 26—30 ágy szolgált, egy 3 részre tagolt kis épületben. Az ágyszám magában véve sem volt elegendő, de a tagoltság sem. Hiszen ha csak a három gyakrabban előforduló fertőző betegség, a tifusz, a vörheny és a diftéria előfordult, akkor már más fertőző beteget tulajdonképpen nem lehetett volna elhelyezni. Elsősorban a felnőtt tifusz betegek elhelyezéséről kellett gondoskodni. E célból a belgyógyászati osztállyal kapcsolatosan külön 40 ágyas felnőtt elkülönítő osztály létesült. Ezért fel kellett áldozni az addigi Pasteur-osztályt, ez azonban nem jelentett veszteséget, mert betege addig is alig volt s az ebmarta beteg ellátása külön osztály nélkül ma is megfelelő módon történik.

A másik fontos bővítés a tüdőbeteg-osztállyal kapcsolatos, melyet eredetileg 48 ágyra terveztek. Minthogy a fül-, orr- és gégeosztály létesítése eredetileg nem volt tervbe véve, az idők folyamán pedig felmerült ennek szükségessége is, a cseh impérium alatt a tüdőosztály földszintjét elvonták eredeti rendeltetésétől és itt fül-, orr- és gégeosztályt létesítettek. Az így elvesztett ágyak részleges pótlására 24 ágy helyén 35 ágyat helyeztek el a tüdőbeteg osztályon. Ez az ágyszám azonban Kassának és környékének kevés. Ezért megtörtént a fül-, orr- és gégeosztály áthelyezése és a tüdőosztály 70 ágygal bővült. Bár ez sem túl sok, de mégis lehetővé vált a férfi- és nőbetegek között is a fertőző és nem fertőző tüdőbetegek elkülönítése egymástól. Nemcsak kórtermek révén, hanem azzal is, hogy az épületnek különböző szárnyaiban vannak elhelyezve. Ezzel párhuzamosan megtörtént a tüdőbeteg-osztály teljes korszerűsítése megfelelő Röntgen-készülékkel, al-

⁵ Dr. Mészáros Gábor egyetemi m. tanár, igazgató-főorvos közlése.

kalmas árnyékoló berendezésekkel és a nélkülözhetetlen fektető csarnokokkal. Az áthelyezés a fül-, orr- és gégeosztály számára is előnyös változást hozott, mert míg régi helyén a térhiánnyal és egyéb célszerűtlenségekkel kellett megküzdnie, addig ma minden tekintetben megfelelő elhelyezésben részesült. Régebben a kezeléseket, kisebb műtéteket a műtőnek egyébként is szűk előkészítőjében kellett elvégezni, ma jól felszerelt, tágas kezelővel és ugyancsak megfelelő vizsgálóval rendelkezik, ami nélkülözhetetlen is ahhoz a nagy üzemhez, amit egy nagyforgalmú fül-, orr- és gégeosztály lebonyolít.

A gyermekosztály keretén belül a múltban csecsemőgyógyítás alig folyt. A felszabadulás után hamarosan egy külön 40 ágyas csecsemőosztály létesült, amelynek szükségességét legjobban az bizonyítja, hogy az óriási forgalommal a viszonylag magas ágyszám ellenére is alig bír megbírkózni, pedig mit jelent egy jól működő osztály a csecsemőhalandóság elleni harcban! A tüdőbeteg gyermekek elhelyezésére a gyermekosztályon külön 20 ágyas alosztály létesült, sajnos ennek állandó fenntartása az egyéb betegségek nagy száma miatt sokszor nem biztosítható.

A gümőkór elleni küzdelemben a kórházon belül más igen jelentős lépés is történt. Különlegesen képzett sebész szakorvos vezetése alatt külön tüdő- és gümősebészeti osztály létesült. Végül a legutóbbi időben a sebészeti osztályból kihasított osztályrészen külön önálló urológiai osztály létesült. A kórház ágyszáma ezek szerint 947-ről 1006-ra emelkedett. Nem szervezeti változást jelentett, de mégis meg kell említeni a város szívében lévő elme- és idegosztályt, a régi alapítványi kórház korszerűsítését. E több mint 100 éves épület már a világháború idején olyan állapotban volt, hogy az akkori feljegyzések ezt közegészségügyi botrányként emlegették. Az új kórház megnyitásakor ebben az épületben az elme- és idegosztályt helyezték el, de a csehszlovák uralom szinte semmit sem változtatott ezeken az állapotokon. A felszabaduláskor a legszörnyűbb képet mutatta az osztály. Elhanyagoltság, rozoga, szinte életveszélyes lépcső, sötétség, piszok, férgek, lepedő nélküli matraccokon és szalmazsákokon fekvő meztelen betegek rémitették el az oda belépőt. Bár a régi épület korszerűvé csak igen nagy kiadások árán volna tehető, az eddig hozott jelentős anyagi áldozatok és változtatások már eddig is mérhetetlen eredményt mutatnak, minek következtében a fentebb leírt nyomortanyából elfogadható kórház létesült. Orvosi szempontból igen fontos volt az idegosztály kialakítása, mely azelőtt még csirájában is alig volt meg. Ennek nemcsak kórtermei és egyéb helyiségei, de a szükséges fizikális gyógyeszközei (fürdők, elektroterápiás és egyéb eszközök) is az utolsó évek eredményeként állanak a betegek rendelkezésére.

Mindezekon felül komoly fejlődést jelent az orvosi felszerelések tökéletesítése is. Nemcsak a csehek által elhurcolt eszközök pótlása történt meg, hanem azoknak az újabb műszereknek, gyógyítóeszközöknek a beszerzése is, amelyeket nem nélkülözhet az orvostudomány. Így pld. fizikoterápiás intézet létesítése, a Röntgen-osztály átalakítása, az idegosztály már említett fizikoterápiás felszerelése, stb.

A fejlődéshez lehet talán sorolni azt is, hogy a belügyminiszter különös súlyt vetett az orvosi kar kiválasztására is, s így biztosította a kórház működési színvonalát. Ezt mutatja, hogy ezidőszerint is 7 magántanár, közöttük egy rendkívüli tanár, dolgozik a kórházban. Ennek következménye az is, hogy a kórház gyógyító tevékenységen kívül komoly tudományos munkásságot és igen jelentős tanító tevékenységet is fejt ki.

A kórház akkor tölti be hivatását, ha nemcsak gyógyintézet, hanem voltaképpen egészségügyi központja a saját „ható területének”. A továbbképző munka is ide tartozik, de ezenkívül az is szükséges, hogy a kórház a „ható területén” működő orvosokkal szoros kapcsolatban legyen. Ennek szükségét a kassai kórház is felismerte. Ezért bevezette azt, hogy a kórház a beteget beküldő orvost a beteg kibocsátása után hivatalból, minden külön kérés vagy megkeresés nélkül értesíti a beteg kórisméjéről; állapotáról, sőt javaslatot is tesz a további kezelésre vonatkozóan. E közlésekre a beteg állapotára vonatkozóan választ is kér s ez úton a gyakorló orvosi karral szoros kapcsolatot tart fenn.

Egészségügyi szempontból jelentős az a munkásság is, amelyet a kórház az ápolónőképzés terén végez. A védőnői képzésen kívül több ápolónőképző tanfolyam volt már a kórházban.

Kellően nem méltányolt munkaterületet nyitott meg a kórház akkor, amikor hivatásos munkásokkal kezdte meg a lelki gondozást. A betegek szociális és lelki problémáinak megoldása, gondjaik megosztása, nemcsak szamaritánusi cselekedet, de a gyógyítás tekintetében sem elhanyagolható tényező. Fontos munka ez azért is, mert a betegség sokszor elősegíti, hogy az egyébként vallástalan, hitetlen beteget megfelelő irányba vezessék. Ez a munka csak a legutolsó években indult meg komolyan és rendszeresen, de máris eredményekkel kecsegtet.

A betegek szociális és lelki gondozásával kapcsolatosan megindult a kórházi alkalmazottak gondozása is. A lelki szükségletek kielégítésére lehetőségek megadása, szórakozási alkalmak nyújtása, anyagi és egyéb természetű gondok, problémák meghallgatása és azok megoldására tanácsok adása, mind elősegíti azt, hogy az alkalmazott munkahelyén az otthont is megtalálja, és ha ez sikerül, közvetve a gyógyítás szolgálatában áll, mert voltaképpen minden egyes kórházi alkalmazott munkája elősegítheti, vagy hátráltathatja a betegek ellátását, kényelmét, jólétét és ezzel közvetve, vagy közvetlenül gyógyulását.

A felsorolt eredmények nem terjedhetnek ki a legfontosabbra, a gyógyításra. Az orvostudomány ugyan régóta keresi azokat a mérőmódszereket, jelzőszámokat, amelyekkel egyes kórházak munkája felmérhető és számokban kifejezhető. Ha ilyenek lennének, akkor e tekintetben is össze lehetne hasonlítani, vajjon van-e tényleges fejlődés a kassai kórház utolsó öt éves életében, vagy nincs. Sajnos, ilyen jelzőszámok, mérőmódszerek nincsenek, így csak az elmondottakból lehet következtetni, hogy történt-e valami és ha igen, mi és mennyi a kassai Állami Kórházban az utolsó öt esztendő alatt.

Az Állami Bábaképző Intézetben⁶ a csehszlovák idő alatt különösebb változtatás nem volt és így a természetes fejlődéssel együttjáró korszerűsítési munkákat a visszacsatolás óta kellett elvégezni. Az általános korszerűsítéseken: betegszállító lift létesítésén, renováción, stb. kívül a betegellátás szempontjából jelentős, hogy a fertőző esetek részére ú. n. izoláló osztály létesült. Az újszülöttek számára külön osztályt szerveztek. A betegellátáson kívül az intézetnek elsőrendű célja a bábaképzés. A bábanövendékeket a Bábaképző Intézet mellett lévő internátusban helyezik el. Ennek a korszerűsítése is megtörtént, az internátust az intézettel folyósóval kötötték össze.

Meg kell végül emlékeznünk az egészségvédelmi munkának egy tekintélyes részét kitevő, a gondozó munkát végző zöldkeresztes védőnők képzésére szolgáló kassai Ápolónő- és Védőnőképző Intézetéről. A felvidéki országrészek hazatérésével a védőnő szükséglet is nagyobb lett és ezért a kormány elhatározta, hogy a szükséges új ápolónő- és védőnőképző intézetet Kassán állítják fel. A város vezetősége megértő áldozatkészséggel fogadta ezt a tervet és e célra a Szociális Ház épületét ajánlotta fel. Az épület eredeti nagyságában és beosztásában a célnak nem felelt meg, ezért át kellett alakítani és ki kellett bővíteni. 1939 őszén az átalakítás, 1940 nyarára az új építkezés is befejezést nyert. Az intézet új alakjában 3572.6 négyszögöl terület, amelyből 567.5 négyszögölt foglal el az épület, amely 148 növendéket képes befogadni. A növendékek szobái tágasak, legnagyobb részét déli fekvésűek, egyrészüknek délre néző erkélye is van. Az átalakított épületben két- és négyágyas szobákban 106 növendék helyezhető el, itt vannak ezenkívül az irodák, gazdasági hivatal, a növendékek nagy, az oktató testvérek kis társalgója. Az alagsorban a tanterem, gyakorló szoba, könyvtár, eszköztár és személyzeti szobák, lakások találtak elhelyezést. Az új részben kapott helyet 42 növendéken kívül főnőkösszony, továbbá az oktató testvérek. Itt vannak a betegszobák, az alagsorban a tágas ebédlő mellékhelyiségeivel és a növendékek tanuló konyhája. A 3000 négyszögöl szabad terület egy része díszkert, északi része hengerelt udvar, az északi oldalon van még a tenispálya, játszótér és kb. 2000 négyszögölnyi gyümölcsös és veteményes kert, amelyet a növendékek gazdasági gyakorlataik során maguk művelnek. Itt készül a minta „Zöldkeresztes kiskert”.

Az intézetben folyik a zöldkeresztes védőnők képzése. Frettségi, tanítónői, óvónői oklevél megszerzése után 3 évig komoly elméleti és gyakorlati tanulmányok mellett készülnek hivatásuk betöltésére. Az intézet minden növendéke bentlakó. A vezetésén kívül (intézeti vezető, főnőkösszony) hat oktató testvérből áll az intézet állandó tanítószemélyzete. Ezeken kívül még 25—30 előadója van az intézetnek, akik részben az Állami Kórház főorvosai, részben a városban lévő közintézmények vezető szakemberei.

Az intézet első és főfeladata a védőnőképzés, de ezen munkáján túl részben tanító tagjai, részben növendékei útján bekapcsolódik az

⁶ Dr. Gyulai Béla egyetemi m. tanár, igazgató-főorvos szóbeli közlése.

Állami Kórház egészségügyi segédszemélyzet-képzésébe (ápolónői tanfolyam előadásai, stb.), részt vesz a betegápoló tevékenységben (tanítókórtermek betegellátása kapcsán), de részt vesz a város minden olyan emberbaráti megmozdulásában, amelyben hasznosítani tudja magát.

A védőnőképzés üteme, de az intézet kihasználási igénye is megkívánta, hogy a munka még 1939-ben a félig kész falak között meginduljon. Hogy ez lehetséges legyen, az első tanfolyam 1939 január 1-én a szegedi Védőnőképző Intézet segítségével Szegeden kezdte meg tanulmányait. 1939 október 15-én 40 fiatal leány érkezett Kására, hogy mint az intézet első növendékei folytassák a második szemesztert. Azóta megszakítás nélkül folyik a tanítás és eddig 100 kiképzett okleveles védőnő hagyta el az intézetet.⁷

Talán nem is sorolhattuk fel a szerteágazó közegészségügyi egészségvédelmi munka egész területét, minden intézményét. Egyes, pld. népmozgalmi, adatokat szándékosan nem érintettem. A felsorolt adatok részben megmutatják, részben következtetni engednek egészségügyi elgondolásainkra. Munkánk egy szebb, egészségesebb, szociális igazsággal telített jövő kiépítésére irányul. Biztató jelenség, hogy éppen a jövő ígéreteinek, a gyermekeknek a megmentésére irányuló fáradozásaink nem hiábavalók. Mutatja ezt az is, hogy 1939-től 1941-ig a 16.8%-os csecsemőhalálózásról az arányszám 12½%-ra csökkent. Jól tudjuk, hogy a háborús viszonyok, a mutatkozó nehézségek hátráltatják a további eredményeket, valószínű, sőt biztosra vehető bizonyos fokú visszaesés, azonban bízunk abban, hogy egészségügyi szervezetünk ezt az erőpróbát is kiállja és majd a háború esetleges rosszabb adatainak feltüntetésekor rámutathatunk arra, hogy mennyivel súlyosabbak lennének a népünket fenyegető egészségi ártalmak pusztításai az aránylag rövid idő alatt életre kelt, a megelőzést és betegellátást szolgáló, modern intézmények és intézetek létesítése nélkül.

ROTHLER ISTVÁN

⁷ Duchon Gabriella intézeti főnökasszony közlése.

V É R E I N K

(Kis regény.)

I.

Mikor elkezdődött a hófaló napok járása a Kálvárián, Major Barna, a barkácsoló is elkezdte a munkát. Elsőbbet a saját házatáján teremtett rendet. Megnyeste az élősövényt; kijavította a foghíjas lécvast; a kapuzárat megolajozta; s náddal dugatta a likas tetőt, mivel alaposan megbúbozták a jeges szelek.

Azután a szerszámokra került a sor, hogy mire munkába hívják, csak vállára emelje, vagy hóna alá vegye és máris induljon. Az udvar végén, a kamrában zengett a köszörűkő; kékesen villant és tüzes szikrát hányt a fűvágó sarlók, ásók, kaszák, gyalúkések és acélkapák éle. Új nyelet faragott a fejszékbe, gereblyékbe. Néha kifutott a kertbe és gazköteggel táplálta a tüzet.

A kamrából: reszelő, fűrő, sziszegő, sistergő, koppanó, pendülő, csilingelő és surló hangok szűrődtek ki, melyek néha szétváltak, megösszezsattantak — szépen egybehangzottak —, kergették, elnémították és túlharsogták egymást; vagy kísérték Major Barna mélyen zendülő éneklését. Az „egy istenes, egy ugrós”-t, ahogy a szomszédok csúfolták, mert amint változott a munka üteme, úgy váltotta Major Barna is a mélát és a frisset. Ők ketten a szerszámokkal igen jól megértették egymást és összehangolták a maguk füttyét.

Ha valaki a széles fenyőlécek kihullott görcse fölé, a kis likra illesztette a szemét, láthatta Major Barnát kék vászon zubbonyában és ámulhatta, hogyan simul kezeüttébe: a fűrő, forrasztó, lángfújó és hogyan szolgálnak gyalúpadja mellett az „inasok” —, akik ugyan nem teremtett lelkek, hanem lécből való állványok, fogantyúk és támasztékok, de ennek ellenére „kezük” van, mégpedig erős és ügyes. Major Barna nevükön szólogatja őket: „hé, Matyi, idébb!”; vagy: „Sanyo, odább fogd. Emeld meg egy kicsit!”

Az ének hangzatai évszakonként és a római katolikus egyház időszámítása szerint változtak. Karácsonytáján: pásztorének és angyali hírhozó járta. Húshagyókeddig akármilyen ugrós bolondnóta: sárgarigószromaringosgalambos... Hamvazószerdától a keresztyáró siralmak egészen a húsvéti győzedelmes énekig. Májusban pedig a szent szűz tiszteletére szólt az Áve, s ilyenkor a fütty egészen elhallgatott, mert attól elfordul és sír a Mária. Így jött ki egész esztendőben az: „egy istenes, egy ugrós”.

Major Barna szerette a fát, melynek lenyeste száraz gallyait, szerette a szőlőtőkét, melyet kibugyolált téli pólyájából; szerette az utakat, melyeket kövel kellett kiraknia; szerette a likas tetőt, melynek széltépett sebeit náddal, vagy viruló vörös cserepekkel gyógyította; szerette a kiásott kutakat; a simára gyalult léceket; a kifaragott gyermekjátékot, a „búcsúfiát”, melyet széjjelkapkodtak tőle a tavaszi

búcsún; szerette a sánta kis széket, melynek lábat faragott s beszélt hozzá, mint az inasokhoz: „így ni, szép igényesen állj a világban”; szerette az alvó tőkéket, s míg barna ujjáival a porhanyó földben vágkált, így ébresztette: „lám, Isten újra elhozta a tavaszt; melegen süt már a napocska; bujdatok elő szépségeim!”.

A barkácsoló Major Barna izmaiban, vállában, ujjában így idők múlásával egyre több munka mozdulata sokasodott: lejtőnekfeszülő lépéseké; nagy és gyöngébb karlendületek; húzások, csavarások; ütések és egészen kicsi babráló mozdulatok, amilyenekkel csak csírák születésénél bábáskodik az ember. Minden érzéke a munkák hangjára, illatára emlékeztet, mert: tegnap rózsát oltott, sövényt nyesett; holnap követ tör, vagy erdőt irt; holnapután a Hasított derekút viszi énekelve a búcsújárók élén.

A keskeny árkok alig győzték levezetni a tavaszi vizeket. Ha valaki végigjárta a stációkat, a törtető vízerék fölött ugrosott, mert a kicsi kápolnák az út két felén sorakoztak s a hegy háta az utakon is megrepedt.

A kápolnákat már kitakarították. Tisztára súrolták a térdeplők deszkáit; új mécsest helyeztek a világítóba; fiatal fűzfahajtásokkal ékesítették az oltárt; eleven vörösre festették a poroszlók arcát és a Jézuska is égő karmazsin-sebekkel roskadozott a kereszt alatt.

A kápolnák mögötti temetőben szép nagy fenyők sötétlettek; helyenként fehér márványkövek magasodtak az alacsony keresztek fölé. A gyerekek kirakodtak a lapos sírfedelekre; gyürkőzve gyúrták a sárga agyagot; gömböket formáltak, abba likat fúrtak, belehuhúkoltak s nagy lendülettel a sírfedél kövéhez csápták. Ha a szétmállott agyag nagyot szólt: csilingelően kacagtak és kórusban rikoltoztak.

A tisztásokon kiforgatták a fényes göröngyöt. Nedves földszag terjengett. Lélekzettek a felszántott tarlók s az üdezőldben nyújtózó fenyvesek. Csípős szél sentergett a kertekben; hajtogatta a gyerekfák derekát és szisszenőset suhintott vesszőikkel; de elhozta az erdőből a gyanták, mohák és gombák szagát is. A bánya füves horpadásaiban kökény- és vadrózsabokrok virítottak. Mindenfelé lobogtak a kerti tüzek; a rőt láng pattogva ette a cihert; a kékes füst szalagosan elnyúlva lebegett a táj fölött. A hajlatról lefutó ház sorok kertjeiben is ástak; a korai gyümölcsfák már virítottak s az óriás bokrétaikat ujjongva döngték körül a méhek; ez a zsongó hang egészen betöltötte a mozgalmas levegőt, melyben áramok futottak titokzatos sugárutakon.

Major Barna körüljárta a kis házat. Magas terméskő alapzatán úgy állott ott a Kálvária napos lejtőjén, mint a tiszta ünneplőbe öltözött kisgyerek, akivel anyja templomba készül s most a székre állította, hogy indulásig össze ne maszatolja magát. Tetszetős volt a kis ház. Szinte kedve lett volna tárt karral megölelni. Minden kövéhez, ablakához, kilincséhez külön köze volt a legénynek. Úgy hordta össze évek során nagy épületek omladékaiból, fáját még az erdőn ismerte talpon és orrában érezte a gyantás forgács illatát, mely csigás halomokban göndörödött, mikor gerendáit, ajtóit, padlóját gyalulta. Így,

meszelten is átlátott a falon és tudta, hogy az a sárga eres márványdarab hol lapul, melyet a bányából cipelt fel a lejtőn, hogy azzal is gyarapodjék a halom, melyben már benne szunnyadt a későbbi ház, az asszonynak, a családnak való otthon. Madár hordja így össze a fészket.

Hát most már ott mosolygott a kis ház. Maga építette. A kék ablakok üvegén szivárványos tüzet villantott a tavaszi sugár, akár a gyík szemén. Olyan friss volt, olyan új, hogy Major Barna látta, mintha erőteljes kis szerkezete nyújtózna, meglendülne és virgoncan nekiiramodna; futna, futna a lejtőnek lefelé, néha orra bokdácsolva, bukfencet vetve és meg se állna Kassáig, a hegy alatti tornyos városig; még ott is futna incselesen, bűvőcskázva az utcákon s beállna egyik házsorba... Ilyen káprázatok játszottak vele. Hunyorgott, hogy az enyhe szédületben megállítsa a látomást. De egyik eltűnt és jött a másik: ringócsípőjű, teltmellű, meztelenláb-szárú, énekestorkú, madárszavú asszony járt az udvarán; feszülő izmokkal forgatta a kút kerekét; hajlongott, emelte a telt vedret; otthonosan járt a házában; míg fent a karcsú piros kémény bölcs állandósággal füstölgött. A bohókás, futkosó ház kissé megöregedett és odaszokott a terméskövekre... Ez a látomás is oly eleven volt, hogy szép, erős felsőteste, kissé előre görbedt, karja tétován kinyúlt és merengő szemmel, beszédes szájjal már majdnem megszólította: a ringócsípőjű, teltmellű, meztelenláb-szárú, énekestorkú, madárszavú asszonyt, aki telt vedrellel otthonosan járt az udvarán.

„Forog velem ez a szédült föld!” — gondolta Major Barna s akkorát nyújtózott, hogy bordái pattogtak s öklében őserő szorongott; a térde meg — mintha nem bírná — megingott. „Ügylátszik egészen megkergültem a jó csípős ajértől” — keresgélte az okát anak, hogy ilyen egyszerre gyenge is, meg erős is. Azután felment a lejtőbe vágott köveken a kert végébe. Ott meszelt derékkel fehérlettek a fák s cinke-pár körözött, röpdösött kert végéből. kert hosszába a virágos gallyak között. A legény most arcával a sarjadó füvekre borult; majd hemperedett egyet és elnyúlt a hátán; mélyeket lélekzett; szeme az ég kék tisztásain barangolt; puha, kisbajúszos képét sűtkérezve csókoltatta a nappal; vakulásig nézett a kétségbe és mosolygott a Teremtő felhőtűszató fenséges kedvén. A káprázatos magasságban gyöngyös tarka selymekbe, hímes gyolcsokba öltözött asszonynépek vonultak szeme előtt aranyos lobogók alatt; sípos énekük betöltötte a tavaszi árammal teli úrt. Szalagos pártáik, csipkekendőik alatt látta mézszínű fürtjeiket, álmoskék, vagy tüzespillantású, szemérmesen lesütött pillájú szemüket; kicsattanó piros szájukat. Melléjük szegődött és úgy járták a szent sétát egymásmellett fáradatlanul... lopva össze-összemosolyogtak. És látta, hogy pávás, faragott galambjait mind széjjelosztogatja közöttük. Hallotta kuncogó nevetésüket, amint a mézesbábos sátrak körül tolongnak... azután az egész márialeányos, selyemlobogós processzió eltűnt, csak egy óriási mézesszív maradt; kerek tükrében piperészte magát a nap; a nap és egy, egyetlen az asszonynépek közül, akinek még nem tudta, milyen színű a haja s akinek még csak aranyárnyék volt az arca, mert még sohase látta... csak hívja: a me-

rengő szeme, a puha kisbajúszos szája, mosolygó napnakfordított arca; a fűben szétdobott karja, az öklében szorongó ereje.

Kiszámolta: hány nap múlva lesz a tavaszi búcsú. A kálváriai búcsú, amikor a földi ösvényeken jönnek majd az asszonynépek, sáros énekekkel aranyos selyemlobogók alatt; ájtatosan meghajtott fővel. Jönnek: a szentistvániak, kojsóiak; Tátraaljáról: a gyetvánkák; miszlókaiak és a csipkés perkiek; az ivánkaiak, a hámosiak és a hutások. A szöttesek, a gyöngyösek, hímesek, csipkések; a bocskorosok és a piroscsizmások, akik között ott lesz az is, akinek most még csak aranyárnyék az arca. Közöttük lesz az ő asszonya is, mert ő e tavaszon már megházasodik. Házas gazda már hozhat asszonyt a házhoz. Asszony nélkül csak legénytanya a ház, de asszonnyal otthon. S neki az kell: otthon. Egyszerre akkorát lódult a szíve, úgy szétlökte a vért ereiben, hogy gondolatban nekiiramodott a megújult, jószagú, delejes világnak, akár a kerge kecskebakiak; de teste súlyos volt s csak oldalra fordult; alulról felfelé nézte: milyen messzire ellát az ő dombos kertjéből, hogyan billennek a távoli hegyek; mennyi sejtelem van a zordzöld erdőkben; a reá szállott kék párában; hogy dajkál a púpos föld és milyen szédítően leng vele a semmiben, mintha óriási hinta lenne, melyet a Teremtő titkos ujjá lendít.

Javorinka hutásleány volt Sompatakán. Apja előbb csak olyan „magyarföldrejáró” hutás, aki a vadregényes fenyvesekkel övezett „hegyköz”-ben, a húszkorongos üveg-máz-malomban kereste meg kenyerét; majd mikor fia, leánya felnőtt és beállhatott egy-egy korong mellé: egész családjával leköltözött a zord hegyek közül Sompatakára, ahol víg tüzek dohogtak a kohókban, kemencékben; duzzadt víz-erő hajtotta az agyagmalmokat; fűrgő vaskutyák futkostak a tárnákban; ég-gérő kémények füstölögtek; s ahonnan tarka-mázás majolikával, üveggel, cseréppel rakodva futottak ki a gőzösök.

Major Barna, a barkácsoló, innen hozta el Javorinkát, a szép hutásleányt feleségnek. A kassai Kálvárián Szent Péter kútjánál ismerkedett meg vele a tavaszi búcsún. Javorinka szemét mosta a gyógyító forrás vizével, majd színes pántlikák közül egyet leoldott, hogy hite és hálája jeléül a kőkakasra kösse, mely a kútoszlop tetején, mintha éppen harsány kiáltásra készült volna. Mikor hajoltából felgyenesedett, megmosott szemének első pillantása a Major Barna forró tekintetével találkozott. Sokáig nézték egymást hitesen és a szenteltvízü kút kétfelén a szemük örökreszóló szövetséget kötött. A gyöngyök, tarkahímes selymek s csipkék özöne alatt megremegett a leány s a legény ráismert a látomásbéli asszony földi mására, aki az óriás szív kerek tükrében piperészkedett a napsugarakkal. Mézszínű fűrtök röpdöstek a homloka körül az eleven szélben; álmoskék volt a szeme; szunnyadó, messzibe melázó; arcán a feszes bőr: hóvirágfehér; szája duzzadt duzzogó. S a legény átlépett érte a szent forrás túlsó partjára s neki adta pávás, faragott galambját: búcsúfiának.

Ősszel már az ő udvarán forgatta feszülő izmokkal a kút kerekét; ott hajlongott, emelte a telt vedret s otthonosan járt a házában.

Mikor Major Barna utánament a „hegyköz”-be és megkérdezte

tőle, hogy: „Hallod-é, elgyössz-é hozzám feleségnek?“, Javorinka felrántotta a vállát s csak annyit mondott: „Mit én tudok?“ ám a többit hozzámosolyogta, mert ennél többet nem tudott magyarul, de a biztató mosoly az magyarul is, szlovákul is egyformán érthető. Így a mosolyból többet értett a legény.

Eszendő mulva már a kis Anna bölcsőjét magyar dallal ringatta Javorinka. Kissé idegenül hangzott, de kedvesen: „Pirozs virág, fehér virág. Ej-haj! Neking alá világ! Zöldselyemfü csokolgadja labunkad; fejik feled a pacsirta dalolga... dalolga“. Az ura tanította dalra.

Ütemesen ringott a bölcső, szállt a dal s nevetgált a „Kizsvirag“, a kis Major Anna. Javorinka a kiskertet is teleültette jószagú majoránnával, mely magábfoglalta a gyerek nevét. „Szib viragocska, magyar viragocska ak'urat mienk leánocska“ — így lelkendezett virág s gyerek körül. De lelkendezett az ura és a fehérfalú/ház körül is. Boldogsága, jókedve határtalan volt, hiszen neki, a „magyarföldrejáró“ hutásleánynak a sompataki korongok után rangot, módot jelentett az, hogy „magyar asszony“ és a „maga asszonya“ lett. Ha a morcoskék-falú házakra gondolt, nyomban meszet oltott és körülsujtásolta vele a házat, hogy még fehérebben tündököljön a szent hegy napos lejtőjén; a pirostéglás, zöldmajoránnás kert közepén hirdesse, hogy: magyar ház a hutás Javorinka háza.

Major Barna pedig még vígabban zengette köszörűkövét a kamrában. Áhítatosabban szállt a szent ének, az: „istenes“; és ütemesebben az: „ugrós“.

Úgy látszott, hogy már csak a boldogság lesz soron, mikor egy felvirágozott katonavonat Major Barnát, a barkácsolót is elvitte a világháború küzdőterére. Javorinka, karján a „Kizsvirag“-gal addig futott a vonat mellett fennhangú sírásai, ameddig lélekzettel bírta; majd megcsendesedve elmaradt ő is, mint annyi honvédkísérő asszony a háborús időkben.

Jöttek, meg el-elmaradoztak a tábori lapok. Aggódás, sírás, imádkozás, vágyakozás és várakozás következett.

S a kertben másodszor virágzott ki a jószagú majoránna, mikor Javorinka hivatalos értesítést kapott okmánymellékletekkel: különböző színű szalagon néhány fényes érmét, amilyeneket a honvédek a mellükön hordanak vitézi tetteik érdeméül. Az „Előre“ című képeslapban pedig a „Hősök galériája“ rovatban sok-sok kép között megtalálta az ura képét is. Javorinka, a „hadiözvegy“, feketébe öltözött a rehérházban, a szenthegy napos lejtőjén. Néha felkereste Romuald atya és felolvasott neki a gorlicei hősökről. Az írásban külön szakasz szólt Major Barnáról, a barkácsolóról, aki a jó munkák izmokat acélosító erejével küzdött az arcvonal tűzében s bajtársai szabadulásáért önmagát vetette martalékul az ellenségnek.

Javorinka bezárta a hivatalos levelet, az okmányokat, érmeiket és az újságok írásait a kis fényezett faládikába, melyet az ura, az ezermester, a barkácsoló Major Barna, a: „hősi halott“ mesterkedett neki, hogy abba gyűjtögesse a jó munka bérét s takarékos asszony módján bánjon vele. Most ez a kis faládikó jelentette őt egészben. Ott szunynyadt fényes érméivel, a szublód fiókjában a hutás Javorinka ezüst-

hímes menyasszonyi ruhája, édesalma virágjából font koszorúja, piros csizmája, csipkekendője mellett. Javorinka nem nyitogatta a ládikót, csak néha kihúzta a fiókot és sokáig álldogált mellette; csukottan is átlátott rajta, ahogy átlátott az ismeretlen távolon, mely most már örökre ottmarasztotta az urát. Láta a gorlicei áttörésnél, ahogy hőrozként verekszik világtűzében égve, mint Romuald atya olvasta az írásból. De e felkavartlelkű, látomásokkal teli perc után, újra csak úgy látta, ahogy mosolygósan megölelte őt, mikor elment munkába s ahogy fűtűös vidáman beköszöntött munka után a terített asztalhoz, Élt; és elment, meg újra megjött naponta. Javorinka mindig várta.

II.

A völgyben színes neonfényekkel, milliomm fénysziporkával csillogott a város, mint elveszített gyönyörű ékszer.

A hideg esők huszadszor oltogatták el a kertekben a szalviák piros lángját. Huszadszor ereszkedtek le az üszkös barna párák a szent hegy fölé. A mindszehti kivilágítás még egyszer gyertyafénybe borította a Kálváriát; őszirózsákkal ékesítette a stációk oltárait és a temetőt; majd huszadszor is leesett az első hó. A távoli havasok felől huszadszor is eljött a jegesfűvású szél és kergén kavarta a havat. A vizek csörgő futása megdermedt s a dombok lejtőire vastag hófűvás, jéggréteg fagyott. A temető lapos sírfelelein ilyenkor páncélfényű varjak lépegettek untalan sopánkodással; korgó gyomorral károgtak; átröpülték a várost, a Dóm köcsipkéiről az Orbán-toronyra szálltak, örvénylettek, meg visszarepültek; lépéseik nyomán titkos írás maradt a havon, mintha a magyar sorsot írták volna e kusza ákombákomokkal.

Már új élet sikongott a hegy alatt. A napos lejtőkön kis szánkák csusszantak le sebesen, rajtuk orrukhegyéig bugyolált gyermekekkel: az ifjú generációval. Az erdei ösvényeket szöges bakancsokban araszolták a viharkabátos turisták s néha „Aho-o-j”-t kiáltottak, míg más irányból is megjött rá a felelet. A havas lankákon sífutók mulattak; tarka sipkáik, lobogó kendőik messze virítottak a fehér határban; a sáncok felett szárnyasan lendültek át, mint nagytestű madarak. Cseh legionisták bóbítás, csengős lovakkal vontatták magukat sítalpakon, ahogy a végtelen orosz steppeken tanulták. Vasárnapokon a családok is szánkót béreltek, meleg téglákra ültek s kettős kolomppal a gebék nyakán, megkerülték a havas erdőket. A gyerekek farkast követeltek, hogy legyen mitől rémüldözniök. A menedékházakban nemzetközi társaság mulatozott. Rumlánggal lobogott a tea; ciher, fenyőtű, gyanús rönk sustorgott a tűzön; ontotta a meleget, míg kint a szél fáradatlanul fújta fűtűös fuvoláját s a fenyők dajkálták hőszirom virágait. A hangszerek nyavalyatörős ritmussal ébresztgették a tiszavirágéletű szerelmeket. S az idegen költők, akik új eszmékből szívták meg magukat, mint a szívárvány, hét színűre színesedett káprázatok elragadtatásában hirdették, hogy:

„... aki él, az siessen! Ne nézzétek a holnapot, mely csak lesz — ha lesz... ám a ma: az ma van! A láb kettőt lépjen egy helyett! Zaklatoljon az élet, mint a gép! A nagy: „KELL” az úr! És minden kell, ami

van, s ami még nem volt a miénk! Adjátok, hogy ne kelljen elvenni! Kínáljátok, hogy ne kelljen erőszakolni! Derűs demokráciában éljete! Fogózzatok táncba; ne nézzétek, ki kinek nyújtja a kezét, hiszen rothadó kéz valahány és ne felejtsetek el, hogy egyszer sárgább lesz, mint az agyag a koporsó alatt, és a hamvát is szétfújja a szél. Siessetek hát élni. Azon túl nincs semmi. Jertek, táncoljuk körül a Kálváriát! Fel a kápolnához! Hozzatok kormot a forradalmak üszkéből, ahol az új világ magvát a régi vérével öntözik, s evvel írjátok fel a sárga falakra a jelszavakat; hogy: „Nincs Isten!” Aztán köpjétek szembe Jézust, a Hasított derekút a kereszten, aki Isten fiának hirdette magát! Jertek „pánok” és „panik”! Hozzátok a gyerekeket is, a: „mladá generáció”-t. Hajrá! Három a tánc! „Nech žije Československá republika!” Az ifjak pedig jelentkezzenek a „Nemzetközi brigádba”, mert itt még csak „vacakolnak”; de ott kint már tudnak bánni a vérrrel. A vér! A vér! „Salud Republica!” aki nem vesz részt a táncban, az reszkessen, lapuljon. S aki tüzet kiabál, annak betömjük a száját s a neszfogós kínzókamrákból majd nem hallatszik ki a kiáltozása...

A magyarok úgy vélték — mikor éjszakánként a városi borpincéből ténferegtek hazafelé —, hogy ennek a tobzódó idegen életnek már üzent a dér a fagyos északi széllel, mely tüdejesszakadtáig füttyül a csehszlovák országzászló üres rúdján, mint vigyorgó lurkó a kisüveg likán. Összesügtak: „— testvérek, halljátok? Rí az országzászló!” De csitt, mert a gyönyörű barokk házsor mögött csak köhajintásnyira van a rendőrségi palota s a neszfogós, gumipallós celálakban megkérdik, hogy: „Szakra magyar! Hát halljuk csak, miért rí az országzászló?” Csitt tehát, mert a kismagyarok enni kérnek. De figyeljétek a jeleket és higgyetek! Gyorsul itt az életütem percről-percre; az idegenek folytonosan kint futkosnak a fényben; és hangosak, mintha egy közelgő csendet riogatnának. A legionisták fel-fel néznek Beneš képére, hogy erőt merítsenek az „eszme” hordozásához.

Tavasszal nagy térképeket teregetnek az asztalokra, körülülük s kijelölt hadállások és erődítmények között „csatáznak”.

Nyáron már néha Budapest hullámhosszára fordítják a keresőt s mikor a hangszóróból feléjük süvölt a történelmi Magyarország követelésének zengő kórusa: „Ami magyar, mindent vissza!”, ők sápadtan egymásra merednek.

Ősszel pedig révedt szemük távoli láthatárokat kémlel: jön-e és merről jön a segítség, hogy a „derűs demokrácia” álarcában megtarthassák veszendő uralmukat a leigázott város felett.

Javorinka — kis kavics a vízmosás zajló sodrában — a hűségesekek közül való volt. Ő a változások között is Neki — Major Barnának, a barkácsolónak, a magyar hazáért hősi halált halt honvédnek — tetsző akart maradni. Neki-tetsző, aki őt magához emelte, hogy a „magyarföldrejáró” hutásleányból: „magyar asszony” és a: „maga asszonya” lehetett, akinek csak ura, gyermeke és házatája volt minden gondja.

Ezért ha Anna, a „Kizsvirag” a gyermekleány nyíló értelmével azt firtatta: „Mamácska, te mért szereted a magyarokat; hiszen te szlovák vagy. És az Évácska apja is azt mondta, hogy: a — a magyarok

kutyák és rablók. Iskolában is tanultuk, hogy Petőfi áruló volt...” — Ilyenkor Javorinka maga mellé ültette s míg fényes tüje fűzte a színes gyöngyöt, melyből óraláncot, nyakszegélyt, tarsolyt, kláríst munkált eladásra, így kezdte a felvilágosító mesét: „— Virágocska, Majorannácska: ha tied jó apácska élne...”

S az idegen ösvényre irányított gyermekkel a: „tied jó apácská”-n keresztül szeretettette a meggyalázott magyarokat. Javorinka nem ismerte a földrajzot, történelmet, irodalmat; csak annyit tehetett, hogy szeretetből termő talajt hordott a gyermeklélekbe, melybe aztán gyökeret vert az ellenállás minden hazugsággal, gyalázkodással szemben. Hogy mi az igaz, azt bizonyosan még akkor sem tudta, mikor már gimnáziumba járt; csak azt tudta és hitte, hogy amire tanítják, amiről himnuszt énekeltenek vele: az nem igaz, mert a „Kde domov můj, kde domov můj?”-hoz, mint „hon”-hoz és „házá”-hoz neki semmi köze. „— Ha apácska élne...” Ő el tudná mesélni mind az igazat, mert apácska tudta a magyar történelmet; apácska tudta: ki volt Kossuth és Petőfi, s hogy Rákóczi nagy fejedelem, nemcsak „revolucer” volt. De — sópáncodott: „— szegény Javorinka kicsid bubák; oda fenn hegyokban nem járta nagy iskolát; dolgozta csak hutába. Ó, Annácska, te leszel okos leánka; sok iskolás magyar úrikisaszonka. Apácska így akarta.”

Élt a túlvilági testámentum lélekkényeszerítőn:

...apácska ha élne, mindent megmagyarázna; de apácskának messze Gorlicénél már elszáradt az ajka. De én tudom, ha élne, mondaná, hogy: — lesz minden úgy, mint régen; lesz megint Nagymagyarország. Hiszel, Annácska? Én hiszem. Egyszercsak gyin'ek magyar testvirek. Te, Annácska, tegnap voltam fizetni az adóba és ott a cselák volt goromba hozám; in megmondta neki: — mit maga tudja! Azír, hogy in rosszul beszílem magyarul: a szívem magyar! Uram izs volt magyar honvéd; meghalta magyar hazáir vilaghaboruban. Velem ne beszélje ilyend gorombán, mert egyszercsak gyin'ek a magyar testvirek ugyizs vissza... Tudom, mozt mondog Annácska: mamácska nem leni bubák... nem beszili ilyend, mert lesz baj, nagy baj: Á, ne filj, Annácska; apácska nem hagyja engemed... sem nem tígedet. Mondom neked valami: — még volíál egészen kicsike, ringöcskében dajkáltam tígedet és inekeltem: — pirozs virag, fehér virag... á, az volt nagyon szíp! na, ak'or apácska mesilte nekem, hogy lesz minden; mesilte: — Annácska járja a nagy magyar gimnáziumba; lesz szíp, okos leánka... és gyin szíp okos magyar urficska és viszi felesígne, mint ő engemed, mikor meglátta a búcsuba... Mink leszünk kizs öregcskék; nagyon boidog kizs öregcskék; na, kicsid fáj lába, öreg csontocska, de az nem baj; mit azt mi bánjuk!? Hahá! Lesz nekink kicsike onoka. Az is lesz nagy magyar úr! Annácska, Kizsviragocska: lesz minden úgy, mint apácska mondta. Hiszel? Sok cseláknak ideme do frasza... és lesz minden úgy, mint apácska mondta. Higgyél, Annácska...

„A kard foglalta el, a kereszt tartotta fönn ezt a hazát, melyet egységesnek alkotott a természet ura...”

A főhadnagy becsukta a könyvet. Anna egy párnán ült a fotőj mellett; most lehúzta a férfi kezét a könyvvel együtt és rászoritotta felforrósodott arcát:

— Huba, tudod milyen boldogság, hogy most már mindent világosan látok. Oly csodálatos az egész... mondd, nem fáradtál belé hónapokig felelgetni ostromló kérdéseimre? De annyi mindent nem tudtam, nem tudhattam s olyan zűrzavar volt bennem.

Huba a leány haját simogatta, mely súlyos fürtökben hevert a kezén és a könyvön:

— Boldog vagyok, hogy kérdeztél, hogy érdekelt minden. Anna, most már megmondhatom, hiszen nyolc hónap alatt eléggé megismeretek —, nem hittem volna, hogy a megszállt területen ilyen leányra találjak. Annyi mindent hallottunk; én is, a bajtársaim is az itteni „szabad legényleány”-okról. Kezdetben azt hittem, alakoskodszt; megjatszod a jót, a minden iránt érdeklődőt, mivel tudod, hogy mi másként éltünk Magyarországon, mint ti a republikában; de aztán láttam, hogy mindez őszinte. Nem is értem, hogy tudtál ilyen maradni? A fiatalok sodorják egymást. Apád sem él s az irányító mégis csak az apa a családban...

— Nem tudom, hogy ha élt volna, lett volna-e annyi ereje, mint így; — Anna most felfelé fordította arcát — rájöttem, hogy nagyon erősek a halottak, Huba. Oly különös volt ez az egész. Apám, akit nem ismertem s aki mégis földöntúli hatalommal irányította életemet. A visszacsatolás, amiben csak azért hittem, mert anyám azt mondta: „— ha apácska élne, hinne ebben...” Így... ezért tudott a felszabadulás ünnep lenni számomra; a leggyönyörűbb ünnep! Ezért álltam én is ott a sírók, majd az ujjongók között a Dómban. Ezért nem vesztethet el a zűrzavarban az ő utódja. Idézted az előbb Árpád vezér szavait, hogy „akié a föld, a fű, a víz — azé minden”; ők elvették a földet, a fűvet s a vizet, de a lélek hű maradt. Anyámék csak két évig élhettek boldog együttlétben, de ezalatt apám egy életprogramot testált anyámra. S most minden eszerint az íratlan testámentum szerint történik. Az, hogy én magyar maradtam, noha a Csehszlovák republikában nőtem fel és anyám szlovák származású; az, hogy magyar gimnáziumban érettségiztem és az is, hogy most te... hogy mi szeretjük egymást. Ezt most nem érte, hogy milyen kapcsolatban lehet az én halott apámmal, akit én sem ismertem. Pedig így van. Ő már akkor tudott rólad, Huba. Tudta, hogy egyszer eljössz és szeretsz majd engem... anyám mesélte, hogy: „— még voltál egészen kicsike, ringócskében dajkáltam tizedet izs inekeltem: pirozs virág, fehér virág...” Sóhajtozott, hogy akkor még minden milyen szép volt, s elmondta, hogy apám akkor hogyan tervezte a jövőt. „— Annácska majd gimnáziumba jár; szép okos leányka lesz és jön majd egy szép okos magyar úrfi, aki feleségül veszi... Ő, apácska! Te Huba, tudod, hogy én hiszek abban, hogy halott szeretteink tudnak segíteni rajtunk! O, ezek az elmúlt boldog hónapok annyi örömet, annyi ajándékot adtak, amiket neki köszönhetek; neki, aki nincs, mert ha mamácska nem mondja mindig: „— ha apácska élne, most így tenne, ha apácska élne, most így mondaná; ha apácska élne, majd adna nekik!; ha apácska

élne, hinne ebben; ha apácska élne, így akarná...” Apácska drága, a földötúli örök felsőfok! Aki ha élne, mindent megmagyarázna: mit, miért kell úgy tenni, miért kell ebben és abban hinni, mást pedig megtagadni. Megtanultam magyarázatok nélkül is hinni. Meggyőző erő volt és evvel az erővel rátaláltam az utakra, melyeken ő járna, ha élne. Így segített rajtam. Így óvott meg, hogy most örülhessek mindennek; az ő országának, mely így eljött nekem is. És örülhessek neked, Huba. Mert az ő vezetése nélkül talán most nem lennék ilyen, amilyenek te szeretsz. Borzasztó, ha elgondolom, hogy lehetnék olyan is, akit te nem szerethetnél. Megborzongat a titok, a sok-sok furcsa titok, mely az emberi életbe belejátszik és lépéseinket, cselekvéseinket irányítja...

— Azt mondtad: hiszel abban, hogy halott szeretteink tudnak segíteni rajtunk?

— Azt.

— Ösmagyar hit ez, Anna! Kisvirág, te olyan „jól hiszel”, olyan egyetemesen „magyarul” hiszel. A régi magyarok hittek abban, hogy az ősök szellemei szorongatott véreiknek segítséget hoznak a földre. A monda szerint Csaba királyfi eljött a „hadak útján” s a halott vitézek lovainak patkói vertek annyi csillagot, hogy vitézi útjuk az égen minden éjjel fényesen felsziporkáz. Ez monda: őshagyomány. De úgy értsd, hogy századok során a történelem lapjain felvonuló ősök cselekvései; azok következményei és az események közötti kapcsolatok nyilvánvalókká lesznek. A történelem síkján megmutatkozik a szellem, mely oly erő, hogy diadalra viszi mindig újra és újra az ezeréves magyar gondolatot. Megmutatkozik az is, hogy míg éltek, kik képviselték leginkább ezt az erőt, ezt a szellemet. S ha vesztükhöz közel került véreink az ő szellemükben cselekszenek, akkor övéké azoknak a halott vitézeknek ereje is, akik a régi vívott csatákban elestek ezért a gondolatért. Így jönnek el a seregek újra és újra a szellem erejével. Csak higgyél Anna, evvel az erős hittel, mert csak addig él a magyar, amíg hinni tud a természetfölötti erőkből, amíg felismeri a maga követendő jó szellemeit, akik megmentik ott is, ahol már azt hinnők, minden elveszett...

Ujjaik, mint eleven szőlőkacsók egymásba fonódtak. „Ahol már azt hinnők, minden elveszett...” Az ő kettőjük ügyében is úgy van, hogy talán minden elveszett. Szeretik egymást nagyon, de le tudják-e győzni akadályait, hogy egymáséi lehessenek? Ezen tűnődtek. Jól ismerték már ezt a csendet és pontosan tudták: miről van szó most kettőjük között:

... Illatos májusi áramlatok tódulnak be a nyitott ablakon; a napfény olyan, akár az édes, meleg mosoly; fecskék nyilaznak a megívult kékségben; a szerelmesek kijönnek már a városból és énekelve járkák a hegyi ösvényeket. Szerelem! Ifjúság! Édesjó élet! Együvértartás! Mosoly! Boldogság! — Mind, mind ott szorongott a tenyerükben s összefonódott ujjaik nem engedték a megtalált kincseket. A gondolat pedig forrón zakatolt és bukdácsolt az akadályok között: származás... kaució... tisztibizottság. Hiába szeretik egymást, írott törvények álltak eléjük; hogy feleljenek meg a követelményeknek?

— Kisvirág, — szólalt meg sokára Huba, — azt mondtad: hiszel. No, mosolyogj. Anyámékkal beszéltem; ott már nincs semmi baj. Eleintén gyanúval fogadtak... de rajtam keresztül ők is meggyőződtek. Szeretettel fogadnának. Egyelőre elégedjünk meg ennyi eredménnyel. Mindent megkísérlek. S ha nem megy... kilépek a hadsereg kötelékéből s majd úgy...

— Azt nem engedem! — kiáltotta Anna. — Sohasem engedném. Ekkora áldozatot nem kívánhatok tőled. Úgy nem lennél boldog, Huba. Te „katona” vagy. Nem lehetsz más.

Huba kitüntetéseit simogatta a zubbonyon annyi gyöngédséggel és megbecsülő szeretettel, amennyivel a lélek csak áthatni képes az ujjak érintését. Aztán felkelt a párnáról és átfutott a másik szobába, ahol ugyanúgy volt minden, mint mikor apja élt. Csak az ő szobájában volt modern, új világ. A másikban a régi helyén állt a szublód; fiókjában a hutás Javorinka ezüsthímes menyasszonyi ruhája, édesalmafa virágjából font koszorúja, piros csizmája, csipkekendője és mellettük a faládikó, melyet az ezermester barkácsoló Majoros Barna, a „hősi halott” mesterkedett neki, hogy abba gyűjtse a jó munka bérét s takarékos asszony módján bánjon vele; s amelybe később beköltözött néhány vitézségi érem, okmány, újságcikk képében.

Javorinka ott ült a sok kis tál között, melyekben színesen csillogtak a fűznivaló gyöngyök. Anna odafutott hozzá és sebesen kikacsolta a blúza elejét. Javorinka ijedten nézett reá: „— Mit te akarsz, Annácska?” „— A kulcsot; ki akarom nyitni apácska kis ládáját. No, add ide, mindjárt visszahozom” — lehajolt és csókkal oldotta fel az anyja görcsösen összeszorult markát, melyben a láncra fűzött kis kulcsot tartotta. „— Engedd, hadd vegyem le a láncról, Mamácska.” Javorinka engedett, de szemében megcsillant egy könnycsepp, akár harmat a nefelejcsvirágon. A gyöngyök sorra leperegtek, mert a fűzőtű a könnyek káprázatában nem találta sem a pirosat, sem a fehéret.

Anna átfutóten, dobogó szívvel vitte a ládikát; kinyitotta és Huba térdére tette.

— Nézd, ezek apám kitüntetései. Gorlicénél kapta. Ezek a mi kincseink...

Huba kiszedte az érméket, kiteregette az írásokat:

— Kisezüst... nagyezüst... bronz. De hiszen... Anna! Anna! Letette a ládikát az asztalra; feszes „vigyázz”-ba állt és két percig némán tisztelgett.

Anna nagyra nyílt szemmel figyelte; egészen sápadt lett és borzongott, mint szellem érintésére szokott az ember.

— Anna, ezek közül egy is elég, hogy apádat vitézzé nyilvánítsák. Ez a kisezüst, ez magában... Tudod, mit jelent ez, Kisvirág! Jere csak, ülj mellém, az előbb azt mondtad, hogy: ők, ketten csak két évig élhettek boldog együttlétben. de azalatt apád egész életprogrammot testált anyádra. Kisvirág, azt hiszem apád a mi ügyünket is elintézte... Te azt sem nagyon tudhatod, mit jelent nálunk a „vitéz”; a Vitézi Rend, melynek — kitüntetései alapján — tagja lesz apád, mert én ezt most elintéztem. Több, mint két évtizedig hevert a fiókban ez a lezárt ládikó, de most nem zárjuk le. Maj meglátod, hogy intéz-

kedett apád... ha kikérjük a Hadilevéltárból az eredeti kitüntetés beadványt, melyekről itt vannak az igazolványaink, akkor vitézzé nyilváníthatják apádat s a Kormányzó úr őfőméltósága: a Vitézek legfelsőbb kapitánya engedélyével az öröklés — rajtad keresztül, mivel fiúörökös nincs — reám szállhat... és akkor én feleségül vehetem a vitéz leányát... akit nagyon szeretek. Érted, Anna?

— Igaz... ó, hát igaz...

Az asztalon heverő érmékre meredt és úgy ismételtette: „igaz, igaz...”

— Mire gondolsz? Mi „igaz”? Anna, nem szólsz? Nem örülsz?

— Mi igaz? Az, hogy az ősök szellemei szorongatott véreiknek segítséget hoznak a földre... a „hadak útján”.

MEZÖSSY MARIA

HŰSÉG

Imbolygó ködleányok táncra hívnak,
Árnyas szigetre, hol kék a kikelet,
Lépek feléjük egyet, kettőt, hármat,
De visszanézek, s tehozzád megyek.

HOSSZÚ FERENC

ELMÚLÁS

Elszállnak mind a szőke, barna lányok,
Mint hópihék a szélfuvallaton,
Nem maradnak csak emlékek és álmok,
S te borzongva ébredsz száz hajnalon.

HOSSZÚ FERENC

M A G Y A R V E Z E T Ő K É P Z É S

NAPJAINK NAGY FELADATAINAK MEGVALÓSÍTÁSÁRA az egész világon milliók és milliók zárt, fegyelmezett szervezetei jelennek meg előttünk; azt tapasztalhatjuk, hogy minden sikert a szervezett tömegek vívnak ki. Mi, magyarok sem vonhatjuk ki magunkat e törvényszerűség alól, nem állhatunk meg szétoldott kéveként, fegyelmezetlenül Európa e sok viharok kitett pontján. Társadalompolitikussaink már megállapították, hogy minden nép kivétel nélkül szervezhető a maga körülményei és életszükségletei szerint. A magyarságról, illetve szervezhetőségéről sokat írtak már íróink, politikusaink. Aki komolyan nézi ezt a kérdést, kivétel nélkül arra a meggyőződésre jutott, hogy a magyarság is éppen úgy szervezhető, mint más nép, *a maga céljaira, a magyar léleknek megfelelő módon és saját tömegeiből kinőtt vezetők által*. Igen sok szervezet elindulását láttuk a legutóbbi napokban, amelyekből hiányzott e három szempont valamelyike s éppen ezért a felületes szemlélőben azt a nézetet erősíthetnék meg, mintha a magyarságban lenne a hiba. Mivel nemzeti életünk azon áll, vagy bukik, hogy állami életünkhöz tudunk-e olyan szervezeteket létesíteni, amelyek minden körülmények között a lehető legjobban végzik működésüket, nem mehetünk el közömbösen vezetőink felnevelésének kérdése mellett.

Az egyén társadalmi szerepe szervezési szempontból kétféle lehet: vagy, mint vezető, vagy pedig, mint vezetett vállal szerepet. Természetes, hogy a két szerep között elmosódott a választóvonal, mert egy egészségesen felépített társadalmi szervezettségben a legtöbb ember felülről vezetett, lefelé viszont vezető szerepet játszik. Minden felépített szervezet aszerint lesz életképes, hogy be tudja-e sorozni helyesen kiépített vonalaiba mindazokat az embereket, akikkel a cél miatt számolnia kell s be tudja-e az egyéneket szerves életébe úgy állítani, hogy mindenki megelégedjék a neki jutott szereppel s ezt a szerepkört akár mint vezető, akár pedig mint vezetett, feltétel nélkül betöltse. A másik igen fontos szempont minden társadalmi szervezet életében, hogy olyan tagja a szervezetnek, aki csak vezetőszerepet tölt be, lehetőleg csak egy legyen, míg a többi vezető vagy vezetett tagok minél szorosabb és közvetlenebb kapcsolatot tartanak fenn a felettük lévő vezetőikkel.

Természetes, hogy az Istentől kapott adottságainkon felül mind a vezetői készséget, mind a vezetettség tudatát, neveléssel és képzéssel kell fokozni. Ha arra gondolunk, hogy a magyar társadalomban mennyire nem történik semmi arra vonatkozólag, hogy az arra hajlamos egyénekbe a vezetői készséget fokozzuk és kineveljük, szinte csodának kell tartanunk azt is, hogy meglévő szervezeteink, azoknak vezetői és vezetettjei ennyire is megállják a helyüket, mint ahogy manap-

ság állják. Ha a magyar társadalomnak vezetők felnevelésére irányuló legkisebb megmozdulásait is számba vesszük, akkor sem tudunk beszámolni sem kiforrott módszerekről, sem pedig következetesen egymásból folyó törekvésekről.

A legkülönbözőbb célokra lehet — sőt kell — életképes szervezeteket felépíteni ahhoz, hogy a mai szétágazó, különböző nemzeti funkciókat zökkenő nélkül elláthassuk. Ez az ítélet nem jelenti azonban azt, hogy olyan szétágazó tagozódásban kell élnünk, mint mai állapotunk, de azt sem jelenti, hogy ezen hibánk megállapítása után a különböző célokat szolgáló szervezeteinket meg kellene szüntetnünk. Az aránytalan tagozódásnak az az eredménye, hogy a sok hatóerő és irányvonal előbb, vagy utóbb keresztezi egymást és a keresztezési pontban álló személyek egymásnak ellentétes indításokat kapnak. Az aránytalan tömörítés pedig azt a veszedelmet hozná magával, hogy a kevés vezetőnek olyan sok cél érdekében kellene egyszerre cselekednie, hogy azt sem fizikailag, sem pedig szellemileg nem bírná. Az arányos társadalmi szervezethez olyan sűrűségi állapotot találunk, hogy ugyanaz a személy vezető és vezetett is tud lenni s azonkívül ugyanazon célnak megfelelően cselekedhetik, gondolkodhatik, élhet anélkül, hogy ezzel bármelyik célkitűzés elérését is hátráltatná. Az a társadalom, amelyben igen sok mindentudó vezető jelentkezik s ugyanakkor nem találunk olyanokat, kik a vezetett szerepét hajlandók vállalni, másrészt pedig ahol igen nagy tömeg arra a szerepre van kárhoztatva, hogy csak engedelmeskedjék, megérett a leváltásra és új társadalmi berendezkedésnek kell helyet adnia.

Téves volna az a hit, hogy egy nemzet életében csak olyan szervezeteknek van helyük, amelyek az egész nemzetet felölelik, amelyeknek nemzeti életünk legmagasabb vezetői a legfőbb irányítói, mert igen sok olyan feladatunk van, amelyek elvégzésére egyes tájak társadalma, városok, vagy községek lakói, vagy pedig azok közül bizonyos közösséget alkotók a hivatottak. Minél inkább belátjuk ez ítélet igazságát, annál erősebben domborodik ki előttünk annak a szüksége, hogy megfelelő vezetőgárdáról intézményesen gondoskodjunk. Teljes mértékben helytelen az a felfogás, hogy minden közösségi cél megvalósítását kizárólag az államapparátus, vagy politikai életünk legmagasabb vezetőitől várjuk. Beteg és fáradt társadalom az, amelyik ezt a felfogást vallja, mert még a legközelebbi céljainak megvalósítására sem tartja képesnek önmagát. Igen nagy szüksége van a nemzetnek arra, hogy egyes hivatalos szervezetek mellett olyan feladatok elvégzéséről gondoskodjék, melyeknek megvalósítása egy földrajzilag is meghatározható népcsoportnak különleges célja. Így az általában társadalmi egyesületeknek nevezett szervezkedésekre igen nagy szüksége van az egész nemzetnek, sőt azt is mondhatnám, hogy csak az a társadalom életképes, amely rugékonyságánál fogva azonnal képes létrehozni önmagából kiindulólag is olyan szervezeteket, melyeket új körülményei, vagy külső adottságai kívánnak meg.

Ezt a társadalmi képességet — nemzeti életünknek ezt a rugékonyságát — csak úgy tudjuk elérni, ha a rendelkezésünkre álló lehetőségekkel gondoskodunk olyan vezetők felneveléséről, akik a célok

felismerése után minden külső kényszer nélkül vállalják azt a munkatöbbletet is, amellyel a fontosnak megismert cél elérésére felállított szervezet jár.

Minden vezetőnek két feladat jut: egy analitikus és egy szintetikus. Az elvégzendő munkát minden vezetőnek olyan egységekre kell szétbontania és szétosztania, amelyeket az alárendelt vezetettek az elgondolt módon és idő alatt, a körülményeket tekintetbe véve, el tudnak végezni. A szintetikus munka annyit jelent a vezető számára, hogy a tőle szétágazó vezetettek által végzett apró munkát úgy irányítsa, hogy az egy nagyobb egységbe legyen összefogható és mindenkor a kitűzött célt szolgálja. Ennek megfelelően csak olyan szervezet fog tudni eredményesen működni, amelynek tagjai a vezető szerepében megfelelő szakismerettel rendelkeznek, mint vezetettekben pedig megvan a feltétlen engedelmesség a feléjük irányuló vezetői akarattal szemben. Igen sok szervezetünk — még az állami apparátus egyes szervei is — nélkülözi azokat a vezetőket, akik az általuk végzendő analitikus munkához kellő szakismerettel rendelkeznének. Azonkívül olyan vezetők sincsenek, akik azoknak a funkcióknak ellátásában, amelyekben mint vezetettek szerepelnek, példát mutatnának arra, hogy a föléljük helyezett vezetőktől származó utasítást minden ellenkezés nélkül elvégezzék. Hányszor találkozunk olyan vezetőkkel, akiknek egyetlen gondolata a rájuk bízott munka helyett az, hogy mit tennének ők a felettük álló helyében s a helyett, hogy a rájuk bízott munkát iparkodnának a lehető legtökéletesebben kivitelezni, azt keresik, hogy a felülről jövő elosztásban hol a hiba. Még szellemi vezetőink között is divattá vált az a típus, aki akkor érzi magát az átlagnál többnek, ha nemzeti életünk minden egyes részletkérdésében a legmagasabb kritikai fórumnak kiáltja ki magát. Az elharapódzott divat alapján teljesen laikusok egyéb vonalon szerzett tekintélyüket használják föl arra, hogy olyan kérdések megoldásánál is irányító szerepet vállaljanak, amelyekhez nincs szaktudásuk.

Minden szervezési munkában döntő befolyása van annak, hogy a vezető ismerje a vezetettek lelki struktúráját, életstílusa alapján kiforrott és faji tulajdonsággá nőtt adottságait, szokásait és értékelméleteit. Ezeknek az adatoknak ismerete nélkül nem fogja tudni megválasztani a vezető azt a helyes módot, amely biztosítékot nyújt a kitűzött cél elérésére.

A magyar szervezési módszereket eredetük szerint általában két csoportra oszthatjuk. Az egyik csoport gyökere a nagy porosz királyok által kezdeményezett és a nemzeti szempontok szerint tökéletesített, a közérdeket mindig szem előtt tartó „drill”. A másik csoport gyökere a Széchenyi által hirdetett s az egyéni szabadságot messzeemenően tisztelő önérdéken felépülő társulás.

A magyarság a Habsburg-uralom alatt ismerkedett meg a „drill”-lel. Számára idegen hatalom eszközeként jelentkezett s természetes, hogy vele szemben az egész magyarság passzív rezisztencia álláspontjára helyezkedett. Évszázadokon keresztül ösztönszerű magatartása lett a magyarságnak, hogy a számára idegen módszerek ellen védekezzék, és generációkon keresztül arra szervezkedett, hogy az idegen

hatalom által felépített és „drill”-lel életben tartott szervezetek gépezetében el ne veszítse nemzeti jellegét. Ez a szervezett ellenállás a szervezettség ellen folytatódott a kisebbségi sorsban is s hullámain a felszabadult területek magyarságában még most is igen nagy mértékben felismerhetjük. Ennek a néptömegnek az 1914 előtti alig pár évtizedes konstruktív munkalehetőség nem hozta meg azt az átalakulást, amely magyar módszert termelhetett volna ki. A magyarság megszokta az önálló cselekvést, az események azonnal való leméréséből önmagára vonatkoztatott magatartást s így mindazok számára, akik szervezési munkájukban a többé-kevésbé átfestett, de feltétlenül idegen módszerrel próbálják szervezni, a lehető legrosszabb alanynak bizonyul.

A magárahagyatottság, az egész kis csoportokba való szétverődés életstílusa, a szabadságért mindinkább erősödő lendülettel küzdő magatartás az egyéni szabadságot meghagyó magyar szervezési módszert követeli meg. Sajnos, a Széchenyi által hirdetett és használt módszerek továbbfejlesztése helyett az évszázadokon át stílussá nőtt passzív rezisztenciát folytattuk és a vármegyék, valamint politikai életünk pártharcaiban éltünk. Ezzel a kérdéssel kapcsolatos, de nem szorosan hozzátartozó fejlemény, hogy a magyar középosztály és az alatta álló osztályok között hasadás történt. Ennek egyik igen jelentős oka, hogy a kialakuló önálló magyar élet kezdetén a magyar léleknek sokszor idegen származású középosztályunk a magyar állami szervezeteket lelki beállítottságunkkal ellenkező, idegen módszerrel építette ki. Ezért van az, hogy az így kiépült szervezeteinket nagy tömegeink soha sem vallották magukénak, mindig csak bizonyos kényszer hatása alatt tudtak velünk együttműködni. Igen sok esetet tudnánk felsorolni annak bemutatására, hogy tömegeink mennyire a passzív rezisztencia álláspontjára helyezkednek az idegenek által kiépített s ma is eme idegen módszer által életben tartott igen fontos állami szervezeteinkkel szemben. Ennek a kérdésnek vizsgálatánál jutunk arra a megismerésre is, hogy tömegeink bizonyos zárkózottságot mutatnak mindenkivel szemben, akiről feltehető, hogy ezeket az idegen szervezeteket, vagy idegen módszert képviseli.

Minden vezetőnek feltétlenül ismernie kell a magyar szervezési alany tulajdonságait is. Ezeknek az ismereteknek a hiánya igen sok esetben okoz eredménytelenséget. Természetes, hogy azok a vezetők, akik nem a magyar tömegből nőttek ki, hanem akár az internacionális színű városi középosztály, akár pedig más népcsoport alig asszimilált tagjai, arra a megállapításra jutnak, hogy a magyarság nem szervezhető. Hiszen sokszor nem is ismerik az alájuk rendelt tömegek tulajdonságait. Ha valaki, mielőtt szervezéshez nyulna, ki-elemezné a magyar szervezési alany tulajdonságait és ezzel, mint adottsággal számolna, vállalkozása feltétlenül sikerrel járna. Hollóssy István dr. megállapítása szerint ezek a tulajdonságok a következők: 1. individualisták vagyunk, 2. szabadság iránti vágyunk sokszor a fegyelmezetlenségig visz, 3. sem az analízis, sem a szintézis nem vonz bennünket, 4. a dolgokat úgy vesszük, ahogy vannak, 5. cselekedeteinkben az érzelmi momentum a döntő, türelmetlenek és gyors sikerre

vágyók vagyunk, 6. az alárendeltséget nem szeretjük, inkább az élre törünk, 7. saját tudásunk megítélésében elnézők vagyunk, 8. kitartásunk ingadozó, de emellett változatosságra vágyunk, 9. kimagasló erényünk és egyben hibánk a virtus, 10. rendkívül józanok vagyunk és ítéleteink találóak, 11. a színészkedést, pózt megvetjük és lenézük, 12. nagyra becsüljük az igazságot, komoly férfiasságot és a valódi tudást, 13. önértetések, sokszor hiúk és ezért könnyen sértődőek vagyunk, tisztán anyagi előnyök nyújtása nem hódít meg bennünket, 14. képzelt, vagy valóságos ellenfelekkel hadakozunk.

HA MÁR MOST EZEK UTÁN AZT VIZSGÁLJUK: milyen mértékben történik gondoskodás arról, hogy a magyarságnak helyesen felépített szervezetei részére rendszeresen felnevelt vezetőket adjunk, akkor igen kevés eredményről számolhatunk be.

Az évszázadok alatt kikristályosodott módszerekkel rendelkező egyházainknál találjuk meg a legtöbb gondoskodást arról, hogy szervezeteik részére olyan vezetőket neveljenek ki, akik a legnagyobb mértékben megfelelnek hivatásuknak. A fentebb felsorolt kívánalmak közül talán azt említhetnénk meg hiányként: — egyik-másik egyházi szervezetünkben nagyobb gondot kellene fordítanunk arra, hogy a magyarság tömegeiből kinőtt vezetők kerüljenek az élre is. A felnevelt vezetők szakismerete és engedelmessége két igen nagy erény, amellyel sok eredményt lehet elérni. Ez biztosítja államszervezetünkön belül egyházi szervezeteink fennállásának biztonságát és sok tekintetben vezető szerepét.

Államapparátusunk hivatalos szervezeteiről már szólottunk. Hivatalnoki karunk mindkét szerep betöltésénél igen sok kívánalmat hagy maga után, mert sem mint vezető, sem mint vezetett nem találja meg azt a határozott vonalat és magatartást, amelyre feltétlenül szükség lenne. Ezen kívül a legtöbb hivatali állás csupán iskolai bizonyítványok felmutatásához van kötve, semmiféle tekintettel nincs az egyén egyéb adottságaira. Nyugodtan megállapítható: ez az oka annak, hogy széles tömegeinknek nem fejlődnek ki szorosabb kapcsolatai a hivatalnoki karral és mindig élesen megkülönböztethető, különálló világot alkotnak.

A MAGYARSÁG ALIG ALKOT NÉHÁNY OLYAN SZERVEZETET, amelyek minden hatalmi eszköz nélkül a társadalom fent említett rugékonyságánál fogva keletkeztek és átfogó nagy nemzeti célokat követnek. A kisebbségi sorsba szakadt három felszabadult terület magyar társadalmában különböző hatóerők nyomása alatt alakultak meg az átfogó s az ott lakó egész magyarság érdekeit védő szervezetek. A nemzeti öntudat ápolása s a magyar kultúra továbbítása céljából alakult kulturális és társadalmi egyesületek hatalmas népi tömegekkel ma is külön szint képviselnek a megnagyobbodott országban. Ezeknek a szervezeteknek a szerepe annál fontosabb nemzeti életünk szempontjából, mert mindannyian a perem-magyarság megerősítését, öntudatának fokozását s a magyar kultúra minél nagyobb megerősítését tűzték maguk elé. A felvidéki SZMKÉ, a kárpátaljai

EMKE, az erdélyi EMKE, a délvidéki DMKSZ és a vendvidéki VMKE nagy tömegeivel, igen fontos közös célkitűzéseivel, működési területének veszélyes voltával jelentős szerepet kapott a nemzet életében. Mióta a felsorolt öt egyesület megalkotta a maga közösségét, a Vasgyűrűt, azóta ez az alakulat a magyarságnak minden más szervezete fölé emelkedett. A Vasgyűrűbe tömörült öt egyesület keletkezése, igen nehéz körülmények között folytatott működése s a felszabadulás óta kifejtett nagy arányokban kibontakozott munkássága a legjobb bizonyítéka annak, hogy a működési területén lakó magyarságban megvan a nemzeti élethez szükséges rugékonyság.

A felszabadult Felvidéken 15 éve működik a SZMKE. Megalakulását, a kisebbségi sorsban vívott kemény harcait, a felvidéki magyar társadalomban meglévő erők eredményezték. A kisebbségi sors különös légköre nagyobb erőfeszítések nélkül is egymás felé fordította a magyarság tagjait. Az összetartás tette lehetővé, hogy a kisebbségi sorsra jutott magyarság nem oldódott fel az idegen állam valamilyen szervezetében. Érdekes, sőt különös tény, hogy a SZMKE akkori vezetői olyan egyénekből kerültek ki, akiknek legnagyobb része valamilyen formában függő viszonyban élt az állammal. A SZMKE-központ irányítása, egységes szellemi anyagszolgáltatása, sűrű személyi kapcsolatok és leginkább a SZMKE szervezetek helyes tagoltsága (helyi szervezet, tájegységenkénti körzetek és központok) biztosította, hogy a szervezetbe tömörült tagok és a több, mint 200 vidéki vezető széles szellemi rajvonalat tudtak alkotni. A felszabadulás után, mint minden felszabadult területi szervezet, majdnem feloszlott az öröm hangulatában, s mikor az ünneplő zászlókat bevontuk, nem tudtunk mit kezdeni meglévő szervezetünkkel. Két év telt el a felszabadulás után, mikor a Felvidék minden tájáról kipróbált népi vezetők összeültek és meghatározták azokat az új feladatokat, amelyeket a SZMKE-nek továbbra is vállalnia kell. Ettől kezdve a SZMKE országos vezetősége a legnagyobb gonddal iparkodik céljainak megvalósítására, munkájába kiképzett vezetőket beállítani. Éppen ezért a szervezet kezdettől fogva a legnagyobb gondot fordította arra, hogy milyen vezetőkre bízva akár a legkisebb helyi szervezet irányítását is. A vezetők kiválasztásánál igen sok szempontból vizsgálja azt, hogy milyen adottságokkal rendelkezik egy-egy új alakulat vezetője. Ezért van, hogy a SZMKE vezetői karában gyári munkástól a falun élő intellektuális elemig minden fajta foglalkozású embert találunk. Nem a foglalkozás, nem a zsebben hordott bizonyítványok szerint lesz valaki a SZMKE-ben vezető, hanem a végzett munkájával bizonyított rátermettsége folytán. Azért van az, hogy ennek a nagy szervezetnek semmiféle osztályszínezete sincs, annak ellenére, hogy a vezetők és a vezetettek között egy-egy osztály tagjai többségben vannak. Az elosztás olyan, hogy a külön szín teljesen feloldódik a nagy célkitűzés lángjában, amely minden tagot kivétel nélkül egyggyé olvaszt.

Vezetői kiképző munkája két irányú: az egyik a falun élő intellektuellek közül vezetésre alkalmas egyének továbbképzése, a másik pedig a nép fiaiból kiválasztott s arra alkalmas egyének vezetőkké való kiképzése.

Az intellektuális rétegből kikerült vezetők kiképzésére nyáron egyhetes vezetőképző tanfolyamokat rendez a SZMKE, ősszel pedig minden körzetben vezetői értekezlet van.

A nyári egyhetes vezetőképző-táborban zárt fegyelemmel, teljes testvéri közösségben élve, a résztvevő vezetők megismerik a szervezet világnézetét, történetét, célkitűzéseit, következő évi munkatervét, a szervezettel párhuzamosan dolgozó állami apparátusok munkáját, az egyesületi élet technikai lebonyolítását, az egységes munkamódszert s mindazokat az előnyös megoldási lehetőségeket, amelyek egyik vagy másik szervezetben már beváltak. Az így kiképzett vezetógárda — a SZMKE vezetői élgárdája. A SZMKE-nek igen fontos célkitűzése, hogy minden helyi szervezeti vezetőt elvigyen ilyen egyhetes kiképző táborba, mert ezzel tudja biztosítani, hogy az egész vonalon együtemű lesz a SZMKE sokágú munkássága.

A másik eszköz a vezetők továbbképzésére a körzetenként megtartott vezetői értekezletek. A tájegységek vezetői gyűlnek össze az aktuális kérdések megbeszélésére, ahol a központ jelenlétével biztosítja, hogy a megoldásra váró feladatok mindig az egész szervezet keretén belül találjanak megoldást. Ezek a találkozók tették lehetővé, hogy a szervezet egyes körzeteinek vezetőit szoros személyi kapcsolat és állandó érintkezés köti össze, ami nagy mértékben biztosítja a feladatok egyöntetű elvégzését.

A népi rétegből kiválasztandó vezetők képzésére szolgál a perbenyiki, kassai, rozsnyói, lévai, verebélyi és az érsekújvári SZMKE-népfőiskola. Ezeken kívül a leányifjúság részére a Felvidék különböző tájain rövidebb — kéthetes — hivatásképző tanfolyamokat is rendez a SZMKE. A népfőiskolákon nemcsak az előadások biztosítják, hogy a jelenlévő hallgatókat helyes vágányra állítják, hanem elsősorban az, hogy igen gondos és tüzetes kiválasztás útján olyan egyének kerülnek a SZMKE népfőiskoláira, akik már magukban hordozzák a vezetői rátermettségnek kézzelfogható jeleit. Ezt a népfőiskolákon csak helyes irányba kell terelni. A SZMKE népfőiskola hallgatói soha egyetlen egy szóval nem kapnak biztatást arra, hogy nekik a falu vezetőjévé kell válniuk. Két hónapos együttlétük alatt beállítottságot kapnak arra, hogy saját maguk ítélhessék meg: a népfőiskolán hallottakon kívül még mennyit kell tanulniuk ahhoz, hogy cselekvő tagjai lehessenek a falunak. Ha ezt a szerepet vállalják, akkor előbb vagy utóbb a falu ügyis elismeri őket vezetőinek. A SZMKE-népfőiskolák vezetőinek az a szándékuk, hogy ne az egyén maga akarjon vezető lenni, hanem a falu társadalma ismerje őt el vezetőjéül.

A kéthónapos népfőiskolák szelleme teljes mértékben megfelel a SZMKE egyéb célkitűzéseinek. A nemzeti öntudat megerősítését szolgálja a tájismeret, a tájtörténelem, földrajz, általános magyar történelem, irodalom ismertetése. A világnézeti kiképzést a vallásan, népismeret, falu és a társadalom ismertetése, a parasztság történetének bemutatása és az időszerű kérdések megtárgyalása biztosítja. A résztvevők társadalmi öntudatának erősítését szolgálja a néphagyományok, táncok, énekek, a táj egyéb népi szokásainak ismertetése, a szomszédos falvak ilyentermészetű eseményein való részvétel.

Egy-egy népfőiskolán csak egy tájegység gyermekei vehetnek részt, ami ugyanazt a célt szolgálja, mint a körzeti értekezletek, hogy tudniillik a személyes barátsággötés után az állandó kapcsolat minél sűrűbb és bensőségebb lehessen. Ez a szempont biztosítja azt is, hogy az így összegyűlt gazdaifjak az első perctől kezdve meghitt közösségben és az összetartozandóság igen értékes érzetében töltik el a két hónapot.

Az a körülmény, hogy egy-egy népfőiskolán valláskülönbség nélkül és gazdasági állapotbeli különbség nélkül együtt él gazdag a szegénnyel, katolikus a protestánsa' és együtt jutnak el arra a gondolatra, hogy őket ezeken a szétválasztó adottságokon kívül mennyi és milyen erős magyar kérdés köti össze, már magában véve is igen nagy jelentőségű.

Fontos és sok mindenben elhatározó adottság az is, hogy a SZMKE népfőiskoláin 18-tól 28 éves korig vehetnek részt a kiválasztott gazdaifjak. A kor meghatározása minden népfőiskolai vezetőnek nagy gondot okoz, mert a katonai szolgálat különös befolyást gyakorol minden egyes magyar fiatalra. Ezen kívül a családalapítás is igen fontos tényező.

Mindezekben a felsorolt szempontokon kívül egy nagy szervezet életében számtalan olyan eszköz adódik, amely a vezető képességeit állandóan fokozza és növeli. Nem a tömegek számának minél nagyobb mértékű növelése a cél, mert az így felépített szervezet a legkisebb megrázkódtatások alkalmával is széthull, — ehelyett vezetőket nevelünk. A magyar nép fiaiból magasabb szempontoktól vezetett vezetői szakembereket adunk falvainknak s ez a munkánk megadja azt a biztonsági érzetet, hogy a felvidéki magyarságból meg tudjuk fonni azt az élő sövényt, amely a politikai határoktól függetlenül is minden időben önállóan határozza meg a magyarság térfoglalását és önálló életét. A SZMKE vezetői nevelése mellett igen sok más hasonló törekvést is láthatunk, de az az érzésünk, hogy ez a szervezet közelítette meg leginkább a magyarság számára is legmegfelelőbb módszereket s a most talán még csöndben folyó munkának egyszer igen nagy eredményeiről számolhatunk be.

VARGA IMRE

EGÉSZSÉGÜGYI MINTAFALU TERVEZET

A VÁROST A FALUTÓL AZ KULONBOZTETI MEG, hogy falun hiányzanak a tömegek, vagyonok, forgalom, idegen hatások, magas műveltség, iskolázottság, egészségügyi, szociális és gazdasági intézmények. A lakosság jórészt csupán elemi iskolát végzett, őstermelő foglalkozású, benne a rokoni kötelékek, szokások, hagyományok, szoros összetartozás, közös érzés- és gondolatvilágot fejlesztettek ki. Szűk körében a vezető egyéniségek hatása erős. Az élet üteme lassúbb, benne a népi földműves életforma uralkodó, szemben a város nemzetközi, ipari életformájával. Ezek a különbségek a város és falu között érzelmi és érdekellentétek kialakulására vezettek, amelyek a nemzet egysége és jövője szempontjából egyaránt nagyjelentőségűek. Maga a város és falu ellentéte nem magyar különlegesség, hanem világjelenség, amely az első világháború után a falukérdés nemzetközi tanulmányozására vezetett. Mindenütt látni kellett ugyanis a városi élet ártalmait, főleg egészségügyi, népesedéspolitikai és szociális téren, valamint erkölcsi vonatkozásban is. De ugyanígy feltűnt a falu elmaradottsága is a kultúra egész területén, elsősorban közegészségügyi vonatkozásban. Ez az elmaradás szükségszerű következménye volt annak, hogy a kis létszámú falu nem rendelkezett azokkal az anyagi eszközökkel és szakemberekkel, amelyek a város megfelelő intézményeit létrehozták. Az kétségtelen, hogy a város anyagi és szellemi fölénye olyan vonzóerőt gyakorolt a falu népére, amelynek eredményeként megindult a városba özönlés, ami a falu értékes, mozgékony, vállalkozó szellemű rétegét állandóan leföldrözte. Ezzel megfosztotta a falut azoktól a helybeli, minden vonatkozásban hivatott vezetőktől, akik a helyi, személyi és tárgyi viszonyok teljes ismeretében, a falu életszínvonalát a városé felé emelhették volna. Magyar viszonylatban ennek különös jelentőséget az ad, hogy a népi és nemzeti jelleg, népszaporodás szempontjából egyaránt a földműves falusi magyarság jövőnk legszilárdabb alapja és biztosítója. Ennek erősítése, gondozása, életszínvonalának emelése: mindenképpen létkérdés.

Magam népünk életének tárgyilagos megismerése céljából Nógrád-Hont k. a. i. e. vármegyék területén az 1936/37 tanévben 22.599 népiskolai egészségtani dolgozatot irattam, a közegészségügy öt kiválasztott alaptételéről, melyeket szakbeli és statisztikai részben feldolgoztam. Munkám két legfontosabb megállapítása az volt, hogy a nép idővel felveszi vezetőinek arcát és az ipari munkásság életszínvonala a mezőgazdaságiakét (őstermelőkét) átlag 100%-kal meghaladja. Az első megállapításra az vezetett, hogy hasonló lélekszámú, anyagi helyzetű, foglalkozású faluk viszonyai között igen lényeges eltéréseket találtam, amelyek okainak kutatása a falu vezetőinek szel-

leméhez, erkölcséhez és munkájához vezetett. A másodikra az, hogy az őstermelő lakosság a saját termelésű, elsőrendű védőtápanyagokat a maga és gyermekei szájától elvonja és piacra viszi; ezekből a csupán fogyasztó, ipari munkásság sokkal többet fogyaszt, mint a termelők maguk. De a lakás, fűtés, világítás, ruházkodás, kereseti viszonyok számszerű adatai is ugyanezt mutatták. Nagyon természetes, hogy a betegség, baleset, öregség, rokkantság, árvaság esetére nem biztosított őstermelő réteg egészségügyi viszonyai is sokkal kedvezőtlenebbek. Ezek a megállapítások tehát arra ösztönöztek, hogy a falu egészségügyének megjavítására irányuló egészségügyi mintafalu tervezetét közreadjam.

Maga az 1925-ben létesített Országos Közegészségügyi Intézet is a falu egészségügyének megjavítását választotta hivatásának, azon nagy eltérések ismeretében, amelyek a város és falu egészségügyi helyzetében kifejlődtek. A gyakorlati munka kísérleti területei az egészségügyi mintajárások voltak (1. Gödöllő, 2. Mezőkövesd), ahol a ma már bevált és nagyrabecsült Zöldkereszt általános családvédelmi gondozó rendszer munkamódszereit megtervezték, kipróbálták és a mai színvonalra fejlesztették. Ezen az úton jelent további lépést az egészségügyi mintafalu tervezete, amely felhasználja mindazt, amit időközben a magyar élet egészségügyi, szociális, kulturális és gazdasági téren hasznosíthatónak mutat.

Az egészségügyi mintafalu nevében megadott feladat az volna, hogy tárgyi példát mutasson a korszerű egészségügy intézményeinek falun megvalósítható voltára és eredményes működésére. Ezzel ösztönzésül szolgáljon a példa követésére, zsinórmértékül azon faluk számára, amelyek hasonló lehetőségekkel rendelkeznek, de azokat személyi és szervezeti okokból a maguk szellemi és erkölcsi erejével kellően hasznosítani nem tudják.

Az első feladat nyilván az egészségügyi mintafalu kiválasztása. A siker érdekében olyan falut kell kikeresni, amelynek népe tanulásra, munkára, összefogásra hajlamos, ebbeli igyekezetének már tanújelét adta. Népe túlnyomóan őstermelő foglalkozású, nyelvében, vallásában lehetőleg egységes, vasútja, köves útja van, valamely elegendő osztállyal rendelkező vármegyei kórház vagy egyetemi város közelében fekszik, lélekszámban, gazdasági viszonyaiban az átlagos nagyközségnek megfelel. (Tehát követendő példának odaállítható számos község elé.) A kijelölés egyébként legmegelőbbben pályázat alapján történék, amelyet a kormány az egészségügyi mintafalunak adandó kedvezmények legszélesebb körű hirdetésével tenne általánosan vonzóvá. Világos, hogy a pályázó falu biztosítékot jelent az egészségügyi mintafalu eszméjének megértését és támogatását, szolgálatát illetően.

A második feladat a kiválasztott mintafalu széleskörű anyagi, szellemi és erkölcsi támogatása mindabban, ami a szükséges intézmények létesítésére és eredményes működésére vonatkozik. A tervezet újat nem igen kíván, hiszen gyakorlati célú és jellegű, csupán azt, amire a mai törvényekben, rendeletekben, intézményekben lehetőség van. Az alább kifejtendő lényeg tulajdonképpen ezen lehető-

ségek egyhelyben történő összpontosítása és teljes értékű működésének biztosítása.

Még előljáróban hangoztatni kell azt a meggyőződést, hogy a közegészségügy minden kultúrának szerves alkotórésze és fokmérője. Az tehát nem választható el a gazdasági, műszaki, szellemi, erkölcsi és szociális kultúrától. Az egészség ugyanis az életműködések teljessége, — harmóniája —, amihez az életfeltételek összességének kellő színvonalon biztosítása szükséges; de ebbe nemcsak a testi, hanem a lelki vonatkozások is beletartoznak. Az egészségügyi mintafaluban tehát az összes kultúrintézmények egészséges szellemű munkájára, együttműködésére van szükség, mert az élet oszthatatlan egész. De különösen a pedagógia az egészségügyi mintafalu legelső kelléke, mert a falu bajai minden téren gyökeres változásokat kívánnak, az emberek tanítása, nevelése, érzés- és gondolatvilágának helyes átalakítása útján, ami csak a pedagógia elveinek ismeretében és helyes gyakorlati alkalmazása útján lehetséges. Az egészségügyi vonatkozású törvények és rendeletek végrehajtásának nagy nehézségeit az adja meg, hogy hiányzik népünk megfelelő tanítása és nevelése. Az egészségvédelmi, családgondozó munka jelentős részében tanító és nevelő tevékenység. Falun a helyzet annyival nehezebb, mert hiányzik a városban általános magasabb iskolázottság, olvasottság és a környezet egészségügyi kultúrájának, intézményeinek nevelő hatása. Igen szoros az egészségügy összefüggése az anyagi helyzettel, építkezéssel, lakáshasználattal, táplálkozási, testápolási, szórakozási életszokásokkal. Az anyagi helyzet viszont szoros összefüggésben áll a munkaviszonyokkal, a munka mennyiségével, minőségével, termelési és pénzbeli eredményével. Mindezekben az egészségügyi szempontok és ismeretek lényeges szerepet játszanak. Ezért a mintafalu egészségügyi személyzete és intézményei egymagukban nem elegendők az egészség érdekeinek teljes mértékű érvényesítésére. De különösen erős az egészségügyi és szociális kérdés összetartozása, mert a tanulási lehetőségek mai fokán nem állapítható meg, hogy mi a kedvezőtlen szociális helyzet oka: az egyén testi, szellemi, erkölcsi fogyatékossága, vagy a kellő tanulási lehetőség és nevelés hiánya. Éppen ezért a kiegyenlítő szociális tevékenységben a gyógyítás, tanítás és nevelés egyenrangú tényezők, a szociális bajok okainak kutatásában pedig a testi és lelki egészség, képességvizsgálat, mint orvosi képzettséget igénylő szaktevékenység, elengedhetetlen. Alapvető elvi jelentősége van tehát annak, hogy az élet egyes fontos kérdései nem oldhatók meg egyetlen szakma körülírt keretében, mert annak elkülönítése mesterkéltséget és erőszakot, a határkérdések mellőzése a szakszempontból helyesnek látszó megoldást is megghiúsítja. Ezért a vezető egészségügyi szempont mellett, mindenkor tekintettel kell lennünk az élet egyéb körülményeire, lehetőségeire és feladataira is.

Ha a falu egészségügyének mai állását meg akarjuk érteni, úgy a következőket kell figyelembe vennünk: Hiányzik az őstermelők szociális biztosítása, ezzel az őstermelők örökletes takarékosága az orvoson érvényesül. Ritkán és későn fordulnak orvoshoz, betegeik rendszeres kezelése a lehetetlenséggel határos. A gyógykezelésben a

kuruzslás és babona takarékosági okból is jelentős tényező. Az elégtelen iskolázottság és önképzés elsősorban az egészségtani tudás csekélységében és az egészségügyi érzék hiányában nyilvánul meg. E téren a falusi értelmiség laikus tagjai sem állanak azon a fokon, amely biztos tudás és helyes tanácsadás szempontjából szükséges volna. Az életmódot a takarékoság és hagyomány, egészségügyi vonatkozásban az igénytelenség jellemzi. A lakás, fűtés, világítás, táplálkozás, ruházkodás a korszerű egészségügyi követelményeknek nem felel meg, a közegészségügyi törvények és rendeletek végrehajtását a betegek megfelelő ápolását, a gyermekek helyes testi és lelki nevelését a megértés hiánya akadályozza meg. Ugyanígy hiányzik a megértés az egészségvédelem és betegségmegelőzés szellemével szemben is, amit a Zöldkereszt munkájának megszervezésekor mindenütt tapasztalni lehet. Megértés csak a tárgyi segélyezések iránt van és kétségtelen, hogy a tanácsadások forgalma csak akkor lendült fel és az egészségvédelem tanításai csak akkor kezdtek el terjedni, amikor a Zöldkeresztes cukorakció, tej kiosztás, tizóraiztatás, ebédeltetés, felruházás, tápszer, csecsemőkelengye, konyhakerti vetőmag kiosztás stb. megindult. Ez tehát az a nyelv, amelyet a falu népe rögtön és jól megért, az az érték, amelyért ellenértéket adni — saját egészségét védeni, gondozni — hajlandó.

Az egészség elemi kérdéseiben való tájékozatlanság elsősorban a fertőzőbetegségek terén bosszúlja meg magát. Maga a csecsemőhalandóság is jórészt fertőző bajok: vérhas és influenza következménye. Az újkori kutatások ugyanis megállapították, hogy a csecsemők félelmetes bélhurutját fertőző baj, vérhas okozza; a tüdőgyulladás pedig, mint másik fő halálok, szintén fertőző bajok szövődménye. Ugyanezek a felnőttek körében is jelentősek, főleg a hasi hagymázzal és tüdővésszel kiegészítve. A szív- és vérkeringési bajokban viszont a kezeltlen és felismeretlen vérbajos fertőzéseknek van nagy jelentősége, amitől a falu sem mentes. Csak a falusi beteg nem megy orvoshoz idejében.

Az egészségügyi mintafalu feladata elsősorban a falu érdeklődésének felkeltése az egészség nagy kérdései iránt. Mert csak ezen a réven lehet a betegeket felkutatni, őket tanítani, nevelni, a gyógyítás munkájában megértő és cselekvő közreműködésre rábírni. Csak így lehet őket életmódjuk helytelenségéről meggyőzni, a változtatás szükségét és hasznát velük megértetni és ennek megvalósítására őket rábírni. Az egészségügyi mintafalu legfőbb feladata tehát az egészségügyi propaganda-munka (minden ágára kiterjedő) részletes és sokoldalú megvalósítása, úgy, hogy annak eredményeként népünk egész életszemléletét megváltoztassa, korszerű és tárgyilagos alapra helyezze. Röviden: egészségügyi műveltséget kell teremtenie.

A legfontosabb e munka helyes megindítása, tehát a közérdeklődés felkeltése és a falu rokonszenvének megnyerése. Ennek célszerű módját illetően „A Baranyai Norma” bevezetése ajánlatos. Részletes leírása a Magyar Lélek 1943. júniusi száma 242. oldalán látható. Lényege 10 főnyi különböző hivatású okleveles férfi- és nőből álló szakcsoport, mely a falu összes életkérdéseiben műveltséggel és pro-

paganda-ügyi rátermettséggel rendelkezik. A csoport a kiválasztott egészségügyi mintafalu viszonyait előzetes tanulmány alapján ismeri meg, munkatervét ennek megfelelően készíti el. Munkája mindössze 10–12 napig tart, de a gyakorlati tanulság szerint ez elegendő arra, hogy kellő hangulatot teremtsen, olyat, amelyre építeni lehet.

A következő lépés az egészségügyi mintafalu vezetőinek helyes megválasztása szaktudás, vonzó egyéniség, szilárd jellem, szociális lelkület, vezetésre termettség és együttműködésre való hajlam alapján. Mert nyilvánvaló, hogy a munka szakbeli értéke, közönségsikere ezeken a tényezőkön fordul meg, hiszen az lényegében nevelő jellegű. Legnagyobb jelentősége természetesen az orvos helyes megválasztásának van. Erre nézve hangoztatni kell, hogy az ügykezelés túlméretezettsége folytán egyetlen orvos az egészségügyi mintafalu megfelelő ellátására nem elegendő. Szükség van tehát egy egészségvédelemmel és egy gyógyítással foglalkozó orvosra. A két orvos hatáskörének megosztása azonban csak akkor helyes, ha egyéniségükre, esetleges szakorvosi képesítésükre, hajlamaikra tekintettel van. Ajánlatos, hogy az egészségvédelemmel foglalkozó orvos, akinek a hatósági orvosi teendőket kell ellátnia, gyermek- és nőgyógyászati gyakorlattal bírjon, aminek a Zöldkeresztes tanácsadásokon látja hasznát. A gyógyító orvosnak a belgyógyászati gyakorlat a fontos, amely mellett fogászati jártasság szükséges, mind a saját anyagi érdekében, mind pedig a falu és közegészségügy érdekét tekintve. Mindkét orvosnak jó előadónak (propagandistának) kell lennie, hogy az egészségügyi nevelésben kellő eredményt tudjanak felmutatni. Az ügykörök helyes megosztása egyébként a békés együttműködésnek is fontos kelléke.

Ahhoz, hogy az orvos teljes értékű munkát tudjon nyújtani, szükséges, hogy minden idejét szaktudást igénylő munkára fordíthassa. Vagyis ne legyen kénytelen szaktudást nem igénylő irnokai és ápolói teendőket végezni. Ezért munkájának megfelelő, jól képzett, minden tekintetben rátermett egészségügyi segédszemélyzetre van szüksége, amelyet vezetnie és ellenőriznie kell. Ezért az egészségvédelemmel foglalkozó orvosnak szüksége van a Zöldkeresztes közegészségügyi védőnő segítségére. Hangsúlyozni kell, hogy eredményes munka csak kis körzetben, személy- és helyismeret alapján lehetséges. Tehát sem az orvos, sem a védőnő nem láthat el az egészségügyi mintafalun túl más községet. A gyógyítás munkájával foglalkozó orvosnak is aszisztensnőre van szüksége. Ennek előképzettségét nehéz volna előre megszabni, mert munkája az orvos egyéniségétől függően változik. A segédkezés a betegek vizsgálatában, kezelésében, és az írásbeli munkák elvégzésében szükséges. A lényeges a szociális lelkület, hivatásszeretet és tanulékonyság. A többi elsősorban a gyakorlat és együttműködés dolga.

Újabbán az egészségügyi kormányzat egészségőri állásokat létesít és a kötelező fertőtlenítéseket községenként kiképzett fertőtlenítőkkel végezteti el. Nyilvánvaló tehát, hogy az egészségügyi mintafalunak ilyenekkel is rendelkeznie kell. Miután rendezett egészségügyi viszonyok mellett az egészségőri és fertőtlenítő munka nem jelent egy község területén egész napos elfoglaltságot, ez az egészségőr-

fertőtlenítő képességeinek, hajlamainak és a helyi viszonyoknak megfelelő, egyéb olyan munkát végezhet, amely az egészségügy érdekét szolgálja. Például: fürdőkezelés az egészségháznál, úszómesterség a községi uszodában, gépkocsi vezetése az orvosi vagy mentőautón, hivatali altiszti állás a községi orvos mellett, stb. Erre a célra tűzoltó vagy leventeoktató, iparos jól kiképezhető és hasznos segítséget jelent a szolgálat megfelelő ellátásában.

Különös jelentősége van a szülésznői munkakör megfelelő betöltésének. Ez a hivatás hazánkban mostoha és lenézett helyzetben van, holott a szülésznő tudásán, erkölcsén igen sok múlik, jó vagy rossz irányban egyformán. Eltekintve a magzatelhajtástól, ennek tartós meddőséget, idült női bajokat, munkaképtelenséget okozó hatásaitól és a szülések szakszerű ellátásától, a bábának igen nagy befolyása van népünk asszonyaira, egészségügyi, erkölcsi és társadalmi tekintetben is. Joggal állítható tehát, hogy a megfelelő egyéniséggel rendelkező baba valóságos faluvezető a nők körében, aki erkölcsi és ruhadivatot diktál, hangulatot kelt, az orvosnak, egészségügynek, társadalmi életnek hasznát és kárt egyaránt tud csinálni, egyéniségétől függően. Kérdés, hogy úri vagy paraszt-bába való-e falura. Az úri bábától magasabb műveltséget, emelkedett erkölcsi egyéniséget, nagyobb szakképzettséget és lelkiismeretet várnak. Sajnos, az előkelő származás csak a nagyobb igényeket valószínűsíti, a munkabírást, józan ész, fegyelmezettséget, erkölcsi egyéniséget, szociális szellemet nem tudja biztosítani. A hangsúly tehát nem a magasabb alapképzettségre és származásra vetendő, hanem az elméleti és gyakorlati szaktudásra, hivatásszeretetre, erkölcsi egyéniségre, ami a bizonyítványoktól meglehetősen független. A szülésznő munkájának és megélhetésének megkönnyítése érdekében arra van szükség, hogy az egészségügyi mintafalu neki teljes ellátást nyújtson. Ez az egyetlen mód arra, hogy ne legyen kénytelen kerti és mezei munkát végezni, mosni, fertőző betegeket ápolni, amit a szülészeti tisztasággal összeegyeztetni nem lehet és a bábáknak szigorúan tiltanak. De a megélhetés kényszere miatt az eddigi elégtelen bábafizetések mellett teljesen hiába. A baba teljes ellátásának megoldását a szülőotthonban való alkalmazás biztosítja (lásd ott). Ez egyben a baba ellenőrzésének is legjobb módja.

Ahhoz, hogy a mintafalu a maga egészségügyi hivatását teljes mértékben betölthesse, nem elég a képzettség és egyéniség alapján helyesen megválasztott, elegendő személyzet alkalmazása. Szükséges, hogy ennek az eredményes munkának személyi és tárgyi feltételei is rendelkezésre álljanak. Mint ilyen, az orvos szakkérdésekben szükséges intézkedő jogát, a hatóságok megértő támogatását, a megfelelő intézményeket, a faluvezetőkkel való szervezett és megértő együttműködést, valamint az egészségügyi ismeretterjesztő, nevelő munkában való közreműködést kell megjelölnünk.

Az egészségügyi intézményeket a következőkben soroljuk fel: központi jellegű az egészségház, amely az egészségvédelmi tanácsadások színhelye. Ebből különféle típusok épülnek, a faluk nagysága és az orvos helybenlakása szerint. Az egészségügyi főhatóság a gyó-

gyógyító és egészségvédelmi munka egy helyen való ellátását tiltja. Ezért ha a faluban két orvos működik — ez a mintafalu követelménye — az egészségházban a hatósági, egészségvédelemmel foglalkozó orvosnak, védőnőnek, egészségőr-fertőtlenítőnek kell elhelyezést biztosítani. Itt helyezendő el az iskolaegészségügyet és tisztaságra nevelést szolgáló zuhany és kádfürdő, gőzfertőtlenítő gép, első segélyt nyújtó állomás, az orvos és védőnő irodahelyisége, rendelője, a várószoba és lakás, a szükséges mellékhelyiségekkel, mégpedig lehetőleg a falu központjában, középületeinek közelében. Hasonlóan helyezendő el a gyógyító orvos és segédszemélyzet lakása is.

A szülőotthon rendszerét már a Stefánia Szövetség kidolgozta, azt az Országos Egészségvédelmi Szövetség átvette, megszervezte, tovább fejlesztte. Ennek feladata, hogy a házi és intézeti szülészet között lévő színvonalkülönbséget csökkentse, az orvosi és bábai segítséget mindenkinek állandóan biztosítsa, az otthon kedvezőtlen viszonyainak ártalmakkal fenyegető voltát kikapcsolja. A szülőotthon elhelyezését illetően az egészségházi elmondottakra utalunk. A bábának ott kell laknia, az orvosnak a közvetlen közelben. A szülőotthon fenntartása ápolási díjakból biztosítható, melyeket a fizetőképes betegek, a betegségbiztosító intézetek és az államkincstár között kell megosztani és társadalmi — pénzbeli és természetbeli — adományokkal kiegészíteni.

A társadalombiztosítási törvény egyes intézkedéseit módosító kormányrendelet mind a dolgozó anyáknak, mind az eltartott családtagoknak anya-, csecsemő- és gyermekotthonokba való beutalást helyez kilátásba. Ezzel megvan a lehetősége annak, hogy az egészségügyi mintafaluban ilyen otthon épüljön. Az új rendszer előkészítője az állami gyermekvédelem családvédelmi alapon történő, korszerű átszervezésének. Ezek az anya-, csecsemő- és gyermekotthonok a szülőotthon rászorult anyáit és gyermekeit is elhelyeznék, egyben pótolnák a gyermekkorházi osztályok általánosan panaszolt hiányát, aminek következménye a ma is magas gyermekhalandóság. Igen természetes, hogy az anya-, csecsemő- és gyermekotthonok megfelelő működése kellő számú és képzettségű személyzet, ápolónő és gyermekgondozónő, gazdasági és irodai személyzet alkalmazását kívánja. Ezek kiválasztására a fentiekben kifejtett szempontokra hivatkozunk.

A nyári napközi otthon és a napközi otthon rendszerében működő óvoda átmenet az egészségügyi és tanügyi intézmények közt, amelyben egészségvédelmi, szociális és nevelő célt szolgál. Megfelelő működésében vezetőjének egészségügyi műveltsége alapvető fontosságú, azt a rendszeres hatósági orvosi és védőnői ellenőrzés sem pótolhatja teljesen. Nyilvánvaló azonban, hogy a célt nem az ellenőrző jelleg kidomborítása szolgálja, hanem az érdekelt vezetők egyetértő munkaközössége.

Az egyedül általános és kötelező nyolcosztályos népiskola jelentősége abban áll, hogy népünk 90 %-a evvel tanulmányait befejezi. Minden további tanulás tehát jellegében önkéntes, eredményében bizonytalan, minőségében kétes értékű. Amit tehát a nyolcosztályos népiskola nem tudott megtanítani, megszoktatni és meggyökereztetni,

afelől nem lehetünk biztosak. Ez főleg az egészségügyi ismeretekre vonatkozik. Az egészségügyi mintafaluban tehát ezen a helyzeten segíteni kell, ami cseppet sem nehéz, ha az eddigiekben felsorolt egészségügyi intézmények megvannak és jól működnek. A hatósági orvos és védőnő iskolalátogatásai révén megteremtheti a kedvező kapcsolatot a tanítóssággal, ami a közegészségügyi munka sikerének alapfeltétele. Ezen az alapon egyrészt biztosítható az egészségügyi oktatás szakszempontról helyes volta és eredményessége, másrészt a tanítósság bevonása az egészségügyi propagandamunka egész területére. Ami a leglényegesebb, az az egészséges életmódra nevelés az iskola egész munkájában. Ha itt a tanuló követendő példát lát és ennek előnyeit vele megértetik, magától is helyes irányban fog tovább haladni. A tanítósság feladata volna az óvoda egészségügyi propagandájának és nevelő munkájának folytatása. Erre azonban csak akkor nyílik alkalom, ha az óvoda és népiskola között a mindenképpen szükséges együttműködés megvan. A tanítósnak tehát ismernie kell az óvoda egészségügyi és testnevelési foglalkoztatási anyagát, amire részben a szakfolyóiratok, részben az óvodai bemutatók adnak alkalmat. Persze csak akkor kell érdeklődés esetén. A jól vezetett óvoda egészségügyi jelenetei iskolai bemutatókon szintén fejleszthetők, illetve felhasználhatók, éppen úgy, mint a népi ének, zene, tánc és játékok (kézügyességi munkák), testnevelési gyakorlatokkal egybekötve.

Maguk az iskolák keretében működő Ifjúsági Vöröskeresztes Csoportok, amelyeknek megszervezése szükséges, az egészségügyi és szociális munkát gyakorlatilag szolgálják, a tanítók vezetése mellett. Ebben tehát a szakértő tanács a hatósági orvos részéről szintén az ügy javára válik.

De vezető szerepe van a tanítósnak az iskolán kívüli népművelés munkájában is. Ezen a téren az egészségügyi mintafalura vár az a feladat, hogy a népművelésben elhanyagolt egészségügyi és szociális részt kellő szerephez juttassa. A népművelő munka elsősorban szervezés kérdése. Ha tehát sikerül a faluvezetők munkaközösségét megvalósítani, úgy mód van arra, hogy minden szakma vezetője a maga nevelő, propagandamunkáját az iskolán kívüli népművelés keretébe állítsa. Ennek két módszere van: a kultúrestek és tanfolyamok rendezése. A kultúrest elsődleges tevékenység, amelynek célja a hallgatóság toborzása, a szórakoztatás útján való összetartása, megnyerése, szellemi szórakozáshoz szoktatása. A tanfolyamok rendezése a kultúresteken megnyert hallgatóság rendszeres, szakszerű, elméleti és gyakorlati oktatását szolgálja. Egészségügyi és szociális vonatkozású ismeretterjesztő előadások közönségének biztosítására kezdetben csak a kultúrest szórakoztató kerete ad módot. Az érdeklődés felkeltése után mód nyílik az egészségügyi tanfolyamok megrendezésére is. E téren meg kell jegyezni, hogy egészségügyi előadások rendezése, illetve tartása a hatósági orvosnak, egészségügyi védőnőnek kötelessége volt régen is, akár működött ott egészségvédelmi szolgálat, akár nem. Az előadások szakszerűségét, népszerűségét, eredményét és közönségét nem biztosította semmi. Ilyenek tartására csak a Zöldkeresztes védőnők kaptak kiképzést, az orvosok pedig csak a községi orvosi

tanfolyamon. Az egészségügyi előadások célja az egyéni és közegészségügy legfőbb kérdéseinek népszerű ismertetése. A tanfolyamok légtalmi, elsősegélynyújtó, házi betegápolási, önkéntes ápolónői és csecsemőgondozó jellegűek. Ezeknek időszerűségét, fontosságát, hasznát a háborús viszonyok teszik mindenki előtt érthetővé. Kétségtelen azonban, hogy a tanfolyamok jó eredménye az orvos részéről tanítói és nevelői képességeket kíván. Ez azonban az egészségvédelmi szolgálat tanácsadásaiban is a siker alapkelléke.

Az iskolán kívüli népművelés keretében megrendezendő Zöldkeresztes népelelmezési, háztartási, gazdasági, háziipari, népművészeti, házi szabás-varrás, kézimunka-tanfolyamok az egészségüggyel szakkbéli, anyagi és szociális vonatkozásaik révén többé-kevésbé szoros összefüggésben állanak. Tudniillik a család anyagi, társadalmi és műveltségi viszonyai az egészségügyre döntő hatással vannak. Ez különösen a Zöldkereszt szociális munkájában, valamint az ONCsA segélyező tevékenységében nagy segítség.

Az egészségügyi mintafalu keretében a gazdasági szakoktatásra nemcsak a nők, hanem a férfiak körében is szükség van. Ennek ma egyszerűbb formája a téli gazdasági tanfolyam, amely igen sok faluban működik, magasabbrendű intézménye a népfőiskola. Ennek célja inkább faluvezetők kiválasztása és kiképzése, tehát szellemi és erkölcsi nevelés, mint a szorosan vett gazdasági szakoktatás. A világnézeti neveléshez azonban az egészségügyi műveltség nyújtása szorosan hozzátartozik és ebben a jelenleg működő különböző szervezetű és színvonalú népfőiskolák egyaránt szűkölködnek. Az egészségügyi mintafaluban tehát, amelynek alapkelléke a faluvezetők munkaközössége, a megszervezendő népfőiskola kellő színvonalú egészségügyi munkája is megvalósítható. Mégpedig nemcsak megfelelő elméleti és gyakorlati oktatás, hanem az eddigiekben vázolt egészségügyi, szociális és gazdasági vonatkozású intézmények, tanfolyamok munkájának helyszíni tanulmányozása útján. Ez a lehetőség tehát igen nagy mértékben emeli a népfőiskola értékét.

Maguknak az egészségügyi mintafalu intézményeinek megfelelő működése úgy biztosítható legjobban, ha minden intézmény segéd-erők kiképzésével foglalkozik. Ezeknek megfelelő kerete a férfi- és női leventeség, valamint az önkéntes női honvédelmi munkaszolgálat. Ahogy az egész mintafalu megszervezésében a „Baranyai Norma” bevonását ajánlottuk, úgy előnyösnek kell minősíteni a férfi- és női főiskolai önkéntes munkatábor, jól vezetett cserkész- és leventetábor felállítását a faluban, illetve annak határában. Ezek a táborok a maguk munkájával, példájával alkalmasak arra, hogy a falut saját eszméik és céljaik szépségével, értékével és hasznával megismertessék, érdeklődését ne csak felkeltsék, hanem cselekvésre is indítsák. Ezzel a falut az egészségügyi és szociális tevékenység termő talajává tegyék.

Ha a férfi- és női leventeegyesület tagjait vezetőik útján bevonjuk az iskolán kívüli népművelés hallgatóságába, rendezésébe, tanfolyamaiba, módot nyerünk arra, hogy mind őket, mind az önkéntes női honvédelmi szolgálat tagjait a különböző intézményekhez gyakorlati munkára beosszuk. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az előzőekben fel-

sorolt intézmények rendes munkájában való részvétel csak akkor jelent értéket, ha a lelkesedés és jószándék — elméleti tanulás után — gyakorlati munkával nyer betetőzést. Ez a tevékenység a szociális szellem legigazabb megnyilvánulása, aminek erkölcsi értéke igen nagy. A megfelelő intézményekben kifejtett személyes tevékenység az egészséges közszellem kialakulásának, a művelődésnek, megértésnek, társadalmi kiegyenlítődésnek alapja. Evégből szükséges azonban, hogy ebben a munkában a falu minden társadalmi rétege részt vegyen.

Felvidéki példák mutatják, hogy legnagyobb külső sikert és maradandó eredményt az a népművelési előadás ért el, amelyet a hallgatóság köréből származó előadó tartott, ha a szakkérdést jól megértve, az anyagot a saját szavaival adta elő. Minden intézményben ez a helyzet: a kiképzés, gyakorlat megértést és megbecsülést eredményez.

Miután a mintafalunak elsősorban családvédelmi célt kell szolgálnia, munkájának lényeges része a nőnevelés kérdésével kapcsolatos. E téren három intézmény hivatott eredményes munkára: a leánykör, a női leventeség és az önkéntes női honvédelmi szolgálat. Ezek országsszerte többé kevésbé megalakultak, de működésük eredményei igen különbözők. A propaganda gyengesége a megalakulás, a vezetéki gyengesége a működés fontos akadályai. A nőnevelés célja világos: anyaságra és munkára nevelés. Ebben a felsorolt alakulatok olyan eredményt érhetnek el, amilyenre őket vezetőik tudása, erkölcsé, példája és munkája képesíti. A meg nem mételyezett leányifjúság született anyai ösztöne miatt különös kedvvel és szeretettel vesz részt a csecsemők, gyermekek, betegek, sérültek gyógyításában, gondozásában és szórakoztatásában, ha erre megfelelő vezető nekik kedvet csinál és példát ad. Ezzel szemben az a szociális munka, amely szak tudás és gyakorlat nélküli előkelőségek szórakozása vagy sportja, olyan, amelyre semmilyen vonatkozásban számítani nem lehet. Az amatőrség vagy dilettantizmus a szociális munkában idejét mülta, mert abban a rendszeresség és hozzáértés, komolyság nem nélkülözhető.

A vázolt intézmények legfontosabb egészségügyi feladatai közé tartozik a tisztaságra nevelés, aminek hiánya a falu egészségügyében a legnagyobb jelentőségű. Itt két kérdés szorul megoldásra: a vízellátás és az árnyékszékkérdés. Kétségtelen, hogy a megfelelő vízellátás csak vízvezeték útján biztosítható, aminek költségei a mai magyar faluk anyagi teherbírását általában meghaladják. A kényszerítő egészségügyi és gazdasági szempontok azonban vagy a községeket bírták zöldkeresztes mintakutak létesítésére, illetve artézi kutak fúrására, vagy az államot indították ezen munka megindítására. A költségek mérlegelésében a tárgyilagos szakértelem nem hagyhatja figyelmen kívül az ember- és állategészségügyi, köztisztaság és öntöző gazdálkodás eredményeit, a rendezetlenség okozta károkat és veszteségeket, valamint a rendezés révén elérhető kényelmet, hasznót, megtakarítást. Maga a legcélszerűbb megoldás a falu vízügyi viszonyainak ismeretében állapítható csak meg. De mindenképpen szükséges az egészséges ivóvíz és elegendő fürdővíz biztosítása. Különö-

sen fontos egészségügyi, testnevelési és katonai szempontból a községi uszoda vagy partfürdő létesítése, ami egyben a tűzbiztonsági, katonai és fizető-vendégforgalmi érdekeket is szolgálja. Erről meg kell állapítani, hogy kedvező körülmények között olyan bevételi forrás is, amely egyrészt a falu háztartásában előnyös, másrészt tökehiány esetén a magántőkére is ösztönző natást gyakorol. Létesítése éppen ezért mindenütt szükséges, de lehetséges is; csak a költségek változnak a vízbőség és kiviteli színvonal állása szerint.

Az árnyékszékkérdés megoldása egészségügyi téren a fertőzőbetegségek, gazdasági téren a trágyakérdés szempontjából tartozik a falu legfőbb gondjai-bajai közé. Az egészség szempontja különösen a hasi hagymáz és vérhas elleni küzdelem érdekében parancsolja az árnyékszékkérdés megoldását, mert ez a két betegség egyrészt a hazai magas halandóság egyik jelentős oka, másrészt gyógyításuk igen súlyos költségek, munka- és keresetveszteség forrása. Miután az emberi és állati ürülék a legértékesebb trágya, amire az eredményes gazdálkodás érdekében nagy szükség van, az árnyékszékkérdés megoldásában ehhez kell igazodni. A követendő eljárás az egészségügyi mintafaluban a „tonna-rendszer” bevezetése. Ez abból áll, hogy az árnyékszék ülőkéje alá cserélhető hordót tesznek, melyet megteléskor kihordanak a földekre. Megfelelő fedélszerkezet a legyek hozzáféréseit, tözgeszórás és bűzképződést gátolja. Hasonló rendszer bevezetése Pestszenterzsébet városában az ONCsA tőkéjével történt és jövedelmező üzletnek bizonyult. Persze, a jövedelmezőség csak ott lehetséges, ahol árnyékszék van és annak tisztítása pénzbe kerül. Viszont egészségügyi mintafaluban nem tűrhető meg sem az árnyékszék hiánya, sem használatának mellőzése, sem az egyszerű emésztőgödör-rendszer, mint amely a kutak, talajvíz fertőzésére vezet és a ház környékének tisztántartását sem teszi lehetővé.

Ami az egészségügyi mintafalu közegészségügyi viszonyait illeti, hangsúlyozni kell azt, hogy a meglévő törvények és rendeletek minden korszerű igényt kielégítenek. Azok lelkiismeretes végrehajtásának azonban két nagy akadálya van. Az egyik az, hogy a közönség a rendeletek szükségét és hasznát nem érti. Vagyis az egészségügyi érzék, tudás, igények hiányoznak. A másik, hogy ezen rendeletek végrehajtása pénzbe kerül és állítólag meghaladja az érdekelték anyagi teherbírását. E téren szilárd meggyőződésünk, hogy az egészségügyre fordított, minden szakszerű józansággal megszabott kiadás jövedelmező és hasznos befektetés, egyéni és közérdek. Ezért ez ellen csak a tudatlanság és fukarság tiltakozhat. Az egyén erejét meghaladó befektetések eszközlése közfeladat és közérdek. Általános érvényű az a megállapítás, hogy a gazdasági, egészségügyi és műveltségi viszonyok szorosan összefüggnek egymással, tehát a szegény falu tudatlan és beteg, az egészséges falu tanulékony és jól gazdálkodik, a jól gazdálkodó falu szívesen áldoz a tanulásra és egészségügyre. Ezért az egészségügyi mintafalu vázolt rendszeréhez a gazdasági műveltség szorosan hozzátartozik, az eredményes gazdálkodás biztosítja a közegészségügy megjavításának anyagi eszközeit. Viszont az eredményes gazdálkodás tanulás és nevelés eredménye.

Ezek mellett alapvető fontosságot kell tulajdonítani az alkoholizmus kérdésének. E téren a tárgyilagos kutatás világosan megmutatta, hogy a szeszfogyasztás a szegénység fontos oka, a munkakedvet, tanulékonytságot, helyes idő kihasználását nagy mértékben csökkenti. Azzal, hogy az elemi életszükségletek kielégítésén felül megmaradó filléreket elvonja, a fejlődés és haladás kerékkötője. Ha tehát nem is tekintjük a szeszfogyasztás egészségi és erkölcsi ártalmait, egyedül ezek a gazdasági szempontok is múlhatatlanul szükségessé teszik, hogy az egészségügyi mintafalu a szeszfogyasztás elleni küzdelmet legelső feladatának tekintse és ebben a falu minden vezetője ne csak részt vegyen, hanem kifogástalan példát is mutasson, aminek hatása a falu zárt és szoros életközösségében különösen fontos.

Az egészségügyi mintafalu megvalósíthatóságát illetően példákra kívánunk hivatkozni, amelyek igazolják a fentiekben elmondottakat. A korszerű egészségügyi és szociális intézmények megvalósításában és a vezetők szervezett, eredményes munkaközösségének biztosításában a főhermegyei Ercsi községet kívánjuk felemlíteni. Az anyagi alapot ugyan egy nagyüzem, az ercsi cukorgyár adja meg, de máshol hasonló anyagi eszközök sem tudnak ilyen szervezett és kifogástalanul működő, sokoldalú tevékenységet — tartósan — felmutatni.

Gazdasági téren a főhermegyei Tordas községet említjük, amelyből a Hangya Szövetkezet csinál szövetkezeti mintafalut, kellő anyagiak és szakértelem birtokában. Működését a rádió és a napisajtó egyaránt ismertette. Ennél minden téren nagyszabásúbb és jelentősebb az újvidéki Darányi-telepen működő gazdakör, amely a jugoszláv uralom alatt a maga erejével és embereivel szervezte meg az újvidéki szegénysorsú magyarokat, nevelt vezetőket a gazdakörnek, a szakképzést valósággal állandósította, egységes közszellemet, békés és megértő együttműködést, értékes szociális munkát biztosított. Erdemes megemlíteni a nógrádmegyei Kisbárány községet, amely egyetlen, de rátermett vezető köré csoportosulva a maga kis körében egyedülálló eredményeket mutatott fel iskolai és gazdasági tanítás, erkölcsi élet, teljes összhang tekintetében, aminek alapja az volt, hogy a faluban kocsmát nyitni nem engedtek; józansága egyedülálló. Nem kívánjuk azokat a falukat megemlíteni, amelyekben népfőiskola működik, bár ezek nagy értékét elvitatni nem lehet, hatásuk arra az egész körre kiterjed, amelyből hallgatóságuk összegyűlik.

A pár említett példa a vezetés fontosságát és a szervezés jelentőségét mutatja. Azt igazolja, hogy nem az anyagi eszközök a legfontosabbak, mert azok sok helyen nagyobb arányban állnak rendelkezésre, de a lélek hiányában nem tudnak eredményesen működő munkaközösséget létesíteni.

Ha tehát mindezek alapján össze akarjuk foglalni az egészségügyi mintafalu létesítésének szükségét és hasznát, úgy a következőket kell hangsúlyoznunk:

Az egészségügyi mintafalu az egészségügyi mintajárások rendszerének okszerű és célszerű továbbfejlesztése. Célja, hogy egyrészt a földműves életforma és kistelepülés keretében próbálja ki mindazt, amire a közegészségügy mai színvonalán szükség és lehetőség van.

Másrészt tapasztalataink széleskörű ismertetésével szolgáljon mintául mindazon faluknak, ahol hasonló lehetőségek állnak rendelkezésre. Ahogy a mintajárások sikereiket a munka jó megalapozásának és jól kiválasztott tisztiorvosoknak, védőnőknek köszönhetik, akiket az egészségügyi főhatóság minden vonatkozásban teljes anyagi, szakbeli és hatásköri támogatásban részesített, úgy kétségtelen, hogy a mintafalu felállításában is ugyancsak erre van szükség. Ismételten rá kell mutatni azonban arra, hogy az egészségügy egymagában nem fejleszthető, mert az élet minden vonatkozására kiterjed. Ezért meddő próbálkozás volna minden olyan megoldás, amely csupán gyógyítás és megelőzés, rendészet terén óhajtana mintaszerű viszonyokat teremteni. A Zöldkereszt családvédelmi gondozó rendszere és az O.N.Cs.A.-val való együttműködése a szociális munka és egészségügyi nevelés szükségét hirdeti. Ez viszont az általános és gazdasági neveléstől nem határolható el. Ezért az egészségügyi mintafalunak a falu összes életkérdéseit az egészség szellemében kell megítélnie és megoldania. Ehhez szükségesek egyrészt a megfelelő szakemberek és intézmények, másrészt azok kölcsönös megértésén és megbecsülésén alapuló, helyes vezetés alatt álló együttműködése, a faluvezetők munkaközösségében. Ezt neveznénk szellemi előljárásnak.

A magyar törvény- és rendeletalkotás korszerű színvonala papíron minden téren megadta a cél elérésére szükséges eszközöket, személyi, szervezeti és anyagi szempontból egyaránt. Úgy, hogy csupán két dologról van szó: az egyik ezen lehetőségek összpontosítása egy jól megválasztott falura, a másik mindazon körülmények kikapcsolása, amelyek a munka eredményét kedvezőtlenül befolyásolhatnák. E téren az első szempont a mintafalu vezetőinek a testi, szellemi és erkölcsi alkalmasság szempontjából való helyes megválogatása. A második munkájuk anyagi és hatásköri szempontból szükséges eszközeinek rendelkezésükre bocsátása. Ma, amikor egyedül az O.N.Cs.A. 100 milliós évi költségvetéssel dolgozik, az egészségügyi mintafalu megszervezésének anyagi akadályai nem lehetnek. Itt csupán egy akadály lehet, a megértés hiánya. Aki azonban tervezetünket megfontolja, az egészségügyi viszonyokat falun ismeri, van érzéke a gazdanép sorsa és jövője iránt, ismeri életünkben a föld jelentőségét, de főleg látja a nagy eltérést, sőt ellentétet, a falu és város között, az előtt nem lehet kétséges, hogy a falukérdés megoldása a mai élet legfőbb feladatai közé tartozik. Ha pedig errenézve az egészségügyi mintafalu értékes és hasznos tanulságokkal szolgál, akkor a teendő nem más, mint a mintafalu munkájának legszélesebbkörű ismertetése és egyre újabb mintafaluk felállítása, először tájegységenként, azután egyre szélesedő körben. Ezt mindaddig folytatni kell, amíg minden falutípusnak megfelelő, jól működő mintafaluvál nem rendelkezünk. Ha ezt elértük, a teendő a mintafaluk szervezetének általánossá és kötelezővé tétele. Erre pedig a városok érdekében is szükség van, mert a falukérdés megoldatlansága a városokat egészségügyi, szociális, kulturális és gazdasági téren egyaránt a színvonalkülönbség arányában veszélyezteti.

ZEMPLÉNYI IMRE

MINT EGY TÜNDÉR . . .

Mint egy tündér, mint jótékony,
sok kegyelmű úri hölgy:
ezerszínű krinolinban
áll az erdőszéli tölgy,
Tarka bükkös van mögötte,
melyben nincs más, csak haraszt.
Cickány cincog őszt, panaszt.

A tölgy, mint egy tündéresszony
megrázkódik s úgy adat
ágaival sok-sok szájnak
enni: jönnek a vadak.
Hajnalodik. Makk-eső hull,
szedegeti szelíd őz,
órákig is élidőz.

Éhes róka kullog, pár szem
makkot megrág fanyarul
s vadászni megy, lompos farka
ugrásához kanyarul.
Egy kis hörcsög a gyümölcsöt
bepofázza s elszaladt.
Borz-pár fut be ezalatt,

egy hátradől, párja makkal
tölti gödrös horpaszát
s farkát fogva kotorékhoz
húzza mint egy talyigát.
Mókus tornász most a tölgyre:
kis bendője megtelik
s eljátszogat estelig.

Örvös galamb, szajkó jön-megy,
szedik a makk apraját,
szajkók száján felsír a dér-
csipte őszi szerenád.
Így megy estig, míg kilép a
hegy királya, a bika
s vele jó az éjtszaka.

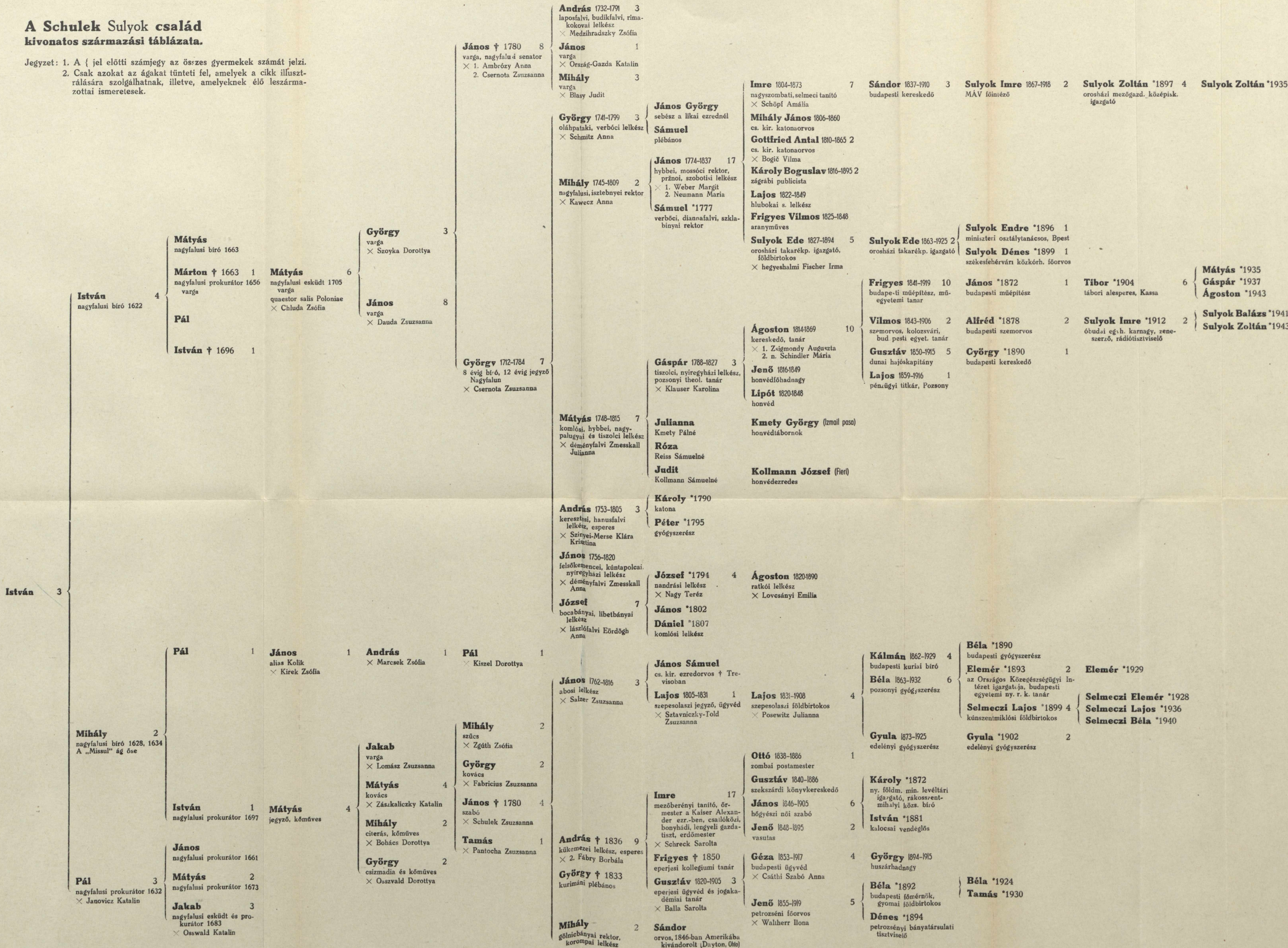
Vaksötét lesz, vaddisznó jön,
csámcsog, csörtet szerteszét,
de a tölgyet elbájolja,
mint anyát gyerekeszéd.
A hold arany érmet tűz rá
mert jó annak, aki jó,
áldás hull rá millió!

MÉCS LÁSZLO

Jegyzet: 1. A { jel előtti számjegy az összes gyermekek számát jelzi.
2. Csak azokat az ágakat tünteti fel, amelyek a cikk illusztrálására szolgálhatnak, illetve, amelyeknek élő leszármazottai ismeretesek.

Jegyzet: 1. A { jel előtti számjegy az összes gyermekek számát jelzi.
2. Csak azokat az ágakat tünteti fel, amelyek a cikk illusztrálására szolgálhatnak, illetve, amelyeknek élő leszármazottai ismeretesek.

A XIX. SZÁZAD NEMZETISÉGI VÁLSÁGA EGY FELVIDÉKI CSALÁD SORSÁBAN

SZENT ISTVÁN KOZEL 800 ÉVES BIRODALMÁT a francia forradalom új nemzeteszméje nagy belső válságba sodorta.

A rendi Magyarországon a nemesség, az *una eademque nobilitas*, alkotta a nemzet testét, tekintet nélkül arra, hogy anyanyelvének a magyart, németet vagy szlovákot vallotta-e. A rendi államnak hivatalos latin nyelve maga is semlegesítette a különbséget, de a Felvidéken beszélte, legalább is az iskolázott elem, többé-kevésbé mind a négy nyelvet, és nem egy család lett volna zavarban, ha „anyanyelve” felől kellett volna nyilatkoznia.

Régebbi korokban a „*vernacula lingua*”-nak nem volt nemzetiség-határozó szerepe, hiszen nemzetiségre nézve hungarusnak vallotta magát, pl. külföldi egyetemen, nemcsak a magyar nemes úrfi, vagy alföldi koldusdiák, de a német városi polgárfiú és szlovák jobbágyfi is.

Bornemisza Péternek egész természetes intése a XVI. században az ifjú Balassi Istvánhoz egyik imádságos könyvének előszavában, hogy „mindennap által olvassad nemcsak az te tanuló szolgáliddal... sőt jobbágyid, cselédid is intsed, hogy minden háznál mindennap elmondják, *magyárok magyarul, tótok tótul.*” Nem is gondol arra, mert értelmét sem látná, hogy a más anyanyelvűt magyar szóra fogja. Ugyanezt látjuk Pázmány Péternél is. Ha pedig magyar poéta teljesen bírja a szlovák nyelvet, szívesen elversel azon is, mint Rimay János, Balassi Bálint Istenes énekeinek érdemes kiadója, vagy Beniczky Péter.

A francia forradalom a nemzet fogalmát a néphez és a nép nyelvéhez fűzi. Ezzel hatalmas lendületet adott a szinte száz esztendeje mostoha sorsra jutott magyar nyelv ügyének (az 1790—1848 közötti idő a magyarnyelvűség újjáéledésének csodálatos időszaka, a magyar reformkornak jelenünk számára is alapvető ideje), azonban ugyanakkor életréhívott új nemzeti öntudatosodást a nem magyar anyanyelvű állampolgárok között is, aminek előbb-utóbb összeütközésekre, a régi nyugalmi helyzetnek bomlására és új, személyszerinti állásfoglalásokra kellett vezetnie.

Az új szlovák nacionalizmus, amely részben autonóm, részben romantikus pánszláv irányt vett, akár így, akár úgy, a fiatal, és szorongatott helyzete miatt türelmetlen, magyar nacionalizmussal lépten-nyomon összeütközésbe került.

Érdekes magyarországi jelenség, hogy a hazai németiség széles rétegei csak a százötven évvel későbbi nemzetiszocialista forradalom

eszméi révén jutnak el oda, ahová a szlávok már öt-hat emberöltővel előbb érkeztek. A városi német elem a reformokban még lelkesen veti magát a magyar ügy karjaiba, és lesz annak lelkes, sokszor türelmetlen harcosa.

A francia és német forradalom eszméi között azonban mélyreható különbség van, és teljesen anakronisztikus álkövetkeztetésekre jutna az, aki a német faj és vér elméletének alkalmazásával akarná a mult századi magyarországi nemzetiségi öntudatosodást magyarázni.

Az alább bemutatott családtörténeti keresztmetszet szolgáljon e negatív tételnek igazolására.

A SZÓBANFORGÓ CSALÁD ÁRVANAGYFALUBÓL (Velicsna) származik, abból az Árva-vára pertinentiájába tartozó kis oppidumból, amely a XVIII. század folyamán egészen rejtélyes bőséggel ontja a Felvidék számára az evangélikus papokat, tanítókat s egyéb értelmiséget. Lakossága anyanyelvében szlovák, művelt elemei azonban magyar szóra járnak Küntapolcára, Osgyánba, s a latinitás révén is szervesen, csorbítatlan hungarus-tudattal illeszkednek a nemzet életébe. — Ez vonatkozik elsősorban öt nemesi családjára (Csutka, Sztanyik, Sulyek, Török és Firicz seu Matthesius), amelyek közül azonban, úgylátszik, csak a Csutkák éltek armális jogaikkal, mivel a többinek okmányai egy tűzvész alkalmával elpusztultak.¹

Nemesi összeírásokban a Sulyek-család nevével nem találkozunk: vagy fölösleges volt polgárius életkörülményei között az igazoló eljárás, vagy nehézségekbe ütközött valláspolitikai okoknál fogva.

Ez a Sulyek-család a XVIII. században *Schulek*-nak írja nevét, később egyes ágaiban, különösen irodalmi művek címlapján *Sulek*-nak is. 1782-ből fennmaradt családfája szerint első őse a XVI. századból bizonyos István. Ennek fiai, unokái egy évszázadnál tovább sorra viselik Árvanagyfalu bírói és prokurátori tisztét.

A család hat nemzedék alatt ugyancsak elszaporodik. Vargák, szabók, kőművesek, de akad köztük jegyző és sóhivatalnok (quaestor-salis Poloniae) is. Nagyfaluból még nem költözik el egy sem, ami a többi család hasonló szaporaságát feltételezve, a városkának módfeletti zsúfoltságát sejteti.

Ekkor, a 47 tagra szaporodott hetedik nemzedékben, vagyis a XVIII. század második negyedétől kezdve, nem kevesebb, mint tíz lelkésszel és egy iskolamesterrel találkozunk. — Valamennyi Nagyfaluban született, de a dolog természete szerint szétszóródott az egész Felvidéken Árvától Sárosig, sőt Szabolcsig. Leszármazottaik kilépve a céhek zárt világából, mind litterátusok maradnak és az alakuló új középosztály-nak lesznek tagjai, helyesebben ősei. Néhányan közülök, egészen különböző életterületen, ugyancsak kimagasló jelentőségre jutottak.

¹ 1683-ban, amikor Sobieski János lengyelei a török által ostromolt Bécs felmentésére a városkán keresztülvonultak, a lakosággal támadt nézeteltérésekből a község gyújtogatás áldozata lett s a templom is leégett, amelynek oltárában (fulcrum) nevezett családok fontos irataikat őrizték.

(A csatolt geneológiai táblázat az egész családról ad kivonatos áttekintést, a továbbiakban azonban csak az egyik ágnek sorsát fogjuk bemutatni, különös tekintettel arra a válságra, amelyet a francia forradalom teremtette nemzetiségi eszme a családtagok egyéni állásfoglalására gyakorolt.)

A tárgyalandó nemzedék dédapja, *Schulek György* (1712—1784) nyolc éven át volt Árvanagyfalu bírása és tizenkét éven át jegyzője. Felesége, Csernota Zsuzsánna, Csernota György és Dedinszky Zsuzsánna dedinai nemesek leánya, a nagytekintélyű Csernota Ezekiel kómlósi lelkésznek, 1791. évi zsinati atyának testvére.

Györgynek hét gyermeke közül öt lette evangélikus lelkész és egy iskolamester. Négyük ismert nemesi családból nősült; lászlófalvi Eördögh, Szinyei-Merse és két déménfalvi Zmeskall leányt vettek feleségül.

A másodszülött *Mihály* (1745—1809) nagyfalusi, majd isztebnyei rektor. Ennek idősebbik fia *János* (1774—1837) Isztebnyén, Nagypalugyán, Nagyfaluban kezdi iskoláit, egy évig Kúntapolcán tanulja a magyar szót, majd Selmecbányán, Késmárkon, azután Debrecenben, végül megint Késmárkon végzi tanulmányait. Hybbén és Mosócon volt rektor, majd a morvaországi Pržno-ban, végül a nyitrai megyei Szobotiston lelkész. Első felesége Weber Róza Margaréta, Weber Gottfried Antal késmárki tükészítő mesternek leánya, meghalt 1815-ben 33 éves korában, amikor kilencedik gyermekét világra hozta; második felesége Neumann Mária, Neumann Pál vágújhelyi aranyműves leánya, akitől ugyancsak nyolc gyermeke született.

SCHULEK JÁNOSNAK 17 GYERMEKÉBŐL 8 leányon kívül 7 fiú nőtt fel: három az első anyától, négy a másodiktól. Ennek a hét fiúnak sorsa páratlan kortörténeti illusztrációja annak a válságnak, amely most száz éve a Felvidék egységét, sőt családok egységét atomizálta, közel évezredes kapcsolatokat tépett el és édes testvéreket tett halálos ellenfelekké.

Az apa politikától tartózkodó tiszt és istenfélő papi ember, aki a kor szokása szerint előbb kántortanító (1797—1805), majd kilenc évi morvaországi lelkészkedés után 1814-től Szobotiston, előbb öt évig $\frac{2}{3}$ fizetéssel adminisztrátor, végül 1837-ben bekövetkezett haláláig rendes parochus lelkész. Szlovák nyelven kilenc könyvet írt a vallási és iskolai szükséglet kielégítésére.

Legidősebb fia *Imre* (1804—1873), a nagyszombati, majd selmecbányai evangélikus iskolának volt rektora. Kiváló pedagógus. Selmeci leányiskolája szinte országos tekintélynek örvendett. Három, a latinnal együtt négy nyelven tanított, házában leginkább a német nyelvet beszélte, de magyar szívvvel gondolkodott és cselekedett. Ennek legkézzelfoghatóbb bizonyítéka az az állandó küzdelem és a korabeli sajtóban is nyomokat hagyott polémia, amelyet éppen a haza érdekében a Hlubokán működő Hurbán József nagyszláv törekvései

és a „Národnie Noviny“, a „Pohľady“, a „Nitra“, valamint ezeknek „brantweinslowakisch“ nyelvreformja ellen folytatott.²

Hat gyermeke a városi németes műveltségen keresztül egyre jobban távolodott a szlovák gyökerektől és a századvég német polgárságával együtt beolvadt a magyar középosztályba.

Imrének két öccse: *Mihály János* (1806—1868) és *Gottfried Antal* (1810—1865) pozsonyi diákoskodás után a bécsi katonaorvosi akadémiára került és mint a császári-királyi hadsereg havidíjasai a horvát határőrvidéken éltek végig fekete-sárga életüket.

Károly Boguslav (1816—1895), az előbbieknél féltestvére, volt a legkimagaslóbb Schulek János gyermekei közül. Ő is Pozsonyban volt diák, itt azonban a Stúr-testvérek, Hodža Miloszláv és Hurbán vezette szlovák diákegyesülethez csatlakozott. Így ismerkedett meg 1835-ben Stúr Lajos révén a „Hrvatska Novinah“-val és az illyr mozgalommal, s azóta Zágráb felől várta „minden szlávok szabadulását“. Teológiai tanulmányainak befejeztével nem mehetett német egyetemre, mivel beteg atyját kellett helyettesítenie. Annak halála után, 1838-ban a szlavóniai Bródába került katonaorvos bátyjához. Itt buzgón tanulta a horvát nyelvet. Már augusztusban Zágrádba költözött, ahol nappal mint szedő egy nyomdában kereste kenyerét, éjszaka pedig tovább tanult. 1841-ben írta első horvátnyelvű tanulmányát a „Danica“-ba, amely azonnal a tudós szedőre terelte a figyelmet. 1843-ban már átveszi a „Danica“ szerkesztését. 1844-ben jelenik meg Belgrádban óriási feltűnést keltő első horvát politikai röpirata: „Sto namjera vaju Iliri“. (Mit akarnak az illyrek.)

A sikeren felbuzdulva egészen a politikára veti magát *Sulek Boguslav*, s 1846-ban már rábízzák a „Narodnie Novine“ szerkesztését, amelynek hasábjain — a magyar nyelv és magyar viszonyok alapos ismeretében — elszántan küzd Kossuth ellen Horvátország egyenjogúságáért. A horvát publicisztikában ő honosítja meg a politikai vezércikket. — A szabadságnak meggyőződéses harcosa, azért a Bach-korszakban megválnak az abszolutizmus szolgálatára kényszerített „Narodnie Novine“-től. Hiába akar azonban az újságírástól megválni, elvbarátai kényszerítik a liberális „Slavenski Jug“ szerkesztésére. — Amikor ezt Jelachich bán 1850-ben végleg betiltja, a zágrábi

² Ubrigens mag H. Hurban wissen: ich erziehe meine Kinder für das Vaterland der Ungarn, und lehre sie nach Möglichkeit jeden ihrer Landsleute ein freundschaftliches, liebevolles, herzliches und von allem Nationalhass freies Wort sprechen. Des Geistes Wort mag sich in welcher immer Sprache entfalten, wenn sie sich nur richtig entwickelt, so soll sie mir willkommen sein; sie soll nur zu Ehre Gottes, zum Wohle des Vaterlandes, zu eigenem und anderer Menschen Glücke dienen. H. Hurban scheint nur jenen, die sich in der slowakischen Sprache bilden, gute Eigenschaften und höhere Bildung zuzumuten, und nur die Slaven einer wahren Vaterlandsliebe fähig zu halten. Doch ich glaube, dass nicht die Sprache, sondern die Handlungen einen zum Menschen, zum Nationalfreunde und zum nützlichen Weltbürger stempeln. (Részlet egy polemikus kéziratból a családi levéltárban.)

városi tanács tüntetően felveszi polgárai közé. (Ő volt évszázadok óta az első evangélikus vallású polgára Zágrábnak, sőt egész Horvátországnak.) — Ezután pedagógiai és természettudományi értekezéseket ír és nevezetes német-horvát szótárt szerkeszt. 1861-ben azonban megint jelentős politikai röpiratot ad ki „A horvát-magyar alkotmány” címen, amely német, szlavin és olasz fordításban is megjelent, és alapja lett a kiegyezési tárgyalásoknak. Mint katonai szakírónak is jelentős szerepe volt Sulek Boguslavnak: a horvát honvédség terminológiáját az első horvát kerületi parancsnoknak, Kulmer grófnak megbízásából ő alkotta meg s több mint 20 katonai művet fordított horvatra.

A délszláv akadémia titkárává választotta s e tisztet nagy odaadással haláláig viselte. — Zábrábban szobor, Pozsonyban utca őrzi emlékét.

Boguslavnak öccse, *Lajos* (1822—1849), atyja és bátyja példáját követve teológiát végzett Pozsonyban és Hlubokán lett káplán. Ez utóbbi már önmaga is rávilágít politikai állásfoglalására. Meggyőződésének exponált harcosa lehetett, mert a szabadságharc folyamán a magyarok Komáromban felakasztották.

Hasonló sors érte Galgócon már 1848 október 20-án öccsét, az anyai nagyapa mesterségében, aranyművességben foglalatos 23 esztendő *Frigyes Vilmost*.

Az előzők után a legmeglepőbb magatartást a legkisebb fiúnál, *Edéné!* (1827—1894) látjuk. Tízéves korában árvaságra jutva legidősebb féltestvérének, Imrének gyermekeivel együtt nevelkedett. 1848-ban belépett a Vilmos burkus huszárezredbe s végigküzdötte a szabadságharcot. Világos után az osztrák hadseregbe kényszerítették, ahol még hét évig szolgált. Mint alhadnagy szerelt le. Három édesbátyja nagyszláv eszméivel semmi közösséget sem vállalt, sőt azok feletti elkeseredésében, a család eredetére vonatkozó hagyományok alapján, amelyeknek tudatát a másik két literátus Schulek-ág élénken ápolta, nevét is megmagyarosította, illetve — ahogy ő tartotta —, visszaállította a családnév eredeti alakját. — Nem is maradt a nemzetiségi visszavonásban marcangoló nyugati Felvidéken, hanem Pestre, majd Orosházára költözött, ahol hegyeshalmi Fischer-leányt vett feleségül, gazdálkodott, takarékpénztárt vezetett és az első *Sulyok*-ágnak lett az őse.

(Itt említendő, hogy e Schulek-fiúknak egyik leánytestvére, *Ludovika Mária* 1817—1894, *Stefánik Pál* krajnai lelkésznek volt a felesége és nagyanyja a csehszlovák köztársaság első hadügyminiszterének, *Stefánik Rastislav Milánnak*.)

SCHULEK JÁNOS SZOBOTISTI LELKÉSZNEK fiai közül tehát három „Illyriába” került, egyikük — Boguslav — kimagasló közéleti és tudományos szerepre jut Zábrábban, kettő a Felvidéken helyezkedik szembe a magyarság nemzeti igyekeztével és akasztófán végzi életét, egy németes műveltségű magyar patrióta, egy pedig 48-as hon-

véd, aki megszüntet minden közösséget a szlávssággal és megtagadott családi hagyományok nyomán nevet is cserél.³

A MÁR EDDIG IS VÁLTOZATOS KÉPLET még érdekesebb lesz, ha Schulek János unokatestvéreinek gyermekeire is kiterjesztjük vizsgálatunkat.

Fentebb már láttuk, hogy Jánosnak apja, Mihály, nagyfalusi, majd isztobnei rektor volt. Ennek legidősebb öccse Mátyás (1748—1815) zsidói, nagypalugyai, majd tiszolci lelkész. Literátus férfiú a szó klaszszikus értelmében. Egyházi énekiró, egyháztörténész és természet-tudós és a ma annyira felkapott táj- és népkutatásnak egyik számba nem vett ösművelője. Valóságos polihisztor. Megírja azoknak a közösségeknek, egyházmegyéknek történetét, ahol ő maga vagy valamelyik veje lelkeszkedett, értekezik a kishonti evangélikus esperesség „Solemnia” tudós társaságában, levelez a Nemzeti Múzeum első igazgatójával és anyagot gyűjt neki Tiszolc környékéről. Messze vidéknek tudós tekintélye, akire a családnak egészen távoli ágairól is tisztelettel és ragaszkodással tekintenek.⁴

Leveleinek zárópecsétjén, valamint olykor hivatalos iratokon is,⁵ kezében három nyílveesszőt tartó griffet ábrázoló koronás címet használ.

Amikor 1815-ben meghalt, Gáspár fia és öt leánya siratta.

Fejes János két kiadást is megért 4 ívnyi latin életrajzában állított neki emléket.⁶

Gáspár (1788—1827) kitűnő keponya. Iskoláit Tiszolcon és Oszgyánban kezdte, majd Késmárkon és Lőcsén folytatta. A felsőbb osztályokat Eperjesen járta (1805—1810), azután egy szemesztert Debre-

³ A felvidéki levéltárak hozzáférhetetlensége miatt nem sikerült eddig okmányszerű bizonyítékát lelnem annak a családi tradíciónak, amely szerint a Schulek név Sulyek alakja is csak az árvamegyei nyelvjárásból eredő elváltozása lenne a Sulyoknak, még kevésbbé annak, hogy a család ez utóbbi néven húzódott volna a törökök elől a XVI. században Árvába.

Egyetlen érdekes nyom, amely a szájhagyományt erősíti, a családi levéltárnak egy 150—170 éves jegyzéke, amelyen többek közt ez áll:

„Pro nota: In Capitulo Scepusiensi existunt duo vel tria documenta de anno circiter 1570, ex quibus patet Stephanum Sulyek habuisse in matrimonio Annam Görgey”.

A Görgeyek családfája szerint (G. Albert: A Görgeyek és a reformáció, Iglo 1916, IV. tábla) Görgey Kristófnak († 1595) Anna leánya ugyan Berzeviczy Bálintné, de első gyermekének, Zsófiának ura valóban Sulyok István

⁴ „Celeberrimus philanthropus, piae memoriae Matthias Schulek, patruus tuus meus avunculus et pretiosissimus benefactor...” említi egy 1832. évi sok család-történeti adatot tartalmazó levélben Schulek András kükemezei lelkész.

⁵ V. ö.: Kőszegi Sándor: Nemes családok Pest vármegyében, 331. lap.

⁶ Memoria viri plurimum reverendi Matthiae Schulek, ecclesiae A. C. A. Tiszolcensis verbi Dei ministri meritissimi. — Accedunt exsequiae ejusdem. — 1815. Neosolii, typis Joannis Stephani.

cenben, kettőt Tübingában, egyet Bécsben, kettőt Wittenbergben töltött, mely utóbbi helyen a magyar könyvtár rendezésével szerzett mai napig nyilvántartott érdemeket. Mint a teológia magisztere és a filozófia doktora tért haza 1813-ban apja mellé segédlelkésznek. Annak halálával ő lesz a tiszolci parochus, de már 1820-ban Nyíregyháza hívja meg nagybátyja, Sullek (így!) János helyébe. Itt sem tölt hosszú időt, mert 1824-ben elfoglalja az ősi pozsonyi lyceumnak legtekintélyesebb katedráját, a teológia tanszékét. A lelkeszenevelő munkásságához fűzött reményeket azonban nem tudta beváltani, mert 1827-ben, 39 éves korában elhunyt.

Életében élénk kapcsolatot tartott számos szellemi kiválósággal. A francia tudós Beudant 1818-ban Magyarországon tett ásványtani utazásáról írt könyvében emlékezik meg róla, s nagy tisztelettel és szeretettel emlegeti Friedrich Ferdinánd a „Vertraute Briefe über die äussere Lage der evangelischen Kirche in Ungarn” (1824), valamint a „Fatra, Matra, Tatra” című útikönyvében.⁷

Feleségétől, az eperjesi Klauser Karolinától három árvája maradt: Ágoston, Jenő és Lipót.

Ágoston (1814—1869) kereskedelmi pályára lépett. Közgazdasági, így pénzforgalmi, könyvviteli, világkereskedelmi kérdésekben szak tekintély volt. Tíz nyelven beszélt. Általános irodalmi, nyelvészeti, történeti, bölcsészeti ismeretei behatóak voltak; még a fizikai és természetrajzi ismeretekben is majdnem a tudós magasságáig vitte. Sokoldalúságával és a politikai körülményekkel függhetett össze, hogy munkakörét életében sokszor változtatta. — A szabadságharc előtti években a „Védegylet” által létrehozott „Gyáralapító Társaság”-nak volt a pénztárosa, titkára, majd az újlaki szövőgyár igazgatója. Kossuth Lajosnak gazdasági szaktanácsadója, aki pénzügyminiszter korában legott ki is nevezeteti főszámvevőségi osztálytitkárrá.⁸

Mikor a kormány Debrecenbe költözik, ő is odamegy, majd Orsovára menekül, ahol mint a Dunagőzhajózási Társulat ágense

⁷ Beschreibung einer im Jahre 1833 dahin unternommenen geistlichen Reise. Gnadau, 1863.

⁸ 81
P. m. Schulek Ágoston úrnak.

Méltányolni kívánván Önnek mind a gyáralapító társaság, mind az ipar egyesület körül tanúsított érdemeit, nem késtem Ő Fensége a Nádor 's kir. helytartó elébe terjeszteni azon óhajtasomat, hogy Ont a pénzügyi ministeriumhoz, az országos fő-számvevőségi osztálynál osztálytitkáruul 1500 pfntnyi évi fizetéssel lehesen alkalmaznom.

A tisztelt kir. Helytartó méltányolva előterjesztésemet, Ont a kijelölt hivatalra megerősíteni méltóztatott; minek következtében bizton lehet remélnem, hogy Ön e hivatalt elvállalni 's ekként az álladalomnak hasznos szolgálatot tenni igyekszik. Fizetése f. évi Május 1-jén kezdődik, az esküt pedig kezeimhez teendi le.

Pesten, 1848-ik évi April hó 24-én.

A pénzügyi minister:
Kossuth Lajos.

húzza meg magát. (Rejtett csónak állott mindig készen arra, hogy azzal Törökországba menekülhessen.) — Később a társulat visszahe-lyezte Pestre, de forradalmi multja, noha inkább gazdasági, mint poli-
tikai vonalon működött, hátrányára volt. Ezért 1855-ben Debrecenbe távozott, hol a kereskedelmi kamaránál lett titkár és magánúton, va-
lamint a református kollégiumban tanított francia, angol és olasz nyelvet. 1860-ban az akkor felállított budapesti kereskedelmi akadé-
miához hívták meg tanárnak.

Ágostonnak két nevezetes fia volt: Frigyes és Vilmos.

Frigyes (1842—1919) műépítész, pesti mintarajziskolai, majd műegyetemi tanár, a műszaki tudományok tiszteletbeli doktora, a Ma-
gyar Tudományos Akadémia levelező, később tiszteleti tagja, mint a
műemlékek országos bizottságának építészé számos restaurálással (bu-
dai Mátyás-templom, löcsei városháza, visegrádi Salamon-torony stb.),
valamint a Halászbástya tervezésével tette nevét ismertté.

Vilmos (1843—1906) szemorvos, kolozsvári, majd budapesti egye-
temi tanár és rektor, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja,
a magyar szemészeti iskola megalapítója volt.

Schulek Ágostonnak mindkét testvéröccse, *Jenő* (1816—1849) és
Lipót (1820—1848), mint honvédtiszt esett el a szabadságharcban,
Éspedig Jenő, Perczell Mór hadsegéde, a kamenici csatában (1849
június 4.), Jenő pedig már 1848 októberében Okérnél.

Schulek Gáspárnak fiai tehát ugyancsak kivették részüket a sza-
badságharcból, de még kimagaslóbb szerepre jutott két unokatestvé-
rük: Kmety György és Kollmann József. Az előbbinek Schulek
Julianna, a másíknak Schulek Judit volt az édesanyja, Gáspárnak
testvérhugai. Kmety György honvédtábornok Görgeinek kiváló al-
vezére, Kollmann ezredes pedig műszaki törzstisztje volt.⁹

ÖSSZEFOGLALVA MÁRMOST AZ ELMONDOTTAKAT, azt
látjuk, hogy a Schulek-család egyik ágában egy apának két fiánál a
Magyarországon lehetséges valamennyi politikai állásfoglalás kimu-
tatható: magyar szellemű német, császári-királyi osztrák, akasztófára
kerülő pánszláv, nagykulturájú illyr és névmagyarosító honvéd. Ezek-
nek másodfokú unokatestvérei pedig szívvel-lélekkel magyarok: Kos-
suth munkatársa, a szabadságharc honvédtisztjei és hősi halottai.

Schulek Ágoston Kossuth Lajosnak gazdasági, kereskedelmi szak-
tanácsadója Pesten, ugyanakkor Schulek Boguslav harcos zszurnalista
ellenfele Zágrábban!

MIBEN KERESSUK ENNEK A SAJÁTSÁGOS, de a Felvidéken bi-
zonyára nem egyedülálló differenciálódásnak okait? *Faji* adottságok

* Mindkettő résztvett az 1853. évi orosz-török háborúban. Kmety mint Izmael
pasa tüntette ki magát és „Kársz hős védője” jelzővel szerepel a francia, német és
orosz katonairodalomban. Kollmann (Feir) ezredes pedig a főparancsnok Vaszi
pasának volt vezérkari főnöke. A két unokatestvér Kársz kapitulációs tárgyalásai
alatt kitör az ostromlott várból és szerencsésen Konstantinápolyba ér. (A Kollmann-
család utóbb Szénffy-re magyarosította nevét.)

nem indokolják. Még olyan értelemben sem, ahogyan Erdélyben a román-magyar vegyesházasságokban a román anyák elrománosították a magyar családokat. Itt a szláv állásfoglalás Schulek János mindkét feleségénél *német* nevű és anyanyelvű anyák gyermekeinél következik be, és ugyanazon anyák fia a magyarszívű Schulek Imre és Sulyok Ede is. *Felekezeti* tényező sem okozhatta, hiszen mindannyian evangélikusok voltak és evangélikusok maradtak. Befolyással lehetett azonban az *iskola*. Azok, akik az eperjesi kollégiumba jártak, magyarok, akik a pozsonyi liceumba és ott a szlovák diákegyesület hatásába kerültek, elveszték a magyarság számára. A régi családi hagyomány a nemesi és Sulyok származás felől csak azok részére jelentett kötelezést, akik amúgyis magyarok *akartak* lenni, a többi számára csak legendát. De lehetett hatása szociális, *társadalmi helyezkedésnek* is. Akik a francia forradalom lelkesedésével az alsó rétegek néptribunusságát keresték, itt a Felvidéken szükségkép a szlovák jobbság közösségére utaltattak; akiknek a felsőbb polgári és nemesi körökkel volt inkább társadalmi közösségük, azok a magyar reformnemzedék nemzeti megújulásának ügyét tették magukévá.

AZ IDŐ KEREKE NEM FORGATHATÓ VISSZA. A régi hungarus patriotizmusnak patriarchális, békességes ideje úgy nem támasztható fel többé, ahogyan régen volt a XVIII. század végéig. De mégsem árt megállapítanunk azt, hogy a magyarságnak legintenzívebb történeti és kulturális közössége nemzetiségei közül a szlováksággal van. Vértanúsága is a szlováksággal a legerősebb, hiszen a nyelvhatárok hullámzása az évszázadok folyamán nem jelentette mindenütt a lakosság kicserélődését.

A francia forradalom szülte nacionalizmusok differenciálódásának ideje után hinnünk kell egy integrálódási folyamat lehetőségében is, amely, minden különvalóságuknak teljes tisztelete mellett, nemcsak a gazdasági egymásrautaltság materiális okaiból, hanem a sors-, táj-, vér-, hit- és művelődési közösség erejénél fogva is, ismét egymásra talál.

Sok mesterséges válaszfal omlana akkor össze, sok rokonlélek találna újból örömmel egymásra és sok egymás ellen lekötött energia szabadulna fel alkotó munkára mindkét fél javára.

Ehhez azonban *kölcsönösen* rengeteg bizalmatlanságnak és türelmetlenségnek a megszüntetésére van szükség.

A mai magyarság — ellentétben a szlováksággal — túl van a nacionalizmus féktelen Sturm und Drang periódusán. Érdeklődését nemzeti öfenntartásának külpolitikai gondjain kívül elsősorban saját népi feladatai kötik le. Gyakorlatban ez a magyarságvédelemnek, vagyis tulajdon alsó néposztályai felemelésének és erősítésének igyekezetét jelenti, és azt, hogy nem hisz a mesterséges magyarosítás értelmében. Ezzel pedig önmagának erősítésén túl a bizalmatlanságnak egy jelentős tényezőjét küszöbölheti ki azokból a nemzetiségekből, amelyekkel a békés együttélés mindkét fél érdeke.

Az integrálódás lehetőségeinek keresése és ápolása elsősorban azoknak feladata, akiket multjuk erre kötelez.

SCHULEK TIBOR

EGY ANGOL UTAZÓ A FELVIDÉKEN 1793-BAN

EZ ÉV OKTÓBER KOZEPÉN VOLT 150 ÉVE, hogy Townson Róbert dr. természettudós, a Royal Society of Edinburgh tagja, a magyaroszlák határon búcsút intett „kedvelt Magyarországnak”. További útján Ausztriában és Németországban újabb szépségek, újabb élmények vártak rá. Mégsem tudott örülni. Nem tudta a magyar földet szomorúság nélkül elhagyni. 1793 május 5-étől kezdve járta hazánkat. Öthónapi magyarországi tartózkodása után többet tudott rólunk, mint egyúttvéve azok az angol utazók, akik előtte már felkeresték hazánkat. Ezekről és ismertetéseikről ő azonban — úgy látszik — semmit sem tudott. 1797-ik évben Londonban „Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793” („Utazások Magyarországon az 1793. évben Bécsről szóló rövid beszámolóval”) címmel megjelent könyvének előszavában ezt írja: „Bár sok útleírás jelent meg az utóbbi időben, Magyarország egyiknek sem volt a tárgya; pedig ez az ország — ha Britanniára nézve nem is jelentős politikai fontosságú — megérdemli figyelmünket...” Azért valóságos „felfedező utat” tervez hazánkon keresztül. Főcélja, hogy kikutassa és megismertesse Magyarország földrajzát, természeti viszonyait, különösen föld-, ásvány- és növénytanát. 506 oldalnyi negyedrétaalakú könyve jórészen ennek a tudományos feladatnak a megvalósulása. Bőségesen jut azonban hely nemcsak a tudós, hanem az utazó, hazánk egyéb viszonyaiba is éles szemmel, hűvös kritikával bepillantó idegen mondanivalói számára is. Utinaplójából az 1790-es évek Magyarországnak keresztmetszetét tanulmányozhatja a mai olvasó; a korabeli angol közönség pedig, miközben az egzotikus országokat megillető kíváncsiságát Townson Utazásaival csillapította, hazánkat rosszindulattól, előítéletektől ment, tárgyilagos, sőt a magyarok iránt határozott rokonszenvet érző író tollából ismerte meg.

Érthető, hogy ezt a munkát, amely az addigi felületes angolnyelvű útirajzok után Magyarországot „ha nem is tökéletesen, de jobban”¹ ismertette meg Angliával és Európával, a magyar közönség talán még az angolénál is nagyobb kíváncsisággal olvasta. Francia fordításban — akkoriban kevesen tudtak angolul — széles körben elterjedt és nagy népszerűségnek örvendett. Ami annakidején általánosan kedvelté tette Townson könyvét, az érdekli ma is elsősorban az olvasót: nem a tudományos kutatások eredménye, hanem azoknak a pillanatoknak fényképszerű megrögzítése, amelyek az 1793. év Magyarországon átélt öt hónapját varázsolják elénk. A 18. század levegőjében utazunk Townsonnal, a 18. század élete zajlik körülöttünk. Utazónkat nem kísérjük el egész magyarországi útján, csak a Felvidéken szegődünk útitársául. Eljárásunkat, hogy Townson munkájának csupán felvidéki vonatkozá-

¹ Kedveskedők. 1824. III. 200.

sait világítjuk meg, érdeklődési körünk vonzásán kívül megindokoltta teszi Townsonnak a Táttra átkutatásában szerzett nagy érdeme, — ő volt a külföldi tudósok között az első, aki bejárta, tanulmányozta és leírta a Táttrát — továbbá az a tény is, hogy hazánk tájai közül a Felvidéken töltötte el a legtöbb időt, következkéséken a Felvidéket ismerte meg a legjobban; ez abból is kitűnik, hogy felvidéki útjának leírására szentelte könyvének nagyobbik, csaknem kétharmad részét.

Magyarországi utazásának előkészületeit Bécsben fejezi be Townson. Innen indul tavaszutón hazánkba. Főúri családjaik (Széchenyi, Eszterházy, Festetics), néhány rábamenti város és Győr meglátogatása után érkezik útjának első felvidéki városába: Komáromba. „... lakossága mintegy 5000 fő. A Dunán u. n. repülőhídon keltem át. Ez a komp-nak javított formája. A vár arról híres, hogy még sohasem vették be.” Megemlíti a helybeli kiválóságokat, így Angerer Tóbiás esztergályost, aki 36 évet töltött Londonban, művészetére az angol uralkodót is megtanította, e miatt állandóan kegyében is állott; az 1701-ben született háttal összenőtt ikreket, ezek 22 évig éltek és egész Európában mutogatták őket.

Esztergom, Visegrád és Buda következik menetrendjén. Budai tartózkodásának leírásával kapcsolja össze Magyarország politikai, társadalmi, vallási, gazdasági, kereskedelmi viszonyainak, népességének és katonaságának ismertetését. Megérti az ősi magyar alkotmány lényegét, az 1790-es országgyűlés határozatainak jelentőségét és a magyarok népmzeti ellenszenvét az osztrákok iránt. Bőséges statisztikai adatait De Luca 1793-ban megjelent Statisztikai Táblázataiból veszi. Az adatok némelyikének helyességét azonban kétségbevonja. Tévesnek hiszi pl., hogy a magyarok az összlakosságnak csak egyharmadát teszik ki, amint azt De Luca állítja.

Budáról Gyöngyösre, Hatvanba, Parádra, Felsőtárkányra, majd Egerbe vezet az útja. Egerben legelőször a borról emlékezik meg: „Eger bora méltán híres, és ha jó, alig alacsonyabb rendű a burgundi-nál”. Megtekinti az „egyetem” — így nevezi Townson a liceumot — épületét és a csillagvizsgálót. Megemlíti, hogy ennek felszerelését Angliából hozatták. Látogatást tesz az érseki palotában is. Az egri érseket kedvezőtlen színben tünteti fel azoknak a mende-mondáknak a közlésével — ha ezt relata refero megjegyzéssel teszi is —, amelyeket a magyarországi katolikus-protestáns viszálykodással kapcsolatban hallott. Townson — protestáns létére — természetesen protestáns szemüvegen keresztül lát, és jobb véleménynel általában a protestánsok-ról van.

Egerből Debrecenbe, Nagyváradra, innen vissza a Felvidékre, Tokajba utazik. A királyi söraktárak igazgatójának a vendége. „Tokaj kis, jelentéktelen város, bár határozottan szép fekvése van... Hírnevét más helyek érdeméből nyeri. Annak a bornak u. i., amely a nevét viseli, csak kis hányadát termeli.” Tokaj vidékének 19 falvát sorolja fel, ahol — értesülése szerint — a híres tokaji borok teremnek. Leírja a szőlőművelés és a bor készítésének körülményeit a vesszők elültetésétől kezdve az érő bor kezeléséig. Különösen érdeklő a tokaji asszu készítése. Úgy tudja, hogy ez a legdrágább európai bor. Sokallja

is az árát (1 üveg = $\frac{1}{2}$ guinea). Az angol ember a vörösbort az édesnél jobban szereti. Egyes spanyol borok különben is vannak olyan jók, mint a tokaji, és csak egynegyedébe kerülnek. Reméli, hogy ezért a megállapításáért nem fognak rá megharagudni magyar barátai. Tudja u. i., hogy menyire büszkéek növényi aranyukra, amelyet majd minden magyar költő megénekelt hazája dicsőségére. Könyvének egy fejezetét kitevő földtani és növénytani kutatásai befejeztével Mádon, Tállyán és Tolcsván át vezet az útja.

A tolcsvai zsidókkal való találkozása alkalmul szolgál, hogy kifejtse nézeteit a keleti zsidóságnak ezekről a képviselőiről: „Tolcsva Mádhhoz hasonlóan kellemetlen, rosszul épült város, és kétszeresen kellemetlen számomra a benne élő zsidók mennyisége miatt. Bár a városnak csak kb. 3000 lakosa van, ebből 160 család zsidó; erről engem egy úr biztosított, aki éppen a sorozási ívet állította össze. Remélem, nem árul el vakbuzgóságot egy olyan néppel szemben érzett ellenszenv, amelynek egyedüli törekvése a nyereség, amely a ravaszkodást és a csalást becsülendő tulajdonságnak tekintti és a természet szépségei iránt érzéketlen. A zsidók nagyon elterjedtek Magyarországon nemcsak a nagy-, hanem a kisvárosokban és a falvakban is. Néhány birtokos nem tűri meg őket a birtokán, bár ők mindig készek más bérlőnél magasabb bért fizetni. Azokban az országokban, ahol nagy kereskedővárosokba kénytelenek szorulni, amelyekben kalmárkodó tehetségüknek tág tere nyílik, kevesebb bajt okoznak, de ahol kisvárosokba vagy falvakba kerülnek, ott nagy károkat okozhatnak, és gyakran tönkreteszik a parasztot és az alacsonyabb rétegeket azzal, hogy hitelre fényűzési cikkekkel látják el őket, azután ravaszul rájuk csapnak és fizetésbehajtás címén lefoglalják vagyonukat. Német- és Csehországban hasonlóképpen túlságosan sokat találtam belőlük a kisvárosokban és a falvakban; hogy miként rajzanak Lengyelországban, jól ismeretes. József császár azon fáradozott, hogy ezt a népet hasznosabbá és az állam számára kevésbé károsná tegye, de legyőzhetetlen akadályokba ütközött. Mivel egy nemzetnek legnagyobb előnyéül lakóinak tisztességes és becsületes viselkedése szolgál, nem volna szabad ezt olyan emberek példájával elhomályosítani, akik azzal jutnak előre, hogy ennek teljesen hijjával vannak. Az állam szempontjából nem egyenlő mértékben üdvös minden vallás, erkölcsi és politikai elv, és én nem látom az okát, hogy miért nem akadályozzák meg egy veszélyes szekta növekedését, vagy miért nem távolítják el (be removed) az egész fajtát (stock).” Hasonlóan nyilatkozik a zsidókról könyvének többi fejezetében is. Egy helyen (12. fejezet) egy mocskos kocsmáról számol be, amelynek gazdája — amint előre tudta — zsidó volt, „ebben az országrészben a zsidó kocsmáros nagyon gyakori jelenség”. A Krakóban „nyüzsgő” zsidókról így ír: „Amellett, hogy a szokásos uzsoraügyleteket bonyolítják, hogy a lopott árukat átveszik, hogy ócska ruhákat adnak el stb. stb., mint ciceronék és lakájok is működnek...” Pozsonyban egy megbilincselte zsidót látott, „... Azzal vádolták, hogy a cigányoktól lopott árukat vett meg, noha tudta, hogy az árukat lopták.” Bűnét csak „bőséges” verés után ismerte be. A verés ugyan „nem látszik nagyon alkalmas eljárásnak kérdések feltevésére, de remélem,

hogy az ügyet előzőleg jól kivizsgálták, és az egészet csak azért tették, hogy a bitang megnevezze cinkostársait. A zsidókat egyik bánya-városban sem tűrik meg."

Tolcsváró! Újhelyre és Patakra látogat el. Patakon megtekinti a kollégiumot és a Rákóczi-várat. Telkibányán átutaztában megfigyeli a bíró házánál gyülekező parasztokat, akik itten a föld miatt támadt vitáikat intézték el. „Én gyakran megcsodáltam a magyar paraszt tiszteltetreméltó viselkedését. Sosem vettem észre bennök semmiféle olyan vadságot, amivel Ausztriában vádolják őket, sem azt a pórias, csúszómászó viselkedést — bár fellebbvalóikat nagy tisztelettel illetik —, amilyent az ember olyan parasztságtól várhatna, amely alig emelkedett ki a jobbágyság állapotából." Telkibányáról — minthogy lovakat nem tudott szerezni — ökrös szekérrel kellett Kassára indulnia. Feltette is utazónk „nyakának épségét" és inkább gyalog bandukolt a szekér mellett. Félúton mégis sikerült ökreit kicseréltetnie, s így lovas fogattal vonulhatott be Kassára.

„Kassa Felsőmagyarország metropolisa; a főutca nagyon széles, és szép szabályos, a nemesség néhány nagyon csinos háza látható itt és egy elegáns kávéház is; e fölött vannak a gyűlés-, illetve báltermek. A lakosság számát csak kb. 6000 főre becsülik. A főtemplom az egyedüli érdemes látnivaló: gót stílusban épült, és jókarban van. De az utazót egy másik középület, a Fehér Sas is érdekli, ez olyan kocsmá, ahol az éhes utazó ennivalót kaphat, ami nem minden kocsmáról mondható el ebben az országban; én ugyan kevés hasznát láttam, hála Szirmay grófnő, dr. Fucker és mások vendégszeretetének, akiknek házai előttem állandóan nyitva voltak. A város lakói közül nagyon sokan protestánsok, nem ünneplik meg azonban olyan szigorúan a vásárnapot, hogy részt ne vegyenek bálokon és mulatságokon. Elmentem vasárnap este a táncmulatságra, de mivel szép volt az idő, kis társaság jött össze... A termek pompásak. A jobb társaság enni és táncolni jön ide, és a vacsorázók a népesebbek. Az urak dohányozhatnak, csak a bálteremben nem, ahol nagy betűk figyelmeztetik az embert: dohányozni tilos. Addig maradtam itt, míg néhány menuettet táncoltak; német divat szerint járták 3 $\frac{1}{2}$ —4 mérföldes óránkénti sebességgel." Kassáról Vörösvágásra indul az opálbányák megtekintésére. A bánya igazgatóját, Vécsey bárót Ránkfüreden találja meg. Ránkot főleg azok a kassaiak látogatják, akiknek nincs idejük Bártfára menni. Az ellátás gyenge, az üdülést keresőknek mindent magukkal kell hozniok. Az opálbányára mindenütt örök vigyáznak. Régebben a parasztok is szabadon bányászhattak. Most a bánya királyi tulajdon. Az az általános vélemény, hogy a kereskedelemben „keleti opál" néven ismert drágakő ezekből a bányákból való. A kassai könyvtár iratai bizonyítják, hogy négy évszázaddal azelőtt háromszáz embert foglalkoztatott a bánya.

Kassán és környékén egy hetet tölt Townson. Kassán azzal hívják fel a figyelmét két barlangra, hogy az egyiknek (az aggtelekinék) még nem tudtak eljutni a végéig, a másikban pedig (a sziliceiben) nyáron fagy, télen olvad. Elhatározza, hogy megnézi ezt a két helyet. Csécsen és Nádaskán (itt Gyulay grófnőnek volt a vendége) utazik keresztül.

Vasárnap érkezik Aggtelekre „... és bár a falusiak kálvinisták voltak, táncoltak és mulatoztak”. Egy vezető kíséretében négy órán át gyönyörködik a cseppkőbarlang szépségeiben. Amikor vissza akar térni, a vezető eltéved. Kiszabadulásukat csak annak köszönheték, hogy Townson ide-oda bolyongásukban felismerte azt a jellegzetesen fehér, óriás cseppkövet, amelyből jövet egy mintára valót letört. Visszaemlékezett, hogy miként állott, amikor ezt tette, és egyszeribe megtalálták a helyes irányt. Townson azt hitte, hogy az angolok közül ő járta be legelőször a barlangot, de Korabinsky könyvének („Lexikon von Ungarn”) hatodik lapján meglepetéssel olvassa, hogy a Royal Society of London már kiküldte ide két tagját. A két tudós három napig kutatott a barlangban, anélkül, hogy a végéig jutottak volna, vagy felfedeztek volna a bejáraton kívül más nyílást. Szilicében — miként Aggteleken is — a református pap vendégszeretetét élvezi. Társaságában nézi meg a barlangot. Megméri a víz, a jég és a levegő hőmérsékletét. A hőmérő mindhárom esetben null fokot mutat. Townson úgy hiszi, hogy a barlangnak ez a hőmérséklete télen sem változik. Szilicéről délután indul tovább, és estére Rozsnyón van.

„Rozsnyó kicsi, de csinosan épült város, püspöki székhely. Régebben a szomszédos dombokon jelentős bányái voltak... Van a gyűjteményemben néhány higanyérc mintadarab, amely állítólag innen való, de a cinóberbányák már nem működnek. Az antimónércbányák nagyon gazdagok, évi hozamuk kb. 2000 cwt...” Rozsnyón csak egy félnapig tartózkodik, a szomszékbeli rézbányák megtekintésére viszont két napot szán. A városról magáról csupán annyit ír, hogy „rég, rendszertelenül épült és a középületei nyomorúságosak.” Iglón is egy félnapot tölt. „Igló egyike a Szepesség 16 legfontosabb városainak, főképp egy utcája szép, széles és szabályos... Bányái is vannak, de meglehetősen távolosnak a várostól.”

Lőcsén a vármegye alispánjával, „Horváth úrral” akar találkozni, hogy útbaigazításokat kérjen tőle a tátrai túrájára vonatkozólag. Az alispánt nem találja otthon, ennél azonban még sokkal nagyobb bosszúság is éri. A város előljárói elküldték az útleveléért. „Kassa előljárói ugyanezt tették, és amikor visszaküldték, udvariasan felajánlották szolgálatukat, hogy segítségemre lehetnének-e valamiben. Ezek itt azonban nemsokára parancsot küldtek, hogy jelenjek meg előttük a városházán.” Egyikük a király és császár nevében hosszadalmasan előadta, hogy ők Lőcse város előljárói Townson Róbertet, aki angol utazónak tünteti fel magát, maguk elé hívták, mivel azzal gyanúsítják, hogy francia jakobinus kém, útlevelét hamisnak tartják, mert hiszen lehetetlen az, hogy angol miniszter angol embernek francianyelvű útlevelet adott volna (erre Townson közbe akar szólni, de nem engedték szóhozjutni), azonkívül franciául beszél és francia külseje van, hosszú magyar nadrágja pedig azt mutatja, hogy másnak akar látszani, mint aki valójában, s miért teszi ezt? Itt kell tehát maradnia mindaddig, amíg Budáról utasítást nem kapnak. Hiába védekezett Townson, hogy a francia a diplomácia nyelve, ezt minden magyar nemes is beszéli, hogy ők a legkevésbé sem illetékesek annak megállapítására, vajjon ő francia-e vagy angol, mivel a világnak eb-

ben a félreeső zugában franciát és angolt nem igen látnak, és hogy ő részint azért visel magyar nadrágot, mert kényelmes benne utazni, részint pedig őszinte udvariasságból a vendéglátó néppel szemben stb. stb. Szerencséjére az alispán időközben hazatért. „Magyar vendégszeretete nem tűrte, hogy vendéglőben... maradjak, és elküldte szolgálait a bőröndjeimért”. De a bőröndöket az előjáróság útközben lefoglaltatta és a szolgák kezéből a városházára vitette. Utazónk már attól félt, hogy az előjárók, akik legnagyobbbrészt szabók és cipészek voltak, bőröndjei tartalmából meglátják az angol ipar kiválóságát, és mindenét elkobozzák. Az alispán közbenjárására azonban hamarosan visszakapta bőröndjeit, csak az útlevelét küldték el Budára, hogy valóságát megállapítsák. Másnap megyegyűlést tartottak. A nemesség szégyelte, hogy egy idegennel megyéjükben így bántak, különösen olyannal, akinek hozzájuk oly sok bemutatólevele volt. Kérték, hogy tulajdonítsa az esetet az illetékesek nagy tudatlanságának, „... és sok udvariasságot és meghívást kaptam tőlük”. „A gyűlésen résztvettem. Latin nyelven tárgyaltak; semmi fontosabb ügyet nem intéztek, bár a megyei dolgokon kívül gyakran nagyon súlyos kérdéseket is megvitatnak itten”. Ielkes ellenállásukkal a megyék erősen megkötik a despotizmust. Ezt II. József is tapasztalta. „A megyegyűléseknek nagyobb fontosságuk van, mint sok országban a birodalmi gyűléseknek.”

Késmárkra esős időben érkezik. Másnap kiderül, „a havasok, amelyeket eddig a felhőktől még sosem láttam, teljes lenyűgöző fenségükben jelentek meg, és éppen felettem”. Rögtön Horváth alispánhoz siet Nagyőrre, hogy segítségével megszervezze a tátrai „expedíciót”. Egy hétig kell várakoznia, míg az idő jórafordul. Ez alatt több családnál vendégeskedik, vadászaton vesz részt, és kirándul a Zöldtóhoz. Két vezetővel, egy szolgálival, élelmet hordó lovakkal, Késmárkon vett magasságmérő barométerrel stb. stb. indul el a Tátra bejárására. Mindenütt ásvány- és növénytani kutatásokat végez és gazdag anyaggal gyarapítja növény- és ásványgyűjteményét. Esténként a tűz mellett érdeklődéssel hallgatja a vezetők furcsa meséit a havasok bűvös köveiről, barlangjairól, csodás növényeiről stb. Megmássza a Vaskapu-csúcsot, a Mészárszéket, a Fehértó-csúcsot, bejárja a Vöröstó és az Újtó környékét, az Újtó fölötti csúcson a Kárpátok láncára és Galiciára nyíló tiszta kilátásban különös gyönyörűségei telik. Megszáll a „Koschárnak” nevezett menedékházféle faházacskában, amely a svéd faházak mintájára épült. Megfigyeli, hogy a ház egyetlen lakója, egy szegény pásztor, miként készíti a juhsajtot. Kistárpatakról kirándul az Öttóhoz. Itt 3 késmárki alkímista csizmadiával (chism maker) találkozik, ezek még a zergevadászoknál is merészebbek és drágaköveket keresnek minden megmászható sziklán. Kistárpatakról indul a Lomnici-csúcs megmászására is, „amellyel magasság tekintetében, a Krivánt kivéve, a kárpáti lánc egyik csúcsa sem vetekedhet”. Veszélyekben bővelkedő hegymászás után „végre elértük a csúcsot, mégpedig jó állapotban lévő barométerrel. Azt hiszem, hogy az én légsúlymérőm volt az első, amely ezen a csúcson valaha volt. Úgy találtam, hogy annak a völgynek a szintje fölött, ahonnan ezek a

havasok emelkednek, 2024 yard magasságban vagyunk, és 2880 yard magasan a tenger szintje fölött". A jó kilátást a felhők erősen zavarták. Késmárkra és Nagyörre tér vissza. Nagyörön meghívják Horváthék egyik közeli rokonának menyegzőjére. „Lakomán kívül tánc is volt. Uri társaságban a francia táncok a divatosak, de a vad diákok a pesti katona ujonckééhoz hasonló magyar táncot jártak, és a kezük, nadrágjuk, csizmájuk csapkodásán és a sarkantyújuk pengetésén kívül azzal tették még változatosabbá ezt a táncot, hogy olyan furcsa módon vetették magukat a padlóra, mintha megszállottak lettek volna. Ezeket a táncokat néha cigánytáncoknak is nevezik”.

Augusztus 20-án távozik Késmárkról. Nagyszalókon kellemes meglepetés éri: vendéglátó gazdája, az evangélikus pap is botanikus és Lipcsében tanult. Együtt végeznek kutatásokat, és együtt rándulnak ki a Csorbatóhoz. „Ez ötször vagy hatszor olyan nagy, mint bármelyik azok közül a tátrai tavak közül, emelyeket eddig láttam”. Vágfalunak veszi további útját, hogy innen mássza meg a Krivánt. „Azt mondják általában, hogy a Kriván a legmagasabb a Kárpátok láncában, de ez a vélemény semmiféle mérésen sem alapszik... Egy lovat rendeltem másnapra, de itt lakott a legrészegebb és leglustább falusi bíró, akivel eddig még találkoztam, és mivel a lovak a hegyekben legeltek, kénytelen voltam elhalasztani utazásomat”. Addig nem is tudott elindulni, amíg evangélikus pap barátja nem jött meg kocsival és lovakkal. A régi aranybányához vezető úton haladtak fel, a bányánál egy rozoga kunyhóban töltötték a szeles éjszakát. A Kriván csúcsán Townson barométere 2781 yardot mutatott a tenger szintje felett. Townson könyvének ez a része tehát megcáfolja azt az általánosan elfogadott megállapítást, hogy a Krivánt Frigyes Ágost szász király mászta meg először (ennek emlékét a csúcson magyarfeliratú obeliszk hirdette egykor). Visszafelé azon az úton jöttek, amelyet „még Maximilian császár építtetett”.

Augusztus 29-től szeptember 6-ig Townson Wieliczrát, a sóbányákat és Krakkót látogatta meg. Pribilínából indul galícia útjára, és ide is tér vissza. Ebben a faluban az egyedüli nemes embernek, Pongrác Jánosnak volt a vendége. „Bár szálnalmas házban lakott, és jövedelme is olyan csekély volt, hogy bor, szesz és sör eladására vetemedett, és a falusiakat személyesen szolgálta ki, mégis úgy találtam, hogy úri módon viselkedik, vendégszerető és barátságos”. Szeptember 10-ig Dunajec és Vöröskláštrum környékén botanizál. Ezután visszafelé, délnek fordítja útját, hogy meglátogassa Magyarország leghíresebb bányáit. Érinti Andrásfalvát (itt Pongrác Imre vendége), a deményfalvi barlangot, Szentivánt, „ennek melegforrása tele van mézszerű földdel, úgyhogy a forrás vizéből táplálkozó pataokban a rákokat — bár élnek — réteg borítja”. Ő is evett ezekből a rákokból.

Arra a kérdésre, hogy miképpen tudnak ilyen rossz éghajlattalatt emberek élni és hogy boldogok-e, így felel Townson: „Bár... Magyarország más tájainak gazdagsága hiányzik itten, mégis éppen olyan művelt a föld és népes a vidék, mint Magyarország bármely részén... És milyen a közoktatás? Nem rosszabb, mint más országban: a legtöbb

falunak megvan a papja és tanítója, és ez több, mint amennyi elmondható néhány olyan országról, amely sokat dicsekszik előnyeivel”.

Besztercebányára szombati napon érkezett „... és este a nép már gyülekezni kezdett a következő napi vásárra. Úgy hiszem, sose látam az itteninél szebb gyümölcspiacot”. Leírja a város rézbányáit, és a bányászattal kapcsolatban közli Born Ignác részletes életrajzát. A rákhoz címzett fogadóban szállt meg. „Bethlen fejedelem ebben a házban lakott, amikor meghívták a magyar trónra”. Besztercebányáról Selmecbányára utazik. „Selmec a Felvidék főbányavárosa... lakossága kb. 8000 fő, ennek felét a bányák foglalkoztatják. A Bányászati Akadémia nagyon híres, és sok külföldi jön ide tanulni. A tanulók sok kedvezményt élveznek, külön kísérettel bármikor elmehetnek a bányákba, a kémiai laboratóriumokba olyan kísérleteket folytathatnak, amilyent éppen akarnak... és mindezt a király költségén”. Felsorolja az Akadémián előadott tantárgyakat, majd a bányák ismertetésével fejezi be a Selmecen gyűjtött tapasztalatait. Az útján következő bányavárosról ezt mondja: „Körmöcbánya kicsi, fallal körülvett város, félakkora sincs, mint Selmec... Bányái nem annyira az érc mennyisége, mint inkább minősége miatt nevezetesek; az ércek mind ezüstöt és aranyat tartalmaznak, ennek ellenére ezeket a bányákat veszteséggel művelik”. Ugyanígy veszteség mutatkozik Újbánya egykor gazdag bányáink művelésében is. Újbányán egy vendégfogadót sem talált, ezért az előjárósághoz fordult szobáért. Azt hitték, hogy vándorszínész és kis híja, hogy színjátszási engedélyt nem kapott; amikor azonban megtudták, hogy csak utazó, nem adtak szobát. Végül is a polgármester szánta meg és látta vendégül.

A bányavárosok megismerése után Pozsonyba indul. Útjába ejti Garamszentbenedeket, Nyitrát, Galgócot és Nagyszombatot. „A garamszentbenedeki kolostor várszerűen épült egy sziklán... A kánonok meghívott ebédre... Az ebéd befejeztével furcsa szertartás következett, amelynek eredetét és jelentését nem sikerült megtudnom. Egy bot-, illetve lapátfélét hoztak, hogy három ütést mérjenek vele a hátamra. Ezt a tisztességet azonban visszautasítottam, mivel a kánonok jó erős ember volt. De amikor megígérte, hogy a szívességnek és figyelemnek ezt a jelét enyhébb formában kapom, engedtem; ezután egy albumot ajándékozott nekem”, „Nyitra igen jelentékeny város, gyönyörű síkságból emelkedő lankán fekszik, félig körülveszi az ugyanolyan nevű folyó. A püspöki palota a várban van. A piac tele volt áruval, és a sok gyümölcs nagyszerű látványt nyújtott.” Galgócon „Magyarország legerősebb mágnesai egyikének”, Erdődy grófnak volt a vendége. „Nagyszombat templomai és bástyatornyai messziről kedvező benyomást tesznek, de közelebről sem okoznak csalódást. Nagyszombat a királyság első városai közé sorolható. Szabályosan, szépen épült, utcái szélesek; templomai és kolostorai miatt kis Rómának nevezik; lakossága kb. 7000 fő. Mária Terézia vagy II. József uralkodásáig annak az egyetemnek volt a székhelye, amely most Pesten a királyság középpontjában működik. Az egyetemi épületeket a hadirokkantak számára kórházzá alakították át, a betegek (legénység és tisztek, számuk 1000 fő) jó ellátásban részesülnek”.

Magyarországi „utazásait” Pozsony felkeresésével fejezi be. „Pozsony a királyság székhelyének tekinthető, minthogy Buda... olyan sokáig a törökök hatalmában volt, lassanként ez a város lett a kormányzat székhelye, az országgyűlések és a koronázás megtartásának a helye. Szépen épült és gyönyörű a fekvése a sebes Duna két partján, a folyó itt 250 yard széles; lakossága 28.000 fő. Egynegyedét evangélikusok, a leggazdagabb lakók teszik ki; két templomuk van, az egyik a német, a másik a magyar és szlovák nyelvűek számára. A reformátusok nagyon kevesen vannak... A színház jó. A Casinót és a kávéházakat Párisban és Londonban is megcsodálnák, és az unatkozónak nevezett reménytelen teremtmény, éppúgy agyonütheti itt az időt, mint más nagyvárosban... A zsidók nagyon sokan vannak... Csak 3—4 napig időztem itten és kevés embert ismertem meg. De éppen eleget ahhoz, hogy lássam, miként kapott lábra Pozsonyban is a bécsi feslettség. Kívánom, hogy azt mondhassem, Budán még nem terjedt el hasonlóképpen. De hogyan is történhetne ez másként? Mindkét nembeli fiatalságot Bécsbe küldik nevelni, a tiszteletbeli állások és a közhivatalok nagyon sok nemest kötnek Bécshez, a gazdagok legnagyobb részét arra indítják a szórakozási lehetőségek, hogy Bécsben éljenek egy darabig... Pozsonytól csak két vagy három mérföldre van Kittse (Kocs), egy kisváros, amelyről azt állítják, hogy nevet adott a kocsinak (coach), mivel itt készítették az első ilyen járművet. Johnson a Nagy Szótárában azt mondja, hogy a kocsi magyar találmány. Hogy megszabaduljanak ettől a témától, a Magyar Magazinban D. Cornides tollából megjelent cikknek a fordítását közlöm”. (Ez a tanulmány hosszadalmasan bizonyítja, hogy a Kutsche és az angol coach elnevezés a kocsi szóból származik.) „Az idő rohamosan halad. Más országok meglátogatása is hátra van még. El kell tehát hagynom Pozsonyt, épp úgy, mint Magyarországot”.

Nemsokára a határra érkezik. Búcsúzik hazánktól. A magyarok iránt érzett köszönetét és szeretetét könyvének zárószavaival így fejezi ki: „Nemes faj a magyar, és a nemzeteknek abból a sokaságából, ahol megfordultam, egyike azoknak, amelyeket én legtöbbször becsülok. A dícséretnek ezzel a kis adójával tartozom a magyaroknak, és ezt örömmel fizetem”.

MAKAY ATTILA

É B R E D É S

(Napló a prágai magyar diákok életéből.)

(3. folytatás.)

III. FEJEZET.

929. november 3.

Könnyű volt elhatározni október 28-án, a cseh nemzeti ünnepen, hogy ezentúl a magyarságnak élek. Hogy minden gondolatom érte támad és minden idegszálam érte remeg. Nehéz azonban megtalálni az utat és módot, hogy nyugodt lelkiismerettel mondhassam: valóban nemzetemnek élek. Nem vezetett senki tévutakra, megtaláltam azt az egyetlen és legjobb lehetőséget, mely kitűzött célokat legjobban szolgálja.

Itt ülök a szobámban. Csak néhány sort írok le gyorsan. Néhány perc múlva Evzszenkával készülünk a városba. Moziba megyünk.

Ilyen gondolatok foglalkoztatnak tegnap este óta, hogy résztvettem a csillagosok gyűlésén.

929. november 4.

Tegnapelőtt szombat volt. Énmiattam halasztották el a csillagosok összejövetelét erre a napra. Nem térhettem ki többé előle. Nem hagyhattam őket cserben, be kellett tartanom ígéretemet.

Amit eddig Németh Feritől hallottam, nem volt minden megnyugtató. Inkább a bizonytalanság érzését idézte elő bennem. De ugyanakkor felcsigázta érdeklődésemet is. Nem kétséges előtttem, hogy ezek a csillagosok mindent forradalmasítani akarnak. Az egész világot meg akarják újítani. Azért szidnak mindent, ami régi és hagyományos. Sokszor az az érzésem, hogy nagyon világosan látják a magyar hibákat. Nem járnak olyan bekötött szemmel, mint Kárász Feriék, Leskóczy Bandiék, meg a többi MAK-isták.

Különösen érdekelt engem, hogy mi a véleményük a revízióról. Eddig ez volt az én életem központi csillagzata. Minden, ami velem történt, e körül forgott. Nem akartam semmi közösséget olyan emberekkel, akik nem tartják legszentebb ügyüknek a magyar revíziót.

Meg is kérdeztem valamelyik nap Németh Ferit:

— Miért neveltél rajtam a multkor olyan csúfondárosan?

— Mert néha olyan hiszékeny, naív gyerek vagy, te Árpád, — nevetett jóízűen Németh Feri. Szokása szerint kissé az orrából beszélt és a nyakát hátraszegte, mint a nyerítő lovak.

— Nem értelek. Hát a revízióról csak a gyerekeknek lehet beszélni?

— Lehet, lehet, de nem úgy, ahogy te szoktál. Azt hiszed, hogy csak inteni kell Horthynak és mindjárt itt lesznek a magyar bakák. Talán azt hiszed, hogy már ott is állnak a határon készenlétben és csak alkalmas pillanatra várnak, hogy bemasírozzanak ...

— Az apám az utóbbi időben nagyon bizakodó, — próbáltam közbevetni.

— Hát éppen ez az. A magyar kispolgári társadalom. Az orruknál sem látnak tovább és revízióról, meg világpolitikáról beszélnek. Halvány sejtelmük sincsen róla, hogy szövevényes dolog a magyar ügy. Különben is a mai vezető rétegek sehol sem tekintik a dolgozók érdekeit, csak a maguk kis osztálya, vagy klikkje boldogulását tartják szemük előtt. Az egész kispolgári revíziós politika ilyen zsákutcában forog.

Az utolsó mondat nagyon rosszul esett nekem. Egyszerűen fájt, hogy egy magyar ember így beszél. Ügylátszik, Német Feri látta rajtam a hatást, mert elhallgatott. Némán mentünk egymás mellett a Vencel-tér emberrengetegében. A sok ismeretlen ember sűrű sorai váltogatták egymást. Idegen hangok kelepelték fejünk körül. Nagyrészt cseh beszédet lehetett hallani. Olyan szerényen meghúzódva mentünk egymás mellett a pöffeszkedő cseh büszkeségek között, mint üldözött vadak az erdők ismeretlen ösvényein. Ahogy egy hangosan hahotázó cseh férficsoport kíméletlenül nekünk jött és meglökött minket, valami úgy belém nyilallott. Fájt, hogy minden magyar ember nem kívánja a revíziót olyan hörcsög önfejűséggel, mint én.

— Hej, — szólalt meg Németh Feri hosszas gondolkodás után —, te nem tudod, mi az a kispolgár. Hát, mit mondjak neked? ... A magyar kispolgárra úgy szakadt rá a prevrat, mint mondjuk a patkányra a kamra teteje. Fogalmuk sem volt a világhatalmi viszonyokról, nem tudták ésszel felérni, mit jelentett számunkra a világháború elvesztése és minden reggel várták a honvédeket.

— Te nem tartod helyesnek, ha valaki reménykedik? — kérdeztem egészen nyílt keserűséggel a hangomban.

— Úgy látom, te félreértesz engem, Árpád, — mondta Németh Feri. — Megállt a Vencel-tér felső végén a múzeummal szemben a járda szélén, kezével hevesen gesztikulált maga előtt és úgy magyarázott. — Mit mondjak neked? ... Nyugodt lehetsz, én is félttem a magyar nép szabadságát az elnyomóktól és soha sem lennék a cseh burzsoázia szekértolója. De reális szemmel kell nézni a dolgokat. Lásd be, hogy nem élhetünk tovább olyan álmvilágban, mint apáink éltek. Hisz ezek a romantikus illúziók a biztos pusztulásba vezetnek.

Gyorsan felültünk az előttünk megálló 9-es villamosra. Mert öreg este lett, amíg a filozófiai fakultástól a beszélgetésbe elmélyedve eljöttünk idáig. A zsúfolt villamosba be voltunk szorítva, nem nagyon tudtunk beszélgetni. Az egyik sarokba húzódva arra gondoltam, hogy Feri érvelésének ez az utolsó része nagyon tetszik nekem. Eszembe jutott apám, meg a többi elbocsátott tisztviselő. Legnagyobb részük ész nélkül futva menekült el a csehek bejövetelekor le a csonkatországba. Mi is készülődtünk, de az apám aranyere kiújult, hirtelen súlyos vérzést kapott, olyan beteg lett, hogy alig tudott a lábára állani, úgyhogy kénytelenek voltunk otthon maradni. De a legtöbb tisztviselőnek sikerült elmenekülnie. Olyan ember nem is igen akadt, aki arra gondolt volna, hogy valakinek itt is kell maradnia a

megszállt területen és tartani itt az idegen megszállókkal szemben a magyarságot.

Eddig én sem gondoltam erre. Most ott a villamosban eszembe jutott az a jelenet, mikor 1919 nyarának végén borzasztó erejű vihar közeledett városunk felé. Kint voltunk az apámmal az egyik közeli faluban. Tengerit vettünk, mert hogy az apám kiesett az állásából, nagyobb szabású állattenyésztésre kezdtünk berendezkedni. Zörgő parasztszekéren jöttünk hazafelé a városba. A hosszas szárazságtól erősen porzó, köves út alig pár kilométernyire vezetett az ujdonsült cseh-magyar határ mentén. Mikor a rekkenő hőséget árasztó nap lenyugodott, a hosszú nyári alkonyatban a csonkaország felől rákezdett egészen sűrűn villámlani. Szinte egyik villámlás a másikat érte, mintha óriási fényszórók előtt otromba nagy legyezőket mozgattak volna az ég alján. Nem is gondoltam másra, mint hogy a több hete tartó füledt nyári meleg után valami rendkívüli nagy vihar közeledik. Az öreg magyar is megszólalt, aki mellettünk az ülés szélén a lovakat hajtotta:

— Nagy ítéletidő készül itt, tekintetes úr. Egyik villám a másikat hányja. — Megrántotta a gyeplőt, közéje csapott a lovaknak, mintha félt volna, hogy elkap minket is a vihar.

Az apám gondolataiba elmélyedve ült mellettem. Különben is kevészavú ember. Oldalvást fordult, lassan, nyugodtan szivarozott egy darabig. Nagy füstfelhőket fújt maga elé. Úgy látszott, hogy csak most vette észre a ritka látványosságot. Egyszerre csak felcsillant a szeme, szivarjával a csonkaország irányába bökött és halkán sügta nekünk:

— Fényjeleket adnak le a magyarok. Talán az éjjel lesz valami.

Az öreg magyar furcsán nézett az apámra. Megcsóválta a fejét, megint erősen közibe vágott a lovaknak és hallgatott. Én persze rögtön készpénznek vettem az apám szavát. Nem is gondoltam rá, hogy kétkedjem benne. Hisz öreg frontkatona volt az apám, világháborús főhadnagy. Diadalmámor feszítette a keblemet, amint lámpagyújtáskor beértünk a városba. Szerettem volna mindenkinek odakiáltani: Jönnék a magyarok, jönnék a magyarok!

1919 nyarán történt ez. Alig néhány hónappal azelőtt, áprilisban jöttek be hozzánk a csehek. Az egész ház nagy izgalommal leste a fejleményeket. De a vihar nagyon lassan közeledett. Én is elálmosodtam és lefeküdtem. Mikor már az ágyban voltam, rövid, sűrű dörrenéseket is lehetett hallani. Az apám az asztal mellett ült, pipázott. Kivette a pipát a szájából, hosszú ideig feszülten hallgatózott, majd örömmel állapította meg, hogy biztosan a magyarok ágyúznak.

Nagy izgalomban nehezen tudtam elaludni. De aztán nagyon mély álomba merülhettem, mert a szörnyű viharból semmit sem hallottam. Mikor reggel felkeltem, az egész család már az udvaron volt. A szélvész levitte fáskamránk pléhtetejét. Az alaktalan tető a fél udvart elfoglalta. Azt beszéltek az emberek, hogy évtizedek óta nem volt ilyen ítéletidő a mi vidékünkön. Sok háznak levitte a tetejét, többek között a városi nagybazárnak is. Ott éktelenkedett napokon át városunk főterén.

Amikor beszálltunk Németh Ferivel a villamosba, még javában beszélgettünk. De a beszállók áradata elsodort bennünket egymástól. Ott ültem a bejárat melletti ajtónál az egyik sarokban. A sok embertől mozdulni is alig tudtam. Úgy éreztem magamat a sok idegen ember között, mintha ismeretlen szigeten ülnék teljesen egyedül. És gondolatban átéltem még egyszer azokat az időket, amikor az apám házánál olyan légkörben éltem, hogy még a vihar közeledését is a magyar honvédek bejövételének véltük. Azóta tiz esztendő telt el. Minden év újabb és újabb csalódást hozott számunkra. És a mai eszemmel már én is egészen másképpen látom a világot. Van némi fogalmam a politikáról és az erópai hatalmi viszonyokról. Még gondolatban sem szerettem volna igazat adni Ferinek. De nem tudtam menekülni attól az érzéstől, hogy ő realisabban, kézzelfoghatóbban látja a magyar sorso, mint én.

A villamosmegállókon kinyitották az ajtókat és hideg levegő süvöltött el az orrom előtt. Felgyűrtem a felöltöm gallérját, összehúzódtam, hogy kissé felmelegedjek.

929. november 5.

Ma ismét későn kezdtem hozzá a naplóíráshoz. Szerettem volna már szombatesti élményeimről beszámolni. Elég későn jöttem haza a városból. Lent a lépcsőházban találkoztam Evzszenkával meg Ludmillával. Hozzámcsatlakoztak és feljöttek velem a szobámba. Ludmilla hamarosan lement és otthagyott minket kettesben. Nem tudom, hogy történt, de tény az, hogy az én ágyamon ültünk Evzszenkával egymás mellett.

A beszélgetés nehezen indult. Evzszenka megkérdezte, voltam-e az egyetemen, miért jöttem olyan későn haza, hol vannak a fiúk, és így tovább. Én nyögdécselve próbáltam valamit felelgetni kérdéseire. Nehezen ment. Kissé zavarban is voltam a bizalmas együttes miatt. Úgy láttam, hogy Evzszenkát ez egyáltalában nem zavarta. Sőt észrevette zavaromat, vérszemet kapott tőle és egyre közelebb húzódott hozzám. Utoljára, mikor a vasárnapi mozidarabról magyarázott valamit, amit csak nagyjából, homályosan értettem meg, a térde hozzáért az enyémhez. Kis ideig ott tartotta, aztán elhúzta. Mintha el is fordult volna tőlem. Mindketten elhallgattunk.

Ekkor jöttek meg a fiúk. Nagy hahotával nyitottak be, mert Ludmilla már a földszinten beharangozta nekik, hogy ketten vagyunk fent a szobában.

— Hol voltál délután? — kérdezte Németh Feri. — Nem láttalak se a fakultáson, se a Klementinumban.

Így hívják Prágában az egyetemi könyvtárat, melynek nagy, modernül berendezett olvasótermébe tanulni szoktak járni a diákok. Hiába bizonyítottam, hogy én is ott voltam és cseh szavakat tanultam. Nem hitték el. Egész este vidám élcelődések céltáblája voltam.

929. november 6.

Ma már szerda van. Szombaton történt, hogy elmentem a csillagosok összejövételére.

A MAK. helyiségében tartották. Amint Németh Feri nekem megmagyarázta, nem azért, mintha egyetértenének a MAK mai vezetőségével. Taktikai okokból tarják összejöveteleiket a MAK-ban. Így a tagok közül többen eljönnek és nem idegenkednek annyira tőlük.

Németh Ferivel együtt mentünk be a terembe. Már többen voltak ott, a hosszú asztal körül csoportokban beszélgettek. Látszott, hogy nem számítottak sok résztvevőre. Nem volt külön elnöki asztal és széksorok a hallgatóság részére. Több asztalt összetoltak és e körül a hosszú asztal körül álltak a székek.

Feri bemutatott a csillagosok néhány vezető emberének. Ott volt mindenekelőtt az egész mozgalom vezére, egy pozsonyi tanárjelölt, Kreisler Tamás, akit még gimnazista koromból ismertem. Egyszer a cserkész táborban találkoztam vele. Akkor regős körúton volt a mi vidékünkön. Megismerkedtem még egy Weinstock Péter nevű fiúval is. Ez prágai egyetemi hallgató volt, de én még eddig nem láttam a MAK-ban. Hallottam róla, hogy ő az egyik legfánatikusabb csillagos. Mindjárt oda is jött hozzám és megkérdezte:

— Szoktál kávéházba járni?

— Nem, — feleltem.

— Gyere el majd néha a Mánesba, vagy a Fénixbe. Gyakran összejövünk a cseh intellektuelekkel. Nagyszerű emberek vannak köztük. Például ott van mindjárt nálatok Šalda professzor.

— Egyelőre még nem tudok csehül.

— Az a legkevesebb. Majd megtanulsz. Én sem tudtam, mikor idejöttem, legfeljebb valamit szlovákul. A cseh nagyon intelligens nyelv. És ezekkel a cseh intellektuelekkel egy estét elbeszélgetni, igazán megéri, mondhatom neked.

Weinstock sebes beszédű ember. Állandóan ellentmondást nem tűrő hangon beszél. Közben gesztikulál és látszik rajta, hogy bizonyos lenéző fölénnnyel néz mindenkire. Azt mondják, nagyon képzett, okos fiú. Nem mertem volna neki ellentmondani semmiben sem.

Közben odajött hozzánk egy másik csillagos. Egész csomó cseh könyv volt a kezében.

— Olvastad Šalda legújabb röpiratát? — kérdezte Weinstocktól.

— Šalda nekem nagyon polgári, — hangzott a felelet.

— Igazi humanista. Nagyon kevés gátlás van benne. Persze nincs meg nála a marxi nagyvonalúság, vagy a lenini bátorság.

Sokat beszéltek aztán ott előttem ismeretlen cseh nevekről. Hogy ki kivel beszélt és melyik cseh írónak mi a véleménye a marxizmusról meg a forradalomról. Belső idegenkedéssel hallgattam ezt a párbeszédet. Nem tudtam megérténi, hogy magyar emberek hogy lehetnek olyan otthonosak a csehek dolgaiban. Egyáltalában hogy lehet magyar embernek csehekkel ilyen jó barátságban lennie és naphosszat vitatkozni velük ilyen dolgokról?

Körülnéztem a teremben. A megjelentek nagy részét ismertem a MAK-ból. A Németh Feri körül álló csoportban ott láttam a földimet, Rontó Karcsit és Göndör Pistát. Odamentem hozzájuk. Közben láttam, hogy az asztalon a „Szabad Szó” című folyóirat számai vannak szétterítve. Ezt a lapot Barta Lajos, a Magyarországról emigrált író

szerkesztette. A csillagosok is írtak bele és buzgón terjesztették. Ott volt az asztalon Barta Lajos „Sötét ujj” című regénye is. Kezembe vettem és lapozgattam benne. Feri már ajánlotta, hogy olvassam el. Elhatároztam, hogy elolvasom. De már előre is idegenkedtem tőle. Hallottam Barta Lajosról, hogy a bécsi magyar emigráns csoport egyik hangos tagja volt. Azok pedig nagyon csúnyán viselkedtek Magyarországgal szemben. Meg azt is tudom Barta Lajosról, hogy zsidó. Újabbban kezdek a zsidókra bizonyos gyanúval nézni, mióta látom, hogy ők itt Prágában mennyire idegenkednek tőlünk. Nem értem a csillagosok észjárását, mennyire istenítik ezt a Barta Lajost.

Németh Feri a MAK. ügyeiről beszélgetett a fiúkkal. Félfüllel odafigyeltem, miközben a „Sötét ujjat” lapozgattam és olvastam.

— Tanuljatok meg történelmi távlatokban gondolkodni, — magyarázta Feri. — Akik ma a MAK-ot vezetik, ugyanannak a vezető rétegnek akarják magukat kijátszani, amelyik a magyar nép nyakán ül ma is. Ezek az urak nem akarnak okulni Trianonból sem. Magyarországon annak idején elmaradt a demokráta forradalom is, most közeledik az új proletárvilágforradalom és nálunk nagyon felgyülemlett a keserűség és a feszültség.

— A csehek akarnak minket elpusztítani, — kiáltott közbe Rontó Karcsi. — Megmondom őszintén, az én apám a cseh szociáldemokrata párt helyi vezetője...

— Hát cseh a te apád? — kérdezte ingerülten Feri.

— Nem cseh. Mégis cseh pártnak a vezetője.

— Nanana... Nem egészen így van. Végeredményben a cseh és a magyar proletárnak közös érdekei vannak, mindkettejüket egyformán elnyomja a mai kapitalista világrend.

— Éppen ezt nem ismerem el, — szólt bele a beszélgetésbe Göndör Pista. — Figyeld meg, a szociáldemokratáknak mindenütt az a legfőbb céljuk a magyar vidékeken, hogy a magyar népben elaltassák a magyar nemzeti érzést, a faji hovatartozás tudatát.

— Mit mondjak nektek, fiúk? — kiáltotta Németh Feri. — Igenis küzd minden marxista párt a faji elfogultság, a nemzeti sovinizmus ellen. De a cseh proletár a magyar proletár ellen soha.

Már éppen azon voltam, hogy én is beleszóljak a vitába és megmondjam véleményemet, mely homlokegyenest ellenkező volt a Feriével. De Kreisler Tamás tapsolni kezdett és felkért bennünket, hogy üljunk le az asztal mellé. Úgylátszik nem akarta, hogy elfajuljon a hevesen megindult vita.

Kreisler csupán pár szóval nyitotta meg a gyűlést. Mindjárt felkérte Német Ferit, hogy tartsa meg előadását.

Mindnyájan feszülten figyeltünk. Feri nagyon művelt, olvasott és nagyrahatott fiúnak tartottuk. Maga a téma is érdekelt mindenkit. Én magam is sokat hallottam már a dialektikus történetiszemléletről és nagyon érdekelt, hogy fog róla beszélni Feri.

Az előadás elején egy csomó filozófusnak a nevét hallottuk. Nagy részük már ismeretes volt előttem. Aristoteles, Platon, Szent Tamás, Feuerbach és a többiek. Feri különösen sokat időzött Hegelnél. Ő volt az első, aki a történelemben rendszeresen kereste a törvényszerű-

séget. Feri szerint azonban Hegel is, mint a többi filozófus mind, légtérben mozgott. Rátért aztán arra a nagy gondolkodóra, aki a rejtély nyitját megtalálta és aki nem volt más, mint Marx Károly. Nála oldódik meg az a nagy kérdés, amely addig homályban volt: mi a történelem belső mozgató ereje. A régiek azt hitték, hogy az emberi szellem és a kiváló egyéniségek irányítják a történelmet. Ma már tudjuk, hogy a kiváló egyéniségekben megnyilvánuló emberi szellem csak visszfénye — tudományos szóval felülepítménye — az ember: történések örök mozgató erőinek, a mindenkor gazdasági viszonyoknak és az azokhoz igazodó emberi tömegeknek.

Mély megdöbbenéssel hallgattam Németh Feri szavait. Nyugodtan, logikusan beszélt, helyenkint hatásos szófordulatokkal és szónoki erővel. De amit mondott, az forradalmian újnak hangzott előttem. Lassan kezdtem megérteni eddigi elszórt megjegyzéseit. Kialakult előttem egész gondolatrendszere és világosan láttam, hogy minden kérdésben ennek a marxi elképzelésnek az alapján nyilvánítja nézeteit. Most már jobban megértettem elszórt megjegyzéseit a szerelemről, hazafiúságról, de bármit is mondott eddig, semmi sem volt rám olyan hatással, mint nagy felkészültséggel elmondott előadása.

Csak ültem a helyemen lehajtott fejjel, mint az érzékeny növény, melyet vagy hideggel, vagy meleggel leforráztak. Éreztem, hogy itt annak az egész világnak az alapjait döngetik, melyben én felnőttem és hittem. Mi az ember? A lélek és a test, vagy ha úgy tetszik, a szellem és a test egyesülése. Mi az Isten? A legmagasabb szellemi lény, a legvégső jószág és bölcsesség, aki a világot kormányozza és aki az örök igazságosság érvényesülésén örködik. Mi az ember célja? Hogy Istennek tetsző életet éljen, hogy az igazságosság, más szóval a becsület és tisztesség útjáról soha le ne térjen.

Ezek a kérdések ágaskodtak fel bennem és mint toporzékoló lovak, az arcomba csapdosták a szégyen és a megsemmisülés sarát. Miben higgyen az ember és miért éljen, ha végső fokon a gazdasági viszonyok, az anyagi javak kormányoznak mindent? Mi különbözteti meg az emberi teremtményt az állattól, ha az emberi szellemet nem létezőnek vesszük és ha minden nagyot és szépet az anyagi javak hazug visszfényének mondunk?

Körülnéztem a teremben és egy-két „gólyának” az arcán ugyanazt a sápadt megdöbbenést láttam, mint amibe én kerültem. Azzal is hamar tisztában voltam, hogy kevesen értették meg az előadás lényegét. A legtöbben alig is figyeltek Németh Feri szavaira. Inkább közönyösen olvasgattak, vagy lapozgattak valamit és az előadás elhangzása után figyeltek fel. Úgy látszik, csak a vita érdekelte őket.

A felszólalások mind talpraesettek voltak. Az előadás által felvetett gondolatsort fűzték tovább. Feltűnt nekem, hogy a gyakorlati kérdéseknél igen sokat emlegették a Szovjetuniót. Weinstock Péter felszólalásában valóságos kis propagandaelőadást tartott erről az első marxista államról, mely a dialektikus világnézet alapján áll. Ellentmondást nem tűrő hangon szidta a „kulakokat”, a gazdag, zsíros orosz parasztokat, akik a fokozatosan megvalósított kollektív gazdasági rendszernek egyedüli ellenségei. Az egyik felszólaló, akinek a nevét

már nem tudom, beszélt a magyar kérdésekről is. Fiatal fiú lehet és nem annyira képzett, mint inkább nagyszájú. Sok mindent összezagyvált. Végül is azt vettem ki szavaiból, hogy kíváncsi lenne, ha nálunk, a Dunamedencében is szovjet államok alakulnának a Szovjetunió védelme alatt. Ezzel elmúlna minden bajunk és megoldódnék minden magyar kérdés. Jó magyar nevű gyerek. Igyekszem majd vele közelebről megismerkedni. Nagyon megütött engem, hogy hosszú fejtegetéseiben a magyar nemzeti öncélúságnak, a magyar nemzeti önvédelem szükségességének mai nyomorúságos széttépettségünkben a legkisebb szemernyi nyomát sem láttam. Fájt nekem, hogy olyan magyar ember szavait hallottam, akiből itt Prágában szinte teljesen kihalt a magyar nemzeti hovatartozás érzése.

Ellenvéleményt nem mert senki sem megkockáztatni. Akinek valami nem tetszett, hallgatott. Általában az a vélemény, hogy a csillagosok a prágai magyar diákság legjobban felkészült emberei. Mindnyáján alaposan és tervszerűen művelődnek és jó beszélőképességük is van.

Ügylátszik, az utolsó felszólaló kissé messze elment, mert végevárhatatlan fejtegetései közben felszólította az elnöklő Kreisler Tamás, hogy ragaszkodjék a tárgyhoz. Mikor aztán nagynehezen befejezte mondókáját, Kreisler nem kérdezte, akar-e még valaki hozzászólni. Ő maga kezdett el beszélni. Közismerten jó koponya, kiváló szónok. Röviden szólt néhány szót és az összejövétel romló hangulatát egy csapásra megfordította. Az érdeklődést maga köré csoportosította. Minden szem rátapadt.

Azzal kezdte, hogy sok szempontból irigyli a mi helyzetünket Prágában. Mert Pozsonyban a mozgalom sokkal nehezebb helyzetben van. Ott szemben áll a város magyar társadalmával, melynek vezetői semmit sem okultak Trianonból, ma is légvárakat építenek, a csillagosokat kommunistáknak nevezik és a régi „reakciós” magyar világot sirják vissza. Pedig az emberi társadalom fejlődik, a magyarságot sem lehet ebből a fejlődésből kikapcsolni. A mozgalom célja, hogy megteremtse az igazi magyar szocializmust, a magyar dolgozók felszabadulását és uralmát. Azért nem láttunk a csillagosok összejövetelein zsidókat, mert nekik az az elvük, hogy zsidó vezetők nélkül valósítsák meg a magyar szocialista fejlődést.

Kreisler rövid beszéde végén célzott a MAK-isták minapi összejövételére. Határozott hangon mondta, hogy sörivással nem lehet a szebb magyar jövőért dolgozni, csak alapos, szakszerű felkészültséggel.

Megenyhülten és részben megbékélten állottam fel. Amit a mozgalom vezére mondott ügyes, határozott szavaival, kissé enyhítette bennem azt az ellenkezést, melyet a többi felszólalás, meg maga az előadás is kihívott. Beláttam, hogy a csillagosoknak mégis csak vannak tiszta magyar céljaik is. De a felkavart világnézeti elvek kérdőjele sehogyan sem akart kisebbedni bennem, sőt ha lehet, nyugodtságom visszatéréseivel egyre nagyobbodott.

A Karlova-uticéből, ahol a MAK helyisége van, néhányan rövid, szűk utcákon át igyekeztünk az óvárosi-térre. Barátságtalan, sötét,

nyirkos este volt. A járda vizes volt és síkos a leszálló ködtől. A sűrű párák ködbóbítákat növesztettek a lámpák fénye köré. A régi városháza előtt, a híres prágai óra alatt álltunk meg és vártunk a villamosra. A legtöbben vacogtunk. Most jöttünk rá, hogy a MAK helyiségében elég hideg volt. Meg aztán mindenki tudta, hogy a messze külvárosokba vezető hosszú villamosút után odahaza is fűtetlen szoba várja.

A fiúk közömbös dolgokról beszélgettek. Valaki panaszkodott, hogy a cipőtalpa vékony és már érzi az utca vizes nyírkát. Ott állt közöttünk Németh Feri is. Feltűnően hallgatag volt. Talán várta, hogy valaki felhozza az előadását. Nem sokáig kellett várni. A Párizská trída felől közeledett az 1-es villamos tompa fénnel, mintha ködplelet cipelt volna maga előtt.

929. november 7.

Ma délután megpróbáltam itthon maradni. Délelőtt sikerült néhány épkezláb cseh mondatot lejegyezni a francia irodalmi előadásból. Ez annyira fellelkesített, hogy elhatároztam, itthon maradok és tanulni fogok. Nem számítottam rá, hogy már november 7-ike van, lassan itt a tél és a fűtetlen szobában nem lesz valami nagy élvezet egész délután üldögelni. Mikor hazafelé jövet a villamos elő részében álltam a kocsivezető mellett és kíváncsian vizsgálgattam a prágai utcákat, odakint köd sündörgött mindenfelé és átható nedvesség itatott át mindent körülöttem. Mire hazaértem és nekigyürköztem a munkának, lassan besötétedett. Kinéztem az ablakon. A mi házunk egy szelidebb domb oldalán van. Csaknem a város utolsó háza ebben az irányban. Velünk szemben, a lefelé lejtő rétek tetején látszik egy másik városrész, a nagy város egy másik külső nyúlványa. A házak ablakaiban egymásután gyújtották meg az esti világot, a tompa szürkület egyre sötétebb lett, észrevétlenül elnyelte a nappali ködöt. Az ég felettünk makulátlan tiszta, acélkék lett, érzéketlenül pompázó csillagokkal. Felnéztem a sötét messzeségbe és a levegő rideg tisztaságából megéreztem, hogy hirtelen beállt a tél. Megjött az első diergően hideg este, amikor éjjelre fagy is várható.

Felgyújtottam a villanyt, levettem az ágyamról a vastag pokróctakarót, belecsavartam magamat egészen fel a hónom aljáig és úgy ültem le a székre. Már jól át voltam fázva. Nehezen melegedtem fel legalább alulról. De a kezemet hiába dörzsölgettem. Hideg maradt és bizony fázott. Mert az ablakon keresztül a kinti tél egyre merészebben húzódott be és szinte éreztem, amint szívta belőlem a meleget.

Arra gondoltam, lehetne fűteni is ebben a szobában. A cserép-kályha megvan. A többi fiú nem igen gondolt ilyesmire. Egész nap bent voltak a városban, jóformán csak aludni jártak haza. Éjjelre meg dehogy is kell meleg szoba a szegény magyar diáknak. Talán nem is lenne jó fűtött szobában aludni.

Hazagondoltam. Milyen nagy kényelemben éltem otthon. Meleg szoba, meleg dunyha. Tudom, hogy itt nem telik rá. Tegnapelőtt csináltam számadást október havi kiadásaimról. Elment 400 korona,

alig maradt belőle 10 korona. Nem költöttem belőle jóformán semmire, csak élelemre, lakásra, villamosra, néhány könyvre. Bele kell nyugodni, hogy a magamfajta ember csak szerényen élhet itt. Nem lehet egésznap fűtésről ábrándozni. Jó lesz, ha majd a nagy téli hidegben éjtszakára be tudunk fűtetni. Tavaly is így tettek a fiúk.

Felálltam, jól kinyújtottam magamat, mert tagjaim elgémberedtek a hidegtől. Evzsenkára gondoltam. Vajjon hol lehet ilyenkor? Alig ültem le ismét tanulni, lépéseket hallottam lent a lépcsőházban és kis idő múlva ott volt bent a szobában Evzsenska. Láta rajtam, hogy fáztam. Mutattam neki, hogy a kezem milyen hideg. Mind a két kezével erősen dörzsölni kezdte kezemet. Ez igazán jól esett, nagyon is felhevültem tőle. Hiába, az ördög nem alszik az emberben!

Evzsenska szemrehányást tett, hogy keveset vagyok otthon. Ő unatkozik, nem tud egész nap mit csinálni. Hívott, hogy menjek le vele Ludmilláékhoz, ahol majd megmelegszenek és valamit vacsorázunk is. A meleg szoba nagyon csábított. Nem is ellenkeztem, hanem lementem Evzsenkával.

Most volt alkalmam közelebből megismerni Ludmillának a férjét. Pospíšil Józsefnek hívják és az egyik prágai biztosító társaság tisztviselője. Nagyon egyszerű, mondhatnám túlzottan egyszerű megjelenésű ember. Eddig csak egyszer láttam futólag a folyosón és mondhatom, egészen más véleményem volt róla a felesége magatartása után ítélve, mint ahogy most közvetlen közelből megismertem. Valamivel idősebb, mint Ludmilla és talán valamivel idősebbnek is látszik, mint amennyi, mert a világháborúban frontharcos katona volt. De egyáltalában nem az a jelenség, ahogyan egy papucshóst, vagy megcsalt férjet elképzeltem. Kevésbeszédű, nyílt, egyenes ember. Kissé száraz, férfias egyéniség. Ahogy ott elnéztem, arra gondoltam, vajjon létezik-e a föld hátán olyan férfi, akivel Ludmilla mint férjjel megelégednék?

A vacsora egyszerű volt. Valami burgonya mákkal. Elöttem eddig teljesen ismeretlen és ízetlen étel. Nem is ízlett, csak kényszerből ettem belőle, hogy ne mondják, megvetem az ételüket. Utána azután az én tiszteletemre az öreg Pospíšil elővett egy üveg piros ribizli-bort. Egy pohárnál nem akartam többet inni. Bortermelő vidékről vagyok és tudom, hogy az ilyen cukrozott pancsborok hamar megártanak. Szabadkoztam, hogy nem iszom többet, de hiányos cseh tudásommal nehezen tudtam magamat megértetni. Ők azután szívós szóáradattal leptek el. Különösen Ludmilla beszélt sokat. Végül elég sok bort ittam és fejfájással mentem aludni.

929. november 8.

Ma ebéd után nem mentem haza. A szobánk egyre hidegebb kezd lenni. Még aludni csak lehet benne, de órákhozott ott ülni nem ajánlatos. A Magyar Menzán gyorsan bekaptam az ebédet. Véletlenül Kárász Feri mellett ültem. A holnap esti választásokról beszélt. Nagyon ügyesen csinálta, nem akarta, hogy azt higgyem, mintha befolyásolni akarna.

— Hallom, elmentél a múlt héten a csillagosok összejövételére, — mondotta és cigarettaszípkáját az előtte álló hamutartó szélébe pecsettette.

— Tájékozódni akarok egyelőre. Nagyon érdekel az egész főiskolási élet. A MAK is, meg a Csillag is.

— Persze, persze, tájékozódni. Kárász Feri erősen összehúzta a szemét, majd kedélyes hangot ütött meg. — Hát kérlek alássan, én mindig mondom, nem kell senkit sem visszatartani a csillagosok üléseitől. Csak menjen el minden gólya, hadd lássa, milyen épületes badarságokat fecsegnek ezek össze-vissza... Egyik-másik még magyarul sem tud rendesen beszélni.

— Sok érdekeset hallottam, de nekem sem tetszett minden.

— Nem kell magadat olyan finoman kifejezni. Mondd csak ki egész bátran... Én teljesen tisztában vagyok velük. Itt van Németh Ferinek ez a legújabb stiklije, hogy ellenlistát állít fel a MAK-választmány hivatalos jelölésével szemben. És ilyen embereket rak be a tisztikarba, akik nem valók vezetőszererepre. Hiába, nem születtek arra. Jól van, elég rendes fiúk, de nem tehetnek róla, hogy nincs megjelenésük és nem tudnak reprezentálni. Mert itt az kell... Reprezentálni kell, kérlek, a magyar akadémikus ifjúságot itt Prágában.

Kárász Feri már a harmadik sört rendelte beszéd közben és a második cigarettára gyújtott ebéd óta. Kényelmetlenül kezdtem magam érezni mellette. Nekem nincs arra sem időm, sem pénzem, meg kedvem se, hogy ebéd után mindennap órákig elsörözzék és csevegjek itt a MAK-ban, mint a fiúk egy része. Körülnéztem. Az én barátaim, akikkel a legjobban megértjük egymást és akikkel a fakultáson, meg a Klementinumban szoktam találkozni, már mind eltávoztak. Hajmássy Ferit láttam az egyik asztalnál. Nagyobb társasággal ült, mind söröztek, füstöltek és nagy hahotával beszélgettek. Ezek a fiúk itt Prágában is adják a bankot. Úri, könnyed életet akarnak élni. Fölényes magatartással néztek a rajtuk kívülálló világra. Mintha nem is élnének Prágában, mintha nem is lennének a kisebbségi magyarság fiai. Egyik-másiknak nem sokkal van több pénze mint nekem. De ami van, azt külsőségekre, úrhatnámságra költi. Ők nem törődtek vele, hogy egy-két évvel tovább lesznek majd egyetemi hallgatók. Nekik semmi sem sürgős, és semmi sem sietős.

Én már tükön ültem. Ma délutánra megvolt már a munkám, melyet el akartam végezni. Féltem, hogy Kárász Feri nagyon belemelegszik a politizálásba. És különben is, vele nem szívesen beszéltem a csillagosokról, mert tudtam előre, hogy mit fog rólok mondani.

— Mi a véleményed, Árpád? — kérdezte tőlem.

— Egyes dolgokkal még nem vagyok tisztában.

— Neked vigyáznod kell magadra. Édesanyád Hajmássy-lány. A Hajmássyak mindig nagy szerepet vittek a Felvidék életében. Idővel rád is fontos szerep vár a MAK életében.

— Szereplésre nem vágyom, nem is természetem.

— Majd az elvállik... Estére biztosan számítok rá, hogy a MAK listájával szavazol. Titkos szavazás lesz...

— Majd meglátjuk, — adtam meg a kitérő választ.

Tegnap este lezajlottak a MAK-ban a választások. Nem is volt vitás, hogy a hivatalos jelöltet, Leskóczy Bandit, választják meg nőknek. A csillagosok jelöltje kisebbségben maradt, de azért elég sok szavazatot kapott. Sokat töprengtem rajta, melyik listára szavazzak. Leskóczy Bandi földim is, meg a MAK vezetői mind nagyon kedvesek hozzám. Hajmássy Feri is kért, hogy velük szavazzak. Nem egy okom lett volna rá. De ezek mind egyéni okok. Mióta itt vagyok Prágában és nem egy megrázó élményen mentem keresztül; valahogy közelebb kerültem a fajtámhoz, a nemzetemhez. Amit azelőtt soha sem tettem, mert senki nem tanított rá és senkitől nem láttam, most a kezemet a szívemre teszem, ha ilyen nehéz dologban kell határoznom. És felteszem a lelkiismereti kérdést, vajjon hogyan használok jobban nemzetemnek? Azt szeretném, ha ilyenkor semmilyen más egyéni, vagy hasznossági szempont nem lenne előttem; csak ez az egy nagy és minden mást elöntő érdek.

Belülről már napokkal ezelőtt azt a határozott feleletet kaptam, hogy egyikre sem szavazok. Úgy is tettem. Uresen adtam be a szavazócédulát. Nem írtam rá semmit. Sem a MAK mai vezetői, sem a csillagosok nem elégitik ki az én elképzeléseimet. Nem egyedül vagyok, aki így gondolkodik. Többen voltak, akik tartózkodtak a szavazástól.

Jó még, hogy az indítványok a választás megejtése után következtek. Mert bizony a csillagosok olyan életrevaló eszmékkel jöttek elő, hogy nagyon megnyerték a tetszésemet. Még rájuk szavaztam volna. Azt indítványozták, hogy a MAK előadásait rendszeres szemináriumokká építsük ki. Ezek lennének hivatva arra, hogy az irodalmi, történelmi és más sajátosan magyar műveltséget, amit a cseh egyetemek nem adhatnak meg nekünk, magyaroknak, önművelés útján pótolják.

Ebédnél a Magyar Menzán Németh Ferivel szemben ültem. Meg is mondtam neki, mennyire tetszik nekem a szemináriumok terve. Valóban erre van szükségünk, ha egy életrevalóbb, realisabb magyar intelligenciát akarunk nevelni, mint amilyen a multban volt.

— Szóval te is elismered, hogy nem egészen van minden úgy, ahogyan Leskóczy Bandiék mondják? — kérdezte Feri.

— Elismerem, hogy sok mindenben igazatok van. Nézd, én az újításoknak nem vagyok ellensége. Nagyon jól tudom, hogy nem minden fenékgig tejfel, ami régi és magyar. Ady, Szabó és Móricz könyvein nőttem fel én is, mint ti...

— Na látod, voltak, akik Adyt is hazaárulónak tartották, mert újat és magyart akart.

— Azért a Csillagban nem minden tetszik nekem.

— Polgári gátlásaid vannak, Árpád... Különbözn halljuk, ha van valami kifogásod?

— Miért mondod nekem mindig, hogy polgári gátlásaim vannak?

— Majd erről máskor beszélünk egyszer alaposabban. Jó?

Fejemmel igent bólintottam. Úgy tettem, mintha nagyon el lennék foglalva az ebédvel. Mohón nyeltem le a nagy darab knédliket.

Jól belemártogattam a tejfeles mártásba, melyet a csehek omácskának hívnak. Csaknem mindennap ez itt a fogás: knédli különféle mártással és legtöbbszörre spékelt marhahússal. Vannak, akik nagyon szidják a cseh kosztot. Azt mondják, nem bírja a gyomruk. Hát nem mondom, eléggé egyhangú. Különösen annak, aki megszokta a jó bőséges magyar konyhát. Én azonban meg vagyok elégedve a cseh kosztal is. Igaz, hogy az utóbbi napokban a knédli egyre keményebb lesz. Hallottam, hogy lázadoztak a fiúk. Már szoltak a vendéglősnek is.

Nem akartam, vagy talán nem is merek Németh Ferivel vitába szállni, mióta meghallgattam előadását. Pedig mindennap találkozunk, beszélgetünk, de mindig másról. Az előadás utáni nap adott nekem két könyvet. Az egyiknek címe: Jászi Oszkár: A történelmi materializmus, a másik: Werner Sombart: A szocializmus. Azt mondja Feri, egyikkel sem ért egyet. Azt mondja, majd ad más könyvet is, ha ezeket elolvastam és szeretné, ha Marxtól is olvasnék valamit.

Ebéd után sietve felálltam. Még nem volt 2 óra, idejében ott akartam lenni a Klementinumban, hogy helyet kapjak. Ez az egyetemi könyvtár óriási olvasóterme. Nagyon modernül van berendezve. Felülről üvegteteje van, elektromos úton állandó szellőztetés működik. Rengeteg férőhely van benne. Mindenkinek külön asztali villanylámpája van. Ide jár tanulni azoknak az egyetemi hallgatóknak nagy része, akik télen nem fűtenek otthon.

Az ebédutáni bágyadság vett rajtam erőt. Sehogy sem akardóztott hozzáfogni a munkához. Elővettem Erzsébet levelét, amelyet még tegnap kaptam. Még egyszer jól elolvastam. Nem volt benne semmi érdekes. Hazai pletykákról ír, ruhadivatokról, meg valami estélyről, melyet Leskóczyék rendeztek és ahová az én szüleim is meg voltak híva. Ennyi az egész. Hiába olvasom el akárhányszor, nem érdekel engem. Olyan messze esik most tőlem ez a világ és annyira más dolgok érdekelnek, hogy szinte meg sem tudom érteni Erzsébetet, hogyan lehet ennyi haszontalanságot összeírni.

És Erzsébet? Most már magam sem tudom, hányadán állok vele. Csak levelezünk közömbös dolgokról, a végén odaírja ő is, meg én is, hogy: „szívélyesen üdvözlí”. Míg otthon voltam, több értelmét láttam az egésznek. Mert Erzsébetnek is jó volt az állandó táncos a bálokon, meg kellett valaki, aki kirándulásokon a felöltőjét cipelte és az elemózsiás csomagokat. Ilyen lovagnak tényleg megfelelttem mellette. De most messze vagyok tőle.

És Evzszenka? Igazán nem mondhatnám, hogy Erzsébettel szemben valamivel is több helyet foglal el a szívemben. Ha viszonzóznám érdeklődését, talán lehetne valami belőle. Ahogy ott ültem a Klementinum olvasótermében, rá se gondoltam Evzszenkára. Elővettem a papírost és erőlködtem, hogy levelet írjak Erzsébetnek. Nem ment, sehogy sem ment. Végül is eszembe jutott, hogy szombat van ma és én megírtam Schwartz Palinak, hogy délután 4 órára elmegyek hozzá.

Hát Schwartz Pali? Az utóbbi napokban nagyon megfeledkeztem róla. Szinte lelkiismeretfurdalást érzek. Nyolc éven át együtt jártunk az iskolába. Ott akkor is magyarnak vallotta magát, mikor zsidó osz-

tálytársaim nagy része már a zsidó nemzetiség mellett állt ki. Igaz, hogy legutóbb kételyei voltak, vajjon csehszlováknak, vagy zsidónak vallja-e magát. Arra nem is gondolt, hogy talán magyarnak is vallhatná magát, ha egyszer magyar a nemzetisége, az anyanyelve is és csak a vallása zsidó. Csehül meg éppen csak hogy valamit gagyog egyelőre. Néha arra gondolok, hogy bizony fura dolog, ha valakinek kételyei vannak, hogy milyen nemzetiségű, a föld melyik nemzetéhez tartozik, máskor meg arra gondolok, hogy nekem lenne kötelességem vigyázni erre a fiúra és megtartani a magyarság számára, nehogy elhalásszák előlünk a csehek.

Vegyesen, villamoson és gyalog nagynehezen eljutottam a Vinohrady városrészbe, az Anglická utcébe, ahol Pali lakik. Ezt a városrészt még nem ismerem. Nehéz volt a tájékozódás. Nagy volt az örömöm, mikor végre ott lehettem nála. Valahogyan otthon éreztem magamat, a szülővárosomban. Nagyon szép nagy szobában lakik.

— Miért nem jössz néha a MAK-ba? — kérdeztem.

— Ej, majd máskor, — legyintett és másról kezdett beszélni. Nem sokáig maradtunk a lakásán, mert megéheztünk és szerettünk volna megvacsorázni. Pali ajánlotta, hogy elvisz egy diákotthonba, ahol jól lehet vacsorázni és újságokat, meg folyóiratokat is lehet olvasni. Studentský domov-nak hívják.

Nem messze van a Pali lakásától. A vacsora háromötvenbe került és valóban jó kiadós volt. Mi magunk szolgáltuk ki sajátmagunkat. Nem voltak pincérek. Vacsoránál összekerültünk két másik fiúval. Bemutakoztunk. Pali csehül beszélt velük. Később az egyik befejezte a vacsoráját és elment. Erre az, aki ottmaradt, elkezdett velünk magyarul beszélgetni. Nem értettem a dolgot, kérdően néztem rájuk.

— Herman pesti fiú, — magyarázta Pali. Másodfokú unokatestvérem.

— Magyarországi a kolléga úr, — kiáltottam örömmel. Hát ez nagyszerű... És miért tanul Prágában?

— A numerus clausus, tudja kolléga úr... az ébredők, meg a keresztény kurzus... kchchch... — nevetett és úgy tett a kezével, mint amikor egy libának kitekerik a nyakát.

— Ilyenkor látja az ember, mit jelent a csehszlovák demokrácia, — mondta Pali és vad dühvel falta a vacsoráját.

Csodálkozva néztem rájuk. Egy perccel azelőtt még azt hittem, hogy meghitt barátok között, magyar fiúk között vagyok Prágában, a cseh fővárosban. Hallgattam, csak tömtem magamba az ételt, nem tudtam mit szólni. Később megtudtam, hogy a másik fiú, akivel csehül beszélgettek, romániai zsidó fiú volt a bukovinai Botosani városból.

929. november 10.

Nehéz helyzetben vagyok. Németh Feri felkért, hogy lépjek be a Csillagba. Szerinte előbb-utóbb úgyis szint kell vallanom. Viszont én még elsietettnek látnám a döntést bármilyen irányban is. (Folytatjuk.)

BELLYEI LÁSZLÓ

A D A T T Á R

KASSA FELSZABADULÁSÁNAK ÖTÖDIK ÉVFORDULÓJÁN

Öt éve, hogy II. Rákóczi Ferenc városáról lehullottak a 20 éves rabság bilincsei. Bár ez az idő rövid a magyar nemzet ezeréves történetéhez képest, de ma, a második világháború kultúrá, lelket pusztító vérzivatarában, amikor szinte napok alatt államok semmisülnek meg, különös hálával tartozunk a Mindenhatónak, hogy megengedte érni ez évfordulót s bizonyíthatjuk határainkon innen és túl, hogy a magyar élni akarás, dacolva a háború pusztításaival, alkot és terem.

Erről az alkotómunkáról tesznek tanúbizonyságot a kassai napok alkalmával november 10-én megnyílt kiállítások és bemutatók.

Kassa város erdészeti bemutatóján megismerheti a látogató a város erdőgazdálkodását, s mindenki örömmel állapíthatja meg mind a telepítés, mind pedig a vagyongazdálkodás terén az öt év fokozatos fejlődését. De megmutatja e kiállítás azt is, hogy mi mindennel látja el a város erdőbirtoka nemcsak városunkat, hanem az egész országot is. Mire a látogató körüljárja e kiállítást, büszke magyar öntudattal térhet vissza a Csermelyvölgyi Kioszkból; hogy az erdőkoszorúzza város gazdasági és műszaki bemutatójában gyönyörködhesen.

Amint belépünk a Széchenyi-ligeti korcsolyapavillonba, mindjárt szembeötlik a felírás: „Mit dolgoztunk öt év alatt.” Az első két terem magyaros ízléssel és szakértelemmel rendezett pálma- és virágágyai lebilincselőleg ragadják meg az ember lelkét. Az az érzésünk, hogy a béke birodalmába tévedtünk a háború vérzivatarának kellős közepén. Azonban amint megtekintjük a szomszédos teremben a bárcai háziasszonyképző iskola bemutatóját, újból rádőbbenünk, hogy háborúban élünk, de ugyanakkor megtanulhatjuk a háborús gazdálkodás okszerű leleményességét. Ugyanerre tanít azonban a többi kiállító is.

A város műszaki ügyosztálya szintén e pavillonban állított ki. Bemutatóján szemléltetve látjuk az öt év városrendezési munkáját, s büszkén állapíthatjuk meg a többi között, hogy több utat építettünk öt év alatt, mint a csehek a megszállás húsz esztendejében.

E gyakorlatilag is hasznos kiállítás megtekintése után végigjárjuk a „100 év Kassa képzőművészetéből”-kiállítás, a vadász-, sajtó-, a városi közművek, szociális és egészségügyi kiállítás termeit; majd a kirakatverseny résztvevőinek színpompás kirakatai között térhettünk be a Vármegyeháza boltíves kapuján, hogy az Emericana nagykáptalan ülését végighallgatva e nap hasznos tapasztalatai után szórakozva nézhessük végig a Déryné-film ősbemutatóját

Az évforduló-ünnepség első napjának hatása alatt tér be minden keresztény magyar felekezete templomába november 11-én 9 órakor, hogy hálát adjon a Mindenhatónak, s hogy erőt merítsen az elkövetkezendő esztendő alkotó munkájához.

Az istentiszteletek végén, miután az ország miniszterelnöke megkoszorúzta a Vezérlő Fejedelem sírját, több ezerre menő ünneplő közönség az Országzászló-

hoz vonul s ott ünnepli meg november 11-ét, Kormányzó Urunk városunkba való bevonulásának ötödik évfordulóját.

Az ünnepség végeztével, a postapalotában rendezett bélyegkiállítás megnyitása után, a Háromdombon épült vitéz nagybányai Horthy István-telepen 53 ONCSA-ház kerül átadásra, majd az országos Műszaki Múzeum nyitja meg kapuit a nagyközönség számára. E nap délutánján a művészi fénykéпкиállítás nyílik meg. Az evangélikus cserkészcsapat ünnepi délutánt rendezett. Este a színes szökökút tündéri szín- és fénypompájában való gyönyörködés után a m. kir. Operaház vendégjátékával adott méltó befejezést e napnak.

November 12-én színes fénykép-bemutató után a Kassai Mozdonyvezetők Körének az egész vasutasság nevében rendezett műsoros estje következik, majd a színes szökökút bemutatása után a budapesti Nemzeti Színház vendégjátéka szórakoztatja Kassa színházlátogató közönségét.

November 13-án városunk leventefiújása Mikes-utcai új Otthonának és Lőterének felavatása után leventebemutató keretében tett tanúbizonyságot korszerű nevelésének eredményéről. Délután a Katolikus Legényegylet székházát, a cseh megszállás egyik őrhelyét jelölte meg a város emléktáblával, majd a munkásság gyűlés és a Nemzetvédelmi Akadémia megnyitása alkalmával tett hűségnyilatkozatban ünnepelte magyarságát. Este a Nemzeti Színházban a Gyöngyösbokréta mutatta be a magyar tánc, dal és népviselet elmulthatatlan szépségeit.

14-én, az ünnepségek utolsó napján, cserkészeink tábor keretében oktatták a város közönségét a légoltalomra.

Az istentiszteletek után a kassai helyőrség díszszemle keretében mutatta be a magyar fegyveres erőt. A KRAC jubileumi közgyűlése alkalmával hirdette ki a város polgármestere a „Kassa Hazatért” vándordíj alapítását, majd a budapesti női és férfi tornának bemutatója következett.

Délután a KRAC—Salgótarján labdarúgómérkőzés zajlott le. A kassai iparosok és kereskedők gyűlés keretében ünnepelték a felszabadulás évfordulóját, majd az iskolán kívüli Népművelési Bizottság irodalmi estje következett. E napon a színes szökökút ünnepségek keretében utoljára gyönyörködtette a város közönségét.

A magyar ég felé szökö színes vízsugarak szín- és fénypompája felszabadította a lelket a háború nyomasztó érzése alól, s e célt szolgálta az esti kívánsághangverseny is.

A szökökút színes sugarai teljes szépségükben az ég felé törnek, felhangzik a Szózat, Vigyázzba merevednek a magyarok... minden igaz kassai polgárnak eszébe ötlük, hogy holnap megint folytatódik a munkás magyar élet, de mélyen vésődnek a szívbe a Szózat hangjai, hogy „...a nagy világon e kívül nincsen számodra hely, áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell!”

JUHÁSZ ENDRE

FELVIDÉKI ÉS KÁRPÁTALJAI KÉPZŐMŰVÉSZEK MISKOLCON

A miskolci Hámosy-képszalon úttörő munkát végzett, amikor a felvidéki és kárpátaljai képzőművészek alkotásaiból egy kiállításra valót válogatott össze, hogy ezeknek a területeknek örvendetes visszacsatolása óta első alkalommal tegyenek a művészek Miskolcon bizonyosságot amellet, hogy a művészet szellemét, sajátos voltát, a politikai határoknál jobban befolyásolják a fajtát jellemző, képzőművészetében kifejezésre jutó lelki adottságok. Meggyőzzék a kételkedőket arról az igazságról, hogy egy nemzet művészetének fajsúlyát nem a stílusok korszerűsége, hanem egyedül az határozza meg, hogy mennyire sugározza a kor és a benne élő nemzeti társadalom szellemét.

Lehet, hogy a külsőségeket keresők csalódtak ezekben az alkotásokban, mert kevés táji, jellegzetességet, az ezen a területen élő nép életét tükröző ábrázolást találtak közöttük. Sokan talán hiányolták azokat a külföldi hatásokat, amelyek annyi maradandó nyomot hagytak a trianoni területen élt ábrázolóművészek alkotásaiban. Ezekkel szemben ez a kiállítás éppen azt kívánta bizonyítani, hogy a művészet értéke nem a korszerű befolyások megfelelő érvényesülésétől és egyéb külsőségtől, hanem egyedül az ezerarcú magyar lélek érvényrejutásának mérvétől függ.

A kiállított művek hirdetik és bizonyítják, hogy a húszéves megszállás alatt élt és művészetükben kiteljesedett alkotók szellemét az idegen befolyások alig érintették. Önmagukba tekintve, környezetük szín- és formavilágától ihletve alkotnak megrázóan magyar műveket. Bizonyítják és tanítják, hogy a műalkotás sajátosan magyar szín- és formavilága révén válik magyarrá és nem függ az ábrázolt valóság külsőségeitől. Sőt annál eredetibb és értékesebb, minél függetlenebb a külvilágtól, mennél több van benne a művész énjéből. Abból a művészből, aki bizonyos területen élve, fizikai és szellemi hatásai alatt alkotva, az érzékelt valóságot a maga lelkén át szűrve adja vissza alkotásában. Ez teszi változatossá a nemzeti és az egyetemes emberi művészetet.

Mi az, ami ennek a kiállításnak létjogát biztosítja? Mi az, ami a felvidéki és kárpátaljai művészek műveiben értéket jelentő?

Nem egyéb, mint a környező világ és a társadalom hatása alatt élő ember művéből kisugárzó sajátos szellem.

Az a különleges íz, amely a színek, vonalak és formák összhangjában jut kifejezésre, eredetivé, időállóvá és gyönyörködtetővé téve a magasabbrendű ember, a művész életformáját jelentő alkotást. Ez az alkotás millió és millió tényező hatásából alakul illyenné. A művész veleszületett adottságai éppen olyan szerepet játszanak benne, mint az élte folyamán ráható egyéb tényezők. Tudatalatti és tudatos erők összességéből eredő. Változatot és változatosságot biztosító. Magyar és minél magyarabb, annál emberibb.

Ez a sokrétság azért nyilvánul meg legjobban az ábrázolóművészetben, mert a művészetek közül ez a legelvontabb. Elvont, mert a térben levő, időben megjelenő valóságot síkba vetíti, formába rögzíti és ezzel az alkotó lelkén szűri át az érzékelt benyomásokat. Természetes tehát, hogy az így születő műalkotások az alkotó művész szelleméből is tartalmazzanak bizonyos hányadot. Minél nagyszerűbb, hatalmasabb a művészegyeniség, annál megragadóbb, lenyűgözőbb a képzelet teremtette alkotás. Mivel pedig a művész része a társadalomnak, aki mint ember többi embertársával azonos hatások és körülmények között él, természetes, hogy környezete rá is hatást gyakorol. Ez a hatás annál erősebb, minél érzéke-

nyebb, finomabb a művész lelke. A műben annál erősebben megnyilvánuló, minél hatalmasabb az egyénisége.

Ez magyarázza a művészek tájegységek szerinti csoportosulásának helyességét, amely a valódi műalkotás mélyén szunnyadva a szemlélő által könnyen érzékelhető és gyönyörűséget jelentő mindazok számára, akik az ábrázolóművészet lélekformáló erejét éppen változatosságában, elvontságában és abban látják, hogy a művészeteknek ez az ága őrzi meg minden vonatkozásban legjobban az élő, alkotó, szinte időtlen-időig ható ember magasan szárnyaló szellemét.

A szeptember 19-én megnyílt kiállítás 17 élő és 4 elhunyt felvidéki és kárpát-aljai képzőművész alkotásait mutatja be.

Korszerű és izléses a nem nagy helyiség terének és világításának kihasználása. A rendező szinte kényszeríti a nézőt a kiállított művek egyenkénti szemlélésére.

A kiállításon résztvevők annyira különálló egyéniségek, hogy mindegyikkel hosszasan kellene foglalkoznunk. Mivel ez meghaladja e rövid beszámoló keretét és célját, csupán a kiállító művészek nevének és a kiállított művek számának és nemének felsorolásával kívánjuk az ismertetést kiegészíteni.

Kassa: Jakoby Gyula, Collinászy György, hét-hét olajfestménnyel, Ruttkay György hét pasztellel, Antonyi Jenő két olajfestménnyel és egy szénrajzzal, Feld Lajos öt különféle grafikával, Löffler Béla hét szoborral, R. Nyíri Lili két kerámia-szoborral és Eiben Berta bőrdomborításokkal vett részt.

Nagyida: Oravec Imre öt olajfestménnyel és négy pasztellel.

Ungvár: Erdélyi Béla hat olajfestménnyel.

Munkács: Beregi Sándor két olajfestménnyel, Kelemen József hét olajfestménnyel és tizenöt vízfestménnyel.

Losonc: Gyurkovics Ferenc egy olajfestménnyel.

Pelsőc: Vayszada Károly öt olajfestménnyel.

Komárom: Harmos Károly tizenöt darab különféle színes grafikával. Nagy Márton öt olajfestménnyel és egy rézkarccal.

Körmöcbánya: Hermély Viktor három olajfestménnyel.

Nagymihály: Mousson Tivadar egy olajfestménnyel.

Az elhalt művészek közül: Horovitz Lipót, Katona Nándor, Stundor János Jakab, Zorkóczy Gyula egy-egy alkotással szerepelt.

Végül Rubletzky Géza egy szoborművel egészítette ki a magasszínvonalú kiállítást.

RUTTKAY GYÖRGY

A KALOT HUSZADIK NÉPFŐISKOLÁJÁNAK KAPUI ELŐTT

Nem véletlen, hogy a Kalot éppen Kassán állította fel huszadik és legmodernebbül berendezett népfőiskoláját. Kassa hozzáért a magyarság szívéhez s a nemzet vígasztalan lett volna, ha az ősi város nem tért volna vissza.

A hernádparti város, ahol II. Rákóczi Ferenc hamvai nyugszanak, idővel a szabadság és kultúra szimbóluma lett. A város lakosainak legendás nemzethűségét a viharos századok királyai is észrevették és jutalmazták. Így emelkedett jogilag Kassa a magyar városok által elérhető legmagasabb fokra.

Kis népek életében a szabadság és kultúra tartja meg a nemzet életlehetőségeit a nagy népek imperialisztikus törekvései mellett. Szabadság és kultúra őrizte meg a magyarságot. Ezer esztendő távlatából Szent István király mutatott irányt

s adott a magyarságnak a kereszténységen túl mély tartalmat s további ezer esztendőre szóló bölcseséget.

A hűszéves megszállás alatt Kassa volt a kisebbségi sorsba került magyarság igazi kultúrközpontja. Pozsony, a főváros is szerepet játszott a felvidéki magyarság kultúreléletében. A pozsonyiak Nyugat felé, a kassaiak az Anyaország felé fordultak. Így lett Pozsony, az ú. n. „haladók” gyülekezőhelye, míg Kassa a „konzervatívokat” gyűjtötte egybe. Valójában Kassa élte túl egyedül a megpróbáltatásokat s vezette a visszatérés után íróit szinte maradéktalanul az egyetemes magyar irodalom közösségébe.

Kassa fontos szerepét ma is változatlanul viseli, a város ma is a magyar kultúra éke észak felé. Vár, amelyben a magyar irodalom egy-egy történelmi emléke; polgárainak építészeti remeke, vagy műkincse a bástya, melyen megtörik minden támadás. A kassai polgárok ízlésének és alkotó erejének látható emlékéhez zárándokol a nemzet ma is.

Amikor a Kalot idehelyezte huszadik népfőiskoláját, nyilván a városra váró történelmi és kulturális feladatokat tartotta szem előtt. Mindezeket túl távolabbi feladatokra is gondolt, nevezetesen a megbékélés problémájára. Erre nem vállalkozhat más, mint a Kalot, mely 5.000 községben számlálja híveit, nem gondol politikai sakkhúzásokra. Nem alázatos közeledést segít elő, hanem öntudatos kiállást az ezeréves mult biztonságában.

A sajtó mellett alig van a propagandának hatásosabb eszköze, mint az iskolán kívüli oktatás. Különösen fontos ennek felismerése ma, amikor a nemzet gazdasági erőinek megmozdulása magával hozta a falú népének fokozott vágyát a kultúra után.

A forradalom előtti szabad iskolákat szabad liceumoknak nevezték a szabad gondolat agitátorai. A Széchenyi gárda ezzel szemben nemzeti iskolának keresztelte el kultúrtörékvési mozgalma színhelyét. A Szövetség az egyetemet végzett ifjúságot csoportosította zászlaja alá.

Az első népfőiskola Szegeden, az agrár fővárosban alakult. Az első növendékek a gazdanév tanulni vágyó fiai közül kerültek ki. A Széchenyi Szövetség természetesen nevéhez méltóan azokat a pedagógiai elveket hirdeti, melyeket Széchenyi. Mikor ezek a főiskolások négy hónapi tanfolyam után eltávoztak az első népfőiskoláról, megalakították a népfőiskolások Széchenyi Szövetségét. Ezek a hallgatók földbérő szövetkezetbe tömörültek, hogy százhatvan holdon megmutassák az öregeknek, hogy miképpen gazdálkodnak a népfőiskolások. Nem sokkal azután Esztergom, Szentés, Győr, Eger és Mezőkövesd követte Szeged példáját.

A népfőiskola bölcsője a Skandináv félszigeten ringott. A skandináv népek közismert műveltsége nem csekély mértékben ezeknek a népfőiskoláknak köszönhető. Dániában csak a tizenkilencedik század elején alakul az első népfőiskola, ezzel szemben nálunk a tizennyolcadik század végén Tessedik Sámuel, szarvasi lelkész már parasztnevelő intézetet alapít. Mint annyi más ebben a hazában, az ítlel alig jutott túl a kezdeményezésén.

A népfőiskola történetének újabb fejezetét a sárospataki főiskola tanárai írták, akik mintegy négy esztendővel ezelőtt, karácsony táján, két hétre egybegyűjtötték a tehetséges falusi legényeket Szeretfalva jelképes községbe.

Érdekes, hogy 1938-ban finn támogatással Nagytarcsán nyílt újabb népfőiskola. 1939-ben a veszprémi népfőiskola megalapítása jelent határkövet a népfőiskolák történetében. 1940-ben Tatán kéthetes népfőiskolai tanfolyamot rendezett a Magyar

Közigazgatástudományi Intézet. Ez a tanfolyam elsősorban a magyar öntudat felébresztését célozta. Pilisen, Hódmezővásárhelyen, Nyíregyházán, Székesfehérvárott, Sopronban, Győrött, Pécsen, Pápán, Kőszegen stb., a megszállás alatt Rimaszombatban és több más helyen rendeztek inkább helyi jellegű népfőiskolát.

Ma a Kalot az az egyesület, amely 20 népfőiskolán bizonyos tekintetben egységes tanterv szerint egybegyűjti a magyar falu tehetséges ifjait s tanfolyamain elsősorban műveltségre neveli őket. Két-három hét nem nagy idő, arra azonban elegendő, hogy a magyar fiatal paraszt értelmiségben felébressze a vágyat a továbbképzés iránt s figyelmeztesse feladataira.

Madarász István kassai püspök volt az, aki a kassai Kalot népfőiskola megnyitásán egész szabatosan megfogalmazta a népoktatás célját. A püspök szavai nagy feltűnést keltettek és a fővárosi lapok vastag betűkkel hozták a püspök beszédét.

— Mi nem akarunk leereszkedni a néphez, — mondotta —, hanem fel akarjuk emelni magunkhoz.

Nem véletlen talán az sem, hogy éppen Kassán fogalmazták meg ilyen tartalommal a népművelés legfontosabb irányelvét. E meghatározás élénk visszhangja bizonyítja az alapelv helyességét.

A Kalot négyes jelszót írt a kassai népfőiskola kapujára.

Krisztusibb embert,

Műveltebb falut,

Életerős népet,

Önérzetes magyart.

Mindezen túl Kassán elitnevelést végez, ami annyit jelent, hogy válogatott tehetségeket hív meg fiaik közé. Kassán valósítja meg azt a tervét is, hogy időnként a város és a környék intelligenciáját hívja egy-két vagy többnapos megbeszélésre. Bizonyos, hogy a Kalotnak ez a terve az érdekelték között megértésre talál s megkezdődik annak a szakadéknak a kitöltése, amely a falu és a város között kimélyült.

Páter Kerkay itt jelentette be a Kalotnak azt a fontos elhatározását, hogy országszerte népfőiskolai előkészítő tanfolyamokat rendeznek a helyi szervezetek. Ezek a tanfolyamok az alapelemeket adják a népfőiskolára készülő legényeknek, hogy a rendelkezésre álló idő alatt minél többet elsajátíthassanak.

Az ország miniszterei, élükön a tragikusan elhunyt gróf Teleki Pállal, gyakori látogatói az érdi népfőiskolának. Minden miniszterelnök kötelességének érezte, hogy találkozzék a falu művelődni vágyó ifjaival. Elképzelhető, milyen élménnyel távozik az a népfőiskolás, akivel a miniszterelnök beszélgetett s a többiek, akik előtt a miniszterelnök beszédet mondott.

Akié a falu, azé a gazdaifjúság, — mondja a Kalot. Meghatottan gondolnak azokra, akik 50—80 kilométer távolságból is eljönnek gyalog, biciklin, vonaton, hogy művelődjenek.

Végre találkozik egymással a város és a falu. A falu kultúráját, a város erőt kap ezeken a találkozókon.

A sok mulasztásért, amely a falu népével szemben, mint régi adósság fennáll, a népfőiskolák végzik a törlesztést. Az egyre szaporodó népfőiskolák bizonyára hozzájárulnak ahhoz, hogy Magyarország legyen a művelt parasztok országa.

MÁRÉK ANTAL

K Ö N Y V S Z E M L E

BENDA KÁLMÁN: *Bocskai István.*
(Bp., Franklin, 1942. 241 l.)

Elfogulatlan, igaz, meleg színekkel megfestett Bocskai-arcképet tár elénk a fiatal szerző a nagy „keleti” magyarról, a magyarok Mózeséről, Bocskai Istvánról.

A könyv, mely a „Magyar életrajzok” sorozatában jelent meg, többet jelent, mint egy átlagos életrajz. Ez a könyv ugyanis az első, a legelső teljes Bocskai-életrajz, és ezzel a munkával Benda százados mulasztást pótol.

Az első önálló Bocskai-életrajznak, éppen azért, mert első, nagyobbak, átfogóbbnak, részletesebbnek kellene lennie. Olyan korszakalkotó munka jellemzésére, mint például a hajdúk letelepítése, mindössze három oldal áll csak rendelkezésre ebben a könyvben. Igaz, hogy ebben aztán igyekszik összesűriteni a lényegét. Például: „Ezer év alatt sok falut telepítettek Magyarországon, királyok és nagyurak egyaránt. Különösen a török kiűzése után valósággal osztogatták a magyar földet s nem volt a világnak az a nemzete, amelyik ne kaphatott volna belőle egy darabot. Idegeneket hoztak, mert gyűlölték a magyart és mert ezenkívül csak a gazdasági szempont, a telepítő nagyúr érdeke volt előttük irányadó. De olyan telepítést, amelyikben a letelepítettek életének biztosítására adták a földet — nem ismerünk még egyet történelmünkben. *Magyart — ekkora tömegben — különben sem telepített ebben az országban azóta sem senki.*

Nem tudjuk, milyen vallású Benda Kálmán, ez nem is lényeges, igazán nem lényeges egy történetírónál, de

ha véletlenül nem református volna, akkor még külön elismeréssel kell szólnunk arról, hogy milyen zseniálisan megérezte a fő hajtóerőt Bocskai életében, aki rettenés nélkül számol le mindennel, mindent egy célra téve és meg lévén győződve arról, hogy Isten eszközöként csak azt teheti, amit éppen tesz.

Ezt a Bocskai-életrajzt kötelező olvasmányként kellene odaadni a mai politikusok elé, sok olyant tanulhatnának belőle, ami igazán politikusokká tenné őket, például: mindig a lényegre kell törni! A magánérdeknek mindig egybe kell esnie a nemzet érdekével (ez többször el kell ismételni), és ha választani kell, akkor a nemzet érdeke győzzön. A kalandos vállalkozástól irtózni kell! Milyen érdekes, hogy erre éppen az a Bocskai tanít bennünket, akinek látszólag az egész szabadságharca a felületes szemlélő előtt kalandos vállalkozásnak látszik. Pedig erre tanít! És milyen jó volna azt is megtanulnia és hajtóerővé tennie a magyar politikusnak, amit Bocskai maga mondott az élete végén, hogy engedelmis eszköze és végrehajtója volt egy felsőbb akaratnak! (Isten értendő!)

Benda ezekkel a szavakkal fejezi be Bocskai életrajzát: „Ha más, boldogabb és hatalmasabb nemzet fiának született volna, ma talán a világtörténet legnagyobbjai közt emlegetnék. Így azonban csak mi emlékezünk rá, vigasztalást és bátorságot merítve példájából a magyar sors nehéz perceiben.”

Reménységgel vagyunk Benda Kálmán további munkásságával szemben, ezután az életrajz után, amelyet még

mint tanítvány (Károlyi Árpádé és Szekfű Gyuláé) írt. Az a tanítvány, aki ennyire függetleníteni tudja magát mesterétől, főleg az utóbbtól, megérdemli, hogy szemünket reá vessük, kezét megszorítsuk és bajtársunknak ismerjük el az új magyar életben.

Az Uj Magyar Museum számára íródott ez az ismertetés abban a Kassa városában, ahol egykor meghalt a nagy öncélú magyar, aki most újra tanítója lesz az öncélú magyarságnak, s akinek a magyar Kassán egyetlen emlék sem hirdeti nevét. Legalább ez a könyv terjedjen el ebben a városban, mert az itteni magyarok számára nagy üzenetek és indítások vannak benne.

Szabó Lajos

A Magyar Biológiai Kutató Intézet Munkái. Vol. XIV. Tihany, 1942. 469 l. Szerkeszti: ENTZ GÉZA.

Az Uj Magyar Museum hasábjain első alkalommal kerül ismertetésre a Magyar Biológiai Kutató Intézet Munkáinak XIV. kötete. Olvasóinkban felmerülhet a kérdés, miért csak most? A felelet nagyon egyszerű. E beszámoló sorainak íróját más irányú kötelesség hosszú hónapokra az orosz földre szőlította és így csak most nyílt alkalom arra, hogy a magyar tudományos életnek e nagyszerű megnyilatkozásáról megemlékezés történjék. Gyönyörködve lapozgatunk a vaskos kötetben, hiszen az évkönyv a háborús nehézségek ellenére is hatalmas terjedelemben és eredeti célkitűzésének megfelelően jelent meg. A Balaton és vidékének tudományos feldolgozásával foglalkozó természettudományi, elsősorban biológiai tárgyú közleményeket tartalmaz, amelyek részben vagy egészben a Magyar Biológiai Kutató Intézetben készültek. A rendkívül gazdag, sok dolgozatot tartalmazó kötet olvasása eszembe juttatta azt az időt, amikor két alkalommal (1933 és 1937) a

nagyszerűen berendezett intézet falai között dolgoztam; élveztem közben a magyar tenger lélekűdítő levegőjét és az intézetben megforduló hazai és külföldi kutatók együttlétéből fakadó, egymás kutatómunkájára gyakorolt termékenyítő hatásokat. A kötetben megjelent dolgozatok mind kétnyelvűek. Rövidség kedvéért a cikkeknek csak egyik címét említem, azt, amelyik részletesebben foglalkozik a tárggyal, hiszen ez maga a tulajdonképeni dolgozat, míg a másik nyelven írott rész a legtöbb esetben összefoglalás. A kötet első részében a Balatonra vonatkozó és lomonológiai tárgyú dolgozatokat, a második részében egyéb biológiai és kémiai tárgyú dolgozatokat tartalmaz. Az anyag rendkívül nagy változatosságának következtében a szerkesztőség már a XI. kötetben is alkalmazott elvet követve, a dolgozatokat most is a szerzők nevének abc-sorrendjében közli.

A XIV. kötet változatos és gazdag tartalmának első cikke: „*A tihanyi félsziget talajviszonyainak áttekintése.*” Dr. Ballenegger Róbert a kérdést a változatos talajfajták táblázatos kimutatásával és térképmelléklettel ismerteti.

Dr. Entz G. — Dr. Sebestyén O. — Szabó M.: *Studien über die Driften des Balatonsees* c. hatalmas tanulmányban Entz és Sebestyén egy évtized alatt végzett helyszíni megfigyelései, laboratóriumi vizsgálatai és tanulmányai alapján (ezekbe a munkálatokba egy évre Szabó is bekapcsolódott) a Tihanyi félsziget turzásairól nyújtanak kimerítő képet, de általában a Balaton turzásainak biológiai jelentőségét is megrajzolják. Részletesen taglalják a különböző turzástípusokat, azok élővilágát, a turzások keletkezésének módjait és további sorsát. A 72 oldalas tanulmányt rengeteg adat, az ott élő fajok táblázatos kimutatása is jellemzi és sok művészi felvétel díszíti.

Jaczó I.: *A Pomatias elegans Müller elterjedése a Tihanyi-félszigeten* című dolgozatában 1939—40—41-ben gyűjtött mediterrán csigafaj földrajzi elterjedését tárgyalja az ezt megszabó környezeti viszonyokra való rámutatással. Jaczó a *Myxosporida*-cysták O_2 -fogyasztáscsökkentő hatása a sügérén (*Perca fluviatilis* L.) c. dolgozatában a Balatonban élő halakat fertőző *Myxosporida*-fajokat, az elősködők által megátadott szervek kórszövettani elváltozásait és így a működésükben bekövetkezett megváltozásokat tárgyalja.

Dr. Kleiner E., Dr. Pátkai I. és Dr. Vertse: Az 1941. évi madártani Balatonkutatás főjelentése c. tanulmány a Balaton madárvilágának mennyiségi eloszlását és a madárellet évszakonkénti változásainak biológiai folytonosságát taglalja kimerítő részletességgel.

A *Synchrone ornithologische Beobachtungen an den Gewässern Pannoniens im Herbst 1941* c. dolgozatban dr. Kleiner E. és dr. Vasvári M. a Dunántúl madarainak a környezetükkel kapcsolatos kölcsönhatásait és az egyidejű megfigyelések módszereit ismerteti.

Dr. Lukács K. közli eredetiben Bél Mátyásnak három balatonj vármegyéről szóló, eddig kiadatlan kéziratát. A kézirat hosszú latin címét nem idézem.

Dr. Maucha R.: *A vízi élettér egyensúlya* c. tanulmányában taglalja a vízi élettér egyensúlyára hatást gyakorló fizikai, kémiai, geológiai és geográfiai tényezők szerepét, továbbá részletesen kifejti az ott élő és táplálkozás szempontjából három csoportba (producens, konsumens és reducens) foglalható élőlényeknek a vizitér egyensúlyában betöltött elengedhetetlenül fontos szerepét.

A *Tihanyi-félsziget fészkelő madarainak állománybecslése* c. dolgozatban dr. Pátkai I. térképvázlattal és állománytáblázattal ismerteti a kérdést.

Radó K.: *Adatok a Balaton környéki lepkéfauna ismeretéhez* c. dolgozatában

a Balatonakarattyán 1937-ben végzett gyűjtéseinek eredményeiről számol be.

Hydracarinae-Männchen, bei Nymphen während deren Verwandlung hüten c. tanulmányban dr. Szalay L. ismerteti a *Piona cocinea* var. *gracilipalpis* vízi-atka hímjeivel, ill. nimfáival végzett kísérleteit.

Dr. vitéz Varga L.: *Thienemann August* (születésének 60 éves évfordulójára) c. dolgozatban az egész világon elismert s megbecsült híres német limnológusnak és ökológusnak érdemeit és munkásságának jelentőségét méltatja.

A *galamb-hypophysis főlebenyének évszakos változásairól* c. dolgozatban dr. Apor a természetes környezetében élő ivarérett házigalamb agyalapi mirigyén végzett vizsgálataival bebizonyította, hogy e szerv ritmikus változáson megy át.

Dr. Fábián Gy.: *Szabadban fogott mutáns Drosophylla* c. tanulmányban egy rendellenes szemszínű muslica hím utódain végzett kísérleteiről számol be.

Dr. Györfly B.—Pátka É.: *A paprika C-vitaminjáról. I. Ascorbinsav meghatározások 2'6-dichlorphenol-indophenolos titrálással.* A C-vitaminnak a különböző vegyi módszerekkel való extrahálását és oxidációját, valamint kísérleti meghatározását mutatják be.

Dr. Györfly B.: *A paprika C-vitaminjáról. II. Különböző paprikafajták C-vitamintartalma* c. dolgozatban a fajtákra megközelítően jellemző C-vitaminérték széles variációs tágasságát megállapító vizsgálatait ismerteti.

A *Parameciumok gázanyagcseréje* c. tanulmányban dr. Issekutz B. és Issekutz L. a különböző tényezők (glukozé, élesztő-szuszpenzió, fém-ionok stb.) befolyása alatt végzett kísérleteikről számolnak be.

Ifj. dr. Issekutz B. és ifj. dr. Issekutz B.-né: *Az adrenalin hatása a kecskebéka (Rana esculenta) anyagcseréjére* c. dolgozatban kimutatják az

adrenalin jelentékeny anyagcserefokozó hatását.

Dr. Karoliny L.: Kísérletes vizsgálata a mellékvese viselkedése szempontjából allegriával kapcsolatban c. dolgozatban megállapítja, hogy az előzőleg érzékennyé tett tengerimalacon virulens staphylococcusok segítségével sikerült a szerv megbetegedését előidézni.

A *Glutathion* és *C-vitamin* c. tanulmányában **dr. Kovács Z.** a két vegyület közötti szoros kölcsönhatást és a szervezetben a toxinokkal szemben véghezvitt méregtelenítő munkáját bizonyítja.

A helyi indukció az idegen helyen szerzett determináltság szerepe a szövetek, különösen a csontszövet kialakulásában c. dolgozatban **dr. Krompecher I.** az eredeti helyéről a szervezet más részére áttűtetett csontthártyával végzett érdekes kísérleteinek eredményeit ismerteti.

Dr. Láng S.: Kísérleti ólommérgezés hatása egyes szervek ascorbinsav és adenotriphosphorsav tartalmára c. dolgozatban kísérletileg igazolja, hogy az ólommérgezés csökkenti az agyvelő, a mellékvese, máj ascorbinsav-, illetve az izmok adenosintri-phosphorsav tartalmát.

A belsőelválasztású szervek hatása a szérumfehérjék mennyiségére és biológiai aktivitására c. tanulmányában **dr. Podhradszky L.** a fehérjéknek az endokrin hatásokra történő mennyiségi és minőségi megváltozásait és ennek következtében a szervezet folyadékforgalmában, ill. a szöveti folyadékok egyensúlyában beállott változásokat tárgyalja.

Értelmességi vizsgálatok halakon c. dolgozat kísérletesorozatában **Schiller P.** a fürge cselén (*Foxinus laevis*) megállapította azt, hogy az értelmes cselekvés teljesítménye a gerincesek legalsó fokának képviselőire érvényes.

Dr. Tanzl H.: A halhús összetételének és népelelmezési jelentőségének vizsgálata c. dolgozatában a ponty, a kecsge és süllő húsán végzett vegytani vizsgálatokról és a nyers, illetve elkészített (megfőzött és megsütött) húsnak a táplálkozásban való fontosságáról számol be.

A *Der Dramkanal der Collembolen* c. nagy tanulmányában **dr. Tóth L.** az ugróvillások néhány fajának tápcsatornáján végzett részletes összehasonlító bonctani és szövettani vizsgálatainak eredményéről számol be. A szervek alkatának bemutatásánál tekintettel van az élettani működésre is. Dolgozatát 33 igen érdekes mikrofotografiai felvétel díszíti.

Dr. Varga L.: A phenylhydrazin néhány új származékáról c. dolgozatában a címben jelzett új vegyületek előállítását és azoknak kedvezőtlen farmakológiai hatását mutatja be.

Dr. Wolsky S.: Adatok a selyemlepek lélekző mechanizmusának ismeretéhez. III. A sósavas kezelés hatása a lélekzésre c. dolgozatában folytatja vizsgálatai eredményének közlését. Ebben a dolgozatában is, mint az előző két tanulmányában a megtermékenyítés mibenlétének kérdésével foglalkozik. Most a sósavas kezelésnek lélekzést fokozó hatását állapította meg, továbbá azt, hogy mind a megtermékenyítésnél, mind pedig minden más hatásnál fellépő lélekzést fokozódás csak kísérő jelenség.

A mennyiségi különbségek a *Drosophila melanogaster* vad típusának és „ebony” mutációjának dehidrogenáze enzim-rendszerében c. dolgozatban **dr. Wolsky** és **dr. Csik** előzetes közleményként közlik kísérleteiknek főbb eredményeit, amelyek szerint a mutáns alak oxidációs mechanizmusának teljesítőképessége nagyobb, mint a vad típusé.

Lukács Dezső.

Felvidéki hős magyar diákok. — Felvidéki magyar diákok írásai az 1938. évi felszabadulás idejéből. — Közrebocsátja: Dr. GYOMLAY LÁSZLÓ. — (Magyar Irodalmi és Művészetpártoló Egyesület (MIÉME) kiadás. Budapest, 1943. 160 l.)

Örökké emlékezetes napokat eleve-nít fel ez a kis könyv: 1938 őszét. Az utolsó perceit élő Csehszlovákia magyar diákjai állnak előttünk, amint tetteikkel bizonyosságot tesznek hitük-ről: nem soká várathat magára a fel-szabadulás. Dr. Gyomlay László, mint bevezetőjében írja, példának szánta a kishitűeknek, hogyan kell a legremény-telenebb helyzetben is hinni és lelke-sedni. Ő maga sem érti, mi volt a forrása ennek az izzó magyarságnak. Az ifjúságnak — szerinte — legfonto-sabb nevelője: az iskola, nemhogy szí-totta volna a lelkek mélyén lappangó érzést, hanem ellenkezőleg: a leg-kegyetlenebb lélekmérgezéssel igyeke-zett elfojtani azt. Említést tesz lelkes magyar tanárokról, akik minden ne-hézség ellenére igyekeztek ellensúlyoz-ni más érzésű kollégáik magyarság-rombolását, és — valóban érdemeihez méltón — hosszan foglalkozik a felvi-déki magyar cserkészlet munkájával, de a legfontosabbról megfeledkezik: a ma-gyar szülői házról, mely legelsősorban volt a felvidéki diák magyarság-élmé-nyének forrása. Pedig saját összeállí-tású könyvében megkaphatta volna erre dr. Gyomlay az útmutatást: az egyik valóban magyar lélekből fakadó dolgozatban. („A szomorúság gyerme-kei“ 58—59. és 62. l.)

A diákok írásait olvasgatva külön-ben egyre inkább az az érzésünk, hogy nem így szerettük volna látni a „fel-vidéki hős magyar diákok“ apológiá-ját. A magyar léleknek megvan az a különös sajátsága, hogy nem igen sze-ret hivalkodva beszélni saját viselt dolgairól. A kis könyv lapjait a diá-kok írták. Nem csoda hát, ha sokszor érezzük — épp emiatt —, hogy ezt is,

azt is nem magyar lelkiület diktálta. Nem értjük legfőképen, hogy került a sorozatba több diák írása, aki *csak* azért, mert — egyikük írása szerint — „önálló alapokra kívánta fektetni jö-vőjét és a dolgok reális oldalát nézve nyelveket akart tanulni... kénytelen volt szlovák gimnáziumba járni.“ (36—37. l.) Gondolhatjuk, milyen sorok fa-kadtak ilyen felfogásból közvetlenül a felszabadulás után, — a diákok írásai v. i. még akkor születtek, sokszor úgy érezzük, iskolai dolgozatnak.

Nem értjük ezenkívül, hogy kerüle-tett a füzetbe az a dolgozat („Ha meg-tartaná Isten tíz parancsolatát!“... 46. l. és köv.), mely vaskos tárgyi tévedé-sein kívül olyan mondatokat is tartal-maz, melyek igen távol állnak a fel-vidéki diák lelkétől. Nem akarjuk idézni a sorokat (48—49. l.), mert épen ennek a folyóiratnak kisebbségeink felé mutatott célkitűzéseit rombolnánk vele, csak annyit legyen szabad meg-jegyeznünk, hogy az *igazán magyarul érző és gondolkodó felvidéki diák — pedig ilyen is volt igen sok — egészen másként vélekedett*: „Fájt, hogy a „de-mokráciában“ nem élhettünk teljes, mindenben megnyilvánuló nemzeti éle-tet, de azért magyarok voltunk, s tudva, mi a nemzeti érzés, viszont tiszteltük másban is.“ (100. l.)

Általában az az érzésünk, kissé több kritikával kellett volna összeállítani a füzetet, s akkor nem fordultak volna elő a fenti hibák és nem fordult volna elő az, hogy több kassai — emlékün-kben valóban örökké élő — esetet 3—4-szer is el kell olvasnunk. Egyébként a füzet értékesebb írásaiban oly ele-ven, közvetlen élményt tükrözve szól hozzánk, hogy a visszaemlékezéstől jól-eső borzongás fut végig hátunkon. Ezek mellett a valóban átértzett, él-ményt adó részek mellett a „Losonci diák“ jelzést viselő dolgozatok a leg-értékesebbek. Ezek mutatják meg, mi-lyennek kellene lennie a felvidéki diákság hőskölteményének: felelősség-

gel megírt tárgyilagos történetnek, mely világosan tárja fel az események rúgóit és hátsó okait is. A kassaiak beszámolója az izgalmas napokról csak záró kiteljesedése lehetne egy történelemnek, mely a húszéves küzdelemről szólna, melyet a magyar ifjúság „*ott-honról felvértetetten*” saját magyarságáért és keresztyénységéért vívott.

Mindezek mellett — az említett részeket kivéve — örültünk a kis könyvnek, mert sok mindent tár a magyar ifjúság elé, melyből valóban példát meríthet. Bemutatja, mi tette felvidékvivé a felvidéki ifjúságot (l. különösen: „Egységes magyar ifjúság!” 98. l. és köv.) izzó lelkesedést, hitet és törhetetlen magyarságot sugároz legtöbb lapja és legfőképpen oly emlékeket őriz meg, melyeket nagyon sokan fognak még évek múlva is boldog visszaemlékezés-sel olvasni. Végül pedig reméljük, hogy a felvidéki magyar diákság húszéves küzdelmének hiteles története hamarosan követni fogja ezt a füzetet.

Sziklay Sándor

KASZAB ANDOR: *Losonc és környéke a magyar irodalomban.* (Kézirat gyanánt. Losonc, 1943.)

A helyi hagyományok kutatása a szellemi ébredés biztató jele — a múlt értékei köteleznek. Történeti szemléletben jobban kiütköznek a jelen kulturális feladatai.

Erős helyi öntudat jelentkezését látjuk Losonc város fenti kis irodalmi kalauzában, mely a multa építő jelen jó szándékairól, emelkedési vágyáról győz meg. A helyi irodalmi emlékeket, a Losonccal bármi kapcsolatba hozható írókat sorakoztatja fel a könyvmatos kis füzet bizonyos külső szempontok szerint sok buzgósággal, de kevés rendszerrel. Anyaga sovány — világosan cáfolja a szerző büszke állítását, hogy „Losoncon évszázadok óta élénk irodalmi élet van”. Ezt még Kolozsvárról, Kassáról és Debrecenről

sem mernők ilyen határozottan kijelenteni.

A tarka-barka lexikális adatokat, melyek teljességéhez sok szó fér, nem mélyíti sehol komoly táji irodalom-szemléletté. A benyomás teljesen mozaikszerű; a szerző megrekedt az adatgyűjtésnél. Esztétikai hitelét is erősen lerontják a például közölt erősen dilettáns versek. Losonc legnagyobb fiának, Kármán Józsefnek a tárgyalása száraz iskolai kompendium és példatár. Az elvi megalapozás és az irodalmi szempontok teljes hiánya vezet olyan furcsaságokra, hogy Losonc utcáit is számbaveszi, a város „irodalmi köztudatban” való szereplésére pedig csak annyit tud felhozni, hogy a Keleti pályaudvaron gyakran érdeklődnek a losonci vonat iránt.

Elrettentően tanulságos lehet mégis ez a különös kis füzet a lokálpatrióta irodalmároknak, figyelmeztetés, hogy csak emelkedett szempontokkal, ízléssel és kritikával szabad a nyilvánosság elé lépnie annak, aki irodalomról beszél.

Az olvasó méltán csodálkozik azon a ráadáson is, amit a füzet végén kap: a pedáns tanár-szerző saját műhelytitkait, egyes irodalmi órák óravázlatait, terveit közli pár lapon. A nyájaz olvasó azonban egy pár konyhareceptet, menetrendet, vagy ingóság-leltárt is jó néven venne — éppily joggal foglalhatnak helyet az „irodalomtörténetben”.

Molnár Pál

KÖRNYEI ELEK: *Az ember tragediája a huszadik században.* Pietà. Két drámai költemény. (Pozsony, 1943. Toldy-kör. 63 l.)

Megdobban a szívünk, valahányszor a szlovákiai magyar népcsoport szellemi alkotásai kerülnek a kezünkbe. Úgy hisszük, hogy épp a mi olvasóközönségünknek nem kell megmagyaráznunk: a kisebbségi sorsban élő írók

műve több, mint a többi író regénye, verse stb., mely az emberi alkotások örök bírájának, az időnek ítélete szerint lesz maradandó értékke, vagy tűnik el a feledés homályába. A kisebbségi író alkotása egyrészt nemzetnevelő, a szenvedésekben és nélkülözésekben is segítséget hozó kéznyújtás a nemzeti kultúra iránt áhító tömegek felé, másrészt pedig az író egyéniségén túl: tanúságtétel. Tanúságtétel arról, hogy a „kint” rekedt magyarság él, mert szellemi ereje töretlen.

Környei Elek egy kötetbe foglalt két munkája tanúságot tesz arról, hogy mint kisebbségi író, hivatása magaslatán áll. A probléma ugyan, amelyet művészi alkotás formájában tár olvasói elé, nemcsak a kisebbségi sorsban élő magyarságé, hanem az egyetemes emberiségé; az, amit ma mindenki érez, csak éppen szavakba nem önti úgy, ahogy Környei tette: mi lesz a háború rombolásainak a vége, mire vezet a sok pusztulás, van-e a szemünk látára összeomló emberi civilizáció számára. — kiút? Maga a probléma tehát időszerű kérdés, amelyet azonban az író — éppen a végső megoldás magasabbrendűségével — maradandó értékke tesz. A két drámai költemény alapproblémája egy, csak a beállítás különbözik. Mind a kettőben veszélybe került — mint az egész világ reális életében is — az emberi művelődés és alappillére: a család, mind a kettőben a Sátán örül neki, hogy az emberi nagyraevágás, Istentől való elfordulás okozta ezt a válságot s a szerző mind a kettőben biztos, művészi kézzel mutat rá, hogy egyedül Isten, az ember részéről pedig az Istenbe vetett hit hozhatja a megoldást. Mindenki számára útmutatás ez, de — különösképpen a kisebbségi sorsban élő magyar család számára. A két költemény között a különbség a beállításban van: az egyikben a most megszülető gyermek a középpont, a pusztulás rémségei kísértésbe hozzák az apát, hogy

gyermeké kilátástalannak látszó jövőjét megsemmisítse, más szóval, hogy elpusztítsa a most megszületett utódot, a másikban az anya esik kétségbeesésbe fia halálán, melyet a rombolás ördöge idézett elő. De mind a két darabban felülről jön meg a megoldás: Isten kinyújtja segítő kezét és a legkilátástalanebb helyzetben is reménysugarat ad.

Környei az első darabban nyíltan be is vallja, hogy Madách hatása alatt áll. A költemény teljes felépítése, versformája, szereplői és végmegoldása is az Ember tragédiájának a befolyását mutatja. De ezt a befolyást a másik darabban sem lehet letagadni. A kultúrát menteni igyekvő művész, Michelangelo, vitája a Sátánnal, a rombadőlt templom eltakarítására, a tatározására kiküldött polgárok csoportja az Ember tragédiájának megfelelő jeleitől alapján készült. Persze, nem olyan nagyvonalú sem az első, sem a második darab, mint Madách költeménye: míg a nagy mester művében az egész emberi történelem problémái sorakoznak fel szemünk előtt és a középpontban az ember áll, addig itt a hősök a mai kor nagy kérdéseire várnak feleletet. Az első pillantásra is szembetűnik, hogy éppen ezért Környei két kis műve többet markol, mint amit adni tud, nagyobb vonalú akar lenni, mint felvetett problémája és mondanivalója.

Modern probléma Madách köntösében: — ez néha formai nehézségek elé állítja a költőt. Régies igealakok, szófűzések, itt-ott egy-két verstani félrecsúszás mutatják e nehézségeket.

Egészben véve a két drámai költemény mégis kellemes olvasmány s biztosan mutatja, hogy Madách, a nagy felvidéki magyar géniusz, útmutatást ad a szlovákiai magyarságnak a kibontakozás egyetlen lehetősége: az Istenbe vetett hit felé.

Sziklay László

SCHERER LAJOS: *Losonc. Egy magyar város rövid története.* (Kármán József Irodalmi és Művészeti Társaság. Kármán József könyvek, 1. szám, 1943. 71 lap.)

A felvidéki városok történelmét vérrrel írták és karddal irányították Százszorosán áll ez Losoncra, mely a szláv nyelvhatár küszöbén a legtöbbet szenvedett.

Losonc a poraiból megelevenedett Phönix büszke nevet kapta, mert a legszörnyűbb pusztulás után is újra felépült. Felépült s nagy fejlődésnek indult. Címerébe a kicsinyeit saját vérrével tápláló pelikán került, mellyel kétségtelenül az egymásrautaltság és egymástsegítés nemes feladatát példázza.

A városok történelme mindenkor szoros kapcsolatban áll a nemzet történelmével. Mégis, mindegyiknek külön históriája van, mely már a város sajátos helyzetével, polgárainak képességével függ össze. Egy város nagysága nem kiterjedésétől, természeti adottságaitól, polgárainak számától függ, hanem attól az erőtlől, melyet a veszedelem óráiban mutat. Kis népeknek is ez ad előkelő rangsort az európai népek sorában.

Losonc szép, művelt, jómódú város volt újabb megpróbáltatásai előtt. Rendezett utcái, házai közé benyúló hatalmas erdőségei, templomai és műemlékei, füstölő gyárkérményei felejthetetlen emlékként maradtak a látogatóban.

Áldozhatott-e méltóbban a Kármán József Irodalmi Társaság városszeretének, mint amikor Scherer Lajos nyugalmazott gimnáziumi tanár könyvét adta ki elsőnek. Scherer Lajos a húszéves cseh megszállás alatt az ifjú-

ság szellemi irányításával szerzett elévülhetetlen érdemeket. Folyóirata, *A mi lapunk* hasábjairól indult el a felvidéki magyar írók sora.

A szerző avatott kézzel vezeti végig az olvasót a honfoglalás előtti kortól napjainkig. Szinte felmérhetetlenül sok adatot halmozott össze 67 oldalon.

Scherer Lajos példáját adta annak, hogyan kell szeretettel hozzányúlni egy város történelméhez. Egyet fájlalunk s ezt joggal, hogy az elnyomatás éveiről oly keveset mondott könyvében. Igaz, hogy az a rész, melyet éppen Scherer Lajos írt volna meg tehetségesen, külön kötetet megtöltött volna. Hisszük, hogy a szépen induló Társaság erre is gondol s ezzel példát ad a többi hazatért városnak is.

A könyvecskét szerencsésen kiegészíti néhány igen érdekes kép. Az 1848 előtti Losoncot ábrázoló képek, melyek Sacher Imre birtokában vannak, ezzel szinte közkinccsé váltak.

A kötet végén felsorolt forrásmunkák jó része kézirat. Ez a tény azt mutatja, hogy a város történetírői nemcsak szándéktól vezetve lerögzítették az eseményeket. A Társaság feladatai közé tartozik, hogy ezeket összegyűjtse s legalább egy múzeumi szobát berendezzen.

Szervesen kiegészítené Scherer Lajos könyvét egy losonci képeskönyv, mely a városba zárandokló idegenek részére szolgálna kalauzul.

A sorozat második száma Losonc és környéke a magyar irodalomban, harmadik száma Új losonci Phönix címmel előkészület alatt áll. A Társaság tervezi még Toporczy Ernő verseinek kiadását is.

Marék Antal

FOLYÓIRATSZEMLE

KÍSÉRLETÜGYI KÖZLEMÉNYEK.*

XLV. kötet. A 144 oldalas 14 gazdasági irányú közleményt tartalmazó füzetből a Felvidéket közelebbről dr. *Becher Gyula*: *Mi az értéke a zsiszikes borsómagnak?* c. tanulmánya érdekli, hiszen a szerző vizsgálatait a kassai M. kir. Vetőmagvizsgáló Intézetben végezte. Tanulmányának leglényegesebb megállapítása az, hogy mint vetőmag csak az a zsiszikes borsó értéktelen, amelynek a „csiráját” érte a sérülés.

A TENGHER. VII—IX. szám. A Korinthos-i csatorna megnyitásának ötvenedik évfordulója c. kis cikk megemlékezik a csatorna terveit előkészítő Gerster Béla kassai mérnökről.

FÖLDTANI KÖZLÖNY. 1—3. füzet. Dr. Zsivny Viktor: *Emlékbeszéd dr. Zimányi Károly tiszteleti tag felett* c. értekezésében a kiváló tudós, egész Magyarország és így a Felvidék híres kutatójának érdemeit méltatja. — Dr. Majzon László: *Újabb adatok az egri oligocén-rétegek faunájához és a paleogén-neogén határkérdés* c. dolgozatában sok értékes adattal egészíti ki a címben jelzett ismereteink tárgykörét.

— Dr. Papp Simon: *Adatok a magyarországi földgáz- és földolajkutatásokhoz* c. tanulmányában a nyitravármegyei Egbell környékén végzett geológiai kutatásainak eredményét ismerteti. — 4—12. füzet: Dr. Erdélyi János: *A sátorosi andezitbánya hidrotermális ásványai* című dolgozatában beszámol azokról a vizsgálatokról, amelyeket a Karancs lakkolitjának egyik nyúlványából gyűjtött ásványokon végzett. Dr. Körössy László: *A regeteruszkai kőbányák kőzetei és ásványai* c. tanulmányában évek hosszú során végzett tanulmányainak eredményeit közli.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY. A 8. számban dr. Lukács Dezső: *Fények az állatvilágban* című, az 1942. évi Rauer-pályázaton dícséretben részesült dolgozata jelent meg. A 10. számban Földváry Miksa: *Természeti emlékek pusztulása* c. dolgozatban az ipolytarnóci kőületeket, ezeket a híres természeti emlékeket fenyegető pusztulásról, illetve az ezt megakadályozó-tőrekvésekről számol be.

Lukács Dezső

*) E számunkban csak a rendelkezésünkre álló természettudományi folyóiratok felvidéki vonatkozásairól számolunk be. A többi folyóiratot l. következő számunkban.

SLOVENSKÁ PRÍLOHA

SPOLUPRACOVNÍCI SLOVENSKEJ PRÍLOHY:

Dr. ŠTEFAN RÖTHLER, mestský úradný lekár, Kassa.
Dr. JURAJ RUTTKAY, mestský radca, Kassa.
Dr. KAROL STOLPA, riaditeľ Vysokej Školy Obchodnej, Kassa.
Dr. FRANTIŠEK SZIKLAY, hl. školský radca v. v. Kassa.
Dr. LADISLAV SZIKLAY, profesor, hlavný redaktor, Kassa.

OBSAH:

Ladislav Sziklay: Duchovný život Košíc za posledných päť rokov	---	---	---	---	27
Juraj Ruttkay: Päť rokov verejnej správy Košíc	---	---	---	---	44
František Sziklay: Umelecký život Košíc	---	---	---	---	61
Karol Stolpa: Obchodníctvo a priemyselníctvo Košíc	---	---	---	---	72
Štefan Röthler: Verejné zdravotníctvo oslobodených Košíc	---	---	---	---	76

DUCHOVNÝ ŽIVOT KOŠÍC ZA POSLEDNÝCH PÄŤ ROKOV

V BÜRLIVÝCH STOROČIACH UHORSKÝCH DEJÍN KOŠICE boli považované vždy za hlavné mesto Horného Uhorska. A mesto sa aj zaslúžilo o to: medzi mestami severných krajov stálo naozaj na prvom mieste v každom prejave života. Z politického hľadiska skoro od prvopočiatku uhorských dejín hralo dôležitú a významnú úlohu až podnes, a boli časy, keď jeho slovo a zaujatie stanovisku bolo rozhodujúce. Aj jeho hospodárska úloha bola významná: na základe našich dnešných historických vedomostí košický mešťan je jedným z najvážnejších typov maďarského obchodníka a remeselníka, ktorý mal slovo nielen doma, ale aj ďaleko za hranicami. Azda práve táto dôležitá politická a hospodárska úloha, ktorú Pán Boh nášmu mestu v živote národa a krajiny vyznačil, umožnila postupné zbohatnutie a zosilnenie duchovného života Košíc. Od stredoveku panoval tu významný duchovný život, a rehoľa dominikánov, ktorej kláštor a kostol ešte aj dnes tam stojí na jednom z najstarších a najpatinovitejších námestí mesta, a ktorá hrala takú význačnú rolu vo vývoji maďarského jazyka so svojimi maďarskými kodexami, táto rehoľa už v stredoveku urobila z Košíc duchovné ohnisko.¹

Hocijak ďaleko listujeme späť do dejín mesta, konštatovať môžeme v každom období, že na poli duchovného života mesto malo zaujímavú a z hľadiska univerzálneho maďarského života veľmi významnú dvojité úlohu. Ako v meste vždy s bohatšími tradíciami, na poli vedeckom, umeleckom a literárnom, konala sa tu živá a bohatá tvorčiac práca; aby som pripomenul len jeden príklad: — umelecká pýcha nášho mesta, Dóm, a s ním súvisiace stále častejšie pamiatky aj samy svedčia o tejto, z hľadiska celonárodného duchovného života tak významnej tvorčej práci, konanej medzi múrami košickými. Tento prejav duchovného života, drobnú prácu teraz nepreberieme z dejín mesta, lebo na to nemáme dosť miesta. Druhý prejav je nie menej dôležitý: — Košice boli strediskom hornouhorského, pofažne nie raz celého uhorského duchovného života. P. Matej Fehér, mladý košický dominikán, nedávno zistil, že budínska univerzita po moháčskej bitke presťahovala sa do Košíc,² toto najnovšie objavenie už samo v sebe určuje, že čo chceme povedať vtedy, keď ohliadnuc sa do minulosti, hovoríme o duchovnej vedúcej úlohe a význame Košíc. Vedecká, ume-

¹ Jedným z vykonávateľov reformy v dominikánskej reholi z roku 1452. bol košický dominikánsky profesor Humbert. (Horváth J.: A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Budapest 1931, str. 119.)

² Nagy Kázmér: Kassa első nyári egyeteme. (Uj Magyar Museum III. 1., str. 119.)

lecká a literárna tvorčia práca, konaná medzi múrami mesta, aj na poli duchovného života vo vyššom význame zabezpečila Košiciam takú autoritu, že učitelia, umelci a spisovatelia ďalekých krajov uznali mesto za duchovné stredisko, súčasne však práve pre tento svoj vedúci ráz so svojimi školami sa aj zúčastnilo v tejto vedúcej-výchovnej práci, ktorá v heroických storočiach uhorských dejín bola privilegiom len najvýznamnejších miest krajiny. Protestantská vysoká škola Štefana Czeglédiho a katolícka univerzita Beňadika Kisdyho, sú vrcholmi tejto, aj skrze školy vedúcej práce. Po predošlých už sa nemôžeme diviť, že vtedy, keď po storočných bojoch a po sily sberajúcej tichosti XVIII. stor. vedúci maďarského duchovného života sa usilovali o vybudovania moderného maďarského ducha, i keď len na krátku dobu, ale Košice sa postavily na čelo. Prvý náš literárny časopis, Magyar Museum dokazuje, že naše mesto aj napriek mnohým dejinným ohromeniam, si udržalo túto váhu a autoritu, ktoré ju robily za jedno zo stredísk maďarského duchovného života, a skutočnosť, že v tej istej dobe, roku 1776, Mária Terézia dala sem sídlo hlavného riaditeľstva školského obvodu a týmto zaradila medzi 9 miest krajiny s najplodnejším duchovným životom,³ svedčí, že Košice aj na poli výchovnom si udržaly vedúcu úlohu. Maďarský duchovný život až do prostriedku XIX. storočia nebol riadený jedným strediskom, ale viacerými menšími ohniskami, ktoré zastupovali svojráznosti jednotlivých krajovcelkov. Za tento svojský regionálny charakter, ktorý oproti duchovnému životu viacerých iných národov ešte aj dnes, skoro po storočnej samovláde Budapešti, charakterizuje ducha maďarského, tejto skutočnosti možno ďakovať. Košice sú zástupcom Horniakov ako kraja („regio“) v duchovnom živote maďarskom ešte na konci XVIII. storočia, ba ešte aj na začiatku XIX. storočia. Miesto toho, že by sme na potvrdenie tejto skutočnosti uviedli viac-menej známe údaje, krátko konštatujeme, že úlohu Košíc, ako strediska hornoviedieckeho maďarského duchovného života, môžeme charakterizovať s nasledujúcimi vlastnosťami: bezpodmienečná náročnosť k úrovni, prísne držanie miery, silná kritičnosť oproti každému prechmatu a diletantizmu, bezpodmienečná úcta voči foriem, pritom však neústupná nábožnosť, národný a sociálny duch. Tieto vlastnosti umožnily, že v prvej polovici minulého storočia, keď maďarský národ sa bezpríkladnou silou a rozmachom povzniesol — rýchlym doplnením toho, čo bojovné storočia zameškaly — na úroveň kultúrnych národov európskych, na Košice čakala zase svojská a dôležitá úloha. Po vedúcej činnosti Kazinczyho a jeho družiny na hranici XVIII. a XIX. storočia v duchovnom hnutí už rázu ľudovejšieho reformnej doby, aj Košice si vybraly podiel v povznesení národnej literatúry, a v založení moderného národného Maďarska nielen hrdinskí naši honvédi zabezpečili popredné miesto nášmu mestu, ale aj tvorčia a vedúca činnosť duchovná: za príklad pripomenieme časopis grófa Jozefa Dessewffyho. (Felsőmagyarországi Minerva) a divadlo baróna Vincenta Berzeviczyho.

³ Dr. Jámbo György: Gimnáziumi tanári zsebkönyv, 1942, Budapest, str. 42.

V druhej polovici XIX. storočia na svetové mesto rýchle rozvínutá Budapešť prevezme od jednotlivých vidieckych stredísk vedúcu úlohu v kultúrnom živote. Nakoľko bolo radostné, že ústredná poloha a veľmestské rozmery Budapešti zabezpečiť mohli ohromný vývoj vedeckej, literárnej a umeleckej drobnej práce, natoľko bol škodlivý tento vývoj z hľadiska vidieckych miest, ktoré za storočia mali kvitnúci duchovný život. Košice koncom XIX. storočia a začiatkom XX. storočia sú práve tak závislé od Budapešti, ako aj ostatné vidiecke maďarské mestá, a hoci vedúci kultúrny spolok mesta (Kazinczy Társaság) pomerne dosť skoro bol založený a práve tu žiadali po prvej decentralizácii, tento dnes už všeobecne uznaný liek maďarského kultúrneho života, v tomto období Košice — vyjmúc 1—2 chvályhodných výnimok — stratili svoju vedúcu úlohu tak z hľadiska drobnej práce, ako aj z hľadiska vedenia. Azda jedine na školskej čiare bolo aj teraz mesto vážnejším činiteľom: jeho právnická a hospodárska akadémia a stredné školy boli známe a slávne v celej krajine, a hlavné riaditeľstvo aj naďalej ztadiaľto viedlo školstvo jednej časti Horného Uhorska.

Tak postihla Košice najväčšia pohroma maďarských dejín XX. storočia, trianonská mierová smluva. Hornovidiecke Maďarstvo, ktoré sa dostalo do Československej republiky, následkom mierovej zmluvy aj na poli duchovného života muselo sa odtrhnúť od Budapešti a to ho prinútilo, aby sa vrátilo aj na duchovnom poli zasa k starému, regionálnemu spôsobu životnému. Staré, číročné Maďarstvo Košíc nič nedokazuje lepšie, ako skutočnosť, že za dvadsaťročného českého obsadenia český, poťažne slovenský duchovný život v meste nemôže preukázať ani jednu naozaj vynikajúcu osobnosť, alebo udalosť; v rokoch obsadenia Košice sa vyvíjali nie za československé, ale za maďarské duchovné stredisko.

Samá česká vláda cítila to najlepšie. Hoci mesto aj za českého panovania malo mnoho škôl, avšak vysoké školy mu odobrali a sídlo hlavného riaditeľstva preložili do iného mesta, ktoré nebolo natoľko maďarského rázu. Vedúcu úlohu Košíc zachovala len maďarská kultúrna práca, vlastne táto úloha za českej vlády sa stala tak veľavýznamnou aj z hľadiska všeobecného Maďarstva. A spomenuté charakteristikony duchovného života mesta, ktoré mu daly ten svojský ráz nielen v jednom období, ale za celých jeho dejín, vedely sa uplatniť aj v tejto smutnej dobe. Vážna, náročná, každú výstrednosť a diletantizmus ostrou kritikou odsudzujúca drobná a organizačná práca sa tu začala za českého obsadenia, a po predošliých nepovažujeme náhodou, že tak na poli kultúrno-politickom, ako aj na poli literárno-duchovného života Košice sa stali strediskom, hlavným mestom maďarskej „menšiny“ v Československu. Kultúrny referát maďarských strán ztadiaľto, z Košíc riadil kultúrnu politiku menšinového života maďarského a založil kultúrne organizácie, ktoré boli potrebné jednak z hľadiska sebaobranného boja, jednak z hľadiska národného charakteru. Spolok Kazinczyho vyrástol z miestnych pomerov a zorganizovaním menšinových maďarských spisovateľov, založením nakladateľstva jednak umožnil, aby všetci duchovní pracovníci Horniakov

dostali sa k slovu a maďarské menšinové čitateľstvo malo skutočne maďarskú a cennú literatúru, jednak zabezpečil, aby v duchovnom živote zase Košice mali vedúcu úlohu. V Košiciach aj napriek každej násilnej odnárodňujúcej snahe bol čulý maďarský koncertný život vysokej úrovne, mnohí sa tu obrátili zpomiedzi vynikajúcich zástupcov modernej maďarskej literatúry, keď len úrady im neprekážaly vo výstupe. Aj prvé duševné prebudenie na povedomie, veľkolepé slávnosti z príležitosti storočného výročia narodenia Petőfiho sa tu počaly, ale Košice boli aj centrom mnohých iných hnutí, tak napr. jednej čiastky maďarského vysokoškolského hnutia. Keď si premýšľame o tom, čo sme o duchovnom živote mesta v súvislosti s minulosťou načrtli, nemôžeme to považovať púhou náhodou, bol to následok historickej zákonitosti. Nič to nedokazuje lepšie, ako skutočnosť, že v tomto okamihu, len čo — následkom nesprávneho a nerozmysleného opatrenia — nakladateľstvo preložili z Košíc, kvitnúce a aj z všeobecného maďarského hľadiska významné podniknutie za krátky čas sa stroskotalo. Spomenuté fakty, z tejto doby pochádzajúce údaje mestskej knižnice, číselný pomer obecnstva maďarského a cudzojazyčného divadla, pomer odbytu maďarskej a cudzojazyčnej tlače atď., všetko to dokazuje, že mesto podľa svojej silnej viery, charakterizujúcej jeho duchovný život, podľa svojho neústupného národného života a sociálneho ducha, vyvinulo sa v silné maďarské stredisko. S týmto — voľky-nevoľky — museli počítať aj okupujúci nepriatelia a národ hubiaci emigranti, a obecnstvo mesta, keď aj schudobnené, ale zachránilo v nebezpečných časoch svoje slávne tradície a s vernou láskou položilo tieto svoje národné poklady do rúk Osloboditeľa, Pána Regenta.

„NEPOVSTANEME PROTI OSUDU, nesháňame preludy, nedáme sa do horekovania pre nič dobrého nesľubujúci dnešok. Žijeme, pracujeme, aby — i keď ubudnutí, ale nezlomení — sme mohli odovzdať našim synom tento maďarský kultúrny majetok, po našich otcoch zdedený.

Je to zázračný majetok, lebo čím viac odoberieme z neho, tým lepšie sa rozmnoží, čím viac pijeme z neho, tým lepšie túžime po ňom.“

Tieto riadky napísal František Sziklay v svojom diele „Kassa“,⁴ v predvečer oslobodenia. Vtedy ešte — začiatkom roku 1938 — nikto nemohol tušiť, že osud, proti ktorému hornoviediecke Maďarstvo bojovalo s vážnou prácou, za rok sa zmení k lepšiemu. Tento vychytený citát predsa verne ukazuje, že maďarská literárna a vedecká drobná práca v menšinovom živote — práve následkom horeuvedených tradícií Košíc — zaujímala sa v prvom rade o minulosť. Beletристи sa mnoho zaoberali s časovými otázkami doby menšinového života, ale veľmi mnohí z tu žijúcich maďarských vedátorov hľadali onen „majetok“, ktorý dával nielen povzbudzovanie, vieru, ale aj — ospravedlnenie sa. Dvaja vynikajúci historikovia Košíc, Belo Wick a Ador-

⁴ Budapešť, 1938. Révay, str. 44.

ján Szabó aj za českého obsadenia neúnavnou usilovnosťou sbierali a uverejňovali tieto historické a umelecko-historické dáta, ktoré boli dôkazom slávnej — a po predošlých celkom prirodzene — a maďarskej minulosti. Celú knižnicu zaplňajúce vydania kanonika Wicka, z ktorých nie jedno vyšlo aj v cudzej reči, sú pravými dôkazmi toho, že táto starostlivá, prísne vedecká drobná práca, ktorá vyžaduje bezpodmienečný pokoj, neprestala ani napriek preháňaniam českého obsadenia. Po oslobodení, prirodzene, táto práca sa len posilnila, lebo Uhorský štát a všetky úradné orgány boli so všetkým úsilým na tom, aby podporovaním, vedením čím viac napomáhali odokryť pravú, starodávnu tvár Košíc. Životné diela kanonika Wicka, „Kassa Története és műemlékei“ (Dejiny a umelecké pamiatky Košíc), vyšlo nákladom oslobodeného mesta.⁵ Toto mohutné dielo, ktoré je najširším a najväčším súborom politických a duchovných dejín Košíc, skoro na 500 strán uvádza historické a umelecko-historické údaje, a jasne dokazuje maďarské korene košického ducha. Čo Belo Wick dokázal na poli politických a umeleckých dejín, to doplnily užitočné hospodársko-historické údaje Juraja Kerekesa. Vo svojom diele „Polgári társadal-munk a XVII. században“⁶ (Naša meštianska spoločnosť v XVII. sto-ročí) odhalil minulosť košického mešťana, košického obchodníka, a ten istý meštiansky život poznáme aj v druhej jeho knihe „Bethlen Gábor fejedelem Kassán“⁷ (Knieža Gabriel Bethlen v Košiciach). Usilovné, podrobné sbieranie dát Juraja Kerekesa má rozhodujúci významný výsledok: oproti každému tendenčnému tvrdeniu v minulosti nášho mesta nájdeme rázovite maďarský obchodnícky životaspôsob a obchod-nícke typy.

Zpomedzi historikov mladej generácie treba vyzdvihnúť P. Mateja Fehéra a Juraja Komoróczyho. Prvý sa zaoberá s hornoviedeckymi vzťahmi katolíckych cirkevných dejín,⁸ druhý s hornoviedeckymi vzťahmi uhorských dejín obchodníctva.⁹ Tu treba ešte spomenúť meno Jozefa Péterfiho, zosnulého knihovníka mesta, ktorý objavil mnoho zaujímavých dokumentov z maďarskej minulosti mesta.¹⁶

Jedným z najdôležitejších pokladov košických tradícií je kult Rákócziho. Hrob veľkého kniežata je duševným povzbudením nielen pre sem putujúcich, ale bol zosilňovateľom a povzbudzovateľom za dvadsať čiernych rokov aj na menšinový život odsúdeného mestského obyvateľstva: Dokazuje to aj tá pekná latinská pamätná doska, ktorá i dnes ozdobí severný múr Dómu. Je len samozrejmé, že po oslobodení

⁵ Podrobnejšie viď: Uj Magyar Museum. I. 1., str. 171—172.

⁶ Recenziu viď: Uj Magyar Museum. I. I., str. 160.

⁷ Recenziu viď: Uj Magyar Museum. II. 2., str. 297—298.

⁸ A kassai domonkosok olasz kapcsolatai a XV. században. V tlači. A kassai püspöki könyvtár kódexei és ósnyomtatványai. V tlači.

⁹ A magyar kereskedelem története. Budapešť. 1942. Magyar Szemle Kincses-tára. Srov.: Uj Magyar Museum. II 1., str. 157—158.

¹⁰ Nevydané jeho diela: Egy XVII. századbeli jogkönyv. A „Kassai Egyetem“ és a jogakadémia, atď.

kult Rákócziho sa zväčšil, a ako aj za obsadenia, stal sa duchovným pokladom spoločnosti mesta bez ohľadu na náboženstvo, postavenie a národnosť. Adorján Szabó, nestor košických historikov, ktorý už pred prvou svetovou vojnou mnoho sa zaoberal s Rákócziom, je jedným z hlavných pestovateľov tohoto kultu. Vo svojich bádaniach nikdy nezabúda, že nielen so životopisnými údajmi veľkých osobností treba oboznámiť čitateľstvo, ale aj s ich národnými a náboženskými príkladmi.¹¹

V predošlej vete spomínaný konečný cieľ historikových snáh poukazuje aj na to, že po oslobodení — zodpovedajúc požiadavkám duchovného hnutia našej doby a sťa pokračovanie maďarskej duševnej práce za obsadenia — košická drobná práca sa nezastavila pri zbieraní údajov *l'art pour l'art*, ale svoju látku usporiadala vždy podľa požiadaviek skutočného života a majúť vždy pred očami, že to má byť ukazovaním cesty do života, a tak ju podávala obecnstvu. Tento úmysel nájdeme aj vo výtvoroch po oslobodení v Košiciach účinkujúcich výtvárných umelcov a o ich veľavýznamnej činnosti, ako aj o iných umeleckých problémoch píšeme v inom pojednaní tohoto čísla. Ale úmysel na riadenie prítomnosti s citovaním príkladov minulosti javí sa aj v činnosti beletristov nášho mesta. Štefan Darkó, známy novelista z menšinového života, vo svojej dramatizovanej básni¹² „Kassai Legenda“ (Košická Legenda) ľubozvučnou maďarčinou predstavil najvýznamnejšie udalosti z minulosti mesta (predstavenie v živých obrazoch bolo jednou najkrajšou spoločenskou udalosťou oslobodených Košíc) a poučenie minulosti umeleckým jasnocitom tlmočil pre prítomnosť a pre potomstvo. František Sziklay, za menšinových čias jeden z duchovných vodcov hornozemského Maďarstva, v nedávno vyšlom svojom románe¹³ „Mikor az óra üt“ (Keď hodiny bijú), ako výsledok dôkladnej drobnej práce, predstaví čitateľovi jednu zaujímavú kapitolu z hornozemskej maďarskej minulosti a súčasne aj poučuje: poukazuje na večné maďarské chyby a ctnosti, vyzve pozornosť aj na dnes aktuálne otázky.

Keď jednanie minulosti, či už na poli vedeckom, umeleckom, alebo literárnom, vedie k riadeniu prítomnosti, k riešeniu našich dnešných otázok, môžeme považovať za celkom prirodzené, že v piatich rokoch oslobodeného mesta sa našli aj takí, ktorí sa usilovali o odhalenie a predstavenie veľkých problémov prítomnosti. Mária Mezössy vo svojich dvoch románoch a v najnovšie vyššej zbierke noviel¹⁴ „Tiszta

¹¹ Charakteristickým príkladom toho je: *Az Istent kereső Rákóczi. Uj Magyar Museum. II. 1., str. 4—16*; ďalej: *Hogyan helyezzük el a Rákóczi-émléksoportot?* Kassa, 1941.

¹² Kassa 1941.

¹³ *Knihy „Uj Magyar Museum“-u. I. Kassa. 1943.*

¹⁴ *Budapešť 1943. Griff.*

¹⁵ *Knihy „Uj Magyar Museum“-u. III. Kassa. 1943.*

gyolcs" predstavi nám život maďarského Iudu, kým sbierka¹⁵ Štefana Darkóva „Magyar hegyek népe“, rozpráva nám o živote hornovídieckych malých ľudí pred obsadením, za neho a po ňom. Obaja spisovatelia, ale aj ostatní, ktorí sa dali do líčenia maďarského života, súčasne hľadajú riešenie dnešných problémov, ktoré v stupňovanej miere sa javia v živote Košíc. Dva prevraty behom jednej generácie: je zrejme, že to také otázky nadhodí v živote jedného mesta, ktoré popri politike, verejnej správe a hospodárskom živote duchovný život, literatúra, umenia, ale hlavne veda musia rozriešiť.

Jasne to videla aj vláda, keď po oslobodení preložila do Košíc takých vedeckých pracovníkov, ktorí svojimi odbornými bádaniami môžu rozriešiť aj aktuálne otázky mesta a okolia, a môžu prispieť k rýchlemu nahradeniu nedostatkov, ktoré boli zapríčinené povrchnou demokraciou a falošným socializmom českého obsadenia. Tu v prvom rade musíme pripomenúť hlavných lekárov košickej štátnej nemocnice, ktorí vo svojej vedeckej práci, započatej ešte na predošlých pôsobištiach, pokračovali a svoju prácu obohatili s košickými skúsenosťami, pokusmi. Týmto špeciálne zdravotné a sociálne položenie Košíc bolo objasnené pred vedeckými fórami celej krajiny (napr.: Žigmund Szentkirályi: A kassai cigányok venereás fertőzőttsege — Venerická nakazenosť košických Cigánov; Rudolf Engel: Meningitis serosa járvány Kassán és környékén — Epidémia meningitis serosa v Košiciach a na okolí, atď.); s druhej strany lekári nemocnice uverejňovaním svojich výsledkov a svojimi prednáškami v rôznych spoločnostiach mesta, prispeli k čím rýchlejšiemu a účinnejšiemu riešeniu zdravotných otázok mesta. Túto vedeckú — vedúcu — vychovávateľskú prácu vykonali: Gábor Mészáros o ľudovom stravovaní, Rudolf Engel o internom lekárstve, Zoltán Pap: o psychiatrii a psychológii spoločnosti, Otto Schütz o tuberkulóze, Ladislav Kostyál o ochrane nemluvniat, Žigmund Szentkirályi o pohlavných chorobách a Cigánoch, Juraj Habán o otázkach Inštitúcie krajinského verejného zdravotníctva.¹⁶ Ale zástupcami tejto vedeckej práce sú aj profesori uh. kr. št. Vysokej školy obchodnej, veľká čiastka ktorých už aj na základe svojich odborných záujmov prispela k tomu, aby čestný obchodný duch, ktorý vždy charakterizoval Košice, aj napriek novým, životný priestor mesta tragicky zúžiacim hraniciam, mohol ďalej trvať a stať sa moderným. Karol Stolpa so svojimi úvahami, poľahke prednáškami o praktickej kalkulácii, o peniazí, o valute, o devize, o revízií podnikov, podrobených verejnému účtovaniu atď. Ján Sándor so svojimi bádaniami o prameňoch surovín a o umelých látkach, Štefan Boda so svojou základnou úvahou „Érték és gazdasági érték“ (Hodnota a hospodárska hodnota), Andrej Schranz so stanicou na skúmanie bilancií, ktorá je zriadená pri jeho katedre a výsledkom ktorej sú už dve významné odborné diela („Nagyvállalataink mérlegeinek elemzése“, „Nyilvános számadások“), Ladislav Hévey s tzv. „Družstevnou skúmacou skupinou“, zriadenou pri jeho katedre, ktorá zbiera údajov

¹⁶ Podľa láskavého sdelenia univ. docenta dra Zoltána Papa.

na zostavenie hospodárskej monografie stolice Abaujskej, ďalej s inými hospodársko-politickými pojednaniami, Zoltán Bacsokay so svojím väčším dielom „Kamatós folyószámlák“ (Úrokovitě bežné účty) a s prednáškami o poistení; Alexander Király so svojimi pojednávania-
 niami o konzervovaní organických látok, pri odbornom význame svojich vedeckých činnosti značne prispeli k tomu, že obchodný a priemyselný život Košíc pri svojej tradícii dostaly moderné, nové hľadiská a mohli sa pripojiť k národohospodárskej problematike krajiny a cudziny, a že obecnosť mesta mohlo sa oboznámiť s veľkým významom hospodárskych otázok v národnom živote. Avšak profesori vysokej školy pritom aj s vedeckým rozborom iných, do ich oboru patriacich problémov umožnili vývin košického duchovného a spoločenského života. Prednášky a úvahy Štefana Bodu o maďarskej duševnosti, o vzájomnom pomere Maďarstva a národnosti, ako aj ostatné pedagogické články prehĺbili znalosť obecnosti mesta o Maďarstve. Jeho filozofický seminár bol strediskom tu žijúcich filozofov a záujemcov filozofie. Ivan Polzovics okrem medzinárodne-právnických otázok, týkajúcich sa všeobecne vojny a tiež dnešnej, pôsobil hlavne so svojimi úvahami o národnostnej otázke. S oboznamovaním národnostnej politiky Štefana Széchenyiho a Pavla Telekiho, skúmaním pomeru štátnej myšlienky Sv. Štefana a Horniakov poukázal na to, akým má byť správne chovanie Maďarstva nielen v Košiciach, ale všade na týchto oblastiach Uhorska, kde žijú národnosti vo väčšom, alebo menšom počte. Na poli literárnych a kultúrnych dejín, v súvislosti so Slováckmi, prispel k riešeniu národnostnej otázky aj Ladislav Sziklay.¹⁷

Čulá vedecká práca sa koná aj na košickej Filozofickej vysokej škole jezuitskej. Jozef Domby, rektor vysokej školy vynikol hlavne s dielami noetickými a teologickými, Jozef Jánosi so spismi, týkajúcimi sa svetonároku a duchovného života, Eduárd Lányi so svojou činnosťou, smerujúcou o riešenie otázky francúzskej revolúcie, košických mučeníkov, ďalej otázok sociologických a pedagogických, František Zborovszky so svojimi bádania-
 mi o pračloveku, Jozef Fejér s bibliografickými príspevkami. Osobitného spomenutia si zaslúži Matej Tibor pre svoju hvezdársku prácu, ktorý, ako asistent pápežskej hvezdárne, objavil a opísal dve meniace sa hviezdy a tým si získal uznanie aj v medzinárodnom živote.*

Horeuvedené vedecké drobné práce robily aktuálnym aj plán založenia „Hornovidiieckeho Vedeckého Ústavu“ (Felvidéki Tudományos Intézet). Tak pre svoju dôležitú úlohu svoju vážnu vedeckú činnosť jedine Košice sú povolané na Horniakoch k tomu, aby tento veľmi dôležitý ústav bol postavený medzi ich múrami a aby nielen v tomto meste, ale na celých Horniakoch ešte lepšie zorganizoval vedeckú prácu a tým ešte viac umožnil riešenie hornovidiieckych maďarských osudných problémov.

* Sdelenie Dra Eduárda Lányiho S. J.

¹⁷ Na základe Výročnej Zprávy Obchodnej Školy z roku 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43.

Tento vedecký ústav by sa stal, z hľadiska vedeckej drobnej práce týmto strediskom, okolo ktorého by hornoviediecky duchovný život sa mohol v plnej miere vykryštalizovať. Z hľadiska celého duchovného života týmto kryštalizačným bodom mohla a môže byť len jediná inštitúcia: Kazinczyho Spoločnosť v Košiciach. Táto literárna, umelecká a vedecká spoločnosť vytýčila si pôvodne len miestne kultúrne ciele, veď v dobe jej založenia, roku 1898, Budapešť si व्यवlastnila v plnej miere vedúcu úlohu v kultúrnych otázkach, v tejto dobe každé maďarské viediecke mesto len svoju vlastnú duchovnú úroveň si vedelo nejakým spôsobom zaistiť. Ale za dvadsaťročného českého obsadenia, ako sme na to aj v krátkosti poukázali, Kazinczyho Spoločnosť sa vyvíjala v krajinský spolok, v takomto smysle, že vedela si shrnúť duchovné sily Horného Uhorska a riadila maďarský duchovný život obsadeného územia. Je prirodzené, že po oslobodení vodcovia Kazinczyho Spoločnosti nemohli mať iné ciele, než aj naďalej udržať, ba ešte zväčšiť vedúcu úlohu spolku v hornoviedieckom živote. Tento cieľ zodpovedal aj tej, v maďarskom duchovnom živote dnes všeobecne panujúcej snahe, že totiž na občerstvenie maďarského života, na zrušenie prílišnej samovlády Budapešti, v strediskách jednotlivých maďarských krajov majú posbierať a odhaliť pre univerzálnu maďarskú kultúru všetko to, čo hodnota v ich duševnosti sa ešte skrýva. Prirodzeným strediskom Horniakov, ako samostatného a súčasne k univerzálnemu maďarskému duchu organicky spolupatriaceho kraja sú Košice, Kazinczyho Spoločnosť teda na základe svojich tradícií a moderných maďarských duchovných snáh zrejme nemohla mať inú úlohu, ako znovu sa chopiť duchovného vedenia a ako „primus inter pares“ medzi hornoviedieckymi kultúrnymi spoločnosťami zorganizovať samostatný, plodný duchovný život nášho celku-kraja v prospech celého Maďarstva. Tento cieľ rovnako slúžil záujmom všeobecnej maďarskej kultúry Horniakov, ale aj Košíc: veď vychádza z myšlienky, že — a na to sme krátko poukázali v historickom úvode — jednou z najdôležitejších úloh duchovného života košického je vedenie, zorganizovanie svojho okolia, svojho kraja. Kazinczyho Spoločnosť však nemohla považovať bývalú trianonskú hranicu za hranicu hornoviedieckeho ducha, veď tým — aspoň na poli duchovného života — aj naďalej by bola udržala tento neprirodzený stav, ktorý z hľadiska politického, hospodárskeho a duchovného zapríčinil rok 1918 a nasledujúce roky. Jej prvým činom bolo teda, že v záujme vybudovania spolupráce vyhľadala tieto sesterské spoločnosti, ktoré z hľadiska zemepisného a duchovného patria k Horniakom a ktoré za dvadsaťročného obsadenia len trianonskou hranicou boli oddelené od Košíc. Tak povolala na hosťovské vystúpenie spisovateľov, učencov a umelcov Jágru (Eger) a Miškovca (Miskolc). Ich košické vystúpenie nemalo iba veľký úspech, ale skvele dokázalo aj to, že trianonská hranica bola len neprirodzená, umelá. Nijaký podstatný rozdiel nedelí Košice od týchto miest, ba

Košice, ako silné kultúrne stredisko, majú aj povinnosti voči týmto čiasťkam Horniakov. Už aj pri košickom vystúpení týchto dvoch miest zaznela žiadosť, že v Košiciach treba vydať literárny, vedecký a umelecký časopis, ktorý má v tomto meste, ako v prirodzenom duchovnom stredisku, shrnúť a viesť duchovný život celých Horniakov. Túto žiadosť len potvrdila schôdzka zástupcov skoro všetkých hornoviedeckych kultúrnych spoločností, na ktorej (v decembri roku 1941) sa prítomní ushodli, že vydajú časopis a na povznesenie hornoviedeckeho literárneho, vedeckého a umeleckého života obnovia aj nakladateľstvo, ktoré s úspechom účinkovalo už za českého obsadenia. Tak sa zakladal časopis „Uj Magyar Museum“, teraz jediný literárny, vedecký a umelecký časopis Horniakov, ktorý na poli duchovného života, zodpovedajúc v plnej miere historickým tradíciám, robí z Košíc duchovné stredisko Horniakov, ale súčasne prispieva k slovu aj všetky duševné hodnoty celých Horniakov a tak zastupuje voči krajine — skrz Košice — celé Horniaky. Uprostred druhého ročníku tak vidíme, že časopis „Uj Magyar Museum“ splní svoje poslanie: v doteraz vyšlých 5 sošitoch uverejňoval spisy 99 spisovateľov zväčša na Horniakoch žijúcich, ktorí okrem beletristických prác, v ktorých sa odzrkadľuje maďarský duch Horniakov, zaoberali sa s literárnymi, historickými, umeleckohistorickými, archeologickými, psychologickými, národnopolitickými, národnostnými, prírodovedeckými atď. otázkami a tak už prispeli k tomu, aby široká verejnosť krajiny ocenila a uznala duševné sily Horniakov. Týmto Horniaky — skrz Košice ako duchovné stredisko — dosiahly toho, že naozaj organicky sa vedely prispôbiť popri ostatných krajoch krajiny všeobecnému maďarskému duchovnému životu. Na jar tohoto roku vyšlé tri knihy časopisu značia aj uskutočnenie sa tej vznešenej snahy, ktorá — nehľadiac na obchodné záujmy — aj s nakladateľskou činnosťou zosilniť chce maďarský duševný život Horniakov.

Medzitým činnosť Kazinczyho Spoločnosti a ostatných mestských spoločností, prirodzene, mala na zreteľ aj užšie miestne požiadavky. Jej Odbočka Výtvarného Umenia rozvinula významnú činnosť aj z krajinského hľadiska; o tejto činnosti, ako o košickom umeleckom živote vôbec, podáme v tomto čísle osobitný článok. Kazinczyho Spoločnosť — v domácich pomeroch — považovala si za prvú a najdôležitejšiu úlohu, aby zpod cudzieho panstva oslobodenému obecnstvu mesta predstavila týchto vynikajúcich zástupcov všeobecného maďarského duchovného života, ktorých Košičania pre cenzúru cudzej moci v menšinovom živote nepoznali. Dlhý rad kultúrnych večierkov, prednášok svedčí o uskutočnení tejto snahy: v prednáškach hlavne slávni predstavitelia maďarskej literatúry a vedy predniesli novšie výsledky posledných 20-ich rokov a predstavili duševné hnutia našej doby; z kultúrnych večierkov spomenieme vystúpenie Karla Kerényiho, Ladislava Németha a Pavla Gulyása. Pripomenieme aj knižnú akciu Kazinczyho Spoločnosti, v rámci ktorej každoročne rozdávala

niekoľko sto hodnotných maďarských kníh pre oslobodené okolité obce. Podobných úloh sa podujala aj hornoviediecka odbočka Maďarskej Národnopolitickej Spoločnosti, ktorá bola založená po oslobodení. Doteraz odznelé, vedecky založené, ale vždy aj prakticky významné prednášky zahrnuli v sebe skoro všetky čiastky maďarského života: tieto prednášky znely o cudzineckom ruchu, o poisťovacej politike, o probléme dediny atď.; jej pracovný program vo všeobecnosti sa vzťahoval predsa na tri veľké otázky: verejné zdravotníctvo, národná výchova a národnostná otázka. Pripomenúť musíme nakoniec činnosť miestnej organizácie Sväzku Turul (II. Rákóczi Ferenc Bajtársi Egyesület), ktorá usporiadala prednášky o dnešných maďarských problémoch.¹⁸

Košice ako duševné stredisko nemohly sa uspokojiť s hornoviedieckou (v širšom smysle) a s miestnou kultúrnou prácou. Silné národné svedomie a sociálny cit, ktoré charakterizujú obyvateľov a tak duchovný život mesta, nútily k tomu, aby Košice sa staraly o najbližšie svoje okolie, mohli by sme aj povedať: o svoje dediny. Túto osvetovú prácu za českého obsadenia viedla spoločnosť SzMKE (vtedy: Szlovenszköi Magyar Kultúregyesület). A hoci uhorský štát aj v Košiciach založil Župný Osvetový Sbor (Vármegyei Népművelési Bizottság), ktorý zdarne účinkuje v celej krajine a aj tu rozvinul blahodarnú činnosť, predsa pre špeciálne hornoviediecke problémy (napr. národnostná otázka) zdalo sa potrebným, aby SzMKE (teraz pod menom Széchenyi Magyar Kultúregyesület) aj naďalej sa pokračoval v zdarenej práci.¹⁹ V maďarskej časti tohoto čísla osobitná úvaha sa zaoberá so špeciálnymi otázkami spolku SzMKE,²⁰ preto tu o nich nehovoríme podrobnejšie, len vyzveme pozornosť čitateľov na to, že v Košiciach sa konala jedna z ľudových vysokých škôl, usporiadaných v rámci SzMKE, ďalej v Košiciach sa započalo aj toto vedecké bádanie jednak osvetové, jednak etnografické, ktoré vykonal spolok SzMKE v údolí Jolšvy. Osvetovú činnosť vykonal v okolitých dedinách tiež už spomenutá odbočka Sväzu „Turul“.²¹ Konečne pripomenieme nedávno založenú košickú vysokú školu ľudovú „Kalot“-u, o ktorej tiež podrobnejšie píšeme v maďarskej časti tohoto čísla.²²

Okrem spomenutých spolkov jedným z najdôležitejších orgánov Košíc, ako kultúrneho strediska Horniakov, je Košické Rádio. V Košiciach aj za českého obsadenia účinkovala rozhlasová stanica, avšak

¹⁸ Všetky prednášky miestnych kultúrnych spolkov nemôžeme na tomto mieste vypočítať. Uviedli sme tu iba niekoľko príkladov. Okrem spomenutých troch spolkov účinkovalo samozrejme ešte mnoho iných; údaje sme čerpali zo zápisníc, zo správ hlavných tajomníkov, z osobných podaní.

¹⁹ Srov.: A felvidéki irok és kulturmunkások budapesti megbeszélésének határozatai. Budapešť, v aprílu 1939.

²⁰ Varga Imre: Magyar vezetőképzés.

²¹ Sdelenie profesora Andreja Gidayho.

²² V časti „Adattár“ od Antona Maréka.

vysťahujúci sa v novembri r. 1938 z budovy odniesli všetky movitosti, neostaly iba holé štyri steny. Uhorská vláda pochopila význam košického rozhlasu pre mesto ako kultúrne stredisko a preto pomocou maďarského vojska čarodejnou rýchlosťou zariadili stanicu natoľko, že sa mohlo začať vo vysielaní. Uhorská vláda nehľadiac na veľké obety, v takej miere zvýšila energiu Košického Rádia, že je ono teraz druhou rozhlasovou stanicou krajiny. Takto teraz už obyvateľstvu celej krajiny je daná príležitosť, aby spoznalo túto osobitnú farbu a hodnotu, ktorú Horniaky znamenajú v krajinskej kultúre. Na poli kultúrnej decentralizácie činnosť Košického Rádia, je ohromným krokom; táto činnosť podľa cieľov vlády má v prvom rade vyhovieť kultúrnym požiadavkám Horniakov a Podkarpatskej Rusi. Za predošlých 5 rokov v Košickom Rádiu účinkovali skoro všetci vynikajúci zástupcovia maďarského duchovného života, prednášku mali najcennejší pracovníci nielen duchovného a verejného života Košíc, ale celej krajiny. Smernice zostavenia programu košického rozhlasu v plnej miere zodpovedajú tomu, čo sme v súvislosti s minulosťou a prítomnosťou o duchovnej úlohe Košíc povedali: predstaviť obyvateľstvu krajiny všetky kultúrne hodnoty, ktoré Horniaky dali za tisícročné maďarského života, ďalej poukázať na to, akú úlohu hrajú Horniaky v živote krajiny z hľadiska historického, umeleckého, hospodárskeho, priemyselného, obchodného. Druhým vedúcim hľadiskom je to, čo vyplýva z regionálneho rázu Košického Rádia; predstaviť obecnstvu r. 1938 a 1939 oslobodených území vývoj a výsledky, ktorých dosiahlo okypené trianonské Maďarsko.²³

Aký veľký bol rozkvet za minulých 5 rokov na poli vedeckom a kultúrnom, práve natoľko dôležitú prácu vykonali za túto dobu aj na poli školstva a výchovy. Prvou úlohou a cieľom vlády aj na tomto poli bolo, aby vrátila mestu túto dôležitú rolu, ktorú mesto hralo v uhorských dejinách. Prvým a najdôležitejším činom vlády zo školského hľadiska bolo, že založila tu ustanovizeň vysokoškolského rázu. Košice za storočí boli vždy univerzitným mestom; iba za cudzieho obsadenia zrušili každú vysokú školu a akadémiu mesta, veď nebolo ich cieľom, aby posilnili kultúrny život maďarského mesta s nejakým vedeckým ústavom. Po oslobodení mnohí nerozumeli, prečo je založená vysoká škola práve — obchodná. Odhliadnuc od toho, že — ako sme už na to poukázali — nová vysoká škola košická mohla sa stať centrom veľmi dôležitej, praktickej vedy našej doby, toto zaopatrenie vlády má veľký význam pre vývin maďarského spoločenstva. Úlohou Vysokej Školy Obchodnej je vychovať maďarskú, dôkladnú a vážne vedecké vzdelanie majúcu obchodnícku a priemyselnícku generáciu, ktorú potrebujú v celom maďarskom živote, ale hlavne v živote Košíc, ktoré hraly v obchodníctve vždy dôležitú úlohu. O tejto otázke

²³ Sdelenie podal riaditeľ košického rozhlasu, Zoltán De Rivo. Je charakteristické na jednotné hľadiská vedúcich kultúrneho života, že toto sdelenie sme mohli skoro doslovne podať a našej úvahe bez všetkých ťažkostí prispôbiť.

pišeme v osobitnej úvahe tohoto čísla, preto tu nezmienime sa o nej podrobnejšie.

Z hľadiska vyššieho školstva a vedeckého života veľmi dôležitú funkciu má aj roku 1939 sem preložená Filozofická Vysoká Škola Jezuitská. Cieľom ústavu je v prvom rade vychovať maďarskú rádovú mládež v duchu úplnej a jednotnej filozofie. Ústav je však otvorený aj pre iných: mal a má aj svetských poslucháčov, cudzincov (Poliaci, teraz napr. 5 jezuitov zo Slovenska), aj z iných rádov. Prednášajú sa všetky hlavné predmety filozofické a potrebné odborné predmety (fyzika, chémia, biológia, experimentálna psychológia), a jednotlivé vedľajšie predmety (pedagogika). Z hľadiska prednášaných predmetov a metódov vysoká škola sa úplne shoduje z filozofickou fakultou rímskej Gregorovej univerzity.²⁴

Uhorský Štát, aby v každom ohľade vrátil Košiciam vedúcu úlohu, ktorú mali za storočí na poli školstva, 1. septembra 1939. znovu postavil Kr. Okresné Hlavné Riaditeľstvo. Týmto aj na poli stredného a ľudového školstva, pokiaľ sa týka výchovy, staly sa Košice strediskom; i keď nie strediskom celej Hornej Zeme, ale jej veľkej časti: stolice Abaújskej, Zemplínskej, Užhorodskej a Berežskej. Hlavný riaditeľ riadi výchovu a vyučovanie, vedie školskú správu a vykoná štátny dozor nad cirkevnými školami, jeho úlohou je nielen vykonanie, udržanie zákonov a nariadení, ale aj riadenie národnej výchovy mládeže, aby výsledkom cieľuprimeranej a jednotnej výchovy a výučby študenti sa stali svoj národ poznajúcimi a milujúcimi, nábožnými, mravnými a charakternými občanmi. Hlavný riaditeľ je takto jedným z vodcov duchovného života, jeho činnosť položí základy budúcemu duchovnému životu a pripraví mládež na prevzatie úloh maďarskej kultúry. Týmto Košice aj na poli školstva staly sa takým dôležitým strediskom, význam ktorého len za niekoľko rokov, vtedy budeme môcť oceniť, keď táto mládež sa už prispôbi maďarskému duchovnému životu. Avšak tak na poli stredného, ako aj ľudového školstva hlavné riaditeľstvo a celé maďarské školstvo vôbec má jedno veľké duševné „plus“ oproti českému systému: kým československé školstvo stojac na základe „Entwurf“-u (z r. 1849), malo pred očami skoro výlučne výučbu a staralo sa viac len o vedomosti jednotlivcov a malo za konečný cieľ individuálne blaho,²⁵ zatým maďarské školstvo usiluje sa vychovať z jednotlivca spoločenskú bytosť a do strediska postaví nábožensko-mravnú výchovu. Všetky typy škôl usilujú sa o vzdelávanie celého človeka, vo výchovnej práci hlavná úloha patrí mravnosti, ale pritom v odborných školách zaisťujú nadobudnutie všetkých schopností, ktoré praktický život vyžaduje. Toto hľadisko sa uplatní už aj v ľudovej škole, už tu si berú ohľad na očakávateľné životné pomery dieťaťa. Roľnícke deti cieľavedomou výchovou privedia k láske zeme, mestské deti pripravujú tiež na ich budúce povo-

²⁴ Podľa sdelenia dra Eudárda Lányiho S. J.

²⁵ Srov.: Sziklay: Csehszlovák oktatás — magyar nevelés. Felvidéki Nevelő, 1943, VIII—IX—X.

lanie. Dôraz vo všetkých školách kladú na uvedenie si národných hodnôt, oproti starej — keď vôbec môžeme hovoriť o takej — česko-slovenskej zásade výchovy, ktorá kvôli všeobecnému ľudskému zanedbávala hľadiská špeciálnej národnej kultúry. V službe tohoto cieľa stojí čiastočne aj ustanovenie leventistov, ktorá vychová mládež k modernej domobrane.²⁶

Košické hlavné riaditeľstvo je si vedomé toho, že Košice aj na poli pedagogickom musia sa stať kultúrnym strediskom, a preto do ohľadu berúc špeciálne hornoviedecké problémy výchovy, vydáva pedagogický časopis „Felvidéki Nevelő“ pre celé Horniaky, so spoluúčinkovaním hlavného riaditeľstva budapeštianskeho okolia, komárňanskeho, miškovského a szatmárnémeti-ského. Miesto oceňovania jeho cieľov nech citujeme nasledujúce riadky z úvodného článku redaktora Františka Sziklayho: „Naším cieľom je vyrovnanie: medzi duchom hornoviedeckym a dolnozemským, — medzi duchom, zanechajúcim trianonskú okyptenosť a medzi duchom oslobodeným z menšinového osudu —, medzi duchom štátnych občanov uhorských s maďarskou a nemaďarskou rečou materinskou.“²⁷

Čo sa teraz už týka školstva Košíc, môžeme povedať, že za minulých 5 rokov všetko sa urobilo na jeho modernizovanie a vyvíjanie. Keď sa o ľudových a meštianskych školách nezmienime, — toto by zaujalo mnoho miesta —, aj vtedy môžeme konštatovať, že v Košiciach v počte a v zariadení škôl nastal určitý vývin. Počet gymnázií sa nezmenil, obchodná stredná škola však — odpovedajúc svojmu povolaniu a úmyslom maďarskej pedagogiky — bola rozdelená na osobitný ústav pre chlapcov a pre dievčatá; priemyselná stredná škola, tento slávny a starý ústav košický, bola rozšírená elektrotechnickou pobočkou, vyhovujúcou moderným požiadavkám. S ohľadom na porozumejúcu národnostnú politiku Uhorského Štátu boli postavené a účinkujú školy s vyučovacím jazykom slovenským, o ktorých sa neskoršie zmienime.

Duchovné vedenie maďarské a vychovávanie uplatňuje sa však nielen cestou škôl a školských ustanovizní. Osobitne sa musíme zmieniť o mestskej hudobnej škole, ktorá sa stará o hudobné vzdelanie mládeže mesta; dozor nad ňou od r. 1942. koná hlavný riaditeľ a tak aj hudobné vyučovanie sa organicky prispôsobí jednotnému pedagogickému systému maďarskému. Avšak hudobná škola nielen tým hrá dôležitú úlohu v živote mesta, že nadanú mládež vychová ku vkusu a k umeleckým schopnostiam, ale aj tým, že jej profesori-umelci oživujú aj hudobný život mesta: účinkujú v košickom rozhlase, na koncertoch, na predstaveniach Osvetového Sboru a umožnili tým styky, duchovné vyžarovanie Košíc do Horniakov, ba aj do ostatných častí

²⁶ Časť o hlavnom riaditeľstve a o maďarskom výchovnom systéme sme podali podľa sdelenia gymnaziálneho riaditeľa a odborného referenta na hlavnom riaditeľstve, dra Tibora Pauku.

²⁷ Felvidéki Nevelő, I. 1.

krajiny; na svojich umeleckých večierkoch v Miškovci, v Budapešti a v Kecskeméte dosiahli pekného úspechu.²⁸

Veľmi vážnu a z hľadiska vývinu maďarskej spoločnosti veľmi dôležitú prácu koná po oslobodení znovu postavený Verejnosprávny (notársky) Náukoheb a Ústav na výchovu ochrankýň Zeleného Križa, o ktorom podrobnejšie píšeme v zdravotnom článku tohoto čísla. Ústav účinkuje pri štátnej nemocnici. Štátna nemocnica — mimo už spomínanej vedeckej činnosti jej hlavných lekárov — koná stálu informačno-vyučujúcu činnosť na rôznych kurzoch. Už od roku 1939. usporiada mesačné vedecké schôdzky, na ktorých sa zúčastní jej každý hlavný lekár, ale nemocnica umožní aj všetkým lekárom, účinkujúcim v meste a na okolí, aby so svojimi vedeckými prácami prispeli. Nemocnica ročne usporiada lekárske pokračovacie kurzy, na ktorých lekárov mesta a okolia informujú o nových výsledkoch lekárskej vedy. Na tieto kurzy prídu lekári aj z ďalších krajov. Lekársky sbor nemocnice, ako aj ostatní duchovní činitelia mesta, je si vedomý tejto vedúcej úlohy, ktorú Košice už aj pre svoje tradície majú vykonávať; o sociálnej hodnote tohoto košického ducha svedčia aj tieto populárne zdravotnícke prednášky, ktoré toho roku usporiadala nemocnica po prvýkrát. Na tieto prednášky povolané bolo košické robotníctvo a obchodnícke spoločenstvo, a obecnosť v každom prípade prepŕňala dosť veľkú sieň nemocnice.²⁹

Musíme sa ešte zmieniť o jednej veľmi dôležitej a dnešné maďarské vládne smýšľanie charakterizujúcej stránke košického duchovného života. Vláda urobí všetko možné, aby aj občania krajiny s maďarskou materinskou rečou mohli si žiť voľným duchovným životom. V Košiciach Slováci — ako sme na to v úvodných riadkoch tohoto článku poukázali — nemajú skoro nijakých duchovných koreňov, slovenské kultúrne dejiny ani v minulosti, ani v prítomnosti nemajú a nemajú takých podstatných a dôležitejších momentov, ktoré by sa viazali ku Košiciam. V meste účinkuje predsa slovenský kultúrny spolok: „Slovenský Katolícky Krub“, ktorý prednáškami a ochotníckymi predstaveniami sa usiluje slúžiť kultúrnym požiadavkám slovenského obyvateľstva mesta a hlavne blízkeho okolia.³⁰ Vedúcou myšlienkou maďarských školských vrchností bolo od začiatku, aby každá národnosť mohla sa vzdelávať na nižšom i vyššom stupni vo svojej materčine. Takto účinkuje v Košiciach štátne gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským, ďalej meštianka; obchodná a priemyselná stredná škola majú slovenské pobočky. Študenti týchto škôl však väčšinou nepochádzajú z Košíc. Zo žiactva košického gymnázia s vyučovacím jazykom slovenským v šk. r. 1938/39 55%, v šk.

²⁸ Ladislav Drumár: Jelentés Kassa thj. sz. kir. város zeneiskolájának történetéről és fejlődéséről. 1939. jan. 1-től napjainkig; ďalej výročné zprávy školy z r. 1938/39—1942/43.

²⁹ Podľa sdelenia univ. docenta, hlavného lekára nemocnice, dra Zoltána Papa.

³⁰ Srov.: Jozef Oláh: Die kulturelle Leistung der Slowaken in Ungarn. Donau-europa, ročník III., č. 10., str. 755.

roku 1939/40 58%, a v šk. r. 1941/42 68% bolo z blízkeho a ďalšieho okolia;³¹ toto číslo ukazuje, že tento košický ústav následkom obetavosti vládnych školských vrchností hojne a moderne zariadený vyučuje a vychová hlavne mládež slovenského obyvateľstva okolitých dedín. Tento fakt zodpovedá skutočnému národnostnému stavu a je aj dôkazom toho, že Košice aj z národnostného hľadiska si uvedomujú svoje duchovné povolanie: vedenie svojho bližšieho i ďalšieho okolia. Z toho vyplýva aj to, že Košické Rádio vysiela program pre slovenské a rusínske obyvateľstvo; tento program odzrkadľuje v malom všetky tieto myšlienky, ktoré z hľadiska krajinsko-kultúrneho vedú program rádia. Ale súčasne vedeckí a iní kultúrni činitelia mesta sú si vedomí aj toho, že poznanie kultúry národnosti, duševné sblíženie sa k nim práve z hľadiska duševnej jednoty krajiny je nezbytnou podmienkou vybudovania maďarskej budúcnosti. Košice sú maďarským mestom, ale jeho duševní činitelia nezabudnú ani na to, že v bližšom, ale zvlášť v ďalšom okolí sú aj národnostné oblasti: tým môžeme vysvetliť, že nie malá časť košických učencov zaoberá sa s národnostnou otázkou (tu okrem už spomenutých učencov musíme si pripomenúť Mikuláša Pfeiffera,³² že na mnohých večierkoch košických kultúrnych spoločností prednášalo sa o problematike národnostnej, hlavne slovenskej, ďalej že časopis *Uj Magyar Museum* v slovenskej prílohe podáva najvýznamnejšie svoje články, alebo ich výfahy. A na jar tohoto roku ako druhá kniha *Uj Magyar Museum-u* vyšla maďarská antológia z modernej slovenskej prózy.³³

DUCHOVNÝ ŽIVOT OSLOBODENÝCH KOŠÍC sme chceli predstaviť na týchto niekoľkých listoch. Je nepochybné, že práve na poli kultúrnej činnosti treba ešte mnoho robiť, ako aj v ostatných významnejších mestách krajiny. Teraz sa vytvára nový obraz maďarského duchovného života: po centralizme minulého storočia decentralizácia, a keď Košice aj napriek dvadsaťročnému utláčaniu dostaly sa skoro na čelo decentralistických snáh, je isté, že ešte musia vykonať veľkú prácu. To je však predsa nepochybné a predošlé aj to dokazujú, že náš duchovný život oslobodením dostal späť svoje, svojim tradíciam zodpovedajúce historické poslanie tak z hľadiska vnútornej drobnej práce, ako aj z hľadiska jeho celý hornozemský kultúrny život vedúcej úlohy. Úradná česká vládna politika chcela z mesta urobiť kultúrnu kolóniu a to sa jej len preto nepodarilo, lebo ani štatistickými údajmi nemohla vyhubiť maďarské praobyvateľstvo a jeho kultúrne nárokysnahu. Uhorská vláda učinila Košice znova duchovným ohniskom a veríme, že behom vývinu aj krajina, ba aj cudzozemsko si to uve-

³¹ Srov.: Ladislav Sziklay: *A kassai szlovák tanítási nyelvvű gimnázium. Látatár*, r. IX. č. 6., str. 151; — Oláh, tamtiež, str. 756.

³² Mikuláš Pfeiffer: *A katolikus egyház és a nemzetiségk. Budapest, 1942. Recenziu o diele vid: Uj Magyar Museum, II. 2.*

³³ František Sziklay, Jozef Oláh, Ladislav Sziklay: *Mai szlovák novellák. Knihy Uj Magyar Museum-u, č. II.*

domuje vo väčšej a väčšej miere. Zdá sa nám, že so strany cudziny už aj uznali a hodnotili túto vyššiu úroveň, keď po oslobodení tak Taliansko, ako aj Nemecko postavily tu kultúrnu inštitúciu, poľažne lektorát; Talianska Kultúrna Inštitúcia bola založená v decembri roku 1939 a Nemecký Lektorát roku 1941. Tieto dva ústavy s bezplatnými jazykovými kurzami, maďarskými a talianskymi, poľažne nemeckými prednáškami, filmovými predstaveniami, koncertmi, výstavami³⁴ jednak vo veľkej miere pestrily kultúrny život mesta, jednak podaly skvelý dôkaz toho, že už aj v cudzine považujú Košice za miesto, kde je duchovný život hodný duchovnej úrovne európskych veľmiest. Za zdvíhanie sa úrovne môžeme ďakovať jedine tomu, že Košice po dvadsiatich rokoch babylonského zajatia mohli sa vracaf k vlastnému „ja“ — zase žije historické mesto. Historické mesto, ktorého obyvateľom je sebavedomý, usilovne pracujúci, Boha vzývajúci, a keď treba, obety prinášajúci maďarský občan.

LADISLAV SZIKLAY

---

³⁴ Podľa sdelenia dra Francesca Marinu Marioliho, riaditeľa Talinskej Kultúrnej Inštitúcie, a dra Ottu Ninowa, riaditeľa Nemeckého Lektorátu.

PÄŤ ROKOV VEREJNEJ SPRÁVY KOŠÍC

Doba päť rokov je atómom v nekonečnosti času, ktorý spozorujeme len pod mikroskopom, ale musíme ho skúmať, aby sme ho mohli hodnotiť, činiť závery v spojitosti s ním, na základe ktorých vzniknú ponaučenia.

Z príležitosti piateho výročia oslobodenia Košíc je preto vhodné a osožné skúmať činnosť verejnej správy Košíc, lebo výsledok práce prvých rokov po spätipojení ukáže najzrejmšie, či systém maďarskej verejnej správy, spočívajúci na tradíciách a preto často hanený, je dosť pružný a moderný k tomu, aby znamenal život a rozvoj a zabezpečil pre jednotlivca všetky tie možnosti, ktoré v správne organizovanej a vedenej spoločnosti právom môže každý požadovať.

Keď, berúc za meritko cieľ ideálnej verejnej správy, prehlasujeme, že verejná správa cestou svojich orgánov má spoluúčinkovať, aby jednotlivci svoju osobnosť v každom ľudskom ohľade mohli uplatniť a svoju prácu za podpory štátnych orgánov, teda využitím štátnej moci, posilniť, vtedy sme určili také meritko nášho skúmania, ktorého dosaženie so zreteľom na skutky a opatrenia je oprávnené.

Pri pohľade späť musíme brať zreteľ na zemepisnú polohu Košíc, ako aj politické postavenie, lebo títo činitelia určujú hranice účinkovania verejnej správy, znamenajúce výkonnú moc, títo oplatujú opatrenie jej orgánov. Je všeobecne známe, že v každom opatrení tam sa skrýva človek, tento tisícťárny domýslivec, ktorý na základe svojej moci zákonom zaistenej je oprávnený rozhodovať. Keď bytosť človeka, majúceho túto moc, preniká vyššia ľudskosť, z jeho duše bohato plynú všemohúca láska, ktorá pomôže vykličť semenám ducha plesnivejúcim v tmavej krypte hrubých duší, vtedy v zápätí jeho opatrení vzniká činorodá práca, vtedy nie je taká nevýhodná situácia, alebo okolnosť, ktorá by nemohla byť rozriešená na základe platných právnych predpisov.

Košice za dvadsať rokov obsadenia stály pod vedením hospodársky silného, politicky vo výhodnom postavení súdeho, spoločensky moderne organizovaného národa. Mimo túhy po držbe a z nej vyplývajúcej prednosti, panujúcu moc k tejto zemi a jej ľudu nič neviazalo. Túto bezkorennosť je badať v jej verejnosprávnych opatreniach, ktoré uznávaly politicky silne ohraničené ľudské práva, ale súčasne pohybovali sa na povrchu a vykonávaly všetko pre chvíľkový úspech. Je samozrejmé, že pred generáciami, ktoré maďarskú minulosť len málo, alebo vôbec nepoznajú, ľahko sa mohla stať sympatickou verejná správa, ktorá ideálne ciele a povinnosti národnej pospolitosti neberúc do ohľadu, pri svojich opatreniach brala do

ohľadu výlučne len človeka, ktorého mohla získať pre svoje politické ciele.

Naproti tomu maďarská verejná správa, prispôbenaá duchu doby, za zvýšenej úcty dejinných tradícií, za dvadsať rokov Trianonu prišla na to, že služba národnej pospolitosti znamená úplnú nezištnosť a nepolitickosť. Veľké ciele len tak možno dosiahnuť podľa trianonského chápania, keď nad národnou pospolitosťou panuje pocit národnej spolupatričnosti, keď každá vrchnosť a každý úrad, ba každý jednotlivec verí a hlása, že len spoločnou prácou a vzájomným porozumením je možno budovať štát.

Tá dvojakoosť, ktorá je spozorovateľná medzi dvadsať rokov pod mocou a vplyvom cudzieho národa žijúcimi a medzi hranicami trianonskými sjednotenými, najzrejmejšie sa ukázala v prvých rokoch spät pripojenia. Na povrchných a mýlnych zisteniach sa zakladajúce prirovnávania prekážaly spoločnej práci. Budujúci pocit národnej spolupatričnosti nepoznajúce generácie ihneď vytýkali a posudzovaly všetky také opatrenia, ktoré slúžili najsamprv národnému celku a len potom brali do ohľadu záujem a uplatnenie sa jednotlivca. Nezbadaly, nemohly zbadáť, že výkonná moc potrebuje dôveru celku vtedy, keď chce úspešne premôcť všetky ťažkosti, ktoré sa ukazovali po spät pripojení na poli politickom, hospodárskom a kultúrnom. Ne porozumely, že verejná správa, ktorá za roky obsadenia stála v službe celkom iného účelu, činila celkom iné opatrenia, ako maďarská, ktorá čiastočne bola prinútená preklenúť medzeru medzi dvoma systémami, zčiasťky musela každého postaviť do služby vlastného cieľa celku, lebo bolo už cítiť hrozivé príznaky blížiacej sa novej svetovej vojny.

Že napriek každému zdaniu aký pružný, moderný a pri prevádzaní aký je prispôsobiteľný duchu doby náš verejnosprávny systém, to môžeme zistiť z toho, že nahromadené prekážky za menších-väčších ťažkostí vždy premohol a mimo svojich denných úloh i také tvorby ukazujú cestu jeho päťročnej ťažkej práce, ktoré aj v europskom vzťahu sú spomenutia hodné a ktoré aj z hľadiska sociálne-politického sú epochálneho významu.

Behom nášho skúmania poukážeme na tieto hodnoty, budeme uvažovať o ich váhe, oceníme ich účinok.

Tvár mesta znamená najsamprv celý jeho zovňajšok: ulice a budovy, námestia a háje, v druhom rade duch v ňom žijúcich. Z minulosti a prítomnosti, z včerajška a dneška sa tvorí táto tvárnosť, v ktorej sa zrkadlí vždy skutočnosť, na základe ktorej bezpochyby možno usúdiť na ducha v ňom žijúcich. Budovy, inštitúcie, premávka sú samými takými činiteľmi, ktorými, keď ich vezmeme do úvahy, dá sa zmerať a posúdiť duch človeka.

V našom maďarskom verejnosprávnom systéme municipálne mesto je taký samosprávny, administratívny orgán, ktorý na základe vlastných rozhodnutí tvorí alebo ničí, ktorý úplne vyjadruje človeka a v rámci ktorého žijúci môžu zúžitkovať svoju osobnosť v prospech národného celku a tým aj vo svoj úspech.

Je teda samozrejmé, že tento stav musíme brať do úvahy pri tomto našom pohľade do minulosti a hoci samospráva municipia na späť-pripojenom území pôsobiaci čiastočne vymenovaním členov výboru a čiastočne vymenovaním úradníkov trpí újmu, neporušením svojho rozhodovacieho práva, predsa môže byť považovaná ako orgán, ktorý sám si určuje svoje ciele a k dosaženiu týchto sám si volí potrebné prostriedky. Obecenstvo mesta Košíc aj použilo toto svoje právo rozhodovania pri každej príležitosti, kedy sa mu naskytla k tomu možnosť.

Tvárnosť mesta vyjadruje ducha svojich obyvateľov.

Keď vychádzajúc z tohoto ustálenia skúmame obraz mesta, pozorujeme, že napriek všetkým zásobovacím ťažkostiam — zvlášť v prvých rokoch späťpripojenia — tak mesto, ako aj jednotlivci previedli podivuhodný výkon.

Výkonnosti mestských úradníkov umiestnených v budove bývalého Obecného Verejnosprávneho Náukobehu, ako aj rozvoju vedenia pre-kázala okolnosť, že táto budova je tesná, zle zadelená, vzdialená od ruchu mesta: slovom na tento cieľ bola nevhodná. Poznanie tohoto stavu prinútilo obecenstvo mesta k tomu, aby vzalo do árendy časť budovy KSOD-u, ktorá od oslobodenia stála bez účinku, a tak umiestnila všetky svoje úrady v jednej budove. Od 1. novembra 1941 účinkuje v tejto budove celý starostenský úrad a jeho vhodné umiestenie a prístupnosť v mnohom prispely k zlepšeniu mestskej administratívy. Účinkujúc v tejto budove, podarilo sa prebudiť v obcenstvu dôveru k maďarskej, správnejšie mestskej verejnej správe.

Mládež mesta Košíc — vyrastlá za doby obsadenia — prirodzene len trocha, alebo vôbec nepoznala maďarské ideály. Hrdinskými bojami, ctnosťami natoľko bohatá maďarská minulosť tejto mládeži sotva znamenala viac, ako rad zaujímavých príbehov, ktorým sa učila na stredných školách s menším-väčším záujmom a pozornosťou. Žiactvo našich nižších škôl snáď ešte menej života cítilo behom svojho štúdia v rýchlom spáde príbehov. Preto bolo treba prebudiť v duši našej mládeže cestou k tomu vhodnej inštitúcie, alebo organizácie maďarské povedomie, ktoré pobáda k činom a ktoré v útlej mladosti učí samostatnosti, vynaliezavosti a vojenskej disciplíny. Prisvojenie týchto vlastností mohlo sa stať iba v rámci junáckej inštitúcie, kde každý duševne a telesne zdravý maďarský mladík, ako levante — junák — od svojej útlej mladosti zúčastní sa pospolitej vlasteneckej práce. Mládež práve preto pomocou tejto inštitúcie bolo treba spojiť, urobiť pred ňou sympatickou levantistické združenie a tým doplniť v jej duši medzeru, spôsobenú za doby obsadenia.

Za chápavej spolupráce a obetavosti obcenstva mesta najprv na Gizelovom nábřeží, potom na Mikešovej ulici boli otvorené levantistické domovy, aby potom po doplnení domovom na ulici gr. Bersényiho predbežne úplne vyhovovaly zákonom predpísaným predpokladom.

Kým levantistická inštitúcia pracuje výlučne v prospech správnej výchovy mládeže, dotiaľ celú spoločnosť sa týkajúce problémy rie-

šia tie zdravotné ustanovizne, ktoré takrečeno z jedného dňa na druhý priamo zo zeme vyrástly v spät pripojených Košiciach.

Zdravotný dom na Mäsiarskej ulici svojim moderným zariadením, oddanou prácou v ňom umiestených inštitúcií, rieši nielen nutné miestne úlohy verejného zdravotníctva, ale svoje účinkovanie rozšíril aj na celú Abauj-Turniansku župu.

Útulne na Delostreleckej, Člnkovej a Kovácskej ulici, rozšírenie opatrovne na Jarossovej ulici, detské ihrisko v Széchenyiho parku, sú zase také výtvyry, ktoré slúžia dobru detí.

Obecenstvo mesta, vedené sociálnou myšlienkou, dokončilo mestské činžovné domy na Nemocničnej ulici, ktoré boli začaté ešte za režimu obsadenia, ale potom po spät pripojení ostaly nedokončené, — v ktorých ľudia, majúci malý príjem, môžu sa dostať k zdravým a lacným bytom.

V apríli roku 1941 dokončených šesť dvojposchodových domov obsahuje 72 malých bytov. Z týchto bytov k 36 mimo priestrannej izby, sú aj potrebné vedľajšie miestnosti, kdežto ďalších 36 bytov, po jednej-jednej izbe tak bolo rozšírených, že namiesto komory slúži v kuchyni umiestená skriňa. V pivniciach budôv sú po 2—2 sprchy, lebo k bytom nie sú kúpelne. V budovách stoja k dispozícii obyvateľom v potrebnom počte pracovne a sušiarne.

Ústav pre výchovu ošetrovateľiek Zeleného križa bol vhodne umiestený v starej budove po prevedení potrebnej adaptácie. Ošetrovateľky, ktoré vyjdú z tohoto ústavu, vykonávajú na našich dedinách neoceniteľnú verejno-zdravotnícku prácu.

Prebudovanie pavilonu na pitie vody v „Lajos“ kúpeliach je verejno-zdravotníckeho významu. Štátna vľajka je zase pútnickým miestom národných sviatkov, kde od oslávania 11. novembra roku 1938 z príležitosti každého národného sviatku shromažďí sa spoločnosť Košíc, aj takto dokazujúc svoje vlastenectvo. Ináč štátna vľajka bola vybudovaná na mieste sochy prvého československého ministra národnej obrany generála Štefánika a čiastočne použitím materiálu podstavca sochy.

Zovňajšia a vnútorná úprava Národného divadla je svedectvom toho, že vodca a obecenstvo mesta spojenými silami sa usiluje na utvorení a obnovení kultúrnych ustanovizní.

Premena kaštieľa Rákócziho na Hlavnej ulici 94. na mestku knižnicu, utvorenie kvetinárstva na verejnom cintoríne, zvečnenie pamiatky gr. Pavla Telekiho, kráľa Mateja, hrdinsky zomretých pri ruskom bombardovaní v roku 1941, pamätná doska gr. Vincenta Berzevizyho a konečne zvečnenie pamiatky za doby českého obsadenia zomrelých hrdinov, zrodilo sa z budujúceho pocitu úcty voči veľikášom minulosti.

Avšak pri stavbách a pamätných doskách postaralo sa vedenie mesta aj o to, aby dlažba ulíc, za obsadenia zanedbaná, po premožení všetkých ťažkostí, bola daná do poriadku. Z usporiadania Sv. Štefánskej okružnej a námestia Horthyho ukazujú sa rysy veľkolepého

usporiadania mesta. Týmto sa rozšíri životný priestor mesta, čo vyžaduje budovanie nových ciest, potrebných pre premávku, utvorenie trhoviska, a to dáva nové možnosti rozvoju mesta.

S tým súvisí aj zavedenie novej elektrickej linky č. 6, ktorá umožňuje obyvateľstvu robotníckej štvrti na juhozápadnom okraji mesta, aby sa mohlo ľahšie a rýchlejšie dostať na svoje pracovné miesta a aby deti mohli s menšou námahou dosiahnuť školy, ktoré ležia snáď od ich bytov ďaleko.

Tesne súvisí so zavedením horespomenutej elektrickej linky tá okolnosť, že teraz dostavaných a z príležitosti piateho výročia spät-pripojenia svojmu úkolu odovzdaných 58 ONCSA domov leží tiež na tejto časti mesta. — Ako je totiž známo, tieto domy boli budované pre mnohohodtné, v horších pomeroch žijúce rodiny. Členovia týchto rodín skoro všetci od mladého veku pracujú, je dôležité teda, aby svoje pracovné miesta mohli ľahko dosiahnuť.

Utvorenie kolónie ONCSA znamená veľkú pomoc nielen pre nedostatok bytov v meste, ale hlavne preto, lebo udelení sa dostanú do polohy, ktorého rozumným využitím celá ich rodina sa môže sociálne zosilniť. Čistý a zdravý domov je taká hodnota pre človeka, ktorá vplýva na celú jeho bytosť a obsahuje nesmierne možnosti vývoja.

Inštitučná sociálna politika sa však ukazuje nielen v tom, že udeľuje rodinám domovy, ale v sociálnom duchu, ktorý preniká celú maďarskú verejnú správu, ktorá sa usiluje pomáhať každému včas a vhodne. Táto pomoc je len zriedkakedy poskytovaná bez protihodnoty a skoro vždy je takého rázu, aby podporený cítil svoje zosilnenie z vlastných síl.

Prvé roky po spät-pripojení neboli vhodné k rozvinutiu všetkých hodnôt našej inštitučnej sociálnej politiky, skrsnutej z maďarského ducha. Zvýšená nezamestnanosť, ktorá bola prirodzeným následkom blízkych štátnych hraníc, prinútila vedúcich činiteľov mesta k prevedeniu súrnych a účinných opatrení. Práve preto v marci roku 1941 začína sa regulovanie Mlynského jarku preto, aby demobilizovaní vojaci sa dostali k zárobku. Súčasne udeľuje mesto 36 mnohohodtným rodinám bezplatne pozemok v rozsahu 300—300 štvorcových siah. Tieto pozemky znamenajú pre rodiny ročne asi 340 P dôchodku. Tento obnos je síce pomerne malý, ale na každý pád prispieva k ich posilneniu.

Štatistické dáta, ktoré stoja k dispozícii, vrhajú živé svetlo na výsledok sociálnej práce v spojitosti s ošatením detí mnohohodtných rodín. Kým totiž v roku 1939 rozdelilo mesto 832 párov topánok, 568 chlapeckých a 379 dievčenských šiat medzi na to odkázanými, dotiaľ v bežnom roku rozdelilo už len 311 párov topánok a žiadne šaty. Keď sa aj tento stav môže čiastočne vysvetliť nedostatkom materiálu, dôvodom jeho predsa nie je len to, ale potešiteľný pokles počtu na to odkázaných.

Práve taký potešiteľný pokles ukazuje aj štatistika chudobných.

Kým počet týchto v roku 1939 bol 5585, dotiaľ v roku 1943 už len o 972 osôb bolo treba sa postarať.

Skôr ľudomilnému úkolu slúži akcia vianočných balíčkov, v rámci ktorej mesto v predvečer sviatku rozdeľuje balíky medzi svojimi chudobnými, ktorí sa stravujú na mestskej kuchyni.

Väčšieho významu je akcia palivového dreva v roku 1942, behom ktorej rozdelilo mesto bezplatne 1000 m³ palivového dreva medzi svojimi, na to odkázanými chudobnými.

Podporovanie dľa Maďarskej Normy bolo zavedené od roku 1939. Medzi účastníkmi tejto akcie nachádzame aj úradníkov mesta, ktorí na tento účel venujú mesačne 1 %—1/2 % svojho základného platu.

Sociálne ťažko sa vzťahujúce mesto Košice v januári roku 1941 môže už pomýšľať na to, aby prijalo medzi svoje múry 63 rodín zo Sedmohradska ušlých našich bratov, ktorí žijú v núdznejších pomeroch, ako naši chudobní. Pre týchto zabezpečilo mesto celé zapatrienie a umiestenie, a mimo toho postaralo sa aj o ich zamestnanie.

V bežnom roku zase rozhodlo sa obecnstvo mesta, že zo sirôt, vo vojne padlých hrdinov preberie na seba útraty výchovy piatich sirôt v sirotinci Sv. Antona.

Mimo úradných kruhov celá rada sociálnych a dobročinných spolkov pracuje na tom, aby bolo čím menej našich maďarských bratov, ktorí trpia zimou, hladom a práceneschopnosťou. Táto práca nie je bezúspešná, hoci od hodnotnej sociálnej politiky je ďaleko. Kým totiž konečným cieľom každej sociálnej politiky je utvorenie takého stavu, v ktorom každý pracujúci človek na základe svojej práce môže sa dostať do pomerov, ktoré jemu a jeho znalostiam vyhovujú, dotiaľ práca spoločenských organizácií, ktorá sa zakladá na zásadách kresťanskej dobroty, je podporovaním, zakladajúcim sa na dosť povrchnom výbere. Práve preto jedným z problémov, ktoré sa majú čo najrýchlejšie riešiť našou sociálnou verejnou správou, je urobiť zbytočnou každú spoločenskú pomoc a inštitučne riešiť tieto problémy.

*

Kým horeuvedené by sme mohli nazvať hromadným názvom: sociálnou prácou, spojenou s jedincom, dotiaľ k napomáhaniu sociálneho blahobytu, k uspokojeniu vyšších kultúrnych požiadavok každého slúžia ustanovizne, ktoré shrňujeme pod názvom: verejné podniky. Sem patria: vodáreň, plynové, elektrické a kanalizačné záводы, teda všetky tieto zariadenia, ktoré pre každého znamenajú teplo, svetlo, vodu na pitie a umývanie, ako aj čistotu. Nie je divu teda, že tieto ustanovizne stoja nielen pod zvýšeným dozorom, ale modernizovanie a rozširovanie týchto je dôležitým verejným záujmom. Ich dôležitosť a všeobecný ráz sa ukazuje v tom, keď nejaká vada, alebo porucha zastaví ich činnosť. Preto bolo tak dôležité, aby po viedenskom rozhodnutí, v dobách tak nejasných a pre politickú pomstu tak vhodných, boli verejné podniky strážené spoľahlivou strážou. V týchto dobách hasiči, stráže, postavené verejnými podnikmi, ako aj — vtedy

ešte tu ležiaca — česká vojenská posádka spoločne držali stráž pri verejných podnikoch.

Sotva pominulo nebezpečné napätie, verejné podniky ihneď, pripravujúc sa na dôstojné privítanie našich honvédov, na podstavec Štefánikovho pomníku primontujú 150 žiaroviek tak, aby v kruhu národných farieb Svätá Koruna žiarila ako večný symbol.

Aby sa predišlo v prvých dňoch po spät pripojení očakávateľného nedostatku uhlia, vláda sa postarala cestou poverencov ministra priemyslu o neporušené prevádzanie činnosti verejných podnikov.

V tejto dobe sa ukazujú ťažkosti aj v otázke zamestnancov a odborníkov, čo dočasne rieši riaditeľstvo verejných podnikov slúčením niektorých pracovných oborov.

Nedostatok zásob sa prejavil súčasne s klesnutím počtu odberateľov, čo bolo preto nevýhodné, lebo verejné podniky namiesto českých nákupných miest, hľadajúc maďarské nákupné miesta a svoje suroviny odtiaľ zaobstarávajú, v tej dobe boli prinútené nakúpiť drahší materiál. K tomu prispievala ešte tá okolnosť, že české civilné a vojenské úrady a ustanovizne ostaly dlžnými verejným podnikom obnosom 154.571 — P.

Riaditeľstvo verejných podnikov muselo sobrať všetky svoje sily, aby tieto finančné ťažkosti čím skôr a čím úspešnejšie mohlo zdolať. Vhodnou propagandou sa podarilo dostať aj z týchto ťažkostí a dnes táto inštitúcia zase v úplnej finančnej istote pokračuje vo svojej práci pre verejný záujem.

Niekoľko čísel osvetlí správnosť tohoto zistenia: Kým v roku 1940 tieto podniky prispely k odbremeneniu mesta obnosom 396.328 P, v roku 1941 tento obnos zvýšil sa už na 467.417 P, aby v roku 1943 činil 558.909 P.

Vojnové ťažkosti v hospodárení s materiálom samozrejme ukazujú svoj účinok aj u verejných podnikov, tieto ťažkosti podarilo sa doteraz riaditeľstvu zdolať a je silná nádej, že do konca teraz zúriacej svetovej pohromy nenastane zvlášťnejšie uviaznutie v týchto závodoch.

Útraty znovuzriadenia škôd, spôsobených bombardovaním mesta Košíc dňa 26. VI. 1941, znamenaly pre podniky 3000 P výdavkov. Pri príležitosti spät pripojenia Sedmihradska zase značil účastiny v hodnote 5000 P na založenie Sikulských elektrární úč. spol.

Z príležitosti 75. výročia založenia mestskej plynárne Krajinské sdruženie maďarských plynární svoje XXI. riadne valné zhromaždenie usporiadalo v Košiciach. Z príležitosti výročia verejné podniky vydali aj pamätník ozdobnej úpravy, ktorý na II. Krajinskej umelecko-priemyselnej výstave bol aj vystavený ako mimoriadny výkon tlačiarenskeho priemyslu.

Riaditeľstvo verejných podnikov, ktoré poznalo dôležitosť liečenia sociálnych krívd, nešetiac prácou a námahou, vybralo svoj diel v boji o premoženie nezamestnanosti, panujúceho v meste. Vtedy, keď štát založením inštitúcie ONCSA ponáhal sa na pomoc biednym, riaditeľstvo verejných podnikov vypracovalo veľkolepý plán, dľa ktorého

prevedením práce v hodnote asi 5,300.000 P nezamestnanosť by bola zmizla na dlhšiu dobu. Zčiasťky zmenou okolností, čiastočne pre iné predstavy ONCSE, tieto plány sa uskutočnily len v malých zlomkoch, a od ONCSE obdržaly verejné podniky len časť žiadaného úveru.

Preciufujúc dôležitosť hľadiska národnej obrany, na základe výzvy ministra národnej obrany a Krajinského združenia továrníkov, verejné podniky nielen poskytovaly príslušníkom rodín zamestnanca, konajúceho vojenskú službu, obnos, doplnený 50 % štátnej podpory, ale nad to od 1. V. 1939 do pragmatikálnych miest vymenovaní úradníci a podúradníci na celú dobu svojej vojnovnej služby — s verejnými zamestnancami jednako — dostanú svoje pôžitky v celom obnose. Ostatní, nevymenovaní zamestnanci, ktorí majú viac, ako jednoročnú služobnú dobu, obdržia po manželke 40 % svojho týždenného zárobku, a po každom dieťati 10 % týždenného zárobku, maximálne 80 % týždenného zárobku.

Aby robotníci verejných podnikov, ktorí vykonávajú ťažkú a zodpovednú prácu, mohli pracovať za pomerov, ktoré zodpovedajú požiadavkám zdravotníctva, riaditeľstvo podnikov mimo — v elektrárni už zriadenéj — robotníckej kúpele a jedálne, zriadilo kúpeľňu a jedáleň toho istého účelu aj v plynárni. Robotníci, ktorí v dôsledku druhu svojej práce väčšmi opotrebujú svoje šaty a topánky, dostanú pracovné obleky, topánky a plášť do dažďa.

Riaditeľstvo podnikov tým obľahčuje starosti podnikových robotníkov, že každý krok a za výhodnú cenu kupuje pre nich krumple, strukoviny, zeleniny, drevo atď. Cený týchto každodenných potravných článkov splácajú zamestnanci v menších splátkach.

Mimo už prednesených je potrebné a dôležité, aby sme sa zabývali aj s jednotlivými závodmi, ktoré majú samostatnú činnosť. Každý závod má totiž svoje zvláštne problémy, k riešeniu ktorých sú potrebné administratívne skúsenosti a dostatočná odborná znalosť. Tieto zvláštne problémy znamenajú vlastne vedenie verejných podnikov a ako také, tesne zapadajú do rámca tohoto nášho štúdia.

Elektrárne sú najväčšími a najviac vynášajúcimi podnikmi mesta. Roku 1939 u tohoto podniku sa javiace prechodné ťažkosti značne zvyšovala tá okolnosť, že pri vyrábaní prúdu bolo treba prejsť na kúrenie s hnedým uhlím. Palivové zariadenia strojných kotlov ústredia pre výrobu prúdu boli totiž vybudované na pálenie karvinského uhlia vysokej výhrevnosti. Riaditeľstvo na základe palivových skúšok, konaných s uhlím z 24 rôznych baní, určilo najviac vyhovujúce maďarské uhlie. Z toho dôvodu rozšírilo svoje skúšobné laboratórium a mimo skúšok s uhlím zaoberá sa aj skúmaním mazacích a transformátorových olejov, osvetľovacieho plynu a benzolu.

Pre menšiu výhrevnosť domáceho uhlia bolo treba sa postarať o nashromaždenie väčšieho množstva uhlia a preto aj o rozšírenie uhoľného skladišťa. Po získaní plochy mestského záhradníctva, ktoré bolo preložené k verejnému cintorínu, miesto uhoľného skladu elektrárni vybudovaním ďalšej priemyselnej koľajnice bolo možno rozšíriť až päťnásobne, čo uskladnenie potrebného množstva uhlia náležite

zabezpečilo. Pre menšiu odolnosť hnedého uhlia voči zmenám počasia bolo treba chrániť uskladnené uhlie proti vplyvu dažďa a slnka. V dôsledku toho bolo treba zriadiť kryté skladište a miesto, ktoré slúži k miešaniu uhlia, bolo treba opatriť strechou. Kryté skladište za 12.000.— P zhotovil košický podnikateľ, kdežto železnú konštrukciu nad miestom pre miešanie uhlia zhotovila dielňa podnikov.

Na základe povolenia elektrárne ani po spätipripojení nezastavily dodávanie prúdu pre Východoslovenské Elektrárne. Koncom marca 1939. Východoslovenské Elektrárne smluvu pre dodávanie prúdu vypovedaly, v dôsledku čoho dodávanie prúdu prestalo. Táto okolnosť samozrejme spôsobila pokles výroby prúdu, čo bolo sťažené ešte aj ubudnutím počtu odberateľov. Za účelom zdoľania ťažkostí začalo sa vyjednávať s Krajinskými Elektrárnami, ktoré spravujú maďarské časti siete Východoslovenských Elektrární, v prospech ďalšieho dodávania prúdu, ktoré aj viedly k úspechu a od 1. januára 1941. sa začalo vzájomné dodávanie prúdu. Tomu možno ďakovať, že teraz mestské elektrárne pracujú s úplným obťažením.

Na jar roku 1939. došlo zariadenie vzdušného chladiča pre veľký turbogenerátor verejných podnikov. Zavedenie tohoto zariadenia značne prispelo k modernizovaniu zariadenia generátora elektrární. Elektrárne dodávajú aj jednotný prúd, potrebný ku prevádzkaniu pouličných elektrických dráh. K zníženiu výdavkov, spojených s pretvorením v roku 1942. boli namontované ortuťoparové riadiče namiesto bývalých motorových generátorov.

Z hľadiska protiletectkej obrany sa stalo potrebným riešenie ústredného zapnutia mestského verejného osvetlenia. Keďže v roku 1939. verejné osvetľovanie mimo elektrických lúčp bolo obstarávané aj plynovými lampami, v prospech možnosti centrálného zapnutia verejné podniky sa rozhodly vymeniť plynové lampy s elektrickými. S touto prácou paralelne išlo aj budovanie ústredného zapnutia osvetlenia na základe vlastných plánov verejných podnikov vo vlastnom prevedení. Ústredným zapnutím verejné osvetľovanie Košíc veľkým krokom sa dostalo vpred tak z hľadiska modernizovania. ako aj úspory závodných trov.

V roku 1940. podniky zhotovily vzdušné poplašné zariadenie. Konečné vybudovanie zapínacieho zariadenia ústredia protiletectkej obrany však pre ťažkosti obstarávania materiálu mohlo byť dokončené iba začiatkom roku 1942.. prevedenie ktorého dozorná komisia ministerstva národnej obrany prehlásila za vzorné.

V roku 1939. a 1940. rozdeľovacie siete boli len v menšom rozsahu rozšírené. K vážnejšiemu rozšíreniu došlo až v roku 1941.

Aj z celonárodného hľadiska je samo stojacou zaujímavosťou farebný vodomet na námestí Mikuláša Horthyho, ktorý na základe plánov riaditeľa verejných podnikov zhotovil technický sbor verejných podnikov.

V r. 1942. bolo vybudovaných deväť nových transformátorových staníc a vzdušné vedenie vysokého napätia bolo rozšírené o 1941 metrov, kým vedenie nízkeho napätia o 1921 metrov.

Po dvadsaťročnom prerušení verejné podniky zase zaviedly elektrické mlátenie, ktoré od tej doby ku spokojnosti majiteľov mláťačiek a obecnstva riadne sa opakuje a čím ďalej, tým viac ľudí užíva bezpečnú od ohňa, modernú a pomerne nie drahú elektrinu ku hnatiu mlátiaceho zariadenia.

Hlavná promenáda v Széchenyiho sade, ako aj verejné osvetlenie na námestí Mikuláša Horthyho bolo vybudované kábelovaním a štýlovými stĺpami na nosenie lúčov.

Skutočný vývoj elektrárni najjasnejšie ukazuje výroba prúdu a silné zvyšovanie počtu konzumentov. Kým výroba prúdu v roku 1940. dľa prirovnania k 1939-ročnej sa snížila o 20%, výroba v roku 1941. ukazuje 92% a v roku 1942. už 61% zvýšenie. Tohoročná výroba predvídať bude vyššia ako v roku 1939. o 94%

Plynáreň bola pôvodne osvetľovacím podnikom, nakoľko slúžila osvetľovaniu ulíc a súkromnému. Jej výkon v roku 1938. bol najvyšší zo spotreby dvadsiatich rokov obsadenia. Bezprostredne po spätipripojení — z príčin už známych — snížila sa spotreba o 27%. Rýchlym vzrastom obyvateľstva mesta počet konzumentov ukazuje zase vzrast, čoho jedinou príčinou je vytrvalá a úspešná práca obchodu na Hlavnej ulici č. 94., ktorý má za účel popularizovať verejné podniky. Tento vzrast čoskoro stal sa tak veľkým, že výkonnosť pecí stala sa nedostačnou a už v roku 1940. ukázala sa potreba zaopatrenia nových pecí pre výrobu plynu. Tieto nové pece boli uvedené v činnosť len v bežnom roku a už teraz sú skoro stoprocentne zaťažené. Hlavnou príčinou tohoto zvýšenia je rozmnoženie počtu súkromných konzumentov, totiž určité zvýšenie kultúrnej úrovne. Naproti peciam, zariadeným na kúrenie s drevom alebo uhlím, vedľa mnohých predností plynovej pece je jej hlavnou hodnotou čistota, úspora práce a úspora.

Je samozrejmé, že zvýšenie počtu spotrebiteľov plynu malo za následok rozšírenie siete plynového vedenia. Tieto stavby — mimo zvýšenia príjmov plynárne — znamenali aj prácu pre nezamestnaných, čo za vtedajších pomerov bolo nie malej hodnoty a významu.

Vlastnú plynáreň tiež bolo treba modernizovať, čo vyvrcholí v zdokonalení zariadenia a novom priemyselnom odvetví: v zavedení zariadenia pre získanie benzolu. Tu sa musíme zmieniť o premenení sírových čističov, zaobstaraní vlečného stroja, výmene starého kotúča na obracanie, zadovážaní lamača koksu a o zavedení nových prístrojov na meranie. Všetko to učinilo potrebným aj zväčšenie územia plynárskeho podniku, pri ktorom riaditeľstvo malo zreteľ už aj na budúci vývoj.

Vodáreň následkom novej hraničnej čiary stratila tri pramene, ktoré ostali na slovenskom území. Tieto tri pramene predbežne bolo treba vypnúť z dodávania vody a boli spravené potrebné kroky, aby tieto pramene boli pripojené zase k maďarskému územiu. Pri dodatočnej úprave hraníc tieto pramene aj územie vodojemu boli spätipripojené a tak aj vodné množstvo týchto prameňov zväčšuje zaopatrienie mesta vodou.

Na zabezpečenie vody pre vily a hotelu na Bankove bola zabraná voda prameňa „Vil“ v Širokom údolí a z diaľky 1200 m cez 14 kontrolných šachiet zaviedly ju vodárne do vedenia Bankova.

K overovaniu a oprave 4000 kusov vodomero, ktoré sú užívané, bolo treba postaviť vlastnú overovaciu stanicu a správárňu. Dodanie a namontovanie vočnej overovacej stanice, objednanej v roku 1939., ako aj zadováženie potrebných strojov pre správárňu vodomero stalo sa v roku 1940.

K zabezpečeniu dodávky vody pre robotnícku zotavovňu hlavného mesta, ktorá sa buduje na Bankove, uloženie 1175 m tlakového vedenia, vystavenie potrebnej budovy strojovne, namontovanie zariadenia pre dodávku vody a vodojem na Bankove boli dohotovené v auguste 1941.

Hlavné vedenie obsadenia prameňov medzi horárňou a zotavovňou priateľov prírody asi v dĺžke 160 m behom času bolo zničené. Uloženie nových, betónových rúr sa stalo vypnutím skazenej časti, čím sa predišlo nebezpečeniu nákazy spodnej vody.

Uloženie tlakovej rúry, ktorá zabezpečuje dodávku vody pre obidve strany mesta medzi hlavným vedením pred ústrednou čerpadlovou stanicou a budovou MÁV-u v dĺžke 1800 m bolo ukončené v roku 1941.

Aby bola zabezpečená dodávka vody pre verejné kúpele na pobreží Mlynského jarku, bola vybudovaná šachtová studňa, čím bola zabezpečená dodávka vody pre bazén na kúpanie.

Nedostatok vody, ktorý nastal v dôsledku sucha, učinil potrebným hľadanie nových prameňov. Skúmania, ktoré boli prevedené v Čermelskej doline, mali za následok zabranie vody starej bane vo svinovskom údolí. Po otvorení zavalenej bane a získaní jej vody po vybudovaní 457 betónových rúr a 7 kusov betónových šachiet, voda bola vpustená do hlavného vedenia v septembri tohoto roku.

Aby bol vyvážený nedostatok vody studní v údolí Hornádu, bolo potrebné zriadiť novú studňu. Po pozorovaní a skúšobnom meraní ku zriadeniu novej studne ukázalo sa najvhodnejším miesto na severozápadnej strane Lajos kúpeľov. Vodu tam získanej studne chemické a bakteorologické skúšky kvalifikovali za bezvadnú pitnú vodu. Prínos vody vybudovanej novej studne je priemerne 35—40 lit./sec., t. j. 126—144 m³ za hodinu.

Ku zabezpečeniu vody pre mestský drevosklad a plynárne bolo treba uložiť 100 m dlhú tlakovú rúru. Mimo toho za uplynulých päť rokov vodnú sieť mesta riaditeľstvo verejných podnikov predĺžilo o 1221 metrov. Z tohoto bezpochybne môžeme zistiť, že napriek panujúcim ťažkostiam pri zadovážovaní materiálu, na každej strane koná sa plánovitá a cieľavedomá práca.

Kanalizačné podniky: vyvíjajú dvojstrannú činnosť: starajú sa o udržiavanie v dobrom stave, čistenie a súčasne aj rozširovanie kanálovej siete.

Čistenie a udržiavanie kanálovej siete sa koná stále dľa skúse-

ností desaťročí. K týmto prácam patrí čistenie šachiet pre príjem dažďovej vody, asi 9 km dlhej pásmovej priekopy a aj potokov.

Behom núdzových prác, hneď v prvých rokoch po spätipripojení boli vybudované nové kanálové siete. Žiaľbohu, tieto práce v posledných rokoch prestaly, iebo ťažkosti pri zadovážení materiálu, prerušenie stavebného ruchu, a zaplnenie terajšieho zariadenia rúrovej siete prekáža možnosti ďalšieho rozširovania.

Kanalizácia kolónie ONCSA za pomerne krátku dobu predsa bola prevedená, aby pre obyvateľov kolónie bolo zabezpečené bezvadné mestské okolie.

Mimo prác a opráv, ktoré znamenajú vývoj, podnik začal modernizovanie kanalizačných podnikov a za tým účelom postavil na rôznych miestach mesta 7 jednoduchých a 2 kusy staníc pre registrujúce sprchomery. Teraz teda po Budapešti Košice majú najmodernejšiu sieť sprchomerov, čo pri prebudovaní kanálovej siete bude mať veľký význam.

Samostatnú hlavnú, budujúcu úlohu verejných podnikov tvoria udržiavajúce práce budov rozširujúcich sa závodov. Mimoriadny rýchly takt vývoja v rokoch po spätipripojení spôsobil, že pôvodne len pre prevedenie menších prác určený stavebný odbor previedol aj väčšie stavby.

V roku 1939. pre elektrárne bolo vybudované kryté uhoľné skladište. V januári toho istého roku — v rámci núdzových prác — začaly sa aj regulovacie práce Mlynského jarku na Arpádovom pobreží. V tej istej dobe dľa plánov a dozoru stavebného oddelenia bola vybudovaná cesta k vodárenskej strojovni, čiastočné premenenie skladníckeho bytu v ústrednom skladišti, rozšírenie plynárskeho uhoľného skladišťa, stavba nového haľového, krytého uhoľného skladišťa.

V roku 1940. znamenalo veľkú prácu opevnenie ľavého krídla starej hrádze, vystavenej na rieke Hornád a poškodenej povodňou, ako aj prestavba stien predmostia vpušťacieho stavidla Mlynského jarku.

Prebudovaly vrchnú konštrukciu železného mostu, ktorý vedie cez Mlynský jarok do Széchenyiho parku, na Zovňajšej priekope proti výmolom previedly riečištné schody a boli dokončené aj práce, spojené s adaptáciou sídelného domu verejných podnikov.

V roku 1941. k vodovodu, projektovanému k zotavovni hlavného mesta bola vybudovaná v Čermelskej doline prechodná vodná strojovňa a na vrchu Bankov vodná nádrž.

Zodpovedne predpisom protiletectkej ochrany na skladišti v Széchenyiho parku verejné podniky vybudovaly úkryt. V roku 1942. pre vodáren boli zhotovené 4 úkrytové výklenky a začaly sa práce ústredného úkrytu elektrární. Tieto práce boli dohotovené v bežnom roku. V tomto roku pre elektrárne štyri a v plynárni jeden úkrytový výklenok bol zhotovený a v strojárni elektrárne boli vybudované steny bezpečné proti úlomkom.

V spojitosti s úpravou Horthyho námestia bazén a strojovňu fa-

rebného vodometu, ktoré boli dokončené v roku 1942., verejné podniky daly vyhotoviť vlastným stavebným oddielom.

Pre rozšírenie elektrárenského skladišťa stalo sa nutným preloženie mestského záhradníctva. K premiestneniu záhradníctva sa ale stalo nutným vybudovanie nového skleníku. Aj túto prácu previedly samy a verejné podniky odovzdaly mestu skleník v rozsahu 625 m² namiesto starého 395 m² rozsahu.

Strecha kotelne elektrární v lete 1942. zhorela. Zhorenú časť strechy stavebné oddelenie za krátku dobu opravilo.

Pri rozšírení plynárne stavebné oddelenie zhotovilo betónové základy plynového generátora, bolo treba vystaviť nový komín k novému plynogenerátoru, zhotovenému v roku 1942., ku ktorému oddelenie vystavalo asi 29 m vysoký vežový podstavec. Boli dokončené stavebné práce benzolovej továrne a bola zhotovená aj zvláštna benzolová nádrž. Boli skončené aj adaptačné práce starej nádrže pre ammoniak a decht.

Zpomedzi menších prác treba spomenúť: zhotovenie nadstavby IV. studne verejných podnikov, ako aj pre potrubie k studni na rieke Hornád postavený drevený most, betónová priehrada pre vodomer na Čermeľskom potoku atď. atď.

Všetky tieto práce behom päť rokov boli zhotovené asi v hodnote 623.400 P a sú dôkazom v každom obore bádateľnej snahy verejných podnikov o modernizovanie. Však je aj prirodzené, že ustanovizeň, ktorá natoľko znamená ducha dnešnej technickej doby, ako verejné podniky, len vtedy môže vykonať svoju úlohu, keď sa rozvíja a modernizuje.

Keď sme nazvali verejné podniky ako ustanovizeň, ktorá napomáha sociálnemu blahobytu každého, to isté musíme urobiť aj u hasičstva a záchranej inštitúcie, ktoré zastávajú podobnú funkciu ako verejné podniky, ktoré síce neprispievajú k všeobecnému blahobytu, tým však, že chránia náš telesný a majetkový prospech, predsa vyvíjajú prácu, ktorá sa dotýka celku.

V dobách po obsadení aj hasičstvo bolo zmenené, lebo jeho organizácia za českého režimu nevyhovovala podľa maďarských právnych predpisov. Jeho premenenie malo v zápätí aj jeho modernizovanie, ktoré zvlášť v našich dobách je veľmi dôležité, keď k odstráneniu následkov prípadného bombardovania slúži práve, ba skoro výlučne len táto inštitúcia. Že nový sbor je nakoľko zodpovedajúci a časový, to nič nedokazuje lepšie ako poučenie a skúsenosti, získané pri bombardovaní Košíc v lete 1941., ktoré dokazujú, že naši hasiči a záchranci aj v takýchto prípadoch sú na svojom mieste.

Terajší sbor, ktorý pozostáva z hasičstva z povolania a z dobrovoľných hasičov, znamená dvojnásobný počet hasičstva, ktorý bol za doby českého režimu. Táto organizácia s novo obstaranými strojmi a zariadením aj preto je veľmi významná, lebo sa zaoberá usporiadaním okresných hasičských kurzov a tak má vplyv nielen na mestské, ale

aj na celom území košického vojenského veliteľstva pôsobiace hasičské sbory.

Za päť rokov v Košiciach usporiadaných 14 hasičských kurzov a 6 kurzov pre manipulovanie s malými motorovými striekačkami dokazujú, že hasičský sbor koná prvotriednu prácu nielen z hľadiska praktického, ale aj teoretického.

Tu musíme spomenúť, že nielen v meste, ale aj vo veľkom okruhu okolo Košíc naše hasičstvo obstaráva záchrannú službu, aby sme nenechali bez povšimnutia rozšírenie pracovného oboru aj v tomto smere. Táto záchranná stanica od svojho založenia v roku 1893 poskytla prvú pomoc už v 39.000 prípadoch svojim bližným nehodou stihnutým alebo onemocnelým.

Mesto, ako korporácia, obstaráva svojimi orgánmi a inštitúciami nielen verejné úlohy všeobecnej verejnej správy, ktorá spočíva na právnych predpisoch, ale je prinútená starať sa aj o svoj súkromný majetok, lebo bez vyvíjania hospodárskej činnosti určitého smeru jej inštitúcie a orgány sotva by mohli zodpovedne zastávať svoju prácu.

V súkromnom hospodárstve mesto sa stará hlavne o to, aby malo dostatočný počet ťažných zvierat, ktoré by stáli k dispozícii pri prácach, spojených s verejnou čísiotou, miestnymi ohliadkami a vozením. Mimo toho podľa vzťahujúcich sa predpisov je povinné držať aj plemenníkov, na útraty chovu ktorých je síce zvláštny fond, umiestenie a chov zvierat však v rámci riadne vybudovaného hospodárstva je o mnoho hospodárnejšie a účelnejšie.

Poľnohospodárstvo prevádza mestská korporácia len v takom rozsahu, ako to vyžaduje jej potreba. Totiž pestuje len toľko a také plodiny, z čoho môže svoje zvieratá a služobníctvo, zamestnané k ich opatere, zásobiť. Prípadný zvyšok samozrejme obracia na ciele verejného zásobovania.

Intenzívne hospodárstvo prevádza v dvoch svojich podhorských viniciach: Abaújszántó a Szegi. Za veľkých ťažkostí, ale s úspechom spravuje svoje lesy, ktoré sú veľkého rozsahu, aby aspoň podľa možnosti čiastočne kryl spotrebu dreva mestských obyvateľov z ročného rezania.

Veľký význam má činnosť mestského záhradníctva. Táto ustanovenie umožňuje totiž, aby záhrady, námestia, ulice a cintoríny mesta podľa ročnej doby boli posadené kvitnúcimi rastlinami, čo činí nielen výzor mesta krajším, farbitejším, náladovitejším a tým príťažlivejším, ale veľmi prispieva k oplyvneniu kultúry tých, ktorí učinia svoj posudok o mentalite mesta dľa zovňajšieho obrazu mesta Košíc.

Pri cintoríne pred dvoma rokmi vybudvaný kvetinový dom umožňuje, aby obyvatelia mesta voči svojim mŕtvym mohli vzdať úctu kvetinami, ale umožňuje aj to, aby ozdobovali naše parky také rastliny, ktoré bez náležitého umiestenia a pestovania pod naším podnebí by zahynuly.

Hoci nepatrí do kompetencie samosprávy, ale pre svoj verejný záujem má byť spomenutá päťročná práca uh. kr. technického úradu, ktorý sa zaoberá regulovaním v chotári mesta tekúceho Hornádu a mimo toho v meste sa nachodiacich vôd a prevádzaním vzťahujúcich sa zákonných opatrení.

Plán regulovania rieky Hornádu bol nadhodený prvýkrát za doby českého režimu v roku 1924. Prevádzanie regulovania začalo sa v roku 1933. a bolo dokončené v roku 1937. Samozrejme, touto prácou čiastka Hornádu, dotýkajúca sa Košíc, ešte nebola dokončená a po spät pripojení stalo sa časovým pokračovať v regulačných prácach. Podnet vyšiel samozrejme od verejnej správy mesta, čo za odbornej činnosti technického úradu malo za následok čin. Čím skoršie prevedenie týchto prác stalo sa dôležitým už aj preto, aby nezamestnaní aj tým sa dostali k pracovnej možnosti.

Práce skutočne boli aj začaté. K ich prevedeniu potrebných 808.000 P stojí k dispozícii a je nádej, že sa zakrátko skončí regulovanie v pláne obsaženej časti.

Podstata práce záleží v tom, aby najväčšia povodeň 570 m³/sec. v novom koryte mohla odtiecť bez prekážok. Z toho dôvodu šírka dna koryta rieky je ustálená na 28 m, steny obidvoch brehov budú vybudované v sklone 1 : 1'5, rešp 1'2 a na ohrozenej časti kameňami vyložené. V riečišti odtieka najväčšia povodeň pri vodnom stĺpu 3'90 m a rýchlosťou 4'04 m/sec.

V rámci tohoto regulovania sú 2 priesečky, z ktorých účelom prvého priesečky je hlavne to, aby pre rozšírenie stanice Košíc bol ponechaný vhodný priestor. Podľa plánu má byť vybratá pôda 108.682 m³ a za účelom získania násypného ochranného zariadenia na obidvoch brehoch má sa vysypať 169.797 m³ hliny. Do kamenných podstavcov podľa plánu malo byť vbudované 6161 m³ kamenia a pre zabezpečenie stien má byť prevedené vydláždenie 25.823 m³.

Paralelne s reguláciou Hornádu prevádza sa regulovanie Monok potoku. Na tomto potoku dľa plánu malo byť železobetónové rúrové vedenie 151 m dlhé a vnútorného priemeru 1'80 m, ktoré postačí i v prípade najväčšej povodne Hornádu k tomu, aby odvieďla zbytočnú, ničiacu, alebo škodu pôsobiacu vodu.

Z verejných inštitúcií, pôsobiacich v Košiciach budeme sa zabývať dôkladnejšie iba cieľom a organizáciou Maloroľníckeho účtovníckeho a podnikovo-štatistického ústredia, lebo oštatné čiastočne národohospodárske, čiastočne vedecké inštitúcie vykonávajú skôr výskumnú ako praktickú prácu.

Rozvoj poľnohospodárstva našej vlasti, ktorý súvisí i so susedným nášho ľudu, patrí medzi najdôležitejšie štátne úlohy. Pretože najdôležitejším prostriedkom cieľavedomého a preto výnosného hospodárenia je sústavné poľnohospodárske účtovníctvo a s tým súvisiaca kontrola prevádzovania, preto jednou z prvých najdôležitejších úloh maďarskej vlády bolo založenie Maloroľníckeho účtovníckeho ústredia v Košiciach, ktoré v hraniciach trianonských pôsobilo už

od roku 1931. Rozsah jej pôsobnosti rozširuje sa na jednu pätinu terajšieho Maďarska, slučuje celé územie severnej kopcovitej krajiny a Podkarpatskej Rusi, malú nížinu, sabský a ipeľský okres Hontianskej župy, zo zátisskej časti Berežskú a Ugočskú župu. Územie toto je 33.478 km². Patrí k nemu spolu 622.535 poľnohospodárskych podnikov, ktoré ležia v chotári 1670 obcí.

Konečným cieľom Maloroľníckeho účtovníckeho ústredia je napomáhať maloroľníctvu. To sa stáva cestou nimi samými vedeného účtovníctva. Kým sa tejto práci roľníci riadne naučia, potrebujú mnoho výchovy a učenia. Túto poučnú, výchovnú a vedúcu prácu prevádza tiež riaditeľstvo ústredia.

Maloroľnícky účtovnícky úrad nasbierané dáta spracováva pre účele správneho zariadenia a vedenia podniku.

Práca košického ústredia pozostáva z toho, že maloroľníci, ktorí sa dobrovoľne prihlásili k tejto práci, vedú nasledovné knihy:

1. inventárnu knihu: ktorá ukazuje stav majetku hospodárstva na začiatku a konci kalendárneho roku,

2. pokladničný denník: do ktorého zavádzajú denné príjmy a výdavky v hotovosti,

3. denník domácnosti: ktorý slúži k zapisovaniu obilia, zvierat a materiálu, použitého v hospodárstve,

4. pracovný denník: v ktorom je zaznačený počet v hospodárstve pracujúcich osôb a prevedenej práce.

Pokladničná a pracovná zpráva mesačne, ostatné dáta ročne majú byť zaslané do Ústredia.

Vedúci Ústredia ročne niekoľkokrát navštívi účtujúcich gazdov, a pri svojich návštevách nielen kontroluje, ale aj vypočúje sťažnosti gazdov a na kompetentných miestach zakročí o nápravu týchže.

Z tohoto načrtnutého objasnenia vidíme, že síce presne vzato, táto práca, ktorú koná tento úrad, nie je verejnosprávneho rázu, predsa súvisí s tou činnosťou, ktorú vykonávajú administratívne úrady. Cieľom i tejto práce je soslňovanie malých ľudí, postavenie na nohy z vlastných síl, zákrok v prospech prednesu ich sťažností a ich náprava. Výchova, učenie: budovanie vlasti.

*

Cítíme, že všetko to, čo sme predniesli v rámci krátkeho a prehľadného pojednania o päťročnej práci verejnej správy mesta Košíc po spät pripojení, je len zlomkom toho, čo sa vykonalo. Je to len tesný výťah tých mnohotisíc opatrení, z ktorých veľká časť sa stala ústne, prispôbená praktickému životu a jeho požiadavkám. Však sa ani nemôžeme usilovať o úplnosť, lebo nie je k tomu ani času, ani spôsobu. Vypočítať všetky skutky päť pracovných rokov, udalostí z hľadiska verejnosprávnych úradov oceniť a posúdiť bola by nadľudská práca. Ale nie je ani dôležité, aby sme v každom ohľade vyčerpali a dátami ošedivili to, čo sme chceli povedať, však sama verejná správa práve svojou mnohostrannosťou z hľadiska svojej ve-

dúcej sily nemôže byť ohraničená. Jej podstata sa skrýva v tom, aby, ako vrchnosť, ktorá má výkonnú moc, objavovala sa v každom prípade pred verejnosťou tak, aby získala jej dôveru, aby každý občan mohol s každou svojou sťažnosťou sa k nej obrátiť a aby dôvera bola opodstatnená tým, že jeho sťažnosti, ťažkosti a problémy sú v každom prípade liečené. Vyhovením, alebo dobrou radou, alebo jednoducho vysvetlením.

Behom svojho štúdia práve preto nehovorím o osobách jednotlivcov, ale o verejnej správe samej, ktorá riadi v určitej jednotnosti život národa, o tej veľkej neosožnosti, ktorej prácu, síce s kvalitným rozdielom, ale spolu koná starosta a vrátnik, ktorý stranám dáva informáciu o zadelení úradných miestností. Medzitým úradníci s rôznym zadelením a odtieňom kompetencie všetci pre jeden cieľ pracujú, vždy majú na zreteli prospech celku a národnej pospolitosti.

Lebo dobrá verejná správa znamená bezpečnosť vlasti. Verejná správa zase je vtedy dobrá, keď každý jej orgán skladá sa z členov, ktorí rozhodujú vo vedomí svojej zodpovednosti, ich skutky preniká duch, lebo riadia osud svojich bližných, vedia, že verejná správa vyžaduje celého, ľudského človeka.

JURAJ RUTTKAY

UMELECKÝ ŽIVOT KOŠÍC

Umelecká tvorba — ako činnosť — je jedným z tajov života. Snáď je nepatrnou čiastočkou tvorčej sily božej, ktorú Boh dáva darom svojim vyvoleným. Veď ani netreba k nej nič iného, ako Bohom dané nadanie a silná vôľa. Umelci sa teda môžu zrodiť i tam, kde okrem týchto dvoch vecí niet už nič iného. Umenie je na zemi od tých čias, čo človek. V altamírskej jaskyni tzv. „primitívneho“ človeka našli sa obrazy zvierat svedčiace o skutočne dokonalej kresliarskej technike a aurignacský človek do skaly tesal symbol plodnosti.

Čo je príčinou a cieľom tohoto súžitia človeka a umenia, na to snáď nikdy nebudeme vedieť dať dokonalú odpoveď. Vonkajšou, pozorovateľnou príčinou je reprodukcia javov, skutočností životných, vnútornou pohnútkou je snáď to, že týmto reprodukováním sa chce duša vymaniť z tiaživého pocitu prázdna, stálej túžby po činnosti.

Umelecký život je zase vzájomným obapolným doplňujúcim sa pôsobením života na umenie a obrátene. Kultúrny život vyžaduje sebazobrazovanie, potrebuje udržiavať pri živote a oživovať túžby a úspechy a preto vydrží umelcov. Z umeleckého života teda vyrastá spoločný záujem spoločnosti, túžiacej po umeleckých výtvoroch, ako výsledkoch, a záujem k tvorbe povolaneho jednotlivca a ich závislosť jeden od druhého. Tvoriaci jedinec je umelec — umenie podporujúci jednotlivec alebo spoločnosť je mecenáš. Pravý umelec tým, že zvečni svoje individuálne, často povznesené a vyššie city a predstavy, zošľachťuje vkus mecenáša a takto jeho prostredníctvom zdokonaľuje i život. Naopak zase vkus mecenáša, jeho život usnadňujúca dobrá vôľa môže blahodarne pôsobiť na vývin umelcovej tvorčej sily.

Toto vzájomné pôsobenie môže však mať i zlé následky. Mecenáš, ktorý má špatný vkus alebo nedobré ciele, môže snížiť úroveň umeleckej tvorby — keď je u umelca slabšia vôľa tvorčej sily, ako túha po blahobyte. Môže sa prihodiť i to, že cieľom mecenáša nie je umelecká reprodukcia, že chce iba taký obraz, aký lichotí jeho samolibosti. V takomto prípade sa mecenáš uspokojí s robotníkmi v umeleckom habite, ktorí bez vnútorného presvedčenia, bez zošľachťujúcich snáh proste obslúžia, zadosťučinia žiadosti objednávateľa. Umelecký život sa teda môže vyvinúť i bez umelcov v užšom slova zmysle. Tento môže potom dať určitý ráz celej dobe, môže vytvoriť určitý štýl, často pomýlený a nevkusný, ktorý potom musí uviesť na pravu cestu najprv umelecká a potom zpravidla túto nasledujúca politická revolúcia.

Z tohoto nasleduje teda, že podmienkou zdravého umeleckého života je zriadená, kultúrna a bohatá spoločnosť, ktorá vie umožniť umelcom život. Lebo niekdajších jednotlivcov, ako boli Maecenas:

rôzne cirkevné a svetové kniežatá vystriedaly následkom rozmachu civilizácie a rozšírenia sa vzdelanosti medzi užšie vrstvy čím diaľ, tým viac rôzne umenia podporujúce spoločenstvá. Takéto je už od stredoveku i občianstvo bohatších, teda kultúrnejší život žijúcich miest.

*

V živote mesta Košíc, odkedy vystupujú ako mesto zo stredovekého šera uhorských dejín, v každom čase stále a nepretržite nachádzame zošlachujúce a okrašľujúce stopy umeleckého života. Najstarším a najmohutnejším dôkazom týchto umeleckých potrieb je chrám sv. Alžbety, ktorý môžeme pátravým zrakom sledovať až ďaleko do XIV. storočia. Košický dóm môže byť erbovým znakom všetkých troch výtvarných umení. Je svetoznámy ako skvost stredovekej gotiky. Sochy a maľby hlavného oltára sú dôkazom umeleckej vyspelosti košických občanov v druhej polovici XIV. storočia. Najmä sústava oltárnych obrazov — symbolicky v podobe knihy — predstavujúca Arpádovskú sv. Alžbetu, Pašie a Život Sv. Panny a Krista dieťaťa dobre osvetľuje duševný život meštianstva. Podľa našich znalcov dejín umenia boli tieto obrazy v Košiciach maľované. Máme o tom isté, listinné záznamy, že v prostriedku XV. storočia maliari a sochári tvorili zvláštny cech. Košický mladý maďarský a nemecký umelecký dorast triebil svoj vkus a učil sa umeleckému remeslu v školách slávnych budínskych, viedenských, vratislavských a krakovských umelcov. Sama sústava obrazov jasne osvetľuje nielen umelecký, ale i spoločenský život Košíc. Nie honosenie sa a stávanie na obdiv bohatstva je cieľom obrazov; ony sú iba dôkazom a prejavom hlbokého náboženského presvedčenia. Zároveň sú i sociálnym činom; ich témy svedčia o tom, že ich objednávatelom tanulo na mysl „biblia pauperum“, že i čítať nevediacim chudobným chceli takto dať názornú bibliu.¹

Z tejto úzkej súvislosti občianskeho života a podporovania umenia vyplýva, že blahobyť a pokoj napomáhajú, sú priaznivé umeleckému životu; búrlivé, vojnové časy, hospodárske krízy, a často veru i samé životné starosti však zatlačia do pozadia každý záujem o umenie. Toto všeobecne známe vlnivo klesavý a stúpavý vývoj umeleckého života môžeme pozorovať i na košických dejinách umení. Nepretržitosť sa udržala dodnes, lebo jeden po druhom vyrástali kostoly, ktoré si vyžadovaly prácu staviteľov a ozdobných umelcov. I oprava častými požiarimi a dobývaním poškodených predmetov vyžadovala stálu umeleckú prácu.

Dokonalý znalec² košických dejín umenia vidí, že staviteľský štýl mesta nie je čistý a jednotný. Keď srovnáme Košice s inými hornouhorskými mestami, napr.: s Prešovom alebo s Levočou, hneď uvidíme rozdiel. Toto môžeme vysvetliť práve búrlivou minulosťou mesta. Na-

¹ Dr. Belo Wick: A kassai Szent Erzsébet Dóm, Kassa, 1936, str. 209. a nasl.

² Juraj Ruttkay: Abauj-Torna vm. Vármegyei monografiák. Sv. VII., IV. diel. Kassa, str. 44.

vrstvil sa tu rozdielny vkus meniacich sa dôb a schudobnenie často prinútilo občanov k núdzovému riešeniu. Tak dostal i sám gotický dóm baroko-rokokový klobúk na jedínú svoju dokončenú vežu, a pôvodne renesančná hlavica Urbanskej veže nesie štvorhrannú pyramídálnu strechu. Táto rôznosť štýlov však nerobí mesto neštýlovým. Historické ovzdušie mesta kazia iba škatuľové stavby československej éry. (Bývalý Bafov dom, dnes Cikta, finančné riaditeľstvo atď.)

Umelci a výtvarníci stredoveku a skorého novoveku len veľmi zriedkavo sú známi podľa mena, zachovaného na tom-ktorom umeleckom predmete. Ich mená sa zachovali potomstvu len sem-tam z nejakých záznamov a listín. Zo šestnásteho a sedemnásteho storočia zostalo zachovaných zo súdobých záznamov mnoho mien umelcov, bez toho, že by sme hodnoverne poznali ich diela. Len zo všeobecne známeho umeleckého vkusu kniežafa Gabriela Bethlena vieme napr. usudzovať na umeleckú cenu malieb košických maliarov Jána Hersbergera a Jána Spillenbergera, keďže Bethlen ich pokladal za hodných, aby obrazmi a nástennými maľbami ozdobili jeho gyulafehérvársky palác.³

Aj z druhej polovice XVII. storočia máme dejinné záznamy, týkajúce sa umenia. Košice daly nielen bydlisko a občianske právo vynikajúcim umelcom, ako napr. maliarskym majstrom Jánovi Bottmayerovi a Petrovi Schirlachovi, ale ich umelecký život žiaril i ďaleko za hranice. Tak syn už spomenutého Jána Spillenbergera, tiež Ján⁴ stal sa vo Viedni slávnym dvorským maliarom cisára Leopolda I.

Koniec XVII. a začiatok XVIII. storočia je smutnou dobou úpadku mestského občianskeho života. Košice boli kľúčom horného Uhorska, preto niet divu, že všetky vlny búrlivých bojov o slobodu sa preválili cez mesto a v tomto striedavom víru záujmov mesto veľmi mnoho trpelo. „Na začiatku XVIII. storočia vidíme ošarpané, špinavé a chudobné mesto“, píše víťaz Gejza Kovács zo Szendrőd.⁵ „Má iba 272 domov, kdežto za časov renesancie sa tu skvelo viac ako pol tisíce ozdobných občianskych domov. A aj zpomedi týchto 272 sotva dvadsať je v dobrom stave.“

Celkom prirodzené je teda, že zároveň so životnou úrovňou občianstva poklesol i umelecký život mesta. Doba poklesu však netrvala dlho, lebo po ukončení Rákócziho boja o slobodu i v Košiciach sa počínajú hojiť rany a začína sa zbieranie nových síl a nový život. Namiesto zničených meštianskych domovov a v rokoch 1708—1710 zúriacou cholerou preriedeného obyvateľstva začínajú sa do mesta sťahovať magnátske a zemianske rodiny a tu si postavlia i krásne paláce, alebo menšie vkusné domy. V tejto dobe boli postavené paláce a panské domy Csákyovcov, Forgáchovcov, Dessewffyovcov, Szirmaych, Berzeviczych a mnohých iných. Výtvarné umenie udržiava krok s hospodárskym a spoločenským rozmachom. Najmä v rezbár-

³ Juraj Kerekes: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. Kassa, str. 182.

⁴ Juraj Kerekes: Polgári Társadalomunk a XVII. században, str. 222. a nasl.

⁵ Vármegyei szociografiák VII. Abauj-Torna vármegye. Str. 132.

skom a sochárskom umení je vidieť veľký pokrok. R. 1723 dá cechový majster Tomáš Tornyosi postaviť pomník „Márie Immaculaty“ (ut a fame, peste, belle et cunctis malis praeseveramus), ktorého sochy zhotoví Šimon Grimming, ktorý bol dostal občianske právo v Košiciach.⁶ Sochár Šimon Hartman pôsobí nielen v meste Košiciach, ale i v celej stolici Abaújskej, Zemplínskej, Šarišskej, Spišskej a Gemerskej. Od neho pochádza i socha sv. Floriána (r. 1754),⁶ ktorú nedávno preniesli zpod Urbanovej veže do južnej predsiene Dómu. Roku 1770 zhotovil v Levoči žijúci košický rodák, rytec a smaltovník Ján Szilassy čarokrásnu 1 meter vysokú a 55 cm širokú, ohromnú biskupskú monštranciu Dómu.⁷

Milovými krokmi idúc a spomenúc iba najvýznamnejšie a dosiaľ zachované diela, skoro sa dostaneme do XIX. storočia. Dovedú nás sem mená Ignáca Cseha,⁶ tvorcu súsošia „Ježiš a Samaritánka“, nachodiaceho sa na Kalvárii, — z Galície pochádzajúceho Viktora Szta-vianszkyho, tvorcu viacerých tunajších náboženských sochárskych diel a prešovskej studne s Neptúnom, — zo Šariša sem prislého Jána Zimányiho⁶ a mnoho iných.

V prvej štvrtine storočia je to rodina Klimkovicsov, ktorá začína novú kapitolu v košických dejinách umenia. Ignác Klimkovics a jeho štyria synovia František, Florián, Belo a Gabriel, nielen že prispeli k vývoju košického umeleckého života ako aktívni umelci, ale venovaním svojej rodinnej zbierky umožnili založenie košického múzea a takto umožnili zachovanie kultúrnych pamiatok Horniakov a Košíc pre budúce pokolenie. Prvá maliarska škola v modernom slova smysle bola tiež Belom Klimkovicom založená v päťdesiatych rokoch minulého storočia. Tu započal svoje štúdiá, svoju dráhu medzi inými i Július Benczúr.⁸ Na cenu umeleckého života jedného mesta môžeme najlepšie usudzovať snád z jeho príťažlivosti a z jeho vyžiarovania. Z toho, koho privábilo k sebe z cudziny, s kým vedelo obohatiť iné umelecké spoločenstvá, kto si získal z rodákov krajinské meno.

Keď z tohoto hľadiska pozorujeme umelecký život Košíc v XIX. storočí, vtedy uvidíme jeho veľký význam pre celé Uhorsko. Okrem už spomenutého Júliusa Benczúra a jeho žiaka a príbuzného Júliusa Édera, narodeného r. 1785 v Košiciach, musíme spomenúť i Imricha Henszlmanna,⁸ archeologa a kresliara krajinského, ba svetového mena, ktorý sa tiež v Košiciach narodil r. 1813. Sem patrí i Eugen Doby,⁸ známy maliar a medirtec, ktorý zakončil svoju dráhu ako profesor krajinskej umelecko-priemyslovej školy. Maliar Ferdinand Kassai⁸ je tiež košický rodák. Účinkoval ako profesor kreslenia na gymnáziu v Nagykovárd a bol stálym vystavovateľom peštianskych a mníchovských salónov. Z druhej strany zas bardejovský rodák maliar Viktor Myskovszky⁸ získal si dobré meno ako profesor kreslenia na košickej reálke. Sochár Ján Markó⁸ v Košiciach zhotovil tých 18 sôch, ktorými

⁶ Ludovít Kemény: Kassai képfaragók és szobrászok. Kassai Újság 30. I. 1927.

⁷ Dr. Belo Wick: A kassai Szent Erzsébet Dóm, str. 359.

⁸ Soznam zbierok košického múzea. 1903.

vyzdobili Dóm, keď ho reštaurovali. Imrich Greguss⁹ prijal miesto na košickej reálke už ako umelec krajinskej povesti, a zostal tu sedem rokov.⁹

Okrem tejto príťažlivosti a vyžiarovacej sily panoval v meste samom čulý umelecký život. Obrazy, darované múzeu biskupom Žigmundom Bubicsom, veľmi prispeli k výcibreniu sa umeleckého vkusu. Ostatne Bubics sám bol dobrým maliarskym amatérom. Ako krajinár a maliar kvetinových zátiší prejavil veľkú šikovnosť a bystrý zrak. Tohoto čulého umeleckého života boli účastní okrem spomenutých už aj za mladi zomretý Ákos Aranyossy (1870—1898), ktorý vynikol ako maliar a medirytec, a maliarka Gizela Csányi (1858)⁸ Nesmieme však pritom zabudnúť ani na jednu inú reprezentantku umeleckého života košického: na fajansovú tovareň, ktorá stála na mieste dnešného Marianskeho dvora, a ktorá šlachetnými formami a jemnou vzorkovacou a skvelou farboteknikou značne prispela k zošľachteniu umeleckého vkusu v širších vrstvách obyvateľstva mesta a vidieku.¹⁰

V poslednej štvrtine XIX. storočia vlnivá krivka košického umeleckého života zase poklesla. V akademickom umeleckom smeru vychovaný vidiecko-mestský vkus stratil akosi pôdu pod nohami, lebo nevedel, alebo nechcel zaujať stanovisko voči novému revolučnému hnutiu umeleckému, ktoré nabývalo pôdy na celom svete. V tejto dobe, pravda, však ani nikoho nebolo v meste, kto by bol reprezentoval aspoň konzervatívny smer umelecký, keď už nie nový. Zo stredoškolských profesorov kreslenia najvýznamnejší bol Eduard Lengyel-Reinfuss. Je to hlavne jeho škola, ktorá udržiava kontinuitu počas týchto niekoľko rokov poklesu.

V prvých rokoch XX. storočia potom sa začína nové vrenie, nová vývojová éra, ktorá, r. 1918 už ustálená, nielen že zabezpečí hegemoniu maďarského maliarstva v umeleckom živote Košíc za obsadenia, ale zase predstavuje príťažlivú a vyžiarovaciu silu pôsobiacu na umelecké snahy odtrhnutého územia.

Prvým reprezentantom tohto nového, rozvíjajúceho sa umeleckého života je Elemér Halász-Hradil. Z Košíc sa vydáva na študijnú cestu do Mnichova, Paríža a Nagybánje, zkadiaľ sa zase vráti do Košíc, kde sa i usadí r. 1898. O štyri roky pozdejšie r. 1902. založí súkromnú maliarsku školu. Zo svojich ciest priniesol so sebou dôkladnú techniku mnichovskú a požiadavok verného kreslenia, ale i čerstvé pozorovanie prírody a vymáhanie sa z pútajúcich zákonov foriem z Paríža a z Nagybánje. Skrz neho sa dostane vlna všesvetovej umeleckej revolúcie do Košíc a znovu oplodní umelecký život mesta.

Po Halászovi radom sa usadzujú v Košiciach umelci, ktorí tiež v novom duchu pracujú. Sú to najmä: Ľudovít Csordák, Konštantín Kőváry a Artur Lakatos. Hoci všetci stoja na pôde impresionizmu, a ich umelecké snahy sa snáď len v odtieňoch líšia, predsa vedú jeden

⁹ Művészeti folyóirat, ročník 1910, str. 330. a nasl.

¹⁰ Soznam sbierok košického múzea, str. 189.

proti druhému prudkú tlačovú vojnu. „Starí“: Halász a Csordák a „mladí“: Kőváry a Lakatos sa v novinách často vzájomne napádajú. Že spor nevybočil z prameraných medzí, možno ďakovať hlavne jadrne formulovanej teórii o umení Halásza-Hradila, a tiež tomu, že tento pri svojom stanovisku i smelo vydržal. Jeho presvedčením je, že žiaden smer sám od seba ešte neurčuje, nezaručuje hodnotu. Každý smer má oprávnenie k životu, keď jeho predstavitelia sú schopní kvalitatívnych výtvorov.

Toto svoje presvedčenie preniesol i do vychovávateľskej práce svojej školy a prostredníctvom tejto pôsobil i na výchovu umeleckého vkusu vôbec. Že jeho názory na umenie a jeho umelecká snášanlivosť neboly len prázdnyimi slovami, najlepšie dokazuje to, že z jeho školy vyšli predstavitelia najrôznejších umeleckých smerov. Odhliadnuc od požiadavky technických znalostí, každý mohol uňho slobodne uplatniť svoju osobitosť, svoj osobný ráz. Medzi jeho žiakmi nájdú sa naturalisti, impresionisti, neoimpresionisti, expresionisti, ba i kubisti. Kto pozná diela jeho žiakov: Edmunda Hornyaiho, Ladislava Váliho, Heleny Lázárovej, Gizely Stellerovej, Jána Kmettyho, Belu Kontulya, Jozefa Kollára, Belu Siposa a iných, ten nepovažuje za divné toto tvrdenie.¹¹

Tento už oplodnený, ale ešte nerozriešený, umelecký život octlul sa v smutnej skutočnosti českého obsadenia. Odhliadnuc od niekoľkých sem sa prísťahovavších celkom revolucionárskych maliarov (Schiller, Foltyn), podporovaných českými oficiálnymi kruhmi a hlásateľmi podobných názorov, maďarskí výtvarní umelci predstavovali veľkú hodnotu i v pomere celého obsadeného horného územia. Okrem Halásza a Csordáka boli to najmä maliari: Gejza Kieselbach, špecializoval sa hlavne na maľbu zvierat, Anton Jaszusch, ľubujúci si v exotických farbách a formách; neoimpresionista Július Jakoby; maliar akademického štýlu Elemér Kőszeghy, z impresionizmu do groteskného expresionizmu prechádzajúci Konštantín Bauer, jemne pracujúci Ľudovít Feld, naturalista Imrich Oravec z Veľkej Idy a sochári Jolana Kirczová, Helena G. Lázárová a pred našimi očami krásne sa vyvíjajúci Belo Löffler, ktorí predstavovali umelecký život Košíc.¹²

Košice boly javiskom jedinej maďarskej umeleckej prehliadky, keď umelecký odbor Spoločnosti Kazinczyho, z príležitosti 25 ročného jubilea usporiadal celoštátnu umeleckú výstavu (na jar r. 1924). Plán združenie všetkých štyroch účinkujúcich spoločností („Bratislavského Umeleckého Spolku“, „Krásnoumeleckého Odboru Jókaiho Spoločnosti“ v Komárne, „Spolku Výtvarných Umelcov na Slovensku“ v Banskej Bystrici a košickej „Spoločnosti Kazinczyho“) sa však nepodarilo, lebo „Spoločnosť Kazinczyho“ mohla sľúbiť len morálnu podporu pre maďarských umelcov. Mnohí, i za Maďarov sa priznávajúci umelci sa však báli, že keby sa stali členmi jednej čiste maďar-

¹¹ Viď podrobnejšie článok autora: Prágai Magyar Hírlap, 26. VI. 1938.

¹² Viď ešte František Sziklay: Kassa. Budapest, 1938, Révay, str. 40.

skej národnej organizácie, že by stratili podporu finančne silnejšej českej a slovenskej spoločnosti.

Takto teda košickí umelci tvorili osobitný kruh v umeleckom živote československom, ktorý pokiaľ to povznesenosť umenia pripúšťa, aj vždy zachoval svoj maďarský ráz. „Košickí siedmi“ alebo „ośmi“, podľa toho, koľkí sa vedeli sjednotiť na umeleckopolitickom poli, takto vždy predstavovali maďarskosť, hocikde vystavovali, a vždy verejnosti. Keď teda maďarský minister kultu a verejnej výučby vzbudili zaslúženú pozornosť.

Po radostnom návrate domov 11. novembra 1938. sa košický umelecký život zase vrátil tam, odkiaľ sa v podstate vlastne nikdy neodlúčil, do celkového, jednotného maďarského umeleckého života. Veď bol udržiavaný maďarskými umelcami, ktorí boli priniesli so sebou umeleckú tradíciu maďarskej materskej zeme; a mladá generácia, i keď v českých školách musela započat svoje štúdiá, včas sa dostala zase pod vplyv starších. Oné krajnostné smery českého výtvarného umenia, ktorým česko-židovský riaditeľ hromadným poriadanim výstav v bývalých bubicovských sálach chcel získať prianosť, nezanechali stopy ani u našich umelcov, ani v širšej maďarskej; v októbri r. 1939. v Košiciach usporiadal V. Národnú Výstavu Výtvarného Umenia, diela hornozemských a medzi nimi i košických umelcov v ničom sa nelíšili a v ničom nezostali pozadu za dielami krajinскеj úrovne, čo sa koncepcie, štýlu alebo ich umeleckej hodnoty týka.

Z umelcov, ktorí i za obsadenia tu žili, zúčastnili sa výstavy maliari: Ludovít Feld, Elemér Halász-Hradil, Anton Jaszusch, Gejza Kieselbach, Imrich Oravec a sochár Belo Löffler. Menoslov košických doplnili tí, ktorých sem priviedol alebo nazpät priviedol znovuzrodený maďarský umelecký život. Takíto sú napr.: Eugen Antónyi, Magda Bolemannová, Július Bukovinszky, Anna M. Haltenbergerová, Ella Kochová, Helena Pauszová a Juraj Ruttkay.

Na zorganizovanie umeleckého života podujala sa opäť „Spoločnosť Kazinczyho“, pod vedením predsedu Umeleckého Odboru, Juraja Ruttkayho. Umelci tejto korporácie znovuvzkriesili vyžiarovaciu silu košického umeleckého života. Lebo „Umelecký Odbor“ okrem košických výstav v máji a októbri 1939. a o Vianociach 1942. a 1943. usporiadal i dve výstavy v Budapešti -v marci 1940. a vo februári 1943., ďalšie potom v Debrecíne (v marci 1941.) a v Miškovci (v septembri 1943.). Všetky tieto výstavy boli tlačou hlboko a vážne ocenené. Už počas košickej všeobecnej maďarskej umeleckej výstavy r. 1939. vzbudily pozornosť články budapešťianskej tlače, ktoré hovorili o nových a čerstvých hlasoch hornozemského umenia v koncerte maďarských umení.¹³ Zpomiedzi hlasov debrecínskej a budapešťian-

¹³ Esti Újság, 30. X. 1939.

skej tlače,¹⁴ najviac padajú na váhu vývody Tibora Gerevicha.¹⁵ Tento medzi inými hovorí i toto: „... i keď hornozemskí umelci po dve dlhé a tvrdé desaťročia žili a pracovali pod cudzou vládou, predsa podržali svojho miestneho hornozemského, alebo podkarpatského, teda maďarského ducha, svoj maďarský ráz a svoje maďarské umelecké uvidenie a nepodľahli počesťujúcim, či počeskoslovenčujúcim snahám a neriadili sa podľa pražských módných smerov ...“ „... Svoj osobný ráz si dosiaľ udržali a zostali verní svojmu zvláštnemu, svoj-skému duchu. Neponáhľali sa do peštianskych salónov, aby sa tam novo orientovali podľa rôznych nových, bežných, cenných i menej-cenných estetických zásad ...“ „... I Horniaky majú svoj zvláštny umelecký vkus a štýl, ktorý je napriek všetkým rozdielom i nazie-ramím i citovým obsahom v podstate úzko spiaty so všemaďarským umením.“

V ďalšom vyzdvihuje článok módnymi smermi nezotročenú úprimnosť a priamosť hornozemského umenia. Spomína i to, „že medzi hornozemskými umelcami nájdú sa aj viacerí slovenského a nemeckého mena alebo pôvodu, svojho maďarského ducha však ani jeden nezaprel, ale žil tak, ako už i jeho predkovia v maďarskom spo-ločenstve.“

Toto sú slová učeného estéta, ktorý od koreňov pozná hornozem-ský a špeciálne košický umelecký život. Nie je to žiaden div, lebo veď i Gerevich pochádza z košického umeleckého prostredia. Tú ver-nosť, ktorú tu nachádza a na ktorú i poukáže, vidíme krásne vyjadre-nú v živote liptovskej rodiny Klimkovicovcov. Okrem ich neoceni-teľnej obety, ktorú priniesli vlasti na oltári kultúry, načim spomenúť i to, že zo štyroch bratov Klimkovicovcov traja aktívne sa zúčastnili bojov o slobodu v štyridsiatom ôsmom roku a že dvojčatá Belo a Gá-bor, ako pätnásťroční chlapci utiekli zo školy, aby s mečom v ruke bojovali za maďarskú slobodu, a vieme i to, že Gábor sa zúčastnil 26 bitiek!

Z príležitosti piateho výročia oslobodenia Košíc hodno držať novú prehliadku v Košiciach žijúcich umelcov. „Košickí ôsmi“, — aby som vzal najvyšší počet predstaviteľov maďarského umenia za obsadenia — sú na výstave trikrát toľki. Z pôvodných ôsmich, ktorých už poznáme, ani jedného niet, ktorého umenie by sa nebolo ďalej vy-víjalo.

I dnes obdivujeme mladistvé umenie Halásza-Hradila, ktorého diela sú syntézou technických schopností a vnútorného imperatívu predstavy majstra. Každý jeho nový obraz prináša i nové prevape-nie, natoľko je čerstvý, svojrázny, reálny. Jakoby sa pokúša svádzať vnútorné napätie, javiace sa neprestajne na jeho obrazoch, najnovšou umeleckou technikou v mozaikach. Týmto svojimi pokusmi vstúpil

¹⁴ Napr.: Debreceni Újság—Hajdú Föld. 18. III. 1941; Tiszántúl, 15. III. 1941, Magyar Nemzet, 12. III. 1940.

¹⁵ Szépművészet. Ročník 1943, č. 4. str. 67.

na najlepšiu cestu. „Radi by sme videli, keby na väčších, monumentálnejších dielach, v chrámoch alebo na verejných stavbách mal príležitosť zdokonaľovať sa v tejto, vysoké požiadavky kladúcej forme maliarstva,“ píše o ňom Gerevich.¹⁶ I Jaszusch, ako by sa chcel vymaniť z expresionistického okruhu krajinárskeho. Jeho najnovšie kompozície majú už reálnejší obsah. Kieselbachove obvyklé témy ukazujú na pokrok v uvidení nových farieb. Löffler sa stáva stále istejším a monumentálnejším. Jeho najnovšie sochy svedčia o stúpaní jeho tvorčej sily a lásky k práci. Oravec pri svojich ľudovo-sociálnych témach, pokúša sa i s jednou, ikony pripomínajúcou hlavou Kristovou.

V posledných piatich rokoch po oslobodení pristúpili ku „starej“ garde ôsmich ostatní. Mnohých z nich privábila do Košíc alebo nazpät ich priviedla príťažlivá sila umeleckého života mesta. (Takito sú: Július Bukovinszky, Anna Haltenbergerová, Mikuláš Jablánczy, Jozef Kárpátfalvi, Jozef Nádaskai, Nesta S. Solymosová, Juraj Ruttkay, Lili R. Nyíri, Belo Vass a Štefan Zsámber.) Inú skupinu tvorí mladá mnohosľubná umelecká generácia, ktorá už pri staršej vyrastá. (Tibor Binder, Juraj Collinászy, Karol Hosszú, Helena Pauszová a Gabriel Terbóts.)

Bukovinszky je vykryštalizovaný umelec z dobrej školy, jeho košické námety ukazujú na hlbokú citovosť. Anna Haltenbergerová je kresliarkou majúcou istú ruku; jej ľahké náčrty zo života sú plné živosti a momentky-fotografie. Jablánczyho ženský akt je dielom umelca, iste narábajúceho s formami a farbami. Kárpátfalviho prívami viaže daná téma, z jeho inak pekných a reálnych krajinárskych prác chýba rys osobnosti. Krajinárske nazieranie Nádaskaiho je jasné, reprodukcia je výrazná; figurálna stránka jeho krajín je tiež úchvatná a výrazná. Z portrétu však chýbí rys jednotnosti. Nesta Nádaskai-Solymosová jemne zachycuje vzdušnú náladu, v ktorej sa kúpe jej príroda, jej krajiny. I Juraj Ruttkay je milovníkom vzdušne jemného. Cieľom jeho obrazov nie je robustná realita, ale reprodukcia umeleckého vnuknutia. Plastika sochárky Lili R. Nyíri svedčí o formálnej pohotovosti, o duchapnej výrazovej sile, ako i o istom poznaní spracovanej látky. Belo Vass, ako stavitel, nezachycuje svoje výtvo-ry ako reality samy pre seba jestvujúce, ale umiestňuje ich do určitého prostredia. Týmto pozdvihuje staveľské remeslo na umenie. Štefan Zsámber je povolaným majstrom horských nálad, či je to chladný súmrak, či slnečná dedinka v hľbokej doline.

A mladí rozhodne prejavujú veľké nadanie, hoci na niektorých je ešte zjavný vplyv školy, ich osobitosť sa však už začína vyvíjať, osamostatňovať. Smysel „Lehrjahre“ nie je v tom, aby určily cestu na celý život, ale aby zošľachtily nadanie, ktoré by bez správnych a starostlivých štúdií zdivočelo. Prílišne pridržiavanie sa k štýlu majstra alebo školy udusia osobitosť a nezapadajú do domáceho súzvuku. Toto sa vzťahuje i na rozhodne rímsky vkus Heleny Pauszovej a na

¹⁶ Tamtiež, str. 68.

parížsky štýl Karla Hosszúho. Aj Gabriel Terbóts má veľké nadanie, len ešte necíti dosť zodpovednosti voči svojim témam a prácam. Collinászy pri svojej prekvapujúcej vyjadrovacej sile, nevedno odkiaľ prináša i také chladné farby, ktoré cudzo pôsobia v košickom ovzduší. Načím vyzdvihnúť i istý smysel Tibora Bindera pre formy; jeho farebná škála však je ešte nie dosť čistá, životná.

Toto môžeme povedať o dnešnom košickom umeleckom živote na základe dojmov, získaných na výstave, usporiadanej z príležitosti piateho výročia oslobodenia a po posúdení iných novších, nevystavených diel. Uspokojujúce, ba potešujúce je, že maďarské umenie Košíc, ktoré prežilo dvadsaťročnú cudziu vládu, za túto pomerne krátku dobu takto zosilnené a s toľkými sľubnými nádejami sa pozereá v ústrety budúcnosti.

V teoretickej stati svojej krátkej úvahy spomenul som niekoľko letných slov o dvoch faktoroch umeleckého života: o umelcovi a o mecenášovi. Nesmieme si však myslieť, že tieto dve složky samy zaisťujú vývoj a vyspelosť umeleckého života a že už samy postačia k jeho vytvoreniu a udržaniu sa. Keď pozorujeme moderný spoločenský život, vidíme, že mecenáš, t. j. dnešná meštianska spoločnosť, ďaleko pokulháva za umeleckým vývojom, čo sa vkusu týka. Umelec si teda zabezpečí tak existenciu, že sa predá vkusu svojho obecnstva, alebo tak, že sa uspokojí podporou niekoľko málo priaznivcov vyspelejšieho, pokročilejšieho ducha a keď tento prameň príjmov vyschne, stiahne si lepšie remeň nohavíc, ale nesprenverí sa svojim umeleckým ideálom.

Celkom nemožným sa zdá, že by košická spoločnosť vedela dvadsiatim štyrom umelcom dať chleba, zvlášť, keď si uvedomíme, že niet medzi nimi ani jedného pod rúskou umelca sa skrývajúceho remeselníka, ktorý by slúžil priemernému obecnému vkusu priemerného obecnstva. O tých, ktorí so štetcom fotografujú budúcich predkov-boháčov, alebo o tých, čo v zime nekúrené salóny „zdobiacimi“ kýčmi vyberajú chlieb z rúk opravdivých umelcov, v tomto sviatočnom okamihu nechcem ani hovoriť. Ako je to teda možné, že títo košickí umelci, ktorí vo vývoji nikdy nezastali, ale vždy nové cesty hľadali a vždy do budúcnosti hľadeli a ktorých nové tóny a osobitosť pred celou krajinou veľkí umeleckí odborníci uznali a ktorých pokroky a hľadanie pravdy i my sme mohli pozorovať, od výstavy k výstave, vedia vyžiť i keď skromne a obeť prinášajúc.

Vysvetlenie nájdeme v tradícii košického umeleckého života. I už spomenutý Ján Spillenberger, hoci bol tak znamenitým maliarom, že ho knieža Gabriel Bethlen i do Gyulafehérváru povolal, aby tam maľbami ozdobil jeho palác, predsa tým si zabezpečil „lepšie živobytie“, — a pravdepodobne i svoju umeleckú neodvislosť — že využíjúc vojnovú konjunktúru postavil pri Čermeľskom potoku mlyn na sanitu, a keď zavítaly mierové časy, premenil ho na papierňu.¹⁷

¹⁷ Kerekes: Polgári Társadalmunk a XVII. században, str. 222.

Takéto „vedľajšie príjmy“, t. j. zaistenie životných podmienok nezávisle od umenia môžeme pozorovať u väčšiny našich umelcov. Hodno uvážiť, čo je prospešnejšie: či to, že si umelec zarobí svoj každodenný chlieb, a vo voľných chvíľach slobodne sa môže oddať svojim umeleckým snom, alebo to, že umelec za každú cenu ostane verným štetcu, kým sa konečne unaví v tejto sizyfskej práci, alebo kým sa poddá osudu a predá sa obecenstvu.

Možno, že košickí umelci kvantitatívne menej tvoria, čo sa však dostane zpod ich štetca alebo dláta, to kvalitatívne nahradzuje číselné nedostatky, lebo v tom dávajú samých seba, takých, akí sú. Toto je tajomstvom osobitnej svojráznosti košického umeleckého života. A ešte je niečo, kvôli čomu i v minulosti i v prítomnosti tak početní umelci košickí podujímali a podujímajú biediť alebo žiť obožľivelný život. Toto niečo je ovzdušie Košíc, ich umenie dýchajúci a vnukajúci duch. To, čo sa nedá uchopiť — a snáď ani slovami vyjadriť —, ale čo každý cíti, na koho zapôsobí zvláštne kúzlo Košíc. Je to snáď tá príroda, ten kraj, v ktorom breza a jelša susedí s javorom a jedľou a v ktorom sa stretáva čistá bystrina s kalnou riekou? Kraj, ktorý od jari po jeseň skoro týždenne strieda svoje zafarbenie od šmaragdovo-zeleného cez zlatožlté až po rubinovočervené? Či je to snáď usporiadanie domov, ktoré ešte vždy zachováva a pripomína okružle podlhovastý tvár starodávnej „villy regie“? Či sú to umelecké pamiatky, v ktorých myšlienky dávnych vekov sú skamenelé, ale predsa živé? Či je to breh kľukatého Hornádu, na ktorom umelec nachádza k mozaikám súce cenné kamenia? Alebo je to Hradová, medzi práchnivými kresanými skalami ktorej deti rozvíjajúceho sa rozumu na svojom prvom výlete hľadajú pamiatky zašlých časov? Či je to ten večný vietor, ktorý vždy nám duje do očí, kdekoľvek sa obrátime v kľukatých uliciach? Či tento odpor zoceluje, alebo nabáda k vytrvalosti?

Kto by vedel povedať, čo je to kúzlo, ktoré sem púta a vábi toľkých umelcov, aby sa stali vyjadrovaťelmi a tlmočníkmi košickej duše? A potom ešte niečo pozorujeme: Najistejším výrazom tejto košickej duše je to, že sa vo svojej celosti a plnosti zjavuje iba maďarskej, alebo maďarsky naladenej duši. Poznám niekoľko obrazov Košíc, maľovaných cudzincami na objednávku; všetky sú akosi cudzie, a bez života. Len pre oči sú, ako pohľadnica, ale nehovoria k duši. (Wiesenthal.)

Mnoho sa už hovorilo o tom, že keď už Košice majú tak krásou dýchajúce a pre umelcov priaznivé ovzdušie, že by tu bolo treba zriaďiť nejaký ústav, školu, kde by sa mohli umelci zdokonaľovať. Toto hovorí i Gerevich na konci svojej úvahy. Na konci tejto krátkej prehliadky maďarského umenia košického slávnej minulosti a mnohoľubnej prítomnosti nech stojí k svedomiu hovoriaca otázka: Prečo niet v Košiciach umeleckej školy? Alebo prečo nedostanú Košice aspoň také umelecké štipendium, aké je viazané k iným krajom, miestam krajiny, napr. k Blatnému jazeru, alebo k Sedmohradsku? ...

OBCHODNÍCTVO A PRIEMYSELNÍCTVO KOŠÍC

Ludovít Veľký, kráľ uhorský udelil r. 1347 mestu Košíc mestské právo spolu s depozitným právom.¹ Darovanie oboch práv podmienovalo už vyspelý mestský život a obchodníctvo, ako aj priemysel, lebo budínske mestské právo znamenalo samosprávu, prvou podmienkou čoho je vyspelá duševná kultúra, a prvou podmienkou práva depozitného bol však vyspelý priemysel a obchod, lebo bez toho právo depozitné by bolo bývalo nevyužiteľné a bez smyslu.

Už pri privilégiach, zvlášť následkom týchto dvoch práv bolo, že Košice sa stali v stredoveku a v novoveku opravdu „mestom pokladov“ a prekvitaly. Budínske mestské právo nezávislým urobilo mesto, čo zrejme malo prifažný účinok na stredovekých obchodníkov a priemyselníkov. Právo depozitné vypomáhalo zbohatnutiu mestského občianstva, lebo umožnilo, aby články prechádzajúcich obchodníkov mohli získať a so zárobkom ďalej predať.

Košice už za kráľa Karla Roberta boli významným mestom, lebo patrily k mestám, kde bol tridsiatok. Obchodný význam mesta ani v ďalších storočiach neupadol, ale rástol, čo medzi inými ukazuje aj okolnosť, že bolo konečnou stanicou prvej r. 1558 zriadenej z Bratislavy vychádzajúcej maďarskej sústavnej pošty.²

Význam Košíc vyzdvihuje aj táto okolnosť, že kráľ Maximilian r. 1567. umestnil do Košíc spišskú komoru. Veľký hospodársky význam Košíc nezanikol ani za samostatnosti Sedmohradska, čo okrem početných hospodárskych údajov ukazuje aj to, že aj politický význam mesta sa skôr rozmáhal. Nato poukazuje okolnosť, že Košice boli sídlom hlavných kapitánov hornovidienskych a že počas vojenských podujatí Bocskayho, Bethlena, Františka Rákócziho II., boli operatívnou bázou. To mohlo byť len na takom mieste, kde obchod a priemysel bol nadostač vyzbrojený na to, aby mohol byť strediskom vojenskej výzbroje.

S vyspelým obchodom a priemyslom bolo spojené, že Košice boli aj dôležitým duševným centrom. To dokazuje v jednom novinovom článku uverejnený údaj P. Mateja Fehéra, že budínska univerzita kráľa Mateja po tureckom obsadení Budína, v Košiciach hľadala a našla útulok. R. 1657. Beňadik Kisdy, jágerský biskup založil v Košiciach univerzitu, ktorej Leopold I. r. 1660. udelil tie isté práva a výsady, akých mala: viedenská, pražská, trnavská univerzita, atď.³

Hoci niet pochybnosti, že zvlášť zpočiatku košickí priemyselníci a obchodníci v značnej miere boli Nemci, už v XVI. a XVII. storočí

¹ Dr. Belo Wick: Kassa története és műemlékei. 1941, str. 29.

² Dr. Belo Wick: Tamtiež, str. 68.

³ Dr. Belo Wick: Tamtiež, str. 130.

obyvateľstvo Košíc a tak jeho obchodníci a priemyselníci v prevážnej časti boli Maďari. Dokazujú to cechové pravidlá písané v maďarčine a mestské daňové soznamy, ktoré vo väčšine označujú obyvateľstvo maďarskej materinskej reči. Dr. Belo Wick vo svojom uvedenom diele sdeľuje soznam príslušníkov mesta Košíc r. 1677., v ktorom sú vypočítané mená majiteľov domu, z ktorých 388 je maďarskej, 61 nemeckej, 45 slovenskej (poľskej, slovenskej, rusinskej) a 24 talianskej a neznámej národnosti.

Po vyhnaní Turkov snáď sa nevyjavilo mesto v takej miere, ako iné mestá, ale svoj význam vždy si zadržalo. Dôležitejšia udalosť hospodárskeho života mesta Košíc môže byť zaznamenaná len v XIX. storočí, keď r. 1844. utvorila sa v krajine druhá sporiteľňa pod menom Košická Banka, a r. 1860., keď sa otvorila železničná stanica, od r. 1866—1873-ho bola vystavená v častiach Košicko-Bohumínska železničná dráha, ktorá s vlastnou a s podriadenými vtedajšími miestnymi dráhami spolu disponovala 760 kilometrovou železničnou sieťou.

Pokojný vývoj mesta následkom českého obsadenia, ktoré nastalo 29. decembra roku 1918., utrpel veľkú škodu. Hoci medzitým maďarské rudé oddiely zahňaly obsadzujúcich, títo ale po zakročení dohodových mocností o mesiac znovu sa vrátili, a to v júli r. 1919. a trianonský mier zo 4. júna r. 1920. vrhol obyvateľstvo mesta Košíc až do r. 1938. nastalého oslobodenia, do ťažkého položenía. Okupačná mocnosť všetko vykonala, aby v prevážnej väčšine sa nachádzajúce maďarské obyvateľstvo zoslabilo. Nie posledným prostriedkom tejto snahy boli tie mnohé nevýhody, s ktorými chceli maďarsky cítiacu obchodnícku a priemyselnícku vrstvu ochudobniť a tak odnárodniť. Všetomným spôsobom vynechávali maďarského obchodníka alebo priemyselníka pri verejných dávkach, zafažovali ich nespravodlivými daniami, so storakými administratívnymi trýzneniami ich obťažovali, maďarské školy zrušili a ich účinkovanie zamedzili len v nepatrnom počte k pomeropočtu maďarského obyvateľstva. Vtedy zanikla aj maďarská právnická akadémia, ako aj pozostatok košickej univerzity založenej Beňadikom Kisdym.

Aby maďarskú zrejmu väčšinu Košíc čím lepšie oslabili, do úradov vymenovali prebytočný počet českých úradníkov, takže na jednotlivých miestach bolo trikrát toľko úradníkov zamestnaných, ako za maďarského režimu. Pre týchto stavali veľké nájomné domy, najviac všeobecným zničením rázu mesta. Okrem týchto nájomných domov iba poštová budova a tzv. Rumanov internát sú spomenutia hodné budovy za doby českej. Avšak aj pri týchto stavbách skoro výlučne len českí priemyselníci dostali prácu.

Za doby panovania Čechov maďarskí obchodníci a priemyselníci alebo schudobneli, alebo v najlepšom prípade len práve že sa mohli udržať.

Aby cudzie panstvo ešte lepšie sa mohlo ukoreniť, chceli vystaviť v Košiciach československú techniku. Za tým cieľom vystavili aj druhé, vôbec neokrášlené poschodie na kráľovskú právnickú akadémiu, táto mala byť ústrednou budovou techniky. R. 1938. vymenovali

už aj jednu čiastku profesorov, ale technika už nemohla začať svoju činnosť, lebo medzitým prišlo viedenské rozhodnutie, ktoré 2. nov. 1938. na nevysloviteľnú radosť obyvateľstva a každého Maďara pripojilo nazpät aj Košice.

Nazpät pripojenie Košíc k materskej vlasti prinieslo podstatnú nápravu v stave obchodu a priemyslu. Že táto náprava nebola väčšieho rozsahu, to zapríčinila zčiasťky táto smutná okolnosť, že nová štátna hranica sa tiahne iba niekoľko kilometrov od Košíc a tým sa veľmi stiahol storočitý kupný okruh Košíc. Tak napr.: dediny Košická Bela, Košické Hámry, na obvode ktorých má mesto aj rozsiahle lesy, padly za hranicu. Štátna hranica aj Prešov a spišské mestá oddeľuje od Košíc, ktoré za storočia prevádzaly s nimi čulý obchod. Ďalej napr.: aj Medzev, ktorý je spojený železničnou traťou s Košicami a ktorý od Slovenska v zime je oddelený neprechodným horským hrebeňom, aj na každú námahu a prosbu ostal odtrhnutý od Košíc, ktoré boli prirodzeným tržiskom medzevských malých priemyselníkov so železom.

Aby sa tieto nedostatky aspoň zčasti odstránily, uh. kráľ. vláda sa rozhodla, že v Košiciach vystaví techniku s národohospodárskou fakultou. Keďže však k vystaveniu techniky sú potrebné dlhšie prípravy, budovy a výzbroj, predbežne teda založila v budove právnickej akadémie Vysokú Školu Obchodnú. Na ukončenie príprav uh. kráľ. vláda vyslala pisateľa týchto riadkov, ktorý pri dobroprajnom a účinnom spoluúčinkovaní príslušných úradov nie celkom za dva mesiace zorganizoval a dočasne aj zariadil Vysokú Školu, takže táto 15. sept. 1939. slávnostne sa otvorila.

Hoci zpočiatku z viacerých strán naskytly sa obavy v tom ohľade, že Obchodná Vysoká Škola nebude dostatočne navštevovaná, rodičia a učiť sa túžiaca mládež podvracali tieto obavy. Hneď prvého roku sa prihlásil dostačujúci počet poslucháčov a v nasledujúcich školských rokoch bežný počet žiakov stále sa zväčšoval. Tento vzrast o riadne zapísaných žiakov udáva nám nasledujúce tabuľka:

Šk. r.	I. ročník	II. ročník	revizorský náukobeh	Spolu
1939/40	117	—	—	117
1940/41	123	97	—	220
1941/42	125	102	—	227
1942/43	139	99	17	255
1943/44	150	122	19	281

Ako môžeme vidieť z tohoto výkazu, počet žiakov stále vzrastá. Je isté, že k tomuto vzrastu pomohla aj obetavosť uh. kr. vlády tým, že školné Vysokej Školy a iné poplatky určila omnoho nižšie, než na iných univerzitách, pre mužských poslucháčov zariadila Rákócziho internát pre 80-tich poslucháčov, pre ženské je internát v kláštore dominikániek pre 30 osôb. Mimo toho pre kresťanských poslucháčov sú teraz dobré možnosti, aby sa mohli uplatniť v hospodárskom živote.

Avšak aj to je isté, že na prehĺbenie sa do vysokoškolských štúdií v Košiciach sú omnoho viac priaznivejšie okolnosti než v jednomilió-

novom veľkom meste a hoci medzitým vypuklá svetová vojna a bombardovanie 26. júna 1941. odkladaly ďalšie plány na širší vývin, predsa životaschopnosť Vysokej Školy dosvedčuje nielen stály vzrast poslucháčov, ale aj tá okolnosť, že veľkopodniky štátu bez žiadneho vyzvania veľmi uznane písaly o vycvičenosti, usilovnosti a schopnosti skončených poslucháčov.

Bezpodmienečne prifažlivou silou sú aj tieto početné štipendiá, ktoré pre Vysokú Školu založily ministerstvo kultu a verejnej výučby, tiež uh. kr. ministerstvo dopravy a obchodovania, slobodné kr. mesto Košíc, vedúce peňažné ústavy Košíc, priemyselná komora košická, miškovská a rábska (Győr), takže poslucháči chudobní a dobrého prospechu nie raz bez výdavku mohli skončiť Vysokú Školu. Zo sociálneho ohľadu to potrebujúci výborní poslucháči mimo toho môžu dostať slavu na školnom a v internáte.

Aby však poslucháči mohli spoznať aj praktický obchodný život, Vysoká Škola posielala skončených poslucháčov prvého ročníka na letnú prax k obchodným a priemyselným podnikom. Túto priekopnícku akciu Vysokej Školy prijímali všade s veľkým porozumením, takže usporiadanie letnej praxe s roka na rok je sprevádzaný s úplným zdarom.

V spojení s Vysokou Školou na ministerské nariadenie začínal sa revizorský kurz dľa nariadenia č. M. E. 2.350/1940. Odvtedy už poslucháči kurzu sa usilovne chystajú na svoje budúce povolanie.

Že nakoľko sa uplatnila Obchodná Vysoká Škola v Košiciach, to ukazuje táto okolnosť, že uh. kr. vláda v Novom Sade (Újvidék) vystavila podobnú vysokú školu pod menom Východná Obchodná Vysoká Škola, podľa vzoru košickej Obchodnej Vysokej Školy.

Po predošlých je odôvodnenou nádejou, že košická Vysoká Škola Obchodná bude mať povzbudzujúci účinok na obchod a priemysel Košíc a Horniakov.

Keďže sa hovorí o obchode a priemysle Košíc, nie je možné nespomnúť o 500-ročnom Sbere Košických Obchodníkov (Grémium), ktorý za poltisícročie stráži nad duševným a hmotným blahobytom košických obchodníkov. Podobne blahodarný účinok vyvinie v tom istom smere Košická Obchodná a Priemyselná Komora, ktorej kruh pôsobnosti veru ďaleko presahuje hranice Košíc, ale je bezpochybné, že ochrana záujmov košického obchodu a priemyslu patrí medzi jej prvé úlohy. Košický obchod a priemysel teraz síce ťažko znáša vojnové pomery, ale dúfame, že pokojné pomery znovu prinášajú rozkvet košického hospodárskeho života.

KAROL ŠTOLPA

VEREJNÉ ZDRAVOTNÍCTVO OSLOBODENÝCH KOŠÍC

VO ZPRÁVE O PRVÝCH PIATICH ROKOCH VEREJNÉHO ZDRAVOTNÍCTVA OSLOBODENÝCH KOŠÍC nemôžeme referovať o zvláštnych výsledkoch, nakoľko účinnosť práce na poli verejného zdravotníctva možno merať len jedným, alebo dvoma desaťročiami. Referát môže obsahovať organizovanie a usmernenie ustanovizní podporujúcich naše ciele, teda predovšetkým otázky organizačné, z ktorých môžeme usudzovať na kvalitu a kvantitu zdravotníckej práce, lebo základy už jestvujúcich organizovaných ustanovizní poskytujú možnosti k zdravotníckej práci a čiastočne určujú aj smer tejto práce. Keď teraz chceme hovoriť o čase, ktorý uplynul od spätipripojenia, je potrebné, aby sme srovnávali s ustanovizňami a zdravotníckou prácou dvadsiatich rokov československého obsadenia. Musíme podrobiť dôkladnému skúmaniu všetko to, čo sme tu pri prevzatí našli, nakoľko sa prevzaté dalo prispôbiť maďarskému systému zdravotníckemu, lebo len takto môžeme zistiť, ktoré sú tie ustanovizne, ktoré musíme z hľadiska zdravotníckeho ešte organizovať.

Práca na poli verejného zdravotníctva začala sa 22. decembra 1938. s občianskou verejnou správou. Pri prevzatí ustanovizní bolo ustálené, že Česi väčšinu zariadenia odsťahovali. Nemocnica bola vyzbrojená len veľmi chudobne, tzv. Dom Červeného Križa, ktorý slúžil cieľom verejného zdravotníctva, bol celkom vyprázdnený. Ustanovizne k ochrane zdravia boli asi dosť nedostatočné, lebo jednotlivé odvetvia ochrany nemali ani príslušné miestnosti, to, čo sme našli, tiež neodpovedalo požiadavkám. Stopy zdravotníckej práce v dnešnom modernom smysle chápanej boli sotva viditeľné. Bez akejkoľvek snahy o podceňovanie je nutné konštatovanie, že sa na poli organizovanej ochrany zdravia, na poli preventívnej práce lekárskej nestalo asi príliš veľa.

Pri prevzatí boli na poschodí čísla 43. na Kováčskej ulici k dispozícii úradu hlavného verejného lekára 3, k dispozícii ústrednej ordinácie pre chudobných 2 miestnosti. Tieto posledné 2 miestnosti slúžili za Československa aj opatrovaniu pľúcne chorých. O týchto miestnostiach poznamenávam toľko, že obloky čakárne otváraly sa do schodišťa, takže miestnosť bola úplne temná. Vedľajším miestnostiam bolo možno z hygienického hľadiska tiež veľa vytýkať. V tej istej budove na prízemí bola jedna slabo zariadená miestnosť pre školské prehliadky a pre dentistické ošetrovanie školákov. Ochrane žien a nemluvniat boli určené 3 miestnosti v Dome Červeného Križa na Bubicsovej ulici. Tieto pomerne malé miestnosti ani čo do polohy, ani čo do kvality nemohli sme považovať za vhodné k tomu, aby sme v nich mohli konať prácu, ktorá by odpovedala maďarskému zdravot-

nickemu systému a požiadavkám mesta Košíc. Prvou našou úlohou bolo teda zaistenie príslušnej budovy, v ktorej by sme mohli oddeliť všetky odvetvia odbornej ochrany.

Dokiaľ nedošlo k definitívnemu umiestneniu, konala sa organizácia zdravotníckej práce Zeleného Kríža rýchlym tempom dočasne v miestnostiach, ktoré nám boli k dispozícii, a to tak, že 18. januára 1939 začaly svoju činnosť poradne k ochrane matiek a nemluvniat, o niečo neskôršie ošetrovanie pohlavne chorých a ešte v marci tohože roku aj opatrovanie pľúcne chorých.

Mesto zaistilo úradu hlavného úradného lekára a verejnej zdravotníckej práci: Zdravotnému Domu definitívne umiestnenie v dome na Mäsiarskej ulici číslo 31., ktorý bol za podpory ministerstva vnútra a hnutia „Maďar za Maďara“ prestavaný z bývalej budovy finančného riaditeľstva, ktorá bola už do polovice zbúraná. Budovu odovzdali jej poslaniu slávnostne dňa 30. marca 1941. Zdravotný Dom okrem úradu hlavného úradného lekára v sebe šťastlivo spája aj ustanovizne slúžiace sociálnej starostlivosti. Starú budovu podarilo sa prestavať tak, aby odpovedala požiadavkám dnešnej modernej hygieny. Bolo treba prirodzene počítať s rozdelením budovy, napr. nebolo možno chcieť zmeniť chodbový systém budovy alebo priechyly na ulicu. Prostredný vchod, širokú bránu opatрили sme izolačnými dvierkami proti vetru, aby sme zabránili ochladeniu schodišťa a chodieb. Ústav k ošetrovaniu pľúcnych chorôb umiestnili sme na prízemí, už aj preto, aby prípadne nedisciplinovaní chorí neinfikovali po celej budove. Na druhej strane prízemí bolo umiestnené ošetrovanie matiek a nemluvniat, úrad k opatere chudobných, úradné miestnosti Maďarskej Normy a Sociálnej opatrovne. Ošetrovňa pľúcne chorých zaberie celú ľavú stranu prízemí a podarilo sa ju dosť dobre oddeliť od ostatných častí budovy. Ošetrovňa má prijímaciu kanceláriu, lekársku ambulanciu, Röntgen, vyvolávaciu komoru, miestnosť pre pneumatickú terapiu pľúc, z čakárne vedú jedny dvere do miestnosti, ktorá je určená pre tých, ktorí si majú odpočinúť pri pneumotorickom ošetrovaní. Tu môžu stráviť svoj čas aj tí vidiecki, ktorí musia čakať dlho na odchod svojho vlaku. O potrebné vedľajšie miestnosti sme sa tu obzvlášť postarali. Ústavu k ochrane matiek a detí stojí k dispozícii veľká čakáreň, prijímacia kancelária a poradná miestnosť; v poslednej miestnosti konáme s príslušným zadelením času aj ošetrovanie nemluvniat horským slnkom. Široké a rúchu primerané schodište vedie na poschodie. Na I. poschodí bol umiestnený úrad hlavného úradného lekára, Družstvo Verejného Blaha, izba pre hosťov, ústredné laboratórium, zvláštna izba lekárska, ústredná ordinácia pre chudobných a Ústav pre ošetrovanie pohlavných chorôb. Umiestnenie úradu hlavného úradného lekára riešili sme tak, aby prístup do úradných miestností a do ordinácie siene bol pre obecnosť čím pohodlnejší a aby čím lepšie vyhovoval účelom pracovným. Preto umiestnili sme miestnosť ordináciu medzi miestnosťami dvoch úradných lekárov, takže títo ju môžu striedavo používať. Tu je aj poradňa pre tých, ktorí hodlajú vstúpiť do stavu manželského.

Miestnosti pre ošetrovanie chudobných a pre ošetrovanie pohlavných chorôb sú tie isté. Práca koná sa tu v rozličnom čase, takže jedno ordinovanie neruší druhé. Miestnosti na čakanie a miestnosti ordinácie sú spojené troma-troma separovanými miestnosťami na sylviekanie sa, čo veľmi napomáha nerušenému a rýchlemu konaniu prehliadok, ako aj ošetrovania. V ordináčnej sieni bola umiestená aj naša stanica na skúmanie srdečných chorôb s prístrojom Electro-Cardiographom. Na II. poschodí zaistili sme možnosť bývania na pracovnom mieste pre šesť ošetrovateliek, okrem toho sme tu umiestnili aj byt dozorčieho, pozostávajúci z dvoch izieb, z kuchyne, komory a kúpeľne. Uprostred naproti schodištu leží poradná miestnosť, ktorá okrem obvyklých pracovných poradí stojí k dispozícii aj spoločenským organizáciám podporujúcim našu prácu. Spolok Červeného Kríža tu koná svoje prijímacie hodiny a čiastočne koná tu aj družstvo MANSZ. svoje pre nás tak dôležité práce krajčírské. Poradná izba je aj úradnou miestnosťou Kruhu Ošetrovateliek a filiálky Zdravotníckeho Družstva. Vedľa tejto miestnosti zariadili sme aj miestnosť pre právnu a duševnú poradu k ochrane robotníctva a stanicu na skúmanie vlôh. V pravom krídle poschodia umiestnili sme ústav školského lekára, dentistickú ordináciu a röntgenový prístroj na zhotovovanie stínových obrazov. Tento prístroj neslúži len k prehliadkam školákov, ale aj iným hromadným prehliadkam. V podzemí je skladište kuriva a sprchová kúpeľňa. Tieto sprchy boli zhotovené pre školopovinné deti a pre chudobných dospelých. Pretože budova je tak stavaná, použili sme všeobecne chodby ako čakárne. (Tak napr. pri ošetrovaní pľúcnych chorôb, pri opatrovaní chudobných chorých, pri kancelárii úradného lekára a pri ústave školského lekára. V každej čakárni môžeme pomocou amplionov konať prednášky rázu propagačného a rôzne výzvy zosilovačom z úradovne určenej ochrane matiek a detí. V budove je ústredné kúrenie a zásobovanie teplou vodou. Na chodbách v častiach určených ošetrovaniu pľúcnych chorôb postavili sme splachovacie pľuváka. Vnútorne zariadenie budovy, ktoré je skutočne veľmi moderné, chváli predovšetkým veľkú obetavosť mesta. Zariadenie školského zubárstva darovalo väčšinou hnutie „Maďar za Maďara“, ústavy k ošetrovaniu pľúcnych a pohlavných chorôb zariadili sme za podpory Ministerstva vnútra. K zariadeniu poradnej miestnosti a čakárni prispela chvályhodne aj miestna spoločnosť.

Príslušná ustanovizeň zaistila tesnú spoluprácu zdravotníckej a sociálnej starostlivosti a umožnila aj zavedenie zdravotníckych odvetví, ako aj rozšírenie zdravotníckej a sociálnej práce. Nové odvetvia ochrany, ako napr. boj proti srdečným chorobám, poradne k voľbe povolania mohli byť uvedené v činnosť a boli umožnené hromadné, davové prehliadky precedzovacie. Sdelenie, týkajúce sa kvality vykonanej práce padá do odbornej literatúry, avšak rozšírenie pracovného poľa, vykonanú prácu, hlavne štatistické dáta frekvencie pripomeniem k prehliadnutiu toho, čo sa všetko za týchto päť rokov stalo.

Frekvencia poradní k ochrane matiek (tehotných a dojčiacich žien) bola za necelých päť rokov 9082 prípadov. Z týchto bolo po prvý raz na prehliadke 4151 tehotných žien. Krvnú skúšku konali sme u tehotných v 4007 prípadoch. V práci k ochrane matiek vytvorila sa čo do lekárskeho ošetrovania, aj čo do opatrovania tá najtesnejšia spolupráca medzi porodnicou a medzi Službou Zeleného Kríža. Poradňu k ochrane matiek vedú totiž lekári porodnice. Ako v porodnici, tak prirodzene aj v meste konajú s tým súvisiace ošetrovateľské práce sestry Zeleného Kríža. Tu načím pripomenúť, že aj dámske členstvo košickej spoločnosti zúčastnilo sa opatrovania chudobných, doma rodiacich matiek tým, že vykonávalo prácu domáceho dozoru, prania, zaopatrenia, atď. Zvýšená ochrana matiek je základom dokonalejšej ochrany nemluvniat, napr. krvné skúšky konané v širokých vrstvách robia účinnejším boj proti zdedenej syfilide. Výskumy vzťahujúce sa na zdedený syfilis detí z košických ľudových škôl,¹ ktoré boli konané po zpäťpripojení, ukazujú svojim pomerne vysokým 2 $\frac{1}{2}$ %-ným výsledkom, že na poli preventatívneho boja proti zdedenej syfilide asi Československá republika príliš mnoho nevykonala. V trianonskej časti štátu boli takéto smutné dáta približne pred desiatimi rokmi, hoci vtedy otázka pohlavných chorôb nebola ešte riešená zákonom. Z horeuvedeného vysokého percenta zdedenej syfilidy možno usudzovať aj na to, že práca na poli ochrany matiek čo do kvality, nebola asi príliš prehĺbená. Ochrane matiek slúžia aj 6—8 týždňov po porode konané prehliadky a v nedávnej minulosti uvedené rakovinové prehliadky, slúžiace včasnému rozpoznaní tejto choroby.

Naša práca na poli ochrany matiek a nemluvniat sa rozvíjala v stále stúpajúcom merítke. Zatiaľ čo roku 1939 bola frekvencia 2915 prípadov ročne, je dnešná frekvencia okolo 6000 prípadov ročne. Od času, ktorý uplynul od zpäťpripojenia, je celková frekvencia 22.286 nemluvniat, 27.373 detí. Zdravotnícka opatera Zeleného Kríža vzťahuje sa aj na deti navštevujúce opatrovne a ľudové školy. V zmenených vojnových pomeroch nepodarilo sa nám konať túto prácu v tak širokom poli, ako sme to mali v pláne, ale i tak sme prezreli od zpäťpripojenia 4985 opatrovňu a 5025 ľudovú školu navštevujúcich detí.

Paralelne so zdravotníckou prácou vystavali sme aj tie sociálne ustanovizne, ktoré organicky súvisia s ochranou detí. Za podpory hnutia „Maďar za Maďara“ opatrili sme 44 postelí pre opatrovňu nemluvniat a ako celkom nové ustanovizne fungujú už dva domovy pre nemluvňatá. Vydržovanie týchto vzalo na seba mesto a prácu podporuje aj Družstvo Katolíckych Hospodiniiek. Opatrovňa nemluvniat cez 775 dní poskytla opateru a výživu 1430 nemluvňatám (výlučne deťom robotníckych rodín). Z mliečnej kuchyne domova pre nemluvňatá sme

¹ Súkr. doc. dr. Zigmund Szentkirályi a Irma Szentkirályi laboratorná asistentka: Zdedená syfilida košických detí z ľudových škôl. „Népegészségügy“, ročník 1940. číslo 19.

za 2 roky vydali 1,908.770 gramov k výžive potrebných látok. Behom roku 1940 postavilo mesto za účelom prechovávacieho domova deti pracujúcich šesť opatrovní. Potrebné prestávky a zariadenie vykonali sme za čiastočnej podpory hnutia „Maďar za Maďara“. V prechovávacích domovoch dostalo cez 928 stravovacích dní 8603 detí celodenné zaopatrenie. Behom každého leta zaistilo mesto na svojom k tomuto účelu prestavanom letovisku 240—250 deťom šesťtýždenné letovanie. Tu načas pripomenúť za štátnej podpory organizovanú cukrovú akciu Zeleného Kríža, ktorou bolo od doby spätipripojenia bezplatne rozdelené 34.900 kg cukru, a mlieka v cene 114.776 P. V rámci ochrany nemluvniat v boji proti krivici dali sme v 683 prípadoch injekcie D vitamínu a u 282 nemluvniat konali sme liečenie horským slnkom. K sociálnej starostlivosti o nemluvňatá môžeme priradiť aj akciu „putovnej výbavy“, ktorú okrem príspevkov zo strany mesta podporovalo ako Krajské Zdravotnícke Družstvo, tak aj miestne sociálne organizácie Pro Hungaria, MANSZ. a školy. Vo 400 prípadoch požičali sme výbavu pre nemluvňatá a v 142 prípadoch kolisky.

Sústavná práca na poli ošetrovania pľúcne chorých mohla sa začať až vtedy, keď sme si zaopatřili potrebný Röntgenový prístroj. Dokiaľ nejestvoval samostatný ústav, vykonávala potrebné röntgenové prehliadky štátna nemocnica. Po otvorení Zdravotného Domu zaopatřili sme si na tieňové obrazy zariadený Röntgenový prístroj a tento nám umožnil konanie davových preciedzacích prehliadok v širokom kruhu. Už predtým, než vstúpil v platnosť VI. odst. zákona z r. 1940, začali sme s röntgenovými prehliadkami zamestnancov v domácnosti a učňov a za veľmi nepriaznivých pomerov sa pohnuvšie ošetrovanie pľúcne chorých vykonalo už r. 1939 936 röntgenových prehliadok. Toto vieme oceniť najmä vtedy, ak to srovnáme s pomermi československej éry, keď totiž podľa údajov z r. 1937 k ošetrovaniu pľúcnych chorôb konal v Košiciach, ktoré mali vtedy 70.237 obyvateľov, len 27 röntgenových prehliadok, pričom ústav nemal ani vlastného Röntgenovho prístroja a pneumatickou terapiou pľúc sa vôbec nezaoberal. Organizovanie boja proti tuberkulóze takto ani nemožno považovať za pokračovanie práce československého ústavu k ošetrovaniu tuberkulotikov, ale je to celkom nový orgán dnešnej sústavy maďarského boja proti tuberkulóze.² Od roku 1939 prešlo Ústavom k ošetrovaniu pľúcnych chorôb 12.199 osôb, u 20.124 bola konaná röntgenová prehliadka, od 20.614 osôb boli zachytené tieňové obrazy a u 171 pacientov bolo konaných 2140 pneumotoraxov. Počas ošetrovacej práce objavil ústav 541 otvorených a 2100 uzavretých chorobných pochodov.

Ošetrovanie pohlavne chorých konalo sa za obsadenia v nemocnici, na ordináciách pre chôdze schopných chorých, prirodzene len u

---

² Hlavný lekár štátnej nemocnice a vedúci košickej Ošetrovne na pľúca chorých dr. Otto Schütz: Úlohy boja proti tuberkulóze v Košiciach. „Tuberkulózis elleni küzdelem“ IV. ročník 1. číslo.

chudobných. Keďže nebolo ústavu k opatrovaniu pohlavne chorých, nebolo ani žiadnej práce na poli vlastného opatrovania. Práca, ktorá sa začala na poli boja proti pohlavným chorobám, má dva smery. Je to v širokých vrstvách konaná výskumná práca, cieľom ktorej je preciedzacími davovými skúškami objaviť choroby a pramene infekcie a takto nájdených chorých, pramene nákazy vziať do ošetrovania. Preciedzacia prehliadka detí z ľudových škôl bola vykonaná už v školskom roku 1939—40. Čo sa tejto prehliadky týka, tej výsledok som už vyššie uviedol. Preciedzacie prehliadky konali sme aj na Cigánoch; došlo k prehliadke 926 Cigánov, z ktorých sa 25.5 % ukázalo nakažených syfilidou.³ Práca Ústavu k ošetrovaniu pohlavne chorých sa týmito preciedzacími prehliadkami a pozdejšie vydaním VI. odst. zákona z r. 1940 veľmi rozšírila, a tak frekvencia, ktorá bola r. 1940 okolo 4000 prípadov, zvýšila sa tohoto roku na 18.000. Za čas, ktorý uplynul od r. 1939, bola celková frekvencia Ústavu na ošetrovanie pohlavne chorých 49.108. Z týchto prvý raz sa hlásilo 6326, z čoho medzi ktorých bolo 1722 chorých. Ošetrovanie chudobných a od r. 1941 aj ošetrovanie členov nemocenských poisťovní koná sa bezplatne tiež v ústave. Len tohoto roku dal ústav pri ošetrovaní 11.145 bismutových a 6732 arsenobensolových injekcií. Keď hovorím o práci ústavu k ošetrovaniu na pľúca, alebo pohlavne chorých, musím poukázať aj na to, že medzi ústavmi a medzi štátnou nemocnicou je tá najtesnejšia spolupráca a i to zaisťuje v značnej miere dokonalosť celkového zaopatrovania chorých. Vedúci lekári Ústavu na ošetrovanie pľúcne chorých a Ústavu na ošetrovanie pohlavných chorôb sú totiž hlavnými lekármi nemocnice a takto podľa potreby môžeme zaisťiť aj umiestnenie chorých v ústave.

Okrem preventívnej zdravotníckej práce odbavujeme aj lekárske ošetrovanie chudobných v ústrednej ordinácii pre chudobných v Zdravotnom Dome. Počet mestských lekárov sa roku 1943 zvýšil na 5. Od spätipripojenia ošetrili mestskí lekári chudobných chorých v 36.932 prípadoch. Výdaje za lieky, pripadajúce na jeden prípad zmenili sa od 1'37 P do 1'87 P. Okrem všeobecného zásobovania liečivom umožňuje mesto tým, ktorí sú bez prostriedkov, aby sa mohli stravovať lekárom predpísanou diétou, alebo aby si mohli zaopatriť k tomu potrebné suroviny a k tomu účelu zaisťuje finančnú podporu ročných 2.000 P. Aj prehliadky domácich zamestnancov a učňov konajú mestskí lekári; bolo prehliadnutých 1255 učňov a 1598 domácich zamestnancov. Ak hovorím o ošetrovaní chudobných, pripomeniem aj tie ošetrovanie srdečnou chorobou trpiacich. Pri týchto prehliadkach konali ošetrovanie srdečnou chorobou trpiacich. Pri týchto prehliadkach konali sme 100 electrocardiographických skúšok. Za podpory hnutia „Maďar za Maďara“ zariadená dentistická ordinácia slúži jednak tomu, aby sa choroby predišli, jednak ich ošetrovanie.

³ Súkr. doc. dr. Zigmund Szentkirályi a dr. Irma Arvay-Szentkirályi: Stupeň venerickej nákazy košických Cigánov. „Népegészségügy“ ročník 1941. číslo 17.

Školské zubárstvo začalo svoje pôsobenie roku 1941, dentistické ošetrovanie chudobných dospelých mohli sme pre ťažkosti ohľadom personálu začať až koncom roku 1942. Ošetrovaných bolo 2742 školákov, 394 dospelých, z ktorých bolo 78 tehotných matiek. Prehliadke sme podrobili 3908 študentov.

Na poli ochrany robotníctva, na poli boja proti nehodám začali sme značnú prácu poradňou k voľbe povolania a poradňou psychologickou, v ktorých sa objavilo dovedna 330 osôb.

Vyslani úradníci OTI (Krajinskej Sociálnej Poisfovne) majú raz do mesiaca prijímacie hodiny v Zdravotnom Dome, ktoré boli dosiaľ použité v 26 prípadoch.

Právna poradňa úraduje v Zdravotnom dome raz do týždňa. Úradovanie vzali na seba členovia miestnej advokátskej komory. Túto poradňu vyhľadali chudobní v 181 prípadoch. Úradujúci advokát prevzal úradné zastúpenie sporných záležitostí v 47 prípadoch, poslúžil právnou radou v 66 prípadoch a konal iné potrebné opatrenia v 63 prípadoch.

Vo svojej práci opatrovacej konaly sestry Zeleného Kríža, ktorých počet stúpал pomaly na osem, roku 1939 2611, roku 1940 7896, roku 1941 11.141, roku 1942 9922 a v prvých deviatich mesiacoch roku 1943 8171, teda dovedna 39.741 návštev u rôznych rodín.

Okrem toho koná sa v Zdravotnom dome aj vyučovacia práca. Jedna časť poslucháčov kurzu úradných lekárov bola v rámci praktickej výučby zadelená aj do košického úradu hlavného úradného lekára. Aj dorastenky košického Ústavu pre výchovu ošetrovateliek dostávajú praktickú časť vyučovania čiastočne tuná. Ošetrovatelky poriadajú sústavné kurzy k opatrovaniu nemlúvniat, v rámci tzv. Školy Malých Mamičiek, na ktorých dostalo sústavné poučenie dosiaľ 290 dievčat, alebo žien. Tu musíme pripomenúť aj Zeleným Krížom usporiadané vyživovacie kurzy, týchto sa doteraz zúčastnilo 480 poslucháčov. Kurzy prvej pomoci mali 3939 poslucháčov.

Len celkom krátko prehovorím o pracovnom poli úradných lekárov v boji proti nákazlivým chorobám. Ohlásenie nákazlivých chorôb maďarský zákoník predpisuje a tak je prirodzené, že ohlásenie a vyšskúmanie nákazlivých chorôb je dokonalejšie. Taktiež maďarským zákonomikom predpísané jednotlivé, alebo hromadné ochranné očkovania, ako napr. povinné ochranné očkovanie proti difterii, dávajú pocifovať značný účinok v poklesnutí nákazlivých chorôb. Počet prípadov onemocnenia difteriou (r. 1939 ešte 111) v dôsledku stupňovaného vývoja poklesol tohoto roku už na 59, čo je bezpochyby výsledkom od roku 1939 vykonávaného povinného očkovania. V širokých vrstvách konané ochranné očkovania proti týfu mali tiež priaznivý vplyv na počet prípadov smrti touto chorobou a prirodzene aj na počet prípadov onemocnenia. Boj proti nákazlivým chorobám účinne podporuje dezinfikujúci ústav, postavený mestom za súčinnosti štátnej nemocnice. Tento koná hlavne systematické odvíšivnenie veľkého množstva Cigánov a iné dezinfekcie.

Dobre primerané vystavenie zdravotníckej práce žiada si v stále väčšej miere aj hmotných obetí. Obecenstvo mesta prinieslo tieto hmotné obeť s najväčším porozumením. Správa mesta umožnila tento vývoj svojou ďalekosiahlou podporou. Je zaujímavé pozrieť sa na počet mesta a na to, ako sa menila čiastka, určená účelom verejného zdravotníctva. Výdaje na účele verejného zdravotníctva činily v poslednom roku československej éry 4.67 % rozpočtu, roku 1939 zvýšili sa na 6.27 %, roku 1940 na 7.6 %. Odtiaľ začínajúc po vykonaní väčších nákupov klesli roku 1941 na 5.7 %, roku 1942 na 5.54 %, roku 1943 na 5.89 %.⁴

Odhliadnuc od jednotlivých nákupov, spojených s neustálym zdokonaľovaním, s pokrokom a s rozšírením sa práce, bolo by našim cieľom a znamenalo by to čiastočne aj výsledok našej práce, aby sme tieto obnosy racionálnym zdravotníckym zaopatrením aj naďalej zmenšovali. Z referátu je však hneď jasné, že ak srovnáme 5.89 % vojnového roku 1943 s československými 4.67 % a berieme do úvahy kvalitatívne i kvantitatívne zlepšenie zdravotníckej práce, koná dnes mesto intenzívnejšiu a širšie pole zahrnujúcu zdravotnícku prácu s podstatne menšími hmotnými obeťami.

Uskutočneniu plánov, ktoré sme si pripravili v riešení otázok verejného zdravotníctva, verejnej čistoty, hygieny bytov, hygieny priemyslových podnikov a iných otázok hygienických, zabránili vojnové pomery a hoci sa vo väčšom, alebo menšom merítku ukazuje i na tomto poli isté zlepšenie, konečné riešenie je len programom budúcich mierových rokov.

Hoci to nepatrí k zdravotným ustanovizniám mesta, ale na tomto mieste načim predsa pripomenúť z hľadiska zdravotného stavu mesta dôležité štátne ustanovizne, ktoré sa horeuvedenou spoluprácou veľmi účinne zúčastnili preventívnej práce zdravotníckej: štátnu nemocnicu, porodnicu a Štátny ústav k výchove ošetrovateliek.

Štátnu nemocnicu,⁵ ktorej stavanie začala maďarská vláda roku 1914, ale ktorú pre svetovú vojnu nemohla dokončiť, otvorila československá vláda roku 1924. V čase spät pripojenia bola teda nemocnica sotva 15 ročná. Cezto však boli potrebné hneď prestavby, zväčšovanie a doplnenie. Počet postelí bol podľa nemocničnej výročnej zprávy československej roku 1938, pri spät pripojení 947. Rozšírenie bolo nutné hlavne v dvoch smeroch: K izolovaniu nákazlive chorých slúžilo dovedna len 26—30 postelí, v jednej, na tri časti rozdelenej malej budove. Ani sám počet postelí, ale ani rozčlenenie budovy nestačilo. Lebo len ak sa naskytli tri častejšie sa vyskytujúce nákazlivé choroby: týfus, šarlach a difteria, potom už nebolo možno umiestiť sem iného chorého. V prvom rade bolo sa treba postarať o umiestenie dospelých, chorých týfom. Za týmto cieľom vzniklo v spojení

⁴ Dr. Alexander Pohl starosta mesta Košíc: Rozpočet z roku 1939, 1940, 1941, 1942.

⁵ Sdelenie súkr. doc. dr. Gabriela Mészároša, hlavného lekára-riaditeľa.

s interným oddelením zvláštne oddelenie o 40 posteľe pre dospelých. Zato bolo treba obetovať doterajší Pasteurov ústav, to však neznamenalo stratu, lebo ústav aj tak mal doteraz sotva nejakých pacientov a ošetrovanie psom pokúšaných deje sa aj dnes bez zvláštneho oddelenia príslušným spôsobom.

Druhé dôležité rozšírenie je spojené s oddelením pre pľúcne choroby, ktoré bolo pôvodne projektované na 48 postelí. Keďže oddelenie pre choroby uší, nosu a hrtanu nebolo pôvodne projektované a behom času stalo sa aj toto potrebným, odňali za československej éry prízemiu pľúcneho oddelenia jeho pôvodné určenia a utvorili tu oddelenie pre choroby uší, nosu a hrtanu. Aby čiastočne nahradili takto stratené posteľe, umiestili na pľúcnom oddelení na mieste pre 24 postelí 35 postelí. Toto číslo je však pre Košice a okolie málo. Preto došlo k premiestneniu oddelenia pre ušné, nosové a hrtanové choroby a pľúcne oddelenie rozšírilo sa o 70 postelí. Hoci to nie je príliš veľa, umožnilo to predsa odlúčenie pacientov od pacientiek a odlúčenie nákazlivé chorých od chorých neinfikujúcich. Stalo sa tak nielen cestou zvláštnych siení, ale aj tým, že sú umiestení v rôznych krídlach budovy. Paralelne s tým došlo aj k úplnému modernizovaniu oddelenia pre pľúcne choroby, príslušným Röntgenovým prístrojom, vhodnými zatieňovacími zariadeniami a nepostrádateľnými sieňami na ležanie. Premiestnenie bolo aj pre oddelenie ušných, nosových a krčných chorôb výhodnou zmenou, lebo zatiaľ, čo na svojom starom pôsobišti muselo zápasíť s nedostatkom miesta a s inými prekážkami, je dnešné jeho umiestenie v každom ohľade vyhovujúce. Dávnejšie musely sa ošetrovať, menšie operácie vykonať v tesnej prípravnej izbičke operačnej siene, dnes má svoju veľmi dobre zariadenú a vyzbrojenú priestornú sieň ošetrovaciu i príslušnú miestnosť ambulančnú, čo je aj nepostrádateľné k takej veľkej práci, akú koná jedno silne frekventované oddelenie ušných, nosových a krčných chorôb.

V rámci detského oddelenia bolo v minulosti ošetrovanie nemlúvniat sotva prevádzané. Po oslobodení bolo čoskoro utvorené jedno zvláštne, 40 postelí obsahujúce oddelenie pre nemlúvnatá, potrebu čoho ukazuje najmä to, že hoci je počet jeho postelí pomerne veľké, predsa sa toto oddelenie len horko-ťažko vie pomeriť s veľkou frekvenciou. A jedno dobre fungujúce oddelenie v dnešnom boji proti úmrtnosti nemlúvniat znamená veru dosť! K umiestneniu na pľúca chorých detí utvorilo sa zvláštne pobočné oddelenie o 20 posteliach. Stále udržiavanie tohoto je však žiaľbohu pre veľký počet iných chorôb dosť často nemožné.

V boji proti tuberkulóze bol aj v nemocnici vykonaný jeden druhý, veľmi dôležitý krok. Za vedenia zvlášť k tomu účelu školeného lekára-chirurga utvorilo sa zvláštne chirurgické oddelenie pľúcne. Konečne v poslednom čase v jednej oddelenej časti chirurgického oddelenia aj zvláštne oddelenie urologické. Počet postelí v nemocnici podľa toho zvýšil sa z 947 na 1006. Hoci to neznamenalo žiadnu zmenu v organizácii, predsa načim pripomenúť aj zdokonalenie v srdci mesta ležiaceho nervového oddelenia, starej to nemocnice.

Táto viac, ako 100 rokov stará budova bola už vo svetovej vojne v takom stave, že ju vtedajšie záznamy spomínali ako škandál vo verejnom zdravotníctve. Pri otvorení novej nemocnice umiestili v tejto budove nervové oddelenie, ale československé panstvo nezmenilo na tomto stave skoro nič. V čase oslobodenia javilo toto oddelenie ten najhroznejší obraz. Zanedbanosť, rozvrzané, takmer životu nebezpečné schodište, tma, špina, červy, na nepokrytých matracoch a slameni- ciach ležiaci chorí zdesili toho, kto tam vstúpil. Hoci stará budova by mohla byť modernizovaná len za cenu veľkých výdajov, aj doteraz prinesené značné hmotné obete a zmeny vykazujú už teraz nesmierne výsledky, v dôsledku čoho sa z horeopísaného brloha biedy stala pri- jateľná nemocnica. Aj z lekárskeho hľadiska bolo utvorenie nervo- vého oddelenia, ktoré predtým jestvovalo sotva v zárodku, veľmi dôle- žité. Nielen spálne a iné miestnosti tohoto oddelenia, ale aj potrebné fyzikálne prostriedky terapeutické (kúpele, elektro-terapia a iné pro- striedky) stoja pacientom k dispozícii ako výsledky posledných rokov.

Okrem toho znamená vážny vývoj aj zdokonalenie lekárskej vý- zbroje. Došlo nielen k nahradeniu Čechmi odvlčených prostriedkov, ale aj k zaopatreniu tých novších prístrojov a liečebných prostried- kov, ktorých moderná lekárska veda nemôže postrádať. Tak napr. utvorenie fyziko-terapeutického ústavu, prestavanie Röntgenového oddelenia, už spomenutá fyziko-terapeutická výzbroj nervového od- delenia, atď.

K vývoju môžeme priradiť snáď aj to, že minister vnútra kládol zvláštny dôraz aj na výber lekárskeho sboru, aby takto zaistil nemoc- nici dobrú pracovnú úroveň. Dôkazom toho je, že teraz je v nemoc- nici 7 súkromných docentov, z nich jeden mimoriadny docent. Dôsled- kom toho je aj to, že nemocnica okrem svojej liečivej činnosti vyko- náva aj vážnu prácu vedeckú a značnú činnosť učiteľskú.

Nemocnica plní svoje povolanie vtedy, keď je nielen liečebným ústavom, ale vlastne aj zdravotníckym ústredím svojho „poľa pôsob- nosti“. Sem patrí aj práca výchovy zdravotníckeho dorastu, ale okrem toho je potrebné aj to, aby nemocnica bola v tesnej spolupráci s le- kármi, pracujúcimi na jej „poli pôsobnosti“. Potrebu toho uznala aj košická nemocnica. Preto zaviedla to, že po prepustení pacienta z ne- mocnice oznámi nemocnica úradne, bez akejkoľvek výzvy lekárovi, ktorý bol pacienta poslal do nemocnice, diagnózu a stav chorého, ba dokonca podáva aj návrh, vzťahujúci sa na ďalšie ošetrovanie. Na tieto sdelenia prosí nemocnica aj odpoveď, vzťahujúcu sa na stav nemoc- ného a takto udržiava tesné spojenie so sborom prax prevádzajúcich lekárov.

Z hľadiska zdravotníckeho je dôležitá aj táto práca, ktorú koná nemocnica na poli výučby ošetrovateliek. Okrem vyučovania ochran- ných sestier bolo v nemocnici viacej kurzov k výcviku ošetrovateliek.

Dostatočne ešte neocenené pracovné pole otvorila nemocnica vtedy, keď s povolanými pracovníkmi začala duševnú opateru. Rieše- nie sociálnych a duševných problémov chorého je nielen činom sa- maritánskym, ale je aj v ohľade liečebnom nezanedbateľným čini-

teľom. Táto práca je dôležitá aj preto, lebo choroba napomáha tomu, aby bol ináč bezbožný, neveriaci chorý privedený na správnu cestu. Táto práca začala sa vážne a sústavne len v posledných rokoch, ale má už veľmi sľubné výsledky.

V spojení so sociálnou a duševnou opaterou chorých, začalo sa aj ošetrovanie zamestnancov nemocnice. Poskytnutie možností na ukonjenie duševných potrieb, možnosti zábavy, vypočutie hmotných a iných starostí, problémov a poskytnutie rady, ako tieto problémy riešiť, všetko napomáhajú tomu, aby sa zamestnanec cítil doma aj na svojom pracovnom mieste, a keď sa toto podarí, postaví sa zamestnanec nepriamo do služieb liečby, pretože vlastne práca každého jednotlivého nemocničného zamestnanca napomáha, alebo prekáža zaopatrenie, pohodlie a tým priamo alebo nepriamo aj ozdravenie chorého.

Horemenované výsledky nevzťahujú sa na to najdôležitejšie, na liečenie. Lekárska veda síce už dlho hľadá také meracie metódy, merné čísla, ktorými možno zmerať a v číslkoch vyjadriť prácu jednotlivých nemocníc. Keby takéto čísla jestvovaly, mohli by sme aj v tomto ohľade srovnávať, či je daťaký skutočný vývoj v posledných piatich rokoch života košickej nemocnice, alebo nie. Žiaľbohu, takýchto merných čísel, takýchto meracích metód nielo, a to možno usudzovať len dľa horeuvedených faktov: či sa v košickej nemocnici dačo za posledných 5 rokov vykonallo, ak áno, čo a koľko.

V štátnej porodnici⁶ nebolo za československej éry žiadnych zvláštnych zmien a tak s prirodzeným vývojom spojené modernizačné práce bolo treba vykonal v čase uplynulom od zpätprípojenia. Okrem všeobecných modernizačných prác: postavenia výfahu pre dopravu nemocných, renovovaní, atď., je z hľadiska zaopatrovania chorých dôležité, že pre nákazlivé prípady došlo k utvorenia tzv. izolačného oddelenia. Pre novorodené nemlúvňatá utvorili zvláštne oddelenie. Okrem ošetrovania chorých je prvoradým cieľom porodnice (vlastne Ústavu pre výchovu porodných asistentiek), výchova porodných asistentiek. Dorastenky Ústavu umiestili sme v internáte, ktorý sa nachádza vedľa porodnice. Došlo aj k modernizovaniu tohoto, internát spojili chodbou s porodnicou.

Konečne musíme prehovoríť aj o Ústave sestier Zeleného kríža, ktorý svojou ošetrovateľskou prácou koná značnú časť zdravotníckej práce. Zpätprípojením hornozemských častí krajiny zvýšila sa aj potreba ochranných sestier Zeleného kríža a preto sa vláda rozhodla, že potrebný ústav pre výchovu ošetrovateľiek a ochranných sestier založí v Košiciach. Správa mesta prijala tento plán s obetavým porozumením a ponúkla tomuto cieľu budovu Sociálneho domu. Budova vo svojej pôvodnej veľkosti a svojom pôvodnom rozdelení neodpovedala tomuto účelu a preto bolo ju treba prestavať a rozšíriť. V jeseni roku 1939 bolo hotové prestavanie, v lete roku 1940 aj pribudovanie.

⁶ Ústne sdelenie súkr. doc. dr. Belu Gyulai, hlavného lekára-riaditeľa.

Ústav v svojej novej forme pojme 148 dorasteniek. Izby dorasteniek sú priestranné, väčšinou k juhu obrátené, časť z nich má aj smerom na juh obrátené balkóny. V prestavanej budove je v dvoj-, alebo štvorposteľových spálňach umiestených 108 dorasteniek, tu sú okrem toho kancelárie, hospodársky úrad, veľká besednica pre dorast a malá besednica pre vyučujúce sestry. V podzemí sú: učebňa, študovňa, knižnica, skladište náradia, miestnosti pre personál a byty. V novej časti okrem 42 dorasteniek býva vedúca Ústavu a vyučujúce sestry. Tu sú aj miestnosti pre chorých, v podzemí je priestorná jedáleň s vedľajšími miestnosťami a kuchyňou, ktorá je určená cvičebnému vareniu. Jedna časť 3000 štvorcových siah voľného priestoru zaberá záhrada, severná časť je valcovaný dvor, na severnej strane je ešte tenisové ihrisko a asi 2000 štvorcových siah ovocnej a obilnej záhrady, ktorú dorastenky obrábajú v rámci svojich hospodárskych cvičení. Tu pripravuje sa aj vzor „záhradky Zeleného Kríža“.

V ústave koná sa výchova ochranných sestier Zeleného Kríža. Po dosiahnutí maturitného, učiteľského alebo ošetrovateľského vysvedčenia pripravujú sa po 3 roky vážnym praktickým i teoretickým štúdiom na svoje povolanie. Okrem predstavenstva (vedúci ústavu, riaditeľka) pozostáva stály učebný personál zo šiestich prednášajúcich sestier. Okrem týchto má ústav ešte 25—30 prednášajúcich, ktorí sú zčasti hlavnými lekármi štátnej nemocnice, zčastiky vedúci odborníci v meste sa nachádzajúcich verejných ustanovizni.

Prvou a hlavnou úlohou ústavu je výchova ochranných sestier, ale okrem tejto práce účastní sa zčasti cestou sestier prednášajúcich, zčasti svojim dorastom výchovy pomocného zdravotného personálu štátnej nemocnice (prednášky na kurzoch ošetrovateliek, atď.), účastní sa ošetrovania chorých, ale zúčastní sa každého humánneho hnutia v meste, v ktorom môže byť na ošoh.

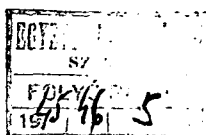
Rytmus výcviku, ale aj potreba využitia ústavu si žiadala, aby sa práca začala už r. 1939 medzi do polovice hotovými múrami. Aby toto bolo možné, začal prvý kurz svoje štúdia 1. januára 1939 za podpory segedínskeho Ústavu pre výchovu ochranných sestier v Segedíne. 15. októbra 1939 prišlo do Košíc 40 mladých dievčat, aby ako prvý dorast ústavu pokračovali v druhom semestri. Odvtedy koná sa vyučovanie nerušene a dotiaľ opustilo ústav 100 diplomom opatrených sestier.⁷

Snáď sme ani nemohli vypočítať celé pole pôsobnosti a všetky ustanovizne bohaté rozvetvenej verejno-zdravotníckej a zdravotne-ochrannej práce. Niektoré údaje, napr. údaje ľudových hnutí som úmyselne ani nepripomenul. Horevymenované údaje zčasti ukazujú naše úmysly na zdravotníckom poli, zčasti poskytujú možnosť na ne usudzovať. Cieľom našej práce je vystavenie krajšej, zdravšej budúcnosti s náplňou sociálnej spravodlivosti. Povzbudzujúcim zjavom je, že práve naša námaha, vynaložená na zachraňovanie prisľubov budúcnosti, našich detí nie je márna. Toto dokazuje aj to, že od r. 1939

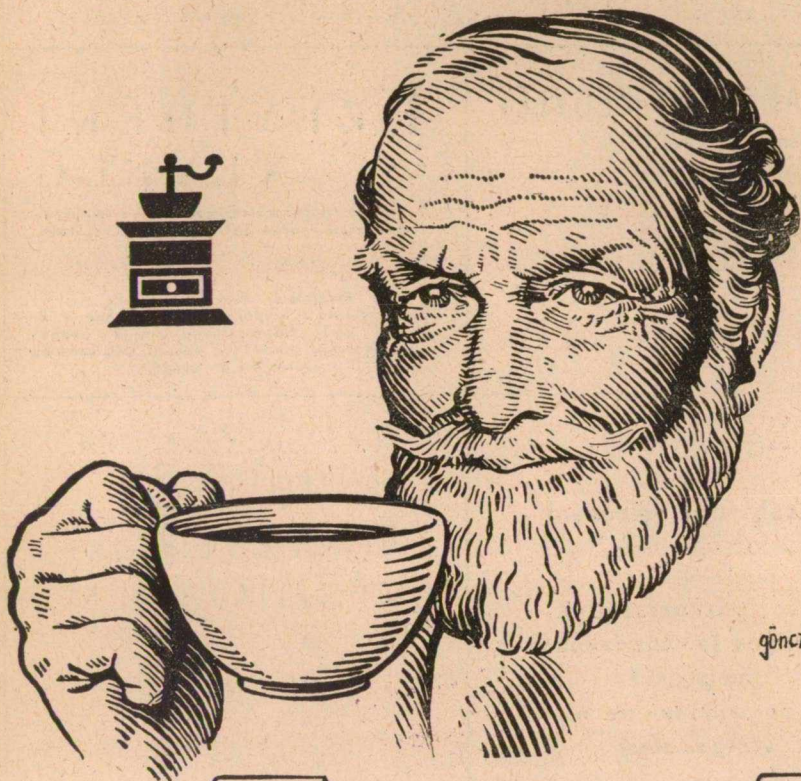
⁷ Sdelenie Gabriely Duchonovej, vedúcej ústavu.

do r. 1941 klesla úmrtnosť nemlúvniat z 16'8‰ na 12'1/2‰. Vieme veľmi dobre, že vojnové pomery, ukazujúce ťažkosti prekážajú ďalšie výsledky a je pravdepodobné, ba možno považovať za isté malé sklesnutie späť, my však veríme, že naša zdravotnícka organizácia prekoná aj túto skúšku, a že pri uvádzaní prípadne horších dát vojnových čias budeme môcť poukázať na to, o koľko väčšie by bolo pustošenie náš ľud ohrožujúcich zdravotných defektov bez moderných, pomerne za krátku dobu organizovaných, preventívnym i ošetrovacím účelom slúžiacich ustanovizní a ústavov.

STEFAN ROTHLER

gönczi gebhardt

Franck

POLEDNIAK KÁROLY, KASSA

Külön autó- és
traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉSZET

Külön henger- és ten-
gely-köszörülő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET
MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM: 34-53

FELVIDÉKI NEVELŐ

A budapestvidéki, kassai, komáromi, miskolci és
szatmárnémeti tankerület nevelésügyi közlönye.

Felolós szerkesztő: Dr. Sziklay Ferenc.

Megjelenik minden hó 25-én.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kassa, Éder-u. 5.
Telefon: 27-11. Előfizetési ára: évi 12,- pengő.
Tanároknak és tanulóknak egyéni megrendelés
esetén évi 6,- pengő.

Saját érdeke ellen vét:
ha nem

gázzal, vagy villannyal

főz-süt-vasal,

ha nem

kassai gázkoksszal fűt.

A szükséges felvilágosításokat
megadja,

**A gáz-, villany- és víz-
szolgáltatási**

üzemzavarokat orvosolja;

Új villany- és gázkészülékekre
rendeléseket felvesz.

A kassai gázkokszt eladását
intézi:

KASSA SZ. KIR. VÁROS KÖZMŰVEI
VÁROSI IRODÁJA

Kassa, Fő-utca 94. Telefon: 29-58

vitéz SIKLÓSY EMIL

FELVIDÉKI

RUM- ÉS LIKÖR-
KÉSZÍTŐ ÜZEM

KASSA

HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

KASSAI
IPARI HITELSZÖVETKEZET
MINT AZ O. K. H. TAGJA

KASSA, FŐ-UTCA 23

ALAPÍTÁSI ÉV: 1909

TÁVBESZÉLŐ: 24-77

Kassai Magnezitművek

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MAGYAR LESZÁMITOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK

KASSAI FIÓKJA

KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ : 30-60, 30-61

**EGYESÜLT FELSŐMAGYARORSZÁGI HITELBANK
ÉS
KASSAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG**

(ÉRDEKKÖZÖSSÉGBEN
A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKKAL)

KÖZPONT:

KASSA, Kossuth Lajos-utca 2 - Telefon: 20-75, 20-76, 20-77

VÁLTÓÜZLET:

KASSA, Fő-utca 36 - 32-52, 32-53

FIÓKOK:

BEREGSZÁSZ, LOSONC, MUNKÁCS, ROZSNYÓ, UNGVÁR

vitéz SZÉNÁSY BÉLA

papír- és írószerkereskedés, nyomdavállalat

BUDAPEST IV., FERENCIEK-TERE 9

Ízléses névjegyek és esküvői értesítők

Töltőtoll szaküzlet

Díszműárak és ajándéktárgyak

Ma ugyan semmiféle textilárut
nem lehet korlátlan mennyiségben kapni,
háború után azonban ismét a régi

KEMÉNY GÉZA

KASSA-FŐ UCCA 32-34

árusítja majd a legjobb vásznát,
ményasszonyi kelengyét, szőnyeget stb.

WIKO LITOGRAFIA
KÖNYVNYOMDAI • MŰINTÉZET
PLAKÁTOK, PROSPEKTUSOK
ÜZLETI KÖNYVEK, HIRLAPNYOMDA

PAUSZ TIVÁDAR

Tulajdonos: SZAKMÁRY KÁROLY

Alapítva: 1833

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnagykereskedés. — Az ország legrégebbi szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműárutárgyak nagy választékban.

Központi iroda: K A S S A, Fő-utca 19

Épületüvegezés.

Modern képerkeztetés.

Portálüvegezés.

Fiókok:

I. Fő-u. 19 — Távbeszélő: 20-22

II. Fő-u. 11 — Távbeszélő: 28-24

III. Fő-u. 73 — Távbeszélő: 27-99

KASSAI TÜKÖRGYÁR

Tul.: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

ÉS ÜVEGCSISZOLDA

K A S S A, Csermelyvölgyi-út 26

Gyárt: Közöséges és csiszolt tükröket, bútorüveget. Siküvegcsiszolás, facettálás, Régi tükrök szakszerű újraborítása.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLOHAZAI KERÁMIAI GYÁR,

Hollóháza

Központi eladási iroda:

K A S S A, LUTHER-UTCA 4

Távbeszélő:

Kassa 20-22 és 24-23

H o l l ó h á z a 3

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művészeti díszműáruk.

Szakmáry és Társa »POLIO«

SZAPPAN- ÉS GYERTYAGYÁR, KASSA

Központi iroda: FŐ-UTCA 19

Gyártelep: VÁGÓHID-UTCA 7

TELEFON: 30-04

Felséges ital
a kassai sör

GYÁRTJA:

BAUERNEBL és FIA

SÖRFŐZDE ÉS MALÁTAGYÁR R. T., KASSA

Biztosítási elhelyezésénél gondoljon a Gazdák Biztosító Szövetkezetére.

Alapítása óta keresztény és magyar. Mindent biztosít!

Központi igazgatóság: Budapest, IX., Üllői-út 1.
Telefon: 187-870. Központi székház ugyanitt. Ezenkívül
21 ingatlan Budapesten és az ország különböző városaiban.

Erdélyi Fiókiigazgatóság: Kolozsvár, Horthy Miklós-út 6.
Telefon: 36-85. **Délvidéki Kirendeltség:** Ujvidék,
Andrássy-út 2. Telefon: 23-47.

Vezérképviselőségek: Budapest, Balassagyarmat, Debrecen,
Érsekújvár, Győr, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár,
Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Szatmárnémeti,
Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely,
Ungvár, Zombor. Fő- és helyiképviselések az ország egész
területén minden városban és községben.

A szövetkezet előnyös feltételekkel köt: tűzkár, jégkár,
betöréses-lopás elleni, állat-, szavatossági, harang-, gép-
jármű-, baleset-, szállítmány- és üvegbiztosításokat; élet-
és takarékbiztosítást, temetkezési, gyermek-ösztöndíj és
kiházasítási biztosításokat.

**A Gazdák Biztosító Szövetkezete szoros kapcsolatban
működik valamennyi agrártársadalmi szövetkezet-
tel.** Szerződéses biztosítója a Hangyának, az Országos
Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Mezőgazdasági Kama-
ráknak, a Faluszövetségnek, a Magyar Mezőgazdák Szö-
vetkezetének, a Baross-Szövetségnek, az Országos Központi
Hitelszövetkezetnek, a Vitézi Széknek, a Vöröskereszt
Egyletnek, a Vasutasok Családgondozó Országos Egyesü-
letének, a Póstások Jóléti Csoportjának, a Katolikus Nép-
szövetségnek, a Református Egyetemes Konventnek, az
Erdélyrészi Hangyának, a „Szövetség” Gazdasági és Hitel-
szövetkezetek Központjának Kolozsvárott és számos egyéb
intézménynek. A Magyar Őskeresztény Malmok Szövetsé-
gével is a legharmonikusabb együttműködésben dolgozik.

**Legyünk hívei és istápolói
a szövetkezeti biztosításnak!**

